Др Кристијан Ристић
Др Слободан Комазец
Др Жарко Ристић

ЕКОНОМИЈА КАПИТАЛА И ФИНАНСИРАЊЕ РАЗВОЈА

Београд,
2016.

ЕКОНОМИЈА КАПИТАЛА И ФИНАНСИРАЊЕ РАЗВОЈА

Аутори:

Др Кристијан Ристић
Др Слободан Комазец
Др Жарко Ристић

Издавач:
ЕтноСтил

За издавача:
Милена Миленковић, директор

Рецензенти:
проф. др Јован Савић
проф. др Драгомир Ђорђевић
проф. др Перо Петровић

Припрема за штампу:
Александар Костић

Тираж: 30

Штампа: ЕтноСтил, Београд, 2016.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

338.1(0.034.2)
336.581(0.034.2)
339.56(0.034.2)
339.727.22/.24(0.034.2)

РИСТИЋ, Кристијан, 1976-
Економија капитала и финансирање развоја [Електронски извор] /
Кристијан Ристић, Слободан Комазец, Жарко Ристић. - Београд : ЕтноСтил,
2016 (Београд : ЕтноСтил). - 1 електронски оптички диск (CD-ROM) ; 12 cm

Насл. са наловног екрана. - Тираж 30. - Напомене и библиографске референце
уз текст.

ISBN 978-86-6347-058-3
1. Комазец, Слободан, 1939- [аутор] 2. Ристић, Жарко, 1944- [аутор]
a) Привредни развој b) Привреда - Финансирање c) Међународна
трговина d) Иностране инвестиције
COBISS.SR-ID 221783308

САДРЖАЈ

ПРВИ ДЕО
СТРАТЕГИЈА И ПОЛИТИКА ЕКОНОМСКОГ РАСТА

ГЛАВА ПРВА 11

СТРАТЕГИЈА ДИНАМИЧНОГ И РАВНОТЕЖНОГ ЕКОНОМСКОГ РАСТА 11

1. МОГУЋНОСТИ ПОСТИЗАЊА БРЗОГ ЕКОНОМСКОГ РАСТА 11
2. ОПТИМАЛНА СТОПА ЕКОНОМСКОГ РАСТА 12
3. ПОТЕНЦИЈАЛНА СТОПА РАСТА И ФАКТОРИ КОЈИ ЈЕ ОДРЕЂУЈУ 13
4. ПОСТЕПЕН ИЛИ СКОКОВИТ РАЗВОЈ 15
5. УРАВНОТЕЖЕН ИЛИ НЕУРАВНОТЕЖЕН ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ 17
6. ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА И ПОЉОПРИВРЕДА У ПРОЦЕСУ ЕКОНОМСКОГ РАСТА 20
7. ПОЛИТИКА И МЕТОДЕ ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА 24
8. ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ И ИЗВОЗ У ПРОЦЕСУ РАСТА 30
9. ПРОЦЕС ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА И УВОЗ 33

ГЛАВА ДРУГА 37

ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ САВРЕМЕНОГ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА 37

1. ЕКОНОМСКИ РАСТ–ИЗМЕЂУ КРИЗЕ И УСПОНА 37
2. ИНФЛАЦИОНИ МЕХАНИЗАМ И ЕКОНОМСКИ РАСТ 44
3. ПЛАТНО–БИЛАНСНИ ДЕФИЦИТИ, НЕЗАПОСЛЕНОСТ И ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЈА КАПИТАЛА–НЕЕФИКАСНОСТ ДРЖАВНОГ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМА 48

ГЛАВА ТРЕЋА 51

КОНТРОВЕРЗЕ САВРЕМЕНОГ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА 51

1. РАСПРОСТИРАЊЕ, НИВО И КОНФЛИКТНОСТ РАЗВОЈА 51
2. РАЗВОЈНО ЗАОСТАЈАЊЕ (РАЗВОЈНИ ГЕП) ЗЕМАЉА У РАЗВОЈУ У ОДНОСУ НА РАЗВИЈЕНЕ ПРИВРЕДЕ 56
3. ПРЕВЛАДАНА ПАРАДИГМА РАЗВОЈА ПРЕМА РЕЦЕПТУРИ ММФ И НЕОКЕЈНЗИЈАНСКОЈ ДОКТРИНИ 59
   1) Монетаризам, криза развоја и неразвијеност *59*
   2) Монетаристичко-неолиберална идеологија и политика развоја *61*
   3) Неокласична политика стабилизације и развојна немоћ *63*
4. КРИЗА ДРЖАВНИХ ФИНАНСИЈА РАЗВИЈЕНИХ ПРИВРЕДА КАПИТАЛИЗМА КАО ФАКТОР МОНЕТАРНЕ И ФИНАНСИЈСКЕ КРИЗЕ ЕКОНОМИЈЕ 66

ДРУГИ ДЕО
ТРЖИШТЕ, ПОТРОШЊА И ЕКОНОМСКИ РАСТ

ГЛАВА ПРВА 75

ТРЖИШТЕ И ДОМАЋА ПОТРОШЊА 75

1. ДЕЛОВАЊЕ ТРЖИШТА И ПОТРОШЊЕ НА ПРОЦЕС ЕКОНОМСКОГ РАСТА 75
2. СТРУКТУРА И ЕЛАСТИЧНОСТ ПОТРОШЊЕ 78
   1) Промене у дистрибуцији дохотка и структура тражње *78*
   2) Промене у структури становништва и структура потрошње *79*

ТРЕЋИ ДЕО
МЕЂУНАРОДНА ТРГОВИНА И ЕКОНОМСКИ РАСТ

ГЛАВА ПРВА 83

МЕЂУНАРОДНА ТРГОВИНА И САВРЕМЕНИ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА 83

1. МЕЂУНАРОДНА ТРГОВИНА И СТРАТЕГИЈА ОСВАЈАЊА НОВИХ ТРЖИШТА 83
2. ДЕФЛАЦИОНИ СЛОМ ЦЕНА ПРИМАРНИХ ПРОИЗВОДА И ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ 91
3. “TERMS OF TRADE” И ДИСПАРИТЕШИ ТРГОВИНСКИ ОДНОСИ 95

ГЛАВА ДРУГА 101

ПРОТЕКЦИОНИЗАМ И ЕКОНОМСКИ НЕОКОЛОНИЈАЛИЗАМ 101

1. ПРОТЕКЦИОНИЗАМ У СВЕТСКОЈ ТРГОВИНИ - ОБЛИЦИ И ТЕНДЕНЦИЈЕ 101
2. “БАЛАНСИРАНИ РАЗВОЈ” ИЛИ РАСТ КРОЗ ТРГОВИНУ 107
3. ПРОТЕКЦИОНИСТИЧКЕ БАРИЈЕРЕ И ПЛАТНОБИЛАНСНА БАРИЈЕРА НЕРАЗВИЈЕНИХ 109

ЧЕТВРТИ ДЕО
ИНТЕРНА И ЕКСТЕРНА РАВНОТЕЖА И ПРИВРЕДНИ РАСТ

ГЛАВА ПРВА 117

ПОЛИТИКА ПЛАТНОГ БИЛАНСА, ДЕВИЗНИХ РЕЗЕРВИ И ДЕВИЗНОГ КУРСА У ПРОЦЕСУ ЕКОНОМСКОГ РАСТА 117

1. САВРЕМЕНА МАКРОЕКОНОМСКА ТЕОРИЈА И ПОЛИТИКА УРАВНОТЕЖЕЊА ЕКОНОМИЈЕ 117
2. ИНТЕРНА И ЕКСТЕРНА РАВНОТЕЖА И СТАБИЛАН ПРИВРЕДНИ РАСТ 121
3. ПЛАТНИ БИЛАНС, ПОТРОШЊА ДОХОДАК И ЕКОНОМСКИ РАСТ 124

ГЛАВА ДРУГА 130

ДЕФИЦИТ, СУФИЦИТ И ПОЛИТИКА ЕКОНОМСКОГ РАСТА 130

1. ДЕФИЦИТ, СУФИЦИТ И УРАВНОТЕЖАВАЊЕ ПЛАТНОГ БИЛАНСА 130
   1) Дефицит, суфицит и равнотежа платног биланса *131*
   2) Увоз капитала и дефицит *133*
   3) Финансирање дефицита платног биланса *134*
2. МЕЂУНАРОДНИ ЕКОНОМСКИ И МЕЂУНАРОДНИ МОНЕТАРНИ ОДНОСИ 136
3. ИНФЛАЦИЈА И ПЛАТНИ БИЛАНС И ДРАСТИЧНИ АНТИИНФЛАЦИОНИ ПРОГРАМИ 140
   1) Инфлација и "процес прилагођавања" драстичном антиинфлаторном политиком *140*
   2) Антиинфлациона терапија и политика адаптације девизног курса *142*
4. КРИЗА МЕЂУНАРОДНЕ ЛИКВИДНОСТИ И ДОЛАРСКИ ПАРАДОКС 145
5. СТАБИЛИЗАЦИОНА СПОЉНО-ТРГОВИНСКА ПОЛИТИКА НЕРАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА 148
   1) Ограничавање увоза *149*
   2) Заштита од иностране конкуренције *150*
   3) Стимулисање формирања акумулације *150*
   4) Трговинска и девизна контрола *150*
   5) Контрола прилива и одлива капитала *151*
6. МЕХАНИЗАМ И ПОЛИТИКА ДЕВИЗНОГ КУРСА НЕРАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА 153

ПЕТИ ДЕО
ФИНАНСИРАЊЕ ЕКОНОМСКОГ РАСТА

ГЛАВА ПРВА 161

ФИНАНСИРАЊЕ РАЗВОЈА И ЕКОНОМСКА НЕСТАБИЛНОСТ 161

1. ФИНАНСИРАЊЕ ПРИВРЕДНОГ РАСТА И ДИЛЕМЕ ЕКОНОМСКЕ ТЕОРИЈЕ 161
2. ИНСТИТУЦИЈЕ И ИНСТРУМЕНТИ КРЕТАЊА КАПИТАЛА У ПРОЦЕСУ ФИНАНСИРАЊА 163

ГЛАВА ДРУГА 165

ФИНАНСИЈСКИ СИСТЕМ, ШТЕДЊА И ИНВЕСТИЦИЈЕ 165

1. ЕКОНОМСКИ И ФИНАНСИЈСКИ СИСТЕМ И ШТЕДЊА 165
2. ФИНАНСИЈСКИ ИЗВОРИ–ШТЕДЊА У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА 167
3. ШТЕДЊА У СИСТЕМУ ФИНАНСИРАЊА РАЗВОЈА 170
4. НОВЧАНА И РЕАЛНА АКУМУЛАЦИЈА 174
   1) Неравнотежа новчане и реалне акумулације *174*
   2) Монетарни механизам и раскорак реалне и номиналне акумулацње *176*
5. РЕАЛНЕ, БРУТО, НЕТО И НОВЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ 181
6. ОПТИМАЛНА СТОПА ШТЕДЊЕ И ИЗБОР ОДГОВАРАЈУЋЕ СТРАТЕГИЈЕ РАСТА 184
7. ШТЕДЊА И ЕКОНОМСКИ РАСТ 188

ГЛАВА ТРЕЋА 194

ФИНАНСИЈСКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ И ИНСТРУМЕНТИ У ПРОЦЕСУ ФИНАНСИРАЊА 194

1. ФИНАНСИЈСКИ СУБЈЕКТИ У РЕПРОДУКЦИЈИ 194
2. ФИНАНСИЈСКИ ИНСТРУМЕНТИ–ИНСТРУМЕНТИ ФИНАНСИРАЊА ДРУШТВЕНЕ РЕПРОДУКЦИЈЕ 196

ГЛАВА ЧЕТВРТА 202

ФИНАНСИЈСКИ ТОКОВИ И МЕХАНИЗМИ ФИНАНСИРАЊА 202

1. ФИНАНСИЈСКИ ТОКОВИ У РЕПРОДУКЦИЈИ И МЕЂУСЕКТОРСКА ПРЕЛИВАЊА ДОХОТКА 202
2. ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА И ПРОШИРЕНА РЕПРОДУКЦИЈА 205
   А. УКУПНА ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА И ДРУШТВЕНИ ПРОИЗВОД *206*
   Б. ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА СЕКТОРА *208*
   Ц. ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА ПО ИНСТРУМЕНТИМА *209*
3. ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА, ЦИКЛУС И ПРИВРЕДНА НЕСТАБИЛНОСТ 214
4. МЕХАНИЗМИ ФИНАНСИРАЊА РЕПРОДУКЦИЈЕ 215

ГЛАВА ПЕТА 218

ШТЕДЊА (АКУМУЛАЦИЈА КАПИТАЛА) И ЕКОНОМСКИ РАСТ 218

1. ШТЕДЊА И ЕКОНОМСКИ РАСТ 218
2. СПЕЦИФИЧНОСТИ АКУМУЛАЦИЈЕ КАПИТАЛА У НЕРАЗВИЈЕНИМ ПРИВРЕДАМА 225
3. ОДНОСИ ШТЕДЊЕ (АКУМУЛАЦИЈЕ) И ПОТРОШЊЕ 227
4. ОДНОСИ ИЗМЕЂУ СТОПЕ ШТЕДЊЕ И СТОПЕ ПРИВРЕДНОГ РАСТА 231

ГЛАВА ШЕСТА 234

ШТЕДЊА, ИНВЕСТИЦИЈЕ И ЕКОНОМСКИ РАСТ 234

1. СТОПА АКУМУЛАЦИЈЕ И ЕКОНОМСКИ РАСТ 234
2. НОВЧАНА АКУМУЛАЦИЈА И ИНВЕСТИЦИЈЕ 237
3. БРУТО, НЕТО И НОВЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ 238
4. СТОПА АКУМУЛАЦИЈЕ, ВРСТЕ СТОПА АКУМУЛАЦИЈЕ И ГРАНИЦЕ АКУМУЛАЦИЈЕ 239

ШЕСТИ ДЕО
САМОФИНАНСИРАЊЕ ПРИВРЕДЕ И ЕКОНОМСКИ РАСТ

ГЛАВА ПРВА 247

ОПТИМАЛНА СТРУКТУРА КАПИТАЛА И САМОФИНАНСИРАЊЕ 247

1. ПРЕДНОСТИ И НЕДОСТАЦИ САМОФИНАНСИРАЊА 247
2. ПРЕДНОСТИ САМОФИНАНСИРАЊА НАД ЕКСТЕРНИМ ФИНАНСИРАЊЕМ 248
3. НЕДОСТАЦИ САМОФИНАНСИРАЊА У ОДНОСУ НА ЕКСТЕРНО ФИНАНСИРАЊЕ 250

4. САМОФИНАНСИРАЊЕ, СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА И ПРОЦЕС КОНЦЕНТРАЦИЈЕ СРЕДСТАВА 254
5. САМОФИНАНСИРАЊЕ У КАПИТАЛИСТИЧКИМ И ЦЕНТРАЛНО-ПЛАНСКИМ ПРИВРЕДАМА 255

ГЛАВА ДРУГА 259

АМОРТИЗАЦИЈА КАО ИЗВОР ФИНАНСИРАЊА ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА .. 259

1. ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ КОРИШЋЕЊА АМОРТИЗАЦИЈЕ КАО ИЗВОРА ФИНАНСИРАЊА 259
2. РЕПРОДУКЦИОНА СТРУКТУРА И АМОРТИЗАЦИЈА 261
3. ИНФЛАЦИЈА И АМОРТИЗАЦИЈА 266

ГЛАВА ТРЕЋА 269

ОПТИМАЛНА СТРУКТУРА СРЕДСТАВА И ВАРИЈАНТЕ САМОФИНАНСИРАЊА 269

1. ВАРИЈАНТЕ И МОДЕЛИ САМОФИНАНСИРАЊА 269
2. ЕКОНОМСКИ ЦИКЛУС И ФИНАНСИРАЊЕ ИНВЕСТИЦИЈА 278
   1) Кризна фаза циклуса и капитал *278*
   2) Конјунктурни успон и финансирање *279*

ГЛАВА ЧЕТВРТА 281

ШТЕДЊА И ИНВЕСТИЦИЈЕ У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКЕ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ И РАЗВОЈА 281

1. ИНВЕСТИЦИЈЕ И ДРУШТВЕНИ ПРОИЗВОД 281
2. ИНВЕСТИЦИЈЕ И ШТЕДЊА У ИНФЛАТОРНОЈ ЕКОНОМИЈИ 287
3. ПОВЕЗАНОСТ СКЛОНОСТИ ИНВЕСТИРАЊУ И СКЛОНОСТИ ЗАДУЖИВАЊУ 292
4. САМОФИНАНСИРАЊЕ И СТРАТЕГИЈА ЕКОНОМСКОГ РАСТА 294

СЕДМИ ДЕО
ИНОСТРАНИ КАПИТАЛ У ФИНАНСИРАЊУ ЕКОНОМСКОГ РАСТА

ГЛАВА ПРВ А 303

МЕЂУНАРОДНИ КАПИТАЛ И ЕКОНОМСКИ РАСТ 303

1. ИНОСТРАНИ КАПИТАЛ КАО ДОПУНСКА АКУМУЛАЦИЈА 303
2. ИНОСТРАНИ КАПИТАЛ У ПРИВРЕДИ ЈУГОСЛАВИЈЕ 307
3. СТРУКТУРА КОРИШЋЕНОГ ИНОСТРАНОГ КАПИТАЛА 310
4. ДУГОВИ У ВРЕМЕНСКОМ ХОРИЗОНТУ И ЦЕНИ КАЛИТАЛА 315
5. ТЕРЕТ ОТПЛАТЕ СПОЉНОГ ДУГА–“ОМЧА” ДУГОВА И КАМАТА 318
6. СТРАТЕГИЈА ИЗБОРА, ДИНАМИЗИРАЊЕ РАСТА ИЛИ УРЕДНО ИЗВРШАВАЊЕ ОБАВЕЗА ИЗ ДУГОВА 321
7. НАМЕНЕ И КОРИСНИЦИ СПОЉНИХ ДУГОВА 324
8. ДЕЛОВАЊЕ УВОЗА КАПИТАЛА НА АКУМУЛАЦИОНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ПРИВРЕДЕ 325

ГЛАВА ДРУГА 329

ДЕФИЦИТ ПЛАТНОГ БИЛАНСА И ДЕЛОВАЊЕ УВОЗА КАПИТАЛА НА ЕКОНОМСКИ РАСТ И СТАБИЛИОСТ 329

1. ДЕФИЦИТ ПЛАТНОГ БИЛАНСА КАО РЕАЛНИ И МОНЕТАРНИ ФЕНОМЕН 329
2. ДЕФИЦИТ ПЛАТНОГ БИЛАНСА И НАЦИОНАЛНА ПОТРОШЊА 335
3. РЕАЛНА И НОМИНАЛНА ПОТРОШЊА И ЕКОНОМСКА НЕСТАБИЛНОСТ 337
4. ДЕЛОВАЊЕ УВОЗА КАПИТАЛА НА СТРУКТУРУ И ПОНАШАЊЕ ПЛАТНО–БИЛАНСНОГ ДЕФИЦИТА 339
5. СЕРВИСИРАЊЕ ДУТОВА И ДЕВИЗНИ ПРИЛИВ 342

ГЛАВА ТРЕЋА 348

СИСТЕМ УНУТРАШЊЕГ ФИНАНСИРАЊА, ПОТРОШЊА И УВОЗ КАПИТАЛА 348

1. ПОВЕЗАНОСТ СИСТЕМА УНУТРАШЊЕГ ФИНАНСИРАЊА ПОТРОШЊЕ И УВОЗА КАПИТАЛА 348
2. УВОЗ КАПИТАЛА, САВРЕМЕНА ИНФЛАЦИЈА И МОНЕТАРНИ СИСТЕМ 360
3. МЕЂУНАРОДНИ ТРГОВИНСКИ И МОНЕТАРНИ ОДНОСИ И “ПЛАТНО-БИЛАНСНА БАРИЈЕРА” 369
4. ПЛАТНИ БИЛАНС И ИНФЛАЦИЈА–ПРЕИСПИТИВАЊЕ ДОМИНИРАЈУЋЕ ТЕОРИЈСКЕ ПАРАДИГМЕ 373
5. ДЕФИЦИТ ПЛАТНОГ БИЛАНСА И ПЕРМАНЕНТНА МЕЂУНАРОДНА МОНЕТАРНА КРИЗА 379
6. РЕКОНВЕРЗИЈА ИНОСТРАНОГ ДУГА И ПРОЦЕС ДЕКУМУЛИСАЊА ИНОСТРАНЕ ЗАДУЖЕНОСТИ 384

ГЛАВА ЧЕТВРТА 387

МЕНЏМЕНТ ДЕВИЗНИХ КУРСЕВА 387

1. УПРАВЉАЊЕ ДЕВИЗНИМ АРАНЖМАНИМА 387
2. МЕЂУЗАВИСНОСТ ДЕВИЗНОГ КУРСА, КАМАТНЕ СТОПЕ И ФИСКАЛНОГ ДЕФИЦИТА 389
3. УПРАВЉАЊЕ ВАЛУТНИМ КУРСЕВИМА 395

ГЛАВА ПЕТА 404

МЕГАДРЖАВА, ГЛОБАЛНИ КАПИТАЛИЗАМ И МАКРОЕКОНОМСКИ МЕНАЏМЕНТ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ И РАСТА 404

1. МЕГАДРЖАВА VERSUS ФИСКАЛНА ДРЖАВА 404
2. ИЗБОР КАПИТАЛИЗМА: ЛИБЕРАЛНИ ИЛИ НАРОДНИ 408
3. МАКРОЕКОНОМСКА И ФИНАНСИЈСКА ПОЛИТИКА СТАБИЛИЗАЦИЈЕ И РАЗВОЈА 413
4. МАКРОЕКОНОМСКО РЕГУЛИСАЊЕ И ГЛОБАЛНО УПРАВЉАЊЕ 420
5. ДРЖАВНИ ЕКОНОМСКИ АКТИВИЗАМ И ТРГОВИНСКИ ПРОТЕКЦИОНИЗАМ 424

ПРВИ ДЕО

СТРАТЕГИЈА И ПОЛИТИКА ЕКОНОМСКОГ РАСТА

ГЛАВА ПРВА

СТРАТЕГИЈА ДИНАМИЧНОГ И РАВНОТЕЖНОГ ЕКОНОМСКОГ РАСТА

1. МОГУЋНОСТИ ПОСТИЗАЊА БРЗОГ ЕКОНОМСКОГ РАСТА

Стопа раста највећег броја земаља у развоју у досадашњем економском развоју није прелазила стопу демографског раста У таквим условима то значи стагнацију раста и per capita дохотка. Тек после другог светског рата долази до значајних напора да се убрза привредни раст, разбије тенденција и релативне и апсолутне стагнације, те смањи технолошки и економски јаз између развијених и неразвијених земаља. У првој фази послератног развоја стопа је и даље ниска–све до Прве декаде развоја УН, када показује значајније повећање.У последњих неколико декада развоја 1960–1970. и 1970–1980. и 1980–1990. наступа убрзање економског развоја већине неразвијених земаља У првој декади оцењује се да је та стопа за овај круг земаља износила 4%, а у другој декади 4–5% и трећој декади 4,5–5,5%. Пораст per capita дохотка доста је ограничен због високе стопе демографског раста. Ова стопа се процењује на око 2% просечно годишње (мада има земаља у којима је ова стопа неколико пута виша).

Ова стопа раста per capita дохотка је и даље ниска, јер не осигурава:

1. Већу потрошњу и ширење домаћих тржишта,
2. Већу понуду и формирање домаће акумулације,
3. Већу стопу инвестиција, и
4. Покретање већих (интерних) снага развоја које већ започети раст могу да одрже и даље развијају.[1]

[1] Неке земље су имале вишу стопу од наведене пошто се кретала нпр. код: Јамајке 10%, Бразила 6%, Конга 6%, док је већина земаља забележила стопу раста per capita дохотка између 2–5%. У социјалистичким земљама просечна стопа раста у декади 1960–1970. износила је између 6–10%

У технолошком процесу (депу) с једне стране, уз све већу релативну заосталост и ограничене могућности развоја, уз очите ограничавајуће факторе развоја, поставља се питање остваривања потребне и могуће стопе раста тих земаља.

2. ОПТИМАЛНА СТОПА ЕКОНОМСКОГ РАСТА

Оптимална стопа раста је пожељна стопа која треба да најбоље одговара циљевима развоја једне земље. Циљ развоја недовољно развијених земаља могао би се конципирати на овом плану: постизање у току једне генерације (35 до 50 година) нивоа друштвене производности рада, односно per capita дохотка, који је прихваћен као "доња граница развијене индустријске земље" способне за властити самосталан даљи економски раст.

Каква је стварна ситуација?

Ако се као доња граница индустријског развоја узима per capita доходак од 800 долара – земље у развоју су далеко од те границе

ИНДИКАТОРИ РАЗВОЈА НЕРАЗВИЈЕНИХ И РАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА
– у САД доларима –

	Per capita доходак	Стопа раста per capita дохотка	Просечна друштвена продуктивност рада
Неразвијене привреде	50–200	1–2%	0–1%
Развијене индустријске привреде	800–24.600	4,6%	2–6%

Неразвијена земља са per capita дохотком од 50 долара требала би у току 50 година остваривати просечну стопу раста per capita дохотка од 6% да би остварила "доњу границу индустријски развијене земље". Привреда са 200 долара требала би уз исте услове готово 35 година. Видели смо раније да је технолошко заостајање већине неразвијених земаља у размаку од 78–144 године.

То би значило да би доња граница стопе раста per capita дохотка могла бити 4% годишње, а горња граница 6%.

Према неким прорачунима УН у 1953. години земље Латинске Америке имале су per capita доходак од 248 долара, док су САД имале 2.000 долара Уз просечну стопу раста од 2,4% какав су до тада показале ове земље, требало би око 52 године да се достигне (уз непромењену стопу раста

а то је готово двоструко у односу на групу земаља у развоју. (UN: "World Economic Survey", 1962. стр. 5). У периоду 1990–95. стопа раста, у највећем рангу ових земаља била је негативна. То је ретардација економског развоја.

становништва) висина од 666 долара, а то је само трећина per capita дохотка у САД у тој години, под претпоставком да у овој земљи развој стагнира. Ако се претпостави да у САД стопа раста буде само 2%, земљама Латинске Америке требало би 242 године да достигну ниво развијености САД из 1953. године.О овом проблему писали смо на другом месту у овом раду.[2]

То значи да би било неопходно удвостручити постојећу стопу раста per capita дохотка и подићи је на ниво од 4–5% годишње. За друге регионе Азије и Африке ова стопа би требала бити далеко виша обзиром на веће заостајање у досадашњем развоју и нижи per capita доходак.

У циљу смањивања економског и технолошког јаза развијених н неразвијених земаља стопа од 4% може се сматрати минималном и пожељном стопом раста per capita дохотка, стопе економског раста земаља у развоју.

3. ПОТЕНЦИЈАЛНА СТОПА РАСТА И ФАКТОРИ КОЈИ ЈЕ ОДРЕЂУЈУ

Потенцијална стопа економског раста је она максимална стопа коју је могуће остварити уважавајући дате објективне детерминанте и факторе раста То је, значи, таква стопа коју је могуће постићи уз максимално ангажовање производних и природних ресурса у привреди.

Код могуће стопе раста радило се о пожељној, намераваној стопи, овде се ради о таквој стопи раста која је детерминисана објективним условима и датим могућностима раста.

Основне детерминанте могуће стопе раста су:

1. Стопа могуће акумулације (штедње),
2. Ефикасност и структура инвестиција,
3. Раст и структура становништва,
4. Структура привреде,
5. Допунска акумулација из међународног финансирања у првим фазама развоја,
6. Ефикасност институција привредног, финансијског и јавног система,
7. Образовни и културни ниво становништва.

Досадашња анализа повећања могуће стопе акумулације показала је да се ова стопа може повећати на неколико начина:

[2] Видети штиво у књизи: др С. Комазец: Теорија и политика економског развоја. ФВТ, Загреб, 1986. стр. 8–242.

1. Повећање удела акумулације у националном дохотку и смањење осталих облика потрошње,
2. Повећање маргиналне стопе акумулације изнад просечне стопе,
3. Смањење и "пресецање" даљег одлива акумулације из ових земаља у развијене индустријске земље, било по неповољним спољнотрговинским условима, по обавезама по узетим међународним зајмовима, остацима колонијалне власти, финансијске зависности, технолошке зависности и сл.

Уз незнатне напоре у наведеном правцу рачуна се да се постојећа стопа акумулације од 5% може повећати на 10–15% националног дохотка.[3]

Продуктивност уложених средстава (инвестиције) су други одлучујући фактор стопе раста. Овај фактор је са своје стране детерминисан низом других фактора, као:

1. Структуре инвестиција,
2. Стопама искоришћености капацитета,
3. Снабдевености тржишта инвестиционим робама,
4. Уделу спољне трговине и увозне опреме,
5. Квалификованости кадрова,
6. Техничке и технолошке традиције и др.

Сви наведени фактори детерминишу продуктивност инвестиција или висину капиталног коефицијента. Код земаља у развоју капитални коефицијент креће се од 2,5–5, а код развијених индустријских земаља од 0,8–1,2, што је готово двоструко ниже. Неки аутори сматрају да се код већине неразвијених земаља капитални коефицијенти могу кретати знатно ниже и то од 2–4, што би код потенцијалне стопе акумулације од 10–15% довело до раста per capita дохотка од 0,5–3% уз стопу раста националног дохотка од 2,5–5%.

Према наведеном, не само стварна већ ни потенцијална стопа интерне акумулације не задовољава ни доњу границу потребне стопе раста. Услед наведеног настаје и потреба за међународним капиталом који код већине ових земаља учествује са 30–40% у националној акумулацији и 25–30% у бруто инвестицијама ових земаља.

Ако би се удео међународног финансирања повећао са постојећих 25–30% на 40–50% у укупним бруто инвестицијама земаља у развоју, уз капитални коефицијент од 3, стопу раста од 5–8%, а то је брз привредни развој, такав развој осигурао би стопу раста per capita дохотка од 5–6% што ствара велике шансе за остваривање предуслова властитог самосталног економског развоја ових земаља.

[3] Код процене горње потенцијалне стопе акумулације није узета у обзир максимално могућа мобилизација расположивог вишка производа у сврхе проширене репродукције. Таква максимална мобилизацнја расположивог вишка производа вероватно би омогућила подизање потенцијалне стопе акумулације на распон од 15–20%, али би њезино остварење затевало тако радикалне промене у друштвеноекономским и политичким односима које се, с обзиром на дату констелацију политичких и осталих релевантних фактора, не могу очекивати у многим недовољно развијеним земљама у непосредној будућиости.

4. ПОСТЕПЕН ИЛИ СКОКОВИТ РАЗВОЈ

Пред земље у развоју често се у теоријским разматрањима темпа и стратегије развоја поставља дилема: постепен (сукцесиван) развој или скоковит развоја ("big puch").

Ако би се постепен развој посматрао с аспекта спорог развоја или готово стагнације која не осигурава дугорочни раст per capita дохотка, онда се таква алтернатива априори може одбацити. Ту нема дилеме за земље у развоју. То је готово сваки раст per capita дохотка испод 1–2% годишње. С друге стране "уколико се под рапидним и скоковитим развојем схвата таква максимална стопа раста која се евентуално и може постићи, али тек по цену веома великих и дуготрајних напора и жртава које већина становништва није спремна без принуде да подноси, онда ни таква развојна политика не долази у обзир".[4]

Као најефикаснији и најрационалнији метод развоја обзиром на услове и потребе развоја неразвијених земаља, могао би се прихватити известан облик скоковитог брзог развоја. Јасно, када се искључе чисто екстремни случајеви. Тосве поставља високе стопе индустријализације које ће се кретати на знатно вишем нивоу изнад стопа које су остваривале сада развијене индустријске земље. Ове стопе према неким ауторима требале би да се крећу у распону од 6–8%, што значи брз индустријски развој. Такав брз економски развој омогућили би неки нови моменти у светској консталацији снага и условима развоја као:

1. Веће могућности примене најновијих техничких открића у земљама у развоју и скраћивање времена примене. "Прелазак из примитивне у модерну индустријску и пољопривредну производњу може се извршити у току неколико деценија". Технички прогрес 18. и 19. века који је очито био континуиран, али доста неравномеран и релативно врло спор процес индустријализације. Данас брз процес примене науке и технике, кратки периоди "усвајања" нових открића ослобађа земље у развоју тога проблема с којим су се суочавале данас развијене индустријске земље,
2. Основна забрана покретања економског развоја већине неразвијених земаља–остаци колонијализма и стране доминације–углавном су уклоњени. Нестанком те основне забране престаје или нестаје великим делом и процес одлива капитала и вишка рада из ових земаља у развијене земље,
3. Савремени технички и технолошки развој природне услове ствара релативно све мање значајним, мада анализе показују да ни од стране

[4] Др М. Месарић, оп. цит, стр. 151.

природних услова нема препрека брзом и скоковитом перманентном развоју,

4. Демографски фактор, "експанзија становништва" или експлозија становништва у већим неразвијеним земљама како смо то раније видели, захтева брзу индустријализацију, али он представља готово најважнији ограничавајући фактор томе процесу. Висока стопа прираста становништва која се у неким земљама креће и до 2–3% па чак и 3,5% захтева високу стопу демографских инвестиција, што затева веома брз економски развој. Посебан притисак на убрзање привредног развоја врше вишкови аграрног становништва који узрокују сталан процес фрагментације пољопривредних поседа и стагнацију или падање пољопривредне производње."
5. Под потребном стопом инвестиција подразумевали смо ону стопу која треба да омогући остварење потребне стопе економског раста од 6–8%. За њено остварење, видели смо, потребно је да се стопа интерне акумулације повећа (под нешто измењеним условима) са садашњих 5–10% на 10–15%. Пошто је потребна стопа акумулације ових земаља 20–25% разлика би се и даље морала покривати путем међународног финансирања и помоћи. Видели смо, да би чак удвостручење међународног финансирања представљало мало оптерећење националног дохотка развијених земаља, пошто би се и тада налазили испод утврђене границе помоћи од 1% друштвеног производа

   Уколико би удео иностраних финансијских средстава у финансирању развоја неразвијених земаља био повећан са постојећих 25–30% на готово 40–50% то би тек било једнако учешћу увозне опреме у бруто инвестицијама тих земаља. На тај начин потребна стопа интерне нето акумулације могла би се повећати на 20–25% што је довољно за остварење потребне стопе брзог економског раста од 6–8%.
6. Уско и неразвијено домаће тржиште је значајан ограничавајући фактор брзе индустријализације паралелно са економским развојем и порастом per capita дохотка, порастом могуће потрошње становништва развијаће се и домаће тржиште.

То би били основни фактори на које свака земља мора рачунати у свим случајевима када жели да приступи остварењу брзог и скоковитог привредног раста.

5. УРАВНОТЕЖЕН ИЛИ НЕУРАВНОТЕЖЕН ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ

Проблеми очувања економске и монетарне равнотеже (остваривање високе стопе раста уз очување релативне стабилности новца и равнотеже у платном билансу) јављају се све оштрије, како пред развијеним индустријским земљама тако и пред земљама у развоју. Услед тога то је у економској и развојној политици сваке земље један одосновних прокламованих циљева развоја.

Присталице уравнотеженог економског развоја инсистирају на готово пропорционалном развоју свих сектора привреде уз остваривање потребне:

1. Тржишне равнотеже,
2. Монетарне равнотеже,
3. Платно–билансне равнотеже,
4. Структурне равнотеже.

Већ је уочена тенденција и готово законитост да остваривање брзог привредног раста обично води разним диспропорцијама и нарушавању тржишне, монетарне и платно–билансне равнотеже. Управо из тог разлога основни циљ развојне политике сваке земље данас постаје остварење високе стопе економског раста, а не остваривање равнотеже. Довољно је уз високу стопу раста очувати дозвољену, "толерантну" стопу нестабилности.

Према неким ауторима већ и сам процес убрзаног развоја неизбежно води појави уских грла, диспропорцију, инфлацији, дислокацији производних потениијала, обично присутном дефициту платног биланса и др.

"Проблем се састоји у одржавању диспропорција различитих врста у одређеним квантитативним оквирима и у одређеним временским границама. Таква стратегија привредног развоја, која значи битно скраћивање и рационализацију развојног процеса, може се успешно водити једино у случају интегралног и активног планирања привредног развоја."

Мада се могу диференцирати разне врсте неравнотеже у економском развоју једне земље, као: монетарна, тржишна, платно–билансна, интерсекторска, буџетска, регионална и др. све ћемо их сврстати у две групе: 1) Структурна и 2) Тржишна неравнотежа.

1) Под структурном неравнотежом, подразумевају се оне неусаглашености koje настају у структури саме привреде у односима између појединих сектора привреде. Привреда би се налазила у пуној структурној равнотежи тек онда када се размена међу секторима и унутар самих сектора остварује "без остатка" и уз пуно коришћење капацитета.

Остварење потпуне структурне равнотеже вредело би значи само за привреде затвореног, аутархичногтипа. У једној динамичној привреди каква је свака привреда данас остварење тгуне структурне равнотеже је нонсенс.

То готово колидира са самим процесом развоја, односно проширеном репродукцијом сваке отворене привреде.

2) Равнотежа у односима понуде и тражње робних и куповних фондова на тржишту у обиму и структури је тржишна равнотежа. Ову равнотежу је лакше постићи, чак и уз постојање структурне неравнотеже, у свнм случајевима када постоји дрвољна еластична спољна трговина која попуњава или "одузима" робне фондове на тржишту према формираним куповним фондовима.

У досадашњим истраживањима овог проблема издиференцирани су неки фактори структурне неравнотеже:

1) Висока стопа економског раста доводи обично до великих и наглих структурних промена које је тешко синхронизовати и усмерити у том смислу да се у потпуности избегну диспропорције у развоју,

2) Савремена техничкотехнолошка револуција и примена нових проналазака доводи до повећања границе оптималног капацитета, што у условима ограниченог и уског домаћег тржишта доводи до диспропорција

Подизање индустријских капацитета служи садашњим и будућим потребама развоја, обично подизање капацитета у првој фази води непотпуном коришћењу капацитета Ова појава ће доћи до јачег изражаја уколико су присутни следећи фактори:

a) Нижи per capita доходак у једној земљи,
b) Мањи број становника,
c) Тражња домаће робе на светском тржишту еластичнија,
d) Мање учешће светске трговине у националној привреди. То значи да ће појава структурне неравнотеже бити чешћа ако је једна привреда мања, слабије развијена, мање укључена у светско тржиште,

3) Изражене високе осцилације у годишњим стопама инвестиција су један од значајних фактора структуре неравнотеже. Ове осцилације су под снажним деловањем осцилација у пољопривреди, производњи, несигурности и осцилацијама у приливу страног капитала и помоћи, варијација у светској трговини и др.

4) Низак ниво организације и интеграције привреде, слаба тржишна повезаност производње доводе до слабљења саморегулирајућег механизма тржишта и његовог деловања на осцилације насталих структурних диспропорција. Појава монопола и олигопола у условима уског тржишта и савремених великих индустријски концентрисаних капацитета доводи до значајног ограничавања улоге тржишта и његове стабилизационе функције.

Други облик неравнотеже у економском развоју је тржишна неравнотежа Овај облик неравнотеже условљен је, односно потенциран, деловањем следећих фактора:

1) Дефицитно финансирање развоја које обично води инфлацији, уз значајно одступање куповних од робних фондова И један и други облик дефицитног или инфлационог развоја (буцетски дефицит, експанзија банкарских кредита изнад реалних потреба производње и промета) доводи до тржишне неравнотеже, односно инфлације. У неким земљама буџетски дефицит износи 3–4% друштвеног производа, у другим 9–10%.

2) Велике флуктуације у кретању пољопривредних производа доводе до неравнотеже робних и куповних фондова на тржишту. Удео пољопривредне производње у неким привредама земаља у развоју креће се око 50%, а у неким и до 90%, чиме флуктуације у пољопривредним производима доводе до флуктуација у целој привреди.

3) Промене у тражњи и у ценама примарних производа на светском тржишту преносе се у смислу неравнотеже на тржиште неразвијених земаља. "Годишње флуктуације у вриједности извоза крећу се и до 30%". Честа доминација у спољној трговини или само једног два производа осетљивост ових земаља чини изузетно високом.

Све наведено указује да би у процесу развоја једне земље инсистирање на структурној и тржишној равнотежи водило опадању стопе раста и успоравању процеса индустријализације ових земаља.

У питању уравнотеженог или неуравнотеженог привредног развоја може се закључити следеће:

1) Одржавање стриктне и пермаментне структурне и тржне равнотеже није могуће у неразвијеној привреди која је кренула путем убрзане индустријализације;

2) Инсистирање на стриктној и перманентној равнотежи не би било корисно с гледишта ефикасне стратегије убрзаног привредног развоја, односно резултирало би у умереном постепеном развоју (тј. у стопи раста која би била испод доње границе потребне стопе раста).

3) У политици убрзаног привредног развоја недовољно развијених земаља не ради се, према томе, о дилеми између уравнотеженог и неуравнотеженог развоја, него о дилеми између дозвољене и недозвољене неравнотеже. Ради се о томе да се у развојној политици и у планирању, с обзиром на специфичне услове сваке поједине земље, одреди крајња граница дозвољене неравнотеже код које ће се штетне последице неравнотеже изједначити с позитивним и стимулативним ефектима неравнотеже. То ће бити тачка максималне (критичне) неравнотеже која се може толерисати. Свако прелажење преко те максималне тачке неравнотеже било би штетно за темпо и ефикасност привредног развоја.

4) Теорија баланасираног развоја у "чистом" облику захтева строги симултани развој комплементарних делатности, тј. апсолутно и перманентно одржавање структурне и тржне равнотеже, није у складу с потребом убрзаног развоја недовољно развијених земаља и са специфичним условима тога развоја. За потребе тих земаља требало би формулисати такву теорију равнотеже која би утврдила начела, размере, облике и правила могућег и

дозвољеног одступања од стране равнотеже ради покретања и одржавања убрзаног и кумулативног развоја.

5) Одређивање тачке максималне (критичне) неравнотеже и регулисање развојног процеса у складу с тим границама није могуће без интегралног планирања Сам тржни механизам не може аутоматски регулисати размере неравнотеже. Једино се заједничким деловањем плана и тржишта могу контролисати и регулисати размери неравнотеже у складу са захтевима брзог и ефикасног развоја неразвијених земаља".[5]

6. ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА И ПОЉОПРИВРЕДА У ПРОЦЕСУ ЕКОНОМСКОГ РАСТА

У теорији економског раста однос између индустрије и пољопривреде, је један од основних и спорних проблема. Основно питање које се намеће јесте питање оптималног односа између стопе раста индустријске и пољопривредне производње. У вези с тим поставља се и питање оптималних пропорција инвестиција у ове две области привреде у различитим фазама развоја. То је један од примарних задатака у развојним плановима и политици развоја неразвијених земаља.

Пољопривреда је доминантан привредни сектор у готово свим земљама у развоју. У овој области запослено је од 50–90% становништва, а удео дохотка произведеног у пољопривреди у укупном националном дохотку креће се и до 80%.

Велике могућности које постоје у неразвијеним земљама у погледу могућег повећања пољопривредне производње дале су повода многим западним економистима за гледиште о првенственој улози коју треба дати развоју пољопривредне производње у развојној политици недовољно развијених земаља. Став о првенственом развоју пољопривреде састоји сеуглавном, односно образлаже се кроз следеће аргументе:

1. Оптимална комбинација производних фактора у условима неразвијених земаља (посебно оскудан и скуп капитал, а с друге стране обилна и јефтина радна снага) фаворизује према тој концепцији радноинтензивне методе које имају најширу примену у пољопривреди.
2. У неразвијеним земљама постоје велике могућности повећања пољопривредне производње без великих капиталних улагања: побољшање алата и агротехнике, увођењем квалитетног семена, селекциониране стоке и сл. Само уз наведено у неразвијеним

[5] М. Месарић, ибид.

земљама могуће је постићи повећање пољопривредних приноса многих култура за 50% у току две деценије или раније применом бољег плодореда, употребом бољег семена, гнојива и инсектицида.

3. Примена принципа компаративних предности и с тим у вези положај неразвијених земаља у међународној подели рада такође се истичу као разлог за првенствено место које треба дати пољопривреди у развојним програмима тих земаља.
4. Историјски развој сада развијених земаља показао је да је индустријска револуција могла добити пуни замах тек кад је производња у пољопривреди достигла одређен релативно висок степен. Међутим, анализа између путева и метода развојног процеса сада високо развијених индустријских земаља и неразвијених земаља не могу послужити као правац због различитих услова у којима и данас одвија развој неразвијених земаља

На потребу убрзане индустријализације неразвијених земаља указују следећи фактори:

1. За повећање пољопривредне производње у постојећим природним условима којима и даље подлеже пољопривредна прриздводња, за њену пуну модернизацију, неопходно је претходно постићидовољни степен индустријализације.
2. Латентна незапосленост карактерише највећи број земаља у развоју, посебно је изражена на селу. У условима демографске експанзије као једина могућност апсорпције пољопривредних вишкова и смањења латентне незапослености остаје интензивнији пут ка индустријализацији. Ова област ће апсорбовати незапосленост и створити претпоставке за модернизацију пољопривреде,
3. Претерана зависност и висока осетљивост привреда од флуктуација на светском тржишту – коју ствара иностранa развојна политика и неповољна извозна структура земаља у развоју – јавља се као ограничавајући фактор сталном и стабилном економском развоју ових земаља. “Индустријализација представља једину ефикасну методу диверсификације привредне и извозне структуре, веће стабилности националне привреде и побољшања положаја у међународној размени”.
4. Пропулзивни ефекти индустријске производње на целу привреду су далеко већи у односу на пољопривреду. Степен технолошке повезаности је далеко већи у односу на пољопривредну производњу.

Око 60% вредности индустријске производње отпада на набавку сировина, горива и полупроизвода од осталих сектора привреде, док код пољопривреде овај облик повезаности сведен је на свега 31%.[6]

[6] Подаци се односе на развијене индустријске земље САД, Јапан и Италију, док је у земљама у развоју тај проценат изузетно низак.
Данска извози око 65% своје пољопривредне производње, при чему пољопривредни извоз осигурава 60% девизног прилива ове земље.

Учешће индустрије и пољопривреде у друштвеном производу и учешће запослених у ове две области према укупном броју запослених може бити истовремено индикатор њиховог значаја у развоју привреде и индикатор степена развоја земље.

УЧЕШЋЕ ИНДУСТРИЈЕ И ПОЉОПРИВРЕДЕ У ДРУШТВЕНОМ ПРОИЗВОДУ
– у % –
– износи у САД $ –

Per capita доходак	Учешће индустрије у друштвеном производу	Учешће пољопривреде	Учешће инд. станов. у укупном	Учешће пољопривред. становништва у укупном
Развијене инд. земље	67	13	69	19
Земље у развоју				
Привреде испод 500	11	47	9	69
Привреде од 500–1000	14	40	11	64
Привреде од 1000–5000	16	30	13	50
Привреде од 5000 на више	78	27	78	21

Извор: *УН. World Economic Survey, 1991, New York 1992., стр. 17.*

Бржи пораст индустријске од пољопривредне производње готово је законитост развоја. То је битна претпоставка кумулативног раста. Чак и оне развијене земље као Данска и Нови Зеланд које су се специјализовале (због природних услова) у пољопривредној производњи и код њих је учешће пољопривредне производње изузетно високо, смањиле су удео пољопривредног становништва на свега 20%. Дакле, једино индустрија може бити водећи, покретачки сектор у процесу економског развоја.

У оним земљама у којима је забележен процес убрзане индустријализације запажене су високе стопе привредног раста. Иако због ниског удела индустрије у укупном друштвеном производу висока стопа индустријског раста није могла да непосредно осетније утиче на формирање укупне стопе раста, ипак је убрзана индустријализација била онај мотор који је могао динамизовати целокупно привредно кретање; то је резултовало у повећању укупне стопе раста.

Наведени разлози о потреби бржег пораста индустријске производње у односу према пољопривредној производњи у току економског развоја недовољно развијених земаља не значе да се индустријска производња може на дуги рок одвијати независно од развоја пољопривреде. Исто тако ни модернизацију пољопривреде није могуће провести без индустријског развоја. Индустрија и модерна пољопривреда су очигледно комплементарне делатности, функционално везане многостраним везама које се могу добрим делом квантификовати и које условљавају одређене пропорције развоја једног и другог сектора у појединим фазама привредног развоја Стратегија економског развоја као и посебни развојни услови поједине земље могу тражити (по правилу и траже) у појединим фазама развоја одступања од онако димензионисаних пропорција и алокацији расположивих извора

између два сектора како би то захтевало одржавање структурне равнотеже. У почетним фазама индустријализације, у условима који доминирају у већини неразвијених земаља, знатно већи део расположиве акумулације треба да усмери у покретање индустријализације и развој инфраструктуре.

Постоје одређени фактори који одређују потребну стопу раста пољопривреде без које би у процесу убрзаног индустријског развоја долазило до великих диспропорција

1. Пораст потрошње и тражње хране, што је неминован процес уско везан за пораст становништва, пораст per capita дохотка и већу еластичност тражње прехрамбених производа у односу на остварени доходак,
2. Потреба повећања извоза пољопривредних производа (што мора бити предмет посебне стимулације кроз економску политику ових земаља) да би се повећао увозни капацитет (могућност увоза опреме неопходне за економски развој). Увозни капацитет је, посебно у почетној фази индустријализације готово једна од основних детерминанти реалне акумулације (инвестиција), односно стопе раста. То с друге стране зависи од извоза пољопривредних производа који чине од 65–80% извоза земаља у развоју,
3. Процес убрзане индустријализације у првим фазама обично се ослања на расположиве пољопривредне сировине. При томе удео прехрамбене индустрије у укупној индустријској производњи код већине земаља креће се од 20–40%, а удео текстилне која углавном апсорбује домаће сировине и запошљава велики број радника, такође учествује са 20–40% у укупној индустријској производњи.

Код развијених земаља удео ове две гране индустрије је неупоредиво нижи – креће се на висини од свега 5–10% индустријске производње. Код бивших социјалистичких земаља ово учешће је било нешто више, јер износи 15–20%.

У истраживањима је запажена велика зависност процеса индустријализације земаља у развоју од домаћег сировинског потенцијала ових земаља. Више фазе развоја и све убрзанији темпо индустријализације „постављаће пред пољопривреду тих земаља све веће захтеве у погледу испорука потребних сировина, одређујући са своје стране на тај начин потребну стопу развоја пољопривреде”.[7]

Разматрања показују узајамну повезаност индустријског и пољопривредног развоја. Свако трајније и озбиљније нарушавање таквих међусобних пропорција које произлазе из технолошке и економске повезаности двају сектора у датој фази развоја одређене земље сигурно ће узроковати успоравање стопе раста. Али ипак је у почетним фазама развоја, у правилу, оправдано концентрисати инвестициона средства на развој индустрије и инфраструктуре. Темељити и шири захвати, све шири замах индустријализације и изградња инфраструктуре омогући ће прелаз на другу фазу развоја пољопривреде, коју ће карактерисати крупне

[7] М. Месарић, оп. цит.

инвестиције и потпуније искоришћење великих природних потенцијала, уз прелаз на организацију крупне и модерне пољопривредне производње. Код тога ће велике разлике у природним, економским и друштвенополитичким факторима у појединим неразвијеним земљама условити различите смерове и методе пољопривредног развоја.

7. ПОЛИТИКА И МЕТОДЕ ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА

Поред дилеме о водећој улози индустрије односно пољопривреде у привредном развоју недовољно развијених земаља која још није скинута са дневногреда ниу грађанској економској теорији ни у економској политици, друга још једнако актуелна дилема је избор оптималних путева, смерова и метода иднустријализације. Становишта о стратегији индустријализације недовољно развијених земаља могу се поделити углавном у две групе.

Аутори који припадају првој групи сматрају да модел индустријализације неразвијених земаља треба углавном да одговара развоју индустрије западних капиталистичких земаља у току 18. и 19. века. Према том схватању, у првим фазама индустријализације неразвијене земље требале би развијати лаку индустрију, а тек у завршној фази би дошла на дневни ред базична индустрија, а посебно индустрија капиталних добара. Таква концепција индустријализације подудара се с аргументацијом о предностима радноинтензивне технике у условима недовољно развијених земаља. Развој индустрије треба да почне с малим радноинтензивним индустријским погонима, који тек касније, кад се у основи доврши трансфер вишка пољопривредног становништва треба да своје доминантно учешће у индустријској структури уступе великој, капиталноинтензивној индустрији. То је пут постепене и споре индустријализације. Такво схватање индустријализације неразвијених земаља је раширено не само међу западним економистима, него је заступано и од многих економиста недовољно развијених земаља.

Друга концепција индустријализације неразвијених земаља полази од стратешке улоге коју има базична иднустрија у процесу индустријализације и препоручује развој базичне индустрије истовремено или по неким схватањима чак и пре прерађивачке индустрије.

1) Анализа природних извора показала је да с те стране не постоје препреке за брз развој индустрије у већини неразвијених земаља. Више од две трећине извоза неразвијених земаља још сачињавају непрерађени примарни производи.[8] Индустријска прерада тих сировина које се сада извозе отвара

[8] Од укупног извоза недовољно развијених земаља 1959. на непрерађене производе отпало 67%, на делимично прерађене 24%, а на финално обрађене производе свега 8%. (UN "World Economic

велике могућности индустријализације. С оваквом сировинском базом располажу неразвијене земље, односно какви су потенцијали индустријског развоја крију само у могућности индустријске прераде примарних производа, који се сада извозе у сировом или полупрерађеном стању показују следећи подаци у уделу непрерађених сировина у укупном износу појединих производних групација у 1958–1959. прехрамбени производи 85%, уљарице 44%, текстил 79%, кожа 97%, дрво 84%, минерали, односно метали 39%, нафта 72%.

Неразвијене ће земље у првим фазама индустријализације бити првенствено оријентисане на прераду властитих сировина, с једне стране, због веома ниског степена властите индустријске прераде свог сировинског потенцијала, а с друге стране, због недостатка девиза за увоз недостајућих сировина

2) Технички напредак делује на развој недовољно развијених земаља уз велику предност садашњих неразвијених земаља у поређењу са земљама којима су историјски услови омогућили покретање и спровођење индустријализације у току 18. и 19. века. Директна примена савремене иднустријске технологије чија је еволуција у оквиру сада индустријски развијених земаља трајала око 2 века, с једне стране, ствара за неразвијене земље могућност битног скраћења процеса индустријализације, а с друге стране, условљава друкчије путеве и фазе индустријског развоја. Пре споменуте три фазе у процесу капиталистичке индустријализације биле су највећим делом условљене сукцесивношћу техничког напретка. Данас с гледишта технике, нема никаквих препрека да неразвијене земље већ у раним фазама индустријализације примењују високопродуктивну, сложену и капиталноинтензивну технологију каква је нарочито карактеристична у производњи инвестиционих репродукционих добара. А како су динамички ефекти базичне индустрије (индустрије инвестиционих и репродукционих добара) неупоредиво већи од индустрије финалних потрошних добара, многи аутори сматрају да индустријализација неразвијених земаља у савременим условима треба да отпочне, а не да заврши базичном индустријом. У том случају ће индустријализација добити кумулативни и убрзани ток, а обрнути пут је нерационалан и неизбежно спор. A. Hirschman истиче знатно већу способност базичне индустрије у индуковању комплементарних индустријских и осталих инвестиција чиме се ставља у покрет снажан развојни механизам који има аутономиу снагу кретања.[9]

3) Специфична обележја акумулације такође имају одраз на облике индустријског развоја недовољно развијених земаља. Један од основних услова за покретање привредног развоја је подизање стопе акумулације од почетних приближно 5% на 10–15%. Проблем повећања акумулације не састоји се само у одговарајућој прерасподјели народног дохотка. Проблем је такође у томе што структура друштвеног производа не омогућава повећану акумулацију с обзиром на сасвим неразвијену производњу средстава за

Survey, 1961", стр. 48).

Овај део се великим делом заснива на цит. раду Др М. Месарић, страна 169–174.

[9] Albert Hirschman "The Stralegy of Economic Development", New Haven, 1988., стр. 119.

производњу. Удео производње машина и опреме у укупној вредности индустријске производње недовољно развијених земаља био је у периоду 1970–1980. у већини случајева испод 5%. Удео производње машина и друге опреме у укупној индустријској производњи високоразвијених земаља се у исто време кретао између 20–40%. Енглеска 38,9%. Аустралија 36,9%, Француска 34,9%, СР Немачка 34,3%, Шведска 33,4%. Холандија, 34,3%, Јапан 32,4%, САД 32,2%, Норвешка 28,9%, Белгија 27,2, Канада 25,9%, Финска 24,8%, Италија 23,7%. Слична је ситуација и у уделу црне и обојене металургије у укупној индустријској производњи која код 8 од 19 обухваћених неразвијених земаља уопште не постоји, код 7 земаља је удео мањи од 5%, а са'мо у посебним случајевима је изнад тога (Перу 23%, Мексико 14%, Чиле 11%).[10] С друге стране нема готово ниједне индустријски развијене земље без властите металургије, а њен удео у укупној индустријској производњи код капиталистичких земаља у већини случајева износи између 8 и 12%, а код социјалистичких између б и 10%. Неразвијене земље су присиљене да путем међународне размене врше коректуру своје неадекватне производне структуре, тј. да увозе инвестициона добра, првенствено машине и опрему, ако хоће да остварују макар и скромну стопу инвестиција. Недостатак машина и опреме, а не само недовољна новчана акумулација, представља због тога важан ограничавајући фактор индустријализације неразвијених земаља. Због тога су и напори великог броја неразвијених земаља били усмерени, с једне стране, на повећање извоза (и тим путем свог увозног капацитета), а с друге стране, на давање првенства увозу машина и опреме. Те су могућности доста ограничене. Куповна снага извоза у периоду 1980–1990. неразвијених земаља расла је по просечној годишњој стопи од свега 2%. Недостатак капиталне опреме и финансијског капитала као и програм развоја, остаје и даље један од главних ограничавајућих фактора бржег индустријског развоја. Следи закључак да би подизање стопе акумулације требало бити, у правилу, праћено одговарајућим променама у структури друштвене производње, тј. бржим развојем средстава за производњу, уколико се жели самосталан и довољно динамичан економски развој.

4) Структура, висина и тенденције домаће потрошње и тржишта утичу на више начина на смер и облике индустријализације неразвијених земаља. Уско домаће тржиште условљава да је потражња за многим индустријским производима испод економскотехничког оптимума производних капацитета. То доводи неразвијене земље, које желе да подижу нове индустријске капацитете за оне производе, код којих још постојећа потражња домаћег тржишта не достиже обим економско-техничког оптимума, пред следеће дилеме:

a) Кроз одређено време оријентисати се на извоз једног дела нове производње,

b) Одређи се економије размера, тј. капацитирати нове погоне испод савремених економскотехничких оптимума или

[10] Види: УН "World Economic Survey, 1981.", стр. 28 и 67.

c) Рачунати кроз одређено време с непотпуним коришћењем капацитета.

Баријере, којима високо индустријализоване земље, удружене у различите регионалне економске и царинске уније, отежавајући извоз из неразвијених земаља, као и високи почетни производни трошкови нових капацитета, у знатној мери ограничавају извозне могућности младе индустрије неразвијених земаља. A. Hirschman сматра да је тачка кад домаће потражње достигне ниво од 60% економског оптимума у одређеној производној групацији она критична тачка кад домаћа потражња достигне ниво од 60% економског оптимума у одређеној производној групацији она критична тачка кад долази у обзир изградња властитог капацитета[11] (ако се ради о извозној индустрији). Уска апсорпциона моћ домаћегтржиштајеједан од аргумената присталица сукцесивног развоја индустрије у неразвијеним земљама, тј. постепеног прелаза од прерађивачке на базичну индустрију, од ситне и средње на велику индустрију, од радноинтензивне на капиталноинтензивну индустрију. Наиме, у већини грана перарађивачке индустрије оптимални капацитети знатно су нижи и еластичнији него у случају базичне индустрије. Међутим, решење проблема налази се у планској индустријализацији која треба да предвиди симултану, односно временски и технички координисану изградњу већег броја комплементарних индустријских капацитета; то омогућава да развој произвођачких капацитета прати и одговарајући развој потражње. У вези с рестериктивним деловањем тржишта на процес индустријализације недовољно развијених земаља треба још споменути веома велике могућности за савладавање тог проблема путем развијања и кооперације између самих неразвијених земаља

Велики део увоза у укупном снабдевању домаћег тржишта индустријском робом у великом броју неразвијених земаља даје посебну улогу супституцији увоза као доминантног фактора индустријализације у њеној иницијалној фази. Удео увоза индустријске робе у укупном снабдевању домаћег тржишта том робом донекле показује степен достигнуте индустријализације. У неразвијеним земљама које се налазе у сасвим почетном стадијуму индустријализације удео увоза у снабдевању домаћег тржишта индустријском робом износи више од 50%.[12] Стога је разумљиво да је у тим почетним фазама супституција увоза један од главних смерова индустријализације. То је нарочито случај у текстилу и осталим потрошним артиклима (посебно у обући, шећеру, пиву и цигаретама). Касније се супституција увоза проширује на репродукциони материјал, првенствено на целулозу и папир, цемент и деривате нафте). Следећа фаза супституције обухвата азотна гнојива, каустичну соду и осталу базичну хемију и производе црне металургије. У целини узевши, у оним недовољно развијеним земљама, које су већ прешле иницијалну фазу индустријализације, супституција увоза губи своје раније значење јер се знатно смањује удео увоза у снабдевању домаћег тржишта индустријским производима (нпр. у Бразилу је удео увоза

[11] A. Hirschman "The Strategy of Economic Development", New Haven, 1978.
[12] UN, "World Economic Survey, 1991", стр. 41.

у укупној потрошњи индустријских производа износи 4%, Аргентини 7%, Мексику 8%, Индији 14%, Чилеу 16%).

Тај процес индустријализације непосредно се одражава и на измену учешћа појединих сектора у друштвеном производу као и учешћа активног становништва у појединим секторима.

ТИПИЧНЕ СТРУКТУРЕ АКТИВНОГ СТАНОВНИШТВА У ОДРЕЂЕНИМ ФАЗАМА ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА И ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ

Сектори делатности	Фазе технолошког развоја и удео у % активног становништва у појединим секторима делатности			
	Почетна фаза индустаријаљ	Процес индустр.	Почетна фаза научнотехн. револуције	СФРЈ у 1968.
Примарни	70–60	45–25	20–3	53
Секундарни	14–18	33–47	42–37	24
Терцијални	16–22	22–20	38–60	23

Извор: *С. Безданов: Међусобни однос научнотехнолошке револуције, докт. дисертација, Београд, 1970., стр. 127.*

У почетној фази индустријализације примарни сектор запошљава готово 70% активног становништва, да би у почетној фази научнотехничке револуције то учешће опало на свега 3–20%. Учешће терцијалног сектора повећава се и до 60%.

Испитивање утицаја неких фактора индустријализације недовољно развијених земаља указало је на комплексност проблема и немогућност примене једнообразног модела развоја за све земље. Фаза развоја у којој се одређена земља налази, ситуација у погледу природних извора, стопа развоја која се жели постићи, услови међународне размене, као и разлике у осталим развојним условима, утицаће на избор оптималног модела индустријализације сваке поједине земље.

У иницијалној, припремној фази индустријализације долази, по правилу, до оријентације на прераду расположивих сировина и до супституције увоза. Али за разлику од модела индустријализације, типичног за 18. и 19. век, кад је кроз дуго раздобље у индустријској структури превладавала радноинтензивна, прерађивачка индустарија, тај се период може сада битно скратити активном и планском политиком индустријализације. Код свих социјалистичких земаља тај период иницијалне индустријализације углавном је завршен, а код неких и знатно премашен пре социјалистичке револуције и прелаза на политику интензивне индустријализације с тежиштем на базичној индустрији.

Суцституција увоза као главна покретачка снага динамичког процеса индустријализације данас је већ углавном исцрпљена у великом броју неразвијених земаља. Убрзани и кумулативни ток индустријализације у знатном броју недовољно развијених земаља може осигурати једино развој базичне индустрије тј. индустрије капиталних добара и репродукционог материјала који треба да преузме улогу главног динамичког фактора развоја

Потребе подизања стопе акумулације и производности рада, промене у структури потрошње повезане с повећањем per capita дохотка, примена техничког прогреса у читавој привреди, услови међусобне размене, сви ће ти фактори условити потребу изградње властите индустријске базе, и с тим у вези и бржи развој базичне индустријеод индустрије потрошних добара. Од спеиифичних услова сваке поједине земље зависиће којим ће се темпом спроводити тај процес.

Наредну фазу индустријског развоја означаваће консолидација, уравнотежавање, као и даљња диверсификација и модернизација индустријске структуре, али то већ значи прелаз границе неразвијености.

Код највећег броја земаља у развоју, као и напреднијег дела развијених дела развијених земаља, преовладавало је мишљење да је индустријализација привреде најбржи и најефикаснији пут преовладавања неразвијености.

Ако би се позитиван утицај индустријализације на привредни развој исказао у неколико најважнијих компонената, према важности утицаја, добили бисмо следеће:

1. Индустрија брзо мења привредну структуру и преузима водећу улогу од заостале пољопривреде,
2. Неразвијен и органичен сектор индустрије у земљама у развоју последица је слабог извоза, којег за сада, представљају углавном полупроизводи, пољопривредни производи и сировине. Индустрија стога већ у почетној фази развоја доводи до проширења и диверсификације извоза,
3. Индустрија подстиче истраживања и иновације, не самоу оквиру ње саме, већ и у осталим секторима привреде. Она је основа за увођење нових технолошких система производње,
4. Индустрија најснажније делује на повећање националног дохотка у целини и per capita дохотка. Мада постоје земље са релативно високим per capita дохотком чији извор масе дохотка није индустрија већ пољопривреда (Данска, Аустралија, Н. Зеланд) то је ипак изузетак, а не правило,
5. Индустрија отвара путеве бржем економском, културном и друштвеном напретку земље уопште,
6. Индустријализација привреде доприноси политичкој независности земље,
7. Индустријализација је први услов за повећање продуктивности рада, како у пољопр. тако и у осталим областима.[13]

[13] Др Т. Ђокановић: Земље у развоју, Београд, 1971., стр. 150.

8. ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ И ИЗВОЗ У ПРОЦЕСУ РАСТА

Економски развој односно индустријализација постављају пред националну економију земље у развоју низ међусобно повезаних циљева: 1) Повећање продуктивности рада, 2) Савршеније и ефикасније искоришћавање природних извора, 3) Диверзификацију привредне активности, 4) Јачање економске независности, 5) Свестрано повезивање са светском привредом и равноправно учествовање у предностима, што их пружа међународна подела рада.[14] Није тешко установити, да су поједини циљеви међусобно наизглед у супротности. Један од основних проблема, које индустријализација ставља пред светску привреду, је питање, како постићи већу економску независност, која представља базу економске равноправности уз истовремено повећано укључивање у међусобно зависну међународну поделу рада Овај је проблем искрсавао пред међународном економском политиком и теоријом већ све до првих почетака привредног развоја земаља у развоју док су решења, што их је препоручивала економска теорија односно што их је усвојила економска политика, била врло често у оштрој супротности.

Да ли индустријализација унапређује или кочи развитак спољне трговине? Традиционални одговор економске теорије гласио је, да ће индустријализација периферних земаља нужно довести до сужавања међународне размене.[15] Стварни развитак, међутим, доказује управо супротно. Економска теорија градила је своју аргументацију на темељу анализе практичних искустава и развитка у прошлости. У савременом развоју индустријализације наступиле су очито промене, које у бити мењају њен утицај на развој светске привреде.

Спољноекономски утицаји индустријализације различити су на подручју извоза и опет различити на подручју увоза

Било би логично очекивати следећи утицај индустријализације на тенденције извоза: индустријализација повећава урбанизацију, а тиме и потрошњу тржишних вишкова прехрамбених артикала; тржишни вишкови биће, због тога, тршени на унутрашњем тржишту, па ће се количине за извоз смањивати. Индустријализација представља домаћу прераду сировина; извозне количине сировина ће се, према томе, смањивати. Млада индустрија у земљи у развоју не може достићи међународну компетитивност, па ће се, због тога, првенствено усмеравати на супституцију традиционалног увоза,

[14] J. Становник: Земље у развоју у светској привреди, стр. 115–120. Види: Albert O. Hirschman, Industrial Nations and Industrialization of Underdeveloped Countries, Economia Internazionale, Vol IV, 1991.

[15] Такав песимистички одговор дао је чак лорд Keynes у чланку National Self-sufficiency, Yale Review, June 1933, а исто тако и D. H. Robertson у чланку The Future of International Trade, Economic Journal, March 1938.

што значи, да пораст унутрашње индустријске производње неће довести до сразмерног пораста индустаријског извоза

Анализа, која је извршена у GATT-у, показала је, да за спори развој извоза из земаља у развоју сносе одговорност у првом реду земље, које су достигле највећи напредак у својој индустаријализацији: према овој анализи, целокупни је извоз из земаља у развоју од 1938. до 1955. године порастао за 34%, док се извоз из земаља, које су у том раздобљу постигле највећи напредак у индустријализацији – Аргентина, Бразил, Чиле, Мексико, Индија, УАР и Југославија при том смањио за 5%, док се обим извоза осталих земаља у развоју повећао чак за 58%.[16] Енглески економист Maizels посветио је овом питању тосебну анализу, дошавши до следећих констатација анализа извоза 11 упола индустријализованих земаља показује, да се обим њиховог извоза у раздобљу од 1937–1938. године до 1965. године није битно променио. Ипак, овај резултат, што вреди за земљу у развоју, које су достигле највећи напредак у индустријализацији, као целину, никако не вреди у истој сразмери за сваку од њих посебно. Док је у означеном раздобљу обим извоза из Аргентине опао за 12% и из Индије за 8%, обим извоза из Мексика порастао је за 55%, а из Југославије само за 25%. Анализа, међутим, исто тако показује, да је количина извоза порасла само у оним земљама односно у оним случајевима, где су постојале могућности за повећање одређене категорије извоза: Мексико је нпр. повећао нарочито извоз петролеја, Југославија извоз дрва и Колумбија исто тако извоз петролеја.[17]

Управо ове разлике између појединих упола индустријализованих земаља, међутим, доказују, да практична искуства земаља у развоју у погледу индустријализације никако не потврђују традиционални аргумент, да индустријализација нужно смањује обим извоза одређене земље. Никако није могуће тврдити, да индустријализација нужно и увек доводи до смањивања обима извоза, мада индустријализација свакако значи промену у структури извоза. У случају Мексика, на пример, индустријски део извоза обухватао је 1928–1929. године само 0,44% целокупног извоза, али је до 1946–1947. године порастао на 22,77%; у случају Јужноафричке републике која у раздобљу индустријализације доживљава исто тако знатан пораст целокупног извоза, индустријски се део извоза повећао од 4,84%, у годинама 1914–1918. на 28,31% у раздобљу 1946–1949. Југославија је доживела у раздобљу своје индустријализације промену структуре свог извоза: у раздобљу 1935–1939 отпало је на финалну индустријску робу свега 4,8% југословенског извоза, док је 1962. године ова категорија извоза достигла већ 42,8% целокупног извоза.[18] Уопштено, можемо установити, да је процес индустријализације довео до сразмерно мањих структуралних промена извоза у оним упола индустријализованим земљама, које су биле

[16] GATT, International Trade, 1956, Geneve 1957, Tables 3 i 4.

[17] A. Maizels, Industrial Growth and World Trade, Cambridge University Press, Cambridge, 1963, стр. 122–123.

[18] United Nations, Processes and Problems of Industrialization in Underdeveloped Countries, New York, 1955, Sales No.: 55. II. B.l, стр. 116 и сл.

у своје време изразито монокултурно специјализоване.[19] У Аустралији као најрентабилнијем светском произвођачу житарица отпало је 1913. године 83,5% целокупног извоза на животне намирнице и пољопривредне сировине, али четири деценија касније, 1953. године, ови су пољопривредни производи још увек износили 87,3% целокупног аустралијског извоза, мада је земља у то време постигла огроман напредак у развоју индустријализације. У Египту је 1913. године отпало чак 91,9% целокупног извоза на пољопривредне сировине (памук), а 1953. године још увек 86,9%. У Колумбији кафа је 1913. године обухватала 75,7% целокупног извоза, да би се четири деценије касније извоз кафе још повећао на 85,5%, мада је земља индустријски знатно напредовала. Венецуела је у раздобљу своје индустријализације од 1913. до 1953. године исто тако повећала удео петролеја у свом целокупном извозу од 2,6% на 94,2%.[20]

Практична искуства индустријализације, према томе, доказују, да основни узрок што је извоз из земаља у развоју опао, не треба приписивати повећању индустријске производње у тим земљама, већ у несразмерно већем омеру потражњи на светским тржиштима. У случајевима кад је била светска потражња за одређеном категоријом примарног извоза динамична–петролеј, обојени метали итд.–односно у случајевима, кад је одређена земља имала апсолутно первенство у економској ефикасности производње одређене сировине житарице у Аустралији, кафа у Колумбији итд. Обим традиционалног извоза није се смањивао упркос порасту индустријализације. Такав случај био је у земљама у развоју, које су развиле високи степен извозне специјализације у робним категоријама, за које је постојала сразмерно динамична спољна потражња. Напротив, у земљама, у којима сировински карактер извоза није био резултат релативне или чак апсолутне предности у продуктивности. већ ниског степена унутрашње стварне потражње односно неразвијености унутрашњег тржишта, па због тога није ни постигао изразиту специјализацију у динамичким категоријама примарног извоза, обим традиционалног извоза најчешће је опао. Опадање обима извоза било је, према томе, последица тенденција у светској потражњи, а не у самој индустријализацији.

Слична искуства испољава развој индустријског извоза у процесу индустријализације. Земље, које нису постигле нека нарочита преимућства у традиционалном извозу сировина, морале су развој своје индустријализације усмерити тако, да су повећавале индустријски удео свог извоза и у конкуренцији с рентабилнијим произвођачима из старих индустријских земаља зарађивале девизна средства, која су им била потребна за финансирање најнужнијег увоза. Земље, које су постигле одређена преимућства у традиционалној примарној производњи иивозу, међутим, још су дуго времена сачувале углавном сировински карактер свог извоза, упркос знатном напретку у индустријализацији. Класичан је у том погледу пример Новог Зеланда, где достиже индустријски извоз једва 5% целокупног извоза, мада је земља

[19] Centre for Industrial Development UN, Methods and Experiencens in Promoting Exports of Manufactured Goods in Yugoslavia, New York, 1964, E/CONR 46/64, стр. 17.

[20] United Nations, Processes and Problems of Industrialization in Underdeveloped Countries, New York, 1955, Sales No.: 55. II. B.l, стр. 116 и сл.

постигла високи степен индустријског развоја. Темељити истраживач овог проблема, A. Maizels, због тога оправдано установљава:

"... индустријализација може извоз како унапређивати, тако и кочити, може имати мали утицај на целокупни обим извоза или може тај утицај уопште елиминисати. Због тога није могуће изводити закључак, да ће индустријализација земље која производи примарне производе, имати већ ео ipso нужно неповољне последице на могућност увоза и да ће на тај начин посредно ограничавати домаћи привредни успон."[21]

9. ПРОЦЕС ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА И УВОЗ

Док је у историјском развоју главних индустријализованих земаља нарочито у Енглеској–извоз био онај фактор који је имао одлучујућу динамичну улогу, индустријализацији земаља у развоју припада, напротив, одлучујућа динамична улога првенствено увозу. Увоз индустријске опреме омогућава у првом реду преузимање технологије, док омогућава увоз полуфиналних производа односно материјала за репродукцију развоја финалне индустрије, мада се претходно у целости не развијају све екстрактивне индустрије, које често изискују инвестиције огромног капитала. Ипак, упркос таквој динамичној улози увоза у привредном развоју морамо на жалост установити, да искуства новије индустријализације испољавају тенденцију смањивања коефицијента увоза у националном дохотку земаља, које доживљавају нарочито динамичан процес индустријализације. У 13 полуиндустријализованих земаља у развоју, које су током прве половине овог столећа доживеле нарочито динамичан процес индустријализације Аустралија, Аргентина, Нови Зеланд, Јужноафричка република, Индија, Пакистан, Бразил, Чиле, Колумбија, Мексико, Израел, Турска и Југославија – вредност увоза индустријске робе се додуше апсолутно повећавала од 4,5 милијарди долара 1913. године на 7,4 милијарде долара 1959. године, али је у исто време удео увоза индустријске робе у целокупној домаћој понуди – домаћа производња и увоз – опао од 60% на 18%.[22] Међутим, ни искуства земаља у развоју нису јединствена: у Индији и Пакистану достигао је удео увоза индустријске робе у целокупној домаћој пунуди 1929. године 41 % поткрај педесетих година–1959. године–чак 44%, у Новом се Зеланду тај удео у исто време смањио од 46% на 19%, у Аустралији од 27% на 15% и у Чилеу од 58% на 20%.[23] О обиму индустријског увоза,

[21] A. Maizels, Industrial Growth and World Trade, Cambridge University Press, Cambridge, 1963. стр. 130.

[22] A. Maizels, Recents Trends in World Trade, у зборнику Harold-Hauge ed. "Inlernational Trade Theory a Developing World", Macmillian, Лондон 1983, стр. 50.

[23] A. Maizels, Industrial Growth and World Trade, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, стр. 136.

очито, не одлучује аутоматски сам процес индустријализације, већ има утицаја још цели низ других фактора. У првом реду, удео увоза индустријске робе нормално је сразмерно већи у земљама са сразмерно малом територијом и сразмерно малим бројем становника: коефицијент увоза индустријске робе износи више од 30% у тако малим земљама као што су Израел и Колумбија.

Индустрија, нарочито у новијем периоду, не делује само у смеру супституције индустријског увоза, како би се могло очекивати, већ делује првенствено у смеру драстичних промена у структури индустријског извоза. Индустријализација ео ipso садржи тенденције, које делују у смеру смањивања увозног коефицијента индустријске робе, а истовремено и у смеру мењања робне структуре индустријског увоза и повећања његовог обима. Хоће ли превагнути једна или друга тенденција, није ствар самог интезитета индустријализације, већ у првом реду њене физиономије односно конкретне економске политике у индустријализацији.

Повећање увоза инвестиционе робе јесте - релативно и апсолутно - неоспорна законитост савременог процеса индустријализације. У року од четрдесет година, од првог светског рата до средине педесетих година удео инвестиционе робе у целокупној структури увоза земаља у развоју креће се од отприлике 20% на преко 40%. У појединим земљама, међутим, које су доживљавале још нарочито динамичан процес индустријализације, ово је повећање било још знатно веће: у Колумбији порастао је удео инвестиционе робе у целокупном увозу од 24,9% 1913. године на 60,1% 1953. године; у Венецуели од 16,3% на 51,4%; у Нигерији од 16% на 31,9% итд.[24] Изузетно велики удео инвестиционе робе у целокупном увозу земаља у развоју ваља упоредити с неупоредиво мањим делом који отпада на инвестициону робу у увозу индустријски развијених земаља: тај удео износио је нпр. 1953. године у Јапану само 9,7% целокупног увоза у УСА 18,2% у Уједињеном краљевству 13,4% и у Француској 16,9%.

Такво огромно повећање увоза инвестиционе робе, међутим, било је уз ограничене увозне капацитете – којима одређује њихове границе првенствено светска потражња за извозом из земаља у развоју – могуће само на рачун драстичног смањивања увоза потрошне индустријске робе. Удео потрошне индустријске робе опао је у целокупној структури увоза Аргентине од 40% у годинама 1937–39. на 12% у годинама 1950–52., док је у Бразилу увоз ове робе опао од 42% целокупног увоза пре рата на 35% на почетку педесетих година,[25] Домаћа индустријска производња у бројним земљама у развоју задовољавала је, упркос скромном развоју због сразмерно ниског степена и неразвијености домаћег тржишта, већ средином педесетих година сразмерно високи постотак целокупне домаће потрошње: 68% у УАР, 75% у Колумбији, 66% на Филипинима, 40% у Бурми, 40% у Кенији итд.[26] Знатно је порасло и задовољавање потреба унутрашњег тржишта из домаће индустријске

[24] P. Lamartine Yates, Forty Years of Foregin Trade, George Allen and Unwin Ltd., Лондон, 1959, стр. 196–197.

[25] United Nations, Processes and Problems of Industrialization in Underdeveloped Countries, New York, 1955, Sales No:55.1I. B.l, стр. 114.

[26] United Nations, World Economic Survey 1961, New York, 62. стр. 33.

производње, па се према томе, смањио увоз у многе земље у развоју нарочито на подручју текстилне индустрије. Текстилни производи обухватали су нпр. пре првог светског рата 41,2% целокупног увоза Колумбије, а године 1953. само још 5%, у Индији 1913. године39,7%, а 1953. само још 9,3%, у Венецуели пре I светског рата 30,9%, а 1953. године само још 7,7%.[27]

Док удео инвестиционе робе у целокупном увозу земаља у развоју у процесу индустријализације по правилу расте, а удео потрошње индустријске робе исто тако по правилу опада, тенденција удела репродукционог материјала и горива сразмерно мање је стабилна. Удео руда и горива порастао је у целокупном увозу Аргентине од 13,8% 1913. године на 18,3% 1953. године; у Колумбији од 2,4% на 5,9%; у Индији од 3,6% на 14,1%; уједно примећујемо пад у Чилеу од 14,4% на 7,5%, у Перуу од 8,4% на 1,9% и у Египту од 11,9% на 10,7%.[28] У Југославији се испољава у увозу репродукционих материјала слична тенденција као и у осталим средње индустријализованим земљама: у периоду 1935–1939. њихов је удео износио 28,6% укупног увоза, а 1962. године 22,1%, 1972–1990. око 18%.[29] Сразмерно различита искуства земаља у развоју у погледу увоза репродукционих материјала у процесу индустријализације можемо тумачити првенствено тиме, да технологија модерне индустријализације изискује поширок избор сировина и репродукционих материјала, којима нарочито територијално мале земље не располажу у довољним количинама. Због тога модерна индустријализација захтева интензивно повезивање националних економија, и то не само у циљу увоза инвестиционе робе, већ и због многоструке употребе различитих репродукционих материјала. У вези с тим је занимљиво, да се удео руда и горива повећава и у увозу у индустријски најразвијеније земље: у годинама 1913–1953. удео ове категорије порастао је у УСА од 5,3% на 15,2%, у Француској од 12,6% на 21,8% и у Италији од 14% на 23,6%.[30]

Анализа тенденција на подручју увоза у процесу индустријализације земаља у развоју доказује, да овај процес не води у аутаркију и смањивање увозне потражње, већ напротив, у његово повећање. Ова је тенденција економски сасвим логична: индустријализација значи пораст расположивог дохотка по становнику, што омогућује повећана продуктивност рада; пораст расположивог дохотка, међутим, значи пораст куповне моћи становништва као и националне економије као целине, кад просечни доходак по становнику достигне одређени ниво од нешто преко 500 долара per capita, почиње и посебна потрошња да се све више усмерава у трајнија добра; уједно, међутим, целокупни обим нове потражње изискује, међутим, упркос настојањима супституције–у коју тера земље у развоју у првом реду промењена ситуација на традиционалним сировинским тржиштима–знатно повећање увоза, нарочито индустријске и у првом реду инвестиционе робе. Индустријализација значи,

---

27 P. Lamartine Yates, Forty Years of Foreign Trade, George Allen and Unwin Ltd., Лондон, 1959., стр. 192.

28 Ибид., стр. 192–193.

29 Centre for Industrial Development, Methods and Experiences in Prompting Exports of Manufactured Goods in Yugoslavia, New York, 1964. E (CONF, 40) 64, стр. 17.

30 P. Lamartine Yates, Forty of Foregin Trade, George Allen and Unwin Ltd., Лондон, 1959, стр.

због тога, нужно већу потребу за увозом, а тиме и за проширење спољне трговине уопште.

Упркос знатним разликама, које су условљене специфичним околностима у којима се одвија индустрализација одређене земље у развоју, морамо уопштено установити наглашену тенденцију ка пропорционално јачем порасту увоза у поређењу с темпом пораста саме производње и дохотка. Ова карактеристика савремене индустријализације земаља у развоју даје нарочито динамичнуулогу овом процесу у односу на светску привреду. Пораст производње и дохотка у индустријски развијеним земљама повећава сразмерно спорије увоз из осталих делова светске привреде, док се пораст производње и дохотка у земљама у развоју повећава сразмерно брже. Индустријализације земаља у развоју представља, због тога, потенцијално најдинамичније подручје светске привреде.

ГЛАВА ДРУГА

ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ САВРЕМЕНОГ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА

1. ЕКОНОМСКИ РАСТ–ИЗМЕЂУ КРИЗЕ И УСПОНА

Економски развој светске привреде у последњим декадама развоја изузетно је неравномеран. Релативно бржи развој развијених капиталистичких привреда у односу према великом броју неразвијених и земаља у развоју, као и продубљавање већ изразигог јаза у развоју, стално је присутна карактеристика развоја светске привреде. Економски ниво развоја, концентрације капитала, брза технолошка револуција, преструктурирање привреде и доминација на светском тржишту робе, рада и капитала довеле су до тога да целокупни развој светске привреде зависи од цикличних кретања групе развијених капиталистичких привреда. То је праћено све убрзанијим процесима

1. Интернационализације производње,
2. Доминације транснационалног монополистичког капитала,
3. Нестабилности валутне и финансијске сфере светске привреде,
4. Дубоке структурне промене у појединим привредама, зависно од деловања научнотехнолошке револуције

Такви процеси праћени су истовремено нарастањем фундаменталних проблема унутар светске економије, а нарочито у односима развијених и неразвијених привреда. Овде пре свега треба посебно истаћи:

1. Презадуженост већине земаља у развоју и стезање "омче дугова", која гуши и готово онемогућава економски раст ових привреда;
2. Излазак из цикличне кризе већине капиталистичких развијених привреда, уз истовремени улазак у дугорочну развојну и структурну кризу земаља у развоју;

3. Све отворенији и бржи раст цена (инфлација) у земљама, уз успоравање инфлације у развијеним индустријским привредама;
4. Погоршавање односа у светској трговини (terms of trade) на штету неразвијених земаља, уз све бројнија царинска, девизна и друга ограничења и све отворенији протекционизам;
5. Опадање светске трговине и ограничавање деловања трговине на економски развој неразвијених привреда;
6. "Игре" и операције девизним курсевима, које се сламају на светским финансијским и трговинским односима, уз пребацивање главног терета на неразвијене привреде;
7. Све бржи раст незапослености радних ресурса и инсталисаних капацитета у развијеним привредама, а посебно у земљама у развоју. Развојна криза, уз "кризу дугова", све се више продубљава

ЕКОНОМСКИ РАСТ У СВЕТУ
– просечна стопа раста –

	1900–1950.	1950–60.	1960–70.	1970–80.	1980–91	1991–95.
Развијене привреде	2–2,5	3.2–5,0	5,0	3,7	2,5	2,1
Земље у развоју	1–1,2	4,2–4,7	2,0	3,0	2,1	2,4
Социјалистичке привреде (привреде у транзицији)	...	4,7	5,7	6.0	3,8	1.0

Криза, настала осамдесетих година (1980–82) у капиталистичким привредама, без обзира на извесно оживљавање у последњим годинама, осигурала је само троми раст. Истовремено социјалистичке привреде, уз кризу система и бројне покушаје привредних и политичких реформи, показује све спорији економски раст. Према међународној класификацији то је спори економски развој. Највећи број земаља у развоју у осамдесетим годинама улази у дубоку дугорочну структуру и цикличну развојну кризу, коју карактерише комплекс врло неповољних перформанси раста. Већина ових привреда изложена је рушилачком деловању стагфлације и слампфлације, уз све већи терет спољних, унутрашњих дугова и тешкоћа у платном билансу.

Анализу ћемо почети привредним растом светске привреде по основним групама.

У последњих неколико година, нарочито изласком капиталистичких привреда из цикличне кризе 1981–1982. године, запажа се бржи раст развијених привреда, али и светске привреде у целини у односу према земљама у развоју. Само у раздобљу 1980–86. године стопа економског раста код групе развијених привреда износила је 2,5%: светске привреде у целини 2,1 %; неразвијених привреда 1,5%, а код групе социјалисгичких привреда 1,0%. Стопа раста је готово двоструко већа у развијеним у односу на соиијалистичке привреде, а готово иста као и у земљама у развоју.

ПРИВРЕДНИ РАСТ СВЕТСКЕ ПРИВРЕДЕ
– стопа раста –

	1962–75.	1975–80.	1981–90.	1991–95.
СВЕТСКА ПРИВРЕДА	4,4	3,8	2,0	
Развијене	3,7	3,6	2,8	
САД	2,8	3,9	2,7	
З. Европа	3,8	3,0	2,3	
Немачка	3,4	3,5	2,3	
В. Британија	2,3	1,7	2,6	
Француска	...	3,3	2,2	
Јапан	7,4	5,1	4,4	
Земље у развоју	5,7	4,5	1,0	
Југослапија	6,7	6,2	0,8	
Кина	6,3	6,9	...	
Социјалистичке привреде	4,7	4,1	1.0	

Извор: *UNCTAD, Trade and Development Report 1983–1985, ECE: Economic Survey of Evropa, 1985–1986. World Economic Outlook, okt. 1992.*

Посебан проблем је што се у наредном периоду очекује успоравање економског раста код развијених капиталистичких привреда (2,5%), социјалистичких привреда, али и земаља у развоју (са 3,7% на 2,5%). То ће продубити циклус светске привреде, али и јаз у економском развоју и нивоу развијености.

РАСТ ДРУШТВЕНОГ ПРОИЗВОДА
– у % –

	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
Друпггвени производ–свет	4.4	3.1	3.6	2.7	2.3	3.2	2.2	0.9	2,8	1.2	1.8	2.0
Земље у развоју	2.6	3.2	2.6	2.1	2.0	3.4	1.0	–0.6	2,9	2.1	1.5	1.8
Развијене земље	4.9	2.7	3.5	2.7	2,0	3.3	2,6	1.3	2.8	1.0	2.0	2,1
Социјалистичке земље (СЕВ)	4.3	3,6	3,6	3.2	4,0	1,7	–4,0	–16.6	–3,9	–5,6	–6,8	–10,2

Извор: *За 1995. процена ММF и Светске банке*

Стопа раста индустријски развијених земаља очекивала се у 80-им годинама више од 4% и показала се недовољном за решавање дужничке кризе. Стопа раста је смањена са 4,9% из 1984. на 2,7% у 1985, 3,5% у 1986. и 2.7% у 1987. години.

Превладавају песимистичке прогнозе у погледу решавања кризе дугова, посебно у условима када неким земљама сервисирање дугова постаје неподношљиво.

У оваквим односима могуће је очекивати продубљивање кризе у светској привреди, колапс у развоју већег броја неразвијених земаља, уз све

оштрије конфронтације на монетарном, финансијском, робном тржишту и политичком сукобљавању.[31]

Друштвени производ, инфлација и платни биланси за групу латиноамеричких земаља у последњих неколико година кретали су се следећом динамиком.

ДРУШТВЕНИ ПРОИЗВОД, ИНФЛАЦИЈА И ПЛАТНИ БИЛАНСИ ГРУПЕ ЗЕМАЉА Л. АМЕРИКЕ
– у % –

	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.
Бруто–производ	6.2	1.5	1.5	–1.0	–3,3	–2,8	–2,0	2,6	2.2	0,8	0.6	2,8	2.0
Производ по становнику	4.8	3.4	–0.9	–3.3	–5.6	–5.9	–1.4	–0.5	1.0	–2.0	–1.9	–1.5	–1.0
Инфлација	54.1	52.8	60.8	85.6	130.6	154.0	65.0	198.0	142.0	120.1	118.0	98.0	82.0
Платни биланси	–17.5	–25.0	2.3	–19.8	–3.9	2.6	14.6	–9.0	–18.0	16.0	–22.0	–27.3	–17.9
Плаћена камата према приливу ол изноза	17.4	19.9	26.4	39,0	35.8	35.5	36.0	42,2	38.8	41.3	46.5	48.7	46.6
Спољни дуг	182.0	221.0	278.4	275.4	330.9	368.0	393.0	410.3	412.2	415.0	416.3	420.2	424.0

Бруто–производ је стагнантан и регресиван. Настала је рецесија. што је само блажи облик економске кризе.

Друштвени бруто–производ по становнику једубоко негативан. Инфлација је готово прерасла у хиперинфлацију. Платни биланс је перманентно дефицитаран, уз посебно смањивање маседефицита, али и по цену драстичног ограничавања увоза. Смањење дефицита углавном одговора висини смањеног увоза. Извоз стагнира или опада.

Спољни дуг доживљава "инерциони раст", уз све веће убрзање масе дуга (и годишњих обавеза по екстерном дугу).[32]

[31] Продубљивање кризне фазе циклуса само је одговор на неефикасну традиционалну кејнзијанску политику стабилизације која полази од тога да се манипулисањем тражње могу решавати проблеми економског раста, запослености, инфлације и бројних структурних прилагођавања, али је то одговор и на нови монетаризам, који полази од става да се манипулацијом количине новца у привреди могу држати под контролом реални привредни агрегати и остварити одговарајући циљеви макроекономске политике. Постојеће противречности светске привреде не могу се решавати на традиционални начин, како то чини ортодоксно неокејнзијанство, али ни нови монетаризам. Очито је да се одговори морају тражити у понуди, унапређивању међународних економских и финансијских односа, али и бржем повезивању светских токова, те нужном брзом структурном прилагођавању.

[32] Дугови и продужена економска криза у Латинској Америци доводе до "оштрих" друштвених сукоба, који угрожавају политички и привредни развој. Низак или негативан привредни раст (ретардација и регресија) доводе до пада животног стандарда и све веће незапослености, смањења инвестиција и опадања трговинске размене.
Ол 1960–1980. ове земље су бележиле стални раст производње, инвестиција, потрошње и спољнотрговинске размене. Бруто производ је растао 4% у периоду од готово две деценије. Инвестиције су учетворостручене. У периоду 1980–1986. овај регион ни у једној години није постигао стопу раста од 2%. Per capita је опао за око 4,1% (у више од пола земаља Латинске Америке per capita доходак се драстично смањио).
Per capita доходак Латинске Америке износио је 1970–1.624 долара, 1980–2.288, а 1986–2.140 лолара. што представља реални пад од 7%..

Висока каматна стопа на дугове, пад цена извозних сировина уз нагли пад прилива новог капитала довели су до врло ниске стопе раста у периоду 1980–1987. од свега 1,5%. Бржи раст становништва у односу на тако ниску стопу економског раста довео је до обарања реалног производа по становнику.

Стагфлација у земљама Латинске Америке притиска ове привреде до 1981. године, а затим је смењује крута слампфлација која траје до данас. Раст друштвеног производа јетешко покренути из зоне негативних стопа раста, док инфлација, уз све познате антиинфлационе програме (Бразил, Аргентина, Перу, Чиле. Мексико и друге), остаје и даље дубоки политички, економски и друштвени поремећај који не реагује на класичне антиинфлационе мере. Ради се у основи о инфлацији катастрофалних размера (хиперинфлаторна спирала).

Друштвени производ per capita већ неколико година драстично опада, спуштајући се у зону негативних стопа раста, уз општи пад друштвеног и личног стандарда на ниво шездесетих година.

Економски раст ових земаља оптерећен је великим теретом спољног дуга и обавезама из дугова, који показују тенденцију сталног раста. Стопа годишњег раста дугова већа је од стопе раста друштвеног производа, док је удео камата на зајмове већи од прираста друштвеног производа.

Спољни дуг је у последњих осам година (1979–1986) повећан са 182 на 398 милијарди долара, што је просечно годишње 27 милијарди, с просечном стопом годишњег раста од 12,1%. Такав раст екстерног дуга пратио је и све већи нето одлив капитала, што је водило и огромном дефициту платног биланса као трећем "Гордијевом чвору", с којим се сусрећу ове земље у превладавању стагнације и покретању економског раста. У неколико последњих година ове земље дефицит "лече" драстичним ограничењем увоза и домаће потрошње, обарањем стандарда становништва, уз све негативне ефекте на националне привреде.

ПРОСЕЧАН РАСТ PER CAPITA ДРУШТВЕНОГ ПРОИЗВОДА
– у САД доларима из 1978. године –

	1960–1970.	1971–1980.	1981–1990.	1991–1995.
Најмање развијене привреде	5	11	10	12
Земље у развоју	120	152	229	220
Социјалистичке привреде	1040	1.207	2.649	2.720
Разнијене капиталистичке привреде	1990	1.704	5.473	6.500

Ниво достигнутог pcr capita друштвеног производа у декади развоја 1960–70. повећан је за 5 долара, док је у две последње декаде повећан за око 10 долара. Насупрот томе код групе индустријски развијених привреда капитализма износи 1.990 односно 1.704 долара респективно, а у последњој декади (1981–90) око 5.500 долара, а социјалистичке земље у одговарајућим декадама остварују 1.040, 1.207 и 2.649 долара респективно.

ЕКОНОМСКИ НИВО РАЗВОЈА–БОГАТСТВО НАЦИЈА

	DBP per capita (1989)	DBP милијарди долара	Стопа раста (1984–1990)	Становништво (милиона 1989)
САД	17.615	5.234.0	3,5	249.0
Канада	16.375	547,8	3,9	26,2
Норвешка	15.940	90,7	2,0	4,2
Швајцарска	15.403	176,6	2,7	6,7
Луксембург	15.247	6,6	3,6	0,4
Данска	15.119	104,3	0,8	5,1
Немачка	14.730	2.203.0	2.9	61.6
Француска	13.961	957,4	3.1	56,1
Хонгконг	13.906	61.5	8,8	5,7
Кувајт	13.843	22.4	5.4	2,1
Шведска	13.780	185.0	1.8	8,5
Белгија	13.140	151.1	3.3	9.9
Јапан	13.135	2.834.0	4.4	123.0
Финска	12.795	112.0	3.6	5.0
Сингапур	12.790	28.4	7.9	2.7
Холандија	12.661	221.5	2.1	14.9
Аустрија	12.386	125.9	2,8	7.6
В. Британија	12.270	833,2	3.9	57.1
Аустралија	11.782	280,8	3,4	16,8
Италија	10.682	866.1	3.2	57.5
Израел	9.182	40,8	3,6	4,5

Извор: *ММF*

Економски ниво представља масу друштвеног богатства створеног у одређеној привреди. То је резултат дугорочног развоја, али, динамике раста и кретања становништва, односно створеног и расположивог националног богатства. Тај ниво се најбоље изражава висином друштвеног производа (углавном израженог у доларима ради међународног поређења). и per capita друштвеног производа (по глави становника).

PER CAPITA ДРУШТВЕНИ ПРОИЗВОД[33]
– у САД доларима 1978. године –

	1960.	1970.	1980.	1990.	1995.[117]
Најмање развијене земље	167	172	183	193	200
Земље у развоју–укупно	402	522	674	903	1.000
СЕВ	1.475	2.524	3.731	6.380	6.500
Развијене капиталистичке привреде	4.425	6.423	8.127	13.600	15.000

Економски јаз у развоју све се више продубљује и проширује. Тако се однос у нивоу развијености (према индикатору per capita дохотка) развијених

[33] Само ради поређења доходак по становнику порастао је од 1946–1964. године: код земаља у развоју са 133 на 352 долара; код развијених земаља са 1.388 на 3.864 долара.
[117] За 1995. годину процена ММФ.

привреда капитализма и најмање развијених земаља у развоју види према табели 7.

ОДНОС РАЗВИЈЕНИХ И НЕРАЗВИЈЕНИХ ПРИВРЕДА

	Најмање развијене	Све ЗУР
1946.	10.5:1	
1960.	26.5:1	11.0:1
1970.	37.3:1	12.3:1
1980.	44.4:1	12.1:1
1990.	60,2:1	12.9:1
1995.	75:1	15:1

Социјалистичке привреде (без Кине) показују две основне карактеристике:

1. Успоравање стопе економског раста уз губитак развојних стимуланса, али и даље уз чврсто придржавање једног превладаног модела развоја,
2. Покушаји реформи привреде и друштва, који се јављају повремено, али истовремено с продубљавањем кризе.

Превладани модел раста, губитак основних стимулатора и непроналажења нових моделатора раста, праћени су све оштријим процесом етатизације привреде, бирократизације друштва и немоћи државне регулативе да покрене нове облике ажумулације и динамичнији економски раст.

Реална слика светске привреде (дата на UNCTADU VII, 1986) оптерећена је следећим "факторима несигурности":

1. Начином функционисања и слабостима међународног и тргонин ског система (GATT);
2. Бројним блокадама, ембаргом, протекционизмом;
3. Нестабилношћу и дугорочним падом цена сировина;
4. Неизвесношћу у прехрани становништва (неразцијени);
5. Слабим трансфером технологије у земље у развоју и све тежи приступ савременој технологији;
6. Страхом од рушења еколошке сфере и равнотеже биосфере;
7. Неизвесношћу нових финансијских инструмената;
8. Слабошћу кредитног система и очитом кризом задужености;
9. Слабошћу монетарног система у свету и његовом повезаношћу за судбину једне националне валуте (САД долара);
10. Експлозијом и неконтролисаним ширењем становништва, посебно у неразвијеним деловима света;
11. Опасношћу од губљења контроле над догађајима у светској привреди.

2. ИНФЛАЦИОНИ МЕХАНИЗАМ И ЕКОНОМСКИ РАСТ

Финансијска (монетарна) нестабилност умањује развојну способност и мотиве за убрзани економски раст.

Инфлација је већ годинама други проблем који потреса светску привреду. То је механизам и систем за бројне прерасподеле (присилном штедњом) у појединим привредама, али и врло развијени облик експлоатације и преливања дохотка из мање развијених у развијене привреде.

Проблем инфлације у светској економији може се посматрати на две равни:

1. Развијене привреде капитализма отвореним заговарањем борбе против инфлације у земљи (као државног непријатеља број један) настоје решавати социјалне конфликте, остваривати "економију благостања", постизати социјални мир и консензус основних интересних група у друштву (држава, рад, капитал).
2. Однос према инфлацији ових земаља у међународним економским односима, посебно у контексту сазнања економске теорије, сматра се да је инфлаиија врло снажан инструмент експлоатације туђег рада (бројним прерасподелама).

Стога јединствен приступ инфлаторном механизму у светској привреди и није могућ.

Механизам инфлације у једној привреди у одређеној (почетној) фази делује стимулативно на привредни раст. Пораст цена и инфлаторни доходак, раст профитне стопе и рентабилност капитала уопште доводе до повећаног инвестирања. Пораст инвестиција мултипликативно се одражава на доходак и запосленост. Тада се ралничка класа не супротставља прерасподели дохотка у корист профита. посебно због новчане илузије (раста номиналних доходака, пада реалних доходака). Нешто касније радничка класа постаје свесна пада реалних доходака Притисак синдиката на пораст радничких доходака постаје свакодневан. а због инфлаторних очекивања настоји се повећати доходак пре раста цена. Истовремено долази до пораста пореза и доприноса из дохотка, али паралелно са ширењем улоге државе у привреди (државни интервенционизам). То доводи до прерасподеле дохотка у корист носилаца реалне потрошње и државе (непривредне) потрошње. Профитна стопа се смањује, стимуланси за инвестиције нестају, док раст трошкова рада и државе по јединици производа доводи до трошковне инфлације. Настала стагнација у развоју праћена је трошковном и структурном инфлацијом. Настаје стагфлација, коју прати све већи раст незапослености рада и капацитета. Структура инфлације и све јача антиципирана инфлација онемогућавају кејнзијански механизам, јер се привреда тешко (све теже и

спорије) извлачи из кризе и инфлације. Продужено раздобље стагфлације или чак слампфлације постаје све присутније у развијеним, а посебно у земљама у развоју. [34]

ИНФЛАЦИЈА У СВЕТУ РАЗВИЈЕНИХ И НЕРАЗВИЈЕНИХ ПРИВРЕДА
– у % –

	1969 –78	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993 1994 1995	
Развијене привреде	7.8	8,1	9,3	8.8	7,3	5,0	4,3	3,8	3.4	2,8	3.3	3,8	4,0	4.4	3,3	3.5	3.0
дугорочна камата		9,5	11,3	13.2	12,4	10,8	9,7	9,7	7,5	7,1	8,4	8,8	8.6	8,4	8.4	8,7	7,9
Земље у развоју	U..6	21.5	28.2	27.7	28.3	39.4	46.6	49,6	60.1	63.0	59,0	82.0	96,0	91,0	58,7	22,8	40,3

Изнор: *ММ, IFS Yearbook 1986. и OECD Economic Outlook, март 1995. (процена)*

Инфлација у развијеним привредама, у којима се третира као проблем број један, показује тенденцију смањивања, док се у земљама у развоју дугорочно убрзава, уз тенденцију задржавања на високом нивоу.

У групи земаља у развоју постоје и оне с тзв. "латинскоамеричком" инфлацијом од неколико стотина процената годишње, као и група земаља с релативно стабилним ценама. Очито је да уз стопу инфлације, која прелази инфлацију у развијеним земљама између 10 и 150 пута (не рачунајући с хиперинфлацијом од 20.000% годишње), уз стагнацију продуктивности рада у већини земаља, недостатак капитала за развој, одлив капитала и "омчу дугова", проблем развоја ових земаља постаје драстичан.

Нови сигнали раста инфлације у развијеним привредама, раст цена нафте и готових производа, уносе велику неизвесност у све покушаје оздрављења развијених привреда. али и већине земаља у развоју.

ИНФЛАЦИЈА У ЗЕМЉАМА У РАЗВОЈУ

	1967–77.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.
СВЕ ЗЕМЉЕ	19.1	18.7	21.5	17.2	25.4	25,0	34.0	39.4	40.6	60.1	40.0	59,0
Извознице нафте	15.2	17.7	17,7	24,2	24.4	43,6	74,3	20,3	14,8	33,8	31,9	30,8
Остале	23.6	21.4	25,9	33,2	32,3	31,3	39.1	56,2	60.5	84,2	43,7	72,0
Западна хемисфера	37.8	25.1	50.5	54,8	59.8	73,4	118,5	146,1	161.5	88,0	131,2	252,7

Извор: *World Economic Outlook. 1987, IFS, Yearbook, 1989.*

Инфлација у земљама у развоју се из године у годину убрзава. То се олноси на земље извознице нафте посебно.

[34] Основне негативне последице деловања инфлације у земљама у развоју су: опадање акумулације за развој, успоравање стопе раста, тенденција ка ерозији система и пословања, тенденција ка стагнацији и расту незапослености. Све то скупа прате све оштрије социјалне напетости.

ИНФЛАЦИЈА У СВЕТУ–КОМПАРАТИВНИ ПРИКАЗ
1980 = 100

	1980.	1982.	1984.	1986.
СВЕТ	100	128.6	164.»	203.0
Индустријске земље	100	1 IS.4	130.4	139.2
Земље у razvoju	100	165.3	335.6	640.3
Африка	100	134.8	194.1	238.1
Азија	100	115.6	131.2	148.8
Европа	100	168.4	266.6	434.6
Средњи Исток	100	132.5	176.9	211.4
Западна хемисфера	100	277,1	1490,7	7095.9

Извор: *IFS, Yearbook, 1987.стр.114–115.*

У раздобљу 1980–1986. година цене у свету су повећане за 103%, индустријски развијеним привредама 39,2%, а у земљама у развоју 540,3%. Истовремено је у земљама у развоју западне хемисфере повећање цена износило готово 7000%.

Инфлаторни механизам у овим земљама, практично откочен, тражи одговор на следећа питања:

1. Да ли ове земље свесно потхрањују инфлацију, тражећи могућност стварања "присилне штедње"?
2. Да ли је инфлација структурног или монетарног (трошковног) порекла?
3. Да ли отказују све мере антиинфлационе политике, посебно монетаристичког типа, углавном на захтев ММФ и иностраних кредитора–банака (приватног капитала)?
4. Да ли је у кризи државни регулативни механизам и политичке институције ових земаља?

Насупрот групи земагва у развоју "клуб" развијених капиталистичких привреда (ОЕЦД) након рецесије (1980–82) бележи релативно брз и стабилан раст.

Ограничавање и контрола инфлације на нивоу од 2.5–3% довело је до најмање стопе инфлације у овим привредама у последњих двадесет година.

Снижавање стопе инфлације праћено је задржавањем релативно високе стопе раста привреда, али уз тенденцију благог повећања стопе незапослености.

ЕКОНОМСКИ РАСТ, ИНФЛАЦИЈА И НЕЗАПОСЛЕНОСТ У РАЗВИЈЕНИМ ПРИВРЕДАМА

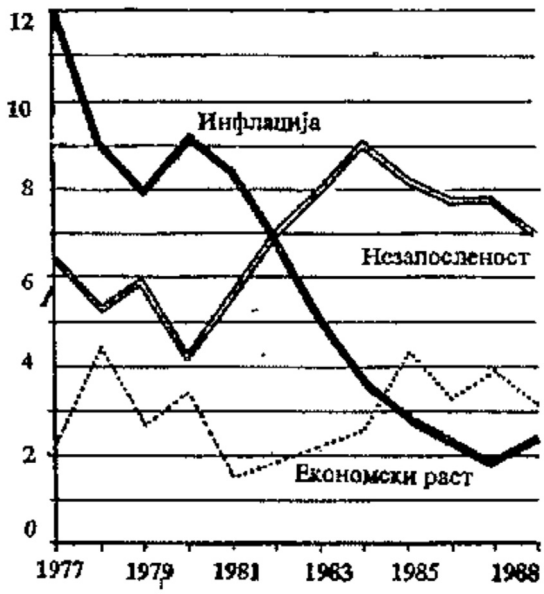

Изазов за све владе земаља у свету је како отклонити неравнотежу у трговинском и платном билансу, како смањити све веће дугове (макар и релативно), а да се при томе не изазове рецесија и незапосленост. Проблем се посебно поставља пред ве.пики број земаља у развоју. мада се и већина развијених привреда капитализма налази у тешкоћама разрешавања овога триптиха циљева развоја.

Истина, долази до успоравања стопе раста, благог пораста незапослености, уз притисак на односе у трговинском н платном билансу што има за последицу велика девизна колебања, политику брзог "девизног и платно–билансног прилагођавања".

Сви макроиндикатори у развијеним земљама показују да се ради о доста хомогеној групи, са доста уравнотеженим односима макроагрегата, при чему је могућа одговарајућа (слична) политика стабилизације.

Таква филозофија понашања и уравнотежавања привреде, уз доминантни захтев за високом стопом раста, ублажавањем инфлације, лечењем врло високе незапослености, уз терет спољних дугова и неравнотежу платног биланса (хронични дефицит) траже и потпуно другачију политику акумулације и стабилизације (уз потребна дубока структурна прилагођавања).

Борба против инфлације у овим привредама избија на прво место, а преко тога (економија понуде) и проблем незапослености. Изабрана стратегија развоја има за последицу и циљ редукцију буџетских расхода, јавних расхода у целини (посебно социјалних давања), смањење улоге државе у економији,

побољшање и ослобађање функције тржишта (дерегулације финансијског тржишта), ограничавање тражње и потрошње, јачу монетарну контролу, уз поправљање улоге монетарне и финансијске политике. Успостављање монетарне и финансијске равнотеже у развијеним привредама тражило је битно смањивање буџетских и платнобилансних дефицита, што има за последицу сужавање домаћег тржишта и тражње, ограничавање увоза, подстицање извоза и смањивање извозних могућности земаља у развоју на развијена тржишта капиталистичких привреда. Све је то праћено бројним (отвореним или скривеним) облицима протекционистичких мера, манипулацијама девизним курсевима и каматама на међународном тржишту капитала. Интереси финансијског капитала (концентрисаног у банкама) се повезују на светском тржишту, чиме се ствара финансијски блок према све већим дуговима и обавезама (за камате и отплате) већине неразвијених земаља. Криза дугова, праћена кризом развоја, нарастањем протекционизма, ограничавањем и опадањем светске трговине све тежи приступ светском тржишту капитала, пад економског нивоа и моћи развоја земаља у развоју, општа су слика данашњих односа у светској привреди.[35]

Нови облици експлоатације, подела рада (продором нове технологије и научних открића) стварају све већу интересну подељеност између ова два основна блока земаља.

3. ПЛАТНО–БИЛАНСНИ ДЕФИЦИТИ, НЕЗАПОСЛЕНОСТ И ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЈА КАПИТАЛА–НЕЕФИКАСНОСТ ДРЖАВНОГ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗМА

Различити темпо економског развоја појединих земаља, интеграционих целина, а посебно групе развијених и неразвијених земаља, праћени различитим стопама инфлације, положајем на светском тржишту (извоз, увоз, девизни курсеви), водили су све већим дефицитима платних биланса. Проблем дефицита, осим ЕЕЗ и Јапана, присутан је у готово свим земљама и регионима света.

Структурни проблеми развоја, посебно криза нафте и раст цена нафте, неких сировина и енергије. платнобилансне проблеме су чинили дугорочним.

[35] Угрожавање привредног раста у неразвијеним земљама под деловањем је и неравнотеже у платним билансима индустријски развијених привреда. Тешкоће у уравнотежавању платног биланса и неуспех предузетих мера, обично има за последицу смањење индустријске производње, нестабилност девизних тржишта, повећани инфлаторни притисак, заостајање политике новца и камата, опадање поверења штедиша и инвеститора, притисак на нови протекционизам.

док је државна интервенција и раст државних издатака преко буџетских дефицита негативне ефекте преносио на платно–билансну равнотежу.

САЛДО ТЕКУЋИХ ПЛАТНИХ БИЛАНСА
– у млрд. долара –

	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.
Развијене капиталистичке привреде	–29	–70	–28	–39	–23	–66	–72	–20	–50	–51	–79	–111	–34	–97
САД	–5	0.4	5	–8	–41	–106	–129	–138	–156	–132	–110	–104	–92	–92
Јапан		–11	5	7	+22	+35	+48	+82	86	89	57	38	63	59
СР Немачка	–6			+ 3	+4	+6	+ 13	+33	44	45	55	49	–8	9
ЕЕЗ		–36	–14	–10	+5	+4	+ 12	+52	46	14	6	–10	–21	–28
Земље у развоју	77	+40	–24	–63	–57	–41	–53	–59	4	–13	–11	+ 1	–104	–64

Извор: *Economic Outlook, OECD, No 42 и No 48,1990.*

Биланс плаћања за свет у целини требало би да буде у салду једнак нули. Разлика настаје због различитих дефиниција и класификација.

Дефицити платног биланса, уз неравномеран распоред девизних резерви, непосредно доводе до ограничавања привредне активности што на светском плану води ка реиесији и стагнацији. Незапосленост радних ресурса и инсталисаних капацитета у развијеним привредама, а посебно у земљама у развоју, доводе до продужене кризе развоја, која тражи нове облике и токове међународног капитала.

НЕЗАПОСЛЕНОСТ У РАЗВИЈЕНИМ ПРИВРЕДАМА
– у % –

	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1980–86	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.
Развијене земље капитализма	8.2	8.7	8.2	8.1	8.5	7.6	8.0	7.3	6,2	6,0	6.4	6.6
САД	9.5	9.5	7.4	7,1	6.9	8.0	6.2	5.4	5.2	5.4	6.8	6.3
Канада	10.9	11.8	11.2	10.4	9.6	9.9	9.0	7.8	7.4	7.5	8.1	8.4
Јапан	2.4	2.6	2.7	2.5	2.8	2.4	3.0	2.5	2.2	2.1	2.1	2.7
Аустралија	7.1	9.9	8.9	8.2	8.0	7.7	7.9	7.2	6.1	6.9	7.2	7.1
З. Европа	9,3	10.3	10.8	11.0	11.2	9.2	10.7	10.3	8.6	8.0	8.4	8.5
ЕЕЗ	9.1	10.2	10.7	10,8	11.1	9.1	11.0	10.3	9.0	8.3	8.9	9.2

Изнор: *Main Economic Indicators, OECD, Paris. 1986, и 1992.*

У развијеним привредама високи трошкови рада, уз тенденцију раста трошкова рада по јединиии производа, доводе до измена у понуди и тражњи рада на тржишту радне снаге. Све брже застаревање и замена капацитета у многим гранама производње. као и повећање цене капитала (камата) упоследњим годинама, доводили су до замене рада капиталом, раста капиталне интензивности. Последииа је све већа тражња капитала у

развијеним привредама, иновације, пад тражње рада и релативно обарање најамнина. Социјални проблеми се заоштравају.

Укупан број незапослених у развијеним земљама у последњим годинама креће се између 27 и 28 милиона. Насупрот томе, у земљама у развоју отворена незапосленост износи између 800 милиона и милијарде, уз просечну стопу незапослености између 40% и 55% (у неким земљама то износи и 80% радно способног становништва).

Такви односи у платном билансу и неупосленим радним ресурсима праћени су све већом интернационализацијом капитала. Процес интернационализације се одвија на две основе: 1) Повезивање интереса држава развијене привреде и координација глобалних мера економске политике у тим земљама. заступање интереса крупног капитала на међународном тржишту; 2) Повезивање финансијског (банкарског) приватног и јавног капитала уз снажне процесе концентрације овог капитала. Основни елементи капиталистичких односа на тржишту капитала се уједначавају, уз стварање јединствене платформе државно-монополистичког капитала у наступу на светском тржишту и у односу према земљама у развоју (дужничка страна).

Међународне финансијске институције, и даље под доминацијом развијених капиталистичких привреда (највећа средства и управљачи у систему одлучивања и гласања), настоје пренети и наметнути филозофију развоја данас развијених земаља на потпуно неразвијене или слабо развијене земље, што најчешће ствара контраефекте. Фактори развоја и услови развоја данас неразвијених привреда потпуно су измењени у односу према првој фази акумулације капитала и развоја данас високо развијених индустријских земаља.[36]

[36] Овај проблем шире истражујемо у делу: Акумулапија и економски раст.

ГЛАВА ТРЕЋА

КОНТРОВЕРЗЕ САВРЕМЕНОГ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА

1. РАСПРОСТИРАЊЕ, НИВО И КОНФЛИКТНОСТ РАЗВОЈА

Проблеми светског економског развоја и међународни економски односи су истовремено и проблеми егзистенције огромног дела човечанства. проблеми који собом носе и сасвим одређене политичке, социјалне, духовне и уопште људске дубоке и трајне последице, што данас избијају у први план људског друштва, не само неразвијених земаља, већ и високоразвијених индустријализованих земаља. Ове проблеме, због њихове животне важности за цело човечанство, нису могле да мимоиђу ни бројне конференције несврстаних земаља. као и осам састанака UNCTAD-а (Конференција УН за трговину и развој).[37] Управо због тих разлога желимо да укажемо на неке проблеме савременог економског развоја у свету, на јаз који је већ настао у развоју и што се све више шири, с једне стране, између групе индустријски развијених земаља и огромног дела земаља у развоју. Положај ових земаља најбоље се види у компарацији са развијеним земљама.

Досадашњи економски раст одвијао се изузетно неравномерно. Бруто национални производ земаља у развоју у првој половини овог века одвијао се по стопи од 1 % до 1,2%, у декади развоја 1950–1960. од 4,2% до 4,7%, 1960–1970. 4%, 1970–1980. године 1% до 4%, а у периоду 1981–1986. од 1,5%. Код развијених земаља ова стопа се кретала у првом периоду од 2 до 2,5%, у другом од 3,2 до 5% и у периоду 1980–1986. око 2,5%. Стопа раста развијених је двоструко већа у односу на земље у развоју. Највећи број земаља у развоју имао је у периоду од 1960–70. године стопу раста око 3–4%, у декади развоја од 1970–90. године стопу раста у распону од 1 до 3%, а од 1980–1990. око 1,5,

[37] Осмо заседање UNCTAD-а одржано је у јулу 1987. године.

а то је спор развој[38] на граници раста становништва (односно мањи од стопе прираста становништва).

Земље у развоју су у много неповољнијем положају, ако се, дакле, у те односе укључи и демографски фактор. Бруто национални производ у овим земљама од 1946–1974. године повећан је у просеку са 133 долара per capita на 352 долара у 1974. години, што представља повећање од свега 3 долара годишње. Тада је достигао 352 долара годишње (1974). У исто време бруто национални производ по глави становника у развијеним капиталистичким привредама повећан је са 1.358 на 3.664 долара односно за 60 долара годишње.

Четвртина светског становништва живи у 28 најсиромашнијих земаља, а свака је од њих имала национални доходак по становнику мањи од 200 долара. Просечан доходак per capita у овим земљама износи око 140 долара.

У више од 40 земаља доходак per capita се креће између 200 и 500 долара, а у 59 земаља од 500 до 2.000 долара. Свега 25 земаља има доходак виши од 5.000. Истина, само овај показатељ није довољан да одреди општи степен развијености једне земље, али је доста индикативан као синтетички показатељ.

Услед знатно бржег раста становништва у земљама у развоју ове земље показују знатно заостајање, ако се узме у обзир и кретање друштвеног производа per capita, што доводи до продубљивања економског јаза између развијених и неразвијених земаља. Тако 56% светског становништва у 1977. години има друштвени производ по становнику мањи од 500 долара.[39]

НИВО РАЗВИЈЕНОСТИ РАЗВИЈЕНИХ ИНДУСТРИЈСКИХ ЗЕМАЉА И НЕРАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА
par capita долара, текуће цене

			Сгопа раста			
	1960.	1970.	1980.	1960–70.	1970–80.	1980–86.
ОЕЦД	1.470	2.480	5.600–15.000	5.1	3.7	2.1
СЕВ	474	728	2.800–4.600	6.7	6,0	2.6
Земље у развоју	133	155	280–500	4,6	.3,7	2,5

Стопа раста друштвеног производа развијених земаља се у последњим годинама нагло успорава. Ова стопа је 1975–1980. износила свега 3,6%, 1986. опада на 3,1%, док ће земље у развоју остварити стопу раста од око 2,5%, према 4,6% из 1986. године. У години 1988. се наставља даље продубљивање кризе, тако да су земље ОЕЦД остварилe стопу раста од свега 2,1%, у САД свега 2,8%, што ће снажно депресивно деловти на кретање светске трговине. У земљама СЕВ стопа раста у 1988. је око 3,5%, а у 1995. години око 1%, по узору привреда које су доживеле негативну стопу раста (ретардацију).

[38] Извор Др С. Комазец: Теорија и иолитика екомомског развоја. Висока школа за спољну трговину Загреб. 1973. стр. 54. и World Bank, Извештај за 1978. и 1986. годину.

[39] Оних 56% светског становништна остварује свега 8,5% светског друштвеног производа, док 14% становништва света (углавном развијени) остварује око 60% светског друштвеног производа

Садашњу фазу развоја карактерише успоравање развојне динамике, уз све веће деловање екстерних фактора (који негативно делују), разна ограничења у токовима међународне размене, кретање капитала, све ширих интервенција на монетарном подручју и валутним односима, што све више истиче неадекватност постојећег система међународних економских и валутних односа (и система у целини).

Због недовољности домаће акумулације и све тежег приступа светском финансијском тржишту (уз врло неповољне комерцијалне услове) земље у развоју редовно користе дефицитарно буџетско финансирање и чисту емисију новца за покретање развоја и "стварање" додатне новчане акумулације.

У укупној светској индустријској производњи земље у развоју учествују са свега 8–10%, а у укупним издацима за истраживање и развој око 1%, новој технологији свега 1–2%, док остало одлази на индустријски развијене земље.

Неразвијене земље данас учествују у укупном светском становништву са 71%, а у друштвеном нетопроизводу са свега 12,5%. Насупрот томе, развијене земље учествују у укупном становништву са 29%, а у друштвеном производу са 87.5%. Апсолутне и релативне разлике у нивоу развијености земаља у развоју, с једне и индустријских земаља, с друге стране, све су јаче изражене. Уз отклањање тог јаза кроз све бржи развој неразвијених земаља, уз успоравање стопе раста становништва у овим земљама, мора доводити до повећања опште стопе економског раста у свету (уз нужне дубоке реформе на тржишту светског капитала, светском монетарном и финансијском систему).

УДЕО РАЗВИЈЕНИХ И НЕРАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА У ПРОИЗВОДЊИ
– у % –

		Земље у развоју				
	Развијене земље	Л. Америка	Јужна и југоист. Азија	Далеки исток	Африка	Свега
Друштвени производ						
1950.	85.5	5.5	5.0	1.3	2,7	14,5
1977	82.3	7.4	5.2	2.4	2.5	17.7
Индустријска произв.						
1950.	91,5	4,6	1,8	1,2	0,9	8,5
1977.	89,4	5,0	2,2	2,7	0,7	10,6
Пољопривреда						
1950.	53,2	9,8	22.7	7.2	11,8	46,8
1977.	47,3	12,8	25,3	4.3	10,3	52.7
Инвестиције						
1950.	89.4	4.9	2.6	1.6	1,5	10,6
1977.	82.3	6.5	4.1	2.9	4.2	17.7
Транспорт и везе						
1950.	87,6	5,4	3,4	1,7	1,9	12,4
1977.	83,8	6.7	4.1	3.3	2.1	16.2

Извор: *Светска банка*

Досадашњи економски развој у свету карактерише неколико битних елемената:

1. После релативно дугог периода убрзаног развоја индустријски развијених земаља светску привреду у целини потреса све дубља конфликтност и нестабилност;
2. Стално проширивање јаза у развоју развијених и неразвијених земаља;
3. Постојећи међународни економски поредак није у стању да пружи решења и моделитете за излаз из опште економске кризе односа и кризе у светској привреди, посебно у односима ова два основна круга земаља;
4. Све већи издаци на наоружање и стварање великих војних комплекса. Дневно се на наоружање троши већ две милијарде долара односно годишње више од 1.000 милијарди. Трговина оружјем у међународним економским односима постаје најконјунктурнија привредна грана у свету. Не само развијене земље већ и земље у развоју (због консталације међународних економских и политичких односа) издвајају све већа средства за набавку наоружања (од развијених). Тако су само у 1980. године ове земље за наоружање платиле око 100 милијарди долара, а с друге стране бројни проблеми ових земаља остају готово нетакнути (заостајање у развоју, глад, проблеми платног биланса, спољни дугови и др.);
5. Појава и продубљивање структурних криза у развијеним привредама поготово капитализма,[40] посебно енергетска и сировинска криза, уз раст диспропорција у развоју појединих индустријских сектора, док се светска привреда налази у најдубљој кризи после велике економске кризе тридесетих година.
6. Суочени с тим проблемима (какве до сала нису познавале) индустријски развијене земље су све више оријентисане према земљама у развоју тражећи излаз из кризе и "амортизере" у савладавању све тежих економских криза. Борба за светско тржиште се заоштравају, посебно за тржиште земаља у развоју;
7. Све оштрији инфлациони поремећај у свету, посебно у неразвијеним земљама (уз ублажавање инфлације у развијеним привредама);
8. Из наведеног произлази нужност економске, финансијске и индустријске сарадње развијених и неразвијених земаља у њиховој општој међузависности, што ће имати за последицу све сложеније односе у међународној подели рада и диверсификацију међународне трговине.

Све веће разлике у висини друштвеног производа између развијених и неразвијених земаља успоравање ритма привредног раста у последњој

[40] Структурне кризе, за разлику ол цикличних или краткорочних криза, значе трајнија и дубља нарушавања у односима развијених фактора капиталистичких економија.

декади развоја указује на то да светска привреда улази у нову фазу развоја, коју карактеришу следећи елементи:[41]

a) "Појава објективних лимитирајућих фактора развоја, што је изазвало нарочито код индустријски развијених земаља, појаву структурних криза које су, за разлику од раније испољених циклусних колебања, дугорочнијег карактера;

b) Све већи утицај неекономских развојних фактора, првенствено оних социјалне и институционалне природе;

c) Постојећи међународни привредни односи све више теже да се заснују на структурама моћи, као последица блоковске поделе света и њихове тежње да своје утицаје што више пренесу и у домен економских односа;

d) Неразвијене земље постигле су пуну сагласност у констатацији да постојећи међународни економски систем није у стању да објасни, ни да савлада најновији ток економских догађаја на светском плану. То је због тога што тај систем не одговара глобалној димензији новонасталих проблема, као ни стварним потребама међународне сарадње и привредним захтевима за властити развој појединих земаља.

e) Последњи период развоја привреде карактеришу све учесталије економскефлуктуације и рецесије уз изразиту нестабилност монетарно-валутних односа, праћених растућом и незадрживом инфлационом тенденцијом. Уз појаву структурних криза, ове краткорочне и све изразитије економске нестабилности још више потенцирају растуће нескладе између развијених и неразвијених земаља, а посебно онемогућавају успостављање дугорочније и довољно стабилне развојне оријентације код мање развијених земаља

Изнете карактеристке развоја светске привреде у протеклом периоду имале су одговарајућег утицаја на кретање међународне размене и трговине. Трендови развоја међународне размене показали су више узлазни успон у односу према динамици раста индустријске производње. У том погледу брже је расла међународна размена између индустријски развијених земаља него између њих и земаља у развоју.

Процес интернационализације индустријске производње условио је у последњем периоду појаву све сложенијих међувеза у економским односима на међународном плану. То је довело до растуће економске зависности у развоју појединих – нарочито мањих земаља у односу на веће индустријски развијене земље.

Феномен развојне зависности све више се јавља и у индустријски развијеним земљама, што се нарочито одражава на сектору енергетике (увоз нафте) и на сектору примарних сировина

[41] Према др С. Благојевићу: Проблеми и перспективе развоја светске привреде, Југословенско банкарство. бр. 9. 1980. стр. 44.

Монополски положај развијених земаља у међународној размени довео је у последњем периоду до структурних промена у токовима међународне размене. Тако је извоз из развијено света индустријски прерађених производа порастао од 52% (учешће у укупном извозу) на 76% у 1976. години. Истовремено се смањио увоз прехрамбених производа у те земље од 17% у 1960. на 11% у 1976. години (учешће у укупном увозу).

Такође треба имати у виду да индустријски развијене земље све више извозе машине и инвестициону опрему у друге земље, а нарочито у земље у развоју (развијене земље учествују са преко 85% у укупном светском извозу машина и опреме). На тај начин, не само да се проширује технолошка и економска зависност мање развијених земаља, већ се истовремено од развијених земаља "извозе" у мање развијене земље и друштвени услови под којима се у највећем броју случајева једино и може извезена технологија користити са пуном ефикасношћу."[42]

2. РАЗВОЈНО ЗАОСТАЈАЊЕ (РАЗВОЈНИ ГЕП) ЗЕМАЉА У РАЗВОЈУ У ОДНОСУ НА РАЗВИЈЕНЕ ПРИВРЕДЕ

Интересантно је питање колико је данас временско заостајање земаља у развоју у односу према индустријски развијеним земљама Под нормалном претпоставком да се економски развој свих земаља одвијао у току прошле декаде развоја 1960–1970. са тенденцијом прогресивног убрзања и да се такав развој наставио и у последњој декади развоја од 1970. до 1980. године. било би потребно најмање 76 година да група земаља у развоју достигне ниво развијености, који је група развијених земаља имала 1968. године.[43] У међувремену раст развијених земаља ићи ће брже од недовољно развијених, тако да ће у 2.044. години развијене земље бити цео век испред земаља у развоју.

Како је група земаља у развоју врло хетерогена према степену развијености и карактеристикама економског развоја, то ће група од 25 најслабије развијених земаља достићи степен развијености развијених земаља из 1968. године тек у 2.044. години.[44]

Ниво развијености групе земаља знатно је изнад просечног нивоа развијености свих земаља у развоју. У ту групу спада и Југославија. Ритам

[42] Ибид, стр. 44–45.

[43] Б. Ивановић: Компаративна анализа динамике развоја појединих регионалних и економских група земаља. Економска мисао, Београд, 2/1972. стр. 28, World Bank, 1986.

[44] Исто, стр. 20.

развоја и већ достигнути ниво показује да ће јој бити потребно 34 године да би достигла ниво развоја развијених земаља из 1968. године.

Како су ниво и ритам економског развоја земаља у развоју врло неуједначени, да би поједине групе земаља достигле наведени степен развоја развијених индустријских земаља, потребно је за

- групу афричких земаља у развоју (без Медитерана) око 174 године;
- групу латиноамеричких земаља у развоју 89 година;
- групу азијских земаља у развоју (без Медитерана) око 67 година;
- групу земаља Медитерана око 46 година развоја.[45]

У технолошком процепу, с једне стране, уз све већу релативну заосталост и ограничене могућности развоја, уз очите ограничавајуће факторе развоја, поставља се питање остваривања потребне и могуће стопе раста тих земаља

Каква је стварна ситуација?

Ако се као доња граница индустријског развоја узима per capita доходак од 800 долара, земље у развоју су далеко до те границе.

ИНДИКАТОРИ РАЗВОЈА НЕРАЗВИЈЕНИХ И РАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА[46]

	Per capita доходак	Стопа раста per capita дохотка	Просечна друштвена продукт. рада
Неразвијене земље	50–500	1–2%	–2.0%
Индустријски развијене земље	2.500–16.500	4,6%	2–6%

Неразвијене земље са per capita дохотком од 50 долара требале би да у току 50 година остваре просечну стопу раста per capita дохотка од 6% да би остварила доњу фаницу индустријски развијене земље. Привреди са 200 долара требало би, уз исте услове, готово 35 година[47]

То би значило да би доња граница стопе раста per capita дохотка могла бити 4% годишње, а горња граница 6%.

У дугорочном раздобљу доходак по становнику у развијеним, већ индустријализованим привредама и земљама у развоју кретао се према следећим стопама

[45] Др Брана Ивановић, исто, стр. 29–30.

[46] Др Слободан Комазец, оп. цит стр. 82.

[47] Латинска Америка ће 1990. године бити на нивоу развоја из 1980, и то ако у тој декади оствари просечну стопу привредног раста од 4% (подаци Економске комисије УН за Латинску Америку. 1986.)

ДОХОДАК ПО СТАНОВНИКУ–PER CAPITA ДОХОДАК
– раст у % –

	1950–60.	1960–70.	1970–80.	1980–86.
Земље у развоју	2,9	3.2	3.7	0.0
Најсиромашније	2.6	1,8	1.1	–2.8
Средње развијене	3.2	3.5	4.2	–1.2
Развијене земље	3,0	3,7	3.0	2.3

Развијене земље показују успоравање раста дохотка по становнику, и поред стагнације у кретању становништва (дакле, постоји дугорочна рецесија), док земље у развоју остварују нешто већу стопу раста, мада је због ниског економског нивоа развоја и та стопа потпуно релативна с обзиром на материјалне могућности, које осигурава за даљи развој (није иста стопа раста од 10% на 100 јединица и иста стопа на 1.000 јединица).

Према неким прорачунима УН-а у 1953. години земље Латинске Америке имале су per capita доходак од 248 долара, док су САД имале 2.000 долара Уз просечну стопу раста од 2.4%, какву су до сада остварилe ове земље, требало би око 52 године да се достигне (уз непромењену стопу раста становништва) 666 долара, а то је само трећина per capita дохотка у САД у тој години, али и с претпоставком да у овој земљи развој стагнира. Ако се претпостави да у САД стопа раста буде само 2%, земљама Латинске Америке требало би 242 године да достигну ниво развијености САД из 1953. године. О овом проблему ћемо писати на другом месту у овом раду.

То значи да би било неопходно удвостручити постојећу стопу раста per capita дохотка и подићи јена ниво од 4 до5% годишње. За друге регионе Азије и Африке ова стопа би требала бити много већа с обзиром на веће заостајање у досадашњем развоју и нижи per capita доходак.

ПРОСЕЧНА СТОПА РАСТА ДОХОТКА PER CAPITA
– у % –

	1960–70.	1978–80.	1980–86.	1986–90.
ОЕЦД	3,9	2,2	1,1	1.0
Јапан	9,1	3.2	3,0	2.1
ЗУР	3.1	3,1	0.0	–1.1
Африка	2.2	0,8	–2,5	–2.6
Азија	3.6	3,8	2.3	–2.0
Латинска Америка	2,6	2,9	–2,6	–1,5

У неколико последњих година стопа раста у више од половине земаља у развоју не прелази 1–2%, тако да је per capita доходак опадао годишње за 0,5–1,5%. У Африци је за последњих шест година доходак per capita опао за 12%. По реалном дохотку Африка је данас на нивоу из 1960. године. Стопа инвестииија се готово преполовила и износи свега 14%. Све се то догађа у толико очитим супротним тендениијама у свету: дугорочно оживљавање и релативно висока стопа раста у развијеним државама, а у земљама у развоју све веће продубљавање кризе. Степен експлоатације неразвијених се уз то

повећава посебно преко агресивног протекционизма, погоршања terms of trade, промена карактера тражње и потрошње у развијеним земљама, приморност неразвијених да извозе по сваку цену без обзира на квалитет и конкурентну способност на страним тржиштима, исцрпљивање привреда обавезама из екстерних дугова и др. Ова питања морали смо на другим местима у овом раду шире истражити.

С циљем смањивања економског и технолошког јаза развијених и неразвијених земаља "стопа од 4% може се сматрати минималном и пожељном стопом раста per capita дохотка". Јасно је да се одмах поставља питање кретања становништва, стопе акумулације, извоза и увоза и опште могуће стопе раста у овим земљама

Имајући у виду озбиљне проблеме светске привреде и међународних економских односа GATT је крајем 1980. године разматрао три кључна питања за процес прилагођавања унутар светске привреде и њен даљњи развој:

1. Антиинфлациону политику и незапосленост,
2. Рецесију и проблеме раста,
3. Протекционизам, који све више нараста.

3. ПРЕВЛАДАНА ПАРАДИГМА РАЗВОЈА ПРЕМА РЕЦЕПТУРИ ММФ И НЕОКЕЈНЗИЈАНСКОЈ ДОКТРИНИ

1) Монетаризам, криза развоја и неразвијеност

Дугогодишња криза светске привреде, која има све карактеристике структурне и цикличне кризе (повремено продубљавање кризне фазе), указује, уз већ наведено, да економска политика у земљама у развоју остаје неадекватна и потпуно стерилна.

Поставља се питање: због чега мере макроекономске стабилизационе и развојне политике редовно отказују?

Међународни финансијски капитал, врло концентрисан, мултилатерално постављен као блок интереса према земљама у развоју (корисницима капитала) преко својих финансијских и монетарних институција, већ у дугом низу година настоји наметнути властиту филозофију развоја и мере економске политике.

Неокејнзијанска теорија и политика регулисања тражње и потрошње показала се потпуно неефикасном у случају комбинације високе инфлације

и стагнантног раста (стагфлације). Мере економске политике, засноване на тој парадигми, убрзавају инфлацију, уз благо лечење незапослености, уз обарање стопе раста стварају, дакле, супротне ефекте. Ту је ова политика контраиндикована У осамдесетим годинама развијене индустријске земље напуштају кејнзијанску доктрину, прихватајући истовремено монетаризам као идеолошку основу и одговарајуће мере монетарне политике. Такву политику Међународни монетарни фонд (ММФ) практично никада није ни напустио, од оснивања до данас. То се посебно односи на политику девизног курса, политику платно–билансног уравнотежавања, монетарну политику, каматну стопу и контролу монетарних агрегата. Преузимањем монетаризма од држава развијеног капитализма само се појачава интересна повезаност међународног капитала финансијских институција и интереса држава развијеног капитализма. Интереси државе и међународног капитала тако добијају јединствену платформу у усмеравању (политици) средстава кретању капитала заштити интереса крупног финансијског капитала, а тиме и тих држава и институција. Свет је суочен с новим облицима међународне поделе рада, сферама утицаја, продору капитала из света развијених у неразвијене, уз врло развијене суптилније облике експлоатације неразвијених земаља. Индустријски капитал (извоз робе) уступа место финансијском капиталу и технолошкој ренти (трансферу технологија, технолошком зависношћу и сл.).

Шта у таквим односима значи наметање неразвијеним земљама мера економске политике из развијених привреда капитализма?

Истовремено се мора поставити питање: шта значи наметање као примарног циља за земље у развоју "борба против инфлације" (као код развијених привреда), а не напори за убрзан економски раст, као једини излаз из заосталости, зависности, претеране задужености и тешкоћа у међународним економским и финансијским односима ових земаља?

У земљама у развоју постоје снажне уграђене дисторције фактора развоја, пре свега у односима и на тржишту робе, рада и капитала потребног за развој. Слика свега тога изгледа овако:

- тржиште робе–ограничено и оскудно;
- тржиште рада–огроман притисак неквалификоване и недовољно обучене радне снаге;
- тржиште капитала–огроман мањак штедње, потребне за развој.

Уз све то присутна је слаба организација, слабо коришћење ресурса, бирократизација и неефикасност државе,[48] уз гранску и регионалну имобилизацију фактора развоја. Дефицитарно финансирање постаје нужност и готово редовни извор додатне акумулације.

У социјалистичким привредама, где је привреда у државној својини, тотална етатизација привреде и друштва је један од основних узрока слабости привредног система и све веће неефикасности. Шта у тим привредама значи

[48] Овде бисмо могло посебно истакнути и неефикасну економску политику држава, некоординисане акције државе, посебно у секторима који траже скупа истраживања, велики капитал и инвестиције, осигуравање потребних информација о трендовима у свету и новим технологијама, изостанак планова развоја или њихово неспровођење, изостанак помоћи перспективним гранама односно кочење развоја грана без перспективе.

оријентација према неолиберализму (ако је то уопште могуће?), променама идеолошке сфере у потпуности, преоријентацији с тоталног планирања на макроекономску политику, уз доминантно тржишно деловање?

Привредна депресија резултат је оштре дефлационистичке политике развијених земаља у условима слабог функционисања монетарног система, слабог функционисања трговинског, финансијског и технолошког система, праћеног светском инфлацијом и високом незапосленошћу, дубоким структурним променама привреда, означили су и крај ере послератног привредног бума, подржаваног пржавним интервенцијама, а на основу кејнзијанске економске доктрине.[49]

Истовремено поступно је превлалала у развијеним земљама неокласична теорија (као некакав нови "мешани" облик либералистичке доктрине непотпуног laissez faire-а), која полази од става да у фази падања конјунктуре треба подстицати тражњу и инвестиције, а преко технолошких иновација повећавати понуду и осигурати нову експанзију.

Повећање штедње треба осигурати релативним смањивањем трошкова рада (надница) и широке личне потрошње.

2) Монетаристичко-неолиберална идеологија и политика развоја

Политика ММФ, оријентисана на рестриктивну економску политику у неразвијеним привредама–дужницима, а под утицајем доминирајуће монетаристичке концепције регулисања привреде, у први план је истакла отплату и сервисирање дугова и одржавање потребне ликвидности у међународним плаћањима (платно–билансно прилагођавање). Таква политика MMF праћена је оштром рестриктивном монетарном политиком (ограничавањем раста новчане масе у привреди), порастом каматних стопа и тражењу зона "реалних камата", рестрикцијом јавне потрошње и инвестиција, стимулацијом штедње. Таква политика се, осим у неколико развијених привреда (САД, В. Британија, Јапан, З. Немачка) показала контраиндикована у свим земљама у развоју, доводећи до:

- смањења стопе раста,
- повећања незапослености,
- обарања потрошње и стандарда,
- одлива капитала кроз отплате и камате спољног дуга,
- социјалних напетости, продубљавања кризе,

[49] Кејнзијанство је, очито, пошло од криве претпоставке да ће интервенција државе у привреди и кроз дефицитно финансирање и повећане јавне расходњ и трансфере, довести до оживљавања конјунктуре. Када иривреда уђе у фазу просперитета, повећање дохотка и пореских прихода држава ће враћати дугове и уравнотежавати буџет. Међутим, јавни расходи су изгубили антициклични карактер, претворивши се у структурне расходе, док су фазе рецесије постале нередовне, тако да није било могуће повећањем пореза покрити дугове из кризе фазе циклуса. То је познати компензациони буџетски систем финансирања. То је довело до сталног раста јавних дугова, уз стални раст буџетског дефицита. Стални буџетски дефицити и огромни јавни дугови за њихово финансирање створили су посебан подсистсм финансијског система са својом одвојеном логиком и политиком у развоју модерних држава. То се данас сматра једним од битних фактора инфлације и нарасле кризе тзв. "државе благостања".

- повећања стопе и убрзања инфлације,
- погоршавања terms of trade,
- погоршавања конкурентне способности привреда земаља у развоју,
- слабљења девизних курсева и девизних резерви земаља у развоју. Процена ММФ, заснована на монетаристичкој концепцији регулисања привреде да ће доћи до потпуно супротних ефеката и слабљења притиска спољних дугова, показала се потпуно погрешном.

"Кејнзијански методи сами (ефективна тражња) нису више способни да оживе привреду, ако су порези високи, а профитна стопа и штедња ниске, и ако су наднице нефлексибилне (ако је понуда нефлексибилна), чак и кад је тражња врло стимулативна.

Ниска профитна стопа дестимулише инвестиције, а преко тога раст производње и продуктивности. А високи порези дестимулишу штедњу и интерес за рад, док нефлексибилне наднице онемогућавају прилагођавања у овим величинама. Исто тако, методи економије понуде сами не могу решити проблем инвестирања (понуде), ако недостаје адекватна тражња. У ствари, и економија понуде и економија ефективне тражње полазе са исте тачке односа штедње и инвестиција, али су им различите методе динамизирања тог односа. Те методе сада треба комбиновати. У процесу инвестирања учествују само фирме (на бази антициповане продаје), али у процесу штедње учествују и фирме и становништво. Пошто се може десити да се инвестиције не поклапају са штедњом, може се јавити, с једне стране, проблем ефективне тражње, кад држава треба да интервенише ради успостављања равнотеже и пуне запослености, и, с друге стране, проблем неадекватног профита и штедње (а онда и инвестиција, продуктивности и производње) који се морају стимулисати, смањењем пореза на пословне фирме и становништво, убрзаном амортизацијом основних фондова, смањењем владиних расхода и регула и повећањем флексибилности надница и привредног система. У том контексту адекватна монетарна политика би неутралисала инфлационе ефекте смањених пореза и успорила би антиципирану инфдацију, што би водило паду каматних стопа, а штедња би појачала кредитно тржиште, док би флексибилне наднице и цене умањиле потребе за државним интервенцијама. Економија понуде директно напада "језгро" инфлације, јер стимулише штедњу, иновације, пад каматних стопа, флексибилност надница, понуду радне снаге и продуктивност фактора производње, што директно утиче на расположивост и трошкове рада и капитала".[50]

Државна економска политика развијених земаља у основи има неоконзервативни карактер. Излазак из економске кризе и контрола инфлаторних процеса захтевали су сасвим конкретне мере и инструменте економске политике (стагфлација). Проводе се кредитне рестрикције, ограничавање буцетских дефицита, подржавање структурне политике и стимулација развоја одређених грана, стимулација научнотехнолошког

[50] Јанковић. Радован: Фактор рецесије и спорог и неравномерног опоравка светске привреде, 1980–1986. Екопомска мисао, 2/1986, стр. 23.

прогреса, контрола кретања девизних курсева, подржавање увоза, уравнотежавање платног биланса.[51]

Неоконзервативна тенденција у економској политици развијених привреда огледа се у реприватизацији профитних државних компанија (Јапан, В. Британија, САД, СР Немачка и Француска), уз поступно дерегулисање финансијске сфере, слабљењу контроле над каматном политиком, приливом капитала, променама девизних курсева и друго (уз слабљење антитрустовског законодавства).

3) Неокласична политика стабилизације и развојна немоћ

Ортодоксна неокласична политика стабилизације препоручена од ММФ најчешће се своди на то "да покушај стимулисања извоза по сваку цену помоћу либерализације трговине или агресивне депресије валуте често може угрозити стабилизациони програм и тако одложити решавање кризе дугова.[52]

Интересантан је случај притиска ММФ на Боливију да изврши снажну девалвацију валуте у циљу поправљања стања платног биланса и премошћавања "девизног јаза", посебно у погледу омогућавања плаћања камата на спољни дуг. Уствари, предлог се своди на коришћење инфлације као средства за финансирање отплата дугова, али по цену сиромашења становништва, одлива супстанце у иностранство и претварање "девизног јаза" у развојну немоћ. Наравно, таква је препорука одбијена.

Рецептура ММФ садржи и захтев за вођење политике реалне камате, без обзира на њено снажно редистрибутивно деловање, одливом дохотка у руке власника финансијског капитала.

Рестриктивна монетарна политика и политика сталног ограничавања потрошње у неразвијеним привредама могу само довести до обарања стопе раста и преласка привреде у рецесију и кризу развоја. "Рестриктивна монетарна политика је напросто кампања против животног стандарда радничке класе, која се изводи свесном интензификацијом незапослености... користећи

[51] Такву политику уравнотежавања екстерне економије, праћену дефлаторном политиком, као и целим арсеналом мера новог монетаризма, налазимо и у развијеним земљама, посебно у оним које су оптерећене великим спољним дуговима. Навешћемо пример Аустралије. Спољни дуг Аустралије износи крајем 1987. годинс 78,6 милијарди САД долара одиосно 5.000 долара по становнику. То с друге стране износи око 31% висиие домаћег бруто производа, док на плаћање камата одлази око 20% извозних прихода и на сервисирање дуга 64% извозних прихода. Ради се, дакле, о високом терету спољних дугова. Политика владе усмерена је да се смањи домаћа тражња, повећа извоз, уз истовремено супституисање увоза. То би требало да доведе до смањења лефицита платног биланса мање од 5% друштвеног производа. Увођењем ових пореза, висока каматна стопа, смањење буџетских расхода, уз постепено уравнотежавање буџета, све су то већ давно познате мере из арсенала кејнзијанске теорије. Такви инструменти и циљеви макроекономске политике обично су праћени и сталним захтевом за брже преструктурисање привреде, модернизацију привреде и повећање ефикасности, продуктивности и рационалности у пословању.

[52] J. D. Sachs: Trade and Exchange Rate Policies in Growth Oriented Andjustment Programm IMF, The World Bank, Washington, 1987, стр. 294.

економску принуду против појединаца и против индустрије, политику коју земља никада не би допустила да је знала шта ће бити учињено."[53]

Неокласични модел ММФ данас представља нову ортодоксију у односу према неразвијеним земљама, дужницима. Свакако, новија истраживања откривају снажни утицај новог монетаризма и "економије понуде" (supply side economics). Реафирмација тржишног аутоматизма типа Sauovog закона, реприватизација средстава производње, алокациона функција тржишта и дерегулација привредних токова, праћени захтевом за "отвореном економијом", али и стално присутном стагфлацијом, одливом акумулације и капитала у иностранство, елементи су и карактеристике система што се међусобно искључују. С друге стране, висока задуженост привреде, слаба ефикасност и потпуна демотивисаност за развој и стварање акумулације у инфлацији (уз маргиналну ефикасност капитала која се креће око 1–2%), очито је потпуно другачији "амбијент", у којем треба водити рестриктивну монетарну и фискалну политику, ограничавање свих облика потрошње. Она редовно изгледа претерана, уз потпуно "охлађену" конјунктуру. Такав концепт стабилизације може довести само до продубљавања кризе. Рестриктивна монетарна политика, уз позитивне реалне каматне стопе, требало би довести до смиривања инфлације, повећане ефикасности употребе новца и новчаног капитала, а то у основи значи да се полази од претпоставке да је инфлација у овим привредама монетарног порекла. Извозна оријентирана стратегија, помогнута убрзаном девалвацијом валуте, требало би подстаћи извоз и осигурати довољан девизни прилив за "затварање девизног јаза" и смиривање притиска или "омче дугова". Да ли прелаз са увозносупституитивне на "извозно-експанзивну" стратегију стабилизације и развоја може дати (и у ком раздобљу) задовољавајуће, али не и спектакуларне, резултате? Мада су искуства неких "отворених" економија (Тајван, Јужна Кореја) позитивна, да ли је оваква стратегија општег карактера примењива за све земље и све услове развоја?

Постоји тврдња да је "природни пратилац овакве рудиментарне, тржишне, економске политике; чак и у тржишним привредама, пораст инфлације, а не њено сузбијање".[54]

Имперфектна тржишна структура, рудиментарна привреда, низак ниво производње и per capita доходак, мала и недовољна понуда робних фондова за покриће домаће тражње и потрошње (која је, иначе, ниска и неадекватна) не осигуравају довољне извозне вишкове робних фондова. Пораст друштвеног производа није довољан ни за плаћање обавеза по каматама на иностране дугове. Притисак потребног извоза праћен је сталном и све бржом депресијацијом девизног курса, али углавном без позитивних ефеката на извозне секторе привреде. Пораст се извоза, дакле, осигурава углавном контракцијом домаће потрошње и убрзавањем инфлације (уз бројне прерасподеле у привреди, али углавном непроизводног карактера и пребацивање највећег дела ресурса на финансијске операције). Настаје

[53] Др Драгољуб Стојанов: Економска криза и економска политика, Информатор, Загреб,

[54] Др Драгољуб Стојанов: Социјални аспекти антиинфлационе политике, Научни скуп СИЛИТ, децн. 1987.

заправо зачарани круг сталне девалвације, повећања каматних стопа (и тежњи за достизањем реалне камате), индексација примања, што се све слама у општем инфлаторном хаосу и хиперинфлацији. Тако "ослобођени тржишни механизам" само отвара инфлаторни процес, без позитивних ефеката на производњу и запосленост односно поправљање и постепено уклањање платно–билансне неравнотеже и "девизне кризе".

"Контрапункт живота" ових привреда налази се у убрзаном привредном расту, уз брже измене привредне структуре. Брзи привредни раст је модус вивенди у решавању нагомиланих привредних проблема и изласка из дужничке кризе.

Фискална политика,[55] уз снажне редистрибутивне ефекте на доходак богатих слојева (које обично криза не погађа) и његово убацивање у производне процесе, стварање додатног дохотка, уз нужну контролу цена, морају бити синхронизовани с одговарајућом политиком доходака. Дефицитно финансирање производног сектора (недржавних буџета као у класичном систему дефицитног финансирања) могуће је користити за активирање фактора развоја и мртвог капитала. То остаје једини правац агресивне развојне политике и стварања ex ante акумулације, које ове земље "не могу чекати неколико година". У таквим односима смирених цена могуће је тражити зону "позитивне реалне каматне стопе" и девизног курса. Велики проблеми настају што у неприпремљеном привредном систему политика тражења реалних цена финансијских агрегата само води јачању финансијског на рачун производног капитала, уз бројне прерасподеле, али на рачун стварања друштвеног производа и дохотка.

Проблеми се заоштравају и чињеницом да у тим земљама не постоје развијени сви облици тржишта, а посебно ефикасно тржиште капитала, које би "вишак" капитала и принудну штедњу ефикасно усмерило у рационална улагања. Тако створени вишак капитала или се прелива у чисте финансијске трансакције, или се одлива у иностранство, или подстиче финалну домаћу тражњу, или се пак једноставно трансформише у девизне ресурсе и честу стерилизацију кроз процес тезаурације.

Мора се поставити основно питање: због чега ММФ і IBRD не препоручују стриктну примену новог либерализма (монетаризма, "економије понуде") и за САД, које имају дефицит трговинског биланса, фискалну кризу, незапосленост, пад коришћења капацитета, што је општа карактеристика земаља у развоју?[56]

---

[55] Повећање пореза виших доходних група и пореза на имовину ефикаснија је метода антидепресивне политике у односу према редукцији јавних расхода, чиме се равномерније распоређује и терет стабилизационе политике, наравно, уколико се при томе изабрала стратегија смиривања потрошње.

[56] Дефицит трговинског и платног биланса, и поред става Реганове администрације о смањивању, стално расту. Улога јавног сектора и буџетског дефицита се повећава, јавни дуг је огромно повећан, увоз капитала је огроман, што све привреду одржава изван зоне рецесије, док се сталним обарањем курса долара настоји одржати конкурентна способност на светском тржишту. Све је то праћено извозом инфлације и незапослености у друге индустријске развијене и недовољно развијене земље.

Јасно је да би такав сценарио био глатко одбачен, јер ради се о концепцији развоја, која садржи чудну мешавину кејнзијанске и монетаристичке теорије (и других праваца). Истина, САД имају огромни прилив страног капитала, којим финансирају бројне дефиците, развијено тржиште капитала, брзе могућности прилагођавања због брзог технолошког развоја, долар као светски новац, социјално обиље и високи per capita доходак односно економски ниво, уз развијену "државу благостања", а што све немају земље у развоју. Тако је отпор ових земаља филозофији и препорукама за економску политику од ММФ код свих земаља у развоју знатно ограничен.

"Асиметрични либерализам" (Том Класен) у потпуној је супротности са развојним потребама неразвијених земаља. Таква стратегија се нуди, на жалост често и спроводи, насупрот стратегији олакшавања развоја и формирања домаће акумулације кроз развој преко све веће бесплатне помоћи овим земљама, обарања камата на зајмове, продужење рокова, дужи гратес период и др. Овим би се у ствари олакшали процеси прилагођавања и бржи економски раст.

4. КРИЗА ДРЖАВНИХ ФИНАНСИЈА РАЗВИЈЕНИХ ПРИВРЕДА КАПИТАЛИЗМА КАО ФАКТОР МОНЕТАРНЕ И ФИНАНСИЈСКЕ КРИЗЕ ЕКОНОМИЈЕ

Доминантна улога САД на светском тржишту капитала и у светском монетарном систему (ММФ, Светска банка, долар и друго) огледа се и у преносу терета властитог дефицитног финансирања буџета и дефицита платног биланса на друге земље (развијене), а посебно земље у развоју. Политика високих камата, прецењеног, а затим потцењеног долара, имали су доминантну улогу у кретању капитала у светској привреди, али и у формирању девизних резерви (номинираних у доларима), уз све већи терет спољних дугова због "курсних разлика" и високих камата у САД (које одређују и каматне стопе на светском тржишту капитала). Национална економска политика САД, као и других развијених земаља (па и интеграционих целина, као ЕЕЗ, EFTA, EMS и слично) избијају у први план, док развој светске привреде у целини одлази у други план. Национални интереси развоја и социјални циљеви тих привреда постају доминантни и основа за нове облике експлоатације неразвијених (уз одлив капитала за развој развијених привреда односно финансирање буџетских дефицита и дефицита платног биланса индустријски развијених земаља).

Буџетски дефицит развијених држава извор су великих тешкоћа у консолидацији ових привреда, уравнотежавању финансијских и реалних токова, па и укупне политике стабилизације (антиинфлаторно оријентисане).

Раст буџетских дефицита непосредно одражава немоћ савремених држава да уравнотеже буџетску потрошњу с приходима и да проводе познату антицикличну буџетску политику.

Величину и терет буџетског дефицита јасније одражавају њихов однос (удео) према друштвеном производу, али и према бруто и нето формираној штедњи (акумулацији) у тим државама.

БУЏЕТСКИ ДЕФИЦИТИ РАЗВИЈЕНИХ ПРИВРЕДА
– у милијардама долара –

	Дефицит буџета		% од ДБП		Дефицит буџета према новчаној маси	
	1980.	1986.	1980.	1986.	1980.	1986.
САД	–73.8	–221.0	4.0	6.2	19.2	35.9
Француска	–0.4	–8.3	0.4	2.9	14.1	28.2

Буџетски дефицити постају све већи како у апсолутним износима, тако и релативно, у односу на друштвени производ, али и у односима на сферу новца (масу новца у оптицају (M_1). Ствара се посебан јавни ток новца и тражња која интегрише јавне расходе, финансијску "растрошност" државе и све већу државну бирократију.

ДЕФИЦИТ ДРЖАВНИХ БУЏЕТА РАЗВИЈЕНИХ КАПИТАЛИСТИЧКИХ ПРИВРЕДА
– у % бруто друштвеног производа –

	1960–64.	1965–70.	1980.	1982.	1986.	1990.	1994.
САД	–0.7	–0,6	–4,0	–4.3	–6.2		
В. Британија	–0,7	–1,1	–3.5	–1.4	–2,6		
СР Немачка	–0,6	–0,6	–3,4	–4,0	–0.7		
Француска	–0,3	–0,7	–0.4	–2,7	–2,9		
Италија	–2,1	–3.8	–7,8	–9.7	–14,2		
Холандија	–0.6	–2,2	–5,6	–6.1	–7,4		
Шведска	–0,1	–0,9	–3,9	–5,9	–6,1		
Просек за све земље	–0,7	–1,4	–4,1	–4,5	–5,6		

Буџетски дефицит у неразвијеним привредама креће се између 0,7% и 33% (Мексико, Индија) у односу према друштвеном производу. Буџетски дефицит ових земаља углавном служи за "стварање" додатне акумулације, тако да најчешће прелази 25% националне акумулације и 2% друштвеног производа.

Буџетски лефицити развијених земаља (OECD) данас представљају 20,1% бруто привредне штедње и 44% нето приватне штедње државно захватање дохотка и његово покриће на финансијском тржишту постаје све већи терет привредама, али и финансијским тржиштима. Само за плаћање камата на дуг се повећава са 1,9% из 1970. на 3,9% у 1983. и 6,2% у 1986.

години. Уз све веће присуство идеологије антитатизма и "економије понуде" данас државе у развијеном капитализму гуше и спречавају привредну експанзију (експлозивни раст).

ДУГОВИ ДРЖАВНОГ БУЏЕТА
проценат бруто нациоиалног производа

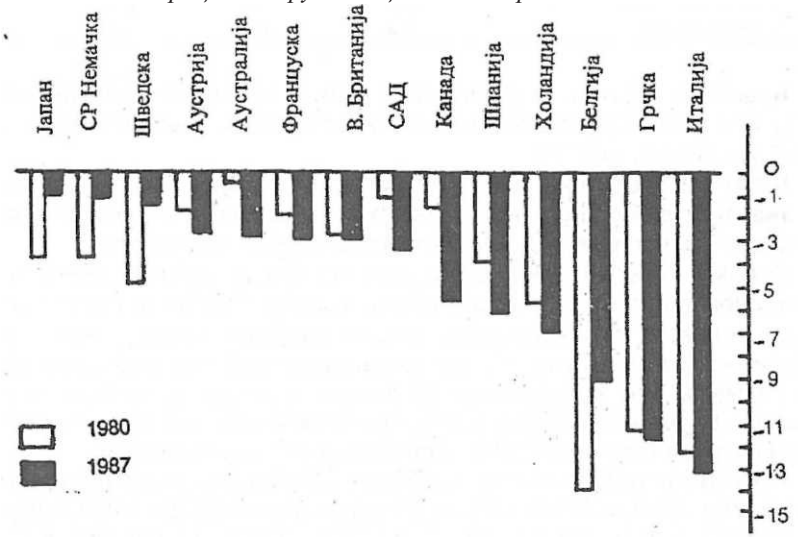

Енормни раст буџетског дефицита развијених привреда капитализма (посебно САД) и његово покривање новим дуговима унутар економије и приливом светског капитала, последица су двоструко супротстављених мера економске политике.

Наиме, вођење експанзивне буџетске политике и изразито рестриктивна монетарна политика довели су до високог повећања реалних и номиналних каматних стопа, великих неравнотежа у платним билансима и неочекиваног ("нездравог") кретања међународног финансијског капитала.[57] Због веће реалне камате на тржишту капитала САД, дошло је само у 1986. до прилива светског капитала у ову земљу више од 203 милијарде долара.

Буџетски дефицити развијених привреда постају све већи терет за финансије и финансијску равнотежу у њима, што доводи до огромних прерасподела из приватног у јавни сектор и значајног блокирања делова капитала у непроизводној буџетској потрошњи (војни и трансферни расходи).

[57] Прилив банкарског капитала и ортофилио инвестиција у САД у 1985. износио је 112 милијарди долара, што је око 17% укупних унутрашњих инвестиција. У раздобљу 1982–86. у ову земљу се прилило око 460 милијарди долара, што је смањило напетост на тржишту домаћег кредита и убрзао структурно прилагођавање привреде.

БУЏЕТСКИ ДЕФИЦИТ РАЗВИЈЕНИХ ПРИВРЕДА
– у % према бруто и нето приватној штедњи –

	1975.	1979.	1982.	1985.
OECD – бруто штедња	20.9	8.9	20.3	18.8
нето штедња	42.5	18.7	50.3	47.8
САД – бруто штедња	22.9	36	22.0	22.5
нето штедња	52.4	–9.6	69,8	75,9

Буџетски дефицит у развијеним капиталистичким привредама чини између 18% и 20% бруто штедње, а код нето штедње достиже и више од 50%. У САД та стопа је око 76%.

Покриће буџетских дефицита кроз финансијски систем показује све већи значај штедње становништва и из дохотка у сфери бизниса. Око 48% у капиталистичким привредама (1985) односи се на ове изворе.

Велики буџетски дефицит (нарочито САД), који се креће и до 6% друштвеног производа, уз високе реалне камате, доводи до поскупљења кредита за приватне зајмотражиоце, држава користи новац и акумулацију за покриће дефицита, али то доводи до даљег раста буџетских дефицита и камата на јавни дуг. Индиректно то доводи и до кризе развоја низа грана производње, успорава темпо раста, повећава незапосленост, па тако слаби доходна страна буџета (порези становништва и корпорација).

Драстични раст јавног дуга, праћен монетарним рестрикцијама, имао је за последицу скок каматних стопа. Уз релативно смирену инфлацију долази до високих реалних камата (од 3% до 7,5%). Велики буџетски дефицити и висока реална камата су уско повезани.

У недостатку средстава на тржишту облигација (финансијском тржишту) и релативно високих камата, финансирање јавног дуга из сфере приватне штедње заостајало је иза потреба тог финансирања. Велики део буџетског дефицита у развијеним привредама (до 60%) финансира се банкарским кредитима, при чему око 75% тога износа чине средства комерцијалних банака. Повезаност јавног сектора (дуга) и емисије новца повећава се од око 30% на готово 100% у 80-им годинама.

Буџетски дефицит доводи до стварања и кулминације јавног (државног) дуга у свим капиталистичким привредама.[58]

Државни дугови апсолутно расту, али поновно и релативно нагло расту (у односу на друштвени производ) у последњој декади развоја.

[58] Кумулирани дуг у САД износи крајем 1986. године више од 2.000 милијарди долара. Више ол 100 милијарди покривен је страним капиталом чије сервисирање се и даље све више отежава, уз убрзање раста обавеза по каматама. Камате на јавни дуг годшиње износе више од 148 милијарди долара. (Economic Report of President, Washington, DC, 1986.)

УДЕО ЈАВНОГ ДУГА У ДРУШТВЕНОМ ПРОИЗВОДУ
– у % –

	1950.	1955.	1960.	1965.	1970.	1975.	1980.	1985.	1988.
САД	90.4	69.1	57.7	47.2	39.7	37.8	36.0	52.0	51.0
Француска	...	27,5	24,2	16.6	11.4	8.5	15.1	19.5	19.0
СР Немачка	7,6	9,9	7,5	7,2	7,0	10,6	15,8	20,8	21.0
Италија	50.9	48.6	40,0	34,2	36.9	53.5	60.6	84.3	99.0
Јапан	...	5,4	5,2	4.0	6.5	20.3	26.5	28,0	29,0
OECD-просек	49,6	32,1	26,9	21,8	20,3	26,2	30,8	52,4	...

Државни дуг развијених привреда у односу према бруто-друштвеном производу показује све већи постотак, али и у односу према другим макроекономским агрегатима (штедњу, емисију новца, инвестиције).

Однос јавног дуга према укупним државним расходима и друштвеном производу у савременим привредама постаје све веће оптерећење за државне (јавне) финансије, стварајући велику финансијску напетост, уз све мањи маневарски простор за пребацивање дела ових средстава на приватни сектор (порезе). У већини савремених држава јавни дуг је достигао величину што одговара дохотку једне средње развијене земље. У том погледу интересантни су следећи подаци за развијене државе.

ДРЖАВНИ ДУГ У ОДНОСУ ПРЕМА РАСХОДИМА БУЏЕТА, ДРУШТВЕНОМ ПРОИЗВОДУ И ПО СТАНОВНИКУ

	Удео у државним расходима	У % од DBP	По једном становнику	Пораст дуга у % 1975–80.
САД	203	52	4.224	33
Ирска	173	79	2.285	150
В. Британија	156	63	2.716	28
Белгија	155	52	4.224	51
Јапан	125	28	1.724	169
Швајцарска	116	31	3.362	14
Италија	114	53	1.552	97
Холандија	107	40	2.974	36
Норвешка	90	42	3.448	87
СР Немачка	82	27	2.285	45
Шведска	74	39	3.146	60
Аустрија	75	27	1.595	119
Луксембург	54	28	2.026	39
Француска	52	15	991	69
Данска	52	29	2.198	192

Удео јавног дуга у државним расходима развијених капиталистичких држава креће се између 52% (Данска) па до 203% (САД), док је удео у друштвеном производу изразито повећан и креће се између 29% (Данска) и 52% (САД). Унутрашњи јавни дуг "ствара" доходак између 991 долара по становнику до 4.224 долара, што је ниво националног дохотка средње развијене привреде.

"Инерциони раст'јавног дуга се и даље брзо и оштро испољава. Нови максимални ниво према номиналном бруто–производу за све развијене земље у 1989. износио је 54.2%. У Италији тај однос је 99%, Јапану и Канади 69%.

Плаћање камата на дугорочни дуг, које терети текући буџет, повећано је код привреда OECD са 1.9% бруто производа 1961. на готово у 1989. години. Само за обавезе на камате држава је приморана трошити средства и плаћати већу масу него што је прираст друштвеног производа.

Јавни дуг у САД (само федерални) повећао је удео у друштвеном производу са 36.2% на 53,4% у последњих пет година. Јавни дуг је преко три пута већи од новчане масе (M_1), док се висина плаћене камате приближава висини прираста друштвеног производа. Финансијски токови су напети. "Обарање" каматне стопе у циљу подржавања конјунктуре праћено је свом опасношћу од разбуктавања инфлације. У овој фази излаз се тражи у манипулацијама курсом долара (девалвацијама), што је само краткотрајно решење.

Тражењем заједничке стратегије развоја и јединственог наступа према неразвијеним и социјалистичким привредама на честим састанцима развијених капиталистичких држава није довело и до заједничког става да друге развијене привреде повећањем унутрашње тражње треба да подстакну економски раст у свету, чиме треба и заменити експанзионистичку фискалну политику САД. Растерећење америчке "локомотиве развоја" требало је довести до смањења буџетског и платно–билансног дефицита, повећања конкуренције на светском тржишту без девалвација долара, што би отворило тржиште и за пласман производа неразвијених земаља и убрзало њихов економски раст експанзивнијим извозом.

Друге развијене земље (посебно Јапан и З. Немачка) не прихватају такву политику, која би довела до пораста инфлације, топљењем суфицита буџета и суфицита платног и трговинског биланса у циљу финансијског оздрављења америчке привреде.

Насупрот томе развијене земље траже да САД драстично смање буџетски дефицит, смање гомилање унутрашњег јавног дуга што би довело до обарања реалних камата, а то коначно води подстреку инвестицнја, повећању профитних стопа и "здравом" економском развоју.

ДРУГИ ДЕО

ТРЖИШТЕ, ПОТРОШЊА И ЕКОНОМСКИ РАСТ

ГЛАВА ПРВА

ТРЖИШТЕ И ДОМАЋА ПОТРОШЊА

1. ДЕЛОВАЊЕ ТРЖИШТА И ПОТРОШЊЕ НА ПРОЦЕС ЕКОНОМСКОГ РАСТА

Тржиште у земљама у развоју је уско и само по себи представља неизграђен механизам. То је по многим схватањима један од основних ограничавајућих фактора процеса индустријализације ових земаља. Низак per capita доходак и ниска продуктивност рада као и недовољна организација привреде смањују укупну апсорпциону способност на тржишту, ограничава потрошњу и у обиму и по структури, чинећи је веома непогодном за процес индустријализације ових земаља.

Низак ниво развијености и низак per capita доходак који из тога проистиче формира једноставну структуру потрошње при чему на исхрану одлази највећи део per capita дохотка. Остатак дохотка који би се могао усмерити на куповину индустријских производа је мален или готово незнатан у највећем броју земаља у развоју.

Уски капацитет и неразвијеност домаћег тржишта уз ниски per capita доходак условљавају и следећи фактори:

1. Неадекватна расподела националног дохотка и концентрација највећег дела дохотка у рукама уског слоја владајуће класе (у неким земљама 5–10% становништва захвата и располаже са 40–55% националног дохотка), с друге стране највећи део становништва располаже дохотком који му осигурава тек егзистенциони минимум.
2. Велики одлив дела националног дохотка једним делом као последица наслеђених колонијалних односа, а затим, данас, кроз неадекватне услове спољно-трговинске размене ових земаља, трансфером профита страних компанија, трансфер капитала у иностранство од стране домаћег уског богатог слоја.

3. Одлив националног дохотка кроз презадуженост земаља у развоју у међународном финансирању и токовима капитала,
4. Мала величина и мали број становника великог броја земаља у развоју.

Данас две трећине независних земаља Азије, Африке и Латинске Америке има испод 10 милиона становника, а половина готово испод 5 милиона.

"Од укупно 54 колоније и зависна територија на подручју Африке, Азије и Л. Америке 85% има мање од 10 милиона становника, 78% испод 5 милиона, а 72% отпада на сасвим минијатурне територије с мање од једног милиона становника".[59]

Процес економског раста који води порасту per capita дохотка доводиће до тога да се највећи део дохотка, изнад егзистенционог минимума, све више усмерава у куповину индустријских производа. То је један од елемената за покретање и одржавање кумулативног тока процеса индустријализације. Наиме, ниски per capita доходак у почетној фази индустријализације отежава овај процес, али се у самом процесу индустријализације подиже овај доходак, тражња индустријских производа прогресивно ће расти–подстичући процес инлустријализације. Тиме потрошња постаје нови импулс овог убрзаног процеса индустријализације, која опет кроз пораст per capita дохотка доводи до нове експанзије тражње и потрошње индустријских производа. То је готово акцелераторски процес деловања.

Кретање тражње индустријских производа делује на процес индустријализације на више начина:

1. Мала тражња и уско тржиште дају мале могућности и уске оквире за оснивање нових индустријских капацитета "који су због тога често испод економско-техничког оптимума". То доводи до већих производних трошкова у односу на земље са развијеним тржиштем које им омогућава масовну производњу и изградњу нових индустријских капацитета,
2. Ограничено и уско домаће тржиште мали је подстицај домаћим и страним предузимачима за оснивање нових индустријских капацитета,
3. Уско домаће тржиште, посебно тржиште индустријских производа доводи и до специфичног места увоза у развоју тих земаља. Ниска потрошња производа индустрије "која је знатно испод критичне тачке која би оправдала изградњу властитих капацитета", доводи до тога да у почетним фазама развоја увоз индустријских производа има доминантно место у подмиривању домаћих потреба развоја.
   Колико апсорпциона моћ домаћег тржишта буде брже расла и тражња индустријских производа паралелно с тим (приближавајући се критичној тачки–тачки која одговара висини оптималног економско-техничког капацитета одређеног производа) процес замене увоза

[59] Др М. Месарић: Условпи и методе развоја.... "Информатор", Загреб, 1965. стр. 82.

властитом производњом одвијаће се брже. Тиме увоз добија у извесном смислу функцију стварања могућности и пута за властиту производњу. То је већ пракса већине земаља у развоју да је у случају када се увоз приближи критичној тачки извршена замена увоза властитом производњом.

4. Неопходност што бржегувођења процеса индустријализације, с једне, и уско домаће тржиште с друге стране, отварају потребе за пласман производа на страним тржиштима, дакле, извозну оријентацију. За земље у развоју са великом пољопривредном густоћом ово је од пресудног значаја. Извоз постаје детерминанта развоја, јер, земље су приморане да све већи део своје производње извозе. То се јавља из два разлога:
   a) Убрзана индустријализација је једини пут изласка из "зачараног круга сиромаштва" и заосталости, а ограничено и неразвијено домаће тржиште, посебно у почетној фази индустријализације може представљати главни проблем, делујући ограничавајуће на процес индустријализације и
   b) Повећани извоз индустријских роба осигурава довољна средства за плаћање потребног увоза хране који постаје све значајнији.

Због тога је освајање иностраних тржишта од пресудног значаја за осигуравање развојног тока земаља у развоју, посебно земаља са неповољним односом становништва и расположивости пољопривредних површина код којих се проблем исхране јавља у оштром облику. Очигледно је да постоји одређени узрочно последични низ: (1) неразвијено тржиште ограничава замах индустријализације, (2) тржиште је неразвијено јер нема индустријализације. Тај однос се не може препустити спонтаним снагама развоја, јер они сами по себи не могу дати одговарајуће резултате. "Да би се покренуо процес индустријализације, довољно снажан за даљње кумулативно кретање, потребна је довољно снажна интервенција у стагнантну констелацију економског система која ће, поред осталог, требати да резултује у експанзији потрошње. Покретање јавних радова... у оквиру комплексног програма привредног развоја може нпр. бити један од метода за повећање куповне снаге домаћег тржишта, исто тако као и редистрибуција имовине и дохотка".[60]

Тржишна ситуација земаља у развоју указује на неспособност и неадекватног приватног предузетништва и капиталистичких метода развоја, односно покретања индустријализације. Покретање индустријализације не може проистећи само из тржишних импулса и базирати се на њима. Дугорочни процес индустријализације плана развоја који треба да различитим методама макроекономске анализе и програмирања утврди будуће кретање потрошње за различите производе, чиме се ствара основа и за програмирани, уравнотежен процес дугорочног економског раста

[60] Др М. Месарић: Услови и методе развоја... "Информатор" Загреб. 1965. стр. 83.

2. СТРУКТУРА И ЕЛАСТИЧНОСТ ПОТРОШЊЕ

Високо учешће трошкова исхране у структури укупне потрошње је основна карактеристика овог облика потрошње највећег броја неразвијених земаља. Учешће исхране креће се и до 75%. док у развијеним индустријским земљама то учешће износи од 20–30%.

Привредни развој носи собом промену структуре потрошње: долази допораста потрошње индустријских производа, а пада потрошња производа прехране. Трошкови исхране уствари апсолутно расту, али релативно опадају у структури укупне потрошње становништва.

”Коефицијент еластичности потрошње у односу према дохотку износио је у Латинској Америци за непрерађене прехрамбене производе свега 0,5–0,6, а индустријских прерађевина прехрамбених производа 0,8–1,2”.[61]

Тражња за индустријским производима, насупрот ниској еластичности тражње прехрамбених производа, показује знатно већу еластичност. Коефииијент за Латинску Америку за индустријске производе износи од 1,2–1,5 што је веома висока, а у другим земљама Азије и Африке је готово идентичан наведеном. мада је по свему судећи и знатно виши.

1) Промене у дистрибуцији дохотка и структура тражње

На структуру потрошње врше знатан утицај и промене у дистрибуцији дохотка јер коефицијенти еластичности потрошње нису једнаки за све доходне групе становништва. Еластичност потражње за прехрамбеним производима већа је у групама с ниским дохотком него у групама са средњим и високим дохоцима С тим у вези је коефицијент еластичности за прехрамбене производе у афричким и азијским земљама вероватно виши него у Латинској Америци. Коефицијенти еластичности за неке индустријске производе и услуге веома су високи у групи с високим дохоцима, а ниски у групи с ниским дохотком. Промене у дистрибуцији дохотка могу и код непромењеног просечног дохотка да изазову знатне промене у структури потрошње. На пример повећање доходака нижих доходних група на рачун смањења дохотка виших доходних група изазваће повећану потражњу хране уз истовремено смањење потрошње индустријских производа

[61] Др М. Мссарић: “Услови и мстодс развоја недовољно развнјсних земаља”, Загрсб. 1965. стр. 84.

2) Промене у структури становништва и структура потрошње

На структуру потрошње слично деловање врше и промене у структури становништва (повећани удео градског становништва). Структура потражње прилично је различита код истог нивоа дохотка између сеоског и градског становништва.[62] Процес урбанизације, према томе, сам по себи узрокује промене у структури потрошње које су такође обележене смањењем удела хране и повећаним уделом индустријске робе и услуга.

Еластичност потрошње није једнака на свим нивоима дохотка. Општа је тенденција да еластичност потрошње пада с растућим дохотком јер се тада потрошња приближава тачки засићености код све већег броја артикала. Наиме, свако потрошно добро има своју тачку засићености изнад које потрошња, у правилу, не расте, без обзира на евентуално даљње повећање дохотка. Тада се потрошња и тражња преусмеравају на друге производе. Код прехрамбених артикала тачка засићености је из физиолошких разлога знатно нижа и нееластичнија него код индустријских производа и услуга

Покретање привредног развоја и индустријализације поставља пред неразвијене земље истовремено два задатака који се привидно искључују, а који су у ствари међусобно условљени: 1) Убрзани привредни развој тражи повећање стопе акумулације и према томе бар привремено ограничавање оног дела националног дохотка који одлази на потрошњу и, 2) Политички, социјални и економски разлози траже, с друге стране, повећање личне потрошње и животног стандарда. Та тенденција може бити појачана демонстрацијом и имитирањем животног стандарда развијених земаља у савременим условима развијених комуникација (путовања, радио, филм, телевизија итд.[63] Редистрибуција имовине и доходака (различитим методама и различитим интензитетом), која се у многим неразвијеним земљама намеће због оштре поларизацаије (постојање паразитских класа велепоседника и рентијера), омогућава повећање стопе акумулације без снижавања животног стандарда највећег дела становништва. У том погледу су очигледне предности социјалистичких друштвених односа. Експропријација паразитских класа, односно подруштвљавање средстава за производњу омогућава битно подизање стопе акумулације уз истовремено повећање потрошње и стандарда категорија с најнижим дохоцима које често живе на граници егзистенцијалног минимума.

Висина и структура личне потрошње зависи од следећих фактора:

1. Величине националног дохотка per capita,

---

[62] На примср, у Југославији је у 1956. г. учешће исхране у потрошњи радничко-службеничке породице износило 53.1%, а код пољопривредне породице 64,9%. Учешће потрошње предмета домаћинства је код радничко-службеничке породице износило 5.0%, хигијене и здравствених услуга 3,2%, културних потреба 5,2%, док су одговарајући удели у потрошњи пољопривредног домаћинства износили 2.2%, 1.5% и 0.6%. (Види Тричковић "Лична потрошња као критеријум производне политике", Економист. Београд бр. 1–2. 1958. стр. 142–160.)

[63] Нурксеов ефекат демонстрације може да игра одређену улогу у инфилтрацији тзв. западног модела потрошње у неразвијене земље. Али његово је значење прецењено, бар у случају зсмаља на почетном степену индустријализације где је ефекту демонстрације подложан сасвим узак слој становништва.

2. Расподеле тог дохотка на фонд личне потрошње, фонд опште потрошње и фонд акумулације,
3. Дистрибуције личних доходака међу поједине категорије становништва.

Лична потрошња је првенствено функција националног дохотка, односно нивоа производних снага друштва. Али, с друге стране, она врши и активан утицај на повећање националног дохотка, на развој производних снага. Тај је утицај двостран:

a) Пораст животног и друшвеног стнадарда утиче директно на производност рада (боља исхрана, бољи стамбени и остали животни услови, боље могућности рекреације, веће могућности техничког и културног образовања повећавају радну способност човека),
b) Повећање куповне снаге становништва подстиче развој и диверзификацију производње, нарочито индустријске, као и оних прехрамбених производа који имају виши степен еластичности потражње (сточни производи, воће и поврће), подстичући и изазивајући такве структурне промене у привреди које воде повећању просечне друштвене производности рада и per capita дохотка.

ТРЕЋИ ДЕО

МЕЂУНАРОДНА ТРГОВИНА И ЕКОНОМСКИ РАСТ

ГЛАВА ПРВА

МЕЂУНАРОДНА ТРГОВИНА И САВРЕМЕНИ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА

1. МЕЂУНАРОДНА ТРГОВИНА И СТРАТЕГИЈА ОСВАЈАЊА НОВИХ ТРЖИШТА

Савремени економски развој земаља у развоју великим делом је под утицајем досадашњег неравномерног развоја производних снага, у коме су највећим делом досадашње колоније представљале аграрно-сировински привезак развијеним индустријским земљама. На тој основи формирана је привредна структура неразвијених земаља, коју карактерише:

1. Високи удео аграрно-сировинске производње у формирању друштвеног производа и у одређивању кретања стопе раста односно њене значајне осцилације;
2. Висока зависност производње од извоза малог броја примарних производа;
3. Ниска продуктивност рада и слаба организација рада, посебно пословних производних процеса;
4. Низак per capita доходак и ниска стопа домаће акумулације односно висока зависност о међународном финансирању у процесу економског развоја.[64]

Тако формирана неповољна економска структура и сви наведени фактори имали су изразито неповољан одраз на положај земаља у развоју у међународним трговинским и платним (монетарним) односима.

Брзи пораст индустријске производње, који је до сада запажен у тим привредама, и потребе даљњег брзог развоја на основу савремене

[64] О овом проблему видети шире: Др С. Комазец: Међународно финансирање и економски развој. Зборник радова Правног факултета у Сплиту, X/1973. стр. 227–229.

технике у развијеним земљама, све више захтевају измену положаја и значај међународне трговине и за ове земље и за светску економику уопште.

Паралелно с порастом производње повећавао се и опсег међународне размене. Наравно, да раздобље криза, кроз које је историјски неминовно пролазио, али и тренутно пролази, капиталистички систем, доводи до опадања опсега међународне размене, а тиме и до смањивања дугорочне просечне стопе раста земаља. Према годинама између два рата, послератно раздобље карактерише не само знатно виша стопа раста међународне трговине, већ и знатно већа стабилност кретања једном стално узлазном линијом. У целом послератном раздобљу није било озбиљних падова у узлазном тренду кретања међународне трговине, изузев неколико мањих колебања. Таква кретања треба тумачити значајним стабилизационим и антицикличним мерама и напорима развијених индустријских земаља, али и напорима већине неразвијених земаља у повећању стопе свога економског раста.

Пресудан је значај међународне трговине на развој конјунктуре. Да ли каузална веза иде од динамике раста ка повећању извоза и увоза или обрнуто, ма колико је битно, то питање није од пресудног значења. Висока позитивна корелација, очито је, постоји .

РАСТ ТРГОВИНЕ У СВЕТУ И РАСТ ИНДУСТРИЈСКЕ ПРОИЗВОДЊЕ
у %, цене из 1980.

	1961–73	1974–80	1980–86	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1990.	1991	1992
Производња.												
развијене земље	5.9	2.1	1.6	–3.5	3.1	7.3	3.1	2.7	2.6	2.6	3	2.8
земље у развоју	5.5	4.7	5.4	–3.6	1.4	6.7	6.5	2.5	2.0	1.0	6	2.9
Трговина.												
развијене земље	9.2	5.1	2.6	–1.0	3.0	9.6	3.5	1.7	2.8	3.0	6	2.5
земље у развоју		4,2	2.6	–1.0	0.0	10.0	4.0	0,2	–0.5	1.0	1	0.5

Опсег светске трговине у ранијим раздобљима брже је растао од светске производње. Та разлика се смањила са 2 и више поена на 1% у 1984. и 0,5% у 1985. односно 0,3% у 1986. години. GATT разлоге за таква дивергентна кретања налази у три фактора: 1) неадекватна процена у реалном девизном курсу, неадекватно прилагођавање условима када је у оваквим земљама валута апрецирала (8 земаља са 51% светске трговине и у 3 земље, чија је валута депрецирала, а на које отпада 15% светске трговине); 2) увоз земаља ОРЕС, који чини око 6–8% светског увоза, опао је за петину, а што је последица опадања девизног прилива ових земаља (са 299 милијарди у 1980. години на 155 милијарди у 1985. и свега 118 милијарди у 1986), 3) Обим увоза индустријских привреда у земље неизвознице нафте (на које отпада око 15% светског увоза) смањио се у 1986. години за 3,2%. То је последица смањења девизних прихода због смањења цена сировина, али и великих обавеза за

сервисирање иностраних дугова. Узрок стагнације светске трговине је и терет дугова готово стотину земаља у развоју. За отплату дугова ове земље морају издвојити око 50% девизног прилива, оствареног извозом.

СВЕТСКА ТРГОВИНА И ЕКОНОМСКИ РАСТ

СВЕТСКА ТРГОВИНА–ВРЕДНОСТ, ЦЕНЕ И ПО ГРУПАМА ЗЕМАЉА
– у % –

	1979–83.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.
СВЕТСКА ТРГОВИНА (милијарди долара)		1.810	1.833	1.980	2.250	2.45
Вредност–раст у %	7	6	1	8	14	9
Висина цена	5	–2	–2	4	11	5
Опсег трговине од тога:	2	8	4	4	3	4
индустријски произ.	3	11	5	2	3	4
УВОЗ ПО ГРУПАМА ЗЕМАЉА,						
Индустријске земље	1	11	5	7	4	4
Извознице нафте	3	–6	–12	–20	–15	3
Остале земље у развоју	2	6	5	2	4	4

Извор: *MMF i HWWA.*

У новијем периоду трговину карактерише развој, који је, не само апсолутно већ и релативно, спорији у односу према развоју индустријске производње. У поратном раздобљу од 1948–1976. просечна стопа раста индустријске производње износила је 5,6%, а међународне трговине 7,8%. У периоду 1980–86. индустријска производња је повећана према стопи од 2,7% просечно, а трговина 2,1%. То је великим делом последица развоја производних снага, који је достигао такве размере да је захтевао као

неопходност шире економско повезивање на међународном плану односно потребу међународне сарадње специјализацијом и кооперацијом.

Од 1950–1970. просечна годишња стопа раста износила је:

a) у високо развијеним капиталистичким земљама 7,6%,[65]
b) у земљама у развоју 4,1%,
c) у социјалистичким земљама 9,2%.

У последњим годинама (1980–1986), због појаве рецесије у светској привреди, међународна трговина је 1980. повећана за свега 1,2% (1979. године 6,4%). Стопа раста светске производње смањена је са 4% из 1979. на око 1% у 1980. години.[66]

Таква тенденција је настављена и у периоду 1980–87. године, осим бума у 1984. години (таб. 49).

Цело поратно раздобље карактерише стално опадање удела земаља у развоју у светској трговини. Док су ове земље у 1950. учествовале у светском извозу с готово 34%, дотле је њихов удео за двадесет година развоја опао на само 17%, у 1985. години на 25% (без нафте око 13%), док је 1986. овај удео опао на свега 22,7% (увоза 21,8%). Драматично је смањен удео земаља у развоју у светском извозу (без земаља ОРЕС на свега 16,5%).

РАСТ СВЕТСКЕ ПРОИЗВОДЊЕ И ТРГОВИНЕ
– у % –

	1971–80.	1981–86.	1986.	1987.
ПРОИЗВОДЊА				
Свет	3.9	2.7	3,3	3.1
ЗУР	5,6	1.5	2,5	2.0
Развијене	3,1	2,2	2,7	2,6
САД	2,8	2,4	2,9	2,7
З. Европа	2.9	1,5	1,5	2,5
Јапан	4.7	3.6	2,5	3,2
Европске социјалистичке привреде	5,2	3,3	4,6	3.5
Кина	5.7	8,8	7,5	8.0
ТРГОВИНА (извоз)	5,0	2,1	1,6	2,8

[65] Извор: UN Statistical Yearbook 1971.

[66] Слабљење међународне трговине настаје као последица слабљења темпа економског развоја у свету. Уз инфлацију, незапосленост, неравнотежу у међународним плаћањима, енергетску кризу и друге факторе у савременој светској привреди, доводи до тога да пад темпа раста светске трговине према расту индустријске производње представља појаву што све више забрињава.

СПОЉНА ТРГОВИНА ЕКОНОМСКИ РАЗВИЈЕНИХ КАПИТАЛИСТИЧКИХ И ЗЕМАЉА У РАЗВОЈУ[67]
– у%–

	1950.	1960.	1970.	1975.	1980.	1985.	1986.	1988.
ИЗВОЗ (фоб)	56.1	111,8	277,9	780,7	1985.0	1707,5	1897.0	2498,1
Развијене капиталистичке	37.0	85,1	223,2	574.5	1228,0	1267,5	1467,0	1960,6
Земље у развоју	19,1	26.7	54.7	206,2	541,1	440,0	430,0	538,0
(у томе ОПЕЦ)			18,0		306,7	302,7	313,0	120,0
Учешће земаља у развоју	34,0%	23,9%	19,5%	26,9%	27,2%	25,7%	22,7%	21,5%
УВОЗ (циф)	58,7	117,9	289,8	789.0	2050,0	1816,2	1991,0	2583,5
Развијене земље	41.3	88,4	234,9	606,8	1375.0	1275.6	1557,0	2063,5
Земље у развоју	17.4	29.5	54.9	182.2	456,0	440.6	434,0	520.0
(у томе ОПЕЦ)			9.0		124.5	120.0	118.0	105.0
Учешће земаља у развоју	29.6%	25,0%	18.9%	23.0%	22.2%	24.2%	21.8%	20.1%

У последњих двадесет година укупан извоз повећан је за 4,5 пута, источноевропских земаља преко 6 пута, а извоз земаља у развоју само за 2.5 пута. Тежина спољнотрговинског положаја ових земаља најбоље се види из чињенице да је њихов спољнотрговински дефицит (без земаља произвођача нафте) у 1970. износио 6,5 милијарди долара, а у 1980. години дефицит износи већ 115 милијарди, уз обавезе по ануитетима од преко 20 милијарди (таб. 51).

Досадашњи односи извоза и увоза и динамика њиховог кретања нису задовољавали. У раздобљу од 1938. до 1980. извоз из ових привреда одвијао се по просечној стопи од око2%, штоје једнакостопи прираста становништва.[68]

ТРГОВИНСКИ БИЛАНС ЗЕМАЉА У РАЗВОЈУ
– у милијардама долара –

	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.
Африка	–10.7	–12,6	–3,1	–0,2	5,3
Азија	–23.7	20.5	–20.4	–12.6	–24.2
Европа	–21.7	–17,6	–14,4	–11.2	–10.6
Средњи исток	87.3	25.5	1.7	1,0	2.2
Л. Америка	–11.7	1.3	21,7	28.2	26,8
Неразвијени	19,5	–23.9	–14,5	5.2	0.5

Опадање удела неразвијених земаља у међународној размени је ниже стопе раста њихове спољне трговине у поређењу са стопом раста спољне трговине развијених капиталистичких земаља У раздобљу од 1950. до 1980. године просечна годишња стопа пораста извоза и увоза развијених капитапистичких земаља износила је7%, док је просечна стопа пораста увоза у неразвијеним земљама износила 4,6%, а извоза само 3.6. Бржа стопа

[67] Др С. Комазец: Теорија и политика економског развоја, ВШВТ Загреб, 1973. иМе иМо. Приложение Журнале. Но 8. 1980. и 1986.

[68] М. Чабрић: Улога и значај програма УН за развој у систему УН за развој, магистарски рад, Факултет политичких наука, Београд, 1972, стр. 131. Подаци Светске банке и УНЦТАД.

раста увоза у односу према извозу одражава се неповољно на платни биланс у правцу погоршања негативног салда, а преко тога и на темло економског развоја и апсорпционе могућности увоза То се посебно односи на раздобље 1980–1986, када је стопа извоза пала на само 1,2% (мада је у највећем броју година негативна), а код увоза 1,9%.

Карактеристично је раздобље од 1981–86. године. Осим у 1984. у свим годинама стопа извоза је негативна, тако да је ниво извоза у 1986. доспео на ниво извоза из 1979. године. Готово идентична слика је код увоза. Суфицит трговинског биланса у последњим годинама пада извозних могућности остварљив је драматичним смањењем увоза. Међутим, у највећем броју земаља у развоју (неизвозница нафте) стално је присутан дефицит, мада с оштром тенденцијом прогресивног смањивања (у 1986. остварен мањи суфицит).

ПРАВЦИ И СТРУКТУРА ИЗВОЗА ИЗ РАЗВИЈЕНИХ КАПИТАЛИСТИЧКИХ И НЕРАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА[69]

– у милијардама долара, текуће цене –

	Извоз из развијених земаља				Извоз из ЗУР			
	у развијене	%	у ЗУР	%	у развијене			у ЗУР
1960.	80.0	81,0	21.8	19,0	19.8	76.4	6,1	23,6
1970.	172.4	80,7	41.9	19.6	40.5	78.9	10.8	21.1
1975.	402.0	74.4	138.2	25.6	147/,	74/.	48.9	25.4
1976.	548.0	75.7	147.2	24.3	181.5	75.7	58.2	24.3
1985.	922.2	78.4	263.3	21.6	308.7	67.2	150.7	32.8
1986.	1.160,3	79,1	306,7	20,9	281,6	65,5	148.4	34,5

Највише стопе раста извоза и увоза показују развијене индустријске земље. Ово се посебно запажа у раздобљу од 1960. до 1968. и у 1970. години. Тенденција сталног раста удела развијених земаља у светском извозу је очигледна. Само у декади развоја 1960–1970. на развијене земље отпада 62,5% оствареног светског извоза, док се у последњој декади тај удео повећао на 73%, а у 1986. на 77,3%.

Три центра савременог капитализма данас (САД, Јапан, СР Немачка), који учествују у светској трговини са 40,7%, доминантно делују на трговинске односе, валутна колебања, девизне резерве и укупно светско робно и финансијско тржишта

[69] Извор: Razvitie kapilalističeskie strany, Socialnoekonomičeskij spravočnik, Moskva, Polizdat, 1979. и Monethley Bulletion of Statistics, Un, 1986.

СТРУКТУРА СВЕТСКОГ ИЗВОЗА И УВОЗА[70]
– у милијардама долара –

	1979.	%	1980.	%	1985.	%	1986.	%	1988.	%
Извоз	280,0	100	1.471,5	100	1.707,5	100	1.897,0	100	24986	100
Развијене	224,9	80,3	1.072.9	72,9	1.267,5	74.2	1.467.0	77,3	1960,6	78.5
ЗУР	55.1	19.7	398.9	27,1	440,0	25.8	430,0	22.7	538.0	21,5
у томе:										
ОПЕЦ	17.4	6,2	206.6	14,0	142,0	8.3	117,0	6,2	120,0	4,8
остале ЗУР	37,7	13,5	192,3	13,1	298,0	17,5	313,0	16,5	413,0	16,7
Увоз	294.1	100	1.489,2	100	1.808.6	100	1.991,0	100	2583,5	100
Развијене	237,8	80,8	1.175,3	78,9	1.375,6	76,1	1.557,0	78,2	2063,5	799
ЗУР	56,3	19.2	313,9	21,1	433,0	23,9	434.0	21,8	520,0	20,1
у томе:										
ОПЕЦ	9.9	3.4	103.3	6,9	115.0	6.4	118.0	5.9	105.0	4.1
остале ЗУР	46,4	15,8	210,6	14,2	318,0	17,5	316,0	15.9	415.0	16,0

Салдо трговинског и платног биланса ова три центра "савременог империјализма", као и њихови међусобни односи, могу се сагледати из следеће табеле.

САЛДО ТРГОВИНСКОГ БИЛАНСА ВОДЕЋИХ КАПИТАЛИСТИЧКИХ ПРИВРЕДА И БИЛАТЕРАЛНА САЛДА
– у милијардама долара, текући курсеви –

	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.
САД	–32,1	–39,7	–42,6	–69.4	–123,3	–148,5	–169.8
Јапан	–11,5	9,1	7,1	20,6	34,0	45,6	81,5
СР Немачка	5.8	12,6	21,1	16,5	19.0	24.9	52,6
Односи:							
САД–Јапан	–12.2	–18.1	–18.9	–21.7	–36.8	–49.7	–55.0
САД–СР Немачка	–1.3	–1.6	–3.2	–4.5	–8.7	–12.2	–14.6'
Свега:	–13,5	–19,7	–22,1	–26,2	–45,5	–61,9	–69,6

Готово да саме САД учествују у светском извозу (13,9%) колико и све земље у развоју заједно. На десет индустријски развијених земаља отпада 69,3% светског извоза у 1985. години. Готово идентична ситуација је и у периоду 1990–1992. година

Доста је инересантно размотрити регионални распоред извоза у свету, затворених интересних групација, царинских баријера појединих групација и друго, али због могућности даљег развоја светског извоза, посебно земаља у развоју

[70] Ме и Мо, Приложение журнале 1980, стр. 82. и 1986. и 1989.

РЕГИОНАЛНИ РАСПОРЕД ИЗВОЗА
ПО РЕГИОНАЛНИМ ИНТЕГРАЦИОНИМ ПОДРУЧЈИМА[71]
– у % –

	1960.	1970.	1980.	1986.
Европска економска заједница (ЕЕЗ)	21,9	27,9	27,9	41,1
Земље у развоју	21.1	19.1	27.2	22.7
ЕФТА	14,8	13,3	14.5	12,8
СЕВ	12,3	10,8	10.8	9,6
Извоз везан на интеграциона подручја	70,1	71,7	79,7	86,2

Удео извоза у бруто националном производу веома је различит у појединим земљама ЕЕЗ и ЕФТА, али и у осталим земљама У неким земљама то је изузетно високо уз изузетно висок извозни капацитет, док је у другим много више.[72]

Интеграциона подручја и везивање светске трговине за тако интересантно међусобно повезане групе земаља све више доминира у светској трговини. То се посебно односи на ЕЕЗ.

У 1970. години земље у развоју учествовале су у светском извозу са 19,0%, а у 1979. години са 27%, у 1986. са 22,7%. Вредност њиховог извоза била је 55,1 милијарди долара односно 430 милијарди. То у односу на национални бруто прозивод износи око 10–17%. Западне индустријске земље учествују са 773%, земље припаднице ЕФТА са 13,0% и источноевропске земље са око 10%.

Колико је мало успела помоћ за развој, а колико нису могли да доведу до успеха напори неразвијених земаља у протеклих десет година светске привреде, види се из следећеп учешће земаља у развоју у укупном светском извозу забележио је велики пад, са 27,1% из 1980. године на свега 22,7% у 1986. При томе је управо за земље у развоју извоз изванредно значајан, јер оне само преко спољне трговине могу добити девизе потребне за изградњу националне економије.[73] Овакав, управо фатални, развој постаје јасан нарочито ако се гледа развој дугова. Многе земље у развоју постале су и из наведеног разлога рђав платиша. Оне нису више у стању да плаћају амортизацију и камате на кредите, узете пре много година, а који годишње достижу готово 110 милијарди долара, што чини данас готово 26% вредности увоза.

Поправљање досадашњег неповољног спољнотрговинског положаја земаља у развоју може се трајно постићи само променом њихове економске

[71] Ибидем. стр. 82–84.

[72] Удео извоза у националном дохотку у години 1968. у многим водећим земљама света износио је: Холандија 43,4%. Белгија 37,6%, СР Немачка 23,4%. Италија 18,2%, Француска 13,7%, Норвешка 42,9%, Ирска 35,8%, Швајцарска 34,6%, Аустрија 25,6%, В. Британија 21%, Израел 28%. Шпанија 13%, Јапан 10.5%, УСА 5% и Југославија 18,1%.

[73] Мале површински и популационо, земље у развоју схватају да је за великосеријску и масовну економичну производњу потребан (због ограничења апсорпционих способности домаћег тржипгга) већи извоз и већа укљученост на светском тржишту, али се при томе поставља питање доступности ових земаља томе тржишту и "отварање" ових тржишта за производе земаља у развоју.

структуре односно убрзањем развоја ових земаља. У напорима да то остваре. ове су земље упућене на неопходан увоз индустријске опреме, при чему осигурање потребног увоза опреме представља један од централних проблема ових земаља. Осигурање потребних средстава за плаћање увоза опреме ове земље могу остварити на два начина:

1. Властитим извозом и
2. Приливом иностраних финансијских средстава.

Главни и сигурнији пут осигурања потребних девизних средстава је у сталном расту извозног капацитета земље. Какви су односи и могућности ових земаља на том плану?

2. ДЕФЛАЦИОНИ СЛОМ ЦЕНА ПРИМАРНИХ ПРОИЗВОДА И ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ

У међународној трговини долази до значајних промена. Удео индустријских производа расте, а примарних производа опада. Удео индустријских производа у укупном светском извозу у току последње декаде развоја стално је растао.

Промене у структури међународне робне размене доводе и до промена у волумену извоза индустријских и примарних производа. Само у раздобљу од 1955. до 1957. године индекс волумена светског извоза индустријских производа (ако се као базна година узме 1928) износио је 203, а примарних производа само 114 (без нафте), док је раст индустријске производње и националног дохотка био много већи од тога индекса.[74]

Тешкоће, на које наилазе земље у развоју у остваривању својих извозних прихода, одражавају се пре свега на њихов увозни капацитет. То је великим делом последица и релативног апсолутног заостајања извоза примарних производа у односу према извозу индустријских производа.

ГОДИШЊА СТОПА ЕКОНОМСКОГ РАСТА
И РАСТА ВРЕДНОСТИ СВЕТСКОГ ИЗВОЗА[75]
– у % –

	Примарни производи	Индустријски производи	Стопа екокомског раста
Развијеие земље	5,0	8.2	5.9
Земље у развоју	1.6	4.3	4.6
Свет	3.4	7.9	4.7

[74] Извор: Monthly Bulletin of Statistics. март 1961.1971. јул 1972. и април 1981.

[75] Извор: World Economic Surwey 1962. стр. 59,1 the developing Countries in World Trade, UN, New York, 1963, стр. 59 (подаци се односе на период 1953–1961. године).

У оквиру наглог раста извоза индустријских производа посебан раст показују производи тешке индустрије и трајних потрошних добара у целокупној светској размери. Само удео опреме расте са 10% из 1937. године на 14,5% у 1950. преко 17,9% у 1955. години и готово 22% у 1980. години. На извоз машина и опреме у 1958. отпада 18,3% укупног светског извоза, а већ у 1970. више од 20%.

СЛОМ ЦЕНА ПРИМАРНИХ ПРОИЗВОДА

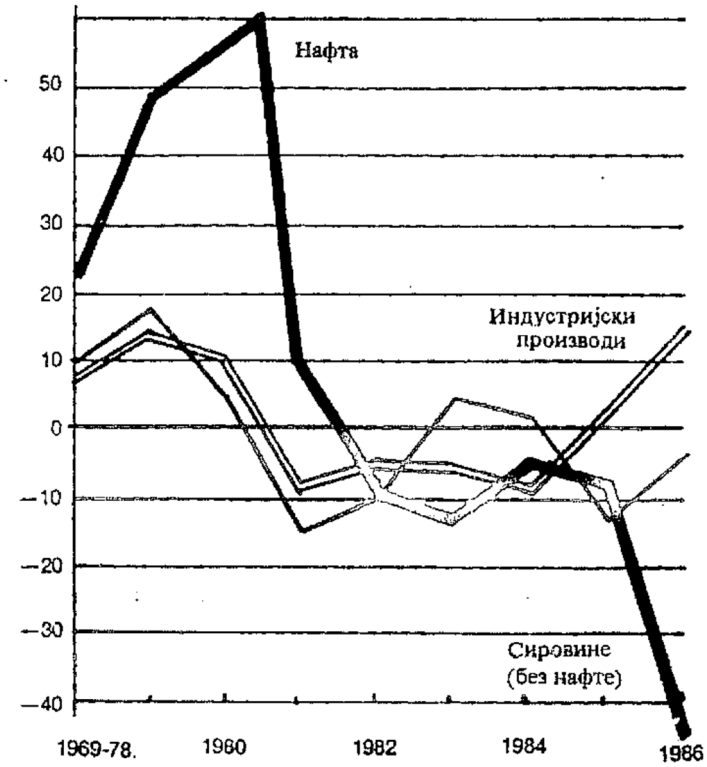

Поред наведеног долази до промена и у структури извоза и увоза индустријских и пољопривредних производа. До померања долази због деловања неколико фактора:

1. разлике у степену индустријског развоја и степену примене нове технологије;
2. одраза савременог економског и технолошког развоја на структуру и тражње у светским размерама, посебно у односу према развијеним и неразвијеним земљама;
3. кретања и развоја пољопривредне производње, а посебно повећања пољопривредне производње у развијеним индустријским земљама, субвенционирања и примене нове технологије у тој области;

4. економске и спољнотрговинске политике појединих, а посебно развијених индустријских земаља с врло развијеним протекционистичким баријерама према увозу из земаља у развоју.

"Индустријски развијене земље при деловању наведених фактора престају бити искључиви извозници индустријских производа и увозници пољопривредних производа и сировина Повећана производња синтетичких материјала–сурогата сировине и напори индустријских земаља да развију властиту пољопривредну производњу, изменили су традиционалне токове међународне робне размене.[76]

Поред наведеног, према најновијим подацима, готово 79% светске трговине опада на размену унутар разних групација формираних у свету. Доста су индикативни и подаци о светској трговини када се посматрају у односу на удео развијених и неразвијених земаља у последњим годинама, а посебно после "нафтне кризе" 1973. године.

Готово 50% светске трговине опада на затворене токове унутар развијених земаља. Ако се томе додају и земље СЕВа, то је готово 80%. Насупрот томе круг земаља у развоју учествује у међусобној трговини са свега 34,5% (види табелу).

Дугорочно посматрано тенденције су доста изражене:

1. Удео индустријализованих земаља у светској трговини и међусобно стално расте (1953. године 37%, а већ 1986. године 77%),
2. Удео социјалистичких земаља опада посебно на релацији развијене–неразвијене земље.

То још једном потврђује истину да је стари,класични. модел раста неразвијених трговином и практично детронизован. Но, о томе касније.

Трговина је примарним производима у 1976. у односу на 1960. годину у развијеним индустријским земљама повећана са 9 милијарди долара на 38 милијарди односно за 29 милијарди, док је у истом раздобљу увоз ових земаља из неразвијених земаља повећан само са 6 милијарди на 15 милијарди долара или за 9 милијарди долара. Као последица јавља се опадање удела извоз примарних производа неразвијених земаља у развијене земље са 51% из 1958. на 41% у 1980. години. Удео неразвијених земаља у светском извозу сировина опада са 43% из 1958. на 41% у 1961. и на 38% у 1980. години.[77] Социјалистичке земље задржавају свој удео на око 10,5%.

Занимљиво је, уз све наведено, размотрити и размештај сировина у ова три блока земаља.

---

[76] Према оцени неких економиста рачуна се да 1980. године сировине, које су произведене хемијским путем, чине готово 50% сировина. То као да потврђује нагли успон хемијске индустрије у свету (посебно развијеном) што се развија по готово двоструко вишим стопама од остале индустрије.

[77] GATT, Le commerce International 1962. стр. 32. Geneve. 1963. и 1980.

РАЗМЕШТАЈ РЕЗЕРВИ СИРОВИНА
– структура у % (1985–1986) –

	Западне индустријске земље	Социјалистичке земље и Кина	Земље у развоју
Калај	8	26	66
Нафта	8	1 1	81
Плин	15	44	41
Фосфати	22	9	69
Боксит	26	4	70
Бакар	26	17	57
Никл	34	24	42
Гвоздена руда	35	34	31
Манган	47	37	16
Угаљ	51	43	6
Цинк	64	14	22
Олово	67	21	12

Ово указује на акутне проблеме у економском положају земаља у развоју. Сужавање могућности ових земаља да остварују извозне приходе у условима када процес индустријализације захтева све веће потребе увоза, што погоршава спољнотрговински биланс и положај ових земаља њихов темпо развоја, али истовремено и могућности извоза развијених земаља у ове земље, због опадања куповне снаге и уске апсорпције домаћег тржишта

Поред измена у структури светске трговине у појединим производима, велике промене се догађају и у погледу регионалних токова у светској трговини.

Удео извоза, који се остварује у међународној размени развијених индустријских земаља, у укупном светском извозу од 1953. до 1986. године повећан је са 37% на готово 80%. У исто време удео извоза индустријски развијених земаља у неразвијене земље смањен је на 20,9%.[78]

Видљиво је да земље у развоју заостају иза развијених индустријских земаља, не само у темпу и висини економског развоја већ и у погледу удела у светској трговини.

Таква су кретања посебно под деловањем неколико значајних фактора, као што су:

1. промена у структури тражње изазване техничким прогресом и самим економским развојем;
2. смањење утрошка сировина према јединици производа;
3. спољнотрговинска и економска политика развијених земаља;
4. разне дискриминационе мере и акције регионалних економских групација развијених земаља и друго.

Све наведене мере и фактори, уз приказани неповољни економски положај ових земаља, узроком су да спољнотрговински односи земаља у развоју "не само да не подстичу и убрзавају економски раст већ га у много чему индиректно и отежавају".

[78] GATT, International Trade, 1962, Geneve, 1963, стр. 7.

3. "TERMS OF TRADE" И ДИСПАРИТЕШИ ТРГОВИНСКИ ОДНОСИ

Промене у међународној робној размени утицале су и на кретање цена појединих производа, а пре свега на цене појединих категорија робе. Цене индустријске робе, осим ретких колебања, обично су се повећавале, док су цене примарних и пољопривредних производа, "осим краћих позитивних колебања", када су се формирале резерве, показивале тенденцију опадања. Погоршање односа размене јавља се као неминовност (таб. 59.).

ЦЕНЕ НА СВЕТСКОМ ТРЖИШТУ ГЛАВНИХ ГРУПА ПРОИЗВОДА
– у % –

	1969–78.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.
Индустријски производи	9.6	13.6	10.4	–3,9	–2,1	–2.8	–3,1	1.2	18.0
Нафта	22.8	45.9	63,6	9,8	–4,3	–11,4	–2,5	–4,3	–48,3
Сировине (без нафте)	10,3	17,9	5,5	–13,5	–9,9	6,9	4,1	–12,9	–1,1

Позабавимо се само негативним последицама погоршавања односа размене у друштвеном производу.

У периоду од 1950. до 1960. односи размене примарних производа погоршани су за 26%[1] у односу према размени индустријских производа. Од 1955–1965. "terms of trade" за неразвијене земље имао је негативан ток од минус 12,5%. Само у 1969. години цене индустријских производа повећане су за 17%, док су цене сировина имале негативан ток од минус 5%.[2] У 1986. цене индустријских производа повећане су за 3%, док су цене сировина смањене за 35%. "Terms of trade" је, дакле, погоршан за 38%.

Такав догађај до сада десио се само још једном после рата (1949).

Према прорачунима УН однос цена сировина и примарних производа према ценама индустријских производа погоршао се у 1949. години у поређењу с ценама из 1880. године за 37% на штету примарних производа.

КРЕТАЊЕ ЦЕНА У СВЕТСКОЈ ТРГОВИНИ
(1980=100)

	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.
Индустријска произнодња	101	113	121	121	128	133
Сировине	85	63	66	70	lf	79
Храна	66	74	75	87	87	88
Пољоприв. сировине	74	75	86	100	98	100

[1] Засновано на подацима добијеним од Статистичког уреда УН, 1962, (није урачуната нафта).
[2] US Monlhly Bullelin of Statislics, 1970.

Минерална горива	94	57	58	58	60	70
Сирова нафта	91	54	56	56	59	71
Производи укупно	85	88	98	102	104	114

Изнор: *Monthlz Bulletin of Statistics, UN*

Недовољно развијене земље су због погоршања услова размене (terms of trade) у 1986, имале губитак на друштвеном производу од 3,5%. Погоршање услова размене подстакло је привредне реформе у многим земљама с циљем повећања производње за извоз. Губитак земаља у развоју због пада цена сировина и смањења извоза (због рецесије у развијеним капиталистичким привредама) у раздобљу од 1980. до 1982. цени се на 21–25 милијарди долара.

Упоратном раздобљу развоја (изузев корејског бума) односи размене су још неповољнији за неразвијене земље. У години 1961. у односу према 1953. години цене сировина су снижене на 91% висине цена из 1953. године, прехрамбених артикала на 85%, док је код цена индустријских производа дошло до пораста на 109%.[3] У раздобљу од 1953. до 1961. односи размене западноевропских земаља побољшали су се у просеку за 9%, а у САД чак 11%.[4] Према прорачунима УН однос цена сировина и примарних производа према ценама индустријских производа у раздобљу од 1960–1970. погоршан је на штету првих за даљњих 18–24%. У 1980. години увозне цене капиталистичких земаља повећане су за 21%, а извозне цене за 13%. тако да је "terms of trade" погоршан у овој години за 8%, а у претходној години погоршање је износило око 4%.[5]

ПРОМЕНЕ ЦЕНА НА СВЕТСКОМ КАПИТАЛИСТИЧКОМ ТРЖИШТУ
– цене у доларима. текући курсеви –

	Просечно повећање			1980 = 100			
	1960–72.	1973–81.	1981–85.	1981.	1984.	1985.	1986.
Иидустријска роба	3.8	11.4	–2.5	95	86	86	103
Сировине	2,7	7,9	0,0	104	90	86	65
прехрана	3.7	17,8	–6,8	89	74	67	76
пољопривреда без хране	1,5	5,9	–4,3	93	91	78	74
нафта	2,8	35.5	–5,1	112	93	91	55
сировине без нафте	8,4	6,9	–4,6	94	85	78	78

Извор: *Monthly Bulletin of Statistics, UN, New York 1987.*

Односи размене за сваку појединачну земљу зависе, познато је, од тога које производе и у којој мери извози или увози.

Пад куповне снаге земаља у развоју проузрокован је променама у односима цена у раздобљу 1961–1966. и износио је укупно 13,4 милијарде долара. Пад цена примарних производа у земљама у развоју био је много

[3] GATT Internalional Trade, 1961. стр. 6.
[4] UN, World Economic Survey 1961. стр. 19.1972. стр. 139.
[5] Према Економској политици из 1980. године.

изразитији у односу према развијеним земљама, јер су ове друге имале могућности да цене пољопривредних производа (а донекле и сировина) одржавају на нивоу изнад светских.[6]

Погоршање у неколико земаља у развоју било је мање, него што показује постотак. због тога што и оне увозе неке примарне производе и извозе индустријску робу, иако је она готово незнатна у односу према укупном извозу.

Глобално узевши погоршање "terms of trade" између земаља у развоју и развијених земаља у току наведеног раздобља износи просечно око 17%,[7] а од 1981–1987. за даљњих 27%. И у ранијим раздобљима имали смо исту тенденцију.

У раздобљу 1950–1960. у поређењу с ценама индустријских производа, посебно због повећања цена ових других производа, у раздобљу 1960–1970. за даљих 29%, а од 1980. до 1987. за још 27%.

РАСТ ТРГОВИНЕ У СВЕТУ И "TERMS OF TRADE"
– годишњи раст у % –

	1969–78.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.
Трговинска размена Terms of trade	6.7	6.4	1,2	0,7	–2,2	2,9	8,6	3,2	4,9	3,3	9,0
развијене земље	–0.6	–2.9	–7.1	2,1	1.6	0,3	0,9	9.4	0.6	0.1	1.2
Земље у развоју	3.7	10.0	16,3	3,6	–1.0	–3.5	1.1	–1.4	–16.8	–3.0	–2.3
извознице нафте	11,2	26,3	44,0	11,3	0,0	–8,7	0,8	–2.4	–45.7	–3.4	–14.2
неизвознице	–0,8	–2,0	–5,9	–4,2	–2,1	0,6	1,4	–1,1	–0,2	–2,6	1,8

Таква тенденција настављена је и већ после 1960. године, што се може видети у табели 62, као и у графичком приказу на слици 19.

КРЕТАЊЕ ЦЕНА НА СВЕТСКОМ ТРЖИШТУ
(1963 = 100)

	1963.	1964.	1966.	1968.	1970.	1980.	1986.
Иидустријски производи	100	101	106	106	123	198	216
Примарни производи	100	103	104	100	95	138	40
Разлика у расту индустријских цена		–2	+ 2	+6	+ 28	+ 60	+26

Подаци су много јаснији ако се паралелно прикаже кретање цена примарних производа у земљама у развоју и развијеним земљама, као индустријских производа. То се може видети за неколико последњих година у овој табели.

[6] Цене најважнијих сировина смањене су само у 1971. години за 4% (Податак је објавила Конференција УН за трговину и развој у Прегледу цена сировина које извозе земље у развоју), а у 1986. за 21%.

[7] Подаци Статистичког завода УН, 1966. (без нафте).

ОДНОСИ ЦЕНА СИРОВИНА И ИНДУСТРИЈСКИХ ПРОИЗВОДА НА СВЕТСКОМ ТРЖИШТУ

	Просечно повећање			1980 = 100			
	1960–72.	1973–81.	1981–85.	1981.	1984.	1985.	1986.
Све сировине	–0.9	7.7	–2.1	109	105	100	63
у томе:							
нафта	–0.9	21,5	–2,6	118	108	106	53
остале сировине	4.5	–4,0	–2,1	99	99	91	76

Извор: *Monthly Bulletin of Statistics UN, New York, 1987.*

Трговина сировинама у светској привреди износи око 700 милијарди долара годишње, у чему неразвијени учествују са 45% (315 милијарди, а од тога на трговину нафтом отпада 217 милијарди).

Земље у развоју реализују око 50% девизних прихода извозних сировина. Цене сировина од 1980. до 1986. пале су за 30%, што је ниже од цена сировина из кризе тридесетих година. Годишњи губитак ових земаља, због пада цена сировина, износи око 14 милијарди долара. Међутим, у 1980. години свега 75% износа сировина (без нафте) било је довољно за сервисирање војних дугова, у 1986. за то је већ потребно 130%.

Опадање удела сировина у светској трговини са 30% из шездесетих година на свега 17% у 1986. години је посебно неповољан тренд. Удео земаља у развоју је истовремено опао у монетарној трговини сировинама са 34% на 29%. За задржавање цена сировина на садашњем нивоу потребна је стопа економског раста развијених привреда од најмање 3%.

Пад цена сировина олакшавао је борбу против инфлације, али је смањио приход од извоза неразвијених земаља (извозница нафте), а и погоршање терета спољњих дугова.

Да би се могло схватити потпуно значење ових података, ваља упоредити ефекте кретања односа размене и нетоизноса међународних средстава, преливених из развијених земаља у земље у развоју. Нето прилив свих врста финансирања (зајмови, инвестиције и помоћ) од 1950. до 1960. износио је 47 милијарди долара.[8] Тај се износ смањује на 27 милијарди долара, ако се одбије одлив за плаћене камате и профит у истом раздобљу. Снижење куповне моћи укупног извоза[9] из земаља у развоју, до кога је дошло због погоршавања "terms of trade", процењено је на преко 13 милијарди долара.

Дакле, готово 50% прилива свих финансијских средстава, због негативног деловања погоршавања односа размене, потпуно је нестало, мада су ефекти камата (које треба платити) и отплата кредита (које треба вратити) у потпуности остали. Ове земље не могу у таквим односима обављати супституцију иностраног капитала властитом акумулацијом, коју практично немају.

[8] С привредним реинвестирањем.
[9] Укључујући социјалистичке земље и произвођаче нафте.

”Ова појава била је различитог интензитета у различитим областима у развоју, а нарочито је оштро погодила Латинску Америку, где је израчунато да је ефект погоршања тог односа у посматраном периоду износио око десет милијарди долара. Поред овога, треба нагласити да је у току временског раздобља нето прилив иностраног капитала свих врста достигао износ од 13.2 милијарде долара, док је одлив средстава из Латинске Америке у иностранству износио 13,4 милијарде долара.”[10]

Интересантно је размотрити деловање ових односа на стопу економског раста. Видели смо да је од 1950. до 1960. године обим извоза примарних производа из земаља у развоју (без нафте) повећан по стопи од 1,9% годишње. Овај се постотак повећава на 3,6%, ако се укључи извоз и њихова индустријска роба и нафта. Без погоршања односа размене увоза способност створена извозом (и приливом међународних финансијских средстава) повећала би се по годишњој стопи од 4,5%. Међутим, услед деловања погоршања “terms of trade”, ова је изостала, тако да је увозна способност земаља у развоју расла по стопи од свега 3,5% годишње.[11]

Оваква ситуација нарочито погађа земље у развоју, увознице нафте, које трпе од: 1) скупље нафте, 2) повећаних издатака за отплату дугова и камате, и 3) смањења тражње у развијеним земљама Кад се томе додају кретања на тржиштима капитала поставља се питање будућности девизног прилива у те земље. Овоме се може додати и нешто, што ГАТТ не спомиње, а то је општа тенденција смањивања релативног, а понегде и апсолутног износа помоћи земљама у развоју (о чему расправљамо шире мало касније).

Да су односи размене ЗУР остали исти, као и у 1970. години, ове би земље у 1980. годин и имале већу куповну снагу за 36 милијарди долара, а то је готово једнако укупној јавној помоћи овим земљама у последњим годинама.

Пораст увозне способности још је далеко од тога да би могао задовољити неопходне потребе за увозом, које се јављају као последица процеса индустријализације и економског развоја Стопа раста укупног дохотка земаља у развоју износила је у току посматраног раздобља око 4,4%. Тражња за увозом морала је, због већ раније споменутих разлога бити знатно већа од ове просечне стопе раста Супституцијом увоза омогућено је да се ефективно повећање увоза смањи на 4,6%, што је још увек изнад стопе од 3,5% према којој је расла способност.[12] Земље у развоју могле су то учинити једино:

1. смањењем девизних резерви или

[10] Међународна трговина и економски развој, ГАТТ, превод Београд, 1964.

[11] Према процени Hart-Kaldor-Tibengena земље у развоју трпе огромне штете увек када развијене земље западају у рецесију или само тенденцију пада запослености и стопе раста. Полазећи од претпоставке да САД увозе једну четвртину примарних производа, које извозе земље у развоју. уз одређему еластичност доходака и цена, производња у САД за 5% испод потенцијалне, што истовремено за земље у развоју значи погоршање односа размене од 3% у олносу на оне које би се остварилe у случају пуног запослења у САД. Од ранијих 20 милијарди прилива од сировинског извоза годишње губитак због погоршаних услова размене износи око 600 милиона годишње. (Упореди Harl-Kaldor-Tibengen: UNCTAD, doc. E (Conf, 46) P. 7. стр. 5).

[12] Према др В. Глишићу: Структуралне промене у светској трговини и положај земаља у развоју. Београд, Иниститут за међународну политику и привреду, Зборник радова, 1964. стр. 20 и даље.

2. повећањем својих краткорочних иностраних дуговања или
3. истовременим променама оба елемента, и
4. бржим ограничавањем и смањењем увоза у односу према паду извоза, што су многе земље у последњим годинама изабрале као стратегију уравнотежавања свог трговинског и платног биланса.

Овим ћемо питањима посветити знатно више пажње у наставку овог рада, посебно у делу где разматрамо питања платног биланса земаља у развоју.

Спољнотрговински дебаланс у земљама у развоју представља, углавном, манифестацију диспропорције између стопе пораста њиховог извоза примарних производа и стопе раста њиховог увоза индустријских производа, а пре свега опреме. То представља нормалну последицу процеса индустријализације. Док се извоз примарних производа, уз извесне изузетке, развија прилично споро, тражња за увозом индустријске робе показује тенденцију убрзавања. Ово се посебно односи на увоз потребне опреме за већи покренути процес индустријализације у већини ових земаља. То се у макроекономском изразу може означити као огроман раскорак домаће штедње и домаћих инвестиција ($S< 1$).

Спори пораст извоза примарних производа представља неизбежан резултат технолошког прогреса у индустријским земљама Технолошки процес доводи до повећања супституције природних производа синтетичким. Поред тога, пада и садржај сировина у готовим производима, у маси, док вредносно због депрецираних цена сировина, долази до преливања дохотка у међународним разменама.

Свим овим појавама треба додати и ефекте ширења примене савремене технике у пољопривреди развијених земаља, која снажно подстиче развој пољопривредне производње у овим земљама, што индиректно доводи до пада тражње у односу према земљама у развоју.

ГЛАВА ДРУГА

ПРОТЕКЦИОНИЗАМ И ЕКОНОМСКИ НЕОКОЛОНИЈАЛИЗАМ

1. ПРОТЕКЦИОНИЗАМ У СВЕТСКОЈ ТРГОВИНИ - ОБЛИЦИ И ТЕНДЕНЦИЈЕ

Сви наведени фактори могу се сажети у облику извесних врло синтетизованих показатеља, који одражавају суштинске промене што се догађају у међународној привреди, а имају велики утицај на земље у развоју.[13] Пре свега, постоје одређене супротности између раздобља пре и после велике светске економске кризе.

У доба пре депресије трговинска размена индустријских и примарних производа постојано је расла, и то уз приближно исте стопе пораста обе ове размене, када је износила приближно 2,5%.[14] То је готово задовољавало потребе земаља овог круга, а уско је везано уз остатак златног стандарда и тада важећу "филозофију у вођењу економске политике".

С великом депресијом почео се јављати заиста упадљив диспаритет између њих први пут после индустријске револуције. Трговинска размена индустријске робе ширила се брже него у претходном раздобљу, док је размена примарних производа нагло опала. Тако је код индустријских производа забележена годишња стопа раста од 3.1%, док је размена примарних производа расла по стопи од само 1% годишње.

---

[13] Не улазимо сада овде у монетарне проблеме и међународну монетарну ситуацију, која се неповољно одвијала. Споменуто је да процес прилагођавања курсева валута најјачих трговинских партнера није дао очекиване резултате, који су били замишљени Вашингтонским споразумом крајем 1971. Посебно треба истакнути да није успело да се уравнотеже системи плаћања између СР Немачке, Јапана и САД на које отпада преко 33% светског извоза и готово 50% светске прозводње робе и услуга. То има непосредан одраз на земље у развоју.

[14] Међународна трговина и економски развој, Превод, ИМПП, Београд, 1964.

У последњих неколико година долази до битне измене структуре извоза из капиталистичких земаља. Све већи удео готових производа и смањење удела сировина јавља се као стална појава. Ради се о последици, која произлази из промена у природи међународне капиталистичке поделе рада у условима научнотехничког прогреса, који иде пре свега у корист специјализације и кооперације у прерађивачкој индустрији.

Да би се упоредило, потребно је овде истакнути да од укупног извоза земаља у развоју 1970. године на непрерађене производе отпада 67%, делимично прерађене 24%, а на финално обрађене производе само 8%.

До наглог смањења извоза примарних производа дошло је због комбинованог деловања две врсте фактора, како је то напред објашњено. То су пре свега:

1. Спонтани економски фактори, који су довели до успоравања релативне тражње примарних производа, као и појаве рецесије у капиталистичким привредама:

СТРУКТУРА ИЗВОЗА КАПИТАЛИСТИЧКИХ ЗЕМАЉА[15]

	1960.	1965.	1970.	1971.
УКУПАН ИЗВОЗ	100	100	100	100
сировинска роба	44.2	39.8	33.2	32.6
прехрамбени производи	17.7	17.0	13.5	13.4
индустријски производи	16.7	13.3	10.5	10.0
Индустријски производи и полуфабрикати	54,6	58.5	65.3	65.7
опрема	21.3	24.1	28.7	29.0
хемијски производи	6,2	6,8	7.3	7,4
остали готови производи	27.3	27,7	29.3	29.3
Нераспоређено	1.2	1.7	1.5	1,7

2. Фактори, који су проистицали из протекционистичке политике индустријскихземаља и њихових интересних групација, а уз које је уско везана све већа концентрација у трговини.[16]

Први фактор огледа се у разлици стопе раста производње ових двеју фупа производа. Док је у раздобљу 192R—1960. годишња стопа пораста производње индустријске робе за свет као целину износила 3,4%, дотле је тај постотак за примарне производе износио само 1,4%.[17] Други фактори су се одражавали у разлици између ове друге стопе пораста од 1,4%>.и стопе повећања извоза примарне робе од 1%. Извоз примарне робе растао је споријим темпом од наведених 1.4% због тога што се производња за домаће тржиште развијала брже од извоза, а што је последица великим делом ограничења која су стављана на извоз из ових у индустријски развијене земље.

[15] Извор: Monthly Bulletin of Statistics, март 1961, јул 1972.

[16] Тргонина је углавном концентрисана у рукама мале групе земаља. Само 12 највећих имлустријских земаља формирају нелих 68% капиталистичког извоза готових производа.

[17] Истина. уколико се узима у обзир иена иафте, посебно у нопим односима насталим накоп iionehan,a пена нафте. ситуапија сс битно менљ

Удео индустријских земаља у светском извозу примарних производа у огромном је порасту, и то са 47% у 1950. години на 65% у 1971. години, док је у истом раздобљу удео земаља у развоју опао са 45% на 20%.[18]

Док је светски извоз примарних производа растао по стопи од 4,6%, тај извоз из земаља у развоју повећао се по стопи од 1,9%, што је више од двоструко ниже стопе раста.

Структура производње земаља у развоју, у којој основну компоненту друштвеног производа чине производња сировина и пољопривредних производа, представља основу на којој се формира одређена увозна и извозна структура тих земаља. Запажено је да је и у оним земљама, у којима је удео индустрије у формирању друштвеног производа већи, и даље остала доминантна улога извоза примарних производа

Примарни производи у земљама у развоју формирају у укупном извозу у просеку 86% (у Латинској Америци чак 92%), у развијеним капиталистичким земљама ови производи формирају свега 31,9%, а у социјалистичким земљама 40%..

На индустријске производе у целом свету отпада 55%, у развијеним земљама 68%. социјалистичким 57% и земљама у развоју свега 14%

Дакле, посебно је важно да извоз примарних производа из земаља у развоју значајно заостаје у односу према кретању извоза ових производа из развијених земаља. У раздобљу од 1950. до 1961. године светски извоз примарних производа повећавао се по стопи од 4,6%, а извоз земаља у развоју само 1.9%. Додајмо томе да увоз опреме у већем броју земаља у развоју формира 20–44% националних брутоинвестиција и слика ће бити јасна.

Код извоза индустријских производа неразвијене земље наилазе на велике тешкоће, с обзиром на познату чињеницу да развијене индустријске земље својом увозном и извозном политиком отежавају или онемогућавају увоз индустријских производа из земаља у развоју.

Извозноувозна политика развијених земаља оријентисана је на отежавање извоза и традиционалних извозних производа ових земаља и производа младих индустријских грана У том погледу примењује се цела скала различитих инструмената спољнотрговинске политике:

1. Традиционалне протекционистичке царине;
2. Квантитативна ограничења;
3. Унутрашње допунске царине;
4. Ограничења увоза преко:
   a) система увозних квота,
   b) увозних дозвола,
   c) одређивања увоза у постотку према националној производњи,
   d) забране увоза (привремена, сезонска или стална),

[18] Институт за мсђупаролпу припрелу и политику: Материјали о крстап.има у светској приврсди и тргониии. Псоград, 1964. Видсти и World Rconomic Survcy. t TTic Dcvcloping Counlrics in World Tradc. UN. Ncw York. 1963. стр. 60.

е) билатералних или других спољнотрговинских аранжмана и друго. У новије време уводе се варијабилне таксе на увоз појединих производа. које имају задатак да одржавају цене тих производа на жељеном нивоу. У том погледу доста је поучан покушај и политика Никсонове администрације из 1971. године увођењем супертакса.

Политика ограничавања увоза обично се објашњава и уводи с циљем:

1. Регулације спољнотрговинског и платног биланса, односно "лечења" дефицита;
2. Осигурања државних прихода;
3. Спречавања поремећаја на унутрашњем тржишту;
4. Потреба заштите домаће производње.

Очито је да таква политика посебно погађа извозне и развојне интересе земаља у развоју.

Разна оптерећења увоза из ових земаља у виду царина, а посебно преко унутрашњих дажбина на потрошњу, доводе до повећања извозне цене често и до 100%.

Ограничавањем увоза већине примарних производа није мотивисано само платно–билансном ситуацијом и остварањем државних прихода већ пре свега жељом да се заштити домаћа производња Ту је обично посреди увоз истих или сличних производа, који се могу супституисати домаћом производњом.

"Царинска политика и друге мере развијених капиталистичких земаља (квантитативна ограничења унутрашње дажбине, субвенције), којима се прибегава нарочито под изговором заштите домаћег тржишта од увоза из земаља с ниским надницама, посебно погађају извоз индустријских производа из земаља у развоју. Нарочите тешкоће у том погледу ствара царинска политика.[19]

ПРОТЕКЦИОНИЗАМ РАЗВИЈЕНИХ ПРИВРЕДА
– проценат увоза под ударом трговинских баријера–бсз Јарапа –

	ЕЕЗ	ЈАПАН	САД
Према земљама у развоју	22%	15%	16%
Према индустријски развијеним земљама	11%	12%	9%

Подаци се односе на 1986. годину.

Подсетимо се само недавне одлуке САД, које су због поправљања свог платног и трговинског биланса употребиле супертаксу од 10% на сав увоз, а тек потом спроведену девалвацију, којом је истовремено "ревалвирана" царинска тарифа САД и "девалвиране" царинске тарифе других партнерских земаља То само још једном потврђује да је царинска политика.развијених земаља у потпуности подређена уским властитим националним интересима

[19] Др Владимир Глишић: Структурне промене у светској трговини и положај земаља у развоју, Зборник ралопа, Бсоград, Институтза међународну привреду и политику, 1964, стр. 20.

и да је фаза "економског национализма" у свету врло развијена и врло опасна за даљни просперитет земаља у развоју.

Постојећи систем царинских тарифа и царинске политике у развијеним капиталистичким земљама несумњиво отежава напоре земаља у развоју да подигну властиту индустрију и осигурају тржишта за пласман својих индустријских производа

"Као и у случају примарних производа, мере за отежавање увоза прерађевина и полупроизвода не ограничавају се само на релативно високе царинске стопе, већ се у ту сврху користе и остале мере рестриктивног карактера Међу њима значајно место још увекзаузимају рестриктивне квоте увоза".

Истина, до готово коренитих заокрета у многим западним земљама дошло је 1971. године, пре свега у ЕЕЗ и САД, посебно у погледу снижавања општег нивоа царина. Према анализи ГАТТа просечан износ царинског оптерећења у земљама ЕЕЗ, Јапану, САД и Великој Британији после споразума на бази Кенедијеве рунде приказан је у табели

ПРОСЕЧНО ЦАРИНСКО ОПТЕРЕЋЕЊЕ УВОЗА ИНДУСТРИЈСКИХ ЗЕМАЉА
– у % –

	Сировине		Готови производи	Просечни ниво
Европска екоиомска заједниа (ЕЕЗ)	0,6	6.2	8.7	6.0
САД	3.8	8,3	8.1	7.1
Јапан	5,5	9.3	12.0	9.7
В. Британија	1.2	8,3	10.4	7.6

Протекционизам у односима са светом праћен је све већим субвенционисањем домаће привреде: Субвенције извоза у разним облицима обухватају у Италији 3,1% друштвеног производа, Фрнцуској 2,8%, Великој Британији 2.4%, СР Немачкој 1,8%. Влада САД годишње утроши око 22–25 милијарди долара за субвенције привреди, уз око 70 милијарди пореских олакшица

Данас је субвенционисано око 18% извоза САД, у Француској је субвенционисано 34% извоза, Великој Британији 35%, а у Јапану 39%.

Развијене земље приговарају неразвијеним на претераној државној интервенцији. Према подацима ММФ у развијеним земљама субвенције и остала трансферна плаћања износе (1981) око 55% буцетских издатака. док у земљама у развоју то износи око 20%.

Готово паралелно са снижењем царинских оптерећења у оквиру ГАТТа долази до пораста нетарифских баријера у трговини које се све више шире. Оне се све више примењују у скривеним облицима Према истраживањима И. Волтера, професора Свеучилишта Мисури, само у 19 индустријски развијених земаља постојапо је 2.600 нетарифских ограничења.

Аграрни протекционизам, данас изузетно развијен у развијеним земљама, све више затвара тржиште за увоз из земаља у развоју, доводећи до поскупљења секундарних производа, чиме се у коначном обрачуну

терет пребацује на неразвијене земље, које су и иначе оштећене, јер морају продавати примарне производе по знатно нижим ценама

Политика супституције увоза, изабрана од великот броја земаља у развоју, требала је да отклони неке баријере у развоју:

1. Неопходност задовољавања све већих потреба увоза опреме и нове технологије.
2. Прецењеност националних валута, да би се задржали профити националне индустрије,
3. Велики продор иностраних корпорација које производе у матичној земљи. а снабдевају тржишта неразвијених,
4. Недостатак подстицаја процеса модернизације домаћих фирми, због изостанка конфронтације на тржишту са страном конкуренцијом.

Економски развој заснован на извозном сектору и јефтиној домаћој радној снази до сада је показао да ни једна земља у развоју осим "јужноазијских тигрића" (Тајван. Ј. Кореја, Сингапур) није нашла одговарајућу стратегију ефикасне супституције. Политика извоза по сваку цену нпр. у Филипинима је у периоду 1972–1980. довела до пада куповне моћи становништва за преко 40%.

Економије неразвијених земаља, због наглог смањења извозних прихода, драстично ограничавају увоз, уз истовремено обарање домаћих инвестиција и текуће потрошње, што завршава у редукцији планова развоја. Процес реструктурирања привреде и брзог прилагођавања тимс је не само отежан већ практично и онемогућен.

Основна објективна препрека отварању економија неразвијених држава, али и за спровођење офанзивне концепције развоја јесте нарастање протекционизма у светској привреди и трговини. Ово се посебно односи на политику развоја и протекционистичке баријере развијених према неразвијеним земљама. Извозно оријентисана концепција развоја у таквим односима једноставно се не може спроводити (немогућност извозне експанзије, затвореност тржишта развијених, отворени или прикривени облици трговинских баријера за пласман производа из земаља у развоју на развијена подручја и др). Негативан ефекат нецаринских ограничења врло је значајан, посебно када постоји преко 600 типова таквих баријера. УНКТАД наводи и 21000 специјалних баријера за бројне извозне производе.

Баријере се повећавају како се повећава степен обраде извозних производа. Отежавање, или чак кочење, процеса диверсификације привредне структуре и извозне политике неразвијених земаља, јасна је стратегија развијених у онемогућавању продора производа земаља у развоју на властита тржишта. Посебно је питање шта то ове земље могу да извозе, по којим ценама, уз какве трошкове, којим степеном стимулације, каквим губицима (и одливом националног богатства), какав је то облик "добровољне" експлоатације којој се подвргавају ове земље и сљ

2. "БАЛАНСИРАНИ РАЗВОЈ" ИЛИ РАСТ КРОЗ ТРГОВИНУ

Познат је у теорији међународне трговине Нурксеов модел "балансираног раста". Нурксеов модел "балансираног раста". насупрот "расту кроз трговину", који чини ове земље аграрним привеском у развијеним земљама, прихватљив је за неразвијене земље у оваквим односима на светском тржишту и условима трговања.

Концепција "балансираног развоја" није у супротности са специјализацијом на међународном плану и теоријом компаративних предности. Напротив, она све више указује на потребу "концентричних кругова развоја" који се састоје у следећем:

Развијајући размену унутар свог (првог) круга на бази узајамно повољних односа размене, неразвијене земље ће се без преливања једног дела својих доходака у развијене земље постепено оспособљавати да буду равноправни партнери развијеним земљама. "Преференцијали међу неразвијеним земљама од великог су значаја у постизању овог циља".[20]

Због наведених супротности светског економског развоја и светске трговине, значајну шансу земљама у развоју пружа Нурксеов модел "балансирања раста". Дугорочно посматрано деловање екстерне економије на привредни раст земаља у развоју могао би се шематски приказати на два начина:

- развојем помоћу трговине;
- балансираним развојем.

Развој помоћу трговине већ показује све негативне тенденције с очигледним деловањем на "кочење" привредограста. Спонтани развој не даје готово никакве шансе овим земљама, у данас битно или готово у основни измењеној политици вођења националних економија, посебно индустријски развијених земаља. Остаје као модус вивенди балансирани раст, који даје највеће шансе свим земљама у развоју. Недавно одржана Алжирска конференција несврстаних, а затим у New Dclhiu. то су и практично политички потврдиле.

Постизање и одржавање потребног нивоа и увоза, који би могао подмиривати увозне потребе ових земаља, представља велики проблем за њихове економске и уопште развојне политике. Будући да се тај циљ тешко остварује, овај проблем обично доводи до платно–билансних тешкоћа, до слабљења девизних резерви и снажнијих инфлационих тенденција у земљама у развоју.

[20] Др Ж. Мркушић: Критика неких слсмепата неоксјнсзијанског модсла мспународне тргопинске политикс, Економска анализа. бр. 1–2,1968. стр. 74.

Латинска Америка је остварила трговински суфицит од 31 милијарде долара (1983), а да уз велики напор за повећаним извозом оствари додатна средства за отплату дугова и привредни опоравак. Трговински суфицит је резултат драстичног обарања увоза, а не повећања извоза Извоз Латинске Америке износио је 1981. године 96,8 милијарди долара, док је у 1983.износио свега 87,4 милијарде, а у 1984. опада на 56,2 милијарде. Драстично смањење увоза једнако је оствареном вишку трговинског биланса.

Према подацима ECLA из Латинске Америке ће се 1990. године прелити у развијене земље 65 милијарди долара, док ће се за камате и отплате користити 100% девизног прилива. Тај терет ће гушити све земље, што ће довести до успоравања стопе раста, уз осиромашење широких слојева и социјалне потресе.

Наведени се проблеми јасно уочавају ако се прикаже проценат девизних средстава, којим ове земље покривају потребан увоз.

Покриће увоза девизним резервама земаља у развоју креће се између 19% (Турска) и 42% (Јужна Кореја), али с тенденцијом опадања стопе покрића.[21]

Ликвидност ових земаља у међународним плаћањима из године у годину опада, што води ограничавању њиховог увоза, а то представља реалну опасност за даљње спровођење започетог процеса индустријализације у већини ових земаља То с друге стране указује и на неопходност вођења одговарајуће политике платног биланса, активности банкарског система односно политике привредног развоја, имајући у виду овакве односе и промене у међународним економским односима.

[21] Према B. Pearsons: Partncrs in Development. стр. 70. Лутор уз наиедене полатке долаје слелећи комснтар: "Рсзерве у износу ол 15% довољне су да финансирају лвомсссчни увоз. То јс јсдва довољно за опрезно финансијско пословање. Тс су резервс уопште безначајнс за случајсве нсочскиванс потребс или за покриће ризика нових молитичких мсра. Видети: L. B. Pearsons: Parther in Development–Rcport of thc Commission on International Devclopmcnl. Prager Publishers. Ncw York. 1970, стр. 166–167. Овдс не желимо улазити у проблсме међународне ликвилности и система плаћања. urro jout више потенцира наведене проблеме у размени и илатном билапсу земаља у развоју.

3. ПРОТЕКЦИОНИСТИЧКЕ БАРИЈЕРЕ И ПЛАТНОБИЛАНСНА БАРИЈЕРА НЕРАЗВИЈЕНИХ

Готово све земље у развоју суочене су са "баријером платног биланса", дефицитом, који намеће као неопходност примену царинских и трговинских ограничења. У процесу индустријализације, који јеобухватио највећи број ових земаља, јавља се проблем све већих потреба увоза опреме,[22] али и увоза сировина и репроматеријала. неопходних за нове индустрије (посебно у земљама које немају нафту). Како домаћа стопа нетоакумулације 5–15%, са неадекватном структуром располагања и нерационалном употребом, није довољна да задовољи такве инвестиционе притиске, јављају се три непосредна ефекта:

1. Прерастање "инфлационе пресије" у отворену инфлацију,
2. Хронични дефицит платног биланса и стално смањивање девизних резерви, односно
3. Стални раст спољних дугова. односно кумулисање дугова

ДЕФИЦИТИ И СУФИЦИТИ ТЕКУЋЕГ ПЛАТНОГ БИЛАНСА
– у милијардама долара –

	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.
Развијене капиталистичке привреде	–70.1	–28.0	–29.8	–24.0	–66.0	–57.0	–20.0	–49.0	–51.0
САД	0.4	4.6	11.2	–42.0		–118.0			
Јапан	–10.7	4.8	6.9	22.0	35.0	49.0	82.0	87.0	69.0
ЕЕЗ	–36,3	–13,3	–9,5	3,0	7.0	16.0	52,0	37,0	14,0
Земље у развоју	40.0	–24.0	–81.0	–76.0	–32.0	–25.0	–59.0	0.0	–13.0
ОПЕК	110,0	52,0	–16,0	–31,0	–10,0	–5,0	–51,0	–8,0	–21,0
Остале увознице нафте	–60.0	–76,0	–65,0	–45,0	–22,0	–20.0	–8.0	8,0	8,0

Дефицит или суфицит текућег платног биланса често се упоређују с величином бруто друштвеног производа, што у ствари показује његову праву димензију

САЛДО ТЕКУЋЕГ ПЛАТНОГ БИЛАНСА У % ДБП

	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1085	1986.
САД	+0.1	+ 0.2	0.3	+ 1.4	–2.8	–2.9	–3.3
Јапан	–1.0	+0.4	+0,6	+ 1.8	+2.8	+ 3.7	+4,2
СР Немачка	–1.9	–0.8	+ 0.6	+ 0.6	+ 1.1	+ 2.1	+ 3.6

[22] Упоз оиремс у већини нсразвијених зсмаља креће се око 40% домаће брутоинвестииије, што јс огромна увозна зависност у процссу индустријализације ових земалљ То сс, с друге стране, одражава на драстично смањење увоза потрошие индустријске робе. (Видети податке за неколико земаља UN Presses and Problems of Industrializalion in Underdeveloped Countries, New York, 1965, Salcs No 55, II, стр. 144.

Француска	–0.6	–0.8	–2.2	–0.9	–2.0	0.0	+ 0.5
В. Британија	+1.3	+ 2.5	+ 1.5	+ 1.1	+ 0.5	+ 1.0	–0.1
Италија	–2.4	–2.3	–1.6	+ 0.2	–0.8	–1.2	–0.9
Канада	–0.4	–1.7	+0.8	+ 0.7	+ 0.8	–1.0	–1,8
ОЕЦД	–0.9	–0,3	–0.4	–0,4	–0.8	–0,7	–0.2

Извор. *OECD, Economic Oullook. Dcc. 1986.*

Дефицит платног биланса САД суделује у друштвеном производу у 1983. са 0,3%, а 1986. године 3,3%, Јапан и СР Немачка имају врло велики суфицит, између 3,6% и 4,2% друштвеног производа.

Уз познати проблем потпуно неравномерно распоређених девизних средстава у свету, посебан се проблем појављује и у самим земљама у развоју. Наиме, од укупног пораста девизних средстава ових земаља у раздобљу 1962–1966. у висини од 3,1 милијарду готово 40% отпада на пет петролејских земаља са 25 милиона становника, а даљих 45% на осам мањих земаља с укупно 140 милиона становника. У већини земаља у развоју дошло је до апсолутног пада девизних резерви, а посебно ако се оне ставе у однос према оствареном увозу, што смо већ раније запазили.

Овде је неопходно указати на величину и структуру светских девизних резерви и резерви земаља у развоју као једног од примарних фактора у њиховом положају на светском тржишту и куповне мрћи ових земаља (таб. 69).

*ВЕЛИЧИНА И СТРУКТУРА ДЕВИЗНИХ РЕЗЕРВИ У СВЕТУ**
– крајем раздобља, у милијардама САД $ –

	1960.	1970.	1976.	1980.	1986.	1987.
Развијене земље	44.1	74.3	147.9	269.2	340.7	491.9
Земље у развоју	9.5	18.2	106.4	129.7	178.5	271.9
Свет	53.6	92.5	254,3	398.9	519.2	763.8
Удео земаља у развоју	17.7	19,7	41.8	32.5	34.3	35.5

* *Девизне резерве прерачунате са СПВ на доларе САД, према односима ових двеју јединица.*

Овакав распоред међународних монетарних резерви један је од основних узрока слабости целокупног међународног механизма и досадашњег само делимичног успеха ММФ. Због огромних потреба увоза и ограничених могућности извоза, земље у развоју пате од хроничне дефицитарности платног биланса и слабих девизних резерви и других међународних средстава плаћања.

Према томе питање распореда средстава међународне ликвидности представља данас један од највећих проблема савременог света. Концентрација монетарних резерви налази се у неколико развијених земаља, а концентрација дефицита и потреба за увозом, које би омогућиле процес индустријализације и развоја, концентрисана је у великом броју земаља у развоју

ДЕВИЗНЕ РЕЗЕРВЕ РАЗВИЈЕНИХ И НЕРАЗВИЈЕНИХ ПРИВРЕДА
– у милијардама СПВ –

	Званичне резерве без злата			Валутне резерве			Злато у девизним резервама (унце)		
	1984	1985.	1986.	1984.	1985.	1986.	1984.	1985.	1986.
Капиталистичке привреде	224.5	225.3	251.5	183.9	182.2	212.9	786	787,	788
САД	24.3	28,5	30.4	6,8	11,0	13,8	262	262	264
СР Немачка	41.0	38.3	44.5	35.7	33.4	39.9	95	95	95
Јапан	27.0	24.7	35.2	22.7	20.5	31.4	24	24	24
Француска	21.4	21.6	27.5	19.5	19.7	25.2	82	82	82
Италија	21.2	17,7	16.7	19,5	15,9	15.9	67	67	67
В. Британија	9.6	12,3	15,2	7,1	9,7	12,4	19	19	19
Канада	2.5	2,2	2.4	1.8	1,4	1.7	20	20	20
Земље у развоју	162.8	153.3	135,2	145,4	139,1	59,3	156	157	159
извознице нафте	67.9	66,6	53,4	53,6	55,6	40,7	44	44	44
увознице нафте	94,9	86,7	81,8	91,8	83,5	18,6	112	113	115
Свет	387.3	378,6	386,7	329,3	321,3	272,2	942	943	947
Удео ЗУР	42,0	40,4	34,9	44.1	43,2	21,7			

Извор: *Iniernational Finanlial Statistics, Yearbook 1987.*

Распоред монетарних резерви постала је критична тачка међународног система. Само неколико појединачно узетих развијених земаља (нпр. СР Немачка, САД, Јапан) имају готово исто толико монетарних резерви као све земље у развоју (изузев неколико земаља извозница нафте), а то су управо земље с хроничним дефииитом платног биланса и снажним притиском^увозних потреба Дефицит текућег биланса земаља у развоју данас се креће између 40 и 60 милијарди долара, а увозна опрема у домаћим инвестидијама више од 40% инвестиција.

У раздобљу од 1963. до 1971. године девизне резерве развијених порасле су за 70,4 милијарде долара, а у свим земљама у развоју свега 13,1 милијарду долара. Међутим, од наведеног износа 10.3 милијарде отпада на девет земаља извозница нафте (80%). Монетарне резерве развијених брже расту (45%) у последњим годинама (1986, 1987) у односу на раст неразвијених привреда (27%). Повећање резерви је резултирало масовним интервенцијама на девизним тржиштима развијених држава, приливом капитала у неким развијеним земљама (Велика Британија, Швајцарска, Шпанија), али и новим кредитима добијеним за репрограм дугова (Мексико), ограничавањем увоза и јачањем резерви за сигурност плаћања (неразвијене земље) и друго.

Постојећа расподела међународних резерви не обећава неке битније промене у том правцу. Само на четири земље (САД, Јапан, 3. Немачка и Тајван) отпада преко 40% девизних резерви света.

Према подацима УН дефицит између девизних прихода и потреба плаћања потребног увоза 1980. износио је 55 милијарди долара, а то износи готово 50% постојећих девизних резервн свих земаља у развоју. Ове земље морају прибегавати неком облику “затвореног развоја” и билатерализму као

јединим облицима изласка из веома неповољне ситуације. Део насталог јаза може се покрити либерализацијом трговине и повећањем увоза развијених земаља из земаља у развоју, а делом повећањем међународне финансијске помоћи овим земљама. Разлика између домаћих инвестиција и штедње у 1980. (према процени УН) износила је 34 милијарде долара, а у 1981. години више од 40–45 милијарди. У наредним годинама тај геп инвестиција (посебно потребних и пожељних инвестииија) биће сигурно знатно проширен на 70–80 милијарди долара.

Према подацима ММФ земље ОРЕС имале су у 1986. дефицит платног биланса 51 милијарду долара, земље увознице нафте дефицит 80 милијарди, а земље OECD суфицит 53 милијарде и земље СЕВ дефицит 10 милијарди долара.

Из структуре девизних средстава земаља у развоју запажа се да готово 78% чине резерве у конвертибилним девизама, што, уз напред наведене проблеме у дисторцији цена, значи од земље у развоју кроз монетарне резерве трајно кредитирају развијене индустријске земље посебно САД и Велику Британију (али и остале земље западне Европе).

ДЕВИЗНЕ РЕЗЕРВЕ У СВЕТУ
– развијене и неразвијене привреде –

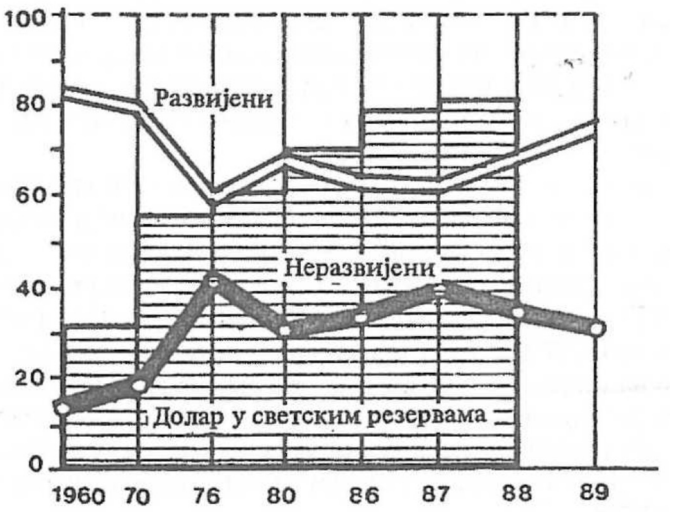

Земљама у развоју у таквој констелацији економских и трговинских односа у свету, посебно потенцираних новом монетарном кризом остају на располагању неке могућности за превладавање "баријере платног биланса" и потреба бржег економског развоја Пре свега јааља се неопходност увођења "линка", а то значи повезаност између формирања међународних ликвидних средстава ("специјалних права вучења" Special Drawing Rights, СДР) и финансирања земаља у развоју. Стварно оптимално решење за ове земље било би када би се целокупна маса ових средстава, која се повремено креирају, у потпуности трансферисала земљама у развоју. Постоји и мишљење да би ова

средства могла да се уступе и међународним финансијским институцијама, али у циљу финансирања развоја земаља у развоју (пре свега њихових развојних програма).[23]

У реформи међународног монетарног система стварно треба очекивати све већу афирмацију "специјалних права вучења" и њихово повезивање за помоћ и финансирање земаља у развоју. Ако се не буде уважавао овај елемент, сваки нови систем имаће карактер регионалног (стварно западног монетарног система), а не правог светског система.[24]

Он треба да у највећој мери узме у обзир развојне интересе и међународни трговински и платни положај земаља у развоју. Ако се то не догоди, тешко ће бити у стању решити нагомилане противречности све већих потреба ових земаља за монетарним резервама и све мањих стварних могућности да до тих средстава стварно дођу због све неповољнијег положаја примарних производа на светском тржишту. с једне. и сталног погоршања "lcrms ol' irade". с друге стране.

Процес сталне либерализације и развоја трговине уопште зависиће од тога какав ће бити нови монетарни систем односно нова основа, на којој ће се одивјати будући трговински и платни односи. Битно је да је схваћена међузависност монетарних и трговинских односа и политике у свету. Пре свега напуштање чврстих или фиксних паритета, с једне, и потпуно флексибилних курсева, с друге стране, чини основу за изградњу знатно еластичнијих ("савитљивијих") фиксних паритета (већа маргина флуктуисања курса, уз честе, али мање промене или стална подешавања паритета). Овакав приступ истина одговара земљама у развоју, због чињенице да би им потпуно флексибилни паритети веома брзо свели девизне резерве на минимум, а чврсти "брањени" курсеви не могу одговарати, јер су "неспојиви са стално високом стопом инфлације" и перманентним, често и конкурентним девалвацијама.[25]

Данас у већини развијених земаља постоји висок ниво експанзивног импулса, који је великим делом резултат интензивног инфлаторног притиска што готово пуну последњу деиенију влада у свим земљама. Због нараслог вишка тражње, који постаје општи феномен, с једне стране, и због интензивне

---

[23] Предлози за сада нису прешли ниво чисто теоријских расправа, јер се концепт "линка" још не третира као прихваћено решење, будући да постоје и супротни ставови, посебио код развијених индустријских земаља. Истина, ММF је у току 1981. године одобрио употребу SPV за трансакције, везане за финансирање привредног развоја (помоћи земљама у развоју). Земља која користи ова допунска SPV моћи ће их заменити код ММФ за потребне девизе. као и за покриће трајног дефицита платног биланса.

[24] Данашња монетарна ситуација врло је компликована, јер од десет најважнијих валута четири флуктуирају, три имају двоструке курсеве, а у великом су порасту и разни облици увозних ограничења, посебно у односу према кретању капитала. Тешко је стога очекивати да ће овај проблем брзо бити решен, посебно због тога што се генерише из сталне конкурентске борбе и структуре трговине данас, постојећа три главна светска подручја, с једне, а с друге стране што је постојећи златнодоларски стандард стварно већ срушен, а нису истовремено изграђене основне контуре будућег светског монетарног система.

[25] "Са опим се... манифсстује повезаност монетарне и трговинске политике, што је Beha ригидност курссва тим је ueha опасност од продора протекционизма и обрнуто. Нови монетарни систсм се следстнено прилагођава императиву либерализације као предуслову привредног раста у условима nehe међузанисности националних привреда". (Др М. Ристић: Повезаност међународпс монстарие и тргопинске политике у светлу преговора ММF и GATT. Тржиште новиа и капитала. Веоград, Имститут за спољну тргопину. бр. X1/1973. стр. 12).

трговинске размене, пре свега унутар развијених земаља тржишне привреде, с друге стране, инфлаторни импулси су се испољавали у два правца:

a) У већини земаља у развоју доводио је до већих или мањих дефицита у платним билансима,
b) У осталим земљама испољавао се као раст цена знатно брже у односу на све претходне године,
c) Набујали буцетски дефицити и притисак непроизводне потрошње,
d) Државни интервенционизам типа волунтаризма, уз снажно јачање административног апарата, све скупље државе и слабости јавних финансија,
e) Бег од домаћег потпуно обезвређеног новца (што код многих земаља доводи до валутне реформе).

Ово је један од најзначајнијих елеменатаза пораст извозних могућности земаља у развоју, али уз истовремени поступни излазак развијених капиталистичких земаља из садашње дубоке рецесије (кризе).[26]

Уз наведене чисто платно–девизне проблеме, који искрсавају, неопходно је истакнути и неке друге "чисто трговинске". У последњих неколико година продаја прерађених производа постала је најдинамичнији извозни сектор земаља у развоју и сектор с најбољом перспективом. Према мишљењу радне групе, формиране на састанку Савета OECD, посебно се истиче потреба отварања тржишта развијених земаља за ове производе неразвијених и отварање светског тржишта уопште.[27] У том смислу препоручује се читав низ мера

1. Уклањање квантитативних ограничења;
2. Давање преферениијала. али без обавезе реципроиитета:
3. Помоћ у развоју извозне индустрије, у истраживању тржишта, прилагођавању производа иностраној тражњи;
4. Нето већи прилив иностраног капитала у земље у развоју, уз побољшање услова кредита и подстицај стопе економског раста.

Тиме су истовремено и обележени правци за превладавање основних нагомиланих супротности у међународној трговини и трговинским односима, из чега следи и неминовна измена постојећих међународних платних односа. Истина, то је у највећем степену кидање и с досалашњом филозофијом "трговања и развоја", која је дубоко укорењена у развијеним земљама Због тога ће требати у том правцу доста напора, више организованости и међусобног "јачања" круга земаља у развоју, али и већег разумевања од круга развијених индустријских земаља, за потребе њиховог убрзаног економског раста, без чега нема изласка из развојне кризе и кризе дугова

[26] Земљс у развоју као главне извознипе сировина, углавном су јаче погођене ренесијом у капиталистичким привредама. Када је коијунктура повољна, редовно долази до бржег раста иена примарних произпода земаља у развоју. а и обрнуто. у случају рецесије.

[27] OF.CD. Тргопинска политика и међународни економски односи, март, 1972. ("Рејев изпсштај").

ЧЕТВРТИ ДЕО

ИНТЕРНА И ЕКСТЕРНА РАВНОТЕЖА И ПРИВРЕДНИ РАСТ

ГЛАВА ПРВА

ПОЛИТИКА ПЛАТНОГ БИЛАНСА, ДЕВИЗНИХ РЕЗЕРВИ И ДЕВИЗНОГ КУРСА У ПРОЦЕСУ ЕКОНОМСКОГ РАСТА

1. САВРЕМЕНА МАКРОЕКОНОМСКА ТЕОРИЈА И ПОЛИТИКА УРАВНОТЕЖЕЊА ЕКОНОМИЈЕ

Унутрашња и спољна равнотежа су међусобно повезане и заједно чине два дела опште економске равнотеже. Права унутрашња равнотежа 6mia би она, која се стварно постиже, не по цену нарушавања спољне равнотеже или обрнуто, што се готово редовно не догађа, већ се успоставља једна на штету друге.

Савремена макроекономскатеорија и политика предности успостављања равнотежног стања економског система данас даје унутрашњој равнотежи, за разлику од класичне, која је предност давала спољној и када је све или готово све макроагрегате унутар привреде требало подредити том циљу спољнег уравнотежења.

Унутрашња равнотежа данас се постиже избацивањем екстерне економије из равнотеже. Спољња је, дакле, жртвована унутрашњој. Шта је. дакле, данас равнотежа националне економије? Унутрашња равнотежа може се сматрати као оно стање привреде, у којем нема високе незапослености и инфлационих померања цена.[28] То значи да је потребно у даљем раздобљу одржавати високи ниво запослености и ефективне тражње без инфлације или дефлације. Постоје нешто ригорознија схватања према којима се као услов интерне равнотеже узима дугорочно усклађивање у кретању националног

[28] R. Nurkse: Domeslic and Intcrnalional Equilibrium (према W. R. Allen and C. L. Allen: Foreign Trade and Financc, The MacMillan Comp, New York, 1959, стр. 247–250).

дохотка и ефективне тражње, уз пуно коришћење капацитета и пуну запосленост.

Према ММФ унутрашња би се равнотежа сматрала као стање привреде, које карактерише високи ниво раста националног дохотка и запосленост, уз искључивање незапослености и инфлације цена. У том правцу треба предузимати и мере економске политике да би се то остварило. Постоје и друге

дефиниције унутрашње равнотеже које полазе од равнотеже агрегатне понуде и тражње, производње и потрошње, робних и куповних фондова и друго. Постоји разликовање и монетарне од реалне равнотеже. Унутрашња се обично идентификује одређеним односима реалних макроагрегата. док екстерна добија обично облик монетарне неравнотеже. Веза између унутрашње и спољне најочитија је управо у монетарној сфери. Унутрашња реална стабилност није могућа, уз одржавање велике монетарне нестабилности, као што ни унутрашња монетарна стабилност није могућа, уз постојање велике реалне неравнотеже. Унутрашња монетарна стабилност. под којом се подразумева одржавање стабилне куповне снаге новца, спада у примарни циљ економске политике. Због тога је остваривање тог циља (повезаног с високом стопом раста и запослености) обично повезано са жртвовањем екстерне равнотеже.

Екстерна равнотежа се обично идентификује се равнотежом у платном билансу у условима стабилности девизног курса.[29] Равнотежа у платном билансу и стабилизација девизног курса може бити постигнута на девизном тржишту и интервенцијама централних банака односно додатним мерама економске политике. То значи да се може одржавати формална равнотежа, али да у ствари постоји стварна неравнотежа, уз прецењен или потцењен девизни курс. У дефиницију би требало укључити и избегавање интервенција кроз дефлаторну политику, односно уз вођење политике реалног курса

У подешавању унутрашње агрегатне тражње, која треба да осигура пуну запосленост и високу стопу раста обично се јавља рефлекс тог (унутрашњег) кретања у порасту курса и смањењу извоза, чимесе платни биланс јавља као ограничавајући фактор таквог понашања домаће агрегатне потрошње. Данас се не поставља тако круто захтев за уравнотежењем платног биланса, већ колики се дефицит или суфицит може максимално (по висини и временској дужини) толерисати.

Општа је равнотежа, дакле, успостављена и одржава се када су на дужи рокстопа раста националног дохотка и ефективне тражње једнаке (Yc = E[C). Тиме се и национални доходак повећава без пропратних негативних појава: инфлације цена и екстерне неравнотеже. Поставља се сада и ново питање: да ли је конфликт између унутрашње и спољне равнотеже неминовност у процесу раста

Према многим схватањима постоје фактори који до тога редовно доводе. Ту би се могли, пре свега, издвојити следећи:

[29] R. Mundcll: Inlemational Economics. MacMillan Comp. New York. 1968.. str. 152.

1. Данас се националне економске политике аутономно воде, без аутоматизма и уравнотежавања платногбиланса, који јепрестао функционисати.
   Како су пуна запосленост и унутрашња равнотежа примарни циљеви економске политике, то је већ Keynes приметио да у условима немогућности функционисања аутоматског механизма успостављања екстерне равнотеже, неопходна је свесна координирана и мултилатерално вођена међународна економска политика
2. Све већи захтеви за брзим економским развојем и високом стопом раста и запослености доводе до небалансираног развоја диспропорција у развоју и структури привреде, што се обично настоји отклонити на терет екстерне равнотеже.
3. Уравнотежење платног биланса у савременом светском монетарном систему успешно је једино по цену оштре дефлаторне политике, уз жртвовање интерне равнотеже (раст, запосленост, стабилност), на што није више спремна ниједна национална политика.

Због непостојања координације међународних економских политика, националне монетарне политике, подређене властитим циљевима развоја, доводе до платнобилансних тешкоћа, уколико се не жели жртвовати унутрашња стабилност и раст националног дохотка, који су постали готово опсесија свих влада. органа економске политике и земаља у целини.

Друго подручје из којег избијају конфликти унутрашње и спољне равнотеже је подручје раста и фактора раста. Брз привредни раст захтева високу стопу инвестиција и домаће акумулације. То је праћено високим увозом, док извоз заостаје и не осигурава довољно средстава за тако висок ниво инвестиција и потрошње. Домаћа акумулација није довољна да се одржи тако висока стопа инвестиција и раста, што мора довести до увоза акумулације из иностранства. Уравнотежавање на сектору инвестиција и акумулације, производње и потрошње остварује се, дакле, нарушавањем екстерне равнотеже.

Уколико тражња расте брже од понуде (Tn > Pn), номинални национални доходак расте брже од реалног, што ће редовно довести до инфлације и дефицита у платном билансу. То смо питање пре шире разматрали, кад смо анализирали концепт инфлације тражње. Повећана номинална тражња довешће до пораста увоза, а заостајање понуде и пораст цена ограничиће извоз.[30] То значи да се виша стопа раста националногдохотка и запослености преко граница. које омогућују домаћу акумулацију и ефикасност инвестиција. може остварити само порастом увозног вишка и погоршавањем екстерне неравнотеже. Екстерна се равнотежа погоршава управо за износ вишка инвестиција изнад домаће штедње, односно агрегатне тражње у односу на национални доходак.

Како се финансирање инвестиција коначно мора свести на домаћу акумулацију, јер се финансирање увозног вишка не може неограничено

[30] Harry G. .lohnson: Intcrnalional Trade and Economic Growth, op, cit, стр. 122–125.

толерисати, привреда мора равнотежу успоставити (раст доходака и ефективне тражње) адекватним мерама и стагЗилизационе економске политике.

Модерна теорија раста и стабилности више и не поставља питање избора између унутрашње и спољне равнотеже, већ полази пре свега од следећег:

1. како да се спољна равнотежа ограничи и сведе на "нормалне" границе;
2. како да се води адекватна економска политика, уз приближавање што је могуће више равнотежном стању у платном билансу.

Регулисање домаће агрегатне тражње према висини националног дохотка, коригованог за дефицит или суфицит платног биланса, поставља основу за примену регулативних мера економске политике.

Симултано одржавање екстерне и интерне равнотеже, без заоштравања екстерне неравнотеже, према Meadn, могло би се постићи следећим деловањем:

1. Свака привреда мора бити вођена у правцу осигурања успешне равнотеже, уз избијање инфлаторних или дефлаторних^притисака у привреди, који би се директно рефлектовали на платном билансу, чиме се истовремено полази и од савремених схватања интерне равнотеже.
2. Постојање флексибилних девизних курсева, чије промене апсорбују евентуалне промене домаћих цена, да би се осигурала интерна равнотежа. Једино њиховим флуктуацијама могуће је одржавање екстерне стабилности. а по цену текућих промена девизног курса. Када се трговинска размена прилагођава променама цена, које настају под деловањем флуктуација девизних курсева, може се одржати платно–билансна равнотежа. Модерне привреде немају такав степен флексибилности цена, трошкова и надница, да би били осигурани наведени услови за механичка усклађивања раста и екстерне равнотеже, као што је то било у класичној привреди и тадашњем доминирајућем златном стандарду.

Екстерна неравнотежа спољном се манифестацијом огледа пре свега као монетарни феномен, мада се по својој основи та неравнотежа јавља као последица деловања реалних фактора унутар привреде. Овде би се могао истакнути извоз и увоз. динамика и структура развоја потрошње и доходак, инвестиције и друго.

Неравнотежа платног биланса настала већим инвестицијама у односу према домаћој акумулацији, не мора бити само реалне природе. Када је раскорак I и S праћен дефицитним финансирањем привредног развоја неравнотежа добија све карактеристике монетарног поремећаја, о чему треба водити рачуна када се новим "савременим" облицима почињефинансирати развој (дефицитни механизам).

У том погледу редовно се раздвајују реамна и монетарна теорија екстерне неравнотеже.

Према Meadu потребно је повезивање класичног (монетарног) и кејнзијанског (реалног) механизма уравнотежавања којим би се процес уравнотежавања остварио променама у националном дохотку и односима цена. Одвајање монетарне и реалне неравнотеже данас стварно нема основе, јер концепт опште равнотеже привреде тражи интеграцију деловања реалних и монетарних фактора у процесу нарушавања и успостављања опште равнотеже. "Процес постизања спољне равнотеже је, према томе, само један облик прилагођавања променама у домаћој привреди у њеним односима с другим земљама, и по правилу, је саставни део кретања националне економије од једног до другог монетарног стања опште равнотеже. Општа равнотежа се. дакле, јавља повремено, периодично у стабилним системима и увек на одређеном вишем нивоу. Стање опште равнотеже одређено је стањем кључних подсистема привреде и не подразумева равнотежу у свим његовим деловима". То значи да за постизање екстерне равнотеже ако би се узела као подсистем који треба у првом плану регулисати мора се жртвовати неки други подсистем (интерна равнотежа), уз примену и анализу низа промењивих агрегата, као што су: реалне и номиналне најамнине, доходак и његова расподела, девизни курс и прилагођавање низа инструмената, па и стратегије монетарне, фискалне и спољнотрговинске политике.[31] Ekohomckoj политиии се при томе намеће одређен допунски задатак: одржавање екстерне равнотеже односно свођење настале неравнотеже у лозвољене и толерантне оквире. Према томе дугорочна глобална уравнотеженост у једном динамичком смислу и стабилан економски развој захтевају истовремено постизање све већег степена интерне и екстерне равнотеже на дуги рок,[32] што је у концепту опште стратегије раста могуће остварити.

2. ИНТЕРНА И ЕКСТЕРНА РАВНОТЕЖА И СТАБИЛАН ПРИВРЕДНИ РАСТ

Проблем интерне равнотеже у економији је пре свега проблем односа између агрегатне тражње и понуде унутар привреде у условима пуне запослености у савременом, а не класичном смислу те речи. Они, дакле, проистичу из одређеног концепта стратегије и структуре економског раста.

Ту ћемо повезаност најбоље уочити из модела E. Domara[33] и K. Kuriharc.[34]

---

31 Др Р. Стојановић: Велики економски системи, ИЕИ, Београд, 1970, стр. 87.
32 Г>. Хорват: Приврелии ииклуси у Југославији. ИЕН. Београд, 1969.
33 K. Domar. Kssays in ihe 'I "heory of Economic Development, London, 1959, стр. 175.
34 K. Kurihara: Thc Kcvnsian 'ITicnrv of Economic Devclopment. l.ondon. стр. 175.

Стопа раста изражава се растом националног дохотка на нивоу "пуне запослености" на следећи начин:

$$\frac{\Delta Ys}{Ys} = \frac{\Delta Ys}{1}\left(\frac{S}{Ys} + \frac{M}{Ys} - \frac{E}{Ys}\right)$$

Стопа укупне тражње на домаћем тржишту добија се из познате формуле мултипликатора инвестиција и спољне трговине:

$$Y_d = K(\Delta I + \Delta E)$$

$$Yd = \frac{1}{\frac{\Delta S}{\Delta Y} + \frac{\Delta M}{\Delta Y} - \frac{\Delta P}{\Delta Y}} \cdot (\Delta I + \Delta E)$$

При наведеним односима Yd је национални доходак, изражен глобалном ефективном тражњом у отвореној привреди. I–аутономне инвестиције и Г–индуковане инвестиције.

Остали односи већ су познати из претходних делова овог рада.

Формирање агрегатне тражње не зависи само од расподеле националног дохотка (просечне и маргиналне склоности потрошњи и штедњи), већ и од примењених мера монетарне и фискалне политике.

Стопа домаће ефективне тражње изражена је следећим односом:

$$\frac{\Delta Yd}{\Delta Y} = \frac{\frac{\Delta 1}{Yd} + \frac{\Delta E}{Yd}}{\frac{\Delta S}{\Delta Yd} + \frac{\Delta M}{\Delta Yd} - \frac{\Delta P}{\Delta Yd}}$$

Услови за настанак интерне равнотеже настају када су задовољени следећи односи:

$$\frac{\Delta Ys}{Ys} = \frac{\Delta Yd}{\Delta Yd} = \frac{\Delta Ys}{1}\left(\frac{S}{Ys} + \frac{M}{Ys} - \frac{E}{Ys}\right)$$

$$\frac{\Delta Ys}{Ys} = \frac{\frac{\Delta 1}{Y} + \frac{\Delta E}{Yd}}{\frac{\Delta S}{\Delta Yd} + \frac{\Delta M}{Yd} - \frac{\Delta P}{\Delta Y}}$$

То значи да су претпоставке интерне равнотеже испуњене у растућој привреди, када се у динамичном смислу изравнају глобална понуда и тражња. Уколико је стопа раста производње већа од стопе раста глобалне тражње.

$$\frac{\Delta Ys}{Ys} > \frac{\Delta Yd}{Yd}$$

јавља се тенденција ка депресији и незапослености. Супротно томе уколико укупна тражња расте по стопи изнад стопе раста глобалне понуде, настају инфлационе тенденције у привреди.

Наведени односи могу послужити као основа за одлуке носилаца економске политике о евентуалним алтернативама у примени појединих мера, које би се могле применити у правцу експанзије или рестрикције ради апсорбовања претеране ефективне тражње, а до које долази претераним инвестирањем или извозом, односно другим облицима финалне потрошње.

Погледајмо сада екстерну равнотежу и стопу раста. Платни биланс је, видели смо, гранични фактор стопе раста. Платни биланс,[35] пак, одређен је стопом раста извоза и увоза. Стопа раста увоза зависи не само од опште стопе раста већ и од привредне структуре и модела раста. У привреди, с малом склонишћу увозу, виша стопа раста не мора изазвати већи пораст увоза, при чему притисак на платни биланс може бити мален. И обрнуто, у већини развијених земаља пораст укупне потражње праћен је аутоматски порастом увоза, посебно у земљама с убрзаном индустријализацијом и бржом изменом структурне привреде.

Извоз се јавља као константна или опадајућа функција националног дохотка. Увоз пастаје растућа функција дохотка и запослености. "Пораст националног дохотка доводи до пораста домаће потражње и преоријентације извозне потражње на домаћем тржишту. Паралелно с тим повећава се увозна тражња, чија се структура мења под утицајем политике супституције увоза или промена у структури потрошачке потражње".[36]

Висока стопа раста обично је праћена притиском на платном билансу и погоршање размене. Промене у односима размене недовољно развијених земаља обично су детерминисане спољним факторима светског тржишта. Брзи раст и висока увозна потражња узрокују притисак на платни биланс, и обично су ти праћени рестрикцијама мање есенцијалног увоза. "Може се десити да земља врши извозне напоре у време када пада потражња за извозом на светском тржишту, тако да се извоз остварује по цену снижавања цена испод просечних, што може узроковати драстично погоршање односа размене".

Екстерна неравнотежа редовно настаје стварањем претеране домаће потражње у односу према расположивом дохотку (домаћи производа).

---

[35] "Остварењестопе инвестиција, којеје потребно за планирану стопу растапроизводње и дохотка, захтева увоз инвестиционе опреме, сировина, полупроизвода и горива, а и пораст запослености и доходака тендира да повећа тражњу за потрошним добрима која се делом подмирују увозом". (1 Soldačuk Foreign Tradeand Economic Growth in Socialist Economy).

[36] Др О. Ковач: Спољноекономска равнотежа и привредни раст, PFV Oeconomica, Београд, 1973, стр. 30.

3. ПЛАТНИ БИЛАНС, ПОТРОШЊА ДОХОДАК И ЕКОНОМСКИ РАСТ

Платни биланс као синтетички израз економских односа земље с иностранством посебно је значајан сектор привреде и економске политике, који данас добија изузетно место у свим националним економијама. Проблем платно–билансне неравнотеже повезан је с неколико значајних, међусобно зависних, варијабли екстерног и интерног карактера:

1. Са све неравномернијим економским развојем у свету, који је оптерећен проблемима светске трговине, међународног монетарног система и до сада неуобичајеним токовима капитала, унилатералним потезима ради одбране од дефицита и уопште неповољних кретања у девизном и платном билансу,
2. Са све неуравнотеженијим економским развојем у домаћој привреди, који је повезан сазначајним диспропорцијамау развоју и инфлаторним кретањем цена и трошкова производње, а затим са све сложенијим и тешко предвидивим перформансама стопе економског раста, које готово у свим савременим националним економијама постају функција платног биланса ("платни биланс представља границу проширене репродукције").

Због тога, али и низа других разлога, које овде нећемо разматрати, политика платног биланса данас постаје подручје посебног државног интервенционизма и монетарне политике већине земаља. Ово подручје спада истовремено у област регулисања спољне трговине и област монетарнокредитне политике. Ту се све мање осећа присутност аутоматизма тржишта, а све више свесних мера државног интервенционизма.

Дефииит платног биланса данас се јавља као посебан проблем развијених и неразвијених економија, готово идентично проблему инфлације. У литератури се наводе бројни фактори, који доводе до дефицита односно суфицита платног биланса (мада се дефицит, углавном, сматра проблемом који треба решавати).

Фактори, који подстичу поједине земље да воде такву економску политику, а која доводи до тешкоћа у платном билансу, различити су. Економски фактори обично се могу класификовати у неколико група:

1. Инфлација унутар привреде, која се манифестује претераном потрошњом у односу према националном дохотку; (Wp > Y)[37]

[37] Инфлација се у земљама у развоју обично јавл»а као последица дефицнтног финансиран.а развоја у нелостатку домаће акумулације. што је праћено иогоршап.ем односа у платном билансу. Инфланија не само ла доводи до екстерне нерапнотеже nch онемогућава и сам npoucc уравнотсжанан.а. поссбно када сс дугорочно испољава у нисоким голипш.им стопама.

2. Неусклађеност између трошкова и цена, која се обично одражава у тендениији сталног раста цена и трошкова, односно у појави инфлаиионе спирале трошкова и иена:
3. Структуралне промене у домаћој привреди у токуекономског раста које доводе до погоршавања реалних економских односа с иностранством и веће зависности репродукције о увозу.
   Структурна трансформација привреде у процесу раста може довести до екстерне неравнотеже. Под притиском потреба индустријализације постоји висока склоност инвестирању, која доводи до све већег увоза и ограниченог извоза (склоност увозу се повећава, а извозу смањује). Због великог удела опреме у укупном увозу, "јединична вредност увоза се повећава, што при непромењеној структури извоза значи погоршање чистих односа размене. Таква ситуација намеће појачање извозних напора или прибегавање дефицитном финансирању увоза да би се одржао темпо репродукције",[38]
4. Спољни фактори, који доводе до погоршања односа размене или имају негативно деловање на извоз односно девизни прилив и девизне резерве.

Обично је проблем платног биланса резултат истовременог деловања готово свих фактора (треба им додати и честе политичке факторе).[39]

Монетарно гледано, дефицит платног биланса (Bd) јавља се као вишак укупних плаћања (Pt>) над укупним примањима (Pr) девизних резидената једне земље у односу према девизним средствима друге земље.

$$B_d = P_h - P_r$$

Неравнотежа, дакле, може настати као реална неравнотежа у домаћој привреди (која се одражава и на екстерну) и монетарна неравнотежа. Док се на монетарну може врло лако деловати, па и уклањати мерама монетарне коректуре. дотле реална неравнотежа захтева дубље измене структуре производње, расподеле и потрошње, па и њихову значајну реалокацију.

Како је дефицит платног биланса првенствено резултат кретања унутар домаће привреде, и на њима изграђеног кретања у односима увоза и извоза (трговински биланс), то ћемо овде кренути од стандардних основа теорије спољне трговине и базних односа између основних агрегата у привреди.

Ако пођемо од уобичајених макроагрегата: националног дохотка (Y), личне потрошње (C), инвестиција (I), опште потрошње (G), акумулације (S), увоза (M) и извоза (X), добијамо познате односе:

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Ако се целокупни износ домаће штедње (S) утроши у инвестиције (I), дакле, ако је S = I, онда се може претходни образац написати и у следећем облику:

---

38 Др С. Обрадовић; Односи разменс и припредни развој. ИКИ. Веоград. 1966. стр. 37.

39 E M. Bernstein: Stralegic Factors tn Balance od Payments Adjustment, Staff papers, IMF, \Vashington. фебр. 1958.

$$Y = C + S + G(X - M)$$

а из тога следи:

$$S = C + I + G + M$$

При наведеном величина I представља нетоинвестиције, које не садрже у себи величину замене (R).

Потребно је нагласити да у капиталистичкој привреди, због приватног власништва и одлука безброј појединачних предузећа, ex anic инвестиције и штедња редовно се не поклапају, већ тек накнадно.[40]

У социјалистичкој привреди, која се базира на друштвеној својини средстава за производњу и планској компоненти, једнакост између масе реализованих инвестиција и акумулације, извоза и увоза и другог, могуће је успоставити и cx anle.

Ако унесемо домаће елементе (d) и иностране елементе (i) у те односе, дибићемо:

Како је при наведеним односима[41]

$$C_i + I_i + G_i = M$$

то је обично и

$$S = C_d + I_d + G_d + M$$

Инвестиције сеостварују делом из домаћих производа (Id) и инвестиционих добара увезених из иностранства (Ij). То значи да се овај макроагрегат састоји из I = Id + If. Нова инвестиција може сереализовати оддобара произведених у земљи или иностранству.

Из наведених односа обично се издвајају познати односи:

$$Y \cdot S = X \cdot M$$

или

$$S \cdot Y = M \cdot X$$

односно

$$S \cdot I = X \cdot M$$

Разлика између раста штедње и инвестиција, када је I > S, мора се пензовати нарушавањем екстерне равнотеже (ДМ ^ АХ).

Како је дефицит платног биланса, на пример код нас, углавном. резултат односа у кретању X и M односно вишка агрегатне потрошње над националним дохотком (Cg > Y), при чему је стопа раста подржавана високом инвестиционом потрошњом (I), те односе можемо написати и као:

$$C + I + G + X = C + S + G + M$$

[40] ЉС. Day: Outline of Monetary Economics, Oxford. 1964, стр. 375.

[41] Сви пансдеии одиоси важс и за каиитадистичке и за социјадистнчке привреде. (O. Langc: Political Econoty. Warshava 1963, стр. 67).

а из чега следи позната једначина економских односа једне земље са иностранством:

$$I \cdot S = M \cdot X$$

Свакако да се овде ради о једном поједностављењу, јер се полази од тога да је дефицит резултат већих инвестиција у односу на домаћу штедњу (акумулацију). То ће бити увек, када је укупни увоз ишао у инвестиције и када лична и општа потрошња немају увозногдела (Cu = Cd) и (Gu = Gj), што је тешко очекивати.

Када се ради о монетарној неравнотежи, обично се^лакше успоставља однос Y и S с акцијама националног монетарног система, јер мере монетарне коректуре делују првенствено на стање платног биланса и девизне резерве.

Стопа раста наиионалног дохотка у отвореној привреди можесе изразити већ познатим односима[42]:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{1}{Y} \cdot \frac{\Delta Y}{I}$$

при чему је $\frac{\Delta Y}{Y}$ стопа раста националног дохотка (r), а $\frac{1}{Y}$ стопа раста нетоинвестиција у односу на доходак (i) и $\frac{\Delta 1}{Y}$ нетоефикасност инвестиција (b).

Стопа раста нетоинвестиција у затвореној привреди одређена је стопом нетодомаће штедње, а у отвореној привреди стопом нетодомаће штедње, повећане за разлику стопа увоза и извоза:

$$\frac{I}{Y} = \frac{S}{Y} + \frac{M}{Y} - \frac{Y}{Y}$$

или

$$i = S + m + x$$

Стопа раста националног дохотка у отвореној привоеди може се приказати на следећи начин, узимајући у обзир макроагрегате[43]:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta Y}{I} \cdot \left(\frac{S}{Y} + \frac{M}{Y} - \frac{X}{Y} \right)$$

Уколико је стопа раста виша, утолико је стопа домаће акумулације и увозног вишка већа. То значи да у земљама с недовољном домаћом акумулацијом за финансирање потребних инвестиција мора доћи до увозног вишка, којим се домаћа штедња допуњава увозом.

У одређивању раста националног дохотка обично се полази од Harrod + Domarova модела раста, док се у анализи понашања глобалне ефективне

[42] Позиати MarrodDomarov молел економског раста (R. F. Harrod: Tovvards a Dinamic Kconomics. I.ondon. 1956. стр. 105).

[43] Harry G. .lohnson: Internalional Trade and Economic Growth, London, 1958, стр. 122.

тражње полази од кејнзијанског мултипликатора инвестиција акцелератора и (у условима отворене привреде) спољнотрговинског мултипликатора

Повећање дохотка при пуној запослености одређено је умножавањем производног коефицијента $\frac{\Delta Y}{I}$ и нетоинвестиције (I). Дакле, однос је

$$Y = \frac{\Delta Y}{I} \cdot I$$

Како у отвореној привреди постоји једнакост,

$$I = S + (M - X)$$

или

$$I + X = S + M$$

домаће нетоинвестиције једнаке су домаћој штедњи, увећаној за вишак увоза. сада ће промена националног дохотка бити резултат деловања следећих фактора:

$$Y = \frac{\Delta Y}{I} \cdot \left(\frac{S}{Y} + \frac{M}{Y} - \frac{X}{Y} \right)$$

односно проширено:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\Delta Y}{I} \cdot \left(\frac{S}{Y} + \frac{M}{Y} - \frac{X}{Y} \right)$$

ако се жели оперисати подацима о просечној склоности штедњи. увозу и извозу.

У развијеним економијама производни коефицијент $\left(\frac{\Delta Y}{I} \right)$ виши је као S и склоност штедњи $\left(\frac{S}{Y} \right)$ у поређењу с коефицијентом земаља у развоју. Те земље, ако желе остварити високу стопу раста националног дохотка, то постижу жртвовањем екстерне равнотеже коришћењем додатне иностране штедње.

У оствареној привреди ефективна тражња је одређена деловањем спољнотрговинског мултипликатора на нетоинвестиције и извоз:

$$\Delta Y = V_m (\Delta I + \Delta X)$$

па се стопа ефективне тражње добија из следећег односа:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{\frac{\Delta I}{\Delta Y} + \frac{\Delta X}{\Delta Y}}{S' + m' - i'}$$

при чему је

S' маргинална склоност штедњи,

m' маргинална склоност увозу,

i’ маргинална склоност инвестирању.

Промене ефективне тражње зависе директно од промена увоза и аутономних инвестиција, а обрнуто је сразмерно према променама маргиналне склоности штедњи. увозу и инвестицијама.

Високо развијене привреде крактерише висока склоност акумулацији (штедњи) и недовољност домаћих инвестиција, које не могу апсорбовати сву домаћу штедњу. Извозни вишак се јавља као нужност развоја. Извозни вишак ствара додатну потражњу на домаћем тржишту, која апсорбује велики део домаће штедње. Сада се претходни односи могу приказати и на следећи начин:

$$\frac{\Delta Y}{Y} = \frac{S}{Y} - \left(\frac{X}{Y} - \frac{M}{Y}\right)$$

или, узимајући у обзир напред коришћене симболе:

$$r = \beta\left[S - (x - m)\right]$$

Стопа раста извоза постаје стратешки фактор у процесу раста и успостављања равнотеже S и I, али и фактор понашања увоза, који одређује понашање стопе инвестиције и потрошње у привреди.

Према др М. Ћировићу основни узрок дефицита платног биланса у свакој земљи у развоју је инфлационо финансирање протирене репродукције (тј. вишак инвестииија изнад акумулаиије). “Инфлационирана домаћа новчана потражња која нема покриће долази на домаће тржиште, проузрокујући пораст цена на њему, а делом долази на страно тржиште, да би и апсорбовала увозну робу”.[44]

Порасла домаћа тражња изнад робних фондова, глобално и структурно, доводи и до пораста увозне потражње. Како раст домаће потражње изнад раста робне понуде доводи и до пораста цена, којима се раскорак “попуњава”, цене постају својим деловањем и раскораком у односу према ценама у иностранству основни фактор дефицита

Други аспект фактора дефицита налази се у структури економског развоја, с једне стране, бржим растом и оријентацијом производње на домаће тржиште, уз заостајање производње за извоз, посебно у нижим фазама развоја готово сваке економије, а с ДРуге стране, у очитим диспропорцијама које настају у међуранском развоју.[45]

---

[44] Др М. Ћиронић: Теорија урапнотежен.а платног биланса. Нолит. Ксограљ 1958.

[45] Треба разликоиати стнарно видљиви дефицит и потенцијални (невидљиви) дсфицит. Видљиви је обично уочљив из одговарајућих односа у платном билансу, док се код нсвидиљивог или потеннијалног рали о томе ла се због промсне разних мера левизних. трговинских и других ограпичсн.а. као и дсфлације у земљи и високе нсзапослености. биланс одржава у раннотсжи. али стпарно неравнотежа која сс површински ис манифестује.

ГЛАВА ДРУГА

ДЕФИЦИТ, СУФИЦИТ И ПОЛИТИКА ЕКОНОМСКОГ РАСТА

1. ДЕФИЦИТ, СУФИЦИТ И УРАВНОТЕЖАВАЊЕ ПЛАТНОГ БИЛАНСА

Неравнотежа платног биланса данас постаје редован и сталан проблем развијених, али и неразвијених привреда Филозофија дефицита и развоја данас је потпуно другачија у односу на класичну теорију. Класична теорија приоритет даје уравнотежавању платног биланса, стабилности девизног курса, кретању злата (новца и капитала) и каматне стопе, док се унутрашња економска политика требала прилагођавати таквој филозофији развоја. Данас се у први п.пан националних привреда истиче унутрашња макроекономска политика и циљеви, које треба остварити (оптималан раст, запосленост, релативна стабилност привреде), док се екстерна неравнотежа и девизни курс том кретању прилагођавају.

Дефииит текућег платног биланса земаља у развоју је хронични проблем. Поставља се питање: шта је то дефицит платног биланса и његова природа данас?

Дефицит платног биланса земље (суфицит се не посматра данас као платно–билансни проблем) јевишакукупних плаћања (одлива) надукупним девизним примањима (прилива). Дефицит платног биланса је стога редовно последица дефицита у трговинском билансу (вишак увоза у односу на извоз).

Теоријски дефицит платног биланса може се посматрати са два аспекта:

1. као чисто монетарни проблем,

2. као одраз агрегатне активности земље (економије у целини) у погледу стварања дохотка и његове потрошње ($Y \gtrless C + 1 + G$).

С монетарног гледишта значи да је домаћи новацтрансферисан у страну валуту, одлио се страној девизној власти (или земљи). Новчани биланс земље је смањен, а девизне резерве редуковане (уколико постоје) на нивоу стварних односа у платном и трговинском билансу. Тај девизни одлив, јасно. не може ићи унедоглед, јер мора зависити од масе новца у оптицају у земљи и стања девизних резерви.

Маса новца и преко ње, агрегатна потрошња у земљи, обично се подешавају преко националног кредитног механизма и других облика регулисања агрегатног трошења, као: личне потрошње, инвестиција, опште потрошње и других или пак повећањем агрегатних примања преко пораста извоза или задужености у иностранству. Подешавање масе новца и потрошње у земљи према стању дефицитног платног биланса је сложеније, посебно када су девизне резерве слабије. Оне морају бити бар толике да могу да издрже почетни притисак, док друге мере корекције у сфери агрегатне потрошње у привреди не дају одређене ефекте, а оне, како је познато, делују само на дужу стазу.

То значи да морамо размотрити у овом контексту у чему је значај монетарних резерви у процесу развоја одређене привреде и одређеногстања у привреди односно политике платног биланса.

1) Дефицит, суфнцит и равнотежа платног биланса

Девизне резерве (злато, СПВ, конвертибилна девизна средства) треба да чине прву одбрамбену линију против дефицита док не ступе на снагу ефекти других мера, усмерених углавном на подручје регулисања агрегатне националне потрошње. Оне морају бити увек довољно снажне да издрже први притисак на земљу страних ималаца домаћег новца који га желе трансферисати у неку другу валуту и пребацити под "домицил" неке друге централне банке.[46]

Ако су девизне резерве довољне, домаће власти могу се чак и дуже ослонити на њих. док оне не попусте и ослабе, када су потребни дубљи захвати у сфери производње. дохотка. расподеле и потрошње.

Што су девизне резерве јаче, то су обично економски субјекти мање склони да беже од домаћег новца у стране валуте и друге вредности, чиме у ствари само убрзавају кризу и тешкоће у платном билансу. Резервама стога припада улога и амортизера у спречавању наглих удара на националну привреду.

Како ј'е проблем дефицита платног биланса првенствено монетарни проблем, и да се он, ипак, на крају своди на одлив новца у иностранство, чиме доводи до увек недовољних монетарних резерви, које не могу да прискоче у помоћ, а то редовно повлачи за собом потребу прилагођавања

[46] Др Жарко Мркушић. оп. иит.

домаће економске политике насталом дефициту и хронично слабим девизним резервама. То се. у првом реду, спроводи помоћу кредитног система у земљи (рестриктивно оријентисана монетарна политика), али и рестриктивном политиком јавних прихода и расхода.

Међународни монетарни фонд и развијене земље управо траже од земаља у развоју примену овакве "филозофије" понашања у спровођењу националне економске политике. Наиме, у случају постојања хроничногдефицита платног биланса, спровођење рестриктивне монетарне политике, обуздавање потрошње, уравнотежавање буцета и слично, што, у ствари, више одговара развијеним земљама и не може се аутоматски применити на земље у развоју. Ово је због тога што ове земље:

1. жртвују равнотежу у платном билансу потребама ширења домаће потрошње и инвестиција,
2. спроводе стални систем дефицитног финансирања свога развоја и
3. имају хронични дефицит платног биланса. што би тражило рестриктивну политику, а то се сукобљава са циљем убрзаног (макар и неуравнотеженог) раста.

Релативно смањење нивоа цена, до чега би морало доћи, довело би до померања тражње са увозних (скупљих) на домаће производе, што ће поступно доводити до успостављања платно–билансне равнотеже.

Међутим. при томе стварно остаје унутрашња неравнотежа с вишком националног новчаног дохотка израженог у количини новца у привреди. То захтева стварну новчану контракцију (елиминисање вишка новца), чиме би се функција тражње померила према стварној висини друштвеног производа.

Нова тачка унутрашње и спољне равнотеже одређена је, пре свега, односом домаћег националног дохотка и потрошње, као и дозвољене композиције извоза и увоза, али без промена девизних резерви.

Повећање нивоа цена довешће до преоријентације тражње са домаћих на увозне производе, што ће омогућити успостављање равнотеже у платном билансу (у случају суфицита), али и продубљавања неравнотеже платног биланса (у случају да већ постоји дефицит). Да би се при томе у земљи успоставила унутрашња равнотежа, треба да се линија тражње тако помакне према висини формираног текућег дохотка, т. то новом емисијом и додатном новчаном тражњом. Нова тачка унутрашње и спољне равнотеже сада је на вишем нивоу националног дохотка и запослености.

Дакле, ту је потребна допунска монетарна корекција. Отуда је платно–билансни проблем првенствено монетарни проблем.

Ако претпоставимо (апстрахујући међународно кретање капитала) да је:

$$B = Y - E$$

при чему је Е–аггрегатна тражња, тада би основни циљ националне економске политике требао да буде у томе да усклади национални доходак с агрегатном тражњом тог националног дохотка. То се може постићи на два начина:

1. порастом производње (дохотка) и

2. ограничењем потрошње у земљи.

Али. као што знамо, доходак и потрошња су веома повезане величине. Пораст потрошње делује и на пораст националног дохотка и обрнуто. Ту долази познато деловање мултипликатора националног дохотка кроз склоност потрошњи.

Ако те величине повежемо. имаћемо следеће односе:

$$B = Y(1-e) - E$$

при чему је "е" гранична склоност трошењу датог дохотка, а ДУ пораст производње или дохотка сукључивањем мултипликатора, а–ДЕ аутономно смањење трошења.

Пошто један део националног дохотка одлази на плаћање увоза, то ће од сваке јединице националног дохотка један део одлазити у ту сврху, рецимо за величину "m". Тада имамо:

$$Y = \frac{\Delta B + \Delta E}{(1-c)\cdot(1-m)}$$

односно

$$B = \Delta Y \cdot (1-c)(1-m) - \Delta E$$

Из наведеног се види да се побољшање платног биланса може постићи или политиком пораста националногдохотка (производње) или политиком смањења (контракције) потрошње, или пак помоћу обе заједно. Јасно је да ће обе дати позитиван резултат на поправљање платног биланса, али само ако је

$$e < 1$$

дакле. ако је гранична склоност трошењу испод расположивог дохотка мања од један.

У сваком случају прихватљивије је лечити дефицит платног биланса порастом производње и националног дохотка, него ограничавањем потрошње, јер оно доводи, хтели то или не, до смањења националног дохотка и запослености, што одудара од постулата савремене здраве економске политике свих земаља, а посебно земаља у развоју.

2) Увоз капитала и дефицит

Данас постоји свесна политика дефицита у текућем рачуну у земљама у развоју, али и у неким индустријски развијеним, који се затим финансира увозом капитала.

Увоз капитала и дефицит дозвољавају да се одржи већа стопа привредног раста, јер је то, у ствари, индиректно повећање расположивог националног дохотка и потрошње у земљи. То у извесном стању потискује у други план потребне корективне потезе у земљи, па и измену паритета

националне валуте (девалвације). Али, то одмах изазива и питање: колико може бити максимални дефицит према том текућем рачуну земље, а да се он не одрази негативно на стабилност и привредни раст земље? У једној затвореној привреди, дакле, привреди без односа с иностранством, агрегатно трошење мора бити једнако националном дохотку.

$$Y = E$$

јер трошити се може само оно што је произведено у једном претходном или у текућем раздобљу, тј. најпретреба произвести па трошити. Пораст издатака изнад националног дохотка мора бити пропраћен порастом цена, да би поновно ова лва агрегата били у равнотежи или пак променом висине самог националног дохотка Дакле издаци се ту, ипак, изравнавају с националним дохотком или променом цена или претходном променом произведеног националног дохотка. Ако висина националног дохотка остане непромењена, а издаци порасту, то се може постићи само порастом цена Новчана тражња је порасла, док је производња остала непромењена, што се манифестовало у порасту цена, дакле инфлацији.

3) Финансирање дефицита платног биланса

Међутим, ако сада укључимо овде и могућност тзв. унутрашњег финансирања, онда је могућност издатака изнад националног дохотка могућа, али на два начина:

1. банкарским финансирањем, експанзијом банкарских кредита (потраживања);
2. смањењем количине новца према националном дохотку.

За разлику од првог, који се своди на креирање додатних платежно способних новчаних средстава, овде у случају под 2) ради се о економисању новцем, дакле да мања количина новца опслужује исти национални доходак кроз већи обртај новца.

Ако је раније однос био

$$\frac{N_o}{Y_o} = P$$

сада имамо

$$\frac{N_1}{Y} = P$$

У отвореној привреди сада је потребно укомпоновати и увозни вишак, пошто он са собом повлачи обично и појам дефицита у платном билансу.

Вишак издатака изнад створеног националног дохотка могуће је неутрализовати:

1. порастом цена или
2. порастом производње (националног дохотка), или

3. увозним вишком (односно порастом дефицита платног биланса).

У отвореној привреди прилагођавање се не мора решавати променом цена или променом дохотка, већ најчешће једноставно тза спољним финансирањем. То се обично обавља како смо видели, увозом капитала у земљи. Дакле, најчешће се приступа комбиновањем унутрашњег и спољног финансирања

Ако је сада

$$E - Y = D$$

или

$$D = Y - E$$

или

$$D = E - Y$$

сада имамо

$$E > Y$$

Ако се дефицит покрива делом променом цена, делом променом дохотка, делом банковним (унутрашњим) финансирањем, за толико је потреба за спољним финансирањем мања И обрнуто.

Девизни курс земље ће у том случају издржати притисак, без промене, све док је спољно финансирање могуће без поремећаја и док својим порастом не почне угрожавати девизне резерве (доспелим отплатама) односно док не дође до екстерне презадужености.

Максимално дефицит платног биланса у том случају биће једнак у отвореној привреди (а то су углавном све) вишку агрегатних издатака изнад националног дохотка, умањеног за онај део тог вишка, који се може финансирати (кориговати):

1. променама цена;
2. променама самог дохотка (производње);
3. банковног и монетарног финансирања у земљи.

$$D = E - Y(C + N)$$

Дефицит платног биланса резултат је, пре свега, стања и кретања националне економије, понајпре односа националног дохотка и потрошње, а затим укључености привреде у светске економске токове (Y–M). Стога је ток домаћих издатака функционално везан с токовима у међународним економским односима сваке земље, посебно земаља у развоју.

2. МЕЂУНАРОДНИ ЕКОНОМСКИ И МЕЂУНАРОДНИ МОНЕТАРНИ ОДНОСИ

Познато је да између привредне структуре високоразвијених и земаља у развоју постоје битне разлике. Земље у развоју налазе се у светској привреди у подређеном положају, који је заоставштина колонијалне прошлости и због тога су оне још и данас аграрно-сировинске земље, суочене с потребом брзог и радикалног мењања своје привредне, друштвене и политичке структуре. Због тога су циљеви, концепти и методе привредне политике у земљама у развоју другачији него у високоразвијеним земљама, затим се другачије постављају проблеми међународних економских односа, а другачије је и деловање појединих валутних, спољнотрговинских анти-инфлационих и других привредних мера. Филозофија и политика развоја потпуно су разложне.

Схватање, да у привредној структури земаља у развоју и високоразвијених постоје битне разлике, новијег је датума Још се поткрај рата сматрало да би требало да за земље вреде иста правила и критеријум привредне политике, који су у Brettonvvoodskim споразумима предвиђени за развијене капиталистичке земље,[47] требало би, дакле, да и земље у развоју упоредо с либерализованом мултилатералном трговином практикују јединствене фиксне течајеве и конвертибилност валута У ствари највећи део земаља у развоју све до данас није могао успоставити конвертибилност, него су задржале или увеле девизну контролу. Већина земаља у развоју изложена је, наиме, дугорочној платној неравнотежи, што је неизбежна последица привредне заосталости, с једне, и напора у модернизацији привреде путем повећаних инвестиција, увоза опреме и репроматеријала и сличног. с друге стране.

Привредна заосталост значи да земља у развоју има. у правилу. веома ограничене могућности за повећање извоза односно остваривање извозних прихода. Ради се готово без изузетка о сировинским земљама. које не могу брзо повећати величину или мењати структуру извоза. а чији је извоз истовремено под ударом дугорочне тенденције неповољног “icrrns of iradc”, тј. заостајање раста цена примарних производа у односу према ценама индустријских производа.[48]

Због неповољних односа размене и других разлога, стопа раста извоза земаља у развоју била је у читавом послератном периоду знатно мања од опште стопе раста светског извоза,[49] а последица је да се део удела земаља у развоју у светској трговини стално смањује.

[47] ММФ. одрелбе Статута Фонда (1944).

[48] Видети: Међународни економски односи, односи међузависности и приврсдни раст.

[49] У годинама 1950–1970. просечна годишња стопа раста извоза износила је (према статистичким подацима UNCTADa):

Тако су сировинске земље у 1961. години за исту количину примарних произ"вода добијале 17% мање индустријских производа него у 1950. години. Тек је 1963. године, након једне деценије, дошло до побољшања односа цена за известан број производа примарних произвођача, углавном произвођача минерала, а затим од 1973. године и у цени нафте, која је повећана за око 3,8 долара по барелу на 38–43 долара у 1981. години. После кризе 1981–1982. године односи размене се поновно нагло погоршавају на штету земаља у развоју.

Изузев петролејске земље и неколико великих извозника чврстих минерала, земље у развоју суочене су, дакле, с "баријером платног биланса", која чини трговинска и девизна ограничења неизбежним.

Та су ограничења неизбежна и због ситуације у увозу. Већина земаља у развоју у последњем веку прихватила је убрзање привредног развоја као основни циљ своје политике, а у вези с тим и комплексне инвестиционе планове што изискују велики и све већи увоз опреме, као и увоз сировина и материјала за новоподигнуте индустрије. У већини случајева међународно финансирање је недовољно, а по својим условима неадекватно, да покрије увозне потребе, које проистичу из инвестиционих програма, па се због тога повећава трговински и платни децифит, смањују девизне резерве већине земаља у развоју. Укупно, оне су износиле (према статици ИМФа у милијардама долара).

У развијеним индустријским земљама капиталистичог света концентрисана су у основи највећа средства међународних плаћања.

Девизне резерве развијених капиталистимких земаља, са гледишта трговинског биланса, још увек одговарају петомесечној вредности увоза, па су за покривање њихових трговинских дефицита постојеће девизне резерве углавном довољне. Проблем се може поставити и са гледишта фундаменталне неравнотеже трговинског биланса, тј. дугорочног диспаритета између стварне унутрашње вредности домаће валуте и званичног девизног курса, када нема резерви, које би биле довољне да одрже такав трајни диспаритет девизног курса.

Распоред резерви потпуно је неравномеран. Исто је тако неравномерно распоређен и пораст резерви, до којегје дошло у последњим годинама. Тако 404? пораста у 1972–1980. године отпада на пет петролејских земаља са 25 милиона становника, а даљњих 45% на осам мањих земаља с укупним становништвом од 140 милиона. У раздобљу 1980–88. девизне резерве ОРЕС су значајно опале за 74,3 милиона на 42 хиљаде SPV или за око 44%. Девизне резерве већине земаља у развоју смањиле су се у току последње деценије у апсолутним износима, а поготово су се смањиле релативно, тј. у процентима годишњег увоза, који резерве покривају.

у високо развијсним капиталистичким земљама 7,6%
у земљама у развоју 4,1%
у соиијалистичким земљама 9.2%
у спсту 6.9%

ДЕВИЗНЕ РЕЗЕРВЕ РАЗВИЈЕНИХ ИНДУСТРИЈСКИХ И ЗЕМАЉА У РАЗВОЈУ
– на крају годипе, у милијардама SPV –

	1975.	1980.	1986.	1988.
СВЕТ	193,6	343,8	386.3	535.6
Капиталистичке привреде у томе:	118,7	205,0	252,1	340.5
САД	13,6	19,2	30,4	27.7
В. Британија	4,7	17,3	15,2	32,2
Италија	4.1	19.5	16.7	25.0
Француска	10.8	25,0	27.5	19.5
СР Немачка	26,5	39,5	44,5	45,1
Канада	4.5	2,9	2.4	11.2
Швајцарска	8.9	12.1	14.5	...
Јапан	10,9	19,5	35,2	70,4
Земље у развоју	74.9	138.8	135.2	195.1
Извознице нафте	48.3	74.3	53.4	42.0
Неизвознице нафте	26.6	64,5	81,8	195.1

Тако је у Бразилу покриће увоза девизним резервама опало са 39% на 26%.. Колумбији а 23% на 16%, Мексику са 38% на 26%, Индији са 79% на 26%, Пакистану 81% на 19%, Турској 54% на 20% итд.

Удео земаља у развоју у светским девизним резервама, мада показује тенденцију раста, навелико заостаје са развијеним земљама. Тако у 1969. години од укупно 76,6 милијарди девизних средстава на земље у развоју отпада свега 15,2 милијарде или 19% (мада је то приближно једнако уделу извоза и увоза ових земаља у свету, то је увелико мање од њихових потреба), док је удео девизних резерви ZUR у 1980. години од 344 милијарде SPV износио 138 милијарди (39%), а без извозница нафте 64 милијарде (18%).[50]

Тако у међународним економским односима земаља у развоју неизбежно долази до снажне државне интервенције на подручју спољне размене, у лрвом реду до огранмчавања увоза, уз примену девизне контроле. При томе се не ради о апсолутном смањивању увоза, јер земље у развоју обично троше све своје девизне приходе, него о концентрацији увоза за покривање основних потреба, нарочито инвестиционих. Смањује се (понекад и драстично) увоз неесенцијалних потрошних добара, а форсира се увоз опреме, како би се на тај начин убрзао привредни развој. Предност се даје и другим врстама есенцијалних увоза: сировинама, репродукционом материјалу и основним намирницама (нпр. житарицама).

Земље у развоју у последњим годинама морају снажно подстицати извоз, уз наведено ограничавање увоза, да би се поправили односи у трговинском билансу. Уз такве напоре ових земаља долази до потпуно супротних токова у односима развијених и неразвијених земаља. Текући

[50] Прсма: L, B. Pearson: Partncrs in Development. стр. 70, где јс додат онај комснтар: "Резерве горњс табеле у износу од 15% донољнссу да финансирају двомесечнн увоз; то јс једва довољно за онрезно финансијско пословање; то су рсзерве уопште безначајне за случајеве неочекиване нужде или за покриће ризика нових политичких мера" (А–проценат увоза покривен девизним резервама од 1955–1960, а В–овај проценат од 1965. до 1970)

платни биланс развијених побољшан је у 1986. за 45 милијарди долара, док је у земљама у развоју дошло до даљег пораста дефицита од 24 милијарде долара, што доводи до успоравања раста, пораста незапослености, тешкоћа у формирању капитала за развој, али и за сервисирање спољних дугова.

Међутим, свака интервенција на подручју спољне трговине (контрола) одваја домаће цене од светских. А домаће цене одвојене од светских значе да су de facto различити курсеви за различите врсте увозне и извозне робе, а у правилу се различити курсеви и службено одређују (мањи за увоз есенцијалне робе, већи за робу, која се производи по ниским производним трошковима, већи течај за нове извозне производе итд.). То је систем вишеструких курсева (мада су углавном све земље прихватиле флуктуирајуће девизне курсеве), који данас већини земаља у развоју служи као главна метода за регулисање структуре спољне трговине и система плаћања. Многострукост курсева још је потенцирана постојањем билатералних клириншких споразума, којима се стварају различити курсеви у појединим земљама. Службени (флексибилни) курс постаје фиктиван, те стварно престаје бити регулатор увоза и извоза.

Одвајање домаћих цена од светских појачава се и због инфлационих тенденција, које неизбежно прате спровођење инвестииионих програма и подстицање потрошње по сваку цену (подизање стандарда). Неизбежно је због тога што се повећана домаћа потрошња не може задовољити нити одговарајућом новом домаћом производњом, нити увозом (који је ионако подвргнут ограничењима). Поред тога домаћа потражња се повећава упоредо с повећањем становништва. нарочито градског. Иако та потражња великим делом није ефективна (тј. нема куповну снагу), она представља политички притисак, који захтева увођење субвенционисања основних облика потрошње (нпр. основних намирница и услуга јавних служби). На тај се начин олражава ниски ниво надница и плата, те дозвољава брзи пораст других цена, што би требало да погодује изградњи индустрија за супституисање увоза Инфлаиија је тако у неким земљама пропраћена убрзаним оснивањем нових индустрија али уз драстичан пад реалних примања, сиромашења широких слојева становништва, "присилну штедњу", али непроизводно употребљену. То је пут у сиромаштво и стагнацију, уз бројне прерасподеле.

На Западу је политика "привредног раста с инфлацијом" предмет озбиљне критике, која истиче да је неизбежна последица инфлације политичка нестабилност, што само по себи онемогућава солидан и стабилан привредни развој. Инфлација ствара спекулацију и упућује капитал на спекулативна улагања (некретнине, пласман у иностранству, злато и залихе). Нарочито постају неатрактивне инвестиције за извоз. И у новим инвестицијама у индустријске гране за супституисање ради се често о нерентабилним индустријама Због искривљенеструктуре цена, свака, па и најмања, фабрика постаје "рентабилна", при чему се наводи пример Аргентине, где је у годинама 1959–1961. била основна 21 аутомобилска индустрија[51] То је у

[51] Осниван.у нерентабилпих индустрија нарочито доприноеи комбиновање увозних ограпичсн.а за финалмс произиодс с повлашпеним упозом сировина и делова. Треба. наиме. имати па уму ла разликс у курсевима за појсдине категорије робемогу постипи огроман распон (у Празилу јс извесно време постојао распон 1:10).

основи стварање мртвог капитала, али који накнадно тражи нови "свежи" новац и штедњу. коју даље стерилише уз повећање губитака у привреди. Општа неефикасност привреде се повећава, а "политика развоја ослоњена на супституцију увоза доживљава свој потпуни крах.[52]

3. ИНФЛАЦИЈА И ПЛАТНИ БИЛАНС И ДРАСТИЧНИ АНТИИНФЛАЦИОНИ ПРОГРАМИ

1) Инфлација и "процес прилагођавања" драстичном антиинфлаторном политиком

Инфлација не само да смањује реалну вредност помоћи већ угрожавп и извоз из земаља у развоју. На екстерном плану инфлација има за последицу неконкурентност извоза, смањење извоза, уз стално погоршање платног биланса. Као последица инфлације долази до:

1. бежања капитала,[53]
2. смањивања извозних вишкова,
3. повећане потражње за увозом.

Додуше, извоз се форсира, а небитан увоз ограничава увођењем вишеструких курсева, али су такви курсеви у пракси уопштено претерано високи и нереални, па већ због тога повећавају трговински дефицит, посебно увођењем флуктуирајућих курсева Извоз се форсира великим извозним премијама, што даље појачава инфлационе тенденције уз пораст платног дефицита. Тај дефиит повећава и продаја основних производа по ниским ценама, јер се због ниских иена повећава њена потрошња и увоз.

Политика и методе зачараног круга инфлације и платног дефицита захтева "финансијску дисциплину", тј. заустављање инф.пације на унутрашњем и успостављање новог "реалног" флексибилног курса на спољном плану.

Земљама у развоју предлаже се од стране ММФ и развијених капиталистичких земаља класични антиинфлациони лек, оштра дефлација (рестрикције) и девалвација.

Таква терапија представља поједностављено аплицирање "процеса прилагођавања" из високо развијених на земље у развоју. Таква политика

[52] Види: Супституција увоза–сумрак богова, ЕП, бр. 1845, од 10. 8. 1987. стр. 47.

[53] Према пропени УН (World Economic Survey 1963. стр. 269), из земаља у разноју побегло је у раздобљу 1957–1961. године укупно око 3,5 милијарди долара капитала.

у многим случајевима доноси више штете од користи, и то не само због наведене "платнобилансне баријере", која земљама у развоју онемогућава брзо повећање извоза до каквог под извесним условима долази у високо развијеним земљама што предузимају шире програме за уклањање платног дефицита Земље у развоју, због своје унутрашње структуре, не могу на антиинфлационе мере реаговати на исти начин као и високо развијене земље, па те мере често остају без утицаја на кретање капитала Због пораста увозних цена девалвација може појачати домаћу инфлацију, уместо да је заустави, а сличан ефект може имати укидање субвенција за битне и основне производе и услуге,[54] док се повећање пореза не мора одразити у одговарајућем повећању пореских прихода

Због ове опасности препоручујесе "антиципативна" девалвација, код које је нови курс одређен знатно ниже него што износи депресијација домаће валуте. Таква девалвација садржи знатну "резерву" за овај пораст домаћих цена, до којег долази због поскупљења увоза Зато се код антиципативне девалвације очекује да ће нови курс стимулисати извоз и након пораста домаћих цена Антиципативна је девалвација, свакако, пожељна у случају мањих промена курсева (испод 10%), док код већих промена девизног курса антиципативна девалвација представља мач са две оштрице: с једне стране, оштро се редукује увоз, а с друге стане, увозна роба значајно поскупљује, чиме повећава опасност од ланчане релације домаћих цена (ширења домаће инфлације).

Сваки драстични антиинфлациони програм, редовно се показало, има за последицу смањење домаће привредне активности и повећање незапослености. То представља терапију, која је и на социјалнополитичком плану веома тешка. О томе речито говоре случајеви Аргентине, Индије, Гане, Југославије и других земаља, што су у последњој деценији започеле комплексне стабилизационе програме с циљем смањења или обуздавања инфлације, с једне, и лечења платно–билансне неравнотеже с друге стране.[55]

То не значи, да уз сва ограничења у погледу крајњих ефеката, земљама у развоју борба против инфлацијенијe потребна. Напротив, за такве је земље борба против инфлацијесталан напор, који је неопходно повезан с напорима за уравнотежавање платног билана.[56] Стабилизациони програми траже мере за уклањање односно смањење деформација унутрашњих цена и мере за

---

[54] Могућности за реадаптанију структуредомаћих цена и њено прилагођавање светским ценама врло су ограничене. А самим тим, бсз обзира на дугорочне факторе који намећу квантитативно регулисање на подручју спол,не размене (дугорочност платног дефиита, заштита домаћс производње итд.), огранничене су и могућности за увођсњс јединственог курса. (О томе видети: В. Пертот: Економика међуиародне размене у условима интервенциопизма, Информатор, Загреб, 1968) и Економика валутних течајева Информатор, Загреб, 1986, стр. 294–335. 217

[55] Нанедени конфликтни ефекти у програмима стабилизације лонекле се подударају с расправама у скономској теорији, које су се развиле између "монетариста" и "структуралиста". Док прии сматрају да је такорећи по спаку цену потребно заустааити инфлацију и постићи финансијску стабилност. јер у њој пиле иеопходан услов за привредни развој. за струткуралистс је инфлапија псоиходам пратилаи принрсдног и сокијалпог разноја. Оно у ирном реду због заосталс прикрслпс и сонијалне структурс и непоноллшг положаја земаља у разпоју на спетском тржишту.

[56] По митљсн.у структуралиста само ћс структурие промемс. тј. иилустријализација оспособити зсмљс у развоју ла осигурају финансијску стабилизапију, уз истонрсмено укилан.е трговинских и ленизиих ограничења, а тиме отворити пуг у брже уравнотежаван.е платног биланса.

уклањање односно смањење спољнотрговинских и платних препрека. Таква политика је потребна и при умереној инфлацији, код које врло често постоји опасност да прерасте у брзу инфлацију (хиперинфлацију) са свим њеним тешким последицама.

У економској теорији често се истиче да између "умерене" и "оштре" инфлације постоје разлике. Преовлађује мишљење дадо наведених негативних последица инфлације долази само ако дуго постоји оштра инфалција.

Истина, сам појам умерене односно оштре инфлације није довољно одређен и разни га аутори различито дефинишу. Углавном се признаје да пораст цена. који не повлачи теже последице (и који неки сматрају корисним), може у земљама у развоју бити већи него у развијеним земљама.

Земље у развоју могу имати годишњи пораст цена од 4–6%. па и до 10%, а да не долази до оштре инфлације. док се у развијеним земљама углавном постулира да годишњи пораст цена не би требало прелазити 5%. То се образлаже чињеницом да је привреда земаља у развоју у много мањој мери монетаризована (однос између новчаног оптицаја и националног дохотка износи у развијеним земљама у просеку 2:5, док у земљама у развоју износи мање од 1:5). У једном од докумената UNCTADa сматра се умереном чак инфлација с годишњим порастом цена од 5–15%, посебно у земљама које су и при таквом степену инфлације имале високу стопу привредног раста дуго година. Међутим. овде се ради углавном о земљама са високим приливом иностраног капитала.

Поставља се питање: како у земљама у развоју у односу према високоразвијеним земљама (у којима антиинфлациони програми имају за циљ уравнотежавање платног биланса, уз либерализацију међународних економских односа) проводити ову политику стабилизације привреде и девизног курса. Неоправдано је и нереално ићи за пуном либерализацијом спољне трговине и међународних плаћања, а исто тако је нереално и неоправдано ићи за пуним прилагођавањем домаћих цена светским ценама. Искуства показују да већином стабилизациони програми у земљама у развоју не могу осигурати трајну либерализацију увоза и конвертибилност валута. Због платнобилансне баријере, а и из других, већ наведених, разлога, већина земаља у развоју ће морати и у случају успеха стаблизационих програма наставити с квантитативним регулисањем спољне трговине и плаћања у знатно већем обиму него што то чине високоразвијене земље. Због платно–билансних, али и због унутрашњополитичких разлога, цене у земљама у развоју биће и у будуће у знатној мери одвојене и веће од светских.

2) Антиинфлаадиона терапија и политика адаптације девизног курса

Домет стабилизационих програма разликује се од случаја до случаја: према степену привредног развоја земље што примењују програм, и према степену дефицита и инфлације који се настоје уклонитњ Јасно је да земље,

чија је индустријализација поодмакла, имају могућност да брже појачају свој извоз од монокултурних земаља. Успех стабилизационих програма и уопште успех антиинфлационих мера, као и мера за смањење трговинских и платних ограничења, у знатној, па и пресудној мери, зависи и од износа и услова међународних кредита, који треба да укључују валутне и инвестиционе кредите, као и одлагање отплата. Први треба да осигуравају увоз текућих потреба, други увоз опреме, а трећи углавном ликвидност у међународним плаћањима. На тај начин може се спречити драстично смањивање привредне активности и дугорочно одлагање извршавања инвестиционих програма, без којих нема процеса брзог раста.

Управо настављање или одлагање инвестиционих програма односно програма развоја представља и у овом контексту кључно питање. Антиинфлациона политика и политика изравнавања платног биланса, које у име финансијске стабилности и платне равнотеже иду тако далеко да на даљи рок обустављају извођење програма развоја, иду на терет развоја земаља у развоју, значе "изливање из каде воде и детета заједно". Другим речима земље у развоју морају стално ограничавати инфлационе тенденције и смањивати ограничења у спољним економским односима, али водећи рачуна о томе да не доведу у питање дугорочно спровођење планова развоја, тј. мењање своје привредне и друштвене структуре.

Истина је да је тај постулат веома тешко применити у пракси. Веома је тешко, наиме, оценити на којем су степену рестриктивне антиинфлационе мере у одређеној ситуацији неопходне и где почиње граница изнад које долази до дугорочног заустављања привредног раста.[57] Још је теже оценити политички ефект споменутих мера. Ради се о мерама, што су еминентно политичке, а КОј'е одговарају интересима једних и погађају интересе других група, класа или покрајина.

Антиинфлационе мере и програме потребно је предузимати без догађања, тј. пре него што те инфлационе тенденције добију замах, пре него што пређу у спирално кретање цена и трошкова, а најпре што се унутрашњи ниво цена у целини одвоји од светских, и то пре него што службени курс постане фиктиван. Другим речима, антиинфлациона терапија потребна је пре него што инфлација пређе у оштру инфлацију и та правовремена терапија треба да укључи и повремено адаптирање девизног курса Земље у развоју не би смеле чекати да девизни курс у односу на светске цене постане нереално велик и тиме повећава платни дефицит, већ би морала девалвирати курс антииипативно, тј. одређивати нови курс тако да осигура нижи ниво домаћих цена од нивоа светских цена и да тиме омогуће стимулисање извоза. Битно је да се такве девалвације проводе без одлагања. чим се за то укаже потреба због промена у односима између домаћег и светског нивоа цена.

---

[57] Нолитика рсстрикпија (повиа. дохолака. лотроши.с и сличног) многс ианионалне скономијс ловсла јс до руба коламса. уз сне оштријс молитичкс и сонијалнс мотрссс. I [рспорукс су: ла сс 1) смап.с отплате дугова на 20% оствареног дсвизног прихода. 2) ла се мрсстанс с праксом монстаристичке кониепцијс скономске политике. која их води снс бржс у мриврсдну катастрофу.

Нови девизни курс своју улогу може одиграти само ако промена курса буде усклађена и повезана с другим инструментима трговинске, монетарне, кредитне и уопште привредне политике.[58]

Захтев за правовремено и чешће девалвирање валуте земаља у развоју није. дакле, истовремено захтев за успостављање чврстог курса и конвертибилности. Адаптирање девизног курса према односу у кретању домаћих и светских цена треба да значи појачање улоге курса у регулисању спољне размене поједине земље у развоју.[59] Адаптирање курса треба да осигура, додуше, ограничену, али позитивну улогу курса у повезивању домаће и светске привреде и стога на предложено адаптирање курса треба гледати као на методу за дугорочно приближавање конвертибилности односно либерализацији спољне трговине ових земаља.

Валутне, монетарне и друге мере за уравнотежавање платног биланса имају, дакле, значајне и краткорочне и дугорочне аспекте. Те су мере стога битан део привредне политике земље, па према томе и зависе од општих политичких кретања у свакој земљи. Истовремено мере политике уравнотежавања платног биланса зависе и од ставова иностранства, тј. од спремности да поједине мере и програме прихвати и са своје стране подупре трговинским и кредитним олакшицама. На том плану обично су до сада доминирали политички моменти, па су, нарочито у Латинској Америци, стабилизациони кредити и друге олакшице служиле подржавању конзервативних војних режима. Стабилизациони програми су стога често укључивали, не само чврсто редуковање субвенција за социјалне службе, него и замрзавање надница. дакле, преваљивање терета антиинфлационих мера на радничку класу и широке слојеве становништва. Такви су програми у неким земљама били део десничарске политике обустављања друштвених промена и реформи, а имали су за последицу заоштравање друштвених и политичких конфликата, посебно у новијој фази развоја ових земаља.

[58] На полручју кредита корелат изнете валутне политике састоји се у одржавању високих каматних стома. тј. битно нсћих стопа него у високоразиијсним земљама.

[59] Происс адаптаииије девизног курса политиком сталне (дневне) дспрецијације, у ствари. садржи лва проблсма: прно. реловно заостајањс нрилагопанан.а дспизног курса иза страних иромена цсна. и друго: процес сталног "клизања" курса нема довољно стимулативне ефекте на извоз и уноз. мала лоноди до неликих прерасполела у приврсли.

4. КРИЗА МЕЂУНАРОДНЕ ЛИКВИДНОСТИ И ДОЛАРСКИ ПАРАДОКС

Још пре десетак година на Западу се није признавало да земље у развоју имају директан и специфичан интерес за међународну валутну политику и међународне валутне акције. Напротив, тврдило се да је валутно подручје искључиво домена високоразвијених земаља, а та гледишта и пракса заступају се донекле и данас. Ипак, политичка и економска афирмација земаља у развоју довела је у току последњих година до спознаје да се оне налазе у светској привреди у посебном положају. који изискују да се у односима између развијених и земаља у развоју примењују не само нове и посебне трговинске и финансијске мере него и нове валутне мере и акције.

Тај постулат први пут је начелно признат на Првој конференцији за трговину и развој (UNCTAD) у 1964. години, која је декларисала да при решавању монетарних проблема треба "водити рачуна у пуној мери и о потребама нација у развоју". Ово би требало одвести:

1. до посебних међународних валутних мера, које би се предузимале ради решавања специфичних проблема земаља у развоју;
2. до таквих општих аранжмана за ревизију међународног платног механизма, који би били у складу и с интересима земаља у развоју,
3. до мера што би повезале текуће валутне аранжмане с финансирањем развоја.

У вези с предлогом за специфичне влутне мере у корист земаља у развоју, треба на првом месту истакнути потребу да се промени општи став Међународног монетарног фонда према земљама у развоју. Раније су наведени посебни проблеми с којима је суочена политика уравнотежавања платног билана и целокупна економска политика замаља у развоју. Како унутрашња привредна структура, тако и одређени положај у светској привреди (који представљају лице и наличје исте ствари, наиме заоставштину колонијалне прошлости), онемогућују земљама у развоју да постигну односно одржавају онај степен либерализације у економским односима са светом као високоразвијене. већ индустријализоване земље.

Главни приговор. који су земље у развоју у ранијим годинама упућивале Међународном монетарном фонду, односио се стога управо на чињеницу да је ММФ при додели кредита земљама у развоју инсистирао на стабилизационим програмима, који су, с једне стране, укључивали оштро ограничавање инвестиција и социјалних субвенција, а с друге стране, укидање многих увозних и валутних ограничења, рестриктивну монетарну и буџетску политику. либерализацију цена и трговине.

Искуства с тим програмима, нарочито оним у Латинској Америци, и општа еволуција у ставовима према проблемима земаља у развоју односно

повећане улоге земаља у развоју у светској привреди, довели су до тога да је ММФ у шездесетим годинама при додељивању кредита земљама у развоју примењивао еластичније критеријуме. Фонд сада сматра да је "финансијска стабилизација постала комплекснија концепција и мање једноставан циљ".[60]

ММФ је предузео неколико парцијалних мера што треба да земљама у развоју олакшају коришћење валутних кредита. Овде треба имати у виду пре свега компензаторне кредите и повећање квоте у капиталу ММФа (1976. године).

Компензаторни кредити ММФ уводе се у вези са кретањем цена примарних производа на светском тржишту с циљем стабилизације цена примарних производа на светском тржишту.

Пожељно је и потребно сировинским земљама надокнадити смањење девизног прилива одобравањем међународних кредита. Будући да се смањење извозних прихода одражава на извоз индустријских земаља и опште смањење светске трговине, тако компензаторско финансирање у општем је интересу светске привреде.

Већ у 1963. години ММФ уводи компензаторну траншу, тј. могућност да погођене сировннске земље добију додатни кредит од 25% своје квоте. Компензаторски кредит се добија, без обзира на коришћење осталих кредитних транши код ММФ. Од 1966. године компензаторски кредити се додељују до 50% квоте поједине земље у развоју.[61] Међутим, из низа разлога у годинама 1963–1967. компензаторским се кредитима користило свега 8 земаља.

И редовни и компензаторски кредити ММФ враћају се у року од 3 до 5 година, што отежава употребу средстава ММФ земљама у развоју, које обично немају могућности да у том року осигуравају санацију платног биланса.

Друга конференција UNCTADa (1968. године) препоручилаједа серок враћања кредита земљама у развОју продужи на 7–9 година.[62]

Ради олакшања коришћења средстава ММФ земље у развоју предложиле су повећање својих квотау капиталу Фонда. Дошло је до линеарног повећања учешћа земаља у развоју 1976., чије је учешће у капиталу ММФ 1968. године износио 24% на 32,2% у 1976. години, али је проведено индивидуално повећање учешћа већег броја земаља у развоју, а посебно у повећању квота извозниа нафте (са 5% на 10%).

Разуме се да земље у развоју имају велико значење за све акције, којима је циљ да се осигура сталан пораст међународне ликвидности, при чему је битно да се повећана средства за међународна плаћања додељују и земљама у развоју. Земљама у развоју прихватљиви су предлози, који ограничавају одлучивање о новим платним средствима на мали број високоразвијених земаља, што се задржало све до данас у механизму одлучивања унутар ММФ.

---

60 Financc and Development, 1968. No 1.

61 Крслити могу изпосити 50% квотс. али се у јслној голнпи могу користити само до 25% кнотс.

62 11остоји, лодуше. могућност пролопгирања крсдита Фонда у облику отплатс старог и истоврмеио узиманл ноиог крсдита. али такво пролонгиран.с прстпоставља новс преговоре. па којима јс потребно задоиољити услопе Фопда.
Кидсти мрло илустратииан рад Милана Петровипа. Међународии монстарни фонл у међународмом монстарном и фипансијском систему, Југословенско банкарство, 12, 1987, стр. 73–84.

Земље у развоју подржавале су предлоге за додељивање нових платних средстава у облику додатних специјалних права вучења (СДР) у оквиру ММФ, али, нажалост, овај механизам као облик помоћи за развој неразвијених није дао очекиване резултате, па се готово угасио пре стварног почетка функционисања.

Земљама у развоју важно је и одговарајуће решавање проблема међународне ликвидности високоразвијених земаља. Без задовољавајуће ликвидности индустријске земље нагињу ограничавању увоза, а нарочито ограничавању кредита за финансирање извоза Платно–билансне тешкоће биле су у последњим годинама један од главних разлога или бар један од главних изговора да смањивање јавних кредита и помоћи за развој неразвијеним земљама, али и драстичан пад прилива приватног капитала у земље у развоју.

Оне су заинтересоване, и то суштински, за функционисање платног механизма у свету, и то таквог механизма који ће осигурати општу експанзију трговине и производње у свету, као и експанзију у индустријским земљама. Свако смањење привредне активности, свако успоравање раста, па и свако смањење коришћења привредних капацитета у индустријским земљама изазива у земљама у развоју смањење потрошње и цена примарних производа, као и смањење девизних прихода.

Постоји уска, готово органска повезаност, између међународне ликвидности и међународног финансирања развоја, што је и стварање предлога за директно повезивање стварања међународне ликвидности (СПВ) и међународног финансирања економског развоја (Линк).

Употреба СПВ за финансирање развоја управо би значила да платни биланс не би био оптерећен, јер би се развијене земље одрекле само повећања девизних резерви на основу новододељеног СПВ. На тај начин повећање средстава не би доводилодо губитака монетарних резерви појединих земаља, што представља један од главних аргумената развијених земаља против надокнаде капитала ММФ.

Негативан став већине развијених индустријских земаља према директном повезивању СПВ и финансирање развоја заправо је одраз негативног става влада према повећању кредита за развој.[63]

Повезивање проблема међународне ликвидности и проблема финансирања развоја остаје и даље потпуно актуелан. Додељивање СПВ треба допринети либерализацији и повећању помоћи земљама за развој. Тај ће се циљ постићи много успешнијеако дођедо повезивања СПВ с повећањем средстава ММФ. Овакво повезивање (ЛНК) сигурно би довело до појачавања привредне активности и привредног раста у светској привреди као целини, а тиме и стабилности раста светске трговине и међународних монетарних односа.

[63] Тај негативни став долази најјасније до изражаја кад се употребљава аргумент да би употреба СДР за финансирањс развоја повећала притисак потражп.е, који је онако претеран, и нроузроковала инфлацију. Прсма том аргумснту кредитирање развоја је неоправдаио све док у развијсним земљама постоје иифлационе тенденције.

5. СТАБИЛИЗАЦИОНА СПОЉНО-ТРГОВИНСКА ПОЛИТИКА НЕРАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА

Циклично кретање капиталистичке привреде, честе периодичне рецесије уз пад производње, као и нерешени проблеми међународног монетарног и финансијског система, с једне стране, али и развојно тежак положај земаља у развоју, с друге стране, најважнији су узроци нестабилности светског тржишта.[64]

Конјунктурне осцилације водећих капиталистичких земаља имају огроман утицај на осцилације извоза неразвијених земаља. Поред наведеног, упрошћена структура извоза ових земаља, ослањање углавном на неколико основних производа само продубљује већ почете осцилације.

У процесу економског раста, ослоњеног на индустријализацију, долази до све већег повећања увозног коефицијента односно удела увоза у националном дохотку. Увозни капацитет се претвара у основну детерминанту даљње стопе раста и измене структуре производње. Увозни капацитет у основи је зависан од извозног капацитета земље. "Убрзани процес индустријализацмје већине недовољно развијених земаља у савременим условима имплицира веома висок степен сензибилности њихових привреда на кретање спољнотрговинске размене",[65] и односа на светском тржишту капитала Имајући то у виду, посебан значај у развојној политици сваке земље добијају одређене мере антицикличне економске политике. Циљ ових мера је отклањање неповољних утицаја цикличних осцилација из других земаља (посебно развијених), али и у односу према целокупној светској привреди.

Све антицикличне мере, које су данас уобичајене, могу се поделити у две групе:

1. Мере компензаторне економске политике, које имају за циљ да ублаже неповољне осцилације у извозу на унутрашњи економски развој. Ове мере се базирају на променама волумена инвестиција паралелно са променама извоза. Познато је да величина инвестиција, посебно инвестиција у разне облике јавних радова, варира у обрнутом смеру у односу према кретању извоза. Тиме се умањују, амортизују депресивни ефекти смањења извоза или увоза. У том правцу у раздобљу извозне експанзије повећава се прилив средстава у акумулационе фондове, не троше се, "привремено стерилизују", одлажу у свом коришћењу до момента заокрета у тенденцијама и политици извоза У земљама у развоју, које су већ започеле процес индустријализације, примена ове мере има значајне недостатке. У

[64] Види: Успорапање цикличног успона и заоштраван.е спољних економских противречиости. Мс и Мо. Но 8,1987. (Приложене журналу, обзор за 1986).

[65] Др М. Месарић. оп. цит.. стр. 145. Текст који следи коришћен је из наведене публика

овим земљама постоји увек присутна тежња за хиперинвестирањем, стално већим инвестицијама у односу на расположиве износе новчане акумулације (I > S), тако да је готово немогуће приступити стварању довољних резерви у наведеним фондовима. То би се драстично одразило на стопу инвестиција и стопу економског раста. Практична примена овог комплекса мера не би долазила у обзир у условима земаља у развоју.

2. Други комплекс мера су мере трговинске и девизне контроле, усмеравања и ограничавања. Све оне имају основни задатак да оптимално прилагоде увозни и извозни капацитет односно да ограничени увозни капацитети користе на најрационалнији начин.

Увоз се обично дели на три начина:

a) капитална добра, која служе као основа за реализацију одређених развојних програма, постају основа одређене структуре развоја. Ова добра добијају примарно место у сваком увозу;
b) потрошна роба, која може бити роба широке луксузне потрошње (на врху листе "небитног увоза") и трајна потрошна роба;
c) в)остали повремени облици увозне робе и услуга.

У такву структуру увоза укомпонују се и одређене мере девизне и спољнотрговинске политике у правцу њиховог регулисања према потребама дугорочног економскогразвоја.

Мере девизне и спољнотрговинске политике и овде имају шири значај, јер имају разноврснија деловања у развоју неразвијених земаља. Овде би се могле навести следеће:

1) Ограничавање увоза

Ограничавање увоза је неопходна мера готово сваке земље у развоју, посебно у погледу структуре увоза одређених производа. Убрзана индустријализација земље још више потенцира овај задатак, због стално присутне тенденције већег пораста увоза у односу према расту извоза. Уколико светска конјунктура пође у фазу рецесије с негативним импликацијама на извоз земаља у развоју, то мора водити ограничавању увоза ових земаља због ограниченог увозног капацитета и њихових односа цена према светском тржишту, које попримају "природни демпиншки карактер" због деловања рецесије.

Данас се обично употребљавају следећи инструменти девизне и спољнотрговинске контроле:

1. увозне контроле;
2. везивање увоза за извоз;
3. забрана увоза одређене робе;
4. диференцијални девизни курсеви;
5. дистрибуција девиза;

6. увоз са одређених светских подручја (само са конвертибилних или само са клириншког подручја) и друго.

Без обзира какав се "коктел" мера употребио или чак све мере заједно, оне нису у могућности да отклоне негативна депресивна деловања светског тржишта на стопу раста и уопште развој једне земље. Трајнија решења налазе се на плану стабилизације привреде ових земаља, њиховом унутрашњем развоју, стабилизацији привреде развијених капиталистичких земаља. бољим решењима међународног економског и монетарног система, ширем укључивању социјалистичких земаља у међународне економске токове (ове земље имају веће и стабилније стопе економског раста).

2) Заштита од иностране конкуренције

Ове се мере спроводе у већини земаља у развоју преко адекватне високе царинске заштите и што реалније постављеног девизног курса. Повољан паритет националне валуте сам по себи штити привреду од неадекватне иностране конкуренције.

На овом подручју то су само привремена решења. Трајна се налазе у повећању стопе властите акумулације, повећању стопе економског раста, већим стопама инвестирања и запослености, што у основи представља и измену структуре производње, диверсификацију извоза и увоза и вишу продуктивност рада.

3) Стимулисање формирања акумулације

Стимулисање акумулације може се проводити уз адекватно ограничавање личне и посебно опште потрошње. Ограничавање личне потрошње претпоставља ограничавање увоза разне потрошне робе, посебно робе луксузне потрошње. То се постиже преко више постављених девизних курсева, великих увозних царина, рестрикција или чак забрана увоза и другим.

То све може позитивно деловати на пораст стопе и масе акумулације, посебно уколико је ограничавање увоза истовремено праћено адекватним мерама опорезивања увозне луксузне робе, "небитног увоза" и већих личних доходака односно када таква земља успешно спроводи целокупну "политику доходака".

4) Трговинска и девизна контрола

Контрола спољнотрговинске размене и девизног промета, уз елиминисање међусобне конкуренције предузећа у извозу, може позитивно де.повати на побољшање односа увозноизвозних цена. Овај моменат долази посебно до изражаја због тога што се земље у развоју често сусрећу на

светском тржишту са разним монополистичким или олигополитичким положајем развијених капиталистичких земаља, све развијенијим облицима отвореног или прикривеног протекционизма, посебно приликом продаје индустријских производа из земаља у развоју.

5) Контрола прилива и одлива капитала

Контрола над приливом и одливом капитала, посебно спречавање одлива финансијског капитала карактеристична је за земље у развоју. Велики део прилива иностраног капитала из зајмова и помоћи неутрализован је одливом преко камата и отплата и честим бежањем капитала из неразвијених земаља. Увођење ефикасне контроле прилива и одлива финансијског капитала може се показати као оправдано и веома корисно средство у заштити оскудне ломаће акумулације.

Ово је посебно значајно у последњим годинама, када је дошло до праве експлозије каматних стопа на светском финансијском тржишту (посебно у САД) у осамдесетим годинама. која је с једне стране озбиљно придонела продужењу рецесије у светској привреди и смањила могућности њеног прилагођавања новим односима на светском тржишту и ценама сировина (нафте) и енергије, али и отежала положај и приступ земаља у развоју тржиштима капитала. Камата је на зајмове повећана на 15–21%, што је незапамћен ниво у послератном развоју[66] (слика 21). Оваква каматна стопа у САД доводи до прилива капитала из других развијених земаља у САД које су да би спречиле бег капитала, и саме почеле подизати камате, мада им је стопа инфлације мања (нпр. СР Немачка, Јапан) у односу према САД, и мада им политика поскупљења новца не одговара националним интересима развоја.

КАМАТНЕ СТОПЕ У ВОДЕЋИМ КАПИТАЛИСТИЧКИМ ПРИВРЕДАМА
– дугорочни зајмови –

	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.
САД	15,3	21.5	15,8	11,0	11,1	10,8	9,5	9.0	9,4	9.9
Јапан	4,6	7,5	6,8	6,0	5,5	5,5	5,5	5,6,	5.0	4.8
СР Немачка	9.8	12,0	14.0	9,0	8,0	8,0	7,5	7,5	6,2	6,5
Француска	13.7	14,4	14,5	12,8	12,3	12,0	10,6	9,5	10,2	9,3
В. Британија	18.0	15.0	15.0	11,0	10,0	10,5	12,5	12,0	9,6	9,7
Италија	20.0	21,5	23,0	21,5	18,8	18,0	16,0	13,0	10.6	10.5
ОЕЦД	14.9	20.1	13.8	9,2	10,3	10,4	7,9	6,7	8.5	8,4

Реална цена капитала дуго се задржавала наврло високом нивоу од 14%, мада су номиналне камате у међувремену падале на свим тржиштима капитала у свету. (Светска банкафеалну камату рачуна тако што номиналну коригује за промене цена извозних производа земаља у развоју).

[66] Смам.ен.е каматних стопа у последп.им годинама смап.иле су тсрет дугова односно службу дугова.

Цене базних извозних производа ове групе земаља су у 1985. ниже за 139f у односу на ниво из 1980. године. Дужничка камата у 1982 је била катастрофално висока 22%, у 1983. је 12%, 1984. поново расте на 113% и у 1985. на 14%. У САД на пример реална камата се кретала у тим годинама на нивоу од 4 до 6%.

"Рат каматних стопа" између водећих капиталистичких земаља довео је до пораста камате на међународном тржишту капитала, посебно на евротржишту, као главном извозу капитала за ЗУР, на којем камата расте на 16–18,5%. То је најмање у интересу земаља у развоју. За огроман број ЗУР које не извозе нафту ово само повећава терет спољних дугова (инокредити су углавном уговорени у флуктуирајућој камати, која се одређује према камати на тржишту капитала у Лондону), а пораст вредности долара све више оптерећује плаћања увоза нафте. Продужена рецесија у развијеним кап] италисггичким привредама не даје им изгледа за пораст извоза у те земље из земаља у развоју.

ТРЖИШНА РЕАЛНА КАМАТА
– у % –

Снижавање каматне стопе на капитал требало би да буде праћено већим трансфером капитала и унапређењем технологије у земљама у развоју, уз олакшавање приступа ових привреда тржиштима развијених. Неразвијени свет мора водити одговарајућу активну структурну политику, односно политику брзог структурног прилагођавања. У том погледу најчешће се истичу следеће мере:

1. Мобилизација штедње на домаћем тржишту,
2. Враћање одбеглих капитала,
3. Оријентација на слободнију спољнотрговинску политику,
4. Слободније деловање односа на домаћем тржишту,
5. Попраађање опште климе у земљама за инвестирање страног капитала Посебно се запажа у свим земљама тенденција да се отвори

шири простор за веће токове међународногфинансирања (јавног и приватног капитала), билатералног или мултилатералног облика капитала

Међутим, видели смо, настала је специфична продужена криза прилагођавања, уз све већу опасност да многе земље у развоју још више (и брже) технолошки и развојно заостану.

6. МЕХАНИЗАМ И ПОЛИТИКА ДЕВИЗНОГ КУРСА НЕРАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА

Реформа међународног система на подручју девизних курсева и прелазак индустријски развијених земаља на систем флексибилних (пливајућих) курсева пред недовољно развијене земље (земље у развоју) поставило је неколико питања:

1. Какав систем девизног курса најболе одговара интересима њиховог развоја, посебно у условима високе стопе инфлације, велике међународне задужености, потреба убрзаног развоја и дугорочних (хроничних) дефицита платног биланса. са редовно прецењеном домаћом валутом?
2. У случају опредељења за фискални девизни курс, за шта га везати?
3. Како се флуктуирајући курсеви развијених земаља одражавају на платни биланс и међународни положај неразвијених земаља?
4. У случају избора флуктуирајућег курса колике границе осцилација одредити и како их одржавати?
5. Како отклонити неповољна деловања већих флуктуација девизних курсева развијених индустријских земаља?

Недовољно развијене земље су се у процесу реформе ММФ[67] залагале за систем фиксних девизних курсева, уз нешто шире границе осцилација, због очитих предности које им овај курс даје Међутим, одржавање стабилног девизног курса или фиксног курса, везаногза неку другу валуту, у условима када су све развијене земље прешле на флуктуирајући курс, није предстааљало

[67] Протииречиости иитсреса различитих земаља довеле су и до различитих метола одрсћивања валутних курссна. Дапас је слика “везинанл’* палутиих курсена следећа:

1) Иалутс 12 зсмиља унслс су рсжим слободног плинан,а.
2) Према лолару јс одредило курс своје валутс 44 земље,
3) Прсма СПВ свој курс је одредило 29 земаља,
4) Према француском франку 14 земаља,
5) Шсст земаља чланица “валутарнс змије” одредило је узајамно чнрстс курсснс.

Југославија нијснезала своју наиионалну валуту ни за једап од наведсних индикатора или пак “валутних блокона”, већ динар слободно осцилира у границама интервентних тачака па лспизном тржишту.

алтернативу за ове земље. С друге стране, систем флуктуирајућих девизних курсева довео је до стварања извесних валутних блокова, унутар којих долази до економске и монетарне интеграције, веће стабилности курсева у релативно уским границама осцилација У оквиру тих интеграционих групација омогућено је вођење оптималне унутрашње монетарне и политике платног биланса

Већина земаља у развоју приликом свог избора односно опредељења за систем девизног курса све до 1973. године своју валуту је везала за долар, уз одржавање релативно стабилног курса према њему. Бивше колоније су одређивале свој курс према бившој "метрополи"; француском франку односно фунти стерлинга.

Увођењем флуктуирајућих курсева 1973. само четири земље су се определиле за систем слободног и независног флуктуирања (Југославија, Кипар, Либан. Филипини), а то значи невезивање националне валуте за било коју другу, која би представљала њен стандард Друге су одредиле курсеве према "јачим" валутама оних земагва, које су им представљале основне трговинске партнере или финансијере, а затим су заједно с том валутом флуктуирале према осталима

Пре слободног извора и облика флуктуирања курсева данас су се формирали следећи режими девизног курса у свету (таб. 73).

Од укупно 137 земаља своју валуту је везало 96 земаља (од тога 9 развијених и 87 земаља у развоју). Од укупно 110 земаља у развоју за флуктуирајући (слободни) курс определило се 23 земље, а од 27 развијених земаља њих 19 слободно флуктуира, а 6 је везало своје валуте за неку другу "корпу валута".

СИСТЕМ ВЕЗИВАЊА И ОДРЕЂИВАЊА ДЕВИЗНИХ КУРСЕВА
стање крајем 1979. годиие

Режим девизног курса	Укупно	Земље у развоју	Земље ОРЕС	Развијене земље
1. Везивање валута (фиксни курс)	96	81	6	9
а) за појединачну валуту од тога:	64	57	4	2
долар	42	36	4	2
фунта	4	3		
франак	14	14		
друге валуте	4	4		
б) за комбинацију валута од тога:				
СПВ	14	12		
друге корне валута	20	12	2	6
2. Флуктуирајући курс	41	17	6	18
независно (слободно) флуктуирање	31	13	6	13
групно флуктуирање	5			5
"crawling"	5	4		
Укупно девизни курсеви и земље	137	98	12	27

Недовољно развијене земље углавном су се определиле за везивање за једну валуту (главног трговинског партнера или финансијера), док слободно флуктуирање видели смо, представља изузетак. Постоје везивања валута и за "корпу валута", док за друге корпе формиране унутар развијених земаља не постоји, везивање.[68]

Развијене индустријске земље, насупрот томе, определиле су се за независно (слободно) или групно флуктуирање. Ове земље, видели смо, формирају своје валуте према некој "корпи" валута, што је одраз регионализма, валутарног затварања, стварања затворених интеграционих целина, "заштите" групе валута од неповољних светских утицаја и других.

Постоје у земљама у развоју одређени фактори, који су определили такву оријентацију у одређивању валутних курсева. Ту се, пре свега, могу навести и следећи:

1. досадашња употреба валуте у међународним плаћањима;
2. географска дисперзија, односно концентрисаност спољне трговине и платних односа;
3. токови капитала односно структура спољног задужења;
4. традиција и других институционални фактори;
5. регионална економска, политичка и слична повезаност. Везивање валута за одређене водеће валуте у свету, посебно за долар, као главну резервну валуту, доводи до одређених проблема. Овде ћемо навести неке од основних.

Прво: таква валута мора паралелно апрецирати или депрецирати с валутом за коју је везана; друго: девизни курс се више мења под деловањем спољних фактора, посебно фактора везаних за ту другу валуту, а мање је то одраз унутрашњих развојних потреба такве земље; треће: промена девизног курса мање одражава потребе такве земље, посебно њену платно–билансну политику и уопште развојну политику; четврто: смањење могућности за диверсификацију спољне трговине по земљама, регионално, а посебно се ограничавају могућности за развој трговине између самих земаља у развоју.

Због деловања наведених негативних фактора, препоручљиво је да се девизни курс одређује према јединици СПВ, односно "корпи валута". То ће смањити несигурност и нестабилност у међународним економским и платним односима ових.земаља, уз значајно олакшање и убрзање процеса интеграције унутар круга ових земаља.

У земљама у развоју највећи проблем представља раст спољне задужености, нестабилност, а сада и неизвесност њихових девизних прихода, који због великих девизних ризика и колебања, те цена сировина на светском тржишту, значајно ограничавају њихов увозни капацитет. Самим тим

[68] У овом случају девизни курс се у кратким интервалима брзо прилагођава на бази одређених индикатора, као нпр. брзина инфлације, где се често "мини девалвацијама" жели одржавати одређена извозна конкурентност.

ограничава се могућност увозне опреме и слично, као и могућност отплате иностраних дугова.[69]

Стална депрецијација долара, за који је везан курс највећег броја земаља у развоју, доводи до смањења реалне вредности доларских девизних резерви земаља у развоју. Овим земљама је од највећег значаја не само висина већ и одржавање реалне куповне снаге девизних резерви у условима великих курсних промена.[70]

Земљама у развоју више одговара систем фиксних (стабилних) девизних курсева, јер им ствара одређени повољнији положај на светском тржишту:

a) већу самосталност у вођењу властите развојне политике,
b) већу стабилност курсева на светском тржишту, уз мања негативна деловања промене девизних курсева развијених земаља,
c) већу могућност за увоз капитала, уз смањење валутних ризика и губитака реалне висине увезеног капитала,
d) смањење протекционистичких мера развијених земаља и друго. Међутим, уз очите предности, које би имао, фиксни девизни курс је анахронизам у постојећим монетарним односима у свету. Земље у развоју с врло великом стопом инфлације не би могле курс одржавати стабилним. Јављале би се сталне девалвације валута (систем перманентних девалвација).

Девизни курс земаља у развоју није сам себи циљ, већ средство за вођење одговарајуће политике платног биланса, веће ефикасности привредног развоја (везано за светско тржиште), прерасподеле националног дохотка и друго. Код ових земаља постоји стални дефицит платног биланса, апрецијација (прецењеност) девизног курса домаћег новца, дакле, нереални девизни курс, као и присуство девизне и спољнотрговинске контроле. Овим земљама би реално одговарао систем управљивог флуктуирања ("managed floating"). Међутим, већина се, видели смо, одлучила за везивање својих валута за долар или неку другу чврсту валуту односно "корпу валута". јер већина има примарну структуру извоза и производње, регионално везан увоз и извоз (чак и за појединачне земље), недовољну мобилност фактора производње, неразвијен монетарни и финансијски систем, неразвијен систем планирања, па би слободно флуктуирање доводило до великих осиилација девизног курса, уз истовремено велике потребе за снажнијим девизним резервама, којим би се промене девизног курса одражавале у предвиђеним границама. Исто тако промена и "управљање девизним курсом" није ефикасан инструмент у политици уравнотежавања платног биланса ових земаља,[71] јер је дефицит

[69] Видети део у којем се разматра проблем спољне задужености земаља у развоју и прouec кумулирања дугова.

[70] Веће везивање за СПВ смањило би несигуриост насталу променама иа девизном тржишту, али је то уско везано за већу улогу у висину СПВ у светским монетарним резервама.

[71] Видети део у којем сс разматра проблем девалвације долара. односно оперисање курсом долара у иитересу привредног раста, изпозноувозпс политике и стан.а у платном билансу САД. Национални интереси тотално ломинирају над интернационалним. Брига за "равнотсжми" курс лолара пребачена је на друге земље.

углавном резултат реалних фактора развоја, структурних поремећаја, а често изазван и спољним фактором (спољни дугови и терети задужености), на које никаква промена девизног курса не може трајно деловати и дугорочно осигурати равнотежу платног, али ни трговинског биланса.

Паралелно с тим углавном све земље у развоју под притиском потреба за убрзаним економским развојем, преструктурисањем привреде, осигуравањем веће запослености рада и капацитета, прибегавање "стварању" додатне акумулације преко дефицитног система финансирања развоја, (чиста емисија новца). То, наравно, доводи до високе инфлације и фундаменталне неравнотеже платног биланса,[72] тако да успостављање и дуже вођење политике реалног девизног курса представља врло сложен и тежак задатак. Девизни курс је управо стога и жртвован политици убрзаног економског развоја (али и другим циљевима унутрашње економске политике) и отклањања јаза (гепа) у развоју који, видели смо, постоји и све више се шири између група развијених и неразвијених земаља.

[72] Разпојем кониепције "ослањања на властите снаге" у развоју посебно се истиче смањење значаја девизних резерви и деловања девизног курса развијених привреда капитализма на положај земаља у развоју, али и међународног монетарног фонда у целини. уз истовремено истицање потреба развоја "специјалних права вучења" као доминантног средства међународних плаћан.а.

ПЕТИ ДЕО

ФИНАНСИРАЊЕ ЕКОНОМСКОГ РАСТА

ГЛАВА ПРВА

ФИНАНСИРАЊЕ РАЗВОЈА И ЕКОНОМСКА НЕСТАБИЈШОСТ

1. ФИНАНСИРАЊЕ ПРИВРЕДНОГ РАСТА И ДИЛЕМЕ ЕКОНОМСКЕ ТЕОРИЈЕ

Финансирање привредног развоја сваке национадне економије, било да се ради о оној која је заснована на капиталистичким друштвеним односима или пак о социјалистичкој привреди, односно светској привреди у целини, данас је фундаментално питање које све више долази у средиште интереса савремене економске теорије, развојне политике и политике економске стабилизације.

Финансирање привредног развоја није само питање формирања, концентрације и преливања, односно употребе, акумулације у једној привреди, већ је то пре свега "кристализација" укупних односа свих структура, односа и институција унутар одређене привреде, односно светске привреде у целини. То је и питање односа према средствима за производњу, резултатима репродукције, односима снага и одређених формираних структура у друштву– то је подручје у којем се преплићу сви односи у друштву и сучељавају сви сегменти одређеног привредног система.

Савремена економска теорија сусреће се данас с новим "додатним" проблемима, којих раније није било, па су ова питања тим сложенија и тежа Ради се о томе да је данас у свим привредама изванредно развијен систем дефицитарног финансирања развоја (чистом емисијом новца, односно буцетским дефицитом, стварањем новца унутар самих привредних субјеката у њиховим процесима прозводње и реализације, изван "званичног" новца и акумулације, односно расподеле), затим је ту све развијенији и међусобно повезанији екстерни систем допунског финансирања, преко међународног кретања капитала (финансијског и робног облика), све сложенији односи концентрације и централизације капитала, све бржи технолошки развој и убрзани процес амортизације, битне промене у структури расподеле националног дохотка,[73] уз све израженију инфлацију као базни поремећај општег карактера у свим земљама (праћен високом незапосленошћу фактора производње)–а све то скупа за теоријску мисао значи отварање нових питања и појаву нових дилема.

Пре свега сам процес акумулације данас је доминантно друштвени процес, за разлику од претходних фаза развоја, када је доминирао индивидуалноприватни карактер акумулације и инвестиција (класична теорија). Уравнотежавање штедње и инвестиција се не захтева као ex antc процес, мада је то донедавно био основни постулат привредне равнотеже и здравих финансија.

Дефицитно финансирање и "стварање" ex antc потребне акумулације, у више или мање скривеном облику државног интервенционизма у стално присутној инфлационој клими, све чешће траже не само теоријске одговоре, већ и практична решења у вези с питањем: како одредити оптималне димензије свих данас присутних облика финансирања економског развоја:

1. Финансирање "здравим" облицима, из акумулације (штедње),
2. Финансирања увозом иностраног капитапа;
3. Дефицитног финансирања

У све сложенијим међународним економским односима и бурним променама на светском тржишту капитапа–пред сваку националну економију поставља се дилема: да ли користити домаћу акумулацију или инострани капитал за развој? Ово питање је потенцирано истовременим деловањем и присуством инфлације, дефицита платног биланса и хроничне незапослености, што раније економска мисао није имала прилике да сусретне у оваквом облику међусобног садејства Такви односи постављају и нову дилему: која

[73] Расмодела нациомалног дохотка постаје поприште сталне борбе и сукоба интереса, како држане и канитала у капитализму, тако и државе и радника, односно капитала и радничких синдиката. У савременом друштву то постаје подручје све оштријег испољавања и нагомиланих супротности не само у сфери расподеле и учешћа у расподели новостворене вредности, односно вишку рада, одређених структура друштва, већ и стварање одређене моћи у управллн.у друштном, односно одржавање сталног процеса рестаурације одређених управљачких структура и диференцијације у друштву. То је и подручје на којем се у пуној мери испољава доминација одређеног односа у располагању, управљању н усмеравању друштвеног капитала (домаћег, али и увозног карактера, што и није тако свеједно, јер у другом случају долази до одређених интересних веза домаћих носнлаца одлука о акумулацији и страног финансијског капитала). То је нови, двоструки круг, којим се удовољавају радници од бнтних одлука о формирању и усмеравању акумулације, односно вишка рада.

је оптимална граница екстерног задуживања привреде, какав је систем коришћења, каква структура и услови коришћења иностраног капитала али и ефикасност његове употребе, уз могућност брзе реконверзије иностраног капитала у домаћи акумулациони потенцијаљ

У овом раду смо, управо због наведених разлога, у само средиште истраживања поставили пре свега бројне и сложене проблеме формирања и употребе домаће акумулације, а затим дефицитно финансирање развоја и његово деловање на раст и стабилност, и, на крају, проблеме увоза капитала и његово деловање на економски раст и стабилност привреде.

Дилеме се не јављају само код посматрања њиховог краткорочног коришћења, већ и пре свега дугорочног, у склопу одређене стратегије економског развоја Опредељење за један од облика финансирања развоја истовремено значи и оријентацију на већу или мању стабилност привреде, композицију у сфери расподеле на акумулацију и потрошњу, односно веће или мање "одрицање" од текуће потрошње одређене генерације у односу на претходну, или ону која долази.

Ради се, дакле, о одређеном друштвеном односу бројних политичких и економских структура у друштву, у конституисању њиховог положаја у расподели националног дохотка, располагању акумулацијом и управљ>ању друштвенимкапиталом. У свеоштријемиспољавањусукобаинтересаосновних група, стурктура или класа у друштву, то је и питање основног положаја радника према вишку рада и средствима за производњу, могућностима да непосредно делујена њихово формирање, повезивање(концентрацију) иоплодњу укупног и појединих облика друштвеног капитала

2. ИНСТИТУЦИЈЕ И ИНСТРУМЕНТИ КРЕТАЊА КАПИТАЛА У ПРОЦЕСУ ФИНАНСИРАЊА

Проблем који се поставља у нешто ужем, специфичном облику, а проистиче из претходног, је питање институција у којима се врши концентрација дисперзиране друштвене акумулације, односно какве финансијске институције данас одговарају савременом државномонополистичком капитализму, какве државном социјализму, а какве нашем самоуправном систему управљања акумулацијом (држава, банке, самоуправни фондови, непосредно удружени радник).

Процес преношења акумулације и оптималне алокације свих новчаних средстава репродукције тражи цели систем инструмената и институција за њену оптималну алокацију, и то у времену када се у свим земљама грозничаво траже приоритети у развоју у једној специфичној дугорочној структурној кризи, којој се за сада и не види крај.

Формирање одговарајућих институција и инстарумената у финансирању развоја није пуко техничко питање, већ продукт одређених друштвених односа и привредног система у једној земљи. Ако имамо у виду дубљи друштвени смисао институција и инструмената у процесима концентрације и алокације друштвене акумулације, онда је неоходно истражити и њихов карактер и деловање у нашој привреди те могућности њихове дубље трансформације, односно усаглашавања привредном систему.

Колико год се постављају питања у вези с изворима средстава за финансирање развоја, на готово идентичан начин, "као слика у огледалу", јавља се и проблем реалне сфере (инвестиција), односно везивања новчане акумулације, пре свега висине инвестиција, њихове структуре, избор приоритета у стратегији развоја, као и проблеми координације мера и одлука о инвестицијама, планирање инвестиција ефикасност инвестиција и њихов однос према друштвеном производу и другим макроекономским агрегатима На исти начин постављају се и питања на микронивоу, као: одговорност за употребу друштвених средстава цена употребе друштвених средстава пословни ризик у систему одлучивања о средствима за инвестиције, оптимална стопа самофинансирања и њен одраз на управљање средствима, ефикасност њихове употребе и др.

Ради се, дакле, о једном од врло сложених питања која леже у самој основи пршредног система и његовог целокупног функционисања са свим подсистемима (проширене репродукције, расподеле, цена тржишта спољнотрговинских односа, фискалног система, банкарског и кредитног система, еколошког подсистема и др.). То је данас постало " питање дана" у развоју и егзистенцији сваког друштва

ГЛАВА ДРУГА

ФИНАНСИЈСКИ СИСТЕМ, ШТЕДЊА И ИНВЕСТИЦИЈЕ

1. ЕКОНОМСКИ И ФИНАНСИЈСКИ СИСТЕМ И ШТЕДЊА

За конципирање система финансирања привредног развоја, односно проширене репродукције, погодна је општа теорија система, и то због тога што је процес стварања и употребе акумулације (инвестирања) вишедимензионалан. Теорија система има ту предност да проблем који је у средишту интереса посматра целовито и у општој међузависности (интеракцији) динамички, како у простору, тако и у времену, односно појединим привредним сегментима, секторима

Општа теорија система обично се рашчлањује на четири основна система:

1. Систем функција (економски систем, финансијски систем и др.),
2. Материјални систем (технички механизам),
3. Систем идеја (материјализам, идеализам, функционализам),
4. Биолошки систем (екологија и др.).

Систем функција даље се декомпонује на велики економски систем, а у склопу њега постоји:

a) Систем расподеле,
b) Систем проширене репродукције (акумулисање вишка рада и његово усмеравање у проширену репродукцију).
c) Банкарски и кредитни систем,
d) Спољнотрговински и девизни систем,
e) Систем цена,

f) Информациони систем и др.

Финансијски систем игра једну од кључних улога у одвијању и регулисању токова репродукције. Финансијски систем то потпуније остварује уколико има развијеније финансијске институције, инструменте, токове и финансијске механизме у процесу финансирања националне економије.

Финансијске институције, инструменти и токови могу на почетку да се прикажу на следећи начин.

Финансијски систем се састоји од одређених подсистема институција и инструмената, али и специфичне њихове повезаности, као и токова новца и акумулације у њиховој сталној међусобној измени облика.

Управљање финансијским системом, одлучивање о формирању и усмеравању новца и акумулације, присвајање резултата рада проширене репродукције и управљање свим токовима репродукције чине друштвењоекономску базу и представљају карактер система.

Интересује нас подручје функционисања система финансирања репродукције, а то значи: прво, финансијски извори, односно (а) систем домаће акумулације; (б) увозна акумулација (Su); (ц) дефицитни систем финансирања (креирање новца ex nihilo, Mc) у процесу финансирања репродукције и друго, пошто се финансијски извори користе, односно преносе преко одређених финансијских институција, инструмената и механизама циркулације и локације што ћемо израчунати у склопу финансијског тржишта у ширем и ужем смислу. На тај начин су финансијски извори, инструменти, механизми и институције за њихову концентрацију и преношење само међусобно повезани делови јединственог финансијског система.

Структуру и карактеристике деловања монетарног, кредитног, банкарског и фискалног система смо претходно проучавали,[74] сада нам преостаје да истражимо систем финансирања репродукције и финансијске токове у репродукцији. Да бисмо то могли да сагледамо, неопходно је да претходно видимо који су финансијски извори (систем формирања и карактеристике појединих извора за финансирање репродукције), а затим финансијске институције и финансијски инструменти у савременој привреди.

[74] Др Слободан Комазен: Монетарна и финансијска екномија, НИШРО Штампа, Шибеник, 1981.

2. ФИНАНСИЈСКИ ИЗВОРИ–ШТЕДЊА У ФУНКЦИЈИ РАЗВОЈА

У основи постоје три финансијска извора:

1. Новчана акумулација, или, према грађанској теорији, штедња (Sd),
2. Иностранa средства, увезена акумулација (Si),
3. Креирање новца (M).

Само први облик, настао из расподеле националног дохотка (Y), основни је и доминантан извор финансирања репродукције.[75]

Дугогодишњи развој економске теорије садржи и стални захтев за дефинисањем штедње (акумулације) као битног макроекономског агрегата, који се јавља у свим моделима (теоријама) раста у својству кључног фактора динамике и равнотеже привредног раста.

Економска теорија данас штедњу третира углавном као разлику између реализованог дохотка и ефективних издатака за текућу потрошњу, односно као одложену потрошњу. Тимесе истовремено постављаи питање оптимализације акумулације и потрошње, односно њиховог међусобног односа у одређеној секвенци времена дугорочног процеса економског раста

Њихов међусобни однос и понашање у овом процесу све чешће посматра у функцији стабилног (уравнотеженог) или неуравнотеженог развоја[76]

Дакле, и овде може да се успостави познати однос:

$$S = Y – C$$

Новчана акумулација је једнака–доходак минус потрошња У нашој методологији новчана акумулација представља разлику између укупних примања за продату робу и услуге и издавања ‘за трошкове пословања (без издавања за амортизацију), издавање за доприносе, порезе и др., као и за личне дохотке.

Новчана акумулација (Scl) се јавља као салдо биланса привреде као целине, и то кретања у њеном другом, реалном делу и финансијским токовима. Стога ће на кретање новчане акумулације (Sd) деловати сви фактори који делују на промене националног дохотка (Y), а то је, према неким ауторима,

[75] Могуће је привредни раст покренути (импулсирати) увозом акумулапије, али га је тешко одржати, јер, у крајњем случају, за то је потребно формирање довољне домаће националне акумуланије (Sd). Увозна акумулација може да убрза, или помогне. темпо економског раста. али она не може да буде основа дугорочног економског раста. То је, пре свега, национални доходак и национална акумулација.

[76] Оптимизацнју акумулације и инпестииија у функцији стабилности и стогге економског раста шире разматрамо неигго касније, јер је то данас стратешки фактор у процесима фомрираи.а и употребе акумулаииије, као и понашање агрегатне потрошње (олносно њетшх појсдиних слсмсната).

27 аутономних фактора. али и понашање потрошње из датог дохотка. То је познати однос:

$$Y = C + S$$

ФИНАНСИЈСКИ СИСТЕМ
– ИНСТРУМЕНТИ, ИНСТИТУЦИЈЕ И ТОКОВИ ФИНАНСИРАЊА

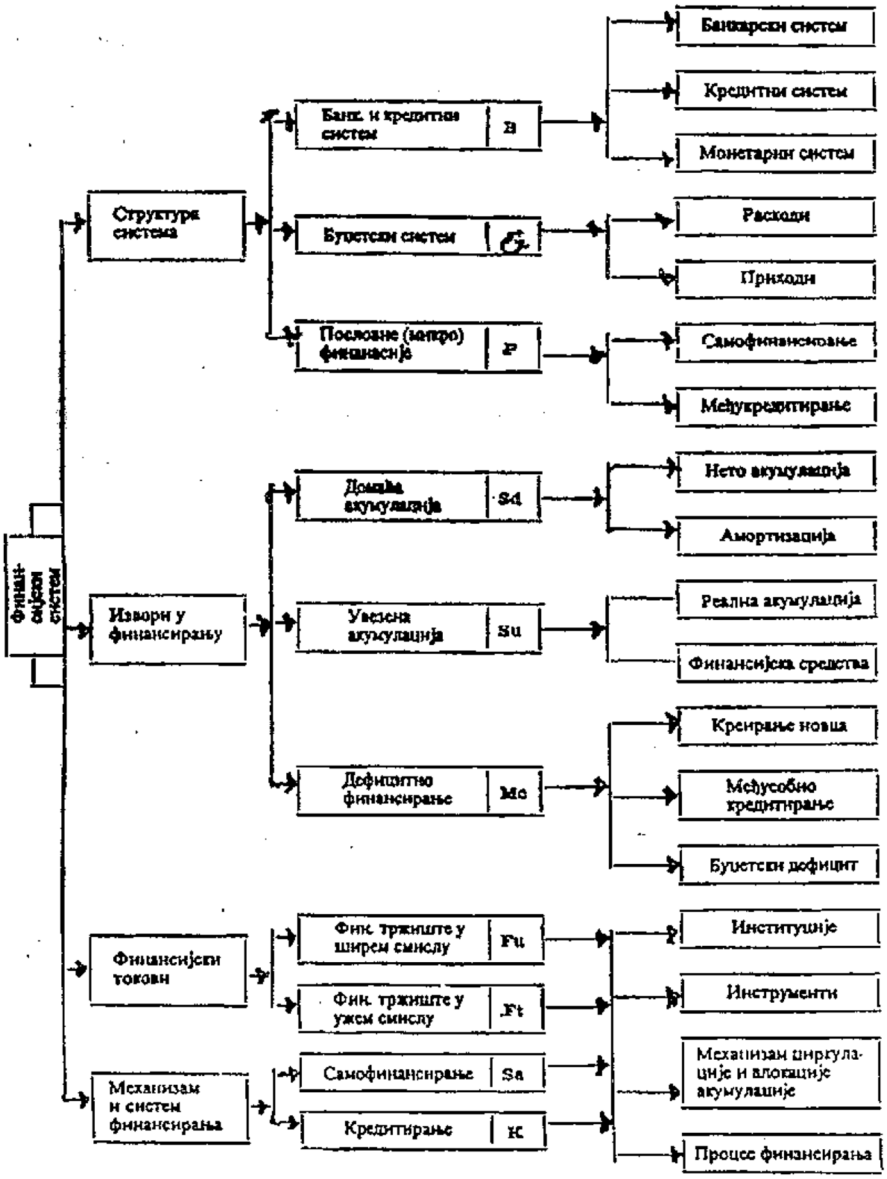

Како су штедња и инвестиције сх posi једнаки (S = I), то се идентитет често сусреће у облику:

$$Y = C + 1$$

Фактори који доводе до промена дохотка (Y) налазе се изван финансијске сфере с вишком штедње (S>I), а преносећи је на место с мањком акумулације (S<I), доводе истовремено и до промена националног дохотка.

Новчана акумулација (S) се јавља и као финансијски вишак након издвајања средстава неког сектора или ћелије привреде у основне и обртне фондове, дакле после трансформисања у реалну акумулацију. То значи да финансијски вишак може да носи два предзнака Код сектора где је штедња већа од инвестиција (S>1), он је позитиван, код сектора где је штедња мања од инвестиција (S<I)–он је негативан. Јасно је да у савременој привреди постоје сектори с вишком штедње (акумулације), насупрот секторима с мањком акумулације.

Финансијска штедња је ужа појава од новчане акумулације, али знатно боље одражава материјални положај и финансијску (новчану) способност привреде, или појединог сектора, за улазак у процес инвестирања. Финансијска штедња представља позитивну разлику између новчане акумулације и реалних инвестиција у одређеном периоду.

$$F_a = A_n – l_r$$

Финансијска штедња се јавља када је новчана акумулација (An) већа од реалних издатака за инвестиције (lr)

Финансијски вишак се због тога и зове финансијска штедња, што је посебно присутно у грађанској финансијској теорији. Овај вишак новчане акумулације се, посредством механизма и иностромената финансијског система, преноси и ставља на располагање оним јединицама у систему где су реалне инвестиције веће од властите акумулације (I>S). Међутим, један део средстава такав сектор може да задржи у неком финансијском облику који не циркулише на финансијском тржишту (нпр. готов новац становништва, који се насупрот штедњи–тезаурише).

То су пре свега финансијске инвестиције, за разлику од реалних инвестипија привредних сектора (финансијске инвесатиције због тога нешто касније знатно шире разматрамо).

Укупна акумулација се преко финансијских институција преноси у привредним токовима у финансијску репродукцију директним кредитима, фискалним механизмом, банкарским механизмом, самофинансирањем и др.

Финансијски систем се стога мора посматрати са квантитативне и квалитативне стране.

1. Квантитативна страна финансијског система огледа се у томе да се његовим посредством врши алокација новчане акумулације са места на којима се јавља већа штедња од инвестиција (S>I) на сегмент привреде где се јављају веће инвестиције од штедње (I>S).

2. Квалитативна страна финансијског система односи се на укупност финансијских инструмената, механизма и институција преко којих се остварује друштвена дислокација новчана акумулације.

ФИНАНСИЈСКИ СИСТЕМ И ПРОЦЕС РЕПРОДУКЦИЈЕ

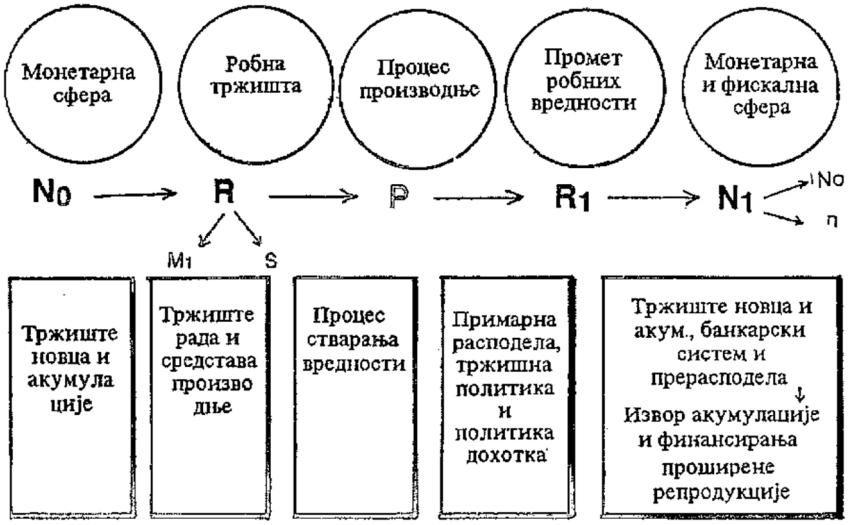

3. ШТЕДЊА У СИСТЕМУ ФИНАНСИРАЊА РАЗВОЈА

Полазна основа у свим разматрањима проблема формирања и природе, односно политике акумулације у социјализму, а посебно самоуправног типа, јесте познати Марксов став из "Критике Готског програма": "Од целокупног друштвеног производа... треба одбити: 1) Оно што је потребно да се надокнаде утрошена средства за производњу; 2) Додатни део за проширење производње; 3) Резервни фонд или фонд осигурања од несрећних случајева, сметњи због елементарних непогода итд. Ти одбици су економска нужност".

Остаје други део целокупног производа, део који је одређен да служи као средство потрошње. Пре него што дође до индивидуалне поделе, од њега треба одбити: прво, опште трошкове око управљања који се не односе на производњу. Тај део ће се одмах знатно смањити у поређењу с оним колико је он у садашњем друштву а смањиће се у оној мери у којој се развија ново друштво; друго, оно што је намењено заједничком задовољавању потреба школама, здравственим установама итд; треће, фондове за неспособне за рад

итд.”. Тек потом долази се “до оног дела средстава потрошње који се дели међу индивидуалне произвођаче колектива”.

Основно питање сваког привредног система, а тиме и финансијског система, који му је у функцији (и који треба да верно одсликава основне карактеристике привредног система) јесте питање масе, квалитета (структуре) и распореда акумулације по основним привредним секторима. То је истовремено и питање способности дате привреде да се брже или спорије развија, да се то одвија у условима веће или мање економске стабилности и монетарне равнотеже.

Ако домаћи екномски систем није у стању да осигура довољну масу и квалитет акумулације (S), долази до успоравања инвестиција (или се финансирају “неквалитетним” средствима, углавнм дефицитно) и мултипликујућег пада националног дохотка, већ према познатом обрасцу у макроекономији $\Delta Y = \Delta lm$, односно $\Delta Y > \Delta I$.

Проблем се решава, ако не кроз расподелу националног дохотка, а оно најчешће кроз:

1. Монетарни систем и емисију новца (M), односно дефицитно финансирање;
2. Повећани притисак на увоз акумулације (Sj), односно нарушавањем платно–билансне равнотеже или продубљавањем већ постојеће неравнотеже (дефицита) платног биланса. Тиме емисиони механизам и додатна акумулација из иностранства (Sj) могу само привремено да помогну процес остваривања равнотеже на реалним тржиштима (S=I) унутар националне привреде, али не и да га дугорочно осигуравају као дугорочну равнотежу.

Основни проблем је у потреби остваривања довољне акумулације из домаћег националног дохотка као основног извора средстава за финансирање развоја.

У систему формирања националне акумулације из националног дохотка, основну улогу имају три сектора:

1. Сектор привреде самофинансирања, односно аутономно финансирање.
2. Сектор државе–јавни фондови, јавна средства.
3. Сектор становништва–приватна штедња, приватизација дохотка.
4. Додатна акумулација из иностранства која је данас редовно присутна у функционисању отворене привреде.

У државном социјализму главни носилац националне акумулације је сектор државе, у тржишном социјализму то је углавном сектор становништва, а у самоуправном социјализму, према нашем концепту, то је самоуправно организована привреда–организације удруженог рада у привреди, ствараоци вредности и вишка вредности.

Систем акумулације треба да реши три основне функције:

1. да створи довољну масу акумулације за финансирање инвестиција, ради остваривања оптималне стопе раста:

2. да осигура мобилност друштвене акумулације и њено пребацивање на оне сегменте где ће да дају одговарајуће резултате у националном дохотку изапослености:
3. да осигура задовољавајућу структуру дислокаци)е акумулације (по гранама, регионално и др.).

То значи да се у свакој привреди у формирању акумулације морају решити истовремено три питања:

a) Механизам формирања акумулације, њена висина и секторски распоред;
b) Преносни механизам који у себе укључује процес концентрације, циркулацију и систем повезивања акумулације (институције, инструменти, механизам и облици удруживања, заједничко улагање, самофинансирање, банкарски систем и др.), и
c) Систем улагања и везивања новчане акумулације у бројне процесе инвесатирања (структура и квалитет инвестиција, рокови, ефикасност и др.).

У наредним деловима овог рада придржаваћемо се наведеног редоследа постављених питања.

Систем акумулације данас треба да функционише у таквим односима у савременим привредама у којима се честим интервенцијама монетарног система и дефицитним финансирањем ни национални доходак (Y) не поставља више као граница националне акумулације (Y=C+S), јер се развојем јавног дуга у иностранству, или код централне банке, оквир за штедњу (S) проширује и изван висине националног дохотка. Остварена национална привреда сада добија нови облик основних односа у финансирању. Ранији облик је био:

$$I–S = X–M,$$

односно

$$I + X = S + M$$

Укључивањем јавног сектора у финансирање репродукције добије се следећи облик:

$$Y = C + I + G$$

под претпоставком да су инвестиције једнаке штедњи (1=S) и јавни расходи једнаки редовним јавним приходима (G=T, при чему је G–јавни расход, а T–пореска захватања). То значи да постоји ex anie равнотежа на тржишту штедње и инвестиција и равнотежа буџета (уравнотеженост јавних прихода и расхода). Сада је однос у једној развијеној и монетаризованој привреди следећи:

$$I + G = S + T$$

Уколико се сада укључи и често дефицитно финансирање емисијом новца ex nihilo, односи се трансформишу у следећи облик:

$$Im + Gm > S + T$$

што значи да се ради о неуравнотеженим односима, изазваним интервенцијама монетарног система. У овом случају дебаланс може настати интервенцијама у сектору инвестиција (I), сектору опште потрошње (G) или сектору личне потрошње (C).

Будући да у модерним привредама углавном нема ни по времену, ни по висини, изједначавања и једнакости јавних расхода и јавних прихода (G и T) не само cx ante већ и ex post, процес уравнотежавања штедње.и инвестиције (S=I) јаља се као сталан и посебан проблем у финансирању репродукције, али и одржавања стабилности у привредном развоју сваке привреде. Ово посебно због тога што је Tm>I, односно Gm>G (нормалне инвестиције веће су од реалних, као и јавни расходи у условима инфлационог развоја одређене привреде).

Проширени облик међусобних односа, који сада укључује све битне елементе, добија следећи облик:

$$Y + M = C + I + G + Y$$

Под претпоставком да су једнаки G и T као и X и M (извоз и узвоз), процес уравнотежавања се своди на однос националног дохотка и основних облика потрошње алиментираних из датог националног дохотка.

Основни проблем у стварању националнеакумулације из националног дохотка јесте како висина стопе акумулације, распоред акумулације, ефикасност уложених средстава на страни инвестиција (I), преко свога мултипликованог деловања на доходак, стварају веће или мање основе за нови пораст акумулације. Акумулација (штедња) и инвестиције су тиме повезани не само у погледу њихове висине већ и механизмом њиховог формирања и процесом рекреирања (који истовремено стварају основу за бржи или спорији економски развој, али и дају основне карактеристике одређеног друштвеноекономског система). Тај сложени механизам концентрације, циркулације и реалног везивања акумулације у привреди састоји се од више финансијских институција и инструмената, преко којих се одвијају врло бројни, различити и сложени процеси акумулисања и усмеравања акумулације.

Висина акумулације у односу на друштвени производ је врло значајан индикатор финансијског потенцијала и уопште акумулативне споеобности једне привреде, стога ћемо у почетку од удела акумулације у друштвеном производу низа земаља у развоју и у нашој привреди (а нешто касније и у развијеним капиталистичким привредама). Ово је свакако само један од индикатора могућности финансирања развоја, јер постоје и други бројни фактори развоја, у које овде нећемо улазити.

4. НОВЧАНА И РЕАЛНА АКУМУЛАЦИЈА

1) Неравнотежа новчане и реалне акумулације

Новчана акумулација и инвестиције се у савременој економској теорији најчешће изједначавају, мада не постоји истоветност тих појмова. Наведени теоријски став је сигурно последица и сталног захтева за изједначавањем штедње и инвестиције ex ante, као претпоставка уравнотеженог развоја али и ex post, као последица нужности коначног покрића сваке инвестиције одређеним износом акумулације, штедње (S=I).

У вођењу економске политике, политике развоја и економске анализе, оправдано је разликовање акумулације од инвестиција "Акумулација би се могла дефинисати као изузимање једног дела националног дохотка од текуће потрошње (личне и опште) и његово одвајање ради повећања производних фондова. Тако дефинисана акумулација заправо је новчана акумулација а само повећање производних фондова означава се као реална акумулација".[77]

Новчана акумулација и инвестиције нису идентични агрегати, већ постоје међу њима значајне суштинске разлике. Ове разлике могу да се синтетизују у следећим елементима:

1. Природа процеса је различита, јер новчана акумулација означава одвајање једног дела националногдохоткаод текуће потрошње ради инвестирања, док су инвестиције процес употребе акумулације ради формирања основних и обртних фондова.
2. Акумулација је намењена само инвестицијама у материјалну производњу, док инвестиције обухватају и повећање фондова у непривредним делатностима Исто тако акумулација и инвестиције не морају да се поклапају, јер инвестиције могу да буду веће од акумулације, али и мање у односу на формирану акумулацију.
3. Субјекти (носиоци) новчане акумулације и инвестиција не морају се подударати, што је у модерним привредама редовни случај. Субјект који акумулише не мора нужно и да инвестира, он акумулацију може да баци на тржиште капитала (купујући вредносне папире), позајмити је, уложити у банку и др., а може је уложити и у реалне вредности (инвестирати), односно вршити отплату ранијег дуга из текуће акумулације.
4. Не постоји временско поклапање новчане акумулације и инвестиција. Акумулација се, нормално, редовно јавља пре инвестиција (иако,

[77] Др Милан Месарић: Услопи и метод развоја нсловољно развијених земаља, Загреб, 1965. стр. 59–109.

као у нашој привреди, инвестиције могу да се формирају на основу будућег финансирања акумулације), између њих може да постоји већи или мањи временски размак. Уколико се не јавља код одређеног субјекта или гране (сектора), онда се покрива претходно створеном пренесеном акумулацијом из других сектора

У процесу формирања инвестиција и акумулаЦије у нашој привреди, видљиво је да доминирају средства која инвеститор тек треба да осигура у наредним годинама Инвестиције често "претходе" стварању потребне акумулације.

Раскорак између новчане акумулације и инвестиција посебно је наглашен у развијеним капиталистичким привредама, јер познати институционапни односи ограничавају процес инвестирања, што често доводи до процеса хиперакумулације капитала.[78] Неподударност између акумулације и инвестиција дошла је посебно до изражаја у току светске економске кризе. Кејнзијанска теорија предлаже управо на бази таквог искуства, интервенцију државе, која треба да снижавањем каматне стопе (политиком "јефтиног новца") подстиче активирање расположиве акумулације која је тезаурисана, односно имобилизована у облику депозита.

Усклађивање процеса формирања и уравнотежавања новчане и реалне акумулације (инвестиција) у социјалистичкој планској привреди много је лакше и повољније, у односу на чисто тржишни капиталистички систем. Али и ту може да дође до дивергенција,[79] што се у нашој привреди догађа већ дуги низ година.

ОДНОС НОВЧАНЕ ПРЕМА РЕАЛНОЈ АКУМУЛАЦИЈИ[80]
– у $ –

	1965–70.	1971–75.	1976–80.
Сектор предузећа из привреде	66.0	74.0	70.5
Друштвена привреда	85.0	80.0	68.6
Сектор становништва	150.0	188.0	179.1
Домаћа привреда–укупно	96.0	98.0	88.9

Сектор привреде има све већи раскорак реалне и новчане акумулације, односно непокривени део реалних инвестиција (у последњој декади развоја то се креће између 34% и 26%). Укупна домаћа привреда у последњем периоду покрива реалне инвестиције са око 12–18% увозном акумулацијом.

Основни проблем који се јавља јесте усклађивање реалне и новчане акумулације, истовремено осигурање потребне висине реалне и новчане акумулације, односно распоред новчане акумулације (по носиоцима и секторима), структура реалних инвестиција те њихово уклапање у изабрану стратегију економског развоја

[78] Др М. Месарић: Услови и метод развоја недовољно развијених зсмаља, Загреб, 1965, стр. 59.

[79] Вилети Небојша Савић: Кретање новчане и реалне акумулације и њихове увозне и извозне компонентс у југословенској привреди, Тржиште, новац, капитал, бр. 2,1977, стр. 12.

[80] Однос новчане акумулације према реалним инвестицијама без финансијских иивестиција. Према табели новчаних токова НБЈ, Билтен, бр. 6,1981.

Инвестиције могу да заостају за акумулацијом, због недовољних грађевинских капацитета, због недостатка неких инвестиционих добара домаћег или увозног карактера, због помањкања радне снаге и др. У социјалистичким привредама најчешће се сусреће проблем хиперинвестирања, тј. такав ниво инвестирања који прелази висину расположиве новчане акумулације (1 > S). Такав однос новчане и реалне акумулације је посебно изражен у сектору организација удруженог рада привреде.

НОВЧАНА И РЕАЛНА АКУМУЛАЦИЈА СЕКТОРА ПРИВРЕДЕ[81]
– у милијардама динара –

	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
Реалне инвестиције	157.9	229,1	277,6	385.1	539.6	708.0	858.2
Новчана акумулација	117.2	151.3	196.1	259.6	401.0	559.0	710,4
Учешће акумулације у инвестицијама (%)	74.2	66.0	70.6	67,4	74.3	78.9	82,8
Мањак новчане акумулације (1 > S у %)	25.8	34.0	29.4	38,6	25.7	21,1	20.8

Мањак новчане акумулације у односу на реалне инвестиције креће се између 26% и 39% укупних инвестиција, мада се ex post реалне инвестиције и новчана акумулација редовно изравнавају. То се постиже на два начина: (а) Увозом акумулације и (б) Порастом цена и ширењем инфлације, која доводи до пораста номиналне акумулације. У другом случају се поставља стратешко питање: да ли долази до бржег раста цена реалних инвестиционих добара (опреме, сировине, грађевински материјал) или је бржи раст номиналног дохотка, односно формиране акумулације из расподеле дохотка? Не постоји сигурност да ће повећани номинални доходак довести до пораста акумулације, посебно у ситуацији пораста осталих облика потрошње који настоје "да сустигну" све бржи раст цена.

2) Монетарни механгоам и раскорак реалне и номнналне акумулацње

Стално присутни геп у формирању реалне и номиналне акумулације, видели смо, може да се покрије на два начина; а) увозом номиналне акумулације, задуживањем у иностранству и б) дефицитним (инфлационим) финансирањем економског развоја, посебно системом додатне емисије новца изнад ревнотежног нивоа.

Теоријски се ова два механизма нису довољно истраживала у нашој економији; предности и недостаци једног и другог метода уравнотежавања реалне и номиналне акумулације (посебно процесконверзијеједногудруги облик, као и последице и ефекте једног и другог система финансирања економског развоја).

Поставља се основно питање: како је могуће покрити стални геп реалне и номиналне акумулације Ar > An), како се и којим механизмом

[81] Билтен НБЈ, бр. 6.1981.

стални геп стално шири, и, коначно, како се то одражава на економски раст и стабилност привреде?

У делу у којем смо разматрали деловање монетарне политике на формирање и употребу акумулације било је речи о томе на који начин и какве ефекте даје експанзивна (инфлаторна) политика новца и кредита Отклањање јаза реалне и номиналне акумулације могуће је и смањивањем реалних инвестиција, што је везано за сужавање широкогфронта инвестиција, селекцију инвестиција и њихово свођење на ниво расположиве акумулације. Међутим, код земаља у развоју, за које је карактеристична недовољна акумулација из расподеле националног дохотка и истовремено велика "глад" за инвестицијама као генератору развоја и стопе раста, рестрикција инвестиција је тешко могућа–без погађања стопе раста и запослености.

У привреди у којој постоји висока склоност инвестирању, све мањи доходовни ефекти у додатној акумулацији, покриће реалних инвестиција се најчешће врши наведеним комбинованим методама Наиме, уласком у процес инвестирања (претварање новчане у реалну акумулацију), нормално је да су претходно осигурана и формирана довољна средства акумулације (бар у одређеној динамици формирања средстава и улагања). Међутим, најчешће новчана и реална акумулација нису ex ante уравнотежене. Реалне инвестиције претходе стварно расположивој акумулацији. Тај процес не би био могућ без одговарајућег деловања монетарног механизма, јер он не само да омогућава већ и стално проширује тај геп реалне и номиналне акумулације. Овај геп је у привреди све већи, а у последњим годинама показује тенденцију сталног ширења Тиме се поставља и питање механизма и извора његовог сталног покрића и деловања на понашање инвестиције и стопе економског раста

Мањак новчане акумулације, у односу на реалну, се покрива углавном преко банкарског система–коришћењем краткорочних и дугорочних (домаћих и иностраних) кредита, а делом стварањем новца унутар' привреде међусобним дуговањем за преузету (а неплаћену) робу.[82]

У сва три случаја такав ослонац у покрићу реалних улагања омогућава одговарајући монетарни механизам, који, с једне стране, пребацује вишкове акумулације са сектора код којих се формирају (становништво, остале организације, фондови за кредитирање), а с друге, додатном емисијом омогућава процес конверзије краткорочних средстава у инвестициона средства, која се, опет, у облику кредита стављају привреди на располагање, како би она затворила већ настали геп у сфери инвестиционе потрошње. Међутим, због изостанка акумулације из дохотка, долази истовремено до ширења раскорака у инвестиционом билансу банака са све већим вишком кредита у односу на средства, који попуњавају емисионим новцем (тако настаје проблем неликвидности банака, што се отклања новом емисијом новца централне банке).

Други геп који се шири унутар привреде у сфери инвестиција, мада се привремено покрива кредитима банака, води их у додатну емисију новца

[82] Видети интересантне констатације и код К. Михајловића: Економска стварност Југославије. Београд 1981. стр. 30–31.

унутар привреде. изван банкарскогсистема чиме се акумулација привреде потпуно усмерава у реалне инвестиције, док се ликвидност осигурава у сферу краткорочних и дугорочних кредита банака те одложеним плаћањима (емисијом властитог новиа).

Међутим, ова емисија новца унутар привреде није идентична емисији банкарског система, јер је проистекла из сфере инвестиција, из сфере већ формиране коначне потрошње (обично изван друштвене шнтроле), којим се само покрива инфлациона тражња и раст цена Новац емитован на овој основи углавном није у функцији средстава промета и плаћања, већ акумулације коју у крајњем случају "надокнађује", као и непостојећег дохотка (који се "креира" на овај начин).[83]

Са тржишта се тиме односи, и троши, један део реалних инвестиционих добара, у чијој производњи је већ креиран део осталих облика личне и опште потрошње (расподелом дохотка), док се на тржиште, у моменту реализације тих роба, баца "голи новчани еквивалент". У својој природи овде постоји и временски уграђени раскорак између реалних инвестиција које односе с тржишта део производних материјалних добара и новчане акумулације, формиране накнадно кроз расподелу националног дохотка (али она у расподели може и изостати, или се недовољно формирати, што је редовно случај у нашој привреди).[84] Ако банкарски кредит из расподеле дохотка и концентрисаних средстава код банака (акумулисани део вишка код банака) покрива овај геп инвестиција и акумулација, онда ће он омогућити пребројавање овог временског и функционалног непоклапања два основна облика акумулације, чиме банкарски и монетарни механизам само преноси неутрошене делове дохотка (истина, кредитом као инструментом функционисања) поново у сферу инвестиционе потрошње Општи раскорак номиналне и реалне акумулације не мора да се појави, као и нестабилност привреде. Међутим, ако се средства алиментирају из краткорочних средстава код банака, преливањем новца из прометне сфере у сферу коначне (инвестиционе) потрошње, доћи ће до имоЈ билизације новца у овој сфери, вишка новчане тражње у односу на формиране инвестиционе робне фондове, па ће настати двоструки негативни ефекти:

a) Недостатак новца у сфери робног промета (неликвидност привреде и банака);
b) Предимензионисана новчана инвестициона тражња и ширење раскорака номиналне и реалнеакумулације, што води у неравнотежу у сектору инвестиција, а то се затим преноси на целокупну привреду.

У случају када постоји платнобилансна баријера, па се не може због тога додатно увести инвестициона роба, настаће општи раст цена, блокирање делова друштвеног капитала у незавршеним инвестицијама, што

[83] Погделати мало шире о том проблему у делу: Тражња и облици тражње финансијских срелстава.

[84] Назднајап.с и олвојсио нраћсњс овако насталог новца (потраживања и дуговања) у прометној сфсри и сфери ипвсстициоие потрошње је нужност, мада јето толико међусобно повезано подручје ла их је сгзактно тешко одвојити.

води неефикасности инвестиција и обарању стопе раста, односно порасту незапослености рада и смањења капацитета

Ако се банкарски кредит (настао из краткорочних средстава или емисије централне банке) убацује директно у сферу коначне инвестиционе потрошње, негативни ефекти су вишеструки. Наиме, насупрот ефективној куповној новчаној тражњи, нису формирани одговарајући реални инвестициони робни фондови, те настаје и шири се дугорочни инфлациони поремећај. Ширењем овог облика неравнотеже–покреће се нови талас тражње новчане акумулације, уграђује се механизам ширења зависности привреде и сфере инвестиција од банкарског кредита, односно увоза акумулације (у том случају се неравнотежа реалне и номиналне акумулације преноси и на композицију извоза и увоза, уз ширење неравнотеже реалне и номиналне увозне акумулације).

Теоријска истраживања недовољно су уважавала овај моменат, посебно због статичног приступа у односима реалне и номиналне акумулације. Исто тако није истражено и деловање финансијских инвестиција као неке међукатегорије реалне и номиналне акумулације, и поред тога што и оне имају све елементе дугорочних улагања у репродукцију, иако без непосредних ефеката у дохотку.

Феномен раскорака реалне и номиналне акумулације је посебно изражен, ако се узме у обзир и део финансијских улагања привреде које треба покрити властитом новчаном акумулацијом из расподеле дохотка Будући да привреда нема на располагању властиту акумулацију, то се најчешће, или редовно, мора попуњавати емисијом новца. Оправдано се поставља питање, не само теоријског значаја до које границе је могуће покривати све већи недостатак стварне акумулације емисијом новца, посебно све веће финансијске инвестиције (ангажовање и блокирање новчаних средстава у тим пласманима), а да се то не одрази негативно на финансијску стабилност и равнотежу у привредним и финансијским токовима

Монетарним системом мора се тако деловати да се осигура стални раст ликвидних средстава (склоност лигазидности), који улазе у састав новчане масе, али и пораст финансијских улагања до којих долази кроз расподелу дохотка и других облика улагања

Куда то одлази новац? Да ли формира ликвидност репродукције и нормалне пословне трансакције у робноновчаним односима привреде или одлази у друге сфере где остаје блокиран, заробљен за нормалну функцију промета и плаћања?

Може ли новчана маса и монетарни токови у њеном формирању[85] да осигурају циркулацију новца у прометној сфери, одвојено од циркулације дохотка, с тим да се формира довољна новчана маса за финансирање потребне (оптималне) ликвидности привреде? Сигурно је да то ни у једном финансијском систему није могуће, јер се ради о сталним међусобним односима преливања и трансформације.

Годишњи пораст укупне новчане масе углавном је толики да покрива раст ликвидних средстава привреде (без новчаних средстава других сектора),

[85] Билтен, НБЈ, бр. 1–2. 1983, таб.18.

док су финансијска улагања привреде, која су преко два пута изнад раста новчане масе (без међусобних кредита у привреди), ангажовали велики део новчаних средстава

Ако се наведеном проблему дода и износ годишњег раста масе новца (у оквиру новчане масе и неликвидних средстава) других сектора, алиментиран из дохотка, односно акумулације, онда је очито да емисиони механизам само убацује новац у привреду у којој он не омогућава само промет и реализацију вредности, стварање и расподелу дохотка већ се јавља и као "додатни" доходак–да би се коначна расподела уопште могла извршити.

Међутим, текући новац скреће кроз сферу расподеле и прерасподелу у подручју акумулације, које, када нема довољно, текући новац "надокнађује", али по цену сталне финансијске неравнотеже у привредном сектору и привреди као целини. У насталој синтези сфере текућег новца и сфере капитала развија се структурна и глобална финансијска неравнотежа Инфлациони механизам је уграђен у систем стварања новца и кредита преко њихове сталне "конверзије" у аку^гулацију, односно преко његовог обављања оних функција које треба да врши стварна новчана акумулација из расподеле националног дохотка

Како привреда нема расположиве акумулације ни за покриће реалних швестиција покрића ових ангажмана врше се индиректно, преко банкарских кредита Ова средства се поновно јављају у формирању кредитног потенцијала банака, да би се поново стављапа привреди на располагање у облику кредита Настаје познато спирално кретање: кредит → депозит → кредит и стални процес нарастања дугова привреде код банака или и феномен сталне неликвианости привреде

Новчаном акумулацијом привреда не покрива ни своје реалне инвестиције (јаз између њих се само проширу іе), док су финансијске инвестиције у потпуности покривене емисијом новца.[86]

Годишњи мањак новчане акумулације привреда покушава надокнадити повећаним међукредитирањем (робним кредитима). У годинама у којима је мањак новчане акумулације изразитдолази до ескалације робних кредита, супротно томе, у годинама у којима је овај геп номиналне и реалне акумулације мање изражен–сужено је међусобно кредитирање.[87]

[86] Проблем јс још више потенциран јер је привредним субјектима остапљена могућност да самостално одређују и рсгулишу усмеравањс акумулације у обртну сферу и сферу реалних улагања Преферирање реалних инвсстиција, уз потпуно запостављање трајнид обртних средстава, у томе само заоштрава крнзу финансирања привреде, поред формирања сталне "глади" за новцем.

[87] Без међусобних кредита унутар привреде, реалие инвестиције обухватају улагања у основна средства и залихе.

5. РЕАЛНЕ, БРУТО, НЕТО И НОВЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ

Теоријски и практично опште је прихваћено разлИковање реалних и номиналних облика акумулације, односно реалних инвестиција и новчане акумулације. То је уобичаЈено разликовање инвестиција и акумулације у развојној секвенци једне економије. Међутим, нужно је разликовање и тачно дефинисање и основних облика реалних инвестиција, посебно због њиховог повезивања с изворима акумулације у којима имају одговарајућу равнотежну позицију. Зато се обично каже да постоје бруто, нето и нове инвестиције.

Бруто инвестиције обухватају замену постојећих и изфадњу, односно повећање, фиксних и обртних фондова у привредним и непривредним делатностима. Контра позиција у билансирању сфере инвестиција овом облику налази се у нето акумулацији, издвојеној из дохотка и средствима формиране амортизације. Овај облик инвестиција показује укупан финансијски инвестициони потенцијал привреде, способан за реална улагања, Због све већег удела амортизације (везане за све брже технолошко застаревање и амортизовање основних фондова), у свим развијеним привредама овај облик извора средстава има значајну временску и функционалну стабилност и сигурност.

НАЦИОНАЛНИ ДОХОДАК, НЕТО АКУМУЛАЦИЈА И НЕТО ИНВЕСТИЦИЈЕ[88]
– у милијардама, текуће цене –

	Национални доходак	Нето инвестиције	Стопа нето инвестиције	Нето акумулације	Стопа акумулације	Покриће нето инвестиције нето акум. у $
1970.	142,9	51,0	35,7	39,1	27,4	76,8
1971.	186,2	68,3	36,7	53,0	28,5	78,1
1972.	221.1	64,1	29,0	53,1	24,0	82,8
1973.	275.5	86,7	31.5	75,6	27,5	87,2
1974.	363.3	i 31.3	36.1	99.7	27,5	76,0
1975.	454.3	159.4	35.1	121.8	26.8	76,4
1976.	528.5	173,5	32.8	130.0	24.6	75.0
1977.	661.9	254.6	38.5	177,5	26.8	69.7
1978.	821.9	194.0	23,6	177,7	21,6	91.6
1979.	1054.0	280,6	26,6	214,9	20,4	76,5
1980.	1385,7	396,5	28,6	340,0	24,5	85,7
1981.	1992.0	505.7	25,5	371,5	18,6	73,5

Нето инвестиције су знатно ужи појам од бруто инвестиција. Нето инвестиције обухватају само повећање производних и непроизводних фиксних фондова, као и повећање обртних фондова у привредним делатностима, које

[88] Нето акумулација узета као бруто инвестиције, умањене за амортизацију, уз корекцију салда економских односа с иностранством (Избор: СЈГ; 1981, и др. Р. Вукчевић, оп. цит., стр. 5–7).

се финансирају из средстава формираних кроз расподелу националногдохотка (акумулација, без амортизације).

У привреди Југославије покриће нето инвестиција нето акумулацијом износило је 1965. и 1966. године готово 100%, да би у 1977. години опало на 69,7%. Тиме се један део амортизације прелио у финансирање проширене репродукције привреде, поред средстава акумулације насталих из расподеле националног дохотка ;

Због све већег дела амортизације у друштвеном производу и у бруто инвестицијама, разлика између бруто инвестиција и нето инвестиција утолико је већа, уколико се одређена земља налази на вишем степену развоја "Високи удео амортизације представља значајну развојну предност за развијене земље утолико што оне могу, и при ниској стопи нето инвестиција, да остваре релативно високу стопу бруто инвестиција". Иако амортизација служи првенствено за покриће трошкова замене расходованих основних фондова, ипак замена у условима брзог техничког прогреса омогућава модернизацију и повећање капацитета, дакле јачања производног потенцијала и формирања нових инвестиција.[89]

Нове инвестиције се по свом садржају налазе између бруто инвестиције и нето инвестиција Оне обухватају процес повећања фиксних и обртних фондова у привредним и непривредним делатностима, који се финансира из расподеле националног дохотка, као и из оног дела амортизације који преостаје после замене утрошених и расходованих фиксних фоднова Нове инвестиције су, дакле, мање од бруто инвестиција за величину замене, а веће од нето инвестиција за онај део амортизације који преостаје изнад трошкова замене за финансирање повећања фиксних фондова.[90]

Док се у микропланирању не прави разлика између брутоинвестиција, нето инвестиција и нових инвестиција, то разликовање веома је важно у макроекономској теорији, анализи и планирању привредног развоја Ова разлика се јавља не само због разлика у изворима финансирања него и због њиховог различитог деловања на привредни развој, односно на формирање и динамизирање стопа привредног раста Са становишта привредног раста, нове инвестиције су од пресудног значаја, јер једино оне дају тачне податке о најважнијем фактору привредног раста–порасту фиксних и обртних фондова у току године или у одређеном планском периоду. Брутоинвестиције обухватају не само повећање него и замену фондова, а нето инвестиције не исказују у целости повећање фиксних и обртних фондова (јер искључују онај део повећања фондова који се финансира из амортизације). С обзиром на различити удео амортизације у бруто инвестицијама, с обзиром на различити удео замене у амортизацији,[91] кретање бруто инвестиција и нето инвестиција не индикује правилно повећање фикасних и обртних фондова, као основне

[89] Овај проблем смо шире обрадили у делу у којем разматрамо амортизаиију као извор финансирања развоја.

[90] Д. Војнић: Неки аспекти проблема апализе и планирања инвестиција, Економски институт. Загреб. 1961.

[91] На жалост, наша финансијска и привредпа статистика не прате систематски висину замене и понашање нових инпестиција, мада би то било интересантно.

детерминанте привредног раста. Иста величина бруто инвестиција може да има веома различите развојне ефекте према висини замене (већи удео замене довешће до сразмерно мањег повећања производних фондова, и, обратно, мање учешће замене повољно ће деловати на пораст производних фондова). Иста висина нето инвестипија може да доведе до различитих стопа пораста фиксних и обратних фондова, већ према томе да ли је и колико амортизација већа од трошкова замене расходованих фиксних фондова

У процесу убрзаног економског развоја, амортизација је редовно већа од трошкова замене расходованих фиксних фондова, посебно код развијених индустријализованих привреда, што омогућава њено делимично коришћење за финансирање нових инвестиција.[92]

Потребно је посебно указати на потребу разликовања стопе акумулације од стопе нето инвестиција. Те се разлике понекад занемарују, што ствара тешкоће при анализи података о наведеним стопама

Стопа акумулације означава удео акумулације у народном дохотку. То је у ствари издвајањесредстава у пораст пословногфонда Стопа нето инвестиција је удео нето инвестиције у националном дохотку, док стопа бруто акумулације и бруто инвестиција показује њихово учешће у друштвеном производу.[93]

У анализи и планирању економског развоја најчешће се употребљавају стопе брутго инвестиције и нето инвестиција. То је прихваћено у готово свим земљама у свету.

Развијене привреде (са већим уделом амортизације у друштвеном производу) имају већу разлику између стопе бруто инвестиција и нето инвестиција, треба истаћи, међутим, да то зависи и од политике амортизације која се спроводи у одређеној привреди.[94]

БРУТО И НЕТО ИНВЕСТИЦИЈЕ
– у % –

	Стопа бруто инвестиција	Стопа нето инвестиција
1869–1898.	20,0	13,5
1899–1918.	19,4	13,1
1919–1948.	21,1	9,4

Висина стопе акумулације одређена је расподелом националног дохотка на две основне категорије расподеле: 1) Потрошњу и 2) Штедњу (акумулацију) (Y = C + S).

а) Личне,

[92] Амортизацију као избор финансирања инвестиција шире смо обрадили у делу у којем разматрамо формирање и употребу амортизаиије као и извора проширене репродукције.

[93] Будући да акумулација представљасамо онај део националног дохотка који служи за повећање производних фондова, а ието инвестиције обухватају, поред тога и повећањефондова у непривредним делатностима, стопа акумулације није идентична стопи нето инвестиција, иако се оне понекад поистовећују (др М. Месарић, оп. цит.).

[94] То добро илуструју подаци за САД у раздобљу од 1986–1948. године, као и у појединим ужим временским интервалима унутар широког временског хоризонта види табелу 2 (Simon Kuznels: Proportion оГ Capital Formation to National Product, American Economic Revievv, 1952. No 2).

b) Инвестиционе,
c) Опште и заједничке потрошње.

Дакле, имамо већ познати однос из економске теорије

$$Y = C + I + G$$

Повећање личне и опште потрошње смањује стопу акумулације уз постојећи доходак, и обрнуто. Потрошња и акумулација су две комплементарне међусобно искључиве величине, бар тако површински изгледа (C = Y + S). Такав је закључак и ваљан једино у случају статичке, односно краткорочне анализе, мада се у договорном процесу развоја ова два агрегата допуњавају.

"Динамички посматрани односи потрошње и акумулације показују да у распону дужег временског раздобља, с продужењем временског хоризонта, све више губе своје супротности, уступајући место међусобној условљености. Виша стопа акумулације значи, додуше, нижу потрошњу у садашњости, али она уједно осигурава бржи пораст производних фондова, производње, националног дохотка, па и потрошње у будућности".[95]

6. ОПТИМАЛНА СТОПА ШТЕДЊЕ И ИЗБОР ОДГОВАРАЈУЋЕ СТРАТЕГИЈЕ РАСТА

Бржи ритам развоја најчешће је повезан и органски захтева вишу стопу акумулације. Виша стопа акумулације у оквиру довољно дугог временског раздобља повећава потрошњу, односно животни стандард становништва, али и стопу економског раста и нови (изведени у процесу раста) пораст акумулације. Не постоји у том периоду развоја међусобна искључивост акумулације и потрошње. Повећана и убрзана акумулација у почетку процеса развоја у каснијим фазама развоја (ако је рационално и продуктивно коришћена) води порасту потрошње и животног стандарада. Највећа могућа стопа акумулације је она која је најповољнија с гледишта економског раста и подизања животног стандарда. Максимална стопа акумулације углавном није једнака оптималној стопи акумулације. Стога, теоријски, али и у практичној развојној политици, треба разликовати три врсте стопа акумулације:

1. Максимална стопа акумулације,
2. Минимална стопа акумулације,
3. Оптимална стопа акумулације.

Максимална стопа акумулације је такво учешће акумулације у националном дохотку које осигурава максимално ангажовање расположивих средстава у репродукцији, односно оптимално издвајање из националног

[95] Др М. Месарић, оп. цит., стр. 91.

дохотка у одређеном изабраном периоду, најчешће у намери да се оствари неки други одабрани циљ у процесу развоја

Минимална стопа акумулације се често третира као она стопа која је једнака нули, односно као стопа која обележава недостатак било какве акумулације. То је стање једноставне репродукције, односно привредне стагнације. Постоји могућност појаве и негативне стопе акумулације, а то значи употребе већег или мањег дела амортизације у сврху текуће потрошње, која резултира смањењем производних фондова, што логично води у процес дезинвестирања. Развојна политика једне привреде не може прихватити као минималну стопу акумулације стопу која је једнака нули, а још мање негативну стопу. С гледишта рационалне развојне политике, као доња граница акумулације могла би се означити она стопа која омгоућава бар такав пораст дохотка који је једнак порасту становништва Минимална стопа акумулације је таква стопа која је потребна да би се рег capita доходак одржао на достигнутом нивоу.[96]

Од посебног је интереса за сваку привреду истраживање максималне стопе акумулације. Навешћемо неке факторе који је одређују.

Максималну стопу акумулације (горњу границу у повећању акумулације) одређују углавном два фактора:

а) Најмањи могући ниво личне и опште потрошње, који је резултат одређених историјских и друштвеноекономских фактора Повећање стопе акумулације може се само изузетно и привремено вршити смањивањем постојећег нивоа рег capita личне потрошње. У недовољно развијеним земљама постоји могућност да се редистрибуцијом личних доходака смањи укупни обим личне потрошње и повећава акумулација, задржавајући, или чак повећавајући, потрошњу становништва у ниским и средњим доходним групама, и то тако да се разним, више или мање радикалним, методама редукују дохоци највиших доходних група становништва[97]

Расподела националногдохотка на фонд потрошње и фонд акумулације не би смели ићи на штету наслеђеног и историјски условљеног животног и друштвеног стандарда становништва. Таквим се решењем достиже горња граница акумулације, односно доња граниа потрошње, но оно може бити прихватљиво само за ограничено раздобље.[98]Није могуће прихватити претпоставку о задржавању рег capita потрошње на истом, или чак нешто нижем нивоу, при све већем рсг capita дохотку, при све већој репродуктивности рада у току дужег временског периода Дужа стагнација личне потрошње, пре или касније, би довела до успоравања и угрожавања производности рада и стопе раста

[96] Лко је позиати капиталии коефииијент и стопа пораста становништва. онла је могуће израчунати минималну стопу акумулације помоћу HarrodDomarova модела: r = a/k. Нпр. ако је годишн.а стопа порста становништва3%, онда и годишња стопа раста националног дохотка треба да будс3% ла би се осигурао константан рег capita доходак. Претпоставимо ли сада да је маргинални капитални коефицијент 2,5 тада произлази да минимална стопа акумулације, потрсбна за осигурање годишње стопе пораста националног дохотка од 3%, тј за осигурање константног рег capita дохотка, треба да буде 7,5% (a = rk = 3 2,5 0 7,5).

[97] Исто, стр. 91.

[98] Исто, стр. 91.

2) Натурална структура вишкова одељка проширене репродукције, после извршене размене с иностранством, је други ограничавајући фактор максималне стопе акумулације. Овај фактор одређује у ствари акумулациони потенцијал привреде. Неки стоје на становишту да је расподела националног дохотка на потрошњу и акумулацију одређена искључиво натуралном структуром друштвене производње. Такво становиште важи међутим једино у затвореној привреди, док се у привреди која учествује у међународној размени може преко спољње трговине мењати одређена граница натуралног састава домаћег производа. Ипак, натурална структура друштвеног производа, после извршене размене с иностранством представља горњу границу. Иначе настају веће диспропорције реалне и номиналне акумулације и раст нестабилности привреде.

Чињеница је да се новчана или номинална акумулација може повећати и преко границе коју дозвољава обим и структура вишкова одељка репродукције, али стварна акумулација не може прећи ту границу. Ако номинални износ акумулације и инвестиција премаши износ расположивог вишка, доћи ће до пораста цена инвестиционих добара, тако да ће, упркос порасту номиналних инвестиција, њихов реални обим остати у границама расположивих вишкова. Новчана акумулација мора бити усклађена с обимом и структуром вишкова првог одељка. Ако нема довољних количина сировина, грађевинског материјала и опреме, новчана акумулација се неће моћи претворити у стварну.

Оптимална стопа акумулације представља такву стопу којом се (у границама објективних могућности) у највећој мери остварују развојни, стабилизациони и други циљеви друштва, односно задовољавају потребе друштва.

Оптимална стопа акумулације и њено планирање, постављање паралелно с циљевима развоја, имплицира могућност избора Могућност и распон избора стопе акумулације различити су у краткорочном и дугорочном временском раздобљу. “У краткорочном временском раздобљу могућност свесног избора и регулисања стопе акумулације ужа је него у средњорочном и дугорочном временском рааздобљу. У краткорочном временском раздобљу слобода избора стопе акумулације зависи углавном, од два фактора: 1) учешће спољне трговине у друштвеном производу, то значи могућности да се преко спољње трговине материјална структура расположивог друштвеног производа прилагођава структури потрошње 2) краткорочној еластичности домаће производње”. Овде се, пре свега, ради о већој или мањој адаптибилности домаће производње на промене у обиму и структури потрошње. Познато је да је еластичност производње знатним делом зависна од степена искоришћености производних фактора Ово је посебно интересантно за земље у развоју, јер је за њих карактеристичан низак степен коришћења производних капацитета. У већем броју грана привреде капацитети се користе често са само 30–35% техничких капацитета.

Одређивање оптималне стопе акумулације најчешће претпоставља претходно рашчишћавање основних позиција од којих ће се поћи, зависно од циљева развоја који се желе остварити:

1. максимализација потрошње у одређеној развојној фази;[99]
2. максимизирање производности, односно стопе раста;
3. одржавање тржне и монетарне равнотеже, односно уравнотеженог економског разхвоја.

Оптимална стопа акумулације се, са становишта максимализације потрошње, одређује у односу на могуће кретање потрошње. Повећање стопе и масе акумулације смањује садашњи обим потрошње, али повећава будућу производњу и будућу потрошњу. Оптимална је она стопа акумулације, посматрана са становишта потрошње, која максимизира висину садашње и будуће потрошње.

Одређивање оптималне стопе акумулације са становишта максимализације производности рада и стопе раста.

"Други приступ интерпретацији и одређивању оптималне стопе акумулације ставља у први план постизање највеће могуће производности рада. С тим у вези разликују се две врсте фактора од којих зависи производност рада. Прва врста фактора је објективне материјалне природе, првенствено техничка опремљеност рада, а у другу врсту иду субјективни фактори, тј. човек и његова радна иницијатива, способност и ефикасност. Вишом стопом акумулације повећавају се објективни фактори производности, али привремено, због смањивања потрошње, слаби утицај субјективних фактора производности. Оптимална стопа акумулације је она стопа која максимизира комбиновани ефект објективносубјективне компоненте производности рада, тј. она стопа која максимизира пораст друштвене производње. Повећање стопе инвестиција изнад одређене критичне тачке не само да смањује производност рада због наведених разлога, него изазива и друге поремећаје и напетости коједоводедо опадања ефикасности инвестиција.[100]

Оптимална стопа акумулације и позиције одржавања тржишне и монетарне равнотеже је трећи приступ одређивања оптималне стопе акумулације.

Висока стопа инвестиција, и, изазвана (изнуђена) тиме "нужна" висока стопа акумулације, готово редовно воде у инфлацију, односно монетарну и тржишну неравнотежу (с дефицитом платног биланса), при чему се обично констатује да је она неизбежна појава брзогразвоја. Овакав приступ често је повезан са схватањем да је "одређен" степен дефицитног финансирања инвестиција користан с гледишта дугорочног развоја, "дакле с концепцијом која заговара дефицитно финансирање развоја". Оптимална стопа акумулације

[99] У основној стратегији развоја наше привреде и оствареним токовима све чешће се истиче став да се од стратегије наглашене потрошње окрене стратегији наглашене акумулације. Јер, даљи раст осталих облика потрошње довео би до успоравања формирања домаће акумулације, угрожавања "здравих" облика финансирања инвестиција, те краткорочне ретардације стопе раста.

[100] Др. А. Бајт: Максимализација потрошње као средство оптимализације стопе инвестиција и привредног раста (Методолошки проблеми привредног раста и привредног планирања, Југословенски институт за економска истраживања, Београд, 1965. стр. 4).

може у таквим условима доћи (и обично долази) у сукоб са захтевом за одржавање стриктне тржишне и монетарне равнотеже, односно стабилног дугорочног економског развоја.

На вишем степену развоја у одређивању одговарајуће стратегије формирања и употребе акумулације, привреде се све више оријентишу на захтев одржавања стабилног привредног раста (монетарна, тржишна и платнобилансна уравнотеженост), а то значи одређивање такве стопе акумулације која ће све више бити резултат одређене, већ формиране, структуре друштвеног производа (односно производа који ће се у одређеној фази развоја формирати). Тада се истовремено настоје остварити сва три циља: оптималност раста, стабилност привреде и уравнотежен платни биланс.[101]

7. ШТЕДЊА И ЕКОНОМСКИ РАСТ

У економској теорији, независно од правца којем поједини теоретичари припадају, углавном постоји јединствен став да су темпо и стопа привредног раста директно зависни од стопе и масе акумулације. Готово не постоји студија посвећена проблему развоја у којој се акумулација не узима као основни или један од основних фактора.

Један од основних проблема савременог привредног система јесте како осигурати оптималну масу и стопу акумулације и њену што већу ефикасност употребе и алокације. Она је у самом средишту интереса економске теорије, развојне политике и политике стабилног дугорочног раста.

Проширена репродукција (економски раст) претпоставља акумулирање једног дела друштвеног производа односно изузимање једног дела националног дохотка од личне и опште (и заједничке) потрошње, те његову употребу за повећање основних и обртних производних фондова. Економски развој, видели смо, Маркс третира као процес акумулације капитала. И грађански економисти прихватају акумулацију (инвестиције) као главну детерминанту стопе раста. Постоје бројне теорије раста марксистичког, кејнзијанског и неокејнзијанског правца, али нема ни једне теорије која не узима штедњу (акумулацију) као једну од основних детерминанти раста.[102]

[101] Ако се не формира оптимална стопа и висина акумулације, као њена структура, односно ранкотежа с реалном акумулацијом, тада ће сама припреда накнадно настојати да оствари такве токове друштвене акумулације и инвестиција (новчана и реална акумулација), али уз рсдовно ширење дефицитног финансирања претераних инвестиција и опште нестабилности прииредс (производњс и потрошње). Ураппотежаваил се одвија кроз лроцес ширења инфлације и иифлационо све веће "стварање" новчане акумулације.

[102] Подсетимо се само бројних модела раста у којима је акумулација (штедња) детерминанта брзине и стабилности економског раста. Теорија стагнације и регресије: Марксова теорија раста: 5ћитре1егоуа теорија економског раста: Кеупезоу модел раста; Кеупезцапзка теорија раста (J. Коот$оп, N. КаШоуа, Ш Кге1еа); теорије економске зрелости; социолошке теорије раста (А. 1^е\т, Ш. 5. Кало^) и савремсна синтетичка теорија раста (теорије раста шире смо обрадили у књизи: Саврсмене економске теорије, Екоиомски факултет, Сплит, 1981, стр. 208.)

Упоређења која су вршена у кретању стопе раста и акумулације код неколико привреда света указују на позитивну корелацију ова два макроекономска агрегата.[1]

Корелација стопе акумулације и стопе економског раста, истина, "није тако висока, како се често сматра", јер постоје и други фактори економског развоја који често одлучујуће утичу на "квалитет" и брзину раста.

Пођимо за почетак од основног понашања стопе акумулације, инвестиција и друштвеног производа у неколико последњих година развоја наше привреде.

Односи у кретању стопе акумулације, инвестиција и економског раста указују да постоји одређен позитиван узајаман однос.[2]

Очигледно су потпуно супротна кретања инвестицИја у основна средства и номинални друштвени производ. Супротна је тенденција и у кретању инвестиција у основни капитал реалне стопе раста (осим у 1987. и 1988. години). У понашању номиналног друштвеног производа и нето акумулације запажају се исте тенденције, али и у кретању реалне стопе раста (осим 1980. године).

Висока стопа акумулације, исто као и висока агрегатна потрошња, не значи аутоматски вишу стопу економског раста и запослености. Овде се постављају основна питања:

- какав је расход акумулације по секторима (производни, непроизводни);
- какав је механизам и брзина кретања акумулације;
- време формирања и употреба акумулације;
- структура коришћења акумулације (производне или непроизводне инвестиције);
- механизам оптималне алокације националне акумулације;
- ефикасност инвестиција;
- систем расподеле и општи однос према акумулацији и др.

Високо учешће инвестиција у залихама је велико оптерећење акумулације, што умањује ефиксност коришћења акумулације и њено деловање на економски раст. "Улагање 6 –13% друштвеног производа за повећање залиха одржава неповољну структуру улагања акумулације у основне и обртне фондове друштвеног сектора привреде, што іе за два до три пута веће учешће у односу на развијање тржишне привреде".[3]

Акумулација кроз процес формирања средстава за репродукцију није сама по себи фактор који непосредно делује на привредни раст. Директно деловање, уколико и постоји, негативног је правца, а одражава се преко

---

[1] Видети др М. Месарић, оп. цит., и др Д. Марсенић: Односи акумулације и потрошње у југословенској приврели, Научна књига, Београд, 1969.

[2] Испитивања којасу вршена између ове две величине у 19 недовољно развијених земаља показала су да постоји писока позитивна корелаиија. посебно у олносима стопа инпсстинија и стопа скономског раста. (Видети др Милан Месарић: Услови и мстолс развоја нсловољно развијспих земаља, Информатор, Загреб, 1965, стр. 55–99).

[3] Др М. Голијанин: Политика и инструменти регулисања новца и кредита у Југославији, Привредни преглед, Београд, 1974., стр. 36–37.

одузимања дела националног дохотка од потрошње, чиме се ограничава процес раста. Јасно, под претпоставком да је потрошња генератор развоја. Међутим, ако се процес формирања акумулације истовремено одвија с процесом инвестиција (улагања) тако формираних средстава, ова повезаност (преко инвестиција) постаје непосредна Теоријски то се редовно претпоставља:

a) да је процес акумулације истовремено и процес инвестирања (S = 1 ex ante);

b) да постоји чист облик формирања акумулације (штедње), без других "додатних" облика акумулације, било из развијених дефицитних канала "формирања" акумулације, било из увоза акумулације, што данас редовно није случај.[4]

Дакле, не акумулација као агрегат за себе, већ процес њеног реалног инвестирања постаје фактор преко којега се јавља деловање процеса акумулације на стопу економског раста. Стога се поставља питање висине инвестиција, њихове структуре и деловања на стопу економског раста (друштвени производ и национални доходак). Овај проблем ћемо нешто каснијешире размотрити.[5]

Поред инвестиција (акумулације) постоје и други бројни фактори који одређују стопу раста и процес репродукције,[6] а пре свега:

1. Виши степен коришћења инсталисаних капацитета,
2. Боља организација рада,
3. Степен стручногобразовања запослених,
4. Бржа или спорија примена нове технологије,
5. Већ достигнути ниво економског развоја,
6. Природни услови,
7. Отвореност према светском тржишту и могућност апсорпције увоза иностране акмулације и др.

Стопа акумулације и акумулативна способност привреде углавном је одређена објективним факторима:

1. Степеном економског развоја, односно висином pcr capiia дохотка, при чему виши per capita доходак омогућава вишу стопу акумулације, ако се претпоставе остали фактори ceteris paribus.
2. Структуром приврде, уз различито учешће и деловање појединих одељака репродукције на стопу акумулације. Овај фактор је од битног значаја, посебно у нашој економији у смислу избора концепције и стратегије развоја–да ли тај бржи развој првог или другог одељка

[4] Шире о иаведеном проблему расправљамо у четвртом делу: Дефицитно финансирање економског развоја. а затим у петом: Инострана средства у процесу финансирања развоја.

[5] Нанелимо само за почетак податак о ефикасности коришћња акумулације у машој приврели прско крстан.а истовременог маргиналног капиталног коефицијента (олнос инвестииија у осмовна срсдства лруштвснс привреле према прирасту лруштвеног произпола лруштвене привелс) који је у периоду 1961–1965. износио 3,01; периоду 1966–70. 3,76 и у периоду 1971–78. 3.85). (Др Р. Вукчевић: Обим и усмеравањс акумулације, Саветовањс. Црногорска академија наука и уметности, Титоград, скрипта, стр. 7,1980.).

[6] Теоријски сс до данас излиференцирало око 27 аутономних фактора привредног раста. мала неки економисти изднајају преко 60 фактора.

репродукције посебно у контексту пораста акумулативности сектора привреде и располагања акумулацијом од удруженог рада (оба елемента су истовремено стављена у функцију брзог економског развоја). Познато је да постоје различити ефекти појединих одељака привреде (и грана) на акумулацију, али и акумулације усмерене у одређене гране привреде (већег или мањег капиталног коефицијента). Ови моменти се обично запостављају у вођењу практичне политике инвестиција, јер се глобалне инвестиције формирају као прост збир индивидуалних инвестиција, које су формиране више стихијски, и бројних неповезаних одлука више привредних и других субјеката.

3. Извозним потениијалом привреле, посебно у смислу повећања средстава за производњу–увозом акумулације (у монетарном и реалном изразу).
4. Друштвеноекономски систем, у погледу мобилизације потенцијалне акумулације показао је очите предности социјалистичке привреде, засноване на друштвеном планирању и друштвеним средствима за производњу, у односу на капиталистички привредни систем. Проучавање самоуправног привредног система не може мимоићи његов став према акумулацији. Ово посебно због тога што продукциони односи врло снажно делују на висину и ефикасност акумулације, али и акумулације на развој продукционих односа.
5. Брзина привредног равоја и акумулације одређени су не само висином инвестиција већ и посебно њиховом струтуром. Треба имати у виду разне аспекте те структуре:
   a) Удео привредних и непривредних инвестиција;
   b) Гранску структура привредних инвестиција и
   c) Техничку структуру инвестиција.

Акумулација, дакле, преко њеног коришћења у одређеним структурним аспектима инвестиција, обично делује на формирање дохотка и нове акумулације.

Оптимална структура инвестиција различита је у свакој појединој земљи. На оптималну структуру инвестиција делују бројни фактори:

1. Обим и структура природних извора,
2. Степен привредног развоја и постојећих диспропорција у привредној структури,
3. Могућности и услови уклапања у међународну поделу рада,
4. Демографска ситуација, уз већи или мањи степен латентне или отворене незапослености (већа или мања демографска експанзија),
5. Темпо и природа научног и техничког напретка и могућности њихове примене,
6. Разни други политички и социЈални чиниоци.[7]

[7] Др М. Месарић. оп. цит., 99. Овде се пре свга мисли на социјалну и политичку ситуацију у једној земљи. расподелу друштвене моћи и политичких структура. облике и структуру

Постоје и други бројни фактори од којих зависи формирање и одржавање оптималне стопе акумулације и висине структуре инвестиција.

Деловање инвестиција на привредни развој не огледа се само у непосредном повећању производње и дохотка који дају нови однос–проширени капацитет. Свака инвестиција повлачи за собом већи или мањи пораст запослености, а пораст запослености изазива повећану тражњу потрошње робе, што стимулише експанзију производње потрошних добара.

Познато је у економској теорији широко изучавање инвестиционог мултипликатора, што уз мултипликатор запослености, мултипликатор спољње трговине и акцелератора, треба да дају објашњење о динамичној повезаности основних агрегата у развоју привреде.[8]

Инвестиције као кумулативан процес једном започете "покрећу одређене економске снаге које процес инвестиција не само подржавају него га убрзавају и проширују". Један талас инвестиција изазива други, једна инвестиција изазива потребу за комплементарним инвестицијама "У капиталистичкој привреди делују извесни фактори који коче кумулативан ток инвестиција и узрокују циклично кретање проширене репродукције. Али у овим земљама у којима не делују довољно снажни ограничавајући фактори постоји тенденција хипериивестирања пошто инвестиције достигну одређени интензитет, потребан да би инвестициони процес добио кумулативни карактер. Један од важних задатака планирања састоји се у томе да се обим инвестиција одржава у оним границама које дозвољавају расположиви извори акумулације и расположива количина инвестиционих добара".[9]

Без наведених уравнотежених односа у монетарној и реалној сфери (акумулације и реалних средстава за инвестиције), настају поремећаји с најчешћс инфлационим обликом неравнотеже.

Основни проблем савремених привреда је у томе што стопа штедње из дохотка стално опада. Дакле, маргинална склоност штедњи се снижава, чиме се и маргинална склоност потрошње повећава Еквипирање капитала за тржиште капитала или банкарски систем (маса штедње) је све ниже, а тиме и тешкоће у финансирању инвестиција и консолидације банкарског система

Стопа штедње у САД пада за готово 10% из 1952. на око 2% у 1990. Слична је ситуација и у другим привредама. Насупрот томе штедња јавног сектора је негативна, дакле јавља се стални буцетски дефицит.

располслс доходака. носиоке акумулацијс (бапке. државс, непосрелни произвођачи) те носионе одлука о инпестииијама (приватни или шири друштвени интереси).

[8] Др С. Комазси: Стратсгија стабидизације скономског система. НИШГО, Штампа, Шибсиик. 1978; лр Б. Шошкић, Екоиомске доктрине, Савремеиа администрација, Београд, 1980; др Е Шошкић. Производња. запосленост и стабилизација. Београд 1976; др Б. Хорват: Економска политика стабилизације, Напријед, Загреб, 1976; др М. Бабић: Макроекономски модели, Наролне новике. Загреб. 1977.

[9] Др Р. Стојаиовић: Теорија привредног развоја у социјализму, Научна књига, Београд,

НЕТО НАЦИОНАЈНА ШТЕДЊА
У % ДБР

ГЛАВА ТРЕЋА

ФИНАНСИЈСКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ И ИНСТРУМЕНТИ У ПРОЦЕСУ ФИНАНСИРАЊА

1. ФИНАНСИЈСКИ СУБЈЕКТИ У РЕПРОДУКЦИЈИ

Структура финанслјског тржишта састоји се од неколико врста субјеката који на њему делују:

1. Примарнн финансијски субјекти у које спадају организације удруженог рада привреде код нас, становништво, држава, као и међународне корпораци је у другим земљама у капитализму,
2. Секундарни финансијски субјекти, финансијски посредници или интермедијатори.

Карактеристика фннансијских институција је у томе да финансијски инструменти сачињавају њихов основни потенцијал, док им је основна делатност на финансијском тржишту концентрисана на држање и операције финансијским инструментима. Основне финансијске институције су банке или банкарски систем и фондови за кредитирање.

Монетарни систем, немонетарни финансијски посредници и дефицитни и суфицитни субјекти у репродукцији

Пренос финансијског вишка са суфицитних субјеката на дефицитне углавном се врши кроз три канала:

1. директном методом,
2. индиректном методом,
   a) посредством монетарног система,
   b) посредством немонетарних институција (институција које немају депозитног новца у својој структури средстава и немају право на емисију новца),

3. Преко немонетарних финансијских посредника Финансијски и нефинансијски сектори могу се систематизовати на следећи начин:

МОНЕТАРНИ СИСТЕМ, НЕМОНЕТАРНИ ФИНАНСИЈСКИ ПОСРЕДНИЦИ И ДЕФИЦИТАРНИ И СУФИЦИТАРНИ СУБЈЕКТИ У РЕПРОДУКЦИЈИ

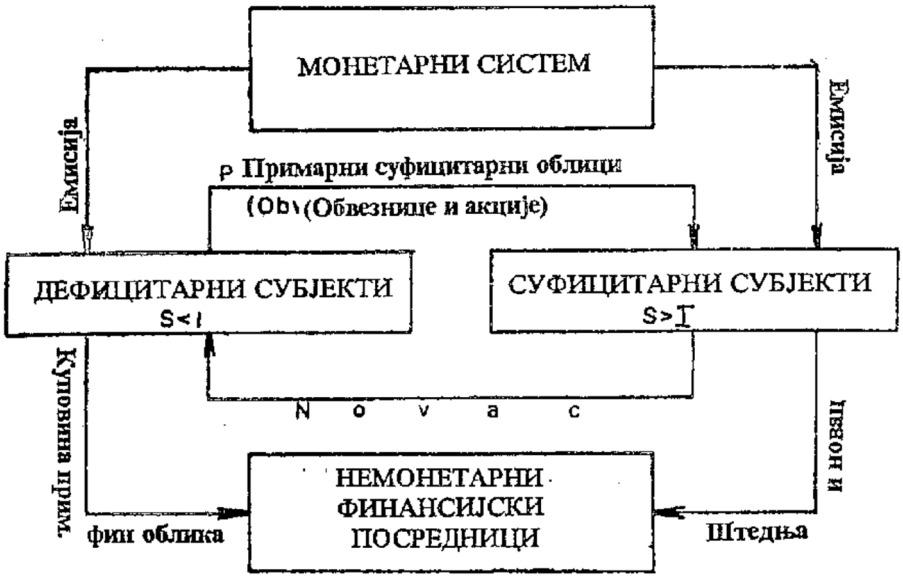

Наведена шема поделе привреде на финансијске и нефинансијске секторе у нешто измењеном, јаснијем функционалном смислу повезаности, може се приказати на начин да се прикажу међусобни токови новца и акумулације између сектора у финансијском систему, као и повезаност у систему финансирања репродукције.

Нови друштвеноекономски однос у центар свих токова новца и акумулације (почетна и завршна тачка свих токова) ставља сектор организације удруженог рада у привреди. До сада су то, видели смо, биле банке и други финансијски сектори (финансијски посредници).

Као што се види, оригинални сектор је сектор организација удруженог рада у привреди, док се остали сектори заснивају на прерасподели и ослањају се на доходак и новчану акумулацију створену у првом сектору. Управо због тога овај сектор желимо ставити у први план истраживања, пре свега са позиције монетарне анализе, а затим финансирања репродукције овог сектора и привреде у целини.

ФИНАНСИЈСКИ И НЕФИНАНСИЈСКИ СЕКТОРИ

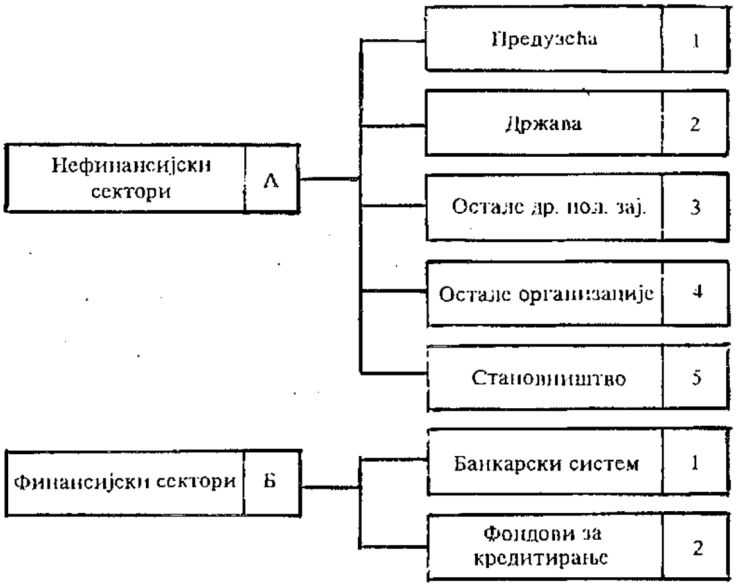

2. ФИНАНСИЈСКИ ИНСТРУМЕНТИ– ИНСТРУМЕНТИ ФИНАНСИРАЊА ДРУШТВЕНЕ РЕПРОДУКЦИЈЕ

Развијеност или неразвијеност финансијског тржишта у некој привреди често се мери већом или мањом развијеношћу и структуром појединих облика финансијских инструмената. Финансијски инструменти су облици у којима се може држати имовина појединих субјеката привреде, или појединих сектора На развијеност финансијских инструмената делују бројни економски, институционални, развојни, историјски и други фактори. За анализу финансијских инструмената у развијеним капиталистичким привредама, као и у нашој привреди, основне су карактеристике:

a) структура инструмената по секторима,
b) структура по врстама инструмената,
c) структура инструмената по роковима, и
d) структура инструмената по начину формирања, облицима управљања, одлучивања о њиховој употреби, односно трансформацији једног у други облик.

Често се истиче да је наша финансијска струхгура по инструментима врло симплификована (неразвијена), у односу на друге развијене тржишне привреде, посебно данас развијеног капитализма.

Структура и могућности развоја, односно значај појединих инструмената финансијског система, одраз је и веће или мање могућности које формира дати привредни и друштвени систем у једној земљи. Познато је да у капитализму постоји врло развијен облик различитих вредносних папира, акција, меница, обвезница јавног дуга, као и развијено отворено тржиште (куповина и продаја тих инструмената, уз претварање у друге, ликвидније облике, емисију новца и др.), дакле развијен кредитни систем све више смањује улогу готовог новца Насупрот томе, у недовољно развијеним привредама, у којима не постоји развијено финансијско тржиште и кредитни систем, улога готовог новца је знатно већа, тешкоће у трансформацији веће, тзв. флуидност финансијскогтржишта мања, а тиме и ликвидност привреде.

ТОКОВИ НОВЦА И АКУМУЛАЦИЈЕ ИЗМЕЂУ СЕКТОРА У ФИНАНСИЈСКОМ СИСТЕМУ

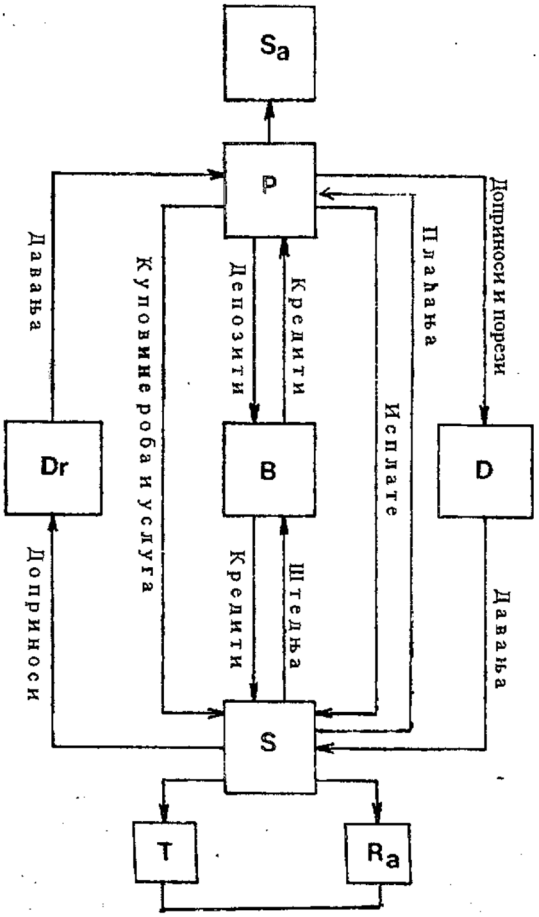

Структура финансијских инструмената, по врстама и рочности у два основна сектора наше привреде, била је следећа:

Анализа финансијских инструмената често се врши односом остварене просечне стопе раста финансијских инструмената и просечне стопе раста друштвеног производа. На тај начин уочавамо да ли финансијски инструменти прате по висини кретање друштвеног пронзвода (финансијске трансакције у привреди, обично у току једне године).

а) У анализи структуре финансијских инструмената по секторима, све финансијске инструменте можемо груписати на следеће секторе:

1. Сектор привредних предузећа,
2. Сектор осталих организација,
3. Сектор становништва,
4. Сектор државе,
5. Сектор банака и финансијских институција,
6. Сектор иностранства.

Сектор привреде и сектор становништва у структури финансијских инструмената показују доминантно учешће. Код сектора привреде то је везано за потребе финансијског посредовања и преливања новца и акумулације, а код сектора становништва за појаву финансијских вишкова који се посредством банака прелива у дефицитарне секторе, односно задржавају у облику готовог новца (или врше реална улагања у овом сектору).

б) Према структури финанси јских инструмената по врстама, постоји могућностразвоја мултилатералних или билатералних односа. Мултилатерални односи (обвезнице, благајнички записи, цертификати о средствима) представљају више облика инструмената који одређују и делују на већу флуидност финансијског тржишта, док код других билатералних инструмената (кредити и депозити) долазе до ограничавања флуидности финансијског тржишта. Код нефинансијског сектора су углавном заступљени билатерални инструменти (кредити за продају робе), код сектора становништва–готов новац, а код финансијског сектора–доминира кредит.

ц) Рочна структура финанси јских инструмената показује структуру према временској везаности ових средстава. Инструменти се деле на краткорочне. средњорочне и дугорочне облике.

У привреди Југославије рочна структура нефинансијских средстава је неповољна. Око 82% финансијских инструмената су краткорочног карактера, док је код финансијског сектора ова структура обрнута. То указује на висок степен рочне трансформације средстава коју врши финансијски (банкарски) систем, односно механизам.

д) Структура финанси јских инструмената по начину формирања показује формирање ових облика средстава, у односу на децентрализоване или централизоване новчане токове. Децентрализовани инструменти се односе на инструменте формиране изван федерације, република и покрајина.

Други облик су добровољни и принудни облици формирања финансијских инструмената. Добровољни су инструменти у ствари децентрализовани,

умањени за амортизацију. На њих, крајем 1978. године, отпада 95% свих инструмената.

На финансијском тржишту циркулише новац, који у капитализму поприма облик капитала. Он се налази у различитим облицима монетарних супститута, већ премарочности, облику и држаоцима. Све су то финансијски инструменти.

Носиоци финансијског вишка врше стални процес трансформације свог новца у оне облике инструмената који су најприхватљивији, с обзиром на ликвидност, камату, ризик, облик пласмана. Финанси јска структура је развијенија, ако располаже с више финансијских инструмената, односно ако је привреда више монетизована

Да би финансијске институције могле вршити ефикасни процес мобилизације финансијског вишка у једној привреди, оне морају располагати значајним и развијеним облицима финансијских инструмената не само због мобилизације већ и трансформацијс једних у друге облике инструмената.

Сви облици финансијских инструмената циркулишу на финансијском тражишту у оквиру односа S–I = Na (Na–новчана акумулација). Стога финанси јски вишак редовно завршава на финансијском тржишту, док новчана акумулација може бити ангажована у реалним улагањима или у ликвидној активи (што је кејнзијанској теорији послужило да дође до своје познате "преференције ликвидности"). СеісТор привреде, као основни тражилац средстава, има негативну финансијску штедњу, што значи да овај сектор врши дефицитно финансирање инвестиција (S>I). Напомињемо да он поред своје акумулације користи и трансферисану акумулацију из других сектора.

Новчана акумулација сектора привреде обично је пласирана у три намене:

1. Повећање реалне активе,
2. Повећање финансијске активе,
3. Смањење постојеће задужености према другим секторима.

Ако посматрамо промене реалне активе, онда ћемо уочити да се у макросистему код овог сектора може формирати из три извора:

1. Нове акумулације, кроз расподелу националног дохотка (S = Y–C);
2. Смањењем финансијске активе из претходних периода, и
3. Повећањем задужености.

Прилив нове акумулације из расподеле националног дохотка треба да буде основни извор финансирања репродукције. Међутим, у овом сектору су обично инвестиције веће од штедње (I>S), тако да је обим реалних инвестиција већи од формиране акумулације. Тако и долази до дефицитног финансирања.

Основни односи би били следећи:

S = I + Fa–Fz (финансијска задуженост привреде кредитима). Нормално је да је I = S, макар и ex post у привреди, то значи да долази до промена у односима S и 1, као и у финансијском билансу привреде:

$$S = I + Fb$$

У макросистему финансирања сада се формира однос I = S + Fh. Ако је I>S, разлика се формира кроз трансфер акумулације из других сектора у оквиру макроекономског система. Ако је I<S, трансфер се врши у друге секторе, с дефицитарним ћелијама у оквиру сектора, али се уравнотежавање врши у оквиру макроекономског система.

У оваквим токовима привреде јаз између реалних инвестиција и новчане акумулације обично се покрива на три начина:

a) Променом задужења према финансијским институцијама;
b) Међусобним кредитирањем, одложеним плаћањем;
c) Задуживањем у иностранству (финансијски кредити).

У Југославији су развијени сви облици покрића разлике инвестиција и новчане акумулације (Ir>T n), с тим што је ранијих година доминантан облик био однос међусобног задуживања (преливања), док је у новијем периоду то постао облик задуживања према финансијским институцијама, а у последњој фази развоја инострани дуг. Кредитни однос тиме постаје основни финансијски инструмент у финансирању репродукције.

Сектор привреде мора "попуњавати" мањак средстава новчане акумулације у односу на своје реалне инвестиције, али и у сва улагања у финансијске инвестиције (активу), која збогсвог кумулирања добија специфичан облик инвестиција, наравно без ефеката у дохотку, уз енормно задржавање директно неангажованих средстава Ова средства се највећим делом држе у банкарском систему, из њега се враћају привреди у облику кредита из потенцијала банака. С тим у вези је и део одговора на питање сталног раста средстава банака и кредита привреде код банака (кредитнодепозитни механизам као "Гордијев чвор" финансијског и привредног система самоуправне привреде).

Велики део акумулације остаје трајно "заробљен" у једном од облика финансијског пласмана, а надокнађује се преко банкарског система и кредита (осим међусобних кредита у привреди). Оправдано се поставља питање: колико је формирање ових средстава под утицајем привредних субјеката, колико је то у функцији самофинансирања и одређеног понашања привреде на промене у развоју и стању у привреди (инфлација, кредитна политика, депресија, ограничавање потрошње, стабилизције и сљ), а колико је то дуг неподешеном финансијском и кредитном систему?

Таква промена у структури извора финансирања инвестиција (и привредног раста) истовремено отвара нека нова питања на које теоријски треба дати одговор. То су:

1. Где се налази и колика је (и од чега зависи) објективна и оптимална граница задуживања према финансијским институцијама у земљи.
2. Граница и облици задуживања у иностранству, односнб облици и методе употребе иностраних средстава у процесу развоја.

3. Висина, структура и понашање инвестиција у односу на развој привреде у целини и раст друштвеног производа (производна функција инвестиција).
4. Могућности смањивања све већег јаза реалних инвестиција и домаће акумулације, што је уско везано за већу стабилност привредног развоја, односно измењен систем расподеле у корист акумулације.

О наведеним питањима шире ћемо расправљати у наредним деловима овога рада.

СТРУКТУРА ЕКСТЕРНИХ СРЕДСТАВА У ПОКРИЋУ ДЕФИЦИТА ПРИВРЕДЕ
– у милијардама –

	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
Краткорочни кредити	30.1	27,1	19.9	43,4	66.6	87.9	192.2	177.4
Дугорочни кредити	45.3	66.0	85.6	104,7	133.2	136.3	110.4	127.0
Међусобни кредити уиутар привреде	26.9	53.7	27.0	98,8	113.5	234.5	263.3	434.0
Девизни кредити	9.0	19.3	26,9	28,2	30.1	116.2	123,9	290.3
Обвезнице		3.8	12.7	34.5	31.6	31.4	45.4	7.3
Удружена средства			3.2	12,4	26.0	36.8	70.4	61.5
Остала позајмљена средстава			0,6	9,2	25,7	20.3	124,6	69,1
Позајмљена средстна	111.3	72,5	175,9	331,2	426,7	713,4	941.4	1.166,6

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ФИНАНСИЈСКИ ТОКОВИ И МЕХАНИЗМИ ФИНАНСИРАЊА

1. ФИНАНСИЈСКИ ТОКОВИ У РЕПРОДУКЦИЈИ И МЕЂУСЕКТОРСКА ПРЕЛИВАЊА ДОХОТКА

Финансијски токови у основи представљају циркулацију новца и дохотка (акумулације, штедње) у привреди. Циркулација се може одвијати:

1. Од једног до другог субјекта унутар истог сектора.
2. Између два сектора.
3. Између више сектора, при чему један постаје само "пролазни" или трансмисиони механизам циркулације.

Финансијски токови могу имати два облика:

1. директни, када се средства преносе директно од једног до другог субјекта, и
2. посредни, када се средства преносе посредством других субјеката, обично (бар у нашем привредном и финансијскм систему) банкама.

Ако се одвоји репродукциона потрошња унутар привредних субјеката, од циркулације новца и дохотка између два основна сектора у привреди (становништво и привредни субјекти), уз индиректно укључивање и банака (Б)–добија се следећа слика међусобне повезаности:

Финансијски токови се могу класификовати на три основна облика:

a) тржишни,
b) фискални, и
c) регулативни ток.

ФИНАНСИЈСКИ ТОКОВИ У РЕПРОДУКЦИЈИ[10]

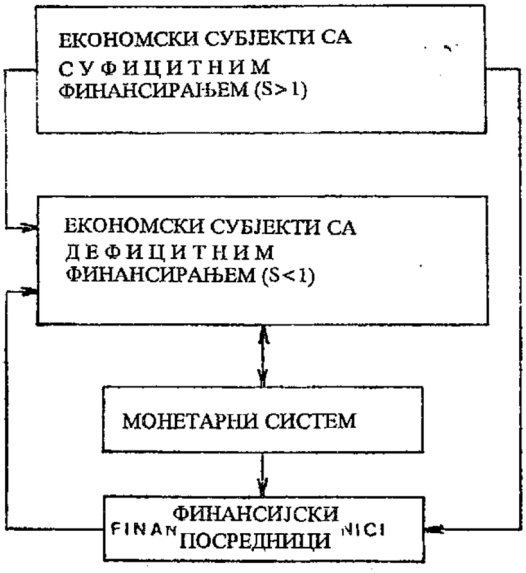

Тржишни финансијски токови се јављају под основним деловањем тржишног механизма и понашања појединих субјеката и сектора на том специфичном тржишту.[11] Овде се обично јављају следећи токови:

У анализи финансијских токова и ефикасности финансијског механизма у финансирању репродукције основни су токови:

a) висина и распоред акумуладије по секторима, као основа јачања финансијског механизма;
b) финансијске тршсакције сектора, промене финансијске активе и пасиве;
c) до сада предимензионирана посредничка улога банака у финансијским токовима уз сталне напоре да се оптимално поставе у репродукцији;
d) методе финансирања по секторима, што је везано за финансијски потенцијал привреде и субјеката по секторима, односу понуде и тражње финансијских средстава укупно у привреди и по појединим секторима

[10] Извор: Народна банка Југославије, Годишњи извештаји, 1975–1980. и Билтен НБЈ, бр. 3,1979, и бр. 6,1981. Табела новчаних токова.

[11] Истина, у нашем привредном систему углавном се ради о развијеном робном тржишту, али не и тржишту новца и акумулаиије (класичан купопролајни однос). као и тржишту радне снаге.

РЕПРОДУКЦИОНА ПОТРОШЊА, ФИНАЛНА ПОТРОШЊА И ТЕЗАУРАЦИЈА НОВЧАНОГ ДОХОТКА
– ШЕМА –

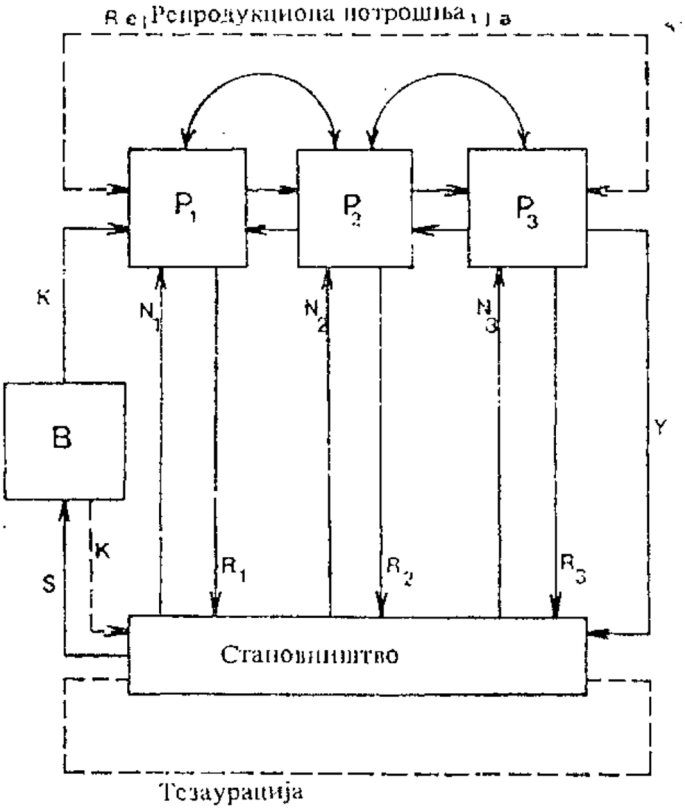

Наведене проблеме ћемо шире разматрати у наредним деловима овог рада Фискални токови везани су за расподелу и прерасподелу национал ног дохотка и на њима се заснива финансирање фискуса (државних и парадржавних институција). Фискални токови (порези, доприноси, царине, јавни дут и др), који учествују у друштвеном производу Југославије преко 44%, односно националном дохотку преко 47–52%, представљају одраз ингереншије државе у привредном развоју, без обзирашто се непосредно "немеша" у привреднетокове. То једанасврло развијена пракса у развијеним кашггатстичким привредама, а они представљају класично врло упрошћене, чак унилатералне токове (давања), мада су најчешће билатералног карактера Искључивање државе из полиггике ишестиција, интервенција у привреди, емисије новца и кредита, ови токови треба постепено да показују тенденцију смањивања у погледу улоге, значаја и деловања у укупним фшансијским токовима.

ТРЖИШНИ ФИНАНСИЈСКИ ТОКОВИ И ИНСТРУМЕНТИ ПО ОСНОВНИМ СЕКТОРИМА ПРИВРЕДЕ

Сектори	Повезаност	Финансијски инструменти	Токови
СЕКТОР ПРИВРЕДНИХ СУБЈЕКАТА			
	Предузећа	Непосредни кредити, обвезмице, заједничка улагања, суфинансирање	Билатерални, Директни. Мултилатерални
	Банке	Новац, остала ликвидма средства, ограничени депозити, орочена средства, девизни депозити и сљ	Билатерални
	Друштвено-политичке заједнице Иностранство Становништво	Обвезмице, Новац (порески инструменти) Кредити, депизми депозити Кредити, јавми зајмони, готов новац, иовчами бонови, штедн.а, обвезнице	Билатерални Директни Директни
СЕКТОР СТАНОВНИиГГВЛ			
	Баике	Новац, штедни улози, жирорачуни, кредити	Билатерални
	Предузећа	Обвезмице	Мултилатерални
	Друштвено-политичке зеједнице	Обвезмиие	Мултилатерални
	Имостранстно	Девизиа средства, злато	Билатерални
СЕКТОР БЛНЛКЛ			
	Привредни субјекти	Краткорочпи. лугорочми. срсдм. срочми крсдити. дспозити. улози м сљ	Директни Билатерални
	Становништво	Потрошачки кредити. крсдити за стамбену изградн.у и лр. штедм.а, жирорачуми	Билатерални
	Друштвено-политичке заједмице	Крсдити. обвсзиие	Билатерални. Мултилатерални
	Иностраиство	Крсдити, дспозити, девизе, злато	Билатерални

2. ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА И ПРОШИРЕНА РЕПРОДУКЦИЈА

Финансирање репродукције и стални процеси претварања реалног у новчани “капитал”, претварање новца у реална добра, односно реализација робних у новчане облике вредности–захтевају стално постојање и задржавање делова тренутно реално неангажованог капитала у репродукцију у новчаном облику, односно у другим мање ликвидним облицима новчаних средстава.

С друге стране, одржавање ликвидности репродукције тражи стално задржавање једногдела средстава укупне репродукције у новчаном (ликвидном) облику. Стварање робних кредита у привреди, задржавање различитих облика депозита у банкарском систему, штедних улога становништва, стални процеси стварања и повлачења (али на стално вишем нивоу) краткорочних и инвестиционих кредита, стварање обвезница и других финансијских инструмената–све је то метод настанка финансијских улагања различитих сектора.

Због неопходности постојања ових финансијских инструмената, у финансијској теорији се овај облик задржавања новчаних средстава често назива и финансијске иивестиције. Истина, не ради се о класичном облику инвестииија (реалних улагања), које непосредно стварају доходак, већ о нужном елементу проширене репродукције, без којег се она не би могла нормално одвијати.

Висина финансијских улагања често изражава веће или .мање богатство разних облика финансијских инструмената, монетизацију привреде, брже или спорије процесе трансформације појединих инструмената у друге, блокирање или деблокирање средстава у привреди и банкарском систему.

Финансијска улагања се због тога посебно третирају:

a) код нефинансијских сектора, а посебно
b) код финансијских сектора привреде.

А. УКУПНА ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА И ДРУШТВЕНИ ПРОИЗВОД

Уз анализу и праћење укупних финансијских улагања у привреди, која се обично прате паралелно с кретањем друштвеног производа или акумулације, секторска структура и учешће и промене појединих инструмената постају све значајнији индикатори, дакле, они добијају све већи значај.

ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА И ОСНОВНИ АГРЕГАТИ ПРИВРЕДЕ[12]
– у милијардама –

	Друштвени производ (ДП)	Финансијска улагања			Бруто новчаиа акуму лација (А)	Учешће финансијског улагања ($Ф_у$) у	
		(Ф)	($Н_ф$)	($Ф_с$)		ДП	А
1970.	157,6	95,4	51,0	44,4	59,0	60,5	161,6
1971.	204,5	131,3	78,4	52,9	69,4	64,2	189,2
1972.	245,4	105,7	44,6	61,1	82,5	43,0	128,1
1973.	306,3	139,8	73,7	67,1	111,7	45,6	125,2
1974.	407,3	232,1	146,7	85,4	161,9	57,0	143,4
1975.	502,9	232,4	120,1	112,3	199,1	44,4	116,7
1976.	592,6	299,1	113,7	185,4	246,5	50,5	121,3
1977.	734,3	406,4	195,5	210,9	282,1	553	144,0
1978.	901.8	707.8	387,3	320,5	369,4	78,5	191,6
1979.	1.165,4	759.4	440,5	318,9	459,8	65,2	165,2
1980.	1.550.9	1419,1	759,1	660,0	670,2	92,4	211,7
1981.	2.192,8	1.793,7	1.076,6	717,1	904,4	81,8	198,3

Нф–нефинансијски *сектори*

Фс–финансијски *сектори*

Учешће финансијских улагања у односу на друштвени производ је врло високо за једну средње развијену земљу, као што је наша, а посебно када се то упореди с другим развијеним привредама Тако је ово учешће финансијских инструмената у друштвеном производу (1965.) износило у: САД–13%; В Британији–12%: 3. Немачкој–13%, а у односу на акумулацију 50%, 63% и 47% респективно.[13] Овде се вероватно ради о различитој дефиницији финансијских улагања, обухватности података и агрегатима који се узимају у обзир. Међутим, исправно је запажање да пораст финансијских улагања према друштвеном производу и акумулацији показује "проширивање улоге финансирања у нашој привреди".

Финансијска улагања су енормно висока. Она у последњој години за два пута прелазе висину акумулације. То су средства која су већ ангажована у обртној сфери репродукције (посебно када се погледа структура ових средстава по инструментима).

Релативно опадање акумулације друштвеног сектора, у односу на бржи раст финансијских улагања и понуду финансијских средстава преко банкарског система, већ само по себи значи довољан индикатор о:

- све већем значају финансијских посредника;
- опадању улоге самофинансирања;
- одвајању новца и акумулације од нефинансијских сектора привреде;

[12] Извор: Нгродна банка Југославије, Годишњи извештај, 1971, 1976. и 1980. Југословенско банкарство, бр. 10,1981.

[13] Capilal Marcet Study, General Repost, OECD, Париз, 1967, стр. 97 и 144 (наводи према др Д. Димитријевић оп. пит., стр. 50).

- дисперзију новчаних облика и њихове имобилизације;
- утврђивању одлучивања о дисперзионим средствима у односу на сектор привреде и др.

Однос финансијских улагања и друштвеног производа, односно акумулације, још не означава неки битан индикатор за вођење одређене финансијске и развојне политике. Међутим, распоред финансијских улагања по сектору, посебно у погледу коришћења финансијских средстава, "задржавања" новчаних облика у појединим секторима, развој појединих облика инструмената унутар сектора, преферирање одређених облика ангажовања новца, преусмеравање тражње са властитих на туђа средства има изузетно значење за целокупан процес финасирања привреде, ликвидност репродукције и стабилност.

Поређење финансијских улагања с друштвеним производом и акумулацијом, као основним индикаторима економског развоја, показује већи или мањи њихов развој, брзину ширења и значај. Њихов стални раст се често објашњава као последица "растуће улоге финансирања у условима све веће децентрализације формирања акумулације и све веће асиметрије између формирања акумулације и инвестиција".[14]

Б. ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА СЕКТОРА

Финансијска улагања по секторима и врстама финансијских инструмената у неколико последњих година изгледала су овако:

ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА ПО СЕКТОРИМА И ВРСТАМА ИНСТРУМЕНАТА[15]
– промене у току године, у милијардама –

	1970.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
Нефинансијски сектори							
Привреда	52,6	31,6	98,0	249,7	301,3	574,5	792,4
Федерација	3,8	–1,0	0,3	–2,8	3,3	0,6	6,5
Остале ДПЗ	1.1	6,0	–1,9	13,8	11,5	9,7	15,4
Становништво	5,1	48,8	57,2	94,6	95,0	133,0	182,6
Нераспоређено		10,0	20,8	9,6	5,2	11,6	
Остале организације		18,3	21,0	22,4	24,2	29,0	48,8
Укупно:	63,9	113,7	195,5	387,3	440,5	759,1	1.076,6
Учешће основпих сектора у %							
Сектор привреде	82.3	27.8	50,2	64,5	68,4	75,7	73,6
Сектор становништва	8,0	43,0	29,3	24,4	21,6	17,6	17,0

Основни сектори на које се односе финансијски инструменти су сектор привреде (око 74% финансијских улагања), а затим сектор становништва (око 17% улагања). На ова два сектора отпада око 91% свих финансијских улагања у 1981. години.

[14] Др Димитрије Димитријевић: Финансијски механизам југословенске привреде, ИСТ, Београд, 1973, 48.
[15] Извор: Исти као и за претходни прсглсд.

Ц. ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА ПО ИНСТРУМЕНТИМА

Финансијска улагања по врстама инструмената (а затим тих инструмената по секторима) показују неколико токова који се истовремено одвијају у процесу расподеле и прерасподеле новчаних доходака, стварања и поништавања новца у процесу трансформације једног у други облик финансијског инструмента.

"Са гледишта монетарног права финансијски инструменти представљају облике у којима се држи или исказује део имовине организација удруженог рада у привреди, федерације и осталих друштвенополитичких заједница, осталих организација, становништва и других сектора.[16]

Финансијски инструменти, њихова бројност, разноврсност, еластичност, флуидност и чврсти облици, показују истовремено и развијеност и ефикасност финансијског механизма једне привреде, а то је основа и за већу или мању ефикасност монетарне, фискалне и развојне (стабилизационе) политике.

ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА ПО ВРСТАМА ИНСТРУМЕНАТА[17]
– промене у току године, у милијардама –

	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
Нефииансијски сектори	113.7	195,5	387,3	440,5	759,1	1.076,7
Новац	76,6	42,6	66,7	53,9	84,7	116,5
Депозити	61,5	81,8	130,5	154,6	274,1	344,3
Штедни улози без рока	15,6	20,5	28,3	24,1	18,5	27,2
Остали депозити	4.1	4,4	–7,7	9,3	15,2	14,9
Орочени депозити	21,7	19,5	34,5	32,6	45,4	53,6
Девизни депозити	20,1	30,4	61,5	60,6	157,2	165,5
Удружена средства		7,0	13,9	28,0	37,8	73,1
Обвезнице	1,2	4,9	12,3	33,7	34,1	55,3
Директни кредити	–45,2	30,3	108,2	119,4	238,7	292,2
Учешће у фондовима банака	5,4	3,4	7,7	3,9	2,9	7,5
Нераспоређено	5,2	21,0	26,8	42.5	47.1	45,3
Финансијскн сектори	185,4	210,9	320,5	318,9	660,0	717,1
Краткорочна улагања	40,1	23,7	38,8	54,9	78,9	177,9
Дугорочна улагања	88,7	125,9	137,2	153,7	169,7	142,9
Девизна средства	31,7	13,1	32,1	8,7	138,9	117,7
Остало (повац, орочена и огран. средства. учешћа и друго код финансијског сектора)	24,9	48,2	112,4	102,4	272,5	278,6
Укупна улагања	299,1	406,4	707,8	759,4	1.341,6	1.793,8
Нефинансијски сектори (%)	38,0	48,1	54,7	58,0	53,5	60,0
Финансијски сектори (%)	62,0	51,9	45,3	42,0	46,5	40,0

Праћење развоја финансијских инструмената по појединим секторима даје у извесном смислу и одговор да ли развој финансијских инструмената

[16] Др Милан Голијанин: Банкарство Југославије, Привредни преглед, Београд, 1977, стр. 68.

[17] Извор: Југословенско банкарство, бр. 10,1981, стр. 62. и др Мило Јовановић: Анализа финансијских кретан.а у 1981. години, Југосљ банкарство, бр. 11.1982.

по висини средстава, секторима и облицима прати развој финансијских трансакција сектора, посебно инвестиција, дохотка и других облика активности.

Финансијски инструменти по врстама и секторима откривају чињеницу да су врло мало заступљени мултилатерални инструменти. Обвезнице, потврде о учешћу и депоновању средстава, благајнички записи, али и други бројни могући преносиви облици финансијских инструмената, који могу да буду предмет куповине и продаје на финансијском тржишту, за сада су неразвијени у нашој привреди, односно нашем друштвеноекономском систему. Доминирају, у ствари, билатерални инструменти, а посебно кредит и депозит.

Непостојање мултилатералних финансијских инструмената не представља никакву сметњу ефикасности финансијског механизма наше привреде, посебно у ситуацији када треба да слаби улога класичног финансијског тржишта, куповина и продаја вредносних папира, без обзира на њихов облик, порекло или друштвеноекономски основ настанка Требало би, међутим, много више развијати мултилатералне облике финансијских инструмената унутар сектора организација удруженог рада привреде. Ови инструменти, јер су они преносиви, настају из процеса ослобађања или везивања новца и акумулације, заједничких улагања, процеса повезивања и удруживања рада и средстава–све изван финансијских посредника (сектора) и кредита као доминантног (готово искључивог) облика односа привреде с банкарским системом.

Код сектора привреде доминантан облик су кредити за продају робе (робни или комерцијални кредит), као и депозити код банкарског система, а код сектора становништва готов новац у оптицају и штедни депозити код банака. Овај сектор је основни сектор понуде финансијских средстава, он истовремено показује стални раст финансијских улагања, мада у структури ових улагања долази до значајних промена.[18]

Основна карактеристика финансијских улагања сектора становништва јесте стално снижавање учешћа готовог новца и динарских депозита, уз истовремени нагли раст девизних средстава. Тако су од 1976. до 1980. године девизни депозити становништва порасли са 52 милијарде (28,8%) на 230 милијарди (42%).

Све већи значај сектора становништва у укупним финансијским улагањима, као и раст краткорочних инструмената у осталим нефинансијским секторима (посебно сектору привреде), доводе до значајне промене рочне структуре инструмената.

[18] У поглсду значаја и улоге сектора становништва у понуди средстава за финансиран,е репродукцијс. преливан.а друштвсног дохотка у овај сектор, извесног облика приватнзације друштвсиог дохотка, видети у дслу у којсм разматрамо ссктор стаиовништпа у финансирању проширене репродукције.

ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА СЕКТОРА СТАНОВНИШТВА
– у милијардама долара –

		1976.	1978.	1980.	1981.
С. Стање крајем године					
Готов новац	А	51,1	80,9	126,0	164,1
	Б	28,3	24,7	23,0	22,5
Динарски депозити	А	77,5	140,5	192,5	242,7
	Б	42,9	42,8	35,0	33,3
Девизни депозит	А	52,0	106,7	230,1	319,7
	Б	28,8	32,5	42,0	44,2
Укупиа финансијска средства	А	180,6	328,5	548,6	726,5
	Б	100	100	100	100
П. Улагања у току годнне					
Новац		8,0	19,5	26,7	36,9
Динарска штедња		14,6	28,7	9,3	27,2
Орочени депозити		7,9	10,3	9,7	23,0
Девизна штедња		17,5	36,1	88,2	95,5
Укупна финансијска улагања		48,0	94,6	133,9	182,6

А–стан.е *крајем године*

Б–проценат *учешћа*

РОЧНА СТРУКТУРА ФИНАНСИЈСКИХ ИНСТРУМЕНАТА
– проценат учешћа у новом повећању у току године –

	Нефинансијски сектори		Финансијски сектори	
	Краткорочни	Дугорочни	Краткорочни	Дугорочни
1970.	77,7	22,3	26,3	73,7
1971.	85,4	14,6	29,4	70,6
1975.	82,0	18,0	27,0	73,0
1976.	82,3	17,7	21,6	78,4
1977.	82,2	17,8	11,2	89,8
1978.	82,9	17,1	12,1	87,9
1979.	79,2	20,8	17,0	83,0
1980.	86,2	13,8	12,0	88,0
1981.	78,8	21,2	24,8	75,2
1982.	79,5	20,5	18,2	81,8

Из структуре финансијских инструмената по дужини рокова (времену) на које су везани, потврђује се већ раније уочена појава,[19] да се код нефинансијског сектора (углавном је у питању сектор привреде) на краткорочне инструменте односи (за више година) преко 82%, а на дугорочне и средњорочне свега око 18%. Насупрот томе, код финансијског сектора се на краткорочне инструменте односе свега око 12–27%, а на дугорочне и средњерочне 73–89%. Такви, управо обрнути, односи одражавају висок степен рочне трансформације средстава (краткорочних и дугорочне), а врши

[19] Др М. Голијанин, оп. цит., стр. 72.

их финансијски механизам, коригујући неповољну структуру формиране понуде финансијских инструмената у сектору привреде, насупрот потражњи која је управо дугорочно формирана и усмерена.

Све већа оријентација ових субјеката на држање краткорочних инструмената, уз опадање учешћа дугорочних, те истовремена тежња да се "позајмљена" средства добију на што дужи рок, везана је, према већини ставова, за врло висок и варијабилан раст цена, односно брзо обезбеђење новца, појаву негативне реалне каматне стопе, а то све заједно утиче на потпуну неефикасност финансијског механизма. Дестимулативни ефекти се нарочито осећају на подручју понуде дугорочних средстава, уз истовремено стимулисање инвестиција дугих рокова и тражње дугорочних средстава

Све веће учешће сектора становништва у формирању акумулације, расподели дохотка и новчаној маси, потенцира понуду краткорочних средстава, посебно преко банака, док је тражња формирана у сектору привредних субјеката углавном дугорочног карактера

Наша теоријска мисао све више истражује наведена подручја и истовремено поставља следећа питања:

a) Због чега је тражња финансијских инструмената усмерена углавном на депозите код банака,
b) Зашто се не развија функција обвезница као мултилатералног инструмента,
c) Због чега је тражња финансијских инструмената у страној валути толико атрактивна у односу на динарска средства,
d) Каква је структура инструмената подесна и оптимална за наш привредни систем, односно систем проширене репродукције, заснован на самоуправном односу и власти радника над целином дохотка, тј, вишку рада.[20]

Домлнантна улога депозита као финансијских инструмената, а затим кредита, резултат је деловања више фактора Ми ћемо истаћи само најважније:

1. Слаба финансијска основа привреде, оријентација на допунска средства у финансирању на банкарски систем (не директним удруживањем средстава), позајмљивање, уз издавање одређених инструмената, односно циркулацију новца и новчане акумулације (са амортизацијом) између привредних субјеката ,–
2. Ниска и углавном негативна каматна стопа, која иначе чини све врсте вредносних папира потпуно неатрактивним (обвезнице, цертификатио учешћу, улагања амортизације у "туђе" програме и сљ).
3. Велики интерес за кредите код банака, због негативне камате, изостанка ризика у пословању и инвестирању, добијања "премије" за узимање кредита (негативна реална камата) итд. усмерава субјекте да

[20] Доста интерссаптпу анализу у том пранцу лао је др Д. Димитријспип у раду: Фимансијски мехапизам југословенске привреде..., стр. 62–67.

узимају кредите и кумулирају задуженост, односно да се не стварају склоности и потребе за формирањем властите акумулације (која се наиме "топи" у инфлацији).[21]

4. Нејединственост финансијског тржишта, као и уопште расцепканост (затвореност) тржишта, што онемогућава ширу циркулацију свих финансијских инструмената, посебно оних који не представљају "готовину", новац на "располагању" сваког момента
5. Непостојање и готово немогућност формирања "отвореног тржишта", које би омогућило циркулацију вредносних папира, њихову лаку монетизацију (уновчавање) и пре рока доспећа, непостојање одговарајућих институција које би се бавиле овим пословима, али непостојање механизма за пласман и прихватање ових обавеза и сљ
6. Висока инфлациона спирала трошкова и цена, с једне стране, као и цена и доходака, с друге, доводи до раста депозита (кроз њихов инфлациони раст), али и кредита и задуживања, те сви инструменти с фиксном каматом (приносом) постају потпуно неатрактивни.
   Депозити су у таквим условима далеко занимљивији инструмент од обвезница и других облика вредносних папира. Ангажман средстава у обвезницама, у ствари значи блокирање и замрзавање дела имовине у једном у инфлацији нееластичном облику, чак и облику који често значи губитак реалне супстанце средстава ангажованих у тим инструментима
7. Неизграђена фискална политика на овом подручју (као и на осталим подручјима), којом би се стимулисало улагање у ове финансијске облике, је значајан фактор даљег задржавања симплификоване и традииионалне структуре финансијских инструмената у нашој привреди.
8. Висока атрактивност девизних улагања. уз бројне олакшиие при узимању кредита, камате, куповина роба, путовања у иностранство. повољније камате. већа стабилност (и принос кроз девалваиије динара) учинили су да су девизни депозити постали један од основних инструмената, посебно у сектору становништва.

Коначно, у изражавању стопе и могућности самофинансирања сектора привреде, обично се полази од односа бруто акумулације (пословни фонд и амортизација) и реалних инвестиција, увећаних за финансијска улагања С обзиром на то да се ова средства великим делом односе на обртну сферу репродукције, на текући (дневни) новац за трансакционе потребе привреде, на готов новац у оптицају и сљ, што је иначе подручје регулисања монетарне политике и новчане масе, очито је да би ова средства у финансијским пласманима требало сепарисати у том смислу да само средства која потичу из расподеле националног дохотка, односно акумулације, представљају финансијска улагања која се могу укључити у "биланс инвестиција" и систем покрића инвестиција у привреди. У противном, један значајан део

[21] Онај проблсм смо ширс истражили у дслу у којсм ризматрамо акумулааију и инфлациони процсс у пашој привреди.

инвестиција се фиктивно повећава, а већи део финаиспјских улагања се искључује из чисто монетарне сфере регулисања, мада им је управо ту извор "покрића", а не у акумулацији привреде, односно у сфери прерасподеле националногдохотка

3. ФИНАНСИЈСКА УЛАГАЊА, ЦИКЛУС И ПРИВРЕДНА НЕСТАБИЛНОСТ

Финансијска улагања (ангажовање, блокирање или држање неактивних, односно нефункционалних средстава за продуктивну употребу у пропесу финансирања привредног развоја) је нужност сваког процеса репродукције и "испадања" делова новчаног капитала из својих основних функпија, односно токова. Ова улагања, која се често називају и финансијске инвестиције, због сталне тенденције ка акумулисању. имају и своје законнтости у општем кретању. као и у мењању структуре у процесу економског разноја (и понашању свих субјеката система у том процесу). Финансијска улагања одражавају истовремено ефекте деловања монетарног. кредитног и финансијскогсистема, а испољавају се у сфери формирања средстава, кредитирању и преливању између финансијских и нефинансијских сектора. Овде ћемо истаћи само нека питања која се, уз већ позната, све више намећу. То су:

- понашање финансијских улагања у односу на остале облике улагања, односно реалне инвестиције;
- понашање, финансијских улагања и промене друштвеног производа, односно осталих макроагрегата привреде у процесу економског развоја;
- промене у структури финансијских улагања и понашање појединих инструмената у различитим фазама развоја привреде (рецесија, депресија, експанзија, инфлација, дефлација и др.), односно њихово понашање у склопу цикличног понашања савремене економије.

Теорија финансирања развоја и стабилизациона политика код нас до сада овим факторима и међуповезаности није посвећивала одговарајућу пажњу. Међутим, према општепознатим достигнућима у економској теорији, у кризној фази се јавља ограничење потрошње, висока "склоност ликвидности", жеља за задржавањем новчаних средстава (висока потражња новца), суздржавање банака у одобравању кредита, тешкоће у наплати кредита и др., па се такво понашање привредних и финансијских институција различито одражава на положај нефинансијских и финансијских сектора како у фази рецесије (кризе) тако и у фази просперитета и високих стопа раста.

Макроекономски посматрано. интересантно је видети који се сектори више или мање подешавају привредним кретањима, чији су одраз (и на које делују повратном везом), а с друге стране каква се повезаност јавља у основној оријентацији монетарнокредитне политике и понашања финансијских улагања ових сектора.

Финансијска улагања, као општа слика одређених финансијских токова, далеко су значајнија када се посматрају измене њихове структуре паралелно с променама одређених инструмената (више или мање ликвидних депозита, банкарских кредита, међусобних кредита у привреди, девизних депозита, обвезница, учешћа у фондовима банака и др), мада тешко могу бити сигурна основа, посматрани изоловано (као финансијска страна репродукције), за вођење одређене економске, односно монетарне и девизне политике.

Истраживање финансијских улагања у склопу финансијског, банкарског и монетарногсистема, као и њиховогукупногпонашањау цикличном кретању југословенске привреде, тек треба да постане предмет дубљих теоријскоаналитичких истраживања, а посебно у склопу три питања

1. Мењања и усавршавања одређених финансијских инструмената, односно увођења нових–тржишном систему више прилагођених инструмената, а посебно развијеном финансијском систему.
2. Веће мобилности новца и акумулације, као и законитости у њиховим токовима (кроз бројне процесе преливања новчаних средстава из једног у други облик, и
3. Веће ефикасности монетарнокредитне и опште економске политике, уз могућност веће контроле и усмеравања највећег дела средстава репродукције од стране непосредно производцог сектора

Овде ћемо се задовољити само истицањем уочених питања.

4. МЕХАНИЗМИ ФИНАНСИРАЊА РЕПРОДУКЦИЈЕ

Постоје три теоријски могућа концепта и механизма финансирања репродукпије. односно начина на које се уливају средства у репродукцију:

а) Самофинапсирање — Интерно, у ужем смислу удруживање акумулације; Шире (систем учешћа у дохотку)

б) Тржиштс финансијских средстава — домаће; иностранство

и) Фискални систем финансирања — директно финансирање; индиректно финансирање

У савременим привредама јављају се, у правилу, истовремено сва три механизма, у зависности од структуре и типа привредног система друштвеноекономских односа, положаја државе у репродукцији, монетизације привреде, развоја финансијског система и др., само су различите размере између њих. Статички посматрано, микро и макро аспект финансирања репродукције може добити следећи облик

А. Секторски (микро) аспект финансирања репродукиије

a) Самофинансирање (Ss)
b) Екстерно финанснрање(Px), остварено преко тржишта домаћих и иностраних средстава

Б. Макро аспект финансирања репродукције

a) Самофинансирање (Ss),
b) Тржиште финансијских средстава (Ts),
c) Фискални систем (Ws),
d) Монетарни систем (Ms), или дефицитно финансиранје емисијом ex rtihilo.

Сваки привредни субјект и сектор, да би осигурао континуитет репродукције, мора паралелно с реалним инвестицијама осигурати и финансијска улагања (орочавања, ограничавање ликвиддшх средстава, улагања у штедњу, држање готовине као ликвииног облика средстава и др.). То доводи до повећања укупних ішвестиција и потребне веће акумулације од реалних улагања, а то значи редовно до одступања акумулације и укупних инвестиција

Финансијска средства се у репродукционе процесе могу преливати кроз сва три наведена канала

У тржишнопланској привреди самофитнсирање и финансијско посредовање преко финаисијског тржишта су прихваћени као облици који одговарају датом друштвеноекономском односу. Финансирање кроз фискални мехавдаам се постепено своди на минимум, уз тенденцију потпуног нестајања

"Самофинансирање не може бити искључиви метод нити је увек најоптималнији облик финансирањарепродугашје, као што и финансирање посредством финансијског тржишта не може нити треба да има апсолутни приоритет, нити ће тај облик финансирања дати увек оптималне ефекте Логика је тржишне привреде да се прихвати такав концепт расположивости средстава, који поред самофинансирања обухватају још и финансијске токопе који се осигуравају посредством финансијског тржишта. Тек на тим основама могуће је у систему децентрализованог формирања акумулације, властитим фондовима и екстерним финансирањем затворити круг финансирања репродукције"[22]

Самофинансирање (или аутофинансирање), као метода финансирања репродукције сектора или појединих субјеката, је метод којем као основном теже сви субјекти. Самофинансирању се даје примат, без обзира на облике

[22] Др М. Голијанин: Банкарство Југославије, Привредни преглед, Београд, 1977, стр. 81.

и методе прикупљања екстерних извора у финансирању преко финансијског тржишта. То се може одвијати:

a) непосредно, повезивање с носиоцем штедње, или
b) посредно, преко банкарског механизма

Овај метод је стабилнији и ствара мању зависност субјеката од екстерних извора, као и поремећаја који могу да се јаве на финансијском тржишту. Али, како није могуће спровести стопостотни систем самофинансирања репродукције, посебно привредних субјеката, то је неопходно постојање и функционисање и финансијског тржишта као специфичног облика тржишта средстава репродукције. Због тога ћемо размотрити просец финансирања репродукције кроз финансијско тржиште и односе понуде и тражње средстава, а затим процесе самофинансирања.[23]

Основни облици екстерног финансирања су:

a) кредити домаћих и иностраних банака,
b) заједничка улагања,
c) удруживање с домаћим субјектима ради заједничких улагања.
d) средства федерације и других друштвенополитичких заједница,
e) остала средства (кредити) других правних лица

Због појаве готово законитости постоЈања интерног и екстериог финансирања инвестиција и њихове различите висине, рочне структуре, преливања и ослобађања средстава у проиесима репродукције (и преко финансијског тржишта), као и различите ценетихсредстава, неопходно је шире размотрити, пре свега, тржиште средстава репродукције и процес финансирања.

[23] Самофинансиран.с сс мора посматрати на три различита нивоа или равни:
а) на нивоу једног предузећа,
б) на нивоу радне оргаиизације,
ц) на ширсм нивоуудружшши>ем срсдстава.

Самофинансирање има одрсђене предности у односу на екстсрно финансирање. Прво, властита средства су углавном јсфтинији извори; друго, ови извори су сигурнији, без обзира на промене у привредиом, финансијском и банкарском систему; треће, њима се осигурава еластичиија пословна и инвсстициона политика; четпрто, овај извор доводи до веће финансијске самосталности субјеката и другачије расподелс у односу на екстерне изворе (кредите).

У натој теорији и политици самофинансирања се обично идентификуЈе с његовим прпим, иајужим појмом, што је у основи погрешно. (Види шире о томе у делу: Оптимална структура капитала и самофинансирање.)

ГЛАВА ПЕТА

ШТЕДЊА (АКУМУЛАЦИЈА КАПИТАЛА) И ЕКОНОМСКИ РАСТ

1. ШТЕДЊА И ЕКОНОМСКИ РАСТ

Економски вишак[24] у земљама у развоју релативно је и апсолутно мали. У прошлој деценији целокупна је домаћа бруто акумулација капитала у земљама у развоју процењена на мање од 30 милијарди долара, што представља отприлике 10% реалног националног дохотка. Ниска акумулација капитала није, једном речју, последица circulusa vitiosusa, како то мисле неки аутори:[25] ниска продуктивност рада * мала вредност продукшије * низак доходак » ниска акумулација » мале инвестиције pcr capila и због тога ниска продуктивност рада Мали степен акумулације често је последица велике неуједначености у расподели дохотка мегру становништвом. Извори Уједињених нација нпр. наводе пример Либанона. где је доходак pcr capita износио 333 долара. али је у исто време свега 18% породиља примало 60% целокупног националног дохотка. док је 50"// свих породииа примало снмо 18*f иелокупног дохотка, тако да је просечни дохолак стварно износио само 166 долара: док је акумулациона способност сиромашне половине становништва свакако изузетно ограничена, способност акумулације код горње петине имућнијег становништва била је свакако већа. Због тога Arthur Lcvvis оправдано установљава:

"С најмање оправдања могу међутим, спомињати сиромаштво као оправдање, зашто немају уштеђевине, они народи, код којих утроши 40% или сличне износе националног дохотка горњи слој од 10% становништва, који раскошно живи од рента, У таквим земљама продуктивне инвестиције нису

[24] Екопомски вишак се можс идеитификовати и као маса профита То је способност привреде да излвају ловољна срсдства штедње за финансирање ннвсстиција економског развоја.

[25] Пурксс. Рапгар

мале због тога, што не постоји вишак; мале су зато, јер се вишак користи за издржавање непродуктивних гомила беспосличара и за изградњу пирамида, храмова. и осталих трајних добара, уместо да створе продуктивни капитаљ”

Основни проблем земаља у развоју, према томе, не лежи у томе, да њихова привреда није способна производити економске вишкове, већ у томе, што тај вишак отиче у руке оних социјалних слојева, који га троше економски нефункционално односно непродуктивно. Продуктивно захватање акумулације, међутим, није искључиво последица унутрашње економске политике у земљама у развоју, већ у великој мери и схватања, што га показује међународна заједница за потребе земаља у развоју. Иран је 1948. године плаћао иностраним инвеститорима–66,6% својих девизних прихода, Северна Родезија 42,5%, Венецуела 38,8% итд. Унутрашњи фактори што спречавају пуну активизацију економског вишка за привредни развитак, нас. пеђе су прошлости и повезани су са садашњом међународноекономском и финансијском структуром.

Уколико желимо, да се друштво односно национална економија развија, они морају располагати првенствено властитом акумулацијом, која је полазна тачка целокупног напретка. Тежња за економским развојем израз је захтева за променом традиционалног начина живота, друштвене снаге, које захтевају ову промену, морају располагати и с националном акумулацијом. Стицање друштвене акумулације у рукама економски стерилних слојева, било је у прошлости узроком економске и социјалне стагнације.

Зато привредни, социјални и културни напредак захтевају, да у земљама у развоју дође до таквих социјалних кретања, која ће омогућити продуктивно ангажовање националне акумулације. Како је, међутим, економски напредак често услов за реализацију такве социјалне еволуције, позитивна међународна акција привредне помоћи представља олакшање и убрзавање овог нужног историјског процеса.

“Опште је познато да је привредни развој великим делом функција акумулације капитала. У неразвијеним земљама стопа је акумулаиије веома ниска. Процењује се да у просеку у неразвијеним земљама стопа акумулације (удео акумулације у националном дохотку) није прелазила 5%.[26]

Декада развоја од 1980–1990. карактерише то да је у великом броју недовољно развијених земаља дошло до интензивнијих напора за повећање домаће акумулације. Сазнање о потреби веће акумулаиије као основног фактора економског раста, као и ослобођење од колонијалне власти створило је основни предуслов за мобилизацију домаћих извора у сврху покретања. односно убрзања привредног развоја. Маусг и Baldvvin су стопу домаће акумулације по појединим неразвијеним регијама проценили овако.[27]

[26] Др М. Мссарић, оп. нит. стр. 91

[27] G. M. Маусг и R. K. Baldwin “Rconomic Dcvelopmenl”. Ncvv York. 1987.. стр. 305.

СТОПА АКУМУЛАЦИЈЕ У ЗЕМЉАМА У РАЗВОЈУ
– у % –

	1950.	1960.	1990.
Латинска Америка	8.0	1.0–1.1	1–2.0
Средњи Исток (са Египтом)	6.0	4,5–7.5	5.5–7.0
Африка (без Египта)	5,0	3,5–7,5	6,5–8,0
Јужна и Централна Азија	5,0	3.5–6.0	5.0–6,0
Далеки Исток (без Јапана)	3,0	4,0–5,0	8,2–10,5

A. Madclison за 1961. дајући процену стопе инвестиција указује на знатан пораст домаће акумулације на сва три "неразвијена" континента.[28]

Латинска Америка 15%
Африка 5–10%
Азија 10–12%

Просечна стопа акумулације из домаћих и иностраних извора у низу неразвијених земаља у периоду 1960–1970. године била је следећа:

"ШТЕДЊА" НЕРАЗВИЈЕНИХ ЗЕМАЉА У ОДНОСУ СЛЕДЕЋИХ НА БРУТО ПРОИЗВОД И УДЕО СПОЉНЕ И УНУТРАШЊЕ АКУМУЛАЦИЈЕ У УКУПНОЈ АКУМУЛАЦИЈИ
– у % –

	Укупне нето штедње (акум.)	Спољна акумулација	Упутрашња акумулација
Родезија и Њаса	23	9	14
Венсцуела	19	3	16
Конго (Л)	18	2	16
Малта	18	3	13
Јамајка	15	9	5
Јужна Африка	15	1	14
Костарика	15	4	11
Порторико	14	18	4
Бурма	13	1	14
Грчка	12	8	4
Тајланд	12	7	5
Бразил	11	1	10
Португал	11	5	6
Шпанија	10	2	8
Мароко	10	1	1 I
Хондурас	11	1	8
Аргентина	10		12
Турска	13		8
Еквадор	9	1	8

Извор: *ММФ и Светска банка*

[28] Angus Maddison "l'rohlemc de croissance dcs pays sousdeveloppćs", у публикапији OCDN "Ueducalion ei le developpemenl economique sociale". Paris, 1992, стр. 18–19.

СТОПЕ ИНВЕСТИРАЊА У НЕКИМ ЗЕМЉАМА
– у % –

	1950.	1960.	1970.	1980.
Куба	12	20	24	18
Колумбија	18	23	26	26
Еквадор	10	13	15	17
Гватемала	9	13	14	18
Перу	18	21	21	24
Мексико	15	15	14	11
Боливија	14	17	18	19
Чиле	9	9	12	19
Бразил	15	13	14	14
Гана	9	13		
Еквадор	10	13	13	12
Ирак	9	19	21	23
Бурма	11	20	21	22
Индија	6	10	12	13
Тајланд	13	14	18	22
Цејлон	9	10	12	15

Прилив страног капитала износи око 25–30% бруто инвестиција, то значи да су стопе интерне акумулације износиле: Латинска Америка 10–11%, Африка 3,5–7,5% и Азија 7–9%.

Пораст унутрашње акумулације може се запазити према неким подацима Уједињених нација о стопи инвестирања[29]:, (која садржи и страну помоћ и зајмове) у неким недовољно развијеним земљама у следећим годинама. (у претходној табели)

До пораста стопе инвестирања дошло је не само због повећане интерне акумулације него због повећања стране помоћи и зајмова у току прошлих година.[30]

СТОПА АКУМУЛАЦИЈЕ У НЕКИМ ЗЕМЉАМА УРАЗВОЈУ
– у % –

	1950.	1958.	1988.
Куба	12	20	22
Колумбија	18	23	24
Еквадор	10	13	15
Перу	18	21	23
Гана	15	13	16
Иидија	6	10	12
Бурма	11	20	24

[29] Стопа инвсстирап.а јс узета као олнос бруто ипвестиција у оснопие фонлове према друштненом произиолу.

[30] Процси.ујс сс ла годииш.и прилин страног капитала у нсразпијснс зсмљс износи сада око 4% укуиног лруштиеног производа тих зсмаља. олиоспо 25% њихоних укупних ипнсстиција.

Пораст стопе акумулације одразио се на убрзање привредног развоја Процењује се да је просечна стопа привредног раста у неразвијеним земљама у иелини износила до 1950. око 2%, а то је сасвим незнатно изнад стопе привредног пораста становништва. То значи да је таква стопа омогућавала углавном одржавање постојећег pcr capita дохотка. У раздобљу 1950–1988. дошло је до разбијања стагнације и до покретања индустријализације у многим неразвијеним земљама.

Процењује се да су неразвијене земље у том периоду постигле у просеку годишњу стопу раста од 4–5%. Међутим у истом том раздобљу дошло је до готово удвостручења стопе пораста становништва у многим неразвијеним земљама, а то ставља знатно веће захтеве у погледу акумулације да би се постигла задовољавајућа стопа пораста pcr capita дохотка. Постигнути интензитет акумулаиије и инвестирања још је знатно испод оног нивоа који би био потребан ради сужавања диспаритета између развијених и неразвијених, односно за постизање оптималног ритма развоја.

Тешкоће, сложеност и дуготрајност процеса пробијања баријере ниске акумулације најбоље илуструје историја индустријске револуције и првобитне акумулације која је претходила и, у ствари, довела до оног пресудног пораста стопе акумулације од 5 на 10–15% и која је једино у стању да омогући индустријализацију.

”Акумулација капитала у Енглеској и осталим западноевропским земљама, која је на крају довела до таквих размера и такве концентрације акумулације која је била довољна за покретање индустрмјализације, била је веома дуготрајан npouec. Размера акумулаиије и концентрације капитала проширивали су се постепено, мање–више сразмерно потребама које је у погледу капитала постављао технички прогрес и с њим у вези владајући начин произволње.

Услови у којима неразвијене земље у савременим околностима треба да изврше првобитну акумулацију, тј. такву концентрацију и такав интезитет акумулацње која ће омогућити шири замах индустријализације. многострано се разликују од услова под којима се одвијала индустријска револуција. Основне разлике састоје се у следећем:

1. Унутрашњи друштвенополитички а нсто тако и међуннродни положај неразвијеннх земаља намеће потребу брзог привредног развоја. Истовремено, искоришћавање достигнућа савремене науке и технике ствара могућност знатно брже индустријализације него у току индустријске револуције. Процес подизања стопе акумулације од приближно 5% на 15–20% (колико би требала износити стопа акумулације у неразвијеним земљама да би се могла покренути убрзана индустријализација) уз постојећи пораст становништва и остале савремене услове, требало би да се изврши у току деценија а не у току столећа
2. Примена савремене науке и технике такође не дозвољава онакву спорост и сукцесивност у процесу подизања стопе акумулације каква је била у случају земаља пионира индустријализације.

3. Спољна трговина је била у току индустријске револуције веома важан извор акумулације за земље западне Европе које су извознице готових производа и експлоатацијом природних богатстава и становниш гколонија знатно убрзале процес првобитне акумулације. Данас, кад Tt исте ослобођене колоније треба да отпочну индустријализацију и да у ту сврху остваре одговарајућу стопу акумулације, спољнотрговинска размена није за њих извор допунске акумулације, него обртно услови су размене (tcnns оГ trade) такви да се путем спољне трговине и даље обавља одлив националног дохотка створеног у неразвијеним земљама у развијене земље. По том односу је већи одлив капитала у односу на нето прилив капитала ире међунар. зајмова.
4. У земљама западне Европе се у току вишевековног развоја капиталистичких елемената још у оквиру предоминантне феудалне структуре развио снажан слој капиталистичких предузетника који су били носиоци капиталистичког преображаја друштва, носиоци техничких иновација, акумулације, и концентрације капитала.
5. Акумулација капитала у доба индустријске револуције вршила се таквом експлоатацијом радне снаге каква данас не долази у обзир у ослобођеним неразвијеним земљама. Радно време од 14 сати, употреба дечјег рада, наднице на егзистенцијалном нивоу и остали облици исисавања вишка вредности, типични за раздобље индустријске револуције, у већини случајева из више разлога не долазе данас у обзир у неразвијеним земљама.
6. Знатно већа стопа демографског раста већине неразвијених земаља у првим фазама индустријализације, а често и пре отпочињања процеса убрзаног привредног развоја него што је био случај с привредно–развијеним земљама у доба индустријске револуције знатно подиже минималну стопу акумулације (ако под минималном стопом акумулације подразумевамо такву стопу акумулације која је потребна да би се осигурале демографске инвестиције, тј. да би одржао константан pcr capita доходак). Размери, у којима се повећава минимална стопа акумулације у случају већег демографског пораста, приказани су раније.
7. Капиталистички високоакумулативан сектор у неразвијеним земљама био је претежно у рукама страног капитала. Док су реинвестиције профита биле у току индустријализације сада већ индустријализованих капиталистичких земаља један од основних облика експанзије индустријског капитала, улога капиталистичког сектора у формирању домаће акумулације неразвијених земаља. знатно је редукована због тога што је он претежно страно власништво. Највећи се део профита извози, а реинвестиције профита у већини случајева сведене на 25 до 30% од њиховог укупног износа. Због тога су разумљива настојања многих недовољно развијених земаља у смеру национализације страног капитала и опште национализације кључних грана индустрије. При томе треба имати на уму да су

профити. које страни капитал остварује у неразвијеним земљама, у правилу, изузетно високи.

Методе и механизам акумулације у неразвијеним земљама неизбежно ће се битно разликовати од модела који је био типичан за развијене индустријске земље. Основна разлика састоји се у томе да због свих наведених специфичности неразвијених земаља процес првобитне акумулације, односно процес подизања акумулационе стопе од 5% на 15% не може да буде спонтан и аутономан процес, он захтева друштвену, односно државну интервенцију и што се тај пресудан скок у стопи акумулације не може извршити у оквирима приватне акумулације, већ помоћу разних метода јавне, односно друштвене акумулације.

У грађанској литератури о привредном развоју често се цитира Нурксеов зачарани круг заосталости који треба да објасни стање секударне стагнације неразвијених земаља. Тај се зачарани круг по Нурксеу састоји у следећем: због ниског pcr capita дохотка могућности акумулације веома су мале, низак национални доходак је одраз ниске производности рада која је опет последица недостатка капитала, а недостатак капитала је последица недовољне акумулациЈе.[31]

Ситуација ипак није тако безизлазна како то произлази из горње Нурксеове формулације заосталости. Постоје потенцијалне снаге унутар самих неразвијених земаља које су довољне за разбијање стагнантне констелације узрока и последица сиромаштва, али те су снаге својевремено биле парализоване системом колонијалне експлоатације, а после ослобођења постојећим системом друштвено–економских односа

Поставља се питање на којој тачки постоји могућност пробоја тог зачараног круга заосталости унутрашњим снагама које постоје унутар самих дотичних земаља. Иако нижи per capiia доходак садржи наравно мање могућности за акумулацију него виши доходак–а pcr capita доходак у многим неразвијеним земљама је веома низак–ипак и тај ниски pcr capita доходак крије у себи знатан акумулативни потенцијаљ Раније је било говора о акумулацији капиталистичкогсектора која се у многим неразвијеним земљама, у којима је тај ceicrop у рукама страног капитала, највећим делом трансферисала у иностранство. Међутим, највећи део националног дохотка производи се у пољопривредном сектору. Упркос веома ниској производности рада и малом pcr capiia дохотку оствареном у пољопривреди. добар део тог дохотка поприма облик вишка производа који се на разне начине одузима сељаку не остављајући му често ни онај минимум који му је неопходан за голо одржавање живота.

У неразвијеним земљама у којима није извршена аграрна реформа, највећи део сељака нису власници земље, него узимају земљу у закуп од велепоседника, цркве и државе. Закупнина је веома висока, често прелази половину жетве. Други су облик исисавања вишка производа, створеног

[31] Нслопољма штедња или акумулација ствара ниске и недовољне инвестиције, чиме је и мултипликатор инвсстиција врло низак.

у пољопривреди зеленашке камате које често прелазе 100%. Сељак је уз наведено закинут маказама цијена.

Постојећа друштвеноекономска структура у многим неразвијеним земљама очигледно спречава акумулацију капитала, односно акумулативно коришћење дела вишка производа који се извлачи из пољопривреде. Ако би се редуковало учешће богатих феудалних, буржоаских и осталих паразитских слојева у дистрибуцији дохотка, то би довело до битног повећања стопе акумулације неразвијених земаља. Учешће 10% најбогатијег слоја становништва у многим неразвијенимземљама достиже40% од укупног националног дохотка. Тих 40% је велика резерва за почетну акумулацију, нужну за покретање индустријализације. Суштина је унутрашњих сукоба, које сада проживљавају много недовољно развијене земље, борба око тих 40% учешћа привилегованих у националном дохотку. Интереси привредног развоја траже редистрибуцију имовине и дохотка, аграрну реформу, национализацију и остале социјалне и економске реформе које треба да омогуће, у првом реду, претварање што већег дела расположивог вишка производа у акумулацију, а феудални и стали богати слојеви настоје да сачувају свој повлашћени положај.

Социјалистичко друштвено уређење омогућава да се пресудан скок у стопи акумулације изврши брзо и ефикасно; то потврђују високе стопе акумулације које остварују све социјалистичке земље. Социјалистички елементи и тенденције, које се све више развијају унутар неразвијених земаља, доказују тезу о нужности другачијих путева и метода акумулације. у ствари о нужности подруштвљавања акумулације, што се најпотпуније и најбрже може постићи подруштвљавањем средстава за производњу.

Национализација индустрије и осталих сектора главно је и најефикасније средство за повећање стопе штедње (акумулације) и стопе економског раста.

2. СПЕЦИФИЧНОСТИ АКУМУЛАЦИЈЕ КАПИТАЛА У НЕРАЗВИЈЕНИМ ПРИВРЕДАМА

Поред релативно недовољних извора, акумулацију неразвијених земаља карактеришу и неке друге особине. Тако, на пример, у недовољно развијеним земљама носилац и власник знатног дела акумулације је још увек национална буржоазија, која се по неким својим особинама знатно разликује од буржоазије капиталистичких земаља. Једна од разлика огледа се и у томе што је буржоазија развијених капиталистичких земаља, када се овај систем налазио у свом успону, била носиоц акумулације, али истовремено и организатор индустијализације привреде, пошто је индустријски начин

производње одбацивао већи профит, за чиме је у стварности буржоазија тежила Национална буржоазија у данашњим неразвијеним земљама, по, свом пореклу и функцијама у друштву, није индустријска буржоазија и не пласира овај део своје акумулације у развитак индустрије, односно индустријске производње, какав је случај био са индустријском буржоазијом развијених капиталистичких земаља.

Национална буржоазија неразвијених земаља се, због тога, радије одлучује на пласман свог капитала изван производне сфере. што доводи до тзв. "стерилизације'" акумулаиије, у том смислу што она не служи увећању националне производње, већ једноставном трансферу и шпекулантској игри на берзи или тезаурисању капитала.[32]/[33]

Пошто се економски посматрано, инвестиције уложене у производњу враћају спорије од сличних пласмана у трговини или другим непроизводним делатностима, то се капитал домаће буржоазије радије оријентише у те области, рачунајући на разлике у цени, као и на разлике каматних и других берзанских трансакција. Поред наведених пласмана расположивог капитала још једно подручје од давнина привлачи пажњу буржоаских кредитора. Реч је о зеленаштву. Домаћа буржоазија даје позајмице ситним пољопривредним произвођачима на кратак рок и по релативно високој стопи. Зеленашки систем кредитирања је веома развијен у недовољно развијеним земљама Азије и Африке.

Следеће подручје пласмана капитала домаће буржоазије су улози у страним банкама, што је са националног гледишта најнеповољнији начин употребе домаће акумулације, јер се тиме смањују домаћи извори акумулације и онемогућује се развој домаћих производних потенцијала Често се ти капитали пласирају у страним банкама или новчаним заводима под неповољним условима него да су пласирани на домаћем тржишту. Узрок оваквом отицању капитала је, поред већ наведених узрока (избегавање ризика који произлази из процеса производње) у капитапистичким условима, и страх од евентуалних мера девалвације, рестрикције пласмана капитала, одређивања принудног паритета курса домаће валуте према другим валутама, национализације и др.

---

[32] Кнглсска јс. lilip.. ол 1750. па до 1800. лаклс за 50 голини изиела из Инлијс злата у ирсдности од око I милијарду фупти стсрлинга. Колика јс то нрслпост можс сс сазпати када сс пођс од чиљенице да је тадашн.и енглсски национални доходак износио 176 мнлиона фунти стерлинга што значи да је Енглеска за непуних 50 годииа извукла из Индије вредност од 5 годишн.их наииопалних доходака. Исто тако сс процењује да су Холанђани извукли из Индонсзије 36 пута вишс својс осмоппс инвестииије које су уложили у припрсду те земље. (J. Стаиоипик: "Променс у друштпспоскономској структури И улога радничкс класс". чланак објапљен у кн.изи: "Нски актуелни проблеми мсђународног радпичког и сопијалистичког покрста", Всограљ 1960. стр. 178.)

[33] Као што јс иознато. суштина је у склапању и чувању нопца изваи промстне области тј. новац не учсствујс у робном нромсту иа пи у рсиродукцији капитала. Говорсћи о овом проблсму, стручи.аци ОУН питу: "Не може се ништа поуздано рсћи о величипи тог тезаурисаног блага у нсразвијеним земљама" (примедба аутора). Из анкета видимо да је она посебно пажна у два подручја, наиме у Јужној и Југоисточној Азији и на Средњем истоку. Цени се да у нским земљама тих подручја приватно тсзаурисано злато достижс висину 10% националног дохотка. Извор: ОУН–Мера за привредни развој, Култура, Загреб, 1952, стр. 23.

Домаћи извори акумулације су битно ограничени и тиме што страни капитал, који је пласиран у овим земљама и који остварује веома високе профите, веома мало или никако не реинвестира, тј. поновно улаже од оствареног профита у оквиру домаћих услова производње. Већ наведени примери Енглеске и Холандије о оствареној и однетој акумулацији из њихових колонија то јасно потврђују. Остварена добит по правилу, увек је одлазила у метрополе, у централне банке, одакле су потицале и матичне инвестиције.

Да би се свестрано сагледао проблем акумулације у неразвијеним земљама неопходно је истаћи и оне проблеме који су везани како за неефикасно и нерационално развијање домаћих извора акумулације тако и за нерационалну употребу већ датих средстава Не треба заборавити да се ради о земљама које још нису успеле да чврсто изграде своју економију, тј. привредни систем, ни своју државност, односно политички систем. У ситуацији када не "постоје јасне концепције привредног развоја нити пројектован и изграђен систем мера по коме ће се привреда развијати, долази до нереалних планова, који често одударају од стварности. Илустрације ради, наводимо Нигерију, која даје 27% свог буџета за школе које похађа једва 6% деце. Значи, 27% националног буџета користи само 6% деце, пошто остала деца нису обухваћена системом обавезног школовања из различитих узрока.

У појединим недовољно развијеним земљама структура свих инвестиција је озбиљно погођена тзв. непроизводним инвестицијама. Рационални избор инвестиција и њихова оријентација у оптималнијем правцу одавно у економији представљаделикатан проблем. Постоје примери о подизању скупоцених палата, веома модерних болница, које су изнад просека и у економски развијеним земљама Такву болницу једва може да користи мањи број корисника, јер је за већину тамошњег становништва то недоступно, како са гледишта цене услуга тако и с обзиром на то да један део становништва није још увек навикнут да тражи здравствену помоћ.

3. ОДНОСИ ШТЕДЊЕ (АКУМУЛАЦИЈЕ) И ПОТРОШЊЕ

Имајући у виду да привредни развој једне земље у знатној мери зависи од њене способности да изврши одређену акумулацију, јасно се запажа да је привредни развој у неразвијеним земљама веома ограничен. Ове земље до сада већином нису биле у стању да акумулишу у просеку више од 5% свог националног дохотка.

Често се у циљу битног повећања акумулације у неразвијеним земљама истиче захтев за снижавањем потрошње или бар њеним ограничавањем.

Анализа "дистрибуције дохотка у неразвијеним земљама показује да се дистрибуцијом дохотка може смањити укупна потрошња и повећати акумулација, а да се не снижава pcr capita потрошња велике већине становништва, чак да се евентуално тај стандард нешто и повећа Наиме, за већину неразвијених земаља је типична велика неједнакост у дистрибуцији дохотка".

Најбогатија група становништва која сачињава 20% од укупног становништва прима у Индији 55% од укупногдохотка У Индији тридесетих година овог столећа само 5% најбогатијег становништва присваја 35% националногдохотка.докје60%становништвадобијалосвега30%националног дохотка Дакле мање од оних 5% становништва. У Цејлону 10% најбогатијих прима 33,3% националногдохотка. На Филипинима 10% становништва присваја32% националног дохотка. У Кини је у предреволуционарном раздобљу само 4% крупних власника земље поседовало 50% обрадивих површина, док је 70% сиромашних сељака држало свега 17%.

ПРОЦЕНАТ УКУПНОГ ДОХОТКА ДИСТРИБУИСАН НА УСКИ БОГАТИ И СИРОМАШНИ СЛОЈ СТАНОВНИШТВА
– у % –

	Учешће 10% станов. у укупном дохотку	Учешће 50% најсиромашнијих слојева
РАЗВИЈЕНЕ ЗЕМЉЕ		
Велика Британија	32	26
Шведска	29	27
Канада	28	26
САД	30	23
ЗЕМЉЕ У РАЗВОЈУ		
Цејлон	33	21
Салвадор	44	26
Порто Рико	41	16

Подаци се олносе па 1970. годину

"У редистрибуцији дохотка лежи знатна потенцијална резерва за подизање стопе акумулације у неразвијеним земљама. Најрадикалнија и најефикаснија мера мобилизације те резерве је експропријација, односно национализација имовине стране и домаће буржоазије и земљишне аристократије, тј. оних горњих неколико процената повлашћеногстановништва који учествују у националном дохотку у несразмерно великом уделу и који приходи не потичу одњиховог рада, него од различитих облика експлоатације и шпекулације."[34]

Однос друштвених снага и економскодруштвена структура (која показује приличне разлике у појединим неразвијеним земљама) одређиваће облике и ширину експропријације Уочљива је општа тенденција у смеру редистрибуције имовине и дохотка, у смеру стварања и ширења јавног сектора привреде. Облици експропријације варирају од национализације страних

[34] Др М. Месарић, оп. цит. стр. 47

предузећа и појединих привредних грана до прогресивног опорезивања дохотка и имовине.

Потенцијална акумулација која се може мобилизовати редистрибуцијом имовине и дохотка у неразвијеним земљама је огромна. Довољно је смањити учешће најбогатијих 10% становништва у укупном дохотку од садашњих 28–32% на 20% (а то се може сматрати минималном могућношћу), довеле би до повећања стопе акумулације за око 10 поена. То је приближна стопа потребна за покретање привредног развоја. Колико год та операција изгледала економски једноставна и оправдана, она импликује веома велике и далекосежне друштвене и политичке захвате.

Раније приказани специфични облици потрошње богатих слојева у неразвијеним земљама такође оправдавају и намећу што радикалнију дистрибуцију имовине и дохотка.

Довољно је навести следеће типичне појаве:

1. Гомилање блага у облику злата, драгог камења, страног новца и сљ, што је општа пракса богатих слојева у неразвијеним земљама. Такви се облици имовине у случају било каквих поремећаја могу лакше конвертовати у готов новац. Гомилање блага је нарочито раширено у Јужној и Југоисточној Азији, на Средњем Истоку.
2. Трансфери новца у иностранство. Не само да се профити страних компанија преносе у иностранство, него богати национални слојеви многих неразвијених земаља пребацују легално и илегално део својих доходака у иностранство где их држе у банкама или улажу у стране вредносне папире.
3. Инвестирање највећег дела штедње богатих слојева у стамбене зграде, у куповање земље, у краткорочне и шпекулативне послове такође јетипична појава за већину неразвијених земалза. Веома мали део штедње се улаже у продуктивне инвестиције, у подизање индустријских предузећа и модернизацију пољопривредне производње. Незнање, неискуство, могућност брзих и лаких зарада на други начин, недостатак стручне радне снаге и остале запреке, које отежавају индивидуалне и парцијалне покушаје индустријализације пре него што су привредни развој и индустријализација добили одређени замах, оријентисању улагања у разне непродуктивне сврхе.
4. Расипна и луксузна потрошња најбогатијих слојева у неразвијеним земљама.

У првим фазама развоја акумулаиија ће морати расти брже од потрошње ако се хоће постићи почетни замах индустријализације, довољно интензиван да осигура даљњи кумулативни ток развојног процеса. Иако краткорочна и статичка анализа упућује на привидни антагонизам акумулације и потрошње, проширење временског хоризонта анализе јасно показује да се у ствари ради о комплементарним варајабилама и да привремено и одмерено успоравање потрошње на рачун акумулације у првим фазама индустријализације омогућава, након одређеногвременског периода, виши ниво и бржи пораст

потрошње него у случају почетногупоредног раста потрошње и акумулације. Међутим, испитивање оптималне стопе акумулацаије у појединим фазама и условима привредног развоја прелази оквире овога рада. Овде је довољно истаћи потребу да маргинална стопа акумулације буде виша од просечне стопе акумулације у првим фазама развоја неразвијених земаља. "Ако би нпр. било могуће код стопе акумулације од 8% и стопе раста од 2% постићи и одржати маргиналну стопу акумулације од 50%, то би довело до повећања стопе просечне акумулације након 5 година од 8% на 12%, а након десет година на 18% (под претпоставком да је маргинални коефицијент једнак просечном. олносно да оба коефицијента износе 4). Истовремено би стопа привредног раста (темељена искључиво на домаћој акумулацији) порасла од почетних 2% на 3% у петој години и на 4,5% у десетој години. Колико ће маргинална стопа акумулације моћи да буде већа од просечне стопе акумулације и кроз које време, зависи не само од економских него и од социјалних и политичких фактора. Због тога се оптимална висина маргиналне стопе акумулације и њено временско кретање може одредити једино на основу специфичних друштвено–економских услова сваке земље.[35]

У погледу ограничавања потрошње у неразвијеним земљама јавља се као ограничавајући фактор познати ефекат демонстрација. Нурксе и други заступници концепта о ефекту демонстрације сматрају да су савремене комуникације (филм, телевизија, штампа, путовања итд.) тако свеобухватне и ефикасне да се становници неразвијених земаља упознају веома брзо и уверљиво са стандардом потрошње развијених земаља. То ствара притисак и жеље за што бржим достизањем тог стандарда у неразвијеним земљама. На тај се начин ствара привидна противречност између императивне потребе брзе индустријализације (која тражи подизање стопе инвестирања) и потребе брзог подизања нивоа потрошње. Тај све већи притисак повећања стандарда–који се сусреће у већини неразвијених земаља и који није само последица демонстрације високог стандарда развијених земаља него је подстакнут ослободилачким покретима и уопште политичким и друштвеним превирањима у тим земљама–може имати двостран ефекат у погледу привредног развоја. Први ефекат, на којем инсистира Р. Нурксе, делује у смеру ограничавања пораста стопе акумулације. Нурксе је међутим, изгубио из вида и други могући ефект, наиме да општа жеља и захтев за побољшањем стандарда може постати снажан покретачки фактор у повећању производње и производности рада и уопште у покретању и мобилизацији становништва на остваривању циљева привредног и друштвеног напретка Правилним коришћењем и анализирањем растућих захтева становништва за бољим стандардом може се знатно повећати пораст националног дохотка, а тиме и акумулациони потенцијал.

[35] М. Месарић, стр. 48

4. ОДНОСИ ИЗМЕЂУ СТОПЕ ШТЕДЊЕ И СТОПЕ ПРИВРЕДНОГ РАСТА

У економској теорији, независно од правца којем поједини теоретичари припадају, постоји јединствено мишљење да је темпо и стопа привредног развоја директно зависан од стопе акумулације.

Нема ни једне студије посвећене проблемима развоја неразвијених земаљау којој се акумулација не разматра као основни или један од основних проблема развоја.

"Упоређење између стопе раста неразвијених земаља и стопе акумулације указује неоспорно на позитивну корелацију између тих двеју величина. Од 19 посматраних земаља њих 9 имало је у раздобљу 1950–1958. стопе раста друштавеног производа изнад 5%."

Од наведених земаља њих шест је имало акумулацију изнад 15%. С друге стране, од десет земаља у којима стопе раста нису достигле 5%, свега су три земље имале стопу акумулације изнад 15%. То детаљније илуструје следеће табела (за период 1950–1968.).

СТОПА РАСТА ДРУШТВЕНОГ ПРОИЗВОДА И СТОПА БРУТО ИНВЕСТИЦИЈА

	Годишња стопа друштвеног производа	Проценат бруто инвестиција у фиксни капитал у односу према друштвеном производу
Ирак	11.1	14
Венецуела	10,3	22
Родезија и Њаса	7.0	31
Филипини	6.7	7
Бурма	5.6	17
Мексико	5.6	15
Колумбија	5,2	22
Еквадор	5,1	12
Тајланд	5.0	14

Корелација између стопе привредног раста и стопе акумулације, како показују горњи подаци, није тако уска што се често претпоставља, а то постојање и других важних фактора који утичу на брзину привредног раста Навешћемо неке од тих фактора који су од посебног значења за неразвијене земље.

1. Позната је чињеница о општем ниском степену коришћења расположивих извора у недовољно развијених земаља. Њихова мобилизација захтева врло различите инјекције инвестиција, зависно од величине и карактера тих резерви а понекад се боље коришћење постојећих извора може постићи (нпр. у случају недовољног искоришћења индустријских

капапитета) потпуно независно од инвестиционих улагања. У претежном броју неразвијених земаља пољопривредни сектор је типичан пример недовољног искоришћавања расположивих производних потенцијала чија је делимична мобилизација често могућа с малим улозима капитала. Постојећи власнички и уопште институционални односи у пољопривреди како смо показали у глави I, представљају често главни фактор секуларне стагнације или бар веома спорог развоја производности у пољопривреди, и не само у њој него и у целокупној привреди. Поред тога и под претпоставком осталих повољнијих услова повећање пољопривредне производње од одређене, не баш безначајне, границе могуће је постићи без великих додатних фиксних инвестииија увођењем нпр. бољег плодореда, квалитетног семена и вештачког ђубрива Међутим, појаве недовољног коришћења постојећих производних потенцијала у неразвијеним земљама нису ограничене само на пољопривреду. Због структурних неусклађености у многим се земљама налази на недовољно коришћење индустријских капацитета одређених грана или групација и истовремено на недовољне капацитета у другим гранама, односно производним групацијама. Примећено је веома ниско коришћење индустријских капацитета у Аргентини и Мексику у току педесетих година овог века због постојања структурних уских грла.

2. Због честих флуктуација у тражњи и ценама примарних производа на светском тржишту кретање стопе привредног раста у многим неразвијеним земљама зависно је од развоја ситуације на светском тржишту. Та је зависност од великог значаја посебно за земље у којима у извозној структури превладава један или неколико примарних производа. Падајућд потрошња и, према томе, падајући извоз неких примарних производа могу веома снажно утицати на пад стопе раста оних земаља где ти примарни производи сачињавају претежни део укупног извоза. Није случајно да су стопе раста у правилу веће у оним земљама у којима је ситуација на светском тржишту (као и евентуално ефикаснија извозна политика) омогућила експанзију извоза. Те земље имају истовремено и нижи маргинални капитални коефицијент. То значи да у тим случајевима инвестиције нису биле једини фактор привредног раста и да је бржа стопа раста постигнута знатним делом због снижавања маргиналног капиталног коефицијента, а то је било могуће високом стопом извозне експанзије и консеквентно ефикаснијим коришћењем постојећих производних потенцијала. То показује следећа табела (за период 1950–1958.).

3. Трећи важан фактор који утиче на формирање дугорочне стопе рста недовољно развијених земаља је структура инвестиција, подела инвестиција на продуктивне и непродуктивне инвестиције. Због рудиментарног стања инфраструктуре велики део укупних инвестиција у неким неразвијеним земљама одлази на изградњу саобраћајног и енергетског система, просветних и здравствених установа и сљ

СТОПА РАСТА ИЗВОЗА, ДРУШТВЕНОГ ПРОИЗВОДА И МАРИГИНАЛНИ КАПИТАЛНИ КОЕФИЦИЈЕНТ

	Годишња стопа раста друпггвен. произнода	Годишња стопа раста извоза	Маргинални капитални коефицијент
Ирак	11.1	22	1.3
Бурма	5.6	6	3
Мексико	5.5	13	2.7
Тајланд	5.0	4	2.8
Египат	3,3	2	3,6
Индија	3,3	1	2,1
Цејлон	2,8	1	3.6
Куба	3,3	2	6.8

Те инвестиције, иако су нужне за дугорочни привреди развој, ипак не доводе до повећања стопе раста кратки рок. Процењује се да су инвестиције у привредну инфраструктуру сачињавале у периоду 1950–1958. године 20–30% од укупних инвестиција у неразвијеним земљама (тај проценат је у неким земљама знатно већи, нпр Етиопија где је само за саобраћај у првом петогодишњем плану резервисано око45% укупних инвестииија, а у Индији је удео саобраћаја у укупним инвестицијама првог петогодишњег плана износило 24%. а другог петогодишњег плана 29%. Врло је важно правилно димензионисање инфраструктурних инвестиција. Тако се њихово претерано заостајање иза потреба производње и промета може у одређеном моменту јавити као главно уско грло даљег раста. ипак је то мања опасност него хипертрофирање инфраструктуре. Знатно је, међутим, неповољније с гледишта убрзања привредног раста претерано инвестирање у стамбену изградњу и разне јавне и административне зграде чему нагињу многе неразвијене земље. У неким је земљама удео инвестиција за станове иадминистративне зграде у укупним инвестицијама већи од удела индустријских инвестиција а то, наравно, битно успорава привредни развој (нпр. у Еквадору је удео стамбене и административне изградње у периоду 1950–1955. год. износио 29% од укупних инвестиција, а удео индустрије 26%; ти удели износили су у Аргентини 50% према 10% и на Филипинима 55% према 27%). Ефикасност инвестиција с гледишта привредног развоја такође добро илуструје техничка структура инвестиција. Велики удео грађевинских радова обично је повезан с високим капиталним коефицијентом и обратно.

ГЛАВА ШЕСТА

ШТЕДЊА, ИНВЕСТИЦИЈЕ И ЕКОНОМСКИ РАСТ

1. СТОПА АКУМУЛАЦИЈЕ И ЕКОНОМСКИ РАСТ

Проширена репродукција претпоставља акумулацију једног дела друштавеног производа, односно изузимање тог дела националног дохотка од личне и опште потрошње и његову употребу за повећање основних и обртних производних фондова. Економски развој као процес Маркс посматра као прouес акумулације капитала. "И грађански економски теоретичари прихватају инвестиције као главну детерминанту стопе раста. А Lewis, нпр., сматра да централни проблем покретања привредног раста предстааља процес путем којег се у једној земљи подиже стопа акумулације од 5 на 12%".[36]

Достизање више етапе економског развоја неразвијене земље и претварање једне традиционалне привреде у развијену индустријску, према неким ауторима (то су услови за аутономан и континуиран раст) поред осталих услова, везује се за неопходан раст продуктивних инвестиција од садашњих 5–7% на најмање 14–15% (колико је у стању да инвестира једна средње развијена привреда).

Стопа акумулације има оллучан значај за темпо привредног развоја. Испитивање односа између стопе акумулације и стопе привредног раста у 19 недовољно развијених земаља показало је да постоје позитивне корелације између те две величине.[37]

Инвестиције нису једини фактор који одређује темпо економског раста. Поред инвестиција до изражаја долазе и други фактори у репродукцији и развоју као: 1) Боља организација рада, 2) Веће коришћење производних капацитета, 3) Већи степен општег и стручног образовања радника. 4) Шира и бржа применатехничког прогреса и новетехнологије. Уз адекватну

[36] 1/ Ј Lewis: "Thc Тhcory of Bconomic Growth", стр. 225–226.

[37] Др М. Мссарић: "Услони и мстода разпоја нсдоиољмо разпијсмих зсмаља Загрсб. 1965. стр. 59–99.

и довољно синхронизовану примену и деловање других фактора при истом обиму инвестиција може се постићи виша стопа економског раста.

Основно мерило за утврђивање брзине развоја једне привреде је пораст pcr capila дохотка, а висина инвестиција заједно са расположивим људским фактором постаје средство да се то оствари.

Ако је стопа економског раста у основи функција стопе инвестиција и одређеног капиталног коефицијента, онда би једна привреда у којој становништво расте по стопи од 2% годишње, уз капитални коефицијент 3, да би осигурала раст дохотка у истој сразмери са порастом становништва, морала инвестирати 6% свог националног дохотка. У противном долази до пада животног стандарда и стагнације.

Да би се постојећем становништву повећао доходак per capita за 3% неопходно је уз капитални коефицијент од 3 остварити стопу инвестиција од 9%, што је са ранијих 6% чини стопу потребних инвестииија од 15%.

Да би се остварило повећање дохотка по становнику за 5% данас би било неопходно осигурати нових инвестииија у висини од 19 милијарди долара. Ол тога 15.270 милијарди за финансирање индустрије. а 3.864 милиона за финансирање инвестиција у пољопривреди. Земље у развоју су осигуравале свега 5 милијарди акумулације за инвестиције, при чему се јавља дефицитет од 14 милијарди.

Поставља се питање како повећати акумулацију у неразвијеним земљама. Неколико решења обично се прихватају као реално могућа:

1. Повећање инвестиција и акумулације кроз прерасподелу националног дохотка,
2. Међународна финансијска помоћ и међународни зајмови. На првој основи обично се предлаже: а) повећање инвестиција на терет остала два облика потрошње, б) Забраном увоза луксузне робе, ц) Смањење издатака за наоружање, д) Увођење прогресивногопорезивања, е) Организовање јавних радова и др.

Стопа акумулације и акумулативна способност једне привреде најчешће је одређена објективним факторима као:

1. Степен економског развоја. Висина pcr capita дохотка при чему виши pcr capita доходак, омогућава вишу стопу акумулације, ако се претпоставе остали фактори ccteris paribus,
2. Структура привреде уз различито учешће и деловање појединих одељака репродукције на стопу акумулације,
3. Извозни потенцијал привреде, посебно у смислу повећања средстава за производњу путем увоза,
4. Друштвено–економски систем. У погледу мобилизације потенцијалне акумулације очите су предности социјалистичке привреде засниване на друштвеном планирању и друштвеним средствима за производњу. За брзину привредног развоја није важна само висина инвестиција, посебан значај добија и њихова структура. Имају се у виду разни аспекти те структуре: удео привредних и непривредних инвестиција,

затим гранска структура привредних инвестиција. а.пи ништа мањи значај има и техничка структура инвестиција.

Оптимална структура инвестиција различита је у свакој појединој земљи. На оптималну структуру инвестиција делују бројни фактори: 1) Обим и структура природних извора; 2) Степен привредног развоја и постојећих диспропорција у привредној структури; 3) Могућности и услови уклапања у међународну поделу рада; 4) Демографска ситуација уз већи или мањи степен латентне или отворене незапослености (веће или мања демографске експанзије); 5) Темпо и природа научног и техничког напретка и могућности њихове примене; 6) Разни други политички и социјални чиниоци. Постоје и други бројни фактори од којих зависи формирање и одржавање оптималне стопе и структуре инвестиција.

"Значај инвестиција за привредни развој не лежи само у непосредном повећању производње и дохотка које дају нови односно проширени капацитет. Свака инвестиција повлачи за собом већи или мањи пораст запослености, а пораст запослености изазива повећану потражњу потрошње робе, што стимулише експанзију производње потрошних добара".

Познато је Кејнзово изучавањетаквог инвестиционог мултипликатора, мултипликатора запослености и мултипликатора спољне трговине.

"Инвестиције су, дакле, кумулативни процес, и кад су једном започете, покрећу спонтане економске снаге које процес инвестирања не само подржавају него га убрзавају и проширују. Због комплементарности инвестиција, један талас инвестиција изазива други талас, једна инвестиција ствара потребу инвестиција у комплементарне објекте, уклањање једне диспропорције ствара у исто време неку другу диспропорцију. Дакле. постоји тенденција непрекидногследа инвестиција која произлази из непрестаног и наизменичног настајања и уклањања диспропорција. У капиталистичкој привреди делују извесни фактори који коче кумулативни ток инвестиција и узрокују циклично кретање проширене репродукције. Али у овим земљама у којима не делују довољно снажни ограничавајући фактори постоји тенденција хиперинвестирања пошто инвестиције достигну одређени интензитет, потребан да би инвестициони процес добио кумулативни карактер. Један од важних задатака планирања састоји се у томедасе обим инвестицијаодражава у оним границама које дозвољавају расположиви извори акумулације и расположиве количине инвестиционих добара".[38]

[38] Р. Стојаповић; "Тсорија лриврсдног развоја у социјализму", Београд, 1960., стр. 181–187. и Др М. Мссарић, исто стр. 59–99.

2. НОВЧАНА АКУМУЛАЦИЈА И ИНВЕСТИЦИЈЕ

Обично се новчана акумулација и инвестиције идентификују. мада не постојн нстоветност. Велики број аутора сматра да су то идентични појмови.

У вођењу економске политике, политике развоја, економске анализе и планирања, оправдано је разликовање акумулације од инвестиција. "Акумулација би се могла дефинисати као изузимање једног дела националног дохотка од текуће потрошње (личне и опште) и његово одвајање ради повећања производних фондова. Тако дефинисана акумулација заправо је новчана акумулација, а само повећање производних фондова означава се као реална акумулација".[39]

Између новчане акумулације и инвестиција постоје значајне суштинске разлике, а све се могу синтетизовати у:

1. Природни процес пошто новчана акумулација означава одвајање једног дела оствареног дохотка од текуће потрошње у циљу инвестирања, а инвестиције су процес формирања основних и обртних фондова,
2. Обиму процеса, акумулација је намењена само инвестицијама у материјалну производњу, док инвестиције обухватају и повећање фондова у непривредним делатностима,
3. Субјектима процеса, субјекти (носиоци) новчане акумулације и инвестиција не морају се подударати. Субјект који акумулира не мора нужно да инвестира, он може акумулацију бацити на тржиште капитала, позајмити је, уложити у банку и др., а може је уложити у реалне вредности (инвестирати),
4. Времену одвијања процеса. Не постоји временско поклапање новчаних акумулација и инвестиција. Акумулација се редовно јавља пре инвестиција, између њих може да постоји већи или мањи временски размак.

Раскорак између новчане акумулације и инвестиција посебно је наглашен у развијеним капиталистичким земљама, јер познати институциони односи ограничавају процес инвестирања и често доводе до хиперакумулације капитала. Неподударност између акумулације и инвестиција дошла је до изражаја у току светске привредне кризе. Због тога је Кејнз предлагао интервенцију државе која треба да снижавањем каматне стопе (политиком "јефтиног новиа") подстиче активирање расположиве акумулације која је тезаурисана. имобилизована у облику депозита.[40]

---

[39] Др М. Мссарић: "Услоии и методи разпоја пслопољно разпијсних зсмаља Загрсб. 1965. стр. 59–109

[40] Др. М. Мссарић: "Унјсти и метода разиоја пслонољно разиијсиих зсмаља Загрсб, 1965. стр. 59–109

Уск.пађивање новчане акумулације и реалне акумулације (инвестиција) у социјалистичкој привреди много су повољнији. Али и ту може доћи до дивергенција.

Инвестиције могу, заостајати за акумулацијом због недовољних грађевинских капацитета, због помањкања неких инвестиционих добара, због помањкања радне снаге и др. У социјалистичким привредама често се сусреће хиперинвестирање, такво инвестирање које прелази оквире расположиве новчане акумулацње.

3. БРУТО, НЕТО И НОВЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ

Поред разликовања новчане акумулације од инвестиција, важно је разликовање и тачно дефинисање трију облика инвестиција: брутоинвестиције, нетоинвестиција и нових инвестиција.

Брутоинвестиције обухватају замену постојећих и изградњу, односно повећање, нових фиксних и обртних фондова у привредним и непривредним делатностима.[41]

Нето инвестиције су ужи појам од бруто инвестиција Нето инвестиције обухватају само повећање производних и непроизводних фиксних фондова, као и повећање обртних фондова у привредним делатностима, које се финансирају из текуће расподеле националног дохотка.

Због све већег удела амортизације у друштвеном производу и у бруто инвестицијама, разлика између бруто инвестиција и нето инвестиција утолико је већа уколико се дотична земља налази на вишем степену развоја. Високи удео амортизације представља значајну развојну предност за развијене земље утолико што оне могу, и при ниској стопи нетоинвестиција, остварити релативно високу стопу бруто инвестиција. Иако амортизација служи првенствено за покриће трошкова замене расходованих фондова, ипак замена у условима техничког прогреса омогућава модернизацију и повећање капацитета. тј. јачања производног потенцијала.

Нове инвестиције се по свом садржају налазе између бруто инвестиција и нето инвестииија. Оне обухватају процес повећања фиксних и обртних фондова у привредним и непривредним делатностима. који се финансира из расподеле националног дохотка, као и из оног дела амортизације који преостаје након замене утрошених и расходованих фиксних фондова. Нове су инвестиције, дакле, мање од бруто инвестиција за величину замене, а веће од нето инвестиција за онај део амортизације који преостаје изнад трошкова замене за финансирање повећања фиксних фондова.

[41] Др М. Мссарип: "Уијети и мстода разпоја нслопољно разнијсиих земаља Загрсб, 1965. стр. 59–109.

Док се у микропланирању не прави разлика између бруто инвестиција, нето инвестиција и нодих инвестиција, то разликовање веома је важно у макроекономској анализи и планирању, не само због разлика у изворима финансирања, него и због њиховог различитог утицаја на привредни развој, односно на стопу привредног раста. Са становишта привредног раста, најрелевантније су нове инвестиције, јер једино оне дају тачне податке о најважнијем фактору привредног раста о порасту фиксних и обртних фондова. Бруто инвестиције обухватају не само повећање него и замену фондова, а нето инвестиције не исказују у целини повећање фиксних и обртних фондова (јер искључују онај део повећања фондова који се финансира из амортизације). Обзиром на различити удео амортизације у бруто инвестицијама, као и с обзиром на различит део замене у амортизацији, кретање бруто инвестиција и нето инвестиција не индицира правилно повећање фиксних и обртних фондова. те најважније детерминанте привредног раста. Наиме, иста величина бруто инвестипија може имати веома различите развојне ефекте, према уделу замене (већи удео замене проузроковаће сразмерно мање повећање производних фондова, и обратно). Иста висина нето инвестиција може резултирати различитим стопама пораста фиксних чи обртних фондова, према томе да ли је и колико амортизација већа од коштања замене расходовања фиксних фондова.

У условима економског развоја амортизација је редовно већа од коштања замене расходованих фиксних фондова, што омогућава њено делимично коришћење за финансирање нових инвестиција.

4. СТОПА АКУМУЛАЦИЈЕ, ВРСТЕ СТОПА АКУМУЛАЦИЈЕ И ГРАНИЦЕ АКУМУЛАЦИЈЕ

Потребно је најпре упозорити на потребу разликовања између стопе акумулације и стопе нето инвестиција. Те се разлике понекад занемарују, што ствара тешкоће при анализи података о наведеним стопама.

Стопа акумулације означава удео акумулације у народном дохотку. Стопа нето инвестиција удео нето инвестиција у националном дохотку, док стопа бруто инвестиција показује удео бруто инвестнција у друштвеном производу.[42]

[42] Гјудупи да акумулација представлл само онај дсо наролиог дохотка који служи за повећан,е ироизнодних фондона, а пето инвсстиције обухватају, порсд тога и повсћап.е фондова у непривредиим дслатиостима, стопаакумулацњенијеидситичнастопи исто ипвсстиција, иако се оне понекад поистовсћују.

У анализи и планирању економскогразвоја најчешће се употребљавају стопе бруто инвестиција и нето инвестиција. То је прихваћено у готово свнм земљама у свету.

Уколико је једна привреда развијенија (уколико је већи удео амортизације у друштвеном производу) утолико ће разлика између стопе бруто инвестиција и нето инвестиција бити већа.[43]

Познато је да је висина стопе акумулације одређена расподелом националног дохотка на двије основне категорије расподеле: 1) Расподела на потрошњу и 2) Учешћа акумулације. При том потрошњу проматрамо глобално, мада се она састоји из три облика:

a) Личне(C),
b) Инвестиционе (I)
c) Опше потрошње (c)

	Стопа бруто инвестиција	Стопа нето инвестиција
1869–1898.	20.0	13,5
1899–1918	19.4	13.1
1919–1948.	21,1	9,4

(Simon Kuzncls: Proportion of Capital Formation to National Product, American Economic Revievv, 1952. No. 2).

Повећање потрошње смањује стопу акумулације уз постојећи доходак и обратно. Потрошња и акумулација су две комплементарне међусобно искључиве величине бар тако површински изгледа. “Такав је закључак и ваљан једино у случају статичке, односно краткорочне анализе”.

Динамички посматрани односи потрошње и акумулације показују да у распону даљег временског раздобља, с продужењем временског хоризонта, све више губе својство супротности, уступајући место међусобној условности”. Виша стопа акумулације значи, додуше, нижу потрошњу у садашњости, али она уједно осигурава бржи пораст производних фондова, производње, националног дохотка, па и потрошње у будућности”.

С гледишта убрзања ритма развоја повољнија је виша стопа акумулације. Исто тако виша стопа акумулаиијеу оквиру довољно дугог временског раздобља, повећава потрошњу, односно животни стандард становништва. Из тога би се могао извући закључак да је највећа могућа стопа акумулације најповољнија с гледишта економског раста и подизања животног стандарда. Међутим, видели смо да максимална стопа акумулације није једнака оптималној стопи акумулације. Обично се у теорији и пракси разликују три врсте стопе акумулације:

1. Максимална,
2. Минимална и
3. Оптимална стопа акумулације.

[43] То добро илуструју подаци за САД у раздобљу од 1869–1948. године, као и у појединим ужим прсмснским интервалима унутар широког времснског хоризонта.

Максимална стопа акумулацнје је таква стопа која осигурава максимално ангажовање расположивих средстава у репродукцији, односно издвајању из националног дохотка.

Минимална стопа акумулације је она стопа која је једнака нули, односно то је таква стопа која обележава недостатак било какве акумулације. То је стање једноставне репродукције, привредне стагнације. Постоји могућност појаве и негативне стопе акумулације, а то значи употребе већег или мањег дела амортизације у сврху текуће потрошње, које даје резултате у смањењу призводних фондова, што логично води у дезинвестирање. Са гледишта развојне политике, не би се могла прихватити као минимална стопа акумулације ни стопа која је једнака нули, а још мање негативна стопа. С гледишта рационалне развојне политике, као доња граница акумулације, могла би се означиТи она стопа која омогућава барем такав пораст дохотка који је једнак порасту становништва. Минимална стопа акумулације је таква стопа која је потребна да би се pcr capita доходак одржао на достигнутом нивоу.[44]

"Инвестиције потребне само за одржавање постојећег pcr capita дохотка, односно за стварање радних места с просечном опремљеношћу средствима за производњу за прираст становништва, називају се и демографске инвестиције". Свакако да је од посебног интереса истраживање максималне стопе акумулације. Ту би требало изучити неке факторе који је одређују.

Максималну стопу акумулације (горњу границу у повећању акумулације) одређују углавном два фактора.

1) Најмањи могући ниво личне и опште потрошње, који је резултат одређених историјских и друштвеноекономских околности. Повећање стопе акумулације може се само изузетно и привремено вршити смањивањем постојећег нивоа pcr capila личне потрошње. У недовољно развијеним земљама постоји могућност да се редистрибуцијом личних доходака смањи укупни обим личне потрошње и повећава акумулација задржавајући или чак повећавајући потрошњу становништва у ниским и средњим доходним групама, и то тако да се разним, више или мање радикалним, методама редукују дохоци највиших доходних група становништва. Ту лежи велика резерва повећања акумулације у недовољно развијеним земљама које обележавају велике неједнакости у личним дохоцима.[45]

У социјалистичким земљама се не може повећање стопе акумулације заснивати на снижавању постојећег просечног нивоа per capita потрошње.

---

[44] Ако је мознат капиталии коефипијент и стопа пораста стаиоиништиа. онла је могуће израчунати мимималну стопу акумулацијс помоћу HarrodDomarova модела (р=а/к). Нпр. ако је годишња стопа пораста становништва 2%, онда и годишња стопа народиог дохотка треба да будс 2% да би се осигурао констаитан пер цапита доходак. Прстпоставимо ли сада да је маргинални капиталии коефицијент 4, онда произилази да минимална стопа акумулације, потребна за осигурање годишље стопе пораста народног дохотка од 2%, тј. за осигурање константиог пер иапита лохотка трсба да буде 8% (а = рк = 2 х 4 = 8).

[45] На Цсјлону и Pucrio Ricu, нпр. 10% припадника највише доходне групе прима 40% укупног износа дохотка Слична је ситуација и у разпијеним капиталистичким земл»ама (У САД и Вељ Пританији 10% припадника највише доходне групе прима 30% укупног дохотка пре опорезиваља). (Др М. Месарић: "Услови и метода развоја нсдовољно развијених земаља Загреб, 1965. стр. 59–109).

Максимална стопа акумулације овде се може узети таква стопа, којом се сав додатни pcr capita доходак употребљава за акумулацију. То је формирана стопа акумулације када се сав додатни pcr capita доходак (који прелази постојећу pcr capita потрошњу) употребљава за акумулацију. "Расподела националногдохотка на фонд потрошње и фонд акумулације не би смела ићи на штету наслеђеног и историјски условног животног и друштвеног стандарда становништва. Таквим се решењем достиже горња граница акумулације, односно до граница потрошње, но оно може бити прихватљиво само за ограничено раздобље". Није могуће прихватити претпоставку о задржавању per capita потрошње на истом нивоу при све већем per capita дохотку, при све већој продуктивности рада у току дужег временског раздобља. Даље стагнирање pcr capita потрошње на више начина би успоравало и угрожавало подизање производности рада и стопе раста.

2) Натурална структура вишкова одељака проширене репродукције након извршене размене с иностранством. Овај фактор одређује уствари акумулациони потенцијал привреде. Неки економисти стоје на становишту да је расподела националног дохотка на потрошњу и акумулацију одређена искључиво натуралном структуром друштвене производње Такво становиште важи међутим једино у затвореној привреди, док се у привреди, која учествује у међународној размени, може путем спољне трговине мењати до одређене границе натурални састав домаћег производа. Ипак, натурална структура друштвеног производа, после извршене размене с иностранством, представља горњу границу.

Чињеница је да се новчана или номинална акумулација може повећати и преко границе коју дозвољава обим и структура вишкова одељка репродукције, али стварна акумулација неће моћи да пређе ту границу. Ако номинални износ акумулације и инвестиција премаши износ расположивог вишка доћи ће до пораста цена инвестиционих добарадако да ће, упркос порасту номиналних инвестиција, њихов реални обим остати у границама расположивих вишкова. Новчана акумулација мора бити усклађена с обимом и структуром вишкова првог одељака. Ако нема довољних количина грађевинских материјала и опреме, новчана акумулација се неће моћи претворити у стварну.

Под оптималном стопом акумулације подразумевамо ону стопу којом се (у границама објективних могућности) у највећој мери остварују потребе, односно развојни и другн циљеви друштва.

3) Оптимална стопа акумулације и њено зацртавање, постављање паралелно с циљевима развоја имплицира могућност избора. Могућност и распон избора стопе акумулације различити су у краткорочном и дугорочном временском раздобљу. "У краткорочном временском раздобљу могућност свесног избора и регулисања стопе акумулације ужа је него у средњорочном и дугорочном врменском раздобљу. У оквиру кратког раздобља слобода избора стопе акумулације зависи углавном о два фактора: 1) Удео спољне трговине у укупном дохотку, то значи о могућности да сепутем епољне трговине материјална структура расположивог друштвеног производа прилагођава структури потрошње, 2) Краткорочна еластичност домаће

производње. Овде се пре свега ради о већој или мањој адаптибилности домаће производње промене у обиму и структури потрошње. Познато је. да је еластичност пронзводње знатним делом зависна од степена искоришћености производних фактора. Ово је посебно интересантно за земље у развоју које карактерише низак степен коришћења производних капацитета. У већем броју грана привреде капацитети се користе често са само 30–35% техничких капацитета.

У планирању и одређивању оптималне стопе акумулације може се приступити са три полазне позиције, зависно од циљева развоја који се желе постићи:

1. Максимализације потрошње,
2. Максимизирања производности односно стопе раста,
3. Са становишта постизања, односно одржавања тржишне и монетарне равнотеже.

Одређивања оптималне стопе акумулације са становишта максимализације потрошње. Повећање стопе акумулације, познато је, смањује садашњи обим потрошње, али повећава будућу производњу и будућу потрошњу. Оптимална је она стопа акумулације посматрана са становишта потрошње која максимизира висину садашње и будуће потрошње.

Одређипан.е оптималне стопа акумулације са становишта максимализације производности рада и стопе раста. “Други приступ интерпретацији и одређивању оптималне стопе акумулације ставља у први план постизање највеће могуће производности рада. С тим у вези, разликују се две врсте фактора од којих зависи производност рада. Прва врста фактора је објективне материјалне природе, првенствено техничка опремљеност рада, а у другу врсту иду субјективни фактори, тј. човек и његова радна иницијатива, способност и ефикасност. Вишом стопом акумулације повећавају се објективни фактори производности, али привремено, због смањивања потрошње, слаби утицај субјективних фактора производности. Оптимална стопа акумулације је она стопа која максимизира комбинирани ефект објективне субјективне компоненте производности рада, тј. она стопа која максимизира пораст друштвене производње. Повећање стопе инвестиција изнад одређене критичне тачке не само да смањује производност рада због већ наведених разлога, него изазива и друге поремећаје и напетости које доводе до пораста маргиналног капиталног коефицијента, односно до опадања ефикасности инве

3) Оптимална стопа акумулације и позиције одржавања тржишне и монетарне равнотеже. Одржавање тржишне и монетарне равнотеже не мора али може бити у супротности са поменута два критеријума у одређивању оптималне стопе акумулације.

Брза индустријализација недовољно развијених земаља, искуство је показало води често у инфлацију при чему се констатује да је она неизбежна појава брзог развоја. При томе се јављају позната схватања да је одређен степен дефицитног финансирања инвестиција користан с гледишта дугорочног развоја тих земаља. Оптимална стопа акумулације може у таквим

условима доћи у сукоб са захтевом за одржавањем стриктне тржишне и монетарне равнотеже. Када привреда достигне виши степен развоја, онда ће при избору стопе акумулације све већу улогу играти потреба одржавања тржишне и монетарне равнотеже, а то значи одређивање такве стопе акумулације која ће првенствено бити у складу с обимом и структуром расположивог друштвеног производа. То је већ запажена чињеница у савременом развоју високо развијених земаља.

ШЕСТИ ДЕО

САМОФИНАНСИРАЊЕ ПРИВРЕДЕ И ЕКОНОМСКИ РАСТА

ГЛАВА ПРВА

ОПТИМАЛНА СТРУКТУРА КАПИТАЛА И САМОФИНАНСИРАЊЕ

1. ПРЕДНОСТИ И НЕДОСТАЦИ САМОФИНАНСИРАЊА

Неокласична економска теорија, супротстављајући се неокејнзијанској државноинтервенистичкој политици, крја има за последицу све јачи утицај јавног капитала у процесима концентрације и политици инвестирања, као уосталом и целокупном регулативном деловању јавног сектора, све више се окреће тржишном механизму, а у склопу тога тржишту капитала и његовој ревитализацији. Нови либерализам у економској теорији настоји поново афирмисати тржиште капитала као ефикасан и довољно економски слободан механизам рационалне употребе акумулације.

Економска теорија углавном је прихватила генерални став о нужности повећања самофинансирања економије. "Самофинансирање је неопходна компонента стабилизације привредних кретања, јер без њега нема селекције и доброг економског одлучивања о инвестицијама, нити сношења пуне одговорности за сопствене одлуке. Разлике између микро и макро акумулативности југословенске привреде говоре о малој и из свих аспеката гледано, незадовољавајућој улози самофинансирања... укључујући и све облике удруживања рада и средстава, али и великој и доминантној улози кредита и кредитних односа".

Самофинансирање, као облик финансирања привреде, има своје позитивне и негативне стране.

У литератури се истичу и једне идруге стране самофинансирања, тако да не постоје ставови који истичу једне или само друге карактеристике, било позитивне или негативне.

Самофинансирање је пре свега вишедимензионалии процес, а исто тако и различит појам који третира и различит садржај. Самофинансирање се може различито посматрати, према организационој структури привреде, финансијском систему, повезаности привредних и других субјеката, институцијама и инструментима који су више или мање развијени у одређеној привреди (тржиште новца и капнтала) све до самог појма, односно садржаја који се под тим подразумева.

Самофинансирање се може посматрати са три становишта, као:

1. Самофинансирање у ужем смислу (по субјектима у репродукцији),
2. Самофинансирање у ширем смислу (по секторима, гранама, групацијама и сљ),
3. Општедруштвени облик самофинансирања привреде у целини. Од приступа концепту самофинансирања, зависе и ставови о његовој висини, оптималности и позитивним и негативним ефектима у привреди.

Остали су и даље супротни ставови у погледу позитивних, односно негативних ефеката самофинансирања посебно у капитализму. У нашем привредном систему постоје готово јединствени ставови да су потребне знатно више стопе самофинансирања привреде од досадашњих, јер без тога нема овладавања привреде средствима, ни ефикасног развоја

Ако самофинансирање дефинишемо као процес стварања, концентрисања и улагања акумулације од стране привредних субјеката, онда постоји већа стопа самофинансирања када сви субјекти, односно сектор привреде већи део својих реалних и финансијских улагања покрива из властитих средстава и обрнуто.[46]

Сада ћемо разматрати предност већег самофинансирања привреде, а затим недостатке самофинансирања.

[46] Оптималпу стопу самофинансирања треба свакако схлатити динамички, с обзиром на време, стање и тенденције развоја привреде. Једно је оптимална стопа самофинансирања, када се привреда налази у рецесији и када треба стимулисати инвестиције (које су ниске), а друго, када је стопа самофинансирања у високој конјунктури и инфлацији, када треба ограничавати инвестиције које су предимензионисане.

2. ПРЕДНОСТИ САМОФИНАНСИРАЊА НАД ЕКСТЕРНИМ ФИНАНСИРАЊЕМ

Често се истиче да самофинансирање има одређену предност над екстерним системом финансирања. Предности су следеће:

1. Властита средства су најсигурнија и најстабилнији извор средстава за финансирање репродукције. Привредни субјекти не долазе у опасност да остану без средстава у време када су им она најнеопходнија. Тиме нестају ризици који се јављају у коришћењу екстерних извора средстава (промене цена средстава, измене на финансијском тржишту, промене у кредитној политици банака, измене у понашању државе у вођењу монетарнокредитне политике, промене у односима с иностранством, промене на светском финансијском тржишту и др.).
2. Самофинансирање омогућава већу самосталност и еластичнију пословну политику. Ослањање на властита средства омогућује вођење дугорочне развојНе политике, без опасности од већег негативног утицаја структурних и конјјунктурних промена у привреди. Неоспор1 но је да самофинансирање привреде повећава њену финансијску и пословну самосталност. Ова самосталност се огледа у следећем:
   a) Већи је степен слободе у доношењу одлука о употреби и формирању средстава акумулације;
   b) Повећава се отпорност према конјунктурним променама у привреди, посебно значајнијих привредних и пословних осцилација;
   c) Смањује се зависност од банкарског система, и иностране акумулације;
   d) Смањују се трошкови камата;
   e) Ограничава се контрола и “надзор” над коришћењем средстава од стране кредитора;
   f) Повећава се ликвидност целокупног процеса репродукције привредних субјеката и привреде у целини;
   g) Самофинансирање омогућава остварење бржег процеса повезивања унутар привреде, бржу модернизацију и увођење нове технологније;
   h) Самофинансирање је основа за остваривање стварног процеса овладавања предузећа над свим токовима репродукције.
3. Властита средства су јевтинија од позајмљених (на које се плаћа камата). У случају негативне реалне камате (када је стопа инфлације већа од каматне стопе) обично су екстерни извори јевтинији од

властитих, те долази до претераног задуживања. Ово посебно долази до изражаја у ситуацији када у привреди влада висока стопа инфлације која "нагриза" акумулацију и то у години у којој се ствара, тако да нестаје интерес за акумулисањем средстава кроз расподелу дохотка.

4. Самофинансирање осигурава процес повезивања и удруживања унутар привреде. Тешко је очекивати процес повезивања и интегрисања средстава, када привредни субјекти не располажу слободним средствима акумулације, односно када је финансирање развоја засновано на кредитном односу.
5. Самофинансирање представља стабилизациони фактор у проширеној репродукцији, стварајући већу отпорност према кризннм стањима привреде и конјунктурним осцилацијама привреде и др.

3. НЕДОСТАЦИ САМОФИНАНСИРАЊА У ОДНОСУ НА ЕКСТЕРНО ФИНАНСИРАЊЕ

Самофинансирање може да доведе и до одређених негативних ефеката. Због тога се у политици финансирања иде за тим да се повећа стопа самофинансирања, као и да се уз то употребљавају и други облици финансирања инвестиција. Ово треба да буде основни, али не и искључиви извор финансирања.

У погледу негативних ефеката високог, или доминантног облика самофинансирања,углавном се истичу следећи моменти:

1. Претерано висок ниво самофинансирања може стимулисати изградњу сувишних и друштвено нерационалних капацитета.
2. Потпуно или врло високо самофинансирање може да доведе до "задржавања заостале опреме или да отежа примену савремене технике и технологије".[47]
3. Ако самофинансирање постане искључиви извор финансирања, онда је неопходно да се усклади и ритам инвестиција с ритмом и временом осигурања властитих средстава, што може да доведе до одлагања инвестиција

   Не постоји временско и квантитативно поклапање између времена и носиоца инвестиција и стварања и употребе акумулације. Акумулација представља један континуиран процес у току дужег временског периода, док инвестирање траје краћи временски период.

[47] Др М. Илић: Самофинансирање проширене репродукције у привреди југославије, Научна књига, Београд, стр. 91.

То доводи до опадања инвестиционе активности привредног субјекта, али и до опадања стопе привредног раста

4. Самофинансирање јередовно недовољан извор финансирања, посебно због све веће концентрације производње и капитала, осим код најкрупнијих субјеката, што значи да ово ограничава развој средњих и малих субјеката, те води измени структуре развоја, монополизацији, нестајању мањих субјеката и др.
5. Самофинансирање отупљује оштрицу и бригу за ризик у пословању.
6. У случају коришћења амортизације за самофинансирање, губи се њена основна економска улога, очување репродукције основних средстава у репродукцији.
7. Висок ниво самофинансирања доводи до имобилности акумулације,[48] односно њеног везивања и улагања у оквиру одређеног привредног субјекта, што спутава ширење процеса повезивања средстава више субјеката у развојним плановима
8. Честа појава нерационалне употребе акумулације се више испољава, те долази до занемаривања рентабилности инвестиција
9. Сужава се све више процес повезивања и интеграције више субјеката у привреди.
10. Могућност појаве погрешне структуре инвестиција и структуре привредног развоја се повећава са све већом стопом самофинансирања, нарочито када је оно више везано за привредне субјекте, дакле у најужем смислу.
11. Повећава се могућност појаве хиперпродукције одређених производа
12. Самофинансирање доводи до стимулисања инфлације, посебно инфлације структурног карактера
13. Смањује се регулативна улога монетарнокредитне и финансијске политике државе с обзиром на то да самофинансирање доводи до веће самосталности и "неосетљивости" таквих субјеката на измене мера монетарне и фискалне политике.

Постоје и неки други приговори високом степену самофицансирања, или пак концепцији самофинансирања као потпуног или искључивогоблика финансирања развоја у које овде нема потребе да шире улазимо.

Основне примедбе које се упућују високом степену самофинансирања углавном се своде на следеће:

1. Повећање самофинансирања смањује понуду акумулације на финансијском тржишту, тако да се за већи део акумулације губе друштвени критерији улагања

[48] Оплс се обичпо наподе елемепти слабљења тржишта финансијских средстава (тржишта капитала) за које се сматра да и даље остаје један од најзначајнијих фактора у усмеравању и друштвеној алокацији националне акумулације, што значи да се омогућава и рационалније друштвсно коришћење акумулације.

2. Отежава се мобилност и процеси ширег повезшања националне акумулације. „„
3. Смањује се друштвена ефикасност улагања.
4. Долази до погрешних инвестиција појединачних привредних и других субјеката.
5. Цена акумулације ("капитала") губи на свом друштвеном значају.
6. Долази до "колизије микро и макроаспеката рентабилности".
7. Спорије се мења техничка и економска структура инвестиција, што успорава технички процес и привредни раст.

Самофинансирање као једини или искључиви облик финансирања развоја уколико се схвати – у најужем смислу ка О самофинансирање привредних субјеката, сигурно доводи до "ограничавања оптималног размештаја друштвене акумулације, као и отежавања процеса нужне концентрације и централизације друштвене акумулације, односно процеса преструктуирања друштвене производње.[49] То је сигурно тачно, уколико се самофинансирање веже за његов најужи облик, што није и не може бити доминантан облик самофинансирања у економском систему.

Нерационадна алокација акумулације за националну привреду дошла би до изражаја преко самофинансирања појединачних привредних субјеката, атомизирања, разбијања, неповезивања и спречавања процеса интеграције рада и средстава.

У нашој економији остаје, дакле, као релевантан само шири концепт самофинансирања. Само мањи део улагања може се заснивати на финансијским средствима оствареним на нивоу једног привредног субјекта (недовољност акумулације, нужност сталног издвајања средстава и брзог улагања, нужност одржавања континуитета репродукције, немогућност потпуног самофинансрања једног субјекта и др.). Један привредни субјект је само део ширег привредног организма, део токова репродукције у целини, тако да он објективно не би био у стању да осигура довољна средства за финансирање проширене репродукције. Ово посебно због тога што је процес акумулирања континуиран процес, док је процес инвестирања краћи и тражи углавном укупно потребна средства већ пре почетка инвестирања. То би доводило до имобнлизације великогдела акумулације код појединачног привредногсубјекта.[50]

Извори за финансирање репродукције ће се стога и даље налазити и у екстерним пзворима, али сада у екстерне изворе не треба више укључивати и удружена средства, било непосредно унутар заокружених технолошких и развојннх целина, било преко банака. То треба да постане основни облик токова, повезивања и циркулације акумулације у процесу самофинансирања репродукције привреде.[51]

---

[49] Др Предраг Михајловић: Тржиште финансијскнх средстава у Југославији, Институт за економска истраживања, Београд, 1969, стр. 2–10.

[50] Др Иваи Лаврач: Прилог проучаваи,у привредног система у самоуправном социјализму, Љубљапа, 1973, стр. 59.

[51] Исто, стр. 59.

Тиме се негира и класична подела на екстерно финансирање и интерно финансирање (самофинансирање) у привредном систему.

Ако би, међутим, привредни сектор располагао целокупном својом акумулацијом, а самофинансирање постало (у ширем смислу речи) доминантан облик финансирања репродукције, привреда би постала основни носилац инвестирања и акумулације и инвестиција ("дихотомија носилаца инвестиција и акумулације").[52]

Због већ наведеног непоклапања времена формирања и времена трошења акумулације, а затим због тога што ће увек постојати субјект који ће акумулисати (имати већу акумулацију од својих инвестиција), а други веће потребе од властите акумулације, јављаће се нужност њене концентрације и друштвене циркулације. Другим речима, вишак једних субјеката или сектора треба довести до субјеката или сектора где се осећа мањак средстава у односу на инвестиције. То значи да ће редовно постојати и екстерно повезивање, односно финансирање, јер се један значајан део дохотка одлива кроз систем расподеле у сектор становништва и сектор друштвенополитичких заједница, из којих се враћа натраг у сектор привреде. Сада се поставља и питање: преко каквог механизма–да ли преко банака или преко непосредног повезивања ових сектора са привредом, уз развијање специфичних финансијских инструмената и тржишта које ће омогућити такво директно повезивање и преношење акумулације.

Велике структурне диспропорције у развоју, одлив акумулације из привреде у друге секторе, ниска продуктивност рада и слаба повезаност унутар сектора привредних субјеката, јављају се као основни фактори који ограничавају бржи раст акумулације привреде. С друге стране, висока стопа инфлације, негативна реална каматна стопа[53], деформација инвестиционих критеријума, инвестирања без економске логике, стварају погрешне представе о високој рентабилности инвестиција, што даље смањује акумулативну и репродуктивну способност привреде.

У погледу питања висине оптималне стопе самофинансирања у привреди, у нашој теоријској мисли не постоје одређени конкретни ставови. Они се крећу од опште констатације да је стопа самофинансирања привреде прениска, до става да би требала бити већа. Нема, међутим конкретних предлога за висину стопе (45%, 50%, 75% или неки други проценат). Чак не постоји нијединствена општа прихваћена методологија израчунавања стопе самофинансирања (која средства на пример, узети у обрачун, што узети као инвестиције, да ли само реалне или и финансијске инвестиције и др.).

Постоји, исто тако, и став да би превисоко самофинансирање више штетило него користило привреди.

Самофинансирање у нашој привреди не може се посматрати другачије од концепта и методологије израчунавања самофинансирања у капитализму (акцијски капитал, обвезнице, акције и сл). Неспорно је наиме

---

52 Др М. Ћировић: Систем акумулације, Економски ипститут, Загреб, 1974, стр. 14–15.

53 О проблему негативне каматне стопе и "топљењу" средстапа у рспродукцији шире говоримо у наредним деловима овог рада.

да се у савременом капитализму данас тржиште капитала не јавља као неко перфектно тржиште. На том тржишту каматна стопа, односно цена капитала, најчешће није пресудан, а често ни битан фактор, који делује на одлуку о коришћењу ових средстава, па и на њихову циркулацнју на тржишту.[54]

4. САМОФИНАНСИРАЊЕ, СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА И ПРОЦЕС КОНЦЕНТРАЦИЈЕ СРЕДСТАВА

Самофинансирање проширене репродукције привреде, као стални захтев и општа оријентација садржи у себи низ противречности. Оно је истовремено и резултат противречности нараслих у друштву у погледу располагања дохотком, вишком рада и општим негативним трендовима у финансирању проширене репродукције. Општа оријентација и став друштва на повећање стопе самофинансирања привреде истовремено је и резултат супротстављањан сталним тенденцијама централизације акумулације фискалним (државним и парадржавним) и банкарским методама, те општег опредељења да се средства репродукције у целини подведу под непосредно одлучивање и контролу привреде.

Према томе, јачање самофинансирања је нужност брже измене система проширене репродукције и привредног система у целини. Међутим, самофинансирање се не сме схватити, што се обично чини, у свом најужем смислу–на нивоу самофинансирања предузећа, у привреди, већ знатно шире, на нивоу сектора привредних субјеката У противном, долази до затварања токова новца, парцелизације дохотка и акумулације, разбијања развојних интереса, што је данас врло раширено у југословенској привреди и тако представља кочницу бржег и стабилнијег економског развоја. Општа стратегија развоја, брзе измене структуре привреде, прихватање јединственог технолошког напретка и изградња финансијског механизма те концентрација и циркулација средстава у таквим условима нису могући, будући то води разбијању развојних циљева и интереса унутар привреде и његовом супротстављању унутар себе.

Самофинансирање претпоставља одређене развојне програме, приоритете у развоју које друштво у одређеном периоду изабере, затим концентрацију средстава (као и изграђене механизме и инструменте концентрације и централизације средстава за развој), што је до сада било потпуно неизграђено. На таквим основама би се осигуравала и концентрисапа потребна средства за развојно "језгро" друштва, али и стварала основа за изграђивање једног

[54] Истина јс да каматна стопа, а посебно негативиа реална камата, не може бити критеријум, а најмање искључиви критеријум за кретање и коришћење акумулације. Камата, дакле не може бити, и није основни мотив у циркулацији и удруживању новчане акумулације у привреди.

новог система квалитетнијег управљања друштвеним средстима, нарочито за општу ефикасност употребе средстава Управо се на том сегменту проширене репродукције и развоја јавља друга уграђена супротност у концепту самофинансирања који данас доминира. Наиме, концепт да сваки субјект може готово аутономно, независно од развојних циљева друштва, независно од развојних активности других субјеката, потпуно самостално улагати (инвестирати) своја "властита" средства. То води широком фронту инвестицнја,хроничнојнедовољностиштедње(акумулације),дисперзОВаним и уситњеним инвестицијама и капацитетима који најчешће нису рентабилни, нити друштвено ефикасни, а ни технолошки међусобно повезани. Последице такве политике и концепта су данас исувише јасне и тешке у развоју привреде (уз све виши маргинални капитални коефицијент, далеко виши од оног који се јавља у другим земљама истог нивоа развијености), што све тражи дубље захвате на сектору финансирања проширене репродукције. Доходак је друштвена категорија, акумулација не само питање појединачних колектива и привредних субјеката већ, пре свега, друштва у целини (модернизације односа потрошње и акумулације, стабилности, нове запослености, увоза и др.).[55]

5. САМОФИНАНСИРАЊЕ У КАПИТАЛИСТИЧКИМ И ЦЕНТРАЛНО-ПЛАНСКИМ ПРИВРЕДАМА

Стална тенденција пораста самофинансирања корпорација у политици веће финансијске самосталности и независности у односу на реаговање и промене финансијског тржишта, истовремено је доводила до тенденције коришћења највећег дела профита за финансирање проширене репродукције. Банкарски кредит, као стварно допунски извор средстава у финансирању репродукције у премошћавању "смртног скока робе", углавном се користио за сезонске осцилације у обртној сфери репродукције.

Стварање великих мултинационалних друштава из основа мења однос према самофинансирању у капиталистичкој привреди, посебно у њеном приватном сектору. Све више се јавља дилема–да ли улагати средства у властита или у друга предузећа. Развојем државног интервенционизма после Другог светског рата, одговарајућом политиком јавних инвестиција, пореском политиком (расподела и прерасподела добити), нарочито у последње време политиком амортизације, држава свесно све јаче делује на основне факторе

[55] Самофинансирање је нсопходна компонента стабилизацијс привредних кретања, јер бсз н.сга нсма квалнтетне селекције и лоброг економског одлучивања о инвестицијама, нити јачап.а пуне одгонорности за сопствепе одлуке.

који опредељују акумулативност и однос привредних субјеката према самофинансирању.

Однос према тенденцијама у финансирању репродукције, као и самофинансирању, резултат је општег става економске политике према стању и тенденцијама развоја привреде. Када је привреда у рецесији и кризи и када треба мерама стимулисати инвестиције, односно потрошњу, онда се јавља општа оријентација да се формирају већи фондови за инвестиције, и то снижавањем опорезивања амортизације, односно нерасподељене добити. Ове појаве су обично праћене и политиком општег снижавања нивоа каматних стопа, како би се повећао интерес за инвестирање, али и извршила прерасподела дохотка у корист носилаца привредне активности.

У већем броју привредА расподељена добит се знатно више опорезује него средства уложена у репродукдију, и то кроз пораст самофинанснрања. Међутим, поново се јавља тенденција јачања тржишта новца и капитала и институција преко којих они функционишу.

ИЗМЕНА ОБЛИКА И ИЗВОРА ФИНАНСИРАЊА ИНВЕСТИЦИЈА

– у % БПН –

	Укупан прираст основних фондова		У томе			
			Унутрашња акумулација		Прилив иностраног капитала	
	1960/62.	1966/70.	1960–62.	1966–70.	1960–62.	1966–70.
Земље у развоју	17.0	17.4	13.9	15.6	3.1	1.8
Азија	15,9	18,3	16,0	18,5	–0,4	–0,2
Африка	18,6	16.6	12,4	15.3	6,2	1,3
Л. Америка	15,9	17,0	13.7	13.3	2.2	3.7
Развијене капиталистичке земље	21,7	24,0	21,6	22,4	1.7	3,0

Очигледно да је требало доћи до пораста понуде капитала на тржишту, што се мало постиже новом пореском политиком. Наиме, део добити који се расподељивао акционаримн опорезиван је до свега 15–20%. док је реинвестирани део опорезиван са преко 50%. Тржиште је тиме добило додатна средства. а акционари, заинтересовани за најрентабилнија улагања, средства преко тржишта капитала. Тиме се привредна јединица све више ставља у положај да бира: да ли да финансира своје потребе из властитих средстава. уз високу стопу опорезивања, или да се обрати тржишту капитала и банкама за креднт.

Ту ће свакако деловати неколико фактора:

a) Однос каматне стопе и профитне стопе:
b) Однос властитих и позајмљених средстава предузећа;
c) Стабилност привреде, односно перспектива развоја, изгледи за рационалност улагања;
d) Услови под којима се добијају средства;
e) Сигурност у пословању и ризик и др.

Тиме постоје значајни егзогени фактори који одређујуће делују на степен самофинансирања, односно на висину коришћења кредита банака или коришћења средстава на тржишту капитала. С друге стране, делују и бројни ендогени фактори који одређују да ли је за конкретно предузеће у одређеном тренутку повољније да се у функционисању своје репродукције користи властитим средствима или да користи екстерне изворе.

Сектор инвестиција у капиталистичким привредама посебно јеосетљив на

- политичке и економске ризике,
- пословне изгледе у земљи и пласман у иностранству,
- технолошки прогрес и процес апсорпције нове технологије,[56]
- цене капитала и профитне стопе,
- однос рада и капитала,
- девизне курсеве и нестабилности монетарног система,
- државне интервенције у смислу подржавања или ограничавања инвестиционе тражње,
- базне оријенташје инвестиционе политике (експанзивно или рестриктивно),
- рентабилност инвестиционих пројеката.
- рентабилност властитих средстава и позајмљених средстава инвеститора и др.

СТРУКТУРА ИЗВОРА ФИНАНСИРАЊА ИНВЕСТИЦИЈА СР НЕМАЧКЕ[57]
– у млрд ДМ, текуће цене –

	Укупне инвестиције	Амортизација	Чисте инвестиције	Стопа аморт.	Учешће амортизације у инвестиц. у %
1967.	13,8	12,4	1,4	16,1	90
1968.	12.2	11.7	0.5	16.0	96
1969.	16.0	11.9	4.0	16.6	74
1970.	21.6	13,3	8,3	18.2	61
1971.	23.5	14.3	9.2	18.6	61
1972.	22,4	15,7	6,7	16,2	70
1973.	22.4	16.9	5.5	16.4	75
1974.	24.2	18,3	5,9	16,9	76
1975.	24.7	18.9	5.8	16.3	77
1976.	24.9	20.3	4.6	16.9	82
1977.	22,8	20,8	2,0	16.6	91

У досадашњим процесима финансирања репродушије, уважавајући све методолошке разлике, јасно је (што ћемо касније и шире разматрати) да је степен самофинансирања капиталистичких субјеката већи од наших привредних субјеката. Стопа самофинансирања у овим привредама креће се

[56] Само рали илустрацијс. дапемо полатке о међусобном односу и висини просечне ирофитнс стопс грандпских грапи и војмих концсрма у ириирсли САД кно и оснонис об.чикс каматпс стопс па тржиппу капитала за нсколико година.

[57] Извор:Virtschafi und Statistik. за односне године(према часопису Voprosy ekonomik. No 6, 1979).

од 38% (Јапан) па до 75% (В. Британија). Погледајмо структуру средства за финансирање инвестиција, нпр. у СР Немачкој, у последњој декади развоја.

ПРОСЕЧНА ПРОФИТНА СТОПА НА АКЦИОНАРСКИ КАПИТАЛ И АКТИВНА КАМАТНА СТОПА
– у % –

	1976.	1977.	1978.	1976–78 ,
Војни концерни	16.0	17,4	16.0	16.5
Грађанске гране	11,2	9,8	10.4	10,5
краткорочни кредити	5.5	7,5	8.7	7,6
индустријске обвезнице	8,3	8,1	9,5	8,6

У привреди СР Немачке у финансирању укупних инвестиција амортизација учествује са врло високим процентом (креће се између 82% и 91%). Стопа амортизације, у свим наведеним годинама, креће се између 16% и 18,6%. Готово идентична ситуација је и коддругих развијених капиталистичких привреда. Посебно истичемо јапанску привреду, јер је код ње највише стопа амортизације. У нашој привреди стопа амортизације (просечна) креће се око 4–5%, што је готово четири пута ниже, док се из средстава амортизације финансира око 30% инвестиција у основна средства; У развијеним привредама учешће амортизапије у финансирању инвестиција креће се између 60% и преко 91%.

Убрзана амортизација се често пута стимулише, како од стране економске и развојне политике тих земаља (ради бржег отклањања структурних диспропорпија, али и брже измене технологије према захтевима домаћег^и иностраног тржишта), тако и од стране самих корпорација (ради избегавања пореза и прикривања дохотка кроз повећане трошкове амортизације, али и повећања самофинансирања и веће самосталности у односу на тржиште капитала и екстерне изворе финансирања).

Амортизаци ја постаје основни извор у финансирању корпорација, што се посебно односи на гране које брзо мењају целокупну технологију, најчешће у току једне до две године. Истина, тиме се врши преваљивање трошкова амортизације на цене, што код грана које су у самом врху технологије није тешко, док је стварна цена тих средстава редовно нижа од цена капитала прикупљеног на тржишту капитала (који је у исто време несигуран, неизвестан и под тежом контролом корпорација које га користе). Проблем је тим интерес?нтнији што се у савременом капитализму формирала доминација финансијског над индустријским (производним) капиталом.

ГЛАВА ДРУГА

АМОРТИЗАЦИЈА КАО ИЗВОР ФИИАНСИРАЊА ПРИВРЕДНОГ РАЗВОЈА

1. ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ КОРИШЋЕЊА АМОРТИЗАЦИЈЕ КАО ИЗВОРА ФИНАНСИРАЊА

Амортизација као облик новчаног капитала, у који се претварају основна средства у процесу репродукције, има основну сврху одржавање репродукције основних средстава Међутим, у савременим привредама теоријски се дошло до спознаје да се амортизација може практично користити и као извор финансирања нових инвестиција. односно за проширену репродукцију.

Такве могућности могу настати у неколико случајева.[58]

1. Када постоји временски раскорак у формирању ових средстава и стварних потреба за репродукцијом основних средстава (то је таложење и пзмилање блага до оног момента "кад стални капитал буде своје иживео, и следствено томе, уступио производним робама сву своју вредност, те се онда мора накнадити у натури"–Маркс).[59]
2. Када се користи амортизација за отплату дугорочних кредита (често и за финансирање тек будуће амортизације, дакле која тек треба да се формира).
3. Када се удружују средства амортизације од стране бројних субјеката и улажу у сасвим друга реална средства него што су средства из

[58] Имтересантну анализу амортизације као извора финансирања инвестиција дао је др Д. Мишић; Инвестиције и привредни развој, Научна књига, Београд, 1969, стр. 245–251.

[59] Истакли бисмо прло илустративаи рад др Драгомира Војнића: Лмортизација као додатни извор за фипансирање нових инвестиција, Финансије, Београд, бр. 8,1959. стр. 564–566, као и рад В. Зеремског: Амортизација као извор финансирања, Финансијс, бр. 3,1958.

којих потиче амортизаиија (она тиме постаје средство проширене репродукције на макронивоу).

4. Када одговарајућом политиком амортизације (више стопе. ослобађање од пореза или веће опорезивање, издвајање амортизације изнад законом прописаних стопа, удруживање тако добијених средстава, преливање амортизације између сектора и сљ) доводимо до бржег јачања техничкотехнолошке основе. бржих измена основних фондова, нове технологије, али и бржег изједначавања профитних стопа и система расподеле дохотка.
5. Када повећана амортизација постаје средство преливања веће, дела националног дохотка у проширену репродукцију, уз пораст самофинансирања удруженог рада. На исти начин, само у супротном правцу, делује и неадекватна стопа амортизације, када се део фиктивно "створеног" дохотка захвата и дели кроз систем расподеле дохотКа, завршавајући у другим облицима потрошње (изван инвестиционе), посебно личне и опште (јавне) потрошње.
6. Када се финансирање нових инвестиција (средствима амортизације) врши преко пораста друштвене и индивидуалне продуктивности рада, јер се нова средства репродукују у производнијем облику, "са мање трошкова од за ту сврху издвојене амортизације". Ова средства се не морају издвајати у амортизацију, она постају средство за "чисту" проширену репродукцију. У овом случају се ради и о могућности преусмеравања амортизације са ниско продуктивних грана (у којима се формира амортизација) у високо продуктивне гране, што може бити саставни деоразвојне итекуће економске политике усмерене на брзу измену основне структуре привреде. Овакав правац постаје све интересантнији у наглим променама технологије, енергетској и сировинској кризи, потреби бржег структурног прилагођавања условима светског тржишта и сљ

Један од основних проблема у процесу финансирања репродукције свакако је стварање довољне амортизацације, било да се улаже у властито предузеће, било да се држи у банкама, односно да се нуди преко тржишта капитала.

Такав став о амортизацији фиксног капитала, која се све брже одвија, без обзира на стварни отпис основног капитала, посебно у функцији развоја и све брже модернизације, доводи до све већег финансијског суфицита, пораста стопа самофинансирања и веће финансијске независности од тржишта капитала и мера текуће и развојне политике.

ИНВЕСТИЦИЈЕ И ШТЕДЊА (УКЉУЧЕН И ТРАНСФЕР КАПИТАЛА) У СР НЕМАЧКОЈ[60]
– у милијардама марака –

	Штвдња				Нето инвестиције			Финансијски суфицит или дефицит		
	Укупна	Домаћинства	Предузећа	Држава	Укупне	Предузећа	Државе	Домаћинства	Предузећа	Држава
1950.	12,0	2,0	5,1	4,9	11,7	10,0	1,7	+ 2,0	–4,9	+3,2
1955.	34,3	6.7	14,6	13.1	32,2	27,2	5.0	+ 6,7	–12,6	+8,1
1960.	56.8	14.6	23,9	18.3	53,0	44.4	8.6	+ 14,6	–20,5	+9,7
1961.	58.0	16.4	21.7	19.9	57,0	47.0	10,0	+ 16,4	–25.3	+9,9
1962.	58.6	17.6	23,1	18,0	59.9	47,2	12,7	+ 17.6	–24.1	+ 5.3
1963.	59.8	20.9	20.4	18.6	59,6	44,9	17.7	+ 20,9	–24,5	+ 3,8
1964.	72.4	25.9	23.8	22.7	71.9	54.8	17.1	+ 25.9	–31.0	+ 5.6
1965.	70.9	31.5	22,8	16.6	77,0	58,8	18,2	+ 31,5	–36.0	–1.6

Мада и даље постоји "законитост'* да сектор предузећа остаје сектор с финансијским дефицитом, који се попуњава преко финансијског тржишта из других сектора са суфицитима (домаћинства и држава), све више долази до изражаја тенденција релативног опадања дефицита код формиране штедње сектора и нето инвестиција. Оватенденција је присутна у већини капиталистичких привреда, што иде паралелно са све вишом ценом позајмљивог капитала на финансијском тржишту.

2. РЕПРОДУКЦИОНА СТРУКТУРА И АМОРТАЗАЦИЈА

Репродукциона способност привреде, мерена као учешће амортизације у укупној акумулацији и друштвеном производу, показује способност привреде да се брже или спорије технолошки и развојно трансформише преко апсорпције нове технологије и ослобађања од старих већ превазиђених технолошких структура. То је и моћ не само увођења нове технологије, већ и ослобађања капитала из робног и новчаног у новим процесима спајања технологије и производног рада. Овај однос се значајно разликује у развијеним и неразвијеним привредама.

[60] Ширс о наведсном проблему у раду; др Д. Димитријевић: Финансијски механизам Југословенске привреле. ИСТ. Неоград, јануар. 1973. Deulsche Bundesbanka

РЕПРОДУКЦИОНА СТРУКТУРА АКУМУЛАЦИЈЕ КАПЖАЛИСТТ1ЧКИХ ПРИВРЕДА, ПРИВРЕДА ЗЕМАЉА У РАЗВОЈУ И У ПРИВРЕДИ ЈУГОСЛАВИЈЕ[61]–у % –

	Учешће амортиззције у	
	Акумулацији	Бруто производу
НЕРАЗВИЈЕНИЕ ПРИВРЕДЕ		
Земље у развоју Азије	35	5,4
Земље у развоју Африке	33	4,3
Земље Л Америке	36	6,1
РАЗВИЈЕНЕ ПРИВРЕДЕ		
САД	62	10–14
Западна Европа	42	9–10
Јапап	38	14–16
Југославија	21	9.2

Учешће амортизације у домаћој акумулацији земаља у развоју износи 33–36%, док у исто време у САД то износи 62%, 3. Европи 42%, а у нашој привреди 21%. Слична је ситуација и у погледу учешћа амортизације у бруто националном производу.

Амортизација је део вишка вредности којим се надокнађује потрошња раније инвестираног капитала. Ово се све више одређује конвенционално, према процени користи коју може дати одређена инвестиција. Тиме амортизација постаје врло значајан инструмент прерасподеле, развојне и стабилизационе политике. Свесним прецењивањем или потцењивањем стварне висине, у савременој технолошкој револуцији амортизација дубоко мења свој смисао. За њено одређивање не узима се више стварна стопа истрошености основних средстава, већ све више вероватност да се увођењем нових технолошких процеса стара постројења пре времена обезвреде и замене новим, савременијим.

Насупрот стопама амортизације од 10% између два светска рата после другог светског рата стопа амортизације се повећава код разВијених земаља на преко 20%. Тако нпр. v Јапану постоје индустрије које раде с једногодишњом амортизацијом.[62]То више није амортизација у класичном смислу, већ "текућа потрошња новоинвестираног капитала".

Технологија данас тако брзо напредује па индустрије које желе бити у самом врху технологије морају стално мењати технологију. То је једно објашњење оваквог приступа амортизацији. Друго је доста интересантно за наш систем финансирања инвестиција То је приступ да "банке радије дају кредите онима који имају калкулисане краће рокове амортизације, јер што је краћа амортизација, то је мањи банкарски ризик". Треће објашњење везано је за политику сталног стварања масовног капитала и повећања његовог ликвидитета. Није важно где се формира, већ да је у ликвидном

[61] Подацн за Југославију односе се на 1980. годину. Укупна акумулација односи се на домаће секторе. Извор: Југословенско банкарство, 10,1980. (Подаци се односе на 1980. годину за све остале привреде).

[62] Владимир Пертот: Јапан у жаришту привредне политике, Либер, Загреб, 1978. стр. 304.

(трансферибилном) облику и да ствара обимни капитал у привреди, који се затим може брзо променити у неки облик технолошки усавршених инвестиција.

Истина, претерана амортизација се у неким земљама често схвата као избегавање плаћања пореза на профит, прикрпвање имовине и сљ Ово је посебно интересантно у погледу формирања амортизације у нашем привредном систему у којем постоји висока пореска пресија и аутоматизам у формирању јавних средстава, независно од резултата привредних субјеката.

Функција формирања капитала преко амортизације је истовремено и појевтињење капитала, јер је овај облик капитала и најјевтинији, што све објашњава врло високу стопу амортизације у развијеним привредама (посебно у САД и Јапану).

Уз већ познату структуру финансирања иивестиција у већини развијених капиталистичких привреда, с високом стопом самофинансирања (осим Јапана). врло значајан фактор је и висина учешћа инвестиција у бруто националном производу, па управо то опредељује како могућност финансирања (самофинансирања) тако и ефикасност инвестиција.

УЧЕШЋЕ ИНВЕСТИЦИЈА У БРУТО НАЦИОНАЛНОМ ПРОИЗВОДУ КАПИТАЛИСТИЧКИ РАЗВИЈЕНИХ ПРИВАРЕДА[63]

– у % –

	1971.	1973.	1974.	1975.	1976–1978.	1980.	1990.
САД	А	15.1	14.4	12,5	13,8	14,3	18,2
	Б	10.1	10,7	9,5	9.7	10,4	10,3
Јапан	А	35.9	33,8	32,7	31,1	33,7	35,1
	Б	19.5	19.0	17,4	16,4	18,0	20,6
СР Немачка	А	26.5	23.1	22.0	22,3	23,8	22,6
	А	24.0	23.7	22.9	22,0	21,1	20,3
В. Британија	Б	13.0	12.4	12,4	13.0	13,1	16,3
Италија	А	20.1	19.9	18.0	17.0	16.5	18,4
Канада	А	18.5	19,5	20,0	19.1	19.0	21,3

А–*укупне инвестиције*
Бироизподпе инвестиције (укључене и инвестиције за стамбену изградњу)

Учешће инвестиција у бруто националном производу развијених капиталистичких привреда креће се код укупних инвестиција између 14,3% (САД) и 33,7% (Јапан), а код производних ннвестиција између 10% (САД) и 20% (у јапанској привреди).

Осим у јапанској привреди, у којој је учешће инвестиција у бруто националном производу високо у другим развијеним привредама то учешће се креће између 10% и 23%.

Висина финансирања укупних инвестиција из средстава амортизације у нашој привреди је недовољна, али и укупно финансирање инвестиција у

[63] Изиор: Национална статистика, прсма Priloženie Žurnale Mc i Mo. No 8,1980, стр. 9. и Razvitic kapilalisličeskic strany (Социјалиоскопомическој спрапочник), Москпа, Polizdat, 1979, стр. 81–95.

основна средства (што је адекватнији показатељ). Учешће амортизације у финансирању укупних инвестиција креће се између 42,8% и 23,5% с тенденцијом сталног опадања, а код финансирања инвестиција у основна средства тај проценат се креће између 37,1% (1978) и 69,9% (1974), што практично значи да долази до појаве дезинвестирања и преноса дела друштпеиих средстава у сферу раподеле. Ова тенденција је већ дуго година уочена, али зцачајнијих заокрета у формирању амортизације и расподеле националног дохотка за сада нема

Ово може бити и последица наглог раста инвестиција у претходним годинама, те привреда и поред више стопе амортизације не може осигурати довољна средства Стварно депрецирана амортизаци ја у привредном систему и политици развоја већ је хронична појава

Привредни субјекти још недовољно користе могућност стварања додатне амортизације изнад законом утврђене као минималне, с једне стране, због слабог финансијског положаја (и лаког уласка у сферу губитака), а, с друге, због недовољне мотидисаности и недовољне стимулације мерама развојне и економске политика.[64]

Ако се од амортизације, формиране у току године, одбију средства захваћена отплатама до које долази већ у току године у којој је формирана, због бржег раста ценамабавки опреме, репроматеријала и "цене рада", тада је ово учешће амортизације у финансирању инветиција далеко испод наведеног процента

Овде ћемо најпре дати компаративан преглед за неколико развијених капиталистичких привреда и за нашу привреду:

УЧЕШЋЕ АМОРТИЗАЦИЈЕ У ФИНАНСИРАЊУ ИНВЕСТИЦИЈА НЕКИХ КАПИТАЛИСТИЧКИХ ПРИВРЕДА И ЈУГОСЛАВИЈЕ[65]

– у млрд националне валуте –

	Маса инвестиција	Амортизација	Учешће амортизације у инвестицијама (у%)
САД	118.7	67,5	57
Француска	100,1	43,5	43
СР Немачка	119,1	47,1	42
В. Британија	6,2	2.6	42
Италија	6.714,0	3.062,0	46
Југославија	22,6	5,4	23

[64] Ово се посебно односи на мере фискалне политике којим би се стимулативно деловало на овај систем формирања слободне амортизације, пре свега фискалним ослобођењем, стимулисањем повезивањаи удруживатваамортизације, стимулисањем инвестиција које су у складу с развојном или стабилизационом политиком, задржавањем неутрошене амортизације и сљ–све у зависности од циљева који се желе постићи у одређеној фази друштвеног и економског

[65] Извор: Slalistisches Jahrbuch шг Bundesrepublik Deulschland, 1967., стр. 156–195; Подаци се односе на 1965. годину. Самофинансирање нпр. у привреди Француске било је 1970–70%; 1976–53,7% и 1977–59% (Извор: Ekonomičeskoe položenie kapitalističeskih stran..., Москва, 1977–1978, стр. 130). Неоспорно је да инфлација негативно делује на самофинансирање, посебно у условима када је стопа инфлације знатно изнад стопе амортизације. Уколико је изиад камате на банкарски кредит (негативна реална камата), она потенцира коришћење туђих (кредитних, банкарских) средстава, што доводи до наглог пораста задужености лривредних субјеката и опадања стопе самофинансирања. Камата се у таквнм односима јавља као "премија" за улазак и инвестиције, што често доводи до нерационалног коришћења средстава и промашених инвестиција.

У развијеним привредама учешће амортизације у финансирању инвестиција креће се од 40–75%, а у неким привредма и до 80%. У нашој привреди тај постотакјестварно врло низакикрећесе нависини од 23%, док јеучешће амортизације у друштвеном производу само 10–12%.

У привреди Немачке амортизација у финансирању укупних инвестиција креће се последњих година на врло високом нивоу од 82% до 91%. Стопа амортизације за све наведене године креће се на нивоу 16,1% до 18,6%. У нашој привреди стопа амортизације, видели смо, креће се око 4,5%, што је за готово четири пута ниже, док се из амортизације финансира око 30% иновација у основна средства, а у развијеним капиталистичким привредама између 60% и 91%.[66]

Брзина формирања амортизације и инвестиција показује основни однос у формирању новчаног дела основних фондова и коришћења ових средстава у реалним инвестицијама. То је резултат основног односа према политици амортизације у једној привреди, па и политици финансирања развоја у целини.

ТЕМПО РАСТА АМОРТИЗАЦИЈЕ И ИНВЕСТИЦИЈА САД:[67]
– у % текуће цене –

	Учешће амортизац. у уиутрашњим изворима	Учешће унутрашњих извора у фииансирању инвсстиција	Годишња стопа раста		
			Амортизација	Инвсстицијс	Инфлација
1975.	66,3	91,6	10,3	8,8	3,4
1958.	72,5	103,9	5,4	–5,0	2,2
1966.	62,4	99,3	8,8	20,3	2,9
1968.	67,5	98,4	8,6	1,4	4,2
1969.	76,8	81,4	7,0	13,9	5,4
1949					
1969.	62,0	98,7	11,3	4,0	2,1

Годишњи раст амортизације бржи је од раста инвестиција Просечна стопа раста амортизације у целом периоду износи 11,3%, а стопа раста инвестиција 4%.

Интересантно је навести да је у целом периоду стопа инфлације износила нешто преко 2%.

У централнопланским социјалистичжим привредама (привредама у транзицији) структура финансирања инвестиција и индустријске изградње показује, насупрот често истицаним потпуно супротним ставовима у нашој теорији, доста високо учешће властитих средстава привредних субјеката (предузећа). Погледаћемо ту структуру на примеру СССРа за неколико последњих година

[66] Извор: Dcutsche Bundesbank, за одговарајуће године.
[67] Economic AJmanac, 1958,1964, Survez of Current Business, Febr. 1969. Nov. 1969, Jan. 1970

СТРУКТУРА ФИНАНСИРАЊА ИНДУСТРИЈЕ И ИЗГРАДЊЕ У СССР[68]
– изиоси у млрд рубаља –

	1970.	1975.	1978.	1970.	1975.	1978.
Укупна висина финансирања	64.5	110,7	134.5	100	100	100
а) Буџетска средства	23.9	42,3	53,6	37,1	38,2	39,0
б) Властита средства	39.6	66,0	73,9	61,4	59,7	54,9
в) Банкарски кредити	1,0	2,4	7.1	1,5	2,4	5,3

Основни извор финансирања инвестиција су средства предузећа, а затим буцетска средства, док банкарски кредити учествују готово симболично са свега 1% до 5,3% у периоду 1970–1980 године. Истина, запажа се тенденција смањивања средстава предузећа, као и раст учешћа буцетских средстава и банкарских кредита

3. ИНФЛАЦИЈА И АМОРТИЗАЦИЈА

Амортизација са учешћем у друштвеном производу од свега 10–3 2% и у финансирању основних средстава у неколико година са 21–23%, је врло ниска и практично недовољна у привреди која тежи и води политику брзих структурних промена и брзо увођење нове технологије, односно која жели да води политику све мање технолошке зависности од других, развијених земаља И поред повремених ревалоризација које су се проводиле, маса и стопа амортизације су и даље врло ниске да би могле представљати основни извор финансирања репродукције (посебно због тога што су ex definitione везане за субјекте који је стварају, те на тај начин истовремено повећавају стопу самофинансирања привреде).

Средства амортизације нису довољна за финансирање привреде, и то због ових разлога:

1. Све веће вредности модерне технологије и основних средстава која се мењају, односно набављају;
2. Све краћег периода амортизације основних фондова;
3. Нужности све брже замене основног капитала привреде у све бржој технолошкој револуцији, праћеној високом инфлацијом у свим привредама

С друге стране, ова средства би доводила до ограничавања преливања дохотка у потрошњу, до осигуравања супстанце средстава у све бржој инфлацији, уз уједначавање услова пословања субјеката на тржишту.

[68] Государствениј бјуиет СССР, Финансз, Москва, 1978, стр. 202.

У досадашњим разматрањима не ради се само о понашању финансијских средстава репродукције већ о реалном капиталу (основним и трајним обртним средствима) који се због високе стопе инфлације "топи", пошто стопа амортизације није у стању пратити стопу обезвређења новца Због очито депресиране амортизације, посебно у новијем периоду развоја, долази до преноса или преливања значајног дела основних фондова у сфери расподеле и сасвим другачије структуре потрошње у привреди од формираних робних фондова

СТОПА ИНФЛАЦИЈЕ, СТОПА АМОРТИЗАЦИЈЕ И ПРЕНОС ФИКСНИХ ФОНДОВА У СФЕРУ РАСПОДЕЛЕ[69]
– у % изпоси у милијардама –

	Стопа инфлације	Стопа интерне акумулације	Стопа амор-тизације	Стопа топљења (преноса) основних фондова у сферу расподеле	Маса средстава „пренесена" у сферу расподеле	Маса издвојене акумулације у привреди
1971.	17,9	8,4	5,0	–12,9	46,1	67,8
1972.	13,8	9,3	4,4	–9,2	36,2	58,0
1973.	21,3	10,0	4,9	–17,4	71,6	55,5
1974.	29,5	10,0	5,7	–23,8	64,5	
1975.	17,5	7,8	5,9	–11,6	198,1	52,8
1976.	9,1	5,3	6,1	–3,0	31,0	41,3
1977.	14,3	3,1	4,5	–9,8	138,0	51,2
1978.	15,1	3,2	4,5	–10,6	171,3	64,2
1979.	24.1	3,6	4,9	–19,2	223.3	92,2.
1980.	39,2	3,9	5,0	–35,5	596,0	164,6
1981.	39,3	5,3	4,2	–36,1	803,3	216,2

Неколико последњих година маса издвојених средстава у пословне фондове мања је за два до три пута од масе преливених средстава у сферу расподеле и потрошње, док је стопа инфлације два до три ггута већа од стопе амортизације.[70]

У политици заштите имовине, реалног "капитала" у репродукцији, због потпунијег функционисања финансијског тржишта и репродукције уопште, стопу амортизације требало би готово удвостручити (диференцирано по ґранама). Производним радним организацијама треба дати временску могућност да формирају "нормалну цену коштања". У том смислу на финансијска средства предузећа требало би урачунавати камату једнаку просечној банкарској камати, и та средства, као облик заштите реалног фунгирајућег капитала и инфлацији. Посебно издвојена и праћена средства

[69] Др С. Комазец: Ноиац, кредит и камата у самоуправном социјализму, 1ШП, Штампа, 1975; Финансирање репродукције, Економски факултет, Београд, постдипломски студиј из Монетарне економије, 1977, стр. 33. и Југословенско банкарство, бр. 7–8,1977; 7–8, 1978, и 10, 1979.

[70] Јасно је да се код високих стопа инфлације деформишу критеријуми за доношење инвестиционих одлука. Висок номинални доходак (као одраз раста цена) ствара илузију високог рентабилитета, а то често доводи до промашених и друштвено стварно нерационалних инвестиција.

амортизације сада постају облик ликвидитетног финансијског "капитала" који може постати предмет циркулације на финансијском тржишту. Наиме, у процесима реконструкције и модернизације производних организација ова средства би се могла користити од стране других организација у њиховим процесима финансирања, јасно уз одређену камату која би се могла више везати за профитне резултате, односно која би се непосредно уносила у средства за проширену репродукцију давалаца средстава Средства амортизације као специфичан финансијски облик капитала у репродукцији (не зајмовног у класичном смислу речи, и не банкарског), налазила би се у перманентној циркулаацији (незамрзнута), али у циркулацији средстава унутар сектора привреде (не више у сфери расподеле). Цертификати који би се на та средства издавали, циркулисали би у оквиру производне сфере, као вредносни папири на тако формираном специфичном облику финансијскогтржишта.[71]

Ово би био само додатни елеменат заштите интегритета процесирајућих средстава репродукције у инфлацији, али и допринос ширењу улоге и инструмената специфичног облика финансијског тржишта, као и сељење основног "капитала" из гране у грану, из области у област. То је И правац развијања економије друштвених средстава и њихове веће ефикасности. Ово би се пак остваривало већом мобилношћу акумулације (и амортизације) и њеном оптималном алокацијом, без непосредног везивања за субјекте код којих се она формира.

[71] Финаисијски мехамизам у процесу стварања акумулацијс и фимансирања репродукпијс лоиео је до етварања "зачарапог круга сиромашпије привреде и сталног живљења на кредит". Наимс. ниска стопа амортизаније, фииансијско осиромашсњс приврсде и "изилачење" нишка рада. јачан.с финансијског потенцијала банака и срсдстава других сектора. који се аутоматски хране на "инфлацијом повсћаном дохотку".

ГЛАВА ТРЕЋА

ОПТИМАЛНА СТРУКТУРА СРЕДСТАВА И ВАРИЈАНТЕ САМОФИНАНСИРАЊА

1. ВАРИЈАНТЕ И МОДЕЛИ САМОФИНАНСИРАЊА

Самофинансирање представља облик кретања акумулапије, али такво кретање које се одвија изван непосредног посредништва финансијског тржишта. Самофинансирање је најнепосреднији облик трансфорамције новчане у реалну акумулацију. Новчана акумулација се управо преко наведених токова трансформације индиректно налази на тржишту средстава (само у трансформисаном облику), али унутар појединих субјеката, грана, области привреде (самофинансирање у ширем смислу), док је, с друге стране, оно везано за цену средстава на финансијском тржишту, јер и властита средстава у процесу улагања морају имати одређену утврђену цену, стопу минималне рентабилности.[72]

Постоје и даље теоријске и практичне дилеме, који је степен самофинасирања оптималан за сектор привреде. Међутим, постоји, исто тако и јединствен став да је ова стопа ниска и да би морала бити знатно виша.

Концепцијски, као вишедимензионалан процес, самофинансирање се у нашој теорији третира на различит начин, што је прихватљиво, с обзиром на различит приступ организацијској структури привреде и финансијског система, степену повезаности привредних и других сегмената система, развијености финансијских институција и инструмената у привреди, као и карактеру друштвеноекономских односа.

Без обзира на концепцијски приступ у нашем привредном систему, имамо готово јединствене теоријске ставове–да је потребна знатно виша

[72] У погледу структуре извора финамсирања из средстава привредних субјеката видети н.ихову структуру, која једага нешто раиије у компарацији са структуром извора капитала, према нрстама извора и финаисијсккм инвсстицијама у капиталистичким привредама.

стопа самофинансирања привреде. Често се истиче да "самофинансирање треба да постане основни облик финансирања репродукције и основни облик циркулације и улагања средстава у проширену репродукцију". Истина, још не постоји јединствена методологија за мерење степена самофинансирања у југословенској привреди. Постоје различити приступи, с бројним индикаторима.

Овде треба разликовати два аспекта самофинансирања:

a) Властито, које обухвата средства сектора привреде и све облике спољног бесповратног финансирања (дотације, поклони и др.);

b) Интерно, које обухвата средства пословног фонда и амортизације. Нама је овде посебно интересантно интерно финансирање. будући да оно у себе укључује и преливање дохотка привреде, систем учешћа у дохотку. заједничко улагање и др., дакле, изворне (оригиналне) облике финансирања овог сектора. То је "природни облик финансирања јер све изворе финансирања, у крајњем случају, можемо извести из прилива средстава остварених у репродукцији управо овог сектора.

У буржоаској литератури висина самофинансирања се изражава као однос властитих извора и укупних улагања. Укупна улагања садрже реалне инвестиције (ИР) и финансијске инвестиције (ИФ). Финансијска улагања се односе на све облике држања новчаних средстава која се држе у банкама или другим финансијским институцијама (депозитни новац, вредносни папири, партиципације, орочена средства и сл). Извори финансирања се углавном односе на амортизацију и неутрошени профит у облику нерасподељене добити предузећа. У неким земљама се укључују и камате на дугорочне пласмане, приходе од камата, покрића и сл Тиме се може добити већи број индикатора самофинансирања. Обично се издвајају следећи индикатори:

Стопа бруто самофинансирања привреде

$$S_1 = \frac{AM + PF}{1}$$

Стопа нето самофинансирања реалних инвестиција

$$S_2 = \frac{PF}{I_r}$$

Стопа финансирања просте репродукције

$$S_3 = \frac{AM}{I_r}$$

Стопа бруто самофинансирања основних средстава

$$S_1' = \frac{AM + PF}{I_o}$$

Стопа нето самофинансирања основних средстава

$$S_2' = \frac{PF}{I_o}$$

Стопа финансирања просте репродукције основних средстава

$$S_3' = \frac{AM}{I_o}$$

Наведени симболи имају следеће значење:

AM амортизација,
PF пословни фонд у току године,
IR реалне инвестиције, односно I = IR + IO,
IO инвестиције у основна средства

Постоје и друге могућности комбинација и индикатора самофинансирања у репродукцији.

У нашој економској литератури сусрећу се углавном три различита концепта самофинансирања.

1. Однос масе бруто акумулације и реалних инвестиција (основна средства и залихе)–S*.
2. Други приступ концепту самофинансирања полази од тога да се од укупне акумулацијеодузму доспели ануитети и таква средства ставе у однос с реалним улагањима (S”). Сектор привреде стварно располаже с нето средствима (умањење за обавезе према банкама и другим кредиторима, али под претпоставком да се ова два сектора и даље налазе одвојена један од другог, како по располагању и усмеравању средстава, тако и циљевима улагања у репродукцију.[73]
3. Рестриктивнији концепт, у којем се одсредстава пословног фонда и амортизације одузму средства ануитета и таква средства ставе у однос према реалним и финансијским улагањима (S”). Дакле имамо

$$S'' = \frac{PF + AM}{IR + IF}$$

У свим концептима самофинансирања и даље остаје дилема:

a) Што узимати кроз извор финансирања?
b) Што узети као облик улагања и ангажованости новчаних средстава у репродукцији?

Индикатори самофинансирања сектора привредних субјеката могу се, дакле, поставити на неколико основа:

[73] У компарацијама с другим развијеним земљама. с обзиром на високу амортизацију у тим привредама, испада да је стопа бруто самофинансирања у нашој привреди знатно нижа, као и учешпе амортизације у друштвеном производу (AM/DP). Оптерећење националног дохотка и нужност издвајања акумулације кроз расподелу је при томс знато Beha кол привреде са мањим износом амортизације.

1. Однос масе бруто новчане акумулације и износа реалних инвестиција:

$$S' = \frac{A}{IR}$$

при чему су:

A средства фондова из расподеле националног дохотка, увећана за средства амортизапије A = PF + AM cash flow у иностраној литератури;

IR инвестиције у реална добра (основна средства и залихе).

2. Други приступ концепту самофинансирања, видели смо, полази од тога да се од укупне акумулације одузму доспели ануитети и тако добијена средства ставе у однос према реалним улагањима:

$$S'' = \frac{A - AN}{IR}$$

Сектор привреде у проиесу финансирања инвестиција може да располаже стварно само с нето средствима, када се ова смање за обавезе према банкама и другим кредиторима, наравно под претпоставком да се ова два сектора и даље налазе одвојена један од другог и по секторима и циљевима улагања у репродукцију, као до сада.

3. Трећи концепт полази од средстава пословног фонда (PF) а амортизације (AM), умањеним за ануитете, и то етавља у однос према реалним и финансијским улагањима

$$S'' = \frac{(PF + AM) - AN}{IR + IF}$$

Према методологији Народне банке, стопа самофинансирања се добија када се ставе у однос средства властите акумулације (сви фондови) и реална улагања у основна средства, увећана за пораст залиха, али и на други начин када се та средстава ставе у однос с реалним финансијским улагањима.

Тиме се у концептима самофинансирања постављају два питања

a) Шта узимати као изворе финансирања инвестиција?
b) Које врсте улагања и ангажовања новчаних средстава у репродукцији узимати у обзир?

Најшири концепт је по методологији Народне банке–да се узимају у однос амортизација, увећана за текући прилив нове вредности унесен у све фондове

$$A = F_{(t)} + AM_{(t)}$$

и укупна улагања у репродукцији (реална увећана за финансијска улагања).[74]

[74] Видети: Др М. Илић: Самофинансирање проширене репродукције у привреди Југославије, изд. Научма књига, Београд, 1976, стр. 172,.

Поред наведеног концепта јавља се, видели смо, и тзв. cashflow, који укључује амортизацију и само средства годишњег уноса у пословни фонд, дакле само она средства која се годишње могу користити за финансирање инвестиција

$$A_c = PF_{(t)} + AM_{(t)}$$

У нашој и иностраној литератури најчешће се користи cashfiow метод. Истина, и овде се јавља недостатак, с обзиром на то да се акумулација у пословном фонду не може користити у току целе године, већ често мање за три до четири месеца (завршни рачун). Неки аутори дају концепттекуће акумулације увећане за прилив нето акумулације претходне године PF(i) f AM(i).

То је могући степен самофинансирања, а не реални (стварни), с обзиром да од акумулације треба најпре одузети камате и отплате по инвестиционим кредитима и друге облике ограничавања средстава за инвестиције. Таква стопа далеко прецизније означава стварни степен самофинансирања.

У погледу структуре улагања и везивања акумулације у репродукцији, обично се полази од улагања у основна и трајна обртна средства.

Што се тиче финансијских улагања, у литератури постоје различити ставови о томе да ли их укључити или неуулагања у репродукцији, као и за израчунавање степена самофинансирања.[75] Мада се ова улагања обично не укључују, очито је да су неопходна за нормално одвијање проширене репродукције–готово идентично улагањима у основна и обртна средства (у финансијска улагања улазе: обавезни депозити, орочавања новца, заједничка улагања и др.).[76] Међутим, њиховим укључивањем добија се знатно нижа стопа самофинансирања од стварне.

Не постоји. видимо, унифицирана методологија за мерењестепена самофинансирања у привреди.

Наведени индикатори омогућавају да се изразе стопе и реалног и потениијнлног самофинансирања у југословенској привреди.[77] То се може сагледати из следећих података.

---

[75] Др Д. Димитријснип: Фимансијски мсхамизам југослопспске приврсдс, Бсоград, ИСТ. 1973. стр. 100 и 101.

[76] Фимамеијека улаган.а ссктора прииреде обухпатају слсдећс инструмснте: готоп новац у оптииају. жиро рачуни. срсдства у платпом промету, депозити бсз рока, ограпични дспозити. обнсзницсдо годипсдаиа. орочспи дспозити иобвсзпице прско годипедаиа, фондопи банака и крсдити за пролају робс (робии или комерцијалии кредит).

[77] Види: др М. Илић, ои. аит., стр. 168 и Вилтсн НШ, бр. 3, 1979, стр. 19–31.

СТОПА САМОФИНАНСИРАЊА ПРЕМА РАЗЛИЧИТИМ КОНЦЕПТИМА[78]
– у % –

	S’	S”	S”’	So	Sam	S*ам
1976.	60,3	19.2	16,0	34,5	37,9	37,9
1977.	51.6	30.3	21,2	36,5	29,2	27,8
1978.	42,1	21.9	11.6	34,4	30,0	18,0
1979.	45,5	20.6	11,5	33,2	27,2	30,6
1980.	50,8	23.8	11,2	32,7	26,6	23,8
1981.	51.5	31.8	15,0	34,5	46,5	46,5
1966–74.	61.5	35.8	33.4	31.2	42,0	28,6
1974–78.	58.5	23.4	19,3	35.3	33,8	30,9
1978–81.	48.9	22.8	12,3	33,7	32,5	27,2

Према концепту Народне банке (S*), стопа самофинансирања износи око 61% у периоду 1964–1974. пздине, од 1974. до 1978. године 58.5%.’а од 1978–1981. године 48,9%.

Према концепту cashflow, стопа самофинансирања износи око 35%. односно према индикатору S” (из издвајања отплата кредита) okos23%. Средствима чисте амортизације (Sani) привреда финансира свега око 32% инвестиција у основна средства у истом периоду, а уколико се амортизација умањи за део отплата, којим је захваћена по отплатама банкарских кредита (S°am), њено учешће у финансирању инвестиција опада на свега 27,2%.

Висина самофинансирања је ниска по свим концептима. Мора постојати виша стопа самофинансирања, уколико је самофинансирање мерило одлучивања привредних субјеката о формирању и усмеравању дохотка и акумулације. Тешко је стварно егзактно утврдити одређени проценат који би се могао сматрати као оптимална зона стопе самофинансирања.

У погледу новог механизма самофинансирања, могли бисмо истакнути следеће:

1. Самофинансирање се не може везати за појединачног субјекта, већ за његов облик у најширем смислу речи (самофинансирање привредног сектора у себе укључује и удруживање средстава, међусобно кредитирање изван банкарског система, повезивање у финансирању заједничких развојних пројеката и др.).
2. Отпалте кредита (али и камате)–у концепту сада још теоријског става да њима треба да располаже производни сектор.

Систем самофинансирања привреде у основна средства, према ефективно извршеним исплатама у току године. јасније показује стварни степен самофинансирања.

[78] У прсглсду симболи имају слелће значење: S’–бруто акумулација у одиосу иа рсалнс иппсстипије: S”–бруго акумулација, умањена за аунуитстс у односу иа реалне импсстииијс; s’”–послоиии фонл, унсћан за амортизаиију и умањси за ануитете у односу на укуннс иисстииијс: So–стпиа удсла мрииредс у исплатама за иивсстицијс у осмовпа срсдствд; SAM–стона покрића иинсстииијс у осповна срсдства из средстава амортизацијс; S°AM amortizacija umawcna гл dco srcdslava zahvaćcnih olplatama u odnosu na invcsticijc u osnovna srcdslva.

УЧЕШЋЕ ВЛАСГИТЕ АКУМУЛАЦИЈЕ У ИСПЛАТАМА ЗА ИПВЕСТИЦИЈЕ У ОСНОВНА СРЕДСТВА
– у % –

	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.
Укупним исплатама	32,0	28.5	16,7	28,1	18,7
У исплатама без трансфсра	36,9	33,0	19,5	31,9	21,1

Укључивањем финансијских улагања, поред инвестиција, у основне фондове (основна средства и пораст залиха), добија се знатно реалнији израз потребних укупних финансијских средстава привреде у финансирању целокупних токова репродукције.

ФИНАНСИРАЊЕ ИНВЕСТИЦИЈА СЕКТОРА ПРИВРЕДЕ
– износи у милијардама динара –

	У основне* фондове	Финансијска улагања	Укупнс инвестиције	Пословни фонд	Амор-тизација	Властита акуму-лација	Отплата инвести-ционих кредита
IOS	ОС	ИФ	ИУ	АП	АМ	АВ	ОТ
1975.	148,5	67,0	215,5	25,3	46,2	84,5	29,1
1976.	157.9	31,7	189,6	21,4	59,8	81,2	39,7
1977.	229.1	116.0	345,1	33,5	67,0	100,5	58,9
1978.	277,6	249,6	527,2	43,5	83.4	126,9	86,2
1979.	3S8.3	301.3	686.6	74.9	104.7	179,6	105,8
1980.	539.2	574.5	1.139.7	138.8	143.2	282.0	145.5
1981.	708.0	792.4	1.500.4	212.4	187.5	399.9	171.4
1982.	874.2	1.057,2	1.931,4	255,9	303,6	559,5	236,2

* *Инпсстиције у оснопна срелстна и залихе.*

Финансијска улагања (која се не могу сматрати инвестицијама и која углавном нису под политиком и одлучивањем сектора привреде, осим орочавања средстава и, делом. задржавања готовог новпа) не могу бити у систему финансирања инвестиција и развоја. То је дуг нерационалности и нефункционалностифинансијскогибанкарскогсистема,али исегменторганске испреплетености монетарног, кредитног, девизног и инвестиционог пословања, њихов су резултат и не могу се покривати средствима нето акумулације (АР), а још мањеамортизацијом (АМ), макар и индиректно. Везивањеукупних инвестиција (ИУ) за ова два извора средстава је методолошки неадекватно и не треба их даље мешати, мада је то одраз укупне финансијске ситуације привредних субјеката и сектора у целини. Ако се искључе финансијска улагања постављају се бар два питања: 1) Из којих средстава покривати финансијска улагања привреде (емисија, иностранa средства, међусобно кредитирање и сљ); 2) Како смањити износ финансијских улагања–о чему се већ воде шире расправе у економској и финансијској теорији.

Апсолутни износи у финансирању инвестиција сектора привреде још нам не дају јасну слику о односима у финансирању, посебно у погледу

располагања и могућности привреде да одлучује о употреби средстава за инвестиције. То се јасно види из следећег прегледа.

ОДНОСИ У ФИНАНСИРАЊУ ИНВЕСТИЦИЈА ПРИВРЕДЕ
– у % –

	ОТ:АВ	ОТ:АП	АП:ИОС	АВ:ИУ	АМ:ИОС	(АПОТ)+АМ ИОС
1975.	34.4	75,8	25.8	39.2	24.9	37.3
1976.	45.0	134.1	18.7	47.2	37.9	30.6
1977.	54.0	139.9	18.3	46.3	40.2	21.9
1978.	61.7	170.4	17.1	37.2	37.0	18.0
1979.	54.7	135.5	18.3	37.8	37.4	20.6
1980.	53.1	111.3	25.7	35.9	40.6	23.8
1981.	42,9	80,7	29,9	47.2	46,5	31,8

Изнор: *Нилтен НБЈ. бр. 12.1983: и Статистички билтен СДК. 10. к1983.*

Односи у финансирању инвестиција привреде се стално погоршавају. Нето акумулација пословног фонда (АП) учествује у финансирању иниестиција у основне фондове са свега 18–24% иста тенденција се запажа и у односима укупне властите акумулације (АВ) и укупних инвестиција (ИУ) (реалне и финансијске инвестиције), који пада са 33,2%на свега 24,1%,. Ако од нето акумулације пословног фонда одузмемо отплате кредита и додамо амортизаиију (АП + ОТ) + АМ/ИОС, онда ћемо добити средства која покривају у последњим годинама између 18 и 23% улагања у основнефондове, што је испод удела амортизације. Привреда реално врши дезинвестирање. Стопа дезинвестиција износи у годинама:

1976. 7,3%
1977. 7,3%
1978. –12,0%
1979. 6,2%
1980. 1,8%

Паралелан приказ стопе самофинансирања наше привреде и неколико развијених привреда даће нам релативан однос и положај наших привредних субјеката у самофинансирању према положају субјеката на светском тржишту.

У развијеним капиталистичким привредама, за које је карактеристична изразито развијена фипанси јска структура (финансијски инструменти и институције финансирања), учешће властитих средстава у финансирању инвестиција у основни капитал је врло високо и обично се креће између 167% и преко 91%. Учешће банкарских кредита у финансирању инвестиција креће се између 16% и 22%, а различито је код појединих привреда Тако је учешће самофинансирања у Јапану и Италији знатно ниже од других капиталистичких привреда, али се и у тим привредама уочавају све већи напори да се постепено смањи учешће кредита у финансирању инвестиција.[79]

[79] Изиорн: OV.CD. National Accounts Sialislics. 1950–68, 1953–69. и 1975. !!јељ 11.

Самофинансирање, посебно преко амортизације, постаје снажан антициклимни (антикризни) фактор код деловања екстерних фактора на привредни развој (што видимо у кризама капиталистичких приврела).

Неповољна структура извора средстава сектора привредних организација доводи до познатог притиска на банкарски кредит, због "неразвијености" других облика тржишта новца и тржишта капитала.[80]

Поставља се коначно и питање–која би оптимална стопа самофинансирања одговарала датом нивоу привредног развоја и друштвеноекономском систему, односно која би стопа била довољно висока да се привредни субјекти ослободе претеране зависности од банака и кредита. Неоспорно је да би ова стопа требала бити знатно виша. Тешко је, међутим, прецизирати одређени проценат који би важио за све секторе и привредне субјекте у свим временским интервалима. Према неким анализама оптимална стопа би могла да се креће на нивоу од 70–80% бруто.[81]

Оптимална стопа самофинансирања различита је по појединим гранама и областима, што зависи од следећих фактора:

1. Дужине њихових репродукционих циклуса,
2. Структуре и потребе улагања средстава,
3. Могућности лакшег или тежег долажења до банкарског кредита или кредита у иностранству,
4. Стабилности, односно нестабилности привреде,
5. Структуре средстава поједине гране или области,
6. Односа каматне стопе и стопе инфлације,
7. Односа каматне стопе и профитне стопе и др.

Постоје, дакле, бројни фактори којетреба имати у виду када се одлучује о "оптималној" стопи самофинансирања привреде.

Истина, није могуће ни развити потпуно самофинансирање, јер привреда неће моћи да се ослободи коришћења акумулације и других сектора с вишковима акумулације и акумулације из иностранства.

То значи да ће редовно. поред самофинансирањд егзистирати и други допунски извори финансирања репродукције привреде.[82]

---

[80] Порел изнссних мстодолошких разлика, стопа самофинамсирам.а у разнијеним капиталистичким припредама (које уз то имају развијсно тржиште капитала, способно да прсноси средства с финансијских посредника иа предузетнике–инвсститоре) зпатно јс виша. Она достиже слсдеће стопе: СР Немачка: 79%; Француска: 75%; Белгија: 75%; Италија: 61%; Холандија: 67% итљ (Видети: Г.кономист. бр. 3–4, 1971, стр. 586).

[81] Др П. Кнежсвип: Приступ проблематици финансирања инвестиција у Југославији, Економска мисао, бр. 4, 1973, стр. 35.

[82] Због рапијег процеса етатизације робне произполм.е и пролора држапе у унутраши.и мсханизам олпоса нопна и крсдита, камата јебила лишена сноје економске оснонс егзистепције. Касмија олнојепост нопчаног облика произнодног капитала (која се обично изражава као акумуланија) ол улружсног радника прсбацила је тежиште с фискуса на бапкарски систем. Као послелипа тога јанила се трансформација отуђеног новпа и капитала у м.егоп позајмљипи облик. Слелспа фаза је стога н.егопо даље преношеп.е с банака ближс изворима настанка, његова трансформација са кредитног у јсдноставан нопчани облик, пол доминапијом произвођдча нрслмости.

2. ЕКОНОМСКИ ЦИКЛУС И ФИНАНСИРАЊЕ ИНВЕСТИЦИЈА

Савремене привредне системе карактерише изразита имперфектност финансијског тржишта, посебно у капитализму, јер пад тражње Потрошачких добара и одговарајући раст штедње делује готово аутоматски рецесивно. Пораст штедње, који је стално присутан, не преноси се аутоматски на тржиште капитала, не постоји довољна тражња и жеља за инвестирањем (због пада могућности реализације производа, већег ризика улагања, као и погоршавања свих перформанси развоја).

Анализирајмо понашање корпорација и тржишта капитала у капитализму у функцији самофинансирања корпорација. Овај проблем је иначе недовољно истраживан у грађанској теорији, посебно са становишта квалитативне анализе. Стога ћемо одвојено посматрати понашање капитала и самофинансирања у кризној фази, а посебно у фази високе конјунктуре.

1) Кризна фаза цнклуса и капитал

Кризну фазу циклуса карактерише бегод тржишта вредносних папира (повећана продаја вредносних папира), повећана склоност ликвидности, као и тешкоће у пласману вредносних папира (прикупљање потребног капитала за инвестиције је отежано). С друге стране, цена капитала нагло расте, банке се суздржавају нових кредита, расте наплата доспелих кредита–настаје конверзија кредитног у новчани систем. Тежња за задржавањем новца од стране корпорације расте, самофинансирање се повећава, али не у функцији финансирања нових улагања, већ покрића измене структуре инвестиција Наиме, корпорације воде политику адекватног улагања у средства производње, залихе и финансијску активу–долази до колебања и мењања структуре у укупним инвестицијама у различитим фазама циклуса. Циклична колебања улагања у различите облике активе одређена су текућом конјунктуром, пословним изгледима и одлукама корпорација у погледу коришћења готових финансијских ресурса. У недостатку властитих средстава, потребан капитал се осигурава истовремено на тржишту банкарских зајмова и емисијом акција.

У фази депресије и почетка оживљавања, када је профит још низак, пословни изгледи слабе, инвестиције у реални капитал падају, долази до пораста ликвидности и измене структуре улагања у корист финансијских инвестиција Криза оштро смањује висину финансијских средстава примљених на тржишту капитала од стране индустријских корпорација

Раст инвестиција у средства рада и залихе играју значајну улогу у расподели новчаног капитала, у зависности од понашања различитог облика капитала у укупном кружном кретању капитала. У случају да

постоје осигурани пословни уговори–расте улагање у производни капитал, неизвесност у конјунктури води расту улагања у робни капитал док се пораст у новчани облик капитала јавља као остатак након претходна два облика улагања. Криза доводи до значајног модификовања сложених односа индустријског и зајмовног капитала, терајући корпорације на стварање веће независности од тржишта зајмовног капитала.

У фази кризе долази до падања учешћа и апсолутне масе кредита корпорација У фази депресије вишак акумулације основног капитала често се користи за смањивање зависности од екстерног финансирања Активност на тржишту зајмовног капитала нагло пада Порастом тешкоћа у обрту укупног капитала корпорације се све вишеослањају на властита средства уз минимално коришћење екстерних извора–углавном краткорочних позајмица банака за текућа плаћања

2) Конјунктурни успон и финансирање

У фази успона, посебно у његовој завршној фази, када се већ осећа присуство кризе у њеним скривеним облицима, када крупни капитал настоји реализовати своје инвестиционе програме, када у оштрој конкурентској борби корпорације повећавају производне капацитете, проводе брзу модернизацију ради очувања тржишта и реапизације, не реагују благовремено на почетак одступања тражње од масовне производње–долази до раскорака између улагања у основни капитал и смањена потреба (тражње) на тржишту. Раст профита и добити се успорава, а делом замагљује наглим растом комерцијалног (робног) кредита Нагли раст комерцијапног кредита води стварно фиктивној добити (уз пораст инвестиција у финансијску актипу, која је све мање ликвидна и по природи се све више приближава инвестицијама у залихе, а мање у ликвидну активу.

Стварање сувишног реалног капитала (залихе и неликвидна финансијска актива) доводе до тешкоћа у обрту укупног индустријског капитала и хиперакумуапцији основногкапитала

Висока конјунктура и повољни услови развоја доводе до повећаног коришћења тржишта заЈмовног капитала од стране корпорација Тржиште зајмовног капитала постаје све значајнији фактор финансирања укупних инвестиција То се може видети и из значаја појединих облика екстерних извора финансирања индустријских корпорација САД.

ИЗВОРИ ФИНАНСИРАЊА ИНДУСТРИЈСКИХ КОРПОРАЦИЈА У САД

Облик екстерног финансирања	Учешће у чистом прирасту екстерног фининсирања
Емисија вредносних мапира	49.5%
Акције	9.4%
Банкарски кредити	23.2%
Хипотекарни кредити	20.0%
Остало	7,3%

* *Механизам економишеског пикла п ССЉ Наука. Мосхпа. 1988, стр. 206. (полани сс олносе на исриол 1946–1983).*

Висина и услови добијања банкарског кредита и хипотекарних зајмова одређују око две петине укупногекстерногфинансирања Остало су извори на бази емисије вредносних папира

Циклично понашање производње и свих облика ангажованог капитала свој спољни израз добија преко појаве криза хиперпродукције робног калитала, кроз сложени систем односа индустријског и зајмовног капитала

Индустријске кризе и кризе реалног капитала нужно воде и потресима у кредитнофинансијској сфери. Интересантно је управо због тога разлога видети карактеристична понашања унутрашњих ресураса и инвестиција у капиталистичким привредама у различитим фазама економских циклуса

У фази успона ширење кредитаводи брзом расту индустријске производње (али кредитна експанзија може продужити период у којем хиперпродукција добија скривени облик), задуженост нефинансијских корпорација се нагло повећава, а интерес за самофинансирањем слаби. Тиме самофинансирање зависи пре свега од цикличног кретања профита, посебно због тога што је амортизација слабо повезана с цикличним колебањем, те се самофинансирање везује за нерасподељен профит.

Улагања у елементе производног капитала, видели смо, опадају у периоду кризе, а расту у периоду експанзије. Пораст самофинансирања, ако се посматра као улагање у реални капитал из властитих средстава, расте у периоду оживљавања и успона, а опада при крају периода оживљавања Пораст самофинансирања у кризи је изнуђен, због пораста склоности ликвидности и опадања реалних инвестиција, али и опрезности у расподели дохотка корпорација стварањем резерви за премошћавање кризне фазе и тешкоћа у обрту свих облика капитала.[83]

Тржиште новца у најужем смислу често се одваја од тржишта новачног капитала, односно тржиште краткорочних од тржишта дугорочних кредита Међутим, стално преливање капитала из једног у други сектор води стварању јединственог тржишта капитала

[83] Извор: Развитие капиталистические странз (Социалјноекономическиј справочник), Москва, 1979, стр. 81–85. и National Accuont of OECD Countries (Annuat Publication).

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ШТЕДЊА И ИНВЕСТИЦИЈЕ У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКЕ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ И РАЗВОЈА

1. ИНВЕСТИЦИЈЕ И ДРУШТВЕНИ ПРОИЗВОД

Инвестиције су генератор привредног развоја, његовог темпа (стопе раста), структуре развоја и стабилности (уравнотеженог или неуравнотеженог развоја). Према томе, виша стопа инвестиција–виша стопа раста, односно веће учешће инвестиција у друштвену производњу–виша стопа раста Истина, одмах се постављају следећа питања:

1. Која је то горња граница инвестиција у друштвеном производу која неће угрозити остале облике потрошње, а довешће до неравнотеже у развоју привреде;
2. Да ли је могуће успоставити такође равнотежни однос потрошње и инвестиција у дугорочном периоду који ће осигурати и оптималан раст и оптималност инвестиција и потрошње;
3. Како премостити стару дилему у економској теорији и политици: истовремено остварити оптималан и стабилан раст, пуну запосленост и уравнотежену екстерну економију;
4. Какав ниво инвестипија формирати у друштвеном производу и националном дохотку, који ће осигурати равнотежу штедње и инвестиција (S = I) на дужи период.
5. Структура инвестиција (производне, непроизводне, стамбена изградња, високоувозно зависне, извозно оријентисане, дужина изградње и др).

Учешће инвестиција у основне фондове у друштвеном производу већине развијених капиталистичких привреда, као и основним групацијама, креће се углавном у распону између 17% и 23% (осим Јапана код којег је то учешће у последњој декади развоја знатно више и креће се између 31 % и 37%.

УЧЕШЋЕ ИНВЕСТИЦИЈА У ОСНОВНА СРЕДСТВА У ДРУШТВЕНОМ ПРОИЗВОДУ[375]

	Капиталистичке привреде	Западна Европа	ЕЕЗ	Шведска	Јапан	В. Британија	Белгија	Италија	Канада	Холандија	САД	Француска	СРНЈ
1970.	21,3	23,1	23,5	22.2	35,0	21,8	24,4	21,2	21,5	25,7	17,0	26,6	26,6
1971.	21,6	23,2	23,6	21,5	35,5	21,7	21,1	20,2	21,7	25,2	17,4	25,9	27,0
1972.	22,0	23,2	23,7	22,6	36.2	21,9	20,8	19,9	21,8	23,7	18,0	27,3	28,6
1973.	22,2	23,0	23,0	21.9	37,3	21,5	20,0	20,0	22,6	23,8	18,2	26,2	25,8
1974.	21,3	22,2	22.1	21,6	34,0	21,0	21,5	20,0	23,0	22,2	17,6	26,0	23,6
1975.	20.3	21,2	21.3	20.8	32.2	21.2	21.2	18.0	23,5	21,4	15,4	23.9	23,6
1976.	20,5	20.6	20.7	20.5	31.8	20,9	20.2	17,4	23,0	19,9	15.8	23.7	22,7
1977.	21.5	22.9	20.7	21.2	30.5	17.9	21.7	19.6	22.7	21.1	18.4	22.3	20.7
1978.	22.0	22.0	20,6	19.4	30,8	18.1	21.6	18.7	22,3	21,3	19.3	21.4	21.2
1979.	22.1	21,4	20.9	19,8	32.1	17.8	20.6	18.9	22.6	21,1	19.4	21.4	22,6
1980.	21.7	21,5	21.2	20,3	31.7	17.8	21.4	20.0	23.1	21.0	18.2	21.6	23.6

Инвестиције су основни генератор економског раста, али и процеса модернизације привреде, односно процеса реструктурације и технолошког прогреса. У односу на друге облике финалне употребе друштвеног производа (лична потрошња, општа потрошња, извоз) они мултипликативно делују на друштвени производ.

СТРУКТУРА УПОТРЕБЕ ДРУШТВЕНОГ ПРОИЗВОДА

	1950.	1960.	1970.	1975.	1980.
КАПИТАЛИСТИЧКЕ ПРИВРЕДЕ					
Лична потрошња	60,9	60,8	60,3	62,1	61,5
Текући расходи државе	19,4	18,1	16,4	П5,2	15,4
Инвестиције	173	19,0	21,4	19,5	19,4
Извоз	8.2	10.2	13.9	17.1	18,0
Увоз	7,2	9.5	13.3	14.6	15,6
САД					
Лична потрошња	60.3	61.9	63.1	65.3	65.3
Текући расходи државе	19.7	19.7	19.1	18.0	16,9
Инвестиције	18.7	17.3	17.3	15.3	16.2
Извоз	4.1	4.7	5.7	7.1	6.9
Увоз	3.0	3,8	5.5	5,1	6,0
ЕЕ 3					
Лична потрошња	61.5	58.9	59.1	61.0	60.6
Текући расходи државе	19.6	16.8	15.2	16.1	15.6
Инвестиције	15.7	20.0	23.1	21.0	19.9
Извоз	13,9	16.7	22.8	28.3	30,2
Увоз	12.7	15.9	22.1	26.1	27,6

[375] Извор: Yearbook of Naiionai Account Statistics, 1968, UN, New York, 1968, и World bank, Worid Developraent Report, 1979, стр. 115.

СР НЕМАЧКА					
Лична потрошња	54.9	52.8	53.8	57.0	55,9
Текући расходи државе	20,4	16,7	15,8	18,2	17,3
Инвестиције	20,2	24,4	26,4	22.9	22,0
Извоз	6Д	15,3	22,0	28,1	29,9
Увоз	5.4	12.4	20.6	25.7	27,3
ИТАЛИЈА					
Лична потрошња	69,5	61,7	65,0	66,4	64,5
Текући расходи државе	18,5	14,8	12.6	13.3	13,0
Инвестиције	14.9	22,3	21,3	18,4	18,1
Извоз	4,2	9,4	17,2	21,8	23,5
Увоз	6,5	10,5	18,0	18,4	20,3
ЈАПАН					
Лична потрошња	62.0	60.0	51.2	54.0	52.1
Текући расходи државе	19.0	12,8	8.2	8.8	8.4
Инвестиције	15.5	24,0	34,9	32,2	30,8
Извоз	4.9	7.6	11.2	14.7	17.4
Увоз	3,5	6,9	9.9	10.9	11.0
ЗЕМЉЕ У РАЗВОЈУ					
Лична потрошња	73.8	72.8	69.5	68.8	67.2
Текући расходи државе	10.3	10.8	11.8	13.8	14.2
Инвестиције	14.3	16.2	18.2	22.4	23.0
Извоз	15,1	15,3	16,3	15,6	15,4
Увоз	15,6	16,3	17,1	21,8	21,5
ЈУГОСЛАВИЈА					
Лична потрошња	51,5	56,5	55,5	53,9	53,7
Текући расходи државе	20,6	9,9	9,3	9,0	9,4
Инвестиције	30,3	33,3	31,9	31,8	33,5
Извоз	7,8	5,9	13,3	13,7	12,1
Увоз	11,8	8,6	22,8	26,0	22,3

Цене 1970 = 100

Однос инвестиција и друштвеног производа, који често достиже висину до 37%, представља велико оптерећење за финансијска, девизна и материјална средства (ресурсе), посебно у систему депресивне амортизације, ниске продуктивности рада и ширење расКОраіса номиналних н реалних агрегата у привредном развоју.

Инвестиције су често пренапрегнуте (превисоке), с цбзиром на материјалне могућности привреде, нарочито ако знамо њихову економску итехничку структуру. То је доводило неминовно до пораста граничног капиталног коефицијента.[376] Гранични капитални коефицијент је износио у карактеристичним потпериодима;

[376] Гршшчин (маргнналнн) капнталнн косфицијент добијен је као однос стопе инвестиција и стопе раста лруштвеног производа у сталним ценама.

СТОПА РАСТА ДРУШТВЕНОГ ПРОИЗВОДА И КАПИТАЛНИ КОЕФИЦИЈЕНТ
– у % –

	Стопа раста (W)	Маргипални капитални коефииијснт (Mi)
1953–1960	8,9	3.46
1961–1964	8.1	4.26
1965–1970	5.1	5.96
1971–1975	5.9	5.19
1976–1980	5.6	5.23
1980–1990	3,2	18,36

”Повећање стопе инвестиција изнад одређене критичне тачке доводи до смањења продуктивности рада и до других поремећаја и напетости које повлаче за собом пораст маргиналног капиталног коефицијента, односно тенденииије наглог пада ефикасности инвестиција.[377] Таква тенденпија је стварно уочљива у наведеном дугорочном развоју привреде Југославије, будући је гранични капитапни коефицијент готово удвостручен (5,23:3,46). То се посебно односи на период 1980–1990. година (маргинални капитални коефицијент 18^36, а стопа раста 3,2%).

СТОПА ЕКОНОМСКОГ РАСТА (W), УЧЕШЋЕ ИНВЕСТИЦИЈА У W, ПРОДУКТИВНОСТ РАДА И ПОНАШАЊЕ ЗАПОСЛЕНОСТИ У ЈУГОСЛОВЕНСКОЈ ПРИВРЕДИ
– у %–

	Стопа раста (W)	Учешће бруто инвестиција у W	Раст продуктивности рада	Раст запослености
1961–1964	8,9	34,4	6,2	3.7
1965–1970	5.1	30,2	5,0	1,6
1971–1975	5.9	30,2	3,8	4.4,
1976–1980	5.6	37.7	3,4	3.0
1980–1985	1,4	35,0	1.7	2,0

Смањење ефикасности инвестиција. раст капитапног коефицијента и пренапрегнутост инвестиционе потрошње констатује и ММФ у анализи економске ситуације југословенске привреде. Према наведеној анализи из 1982. године, капитални коефицијент је износио:

1971–1975. године 4,6

1976–1978. године 5,8

У наведеној анализи се посебно истиче да је капитални коефицијент од 5,8 врло висок за све земље сличног нивоа развоја.[378]

Недовољна ефикасност инвестиција (коју најбоље илуструје све виши капитални коефицијент) и неоптимално коришћење акумулације, све у

[377] Др А. Iiajr: Максимализација потрошње као средство оптимализације стопс инвестиција и привредног раста (у Методолошки проблеми привреног раста и привреног планирања, ИЕИ, 1965, стр. 4).

[378] ММФ. ИМФ Сурнез. 1982.

условима врло изражене склоности инвестирању и задуживању код домаћих и иностраних извора, као и све нижа продуктивна употреба друштвених средстава–битна је компонента неефикасности привредног система, хроничне нестабилности, инфлације и све ниже стопе економског раста.

Деловање акцелератора (потрошње на национални доходак) је, уз све наведено, изузетно слабо, посебно због попуштања тржишних критеријума пословања.

Неефикасност употребе друштвеног капитала најбоље се може видети преко висине ангажованих средстава за инвестиције, потребних за стварање јединице друштвеног производа. Ако бисмо то третирали као маргиналну ефикасност инвестинија, онда је тако добијени маргинални коефицијент све већи, а ефикасност инвестиција све нижа

ИЗНОС ИНВЕСТИЦИЈА НА ЈЕДИНИЦУ ПРОМЕНА ДРУШТВЕНОГ ПРОИЗВОДА I/AW
– сталне иене у диинарима –

	Укупна привреда	Друштвеиа привреда	Иидустрија
1972.	7.49	5.94	4.14
1973.	6.32	6.71	5,17
1974.	3.8!	3.22	2.86
1975.	9,04	6,88	9,47
1976.	8,82	9,21	10,50
1977.	4.55	4.04	3.65
1978.	5.34	S.61	4,28
1979.	8,85	8,10	4–59
1980.	14.40	14.35	6.76
1981.	19,51	19,80	8,39
1989.	22,66	23,41	

Док је 1972. године укупна мрдареда морала уложити 7,49 динара за остварење јединичне промене друштвеног производа, а друштвена привреда 5,94 динара, тај однос у 1981. години је већ 19,51, односно 19,8 динара Тренд дугорочног погоршавања опште ефикасности употребљеног друштвеног капитала је све израженији, посебно у неколико последњих година Тако је укупна привреда морапа у 1981. години уложити чак 19,5 динара за стварање нове јединице друштвеног производа Ситуација се нагло погоршапа у 1982. години, због стагнације у развоју и задржавања друштвеног производа на истом нивоу (реалан раст је износио 0,3%, а номинални 32%), тако да се ефикасност инвестиција погоршала и поред реалног опадања инвестиција. У 1989. је било потребно уложити 22 динара инвестиција за стварање јединице друштвеног производа.

У вези с овим проблемом, поставља се питање стварно могућег издвајања из националног дохотка, односно друштвеиог производа, које неће доводити до сталне напрегнутости и инфлације, односно стварања

структурних диспропорција на целом сектору материјалне производње.[379] У економској теорији познати су ставови да издвајање у нето инвестиције из националног дохотка у висини од 15% већ представља пренапрегнуто издвајање које води у нестабилност (инфлацију). Постоје чак и мишљења да је то стопа између 10% и 15%.

Даћемо, ради компарације, одговарајуће индикаторе за неке развијене капиталистичке привреде за дужи временски период.

РАСТ ДРУШТВЕНОГ ПРОИЗВОДА, СТОПА АКУМУЛАЦИЈЕ И РАСТ ПРОДУКТИВНОСТИ РАДА У НЕКИМ РАЗВИЈЕНИМ КАПИТАЛИСТИЧКИМ ПРИВРЕДАМА[380]

	Темпо раста БНП	Стопа акумулације	Стопа раста запослености	Темпо раста основних фондова	Темпо пораста продуктивности рада
ЈАПАН					
1953–1968	9.6	29,8	1.66	5.07	7,9
1953–1960	8.4	24,4	1.90	4,25	6,5
1960–1968	9.4	32.5	1.45	5.80	9.4
1970–1980	5.3	34.8	1.55	3.88	4.4
САД					
1952–1968	3.7	15.1	1.35	2.57	2.4
1952–1960	2.7	15.2	0.90	2.83	1.8
1960–1968	4.8	15.0	1.80	2.32	2.9
1970–1980	2.8	17.6	0.78	2.03	1.2
В. БРИТАНИЈА					
1953–1968	2.9	20,5	0.8	2.42	2.2
1953–1960	2.9	19.1	0.8	1.46	1.6
1960–1968	3,0	21,0	0,3	3,40	2,7
1970–1980	1.9	18,9	0,2	2,10	1,8

У развијеним капиталистичким привредама стопа акумулације је (осим јапанске привреде), готово два пута нижа од стопе у југословенскојпривреди, што, поред све више амортизације, представља далеко мање оптерећење у расподели дохотка То се јасно може сагледати из следећих прегледа:

[379] Недопољна сфнкасност н подоЈггималност корншћава icanaiuiTcrra, нрстерана склоност потрошн.н, инвестирању и задуживању крд домаћих и иностраних изворабитна је компонента неефнкасностн нрнвредног снстсма, нестабилности, ннфлацнјс и све ниже стоие раста. Ова компонента система је постериорно постављена, обично тако и делује, стога су јој и ефекти најурчљивији. Деловање акцелсратора је изузетно слабо (због попуштања тржишних критерија ефикасиости). Прелаз у залихе из функционирајућег и новчапог капитала је врло лак, а притисак на допунску акумулацију банака, у виду тражње «краткорочних» крелита, све већи.

[380] Yearbook of Nalional Accounts Stalistics 1968, Vol. 1, New York, 1969. Yearbook of Labour Slalislics. 1959. 1969.: Economic Report of the President. Feb. 1981.

СТОПА АКУМУЛАЦИЈЕ У РАЗВИЈЕНИМ КАПИТАЛИСТИЧКИМ ПРИВРЕДАМА И У ЈУГОСЛАВИЈИ[381]
– у % –

	1964–1968.	1969–1973.	1974–1976.	1976–1980.
Јапан	35.6	38.0	34,0	31.7
САД	16.0	15.3	14.1	18.9
В. Британија	19.1	19,9	17.4	18.9
СР Немачка	26.1	26,4	21.6	23.1
Франнуска	25.7	27.2	23.6	22.6
Италија	23.2	23,2	21,1	22,5

Тешко је прихватити овакву границу акумулације у друштвеном производу, посебно границу која би се односила на све земље у процесу развоја и индустријализаиије. а не узети у обзир бројне друге факторе развоја, као и достигнути ниво развоја, могућности компресије домаће итотрошње, увозну зависност, извозне способности, однос акумулације и потрошње, ефикасност инвестиција, прихватање и примену нове технологније, кохерентност привредног развоја, кретање етаиовнмштва w мезапоелености, платноошиаисни дефицит и могућност његовог финанеирања, екетерну задуженост и бројне друге факторе. Одређивање једног процента, због наведених разлога, данас је бесмислено више но икада, посебно у ситуацији када се свака привреда развија на себи специфичан начин, настојећи да комбинује на оптималан начин бројне факторе развоја (све у функцији времена и тренутка у којем се налази конкретна привреда, односно дугорочног циља развоја који привреда поставља пред себе за наредни период).

2. ИНВЕСТИЦИЈЕ И ШТЕДЊА У ИНФЛАТОРНОЈ ЕКОНОМИЈИ

Инвестиције и новчана акумулација се често третирају као идентични појмови, мада је теоријски то већ одавно рашчишћено питање. Теоријски и практичнополитичкимеђу тим агрегатима ие постоји истоветност.

Акумулацијаје, видели смо, изузимање једногдела националногдохотка од текуће потрошње (личне и опште, односно заједничке потрошње) и њто формирање ради улагања у производне фондове. То је новчана акумулација, по већ познатом обрасцу

$$S = Y – C$$

[381] Учешће укупне унутрашње акумулације у бруто националном производу. (Извор: Sigeto Curu. Конец јапонского чуда, Прогрес, Москва, 1981. стр. 44.

Повећање производних фондова употребом новчанеакумулације, њеним везивањем у процесу репродукције основних фондова, формира се реална акумулација.

Однос акумулације и инвестиција се постав ља ісао битно питање због три стратешка разлога:

1. Издвајања акумулације из дохотка, односно друштвеног производа и темпо коришћења тако "резервисаних" средстава за развој у функцији "одложене потрошње" у једној типично инфлационој економији.
2. Стопа покрића реалних инвестиција новчаном акумулацијом привреде, што имплицира и могућности самофинансирања овог виталног сектора привреде. Ово, пак, с друге стране, опредељује и секторага кретање акумулације, односно могућности веће или мање мобилности акумулације и њене ефикасније употребе на виталним развојним пунктовима
3. Брзине процеса трансформације новчане у реалну акумулацију (инвестиције), односно веће или мање умртвљавање (стерилност) друштвеног капитала Однос акумулације и инвестиције садржи у себи, дакле, и више других питања од значаја за привредни систем и развојну (стабилизациону) политику. Једно од питања је и до које границе вршити децентрализацију средстава и одлучивања,[382] да се то не одрази на ефикасност употребе друштвених средстава, где повући границу друштвеног карактера и употребе средстава, њихове друштвености (општег карактера) и друштвене рентабилности, у односу на индивидуалне параметре појединих привредних субјеката.

Да ли ће се привредни субјекти на исти начин односити према инвестицијама као и према акумулацији, и обрнуто. У систему у којем реалне инвестиције постају "власништво" колектива оног тренутка када се номинална (новчана) акумулаиија претвори у реалну акумулацију са које касније колектив трајно послује, на којој стиче доходак и самостално врши његову коначну расподелу, а истовремено врши и неадекватну и недовољну амортизацију фиксних фондова, насупрот потпуно другом односу према новчаној акумулацији, која свакако има шири друштвени караткер, она је "ствар друштва", која долази најчешће преко кредита, враћа се ісао обезвређени износ, за висину разлике инфлације и камате на посуђени део акумулације, и др.[383] Уз наведени "имовински" и "власнички" приступ инвестицијама и новчаној акумулацији, њихов однос је могуће посматрати у контексту стратегије и опште оријентације на самофинансирање производних субјеката и у динамичком (временском) смислу. Наиме, процес акумулисања је процес који, нормално, у систему самофинансирања, претходи процесу ннвестирања. Процес формирања акумулације је обично дужи, при чему

[382] Посебно неизграђеном и недовољно изграђеном систему координаиије у развоју бројних привредних субјеката и несинхронизацији одлука о инвестирању, технолошкој и развојној неповезаности и др

[383] Видети део у којем шире разматрамо: Рсалнн капитал у иифлациомом мроцссу и Дсфицитарно фимаиснраим економског развоја.

долази до обезвређења масе акумулације и њене куповне моћи (односно моћи покрића инвестиције у које се моментом инвестирања улази). Насупрот томе, цена фактора производње (трошкови производње и инвестиција), осим цена новчаног капитала, расту брже од раста акумулације, што отвара геп (раскорак) између инвестиција и штедње (акумулације), који се продубљује– што је време акумулације и инвестирања дуже.

Уравнотежавање штедње и инвестиција ex ante у модерним привредама стога није могуће, осим када је привреда потпуно сатурирана капиталом (уз евентуални вишак штедње, што је случај код неких развијених привреда), када се јавља проблем недовољности инвестииија и проблем употребе већ формиране акумулације. Међутим, у нашој привреди је била управо обрнута ситуација: врло висока склоност инвестирању, уз све нижу склоност акумулирању (штедњи), тако да се јавља хроничан проблем увек недовољне акумулације (I>S, односно dI>dS).

Генералнираскорак инвестиција и формиране акумулације се све више проширује, постајући један од основних генератора нестабилности на робним и финансијским тржиштима.

РАСКОРАК ИНВЕСТИЦИЈА И ВЛАСТИТИХ СРЕДСТАВА (ШТЕДЊЕ) И ЗАДУЖЕНОСТ ПРИВРЕДНОГ СЕКТОРА
– изиоси у млрд –

	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
Вишак инвестиција изнад бруто акумулације (I>S)	39.7	51.1	48.2	34.6	26.7	20.8
Нето акумулапија према укупним инвестицијама (S:I)	46.3	37.2	37.8	36.0	29.9	29.8
Бруто акумулација према укупним инг,естицијама (Su:Ir)	73,7	72,9	67,4	74,3	78,9	82,8
Отплата дугорочмих кредита према бруто акумулацији	73.1	78.4	73.7	64.4	52.1	46.5
Отплата и неилаћене обавсзс кредита бруго акумулације	125,8	141,5	131,1	110,6	92,5	85,9
Отплата дугорочних кредита према нето акумулацији	175,7	197,8	142,4	104,8	80,7	92,3
Неактипирапе према укупним инвестиција (у %)	29,2	31,3	29.0	30,8	28,0	22,9

Одржавање високог нивоа инвестиција (како апсолутног, тако и релативног), те опадање акумулативне способности привреде, доводи не само до све већег раскорака инвестиција и акумулације привреде већ– нерационалном употребом новчане акумулације (замрзавањем новчаног капитала у дужем периоду изградње, изостанком дохотка и акумулације, инфлационог поскупљења инвестиција, додатних улагања и др.) и до све веће зависности привреде од екстерних извора финансирања, прсзадужености

приврсде и стално растућег притиска на "допунску" акумулацију код банкарског[384] система и увоза из иностранства

Раскорак инвестиција и акумулације све више се испољава на сектору у којем треба да се производно користи, да се врши "оплодња" друштвеног капитала, да се у њему врши процес мултишшкације акумулације–то је сектор привреде.[385]

Према стопи бруто штедње (у односу на друштвени производ) југословенска привреда спада у сам врх светске ранг листе (одмах иза јаланске привреде). То се може јасно видети из следећих података

РАСПОДЕЛА БРУТО НАЦИОНАЛНОГ ПРОИЗВОДА ЈАПАНА И ФОРМИРАЊЕ БРУТО ИНВЕСТИЦИОНОГ КАПИТАЛА (ШТЕДЊЕ)[386]
– износи у трилионима јена –

	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Приватна потрошња	30,7	33,6	36,3	38,9	–42,5	46,0	46,6
Јавна потрошња	5,3	5,5	5,8	6,2	6,7	7,2	7,5
Укупна потрошња	36,0	39.1	42.1	45,1	49.2	53.2	54,1
Бруто формирање капитала	21,0	23,6	27,8	28,8	31,6	36,9	33,8
Салдо платног биланса	0,5	1,0	0,8	1,9	1,9	0,8	1,8
Бруто национални производ	57.5	63.7	70,6	75.8	82.7	90.8	89,8
Структура у %							
Приватна потрошња	54,3	52,8	51,4	51,3	51.4	50.0	51,9
Јавна потрошња	9,2	8,6	8,2	8.2	8.1	7.9	8,4
Потрошња укупна	62.6	61,4	59.6	59,5	59.5	58,5	60,3
Бруто формирање капитала	36.5	37,0	39,4	38,0	38,2	40,6	37,6
Салдо платног биланса	0,9	1,6	1,0	2,5.	2,3	0,9	2Д
Укупна бруто штедња	37.4	38.6	40.4	40.5	40.5	41,5	39.7

Стопа бруто штедње у јапанској економији креће се на нивоу између 37,4% и 41,5%.

Односи инвестиција и акумулације привредног сектора најбоље ће се сагледати из следећег прегледа (пример Југославије).

Висока склоност инвестирању, праћена изостанком ризика у пословању, социјализацијом губитака и интервенцијама банкарског система у покрићу свих прекорачења, води даљем ширењу инвестиционе потрошње, нерационалном и дисперзираном инвестирању–у којем ефекти у дохотку, акумулацији и запослености изостају. Инвестиције постају саме себи сврхе.

[384] Видети део у којем шире разматрамо неравнотежу реалне и новчане акумулације, а затим инвестиције и акумулацију у систему самофинансирања; Ииостраии канитал у ироцссу фниансира1!>а и Дефнцнтарно фннанснрање економског раз&оја–у којим смо шире истражили проблеме и методе ових алтсрнативних облика финансирања економског развоја.

[385] Видсти део у којем разматрамо учешће инвестиција развијених капиталистичких привреда у бруто националном производу.

[386] Извор: Подаци наведени према др В. Пертот, Јапан у жаришту привредне политике, Либер, Загреб, 1978, стр. 49 (Обрачун по сталним ценама из 1970. године).

ОДНОС АКУМУЛАЦИЈЕ И ПРИВРЕДНИХ ИНВЕСТИЦИЈА
– у % –

	Учешће у привредним инвестицнјама	
	Бруто акумулација привреде	Бруто акумулација умањена за отплате кредита
1971.	65,4	37,9
1972.	78,4	42,5
1973.	75,4	43,8
1974.	61,0	38,7
1975.	56,9	37,3
1976.	55,9	30,7
1977.	47,6	21,9
1978.	47,8	16,9
1979.	46.6	18.9
1980	57.7	75 7

* *Унос у пословни фонд и пораст амортизације*

Уместо познате Марксове максиме, карактеристичне за капитализам: "Акумулирајте, акумулирајте, у томе је сав Мојсије и пророци", сада се јасно испољава друга тенденција: Инвестирајте, инвестирајте–у томе је сав смисао доброг привређивања". Што пре "напуштајте сферу новца и новчане акумулације, по могућности трошећи не само своју, формирану, већ и будућу акумулацију, не само будућу, већ и туђу". У таквом систему понашања (инфлациона економија) не може бити равнотеже штедње и ннвестиција не само ex ame већ и ex post. Јер, економија се развија на дуговима (унутрашњим и спољним), а тада нема ни економске стабилности.[387]

Односи у формирању, понашању и усмеравању акумулапије и инвестиција у систему су постављени на дихотоним основама. Наиме, видели смо формирање акумулације је недовољно стимулисано, то би било изразито нерационално у једној инфлационој економији у којој се туђа средства добијају готово бесплатно (чак и уз награду за узајмљивање–кроз негативну реалну камату), а због изостанка ризика у пласману и ефектима употребе друштвених средстава–то све води предимензионисаној инвестиционој потрошњи.

Привредни систем треба операционализовати и мерама економске политике–у смислу повећања његове ефикасности, а пре свега повећањем стопе, мобилности и ефикасности употребе акумулације, што све постаје основа стабилног и динамичног развоја привреде.

Друго питање, које се при тиме поставља, је: како повећати мотивапију и интерес самих субјеката у привреди за јачање акумулације, насупрот текућој потрошњи (личним дохоцима, општој и заједничкој потрошњи).

Истраживања су показала да је то могуће:

[387] Економску стабилност узимамо као синоним уравнотеженог економског развоја, како на макроплану, тако и одређеног структурног развоја (по секторима, потрошње и производње, понуде н тражње новца и акумулације, уиоза и извоза и др.).

a) Системом расподеле дохотка, те формирањем минималне (диференциране) стопе акумулације, спречити да акумулација и даље представља резидуалну ставку, остатак у расподели, након подмирења свих облика потрошње;
b) Стварањем одређених облика вредносних папира који ће осигурати перманентну циркулацију акумулације и амортизације друштвених средстава унутар сектора привредних субјеката (уз гранско, регионално, међурепубличко преливање и повезивање акумулације, што је до сада испољено као значајна слабост у циркулацији акумулације);
c) Мотивацијом за акумулацију (будућу потрошњу, одложену текућу потрошњу), максимализацијом акумулације, што се иначе у последње време и покушало–преко повратних ефеката акумулације.

Проналажење решења на овом подручју, даће одговоре и на питање изградње новог механизма концентрације, циркулације и веће друштвене ефикасности акумулације, односно на питање како осигурати да се одливени доходак и акумулација из овог сектора у друге секторе (што је нужност сваке развијене робноновчане привреде) поновно врати у овај витални сектор привреде.

3. ПОВЕЗАНОСТ СКЛОНОСТИ ИНВЕСТИРАЊУ И СКЛОНОСТИ ЗАДУЖИВАЊУ

Грађанска теорија развоја и расподеле националног дохотка, посебно кејнзијанска теорија детерминисаности националног дохотка, у средиште свога интереса поставља питање маргиналне склоности штедњи и потрошњи, односно шта ће се десити (и како ће се понашати) ова два агрегата са сваком јединичном променом националног дохотка.

Без обзира на чињеницу да није могуће само на основу субјективних фактора (и мотива) истраживати понашање ових агрегата, у једној овако конципираној теоријској анализи, такав приступ има своју логику. Стога ћемо, поред макроодноса у кретању и понашању дохотка, инвестиција и акумулације, истражити и њихове јединичне (маргиналне) промене.[388]

[388] Мада је марпшализам у економској теорији као правац одавно доживео озбиљну критику, посебно од страке марксистичке економске теорије, и мада га је тешко као конзистентан систем данас прихватити, интересантно је подсетити да у операционим истраживањима маргиналан значи што ће се десити с једним агрегатом при промени јединице одређеног другог макроекономског агрегата. Одређена апаратура у истраживању и метод истраживања остали су опште прихваћени у свим правцима савремене економске теорије. (Види о томе шире: др С. Комазец, Савремене економске теорије, Економски факултет, Сплит, 1981).

РАСПОДЕЛА ПРИРАСТА РАСПОЛОЖИВИХ СРЕДСТАВА ИЗ ДОМАЋИХ ИЗВОРА НА АКУМУЛАЦИЈУ И ПОТРОШЊУ[389]
– износи у милијардама, укупна привреда –

	Годишњи прираст				Структура расподеле у прирасту средстава	
	Расположива сред.	Пораст расложивих	Потрошња	Акумулација	Потрошња	Акумулација
1975.	503,0	96,8	96,3	0,5	99,5	0,5
1976.	592,6	89,6	78,9	10,7	88,0	11,2
1977.	734,3	141,7	122,3	19,3	86,4	13,6
1978.	901,8	168,5	144,5	24,0	85,8	14,2
1979.	1165,4	263,6	215,5	48,1	81,8	18,2
1980.	1550,0	384,6	270,1,	114,6	70,2	29,8
1981.	2192,8	642,8	430,6	212,0	67,0	33,0

У периоду 1956–1964. акумулирало се 24,5% расположивих средстава, а 75,5% годишњег пораста усмеравало у непосредну потрошњу, у периоду 1961–1964. акумулациони део износи 27%,[390] а у периоду 1976–1980. до 15,5%. Стварна стопа акмулације је знатно мања од често истицане у економским истраживањима.

Она се креће од око 1% до 29,8% у наведеној декади развоја. Тиме је и спремност економије на инвестиције стварно нижа од кретања и понашања инвестиција[391]

Ако однос бруто инвестиција према друштвеном производу означимо као просечну склоност инвестирању, а сам нето пораст инвестиција у односу на прошлогодишњи пораст, према годишњем расту друштвеног производа, као маргиналну склоност инвестирања, добићемо следеће односе:

ПРОСЕЧНА И МАРГИНАЛНА СКЛОНОСТ ИНВЕСТИРАЊУ И ЗАДУЖИВАЊЕ ПРИВРЕДЕ[392]
–у %–

	Просечна склоност инвестирању		Маргинална склоност инвестирању		Раст задужености привреде
	Номинално	Реално	Номинално	Реално	
1975	32,4	31,8	47,4	79,4	19,9
1976	34,9	33,1	49,1	66,4	46,9
1977	36,5	33,6	42,4	39,0	139,2
1978	39,6	34,7	53,0	92,0	88,2
1979	38,4	34,6	34,3	33,5	28,8
1980	35,9	33,1	–28,5	–28,0	85,8

[389] Подаци припремљени на бази СП, 1976, и 1982. годиие.

[390] Др Драгутин Марсенић: Односи акумулације и потрошње у југословенској привреди, Научна књига, Београд, 1969, стр. 106.

[391] Економика у таквој ситуацији, под притиском потреба високе стопе раста и потреба високе стопе запослености рада оријентише се на увоз акумулације, будућу акумулацију и дефицитно финансирање развоја.

[392] Табела конструисана на бази података претходне табеле–Раст друштвеног производа, инвестиција и ефикасност инвестирања.

Маргинална склоност инвестирању, како номинална тако и реална, је знатно већа од просечне склоности инвестирању, што је последица све веће оријентације у усмеравању расположивих (и будућих) средстава инвестиције. Тиме слаби материјална основа привреде и њена моћ "самооплођавања" дохотка кроз инвестиционе процесе. Истовремено настаје и развија се уска веза, у готово свим годинама, у понашању маргиналне склоности инвестирању и склоности (понашању) задуживању привреде код других сектора Економија се све више развија на дуговима, односно екстерним изворима средстава у односу према властитим средствима сектора привреде. Мултипликационо деловање инвестиција надоходак и запосленост привреде изостаје, ефекти процеса мултипликације (углавном финансијске природе) осећају се у другим секторима (углавном финансијским), а нематеријалној основи привреде и реалним сегментима привредног система.[393]

4. САМОФИНАНСИРАЊЕ И СТРАТЕГИЈА ЕКОНОМСКОГ РАСТА

Самофинансирање инвестиција, поред познатих позитивних и негативних деловања на понашање привредних субјеката и привреде у целини,могуће је поставити у функцију остваривања бржег или споријег привредног раста.

Оптимална стопа раста (у извесном периоду и нужна максимална стопа раста) тражи одговарајући квантум новчане акумулације, али истовремено и њено оптимално коришћење у смислу одговарајуће алокације и везивања у таквим облицима реалних инвестиција које ће максимизирати доходак (односно раст, запосленост, коришћење домаћих или увозних ресурса, већ према томе у којој се фази развоја привреда налази, који је степен развоја остварила и које је циљеве развоја изабрала у одређеној фази развоја).

Због тога што се самофинансирање често третира у свом најужем смислу (појединачних привредних субјеката, или грана привреде), оно води затварању токова акумулације формирањем неадекватне алокације у друштвеном смислу речи. Вероватно је то разлог што многи аутори закључују да самофинансирање није у функцији оптималне стопе раста, да је то "идеалан систем за једноставну репродукцију", "добар систем за спор, умерен и равномеран (органски) привредни раст у размерама који су

[393] Ово се огледа кроз процес мултнпликације (стварања) делознта н кредита у банкарском систему, с једне стране, и средства из расподеле у инфлационој економији, те набујале потрошње у другим секторима (секторима прерасподеле), с друге.

карактеристични за неокласичну економију (потпуна конкуренција са свим претпоставкама) и балансиран привредни развој".[394]

Полазећи од чисто економских момената, самофинансирање је једну мању земљу (са мање значајним деловањем финансијског тржишта, која хоће убрзан привредни раст, који тражи брзе измене структуре привреде, без претензије да оствари балансиран развој свих грана, већ пре свега кроз селективан приступ–избором одређених приоритета који "вуку" економски раст, стварају услове стабилног привредног раста, у којем недовољна акумулација мора оптимално да се алоцира–самофинансирање за такву стратегију развоја мале привреде није "право решење". Истина, недовољна мобилност акумулације, посебно мотивисана већим ефектима улагања, негативно делује на искоришћавање производних капацитета и увођење нове технологије, синхронизацију увозне технологије, сировине и сљ, а често, због нараслих локализама и затварања ужих подручја, долази до стварања значајних структурних неусклађености.

Самофинансирање схваћено у ужем смислу (које сада обухвата нето акумулацију и амортизацију), стриктно везано за места на којем је настало, због неизграђених механизама повезивања рада и средстава, провођења ширих развојних програма, монополски схваћеног располагања новцем и акумулацијом од стране привредних субјеката, везује нова улагања и коришћење нове технологије за постојећу структуру привреде, отежава програмирање инвестиција и потражње и спречава технолошко и развојно повезивање привреде, концентрацију и централизацију средстава за развој (сада у сфери привреде, изван државе и банака). Такав концепт самофинансирања сваког субјекта (или чак гране) даје сваком од њих "право" на инвестиције, без обзира да ли су друштвено оправдани. Стварање широког фронта претеране инвестиционе потрошње, без дугорочних ефеката на привр.едни раст, честа је последица таквог система финансирања самофинансирањем.

Видели смо из ранијих истраживања да је самофинансирање врло ниско, да је кредитни однос доминантан и да се развој одвија на кредитним основама, односно да се економија развија на дуговима. Према претходном ставу, требала би да се остварује врло висока, чак максимална стопа раста праћена неравнотежом на бројним парцијалним тржиштима (тржишна неравнотежа, монетарна неравнотежа, екстерна неравнотежа). Међутим, занемарује се чињеница да стопа акумулације (самофинансирање) није једини, мада је врло значајан фактор у одређивању стопе раста. Теоријски су се издиференцирале 27 аутономна фактора раста, међу којима је стопа и маса акумулације један од значајних.[395]

Самофинансирање претпоставља такав систем стварања и употребе акумулације да се она формира на местима где је створена, међутим мора се задржати мобилност акумулације у систему, како би се она усмеравала на она места на којима ће дати оптималне ефекте. Мобилност акумулације и проблем

---

[394] М. Сењур: Теоретски проблеми финансирања проширене репродукције, Екоиомист. Загреб, бр. 2,1981, стр. 217.

[395] Др Слободан Комазец: Теорија и политика економског развоја. BUJBT, Загреб, 1973.

места и субјеката концентрације и даље остају два приступа највише везана за решавање основних дилема у развоју друштвеноекономског система, а тиме и проширене репродукције:

1. Процес спајања рада и капитала (и како га учинити доминантним друштвеним односом, те које механизме и "стимулаторе" изградити да би се овај процес убрзао и загосподарио целокупном привредом);
2. Друштвену ефикасност инвестирања (како је повећати, како повећати маргиналну ефикасност улагања, уз све већу економију друштвених средстава, али и све већу оријентацију на политику пуне запослености у стратегији брзог развоја),
3. Веће повезивање расположиве акумулације и осталих перформанси уравнотеженог привредног раста који истовремено претендује да се дугорочно одвија на оптималним стопама

Оптималан и уравнотежен економски раст тада претпоставља остваривање одређених стратешких параметара, а пре свега следећег:

1. Стратегија економског и друштвеног развоја није прост збир појединачних циљева појединих субјеката, јер оптималност развоја појединих субјеката на макроплану не мора водити оптималном друштвеном развоју. Рентабилност и друштвена ефикасност не морају се (што је чест случај), ex ante кретати у истом правцу.
2. Под претпоставком да радници у привреди располажу свим средствима репродукције, односно средствима проширене репродукције, биће потребно изградити и даље усавршавати "политику дохотка" и расподеле, друштвено усмеравање инвестиција у оне развојне програме у које привредни субјекти, мотивисани профитним ефектима, не би ушли (велики пројекти, друштвено потребне инвестиције и сл).
3. Одвајање дохотка (односно акумулираних средстава, насталог из повољнијег органског састава средстава појединих грана или већих субјеката, дохотка од повољне конјунктуре и пораста цена (инфлациони доходак), од дохотка као резултата непосредног рада, јесте претпоставка да се процес самофинансирања стави у функцију развојне политике и оптималногразвоја. Јер, због тога што се не може потрошити тако "створени" доходак, односно прелити у личне дохотке и општу и заједничку потрошњу, отвара се процес стварања додатне акумулације, долази до пораста самофинансирања привреде (у ширем смислу). Друго, друштвено усмеравање потрошње и расподела дохотка примораће привредне субјекте да удружују расположиву акумулацију, посебно због тога што је не могу уложити у властите инвестиције, јер их друштво не прихвата (гранско, регионално усмеравање развоја, већа селективност у избору циљева улагања и праваца развоја).

Процес већег повезивања расположиве акумулације, без посредника (банака и државе, односно других сличних финансијских посредника), с

осталим перформансама уравнотеженог привредног развоја, ствара веће могућности вођења политике оптималног (дугорочног) привредног раста.

На овај начин "акумулацијски оријентисана стратегија развоја" уважава интересе целине, претпоставља шире интересе друштва у целини у локалним, групним или чак индивидуалним интересима. Општа стопа привредног раста, дугорочни циљеви развоја, ефикасност укупних инвестиција, пораст просечне друштвене продуктивности рада, ефекти екстерних уштеда и сљ добијају своју природну основу.[396]

Истина, постоје и приговори, а могу се свести на следеће: слаби интерес појединачних колектива за ефекте улагања, за повећање акумулације, а опада и интерес за доходак и његову расподелу (ако му је то "унапред све регулисано"). Међутим, интерес за ефекте дугорочногулагања, заенованог на удруживању, интеграцији, окрупњавању производње, стварању великих пословних система и сљ, а све на властитој акумулацији и самофинансирању (сада у ширем смислу) постаје већи. Смањење трошкова камата прати такву оријентацију да позајмљени капитал губи ону основу на којој се репродуковао (мултипликовао). Интерес једног субјекта за пословне резултате, улагања и пословну оријентацију, технологију, увоз капитала, позајмљивање и узајмљивање средстава и друге пословне активности сада постаје већи. Супротности у развојној стратегији привреде, које су до сада нарастале до експлозивног стања, посебно у парцијалним интересима појединих колектива, уступају место заједничким циљевима развоја (инвестиције у основна средства, људски фактор, политика цена, цене друштвених средстава и др.).

4. Самофинансирање привреде и политика инвестирања претпостављају пуни ризик за последице слабог усмеравања средстава и појаву губитака у пословању, што је и претпоставка већег деловања тржишта и законитости робне производње. Социјализација ризика, улагања без опасности од губитака и последица које могу да угрозе егзистенцију појединих колектива, углавном ће оријентисати привредне субјекте на позајмљивање средстава код банака, што, уз досадашњу политику "јефтиног новца" и кредита, ствара енормни притисак тражње кредитног капитала, интерес за самофинансирање слаби, а сви економски параметри постају "искривљени".[397] Економија се развија без чврстих и сигурних економских параметара који би донекле усмеравали све агенсе робне производње на одређено рационално понашање.

Стопа раста престаје да буде функција потрошње, личне и опште (везане за инфлационе ефекте, цене, на прерасподелу и "заштиту реалног

[396] Др Радмила Стојановић: Оптимална стратегија привредног развоја, Савремена администрација, Београд, 1979, стр. 77 и 206–212.

[397] У погледу цене фактора производње, др Р. Стојановић сасвим исправно запажа да је капитал у нашој привреди готово бесплатан, док далеко брже расту лична примања од продуктивности рада, као и други облици потрошње. Могуће је, теоријски за разлику ниже цене капитала од његове продуктивности повећати "плате" изнад продуктивности рада, што може генерисати инфлациона кретања, уз ланчани раст трошкова производње, због чега није прихватљиво за једну социјалистичку привреду, јер долази до "општег падањастопе акумулације". (Р. Стојановић, оп. цит., стр. 211).

животног стандарда”), али и инвестиционе, оне која се развија без одређених друштвених критеријума (са врло ниским “прагом друштвене рентабилности” у инфлацији и обесцењеним друштвеним средствима, ниским трошковима амортизације и др.).

Стални раст свих облика потрошње на штету акумулације, праћен процесом нарастања диспропорција у понуди и тражњи, убрзањем инфлационог процеса, води поновној прерасподели и притиску на потрошњу (појава антиципиране потрошње и “инфлационих очекивања”). Усклађивање у процесу раста се врши у “првој линији”, преко пораста задужености земље према иностранству те притиска на банкарски кредит (због финансирања потреба односно пораста цена), а када се те могућности исцрпе, онда се јавља “друга линија”–усклађивање преко ограничавања потрошње и инвестиција, што води обарању стопе раста и успоравању динамике привредног развоја. Самофинансирање опада, али опада и стопа раста привреде Терет обавеза се повелава, али на нижим стопама раста. Избор одређене стратегије развоја мора уважавати све последице до којих долази опадањем акумулације привреде и самофинансирања Ту постоји значајна повезаност, али у дужем временском периоду.

Општи став о деловању самофинансирања на избор оптималне стопе економског раста зависи од тога да ли је одређена привреда у стању да у наведеном периоду омогући веће испољавање позитивних ефеката самофинансирања, или ће пак негативне стране бити додатни фактор успоравања раста и појаве диспропорционалности (нестабилности) у процесу друштвеноекономског развоја.

Ако пођемо од претпоставке “здравог” облика финансирања инвестиција (без дефицитног финансирања), основни функционални однос равнотежног односа се и даље задржава.

$$I = S$$

Односно, ако пођемо од основне расподеле националног дохотка и његових основних компоненти, имаћемо следећи однос:

$$Y = C + S$$

Инвестиције су, слично Harrodovom моделу[398] раста, код релативно спорог (не и непромењеног раста становништва, спорог раста техничког нивоа, те већ познате сталне (стабилне) каматне стопе одређене следећим факторима:

a) стопом раста дохотка $d = \frac{\Delta Y}{Y}$

b) капиталним коефицијентом $k = \frac{I}{\Delta Y}$

Основни услов нривредне равнотеже, односно уравнотеженог развоја, јесте једнакост штедње н инвестнција (динамично посматрано) ex ante. Основни генератор развоја је стопа раста нацаоналног дохотка која треба

[398] R. Harrod: Ал Essay in Dinamic Тпеогу, Tbvvard a Dinamic Economic, Mc Millan, London,

да осигура такву висину и структуру инвестиција да би се апсорбовала у одређеном времену формирана штедња.

Да би се осигурао дугорочан стабилан расг, односно равнотежна стопа раста, која представља функцију оптималних инвестиција (са гледишта могуће алокације и ефикасности у погледу ефеката), реални доходак остаје и даље тај агрегат који одређује величину инвестииија, преко одређеног акцелераторског деловања.[399]

Основни услов уравнотеженог привредног раста је да раст нето инвестиција неколико година (бар у дужини просечног циклуса инвестиционе изградње) буде једнак стопи раста националног дохотка, односно висини формираног односа маргиналне склоности штедњи и граничног капиталног коефицијента

$$\frac{\Delta I}{I} = \frac{\Delta Y}{Y} = \frac{s}{k}$$

То би, према моделу R. Harroda, била основна претпоставка уравнотеженог раста, без инфлације и незапослености фактора производње.

Паралелно с тим, стопа раста агрегатне потрошње и понуде морају се стално (у наведеном року) уравнотежавати, да би се осигурао сталан и стабилан економски раст.[400] То је у ствари и даље остао "парадокс раста" ("ходање по оштрици ножа"), јер се стално, законито, због деловања бројних (различитих) фактора на инвестиције и маргиналну ефикасност инвестиција, (односно штедњу), лако упада у фазу неравнотеже инфлационог карактера, а с друге стране у неравнотежу дефлационог карактера с бројним негативним последицама у привредном развоју.[401]

---

399 Keynes, познато је, полази од обрнутог односа. Наиме, инвестиције преко формирања агрегатне тражње одређују доходак. То се у нашој привреди није могло приметити, посебно због тога што се потрошња формира независно од дохотка. што је постало готово реловна пракса, али и због тога што престаје уска функционална веза у кретан.у потрошње и нациоиалног дохотка. Потрошња својим аутономним кретањем и понашањем све ма^ие одређује понашање и промеие националног дохотка.

400 Маркс је у својим шемама репродукције користио самсфниаиснрање као облик.фииаисирања проширене репродукције. САМОФИНАНСИРАЈБе је резултат акумулације капитала у појединим одељцима репродукције (стопа акумулације је 10%).

401 Овакав модел се заснива на односу акумулације и инвестиција, међутим, изостала је материјалЈш ш вредиосна усаглашсност производвв и потрошкл, мада је то претпоставка економског раста уопште, а не само његова последица.

С Е Д М И Д Е О

ИНОСТРАНИ КАПИТАЛ У ФИНАНСИРАЊУ ЕКОНОМСКОГ РАСТА

ГЛАВА ПРВ А

МЕЂУНАРОДНИ КАПИТАЛ И ЕКОНОМСКИ РАСТ

1. ИНОСТРАНИ КАПИТАЛ КАО ДОПУНСКА АКУМУЛАЦИЈА

Свака национална економија у одређеној фази свога развоја користи одређену акумулацију из иностранства То је био случај са данас развијеним капиталистичким привредама,[402] а посебно са недовољно развијеним привредама Привреда, која жели убрзан и квалитетан економски раст, обично прибегава дефициту у платном билансу и нетоувозу капитала (спољни дуг). То се односи на привреде које се определе за модел неуравнотеженог и скоковитог раста, а којима платно–билансна ситуација постаје детерминанта тако брзог, али осцилаторног, економског раста, повезаног са брзим изменама економске структуре и дубоким друштвеним променама Недовољна домаћа акумулација и њена структура, недовољно ефикасно коришћење домаће акумулације, недостатак квалитетних фактора развоја (посебно технологије и капитала) определили су југословенску привреду на стални увоз иностраног капитала, нарочито због ових разлога:

1. Одржавање високе стопе економског раста као претпоставке дубљих измена друштвеноекономске структуре и смањивања јаза у развоју у односу на развијене земље (главне трговинске и финансијске односно технолошки повезане партнере),
2. Покриће раскорака у високим инвестицијама и домаћој акумулацији, посебно у фази када се дефицитно финансирање није могло више користити за подстицање раста, већ углавном за покретање новог таласа цена и све веће нестабилности привреде. У економској теорији

[402] У почетним фазама индустријализације све земље су допуњавале недостатак властите акумулације иностраним зајмовима и помоћи. Индустријализацију Енглеске у 18. и 19. столећу финансирала је Холандија, а северноамеричку индустријализацију у 19. веку финансирали су енглески пословни кругови (приватни капитал), итд.

је познато да, у случају када су домаће инвестиције веће од штедње, увоз мора бити већи од извоза, према једначини S –1 = X–M,

3. Технолошке и развојне зависности према развијеним привредама односно хроничне потребе за новом технологијом, увозом опреме, делова, репроматеријала и друго.

У послератном развоју привреде Југославије присутна су три фактора, с напоменом да се у појединим фазама развоја значење појединих фактора мењало. Прва, послератна фаза развоја, карактеристична је по увозу хране, војне помоћи и сличном, док је за другу фазу карактеристичан увоз опреме и технологије, финансијског капитала и репроматеријала за одвијање нормалних циклуса репродукције (све више технолошки зависне привреде од развијених капиталистичких привреда). Обележја нове фазе развоја су увоз капитала за финансирање дефицита енергије и неких основних сировина, што омогућава да квалитетни фактори развоја дођу до изражаја и дају веће ефекте, а, с друге стране, то је последица вишегодишњег диспропорционалног развоја унутар привреде и исто таквог развоја у односима са светском привредом.

Теоријски је доказано да у одређеној привреди што је већи степен неразвијености, већи је удео и значај реалне увозне акумулације, а што је степен достигнутог развоја већи, то је већи значај финансијских средстава (капитал) у структури спољних дугова. Исто тако што је развој више диспропорционалан (увоза према извозу, штедње и инвестиција, производње и потрошње), удео и значај финансијских средстава постаје све већи (јер се јавља платно–билансна баријера, коју није могуће премостити домаћом акумулацијом, а редовно недовољан извоз у односу према увозу ствара хроничну глад за страном акумулацијом). Брз и истовремено уравнотежен раст омогућавају већи удео реалне акумулације и већи степен технолошке повезаности земље са светом, чиме је и потреба за високом стопом акумулације знатно смањена

Истина, потреба за увозом акумулације може бити “створена” и основном оријентацијом економске и развојне политике, у којој се примарно значење даје стопи раста, пуној запослености и стабилности, али уз жртвовање равнотеже у платном билансу и свесном оријентацијом на хронични екстерни дуг. Таква стратегија раста (високе стопе раста уз истовремену стабилност) је политика “мање жртве”, мањег одрицања у сфери осталих облика потрошње (личне, опште и заједничке) у корист акумулације и инвестиција. Међутим, извор такве стратегије раста има објективно дату границу, којој основу чини рационалност и ефикасност употребе тако исфорсиране акумулације односно привредног система у целини. Јер, нерационално и подоптимално коришћење тако формиране акумулације после извесног времена (одређеног раскораком инвестиција и домаће акумулације односно дужином инвестиционог циклуса, претварањем инвестиција у доходак и нову акумулацију), довешће до потреба за додатном акумулацијом. Таква акумулација се’ може створити на два начина:

1. компресијом (смањењем) осталих обликадомаће потрошње, директно мерама економске политике, индиректно–дефицитним финансирањем и "присилном штедњом" (compulsory saving), те
2. додатном акумулацијом из иностранства, повећањем јавног дуга (екстерног дуга) и остваривањем екстерне, платно–билансне равнотеже.

Истина, практичнополитички могућа је комбинација оба модела стварања додатне акумулације, што зависи од неколико фактора, а пре свега: а) достигнутог нивоа развоја и могућности компресије домаће потрошње; б) политичких и социјалних прилика у земљи; в) висине стопа инфлације и опште нестабилности привреде; г) већ постојећих односа у платном билансу, д) односа и кретања на међународном тржишту капитала (политичке прилике, економски односи, цена капитала, сигурност, кризнодепресиона или конјунктурна фаза светског привредног циклуса и слично).[403]

Основном оријентацијом на форсирање стопе раста, уз задовољавајућу стабилност и високу стопу запослености, таква привреда у једном тренутку улази у нову фазу: када нагомилани проблеми платног биланса (висок екстерни дуг, заостајање у развоју и недовољан извоз, све већи дефицит трговинског биланса, високе и кумулиране обавезе по служби дуга)–камате и отплате, "топљење" девизних резерви, праћене све развијенијим интервенционизмом у сегменту економије, доводе привреду да улази у нове дугове за отплату старих дугова, у ново задужење за формирање девизних резерви и очување какветакве екстерне ликвидности привреде. Екстерна акумулација (дуг) постаје сада кочница развоја, претвара се у своју супротност у односу према земљи кориснику. Инострани дуг све више поприма финансијски облик, улази у биланс привреде, али да би се одмах одлио, прави само "пут до земље корисника и назад", остављајући иза себе обавезе камата и отплата. Ствара се circulus vitiosus дугова, дуг ради дуга, али уз стално ширење[404] овако формираних кругова. У таквој ситуацији поставља се и проблем капацитета службе дугова, који расте брлсе од раста друштвеног производа, чиме обавезе по дугу апсорбују пораст друштвеног производа, доводећи и практично до банкарства дужничке земље.

Основни циљ увоза капитала није повећање осталих облика потрошње и раст животног стандарда, већ повећање и одржавање високе стопе инвестиција, пораст дохотка и запслености, а и повећања штедње и потрошње. Стога је од битног значења и величина увоза капитала и његова структура и ефикасност коришћења.[405]

---

[403] Интересантно је навести чињеницу да се у литератури све више сусреће став да се механизам савременог циклуса све више синхронизује у светској економици, што је врло значајно за процесе токова капитала, међународни зајмовни капитал и цену тог капитала, сигурност, оплодњу капитала, концентрацију и централизацију капитала и сљ (Видети: Objektivnye osnovy kapitalističeskogo cikla i ego mehanizm, izd. Kievskog gosudarstvenogo univerziteta, ICiev, 1981, и Механизм економического цикла в США Наука, Москва, 1978).

[404] Такву стратегију развоја изабрале су бројне недовољно развијене земље. Гомилање дугова је већ хроничан проблем, тако да је искуство тих земаља било довољно да се у избору стратегије задуживања поучимо њиме.

[405] Др Ж. Мркушић: Економски разлози за увоз иностраног капитала, Тржиште–новац–капитал, Институт за спољну трговину, Београд, бр. 5.1974.

”Основна сврха увоза капитала је у томе да се у националној привреди осигура такав процес привредног раста, којим ће моћи даље да се одржава без спољне финансијске помоћи, а то значи да измењена привредна структура треба да пружи домаћој економији такву способност”.[406]

Развој се, дакле, не може “увести” из иностранства, јер инострана средства требају да буду само иницијална, која ће омогућити или олакшати покретање раста, али су у том процесу сада нужне властите снаге које ће прихватити и осигурати континуиран (самоодржавајући) раст, и то на бази домаћих фактора

Корисник екстерне акумулације (и приватног и јавног капитала) најчешће је везан за одређене намене, пројекте, везане послове и слично, а то значи да је ограничен у слободном коришћењу екстерних извора. На тај начин смањује се реална вредност екстерних средстава и ограничава избор оптималне стратегије улагања ових средстава Овај момент јасније указује да се коришћење екстерних средстава органски везује за ефикасност домаће акумулације (као доминантног извора у финансирању развоја), као базе за касније враћање спољних дугова

Увоз капитала има функцију брзог мењања производне структуре, структуре извоза и увоза, тиме што одлаже плаћање потребног увоза робе и опреме, јер ће то учинити касније, када уз помоћ страног капитала измени своју привредну структуру и односе размене. Овај фактор указује на витални значај брзе измене структуре производње и извоза, иницране увозом страног капитала

Изостанак тих измена или неадекватно прилагођавање привреде доводи је у ситуацију да није у стању користити предности и ефекте увоза капитала,[407] док одраз на економски раст потпуно изостаје.

У вези са овим проблемом поставља се више питања, као што су: перформансе привредног раста, квалитет раста, колико је национална економија на одређеном нивоу развоја у стању да оствари такву штедњу (акумулацију) и структуру развоја, која ће осигурати комбинован и самоодржавајући раст, уз само додатна средства, колико то технологија и међународна повезаност такве привреде налаже (данас не постоји привреда, без обзира на ниво достигнутог развоја, која не користи одређени облик међународног капитала, посебно стога што не постоји аутаркична привреда).

[406] Исто, стр. 8.

[407] Увоз опреме за једну фабрику могуће је добити на кредит или платити извозом традиционалних роба, с неповољним односом размене. Привреда ће радије користити кредит, чиме избегава извоз традиционалних роба и губитак у размени. Ова средства ће користити у процесу властите индустријализације (избегавајући губитак супстанце националне привреде), док ће се касније отплата кредита вршити извозом финалних производа, који имају сада повољније односе размеие. (Упоредите: др Ж. Мркушић: Разлози за увоз страног капитала...).

2. ИНОСТРАНИ КАПИТАЛ У ПРИВРЕДИ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Улога међународног капитала у одређеној привреди расте са степеном њеног развоја и порастом њене укључености у међународну поделу рада Таква привреда постаје истовремено и већи извозник и увозник капитала

Међународна финансијска криза, очито морала је имати значајне импликације на политику задуживања, структуру дугова и обавезе из дугова Југославије.

У претходним деловима овог рада дознали смо да је Југославија у послератном развоју имала високу стопу акумулације, једну од највећих у свету (како у односу према развијеним капиталистичким привредама, тако и у односу према социјалистичкој привреди), при чему је увоз капитала представљао значајан извор отклањања јаза у ресурсима

У раздобљу 1966–81. иностранi капитал учествовао је (у нетоефекту) у брутоинвестицијама у основне фондове са 20,3%, друштвеном произвду са 6,3%, националној акумулацији 28,9%, те више од 90% у финансирању текућег биланса

Интересантно је раздобље од 1960. до 1970, у којем индустрија постаје основна област развоја, прелазак са екстензивног на интензиван развој и квалитетне факторе, али уз све израженији дефицит у опреми (технологији), репроматеријалу и основним сировинама То је последица стратегије раста у којој се развој индустрије базирао на комплетној увозној компоненти. Субјекти привређивања се слободно задужују уместо државе и самостално одлучују о алтернативном коришћењу домаће и иностране акумулације (цена, рок, везивање, облик акумулације и слично). У овом раздобљу долази до пораста екстерне задужености између 175 и 235 милиона долара годишње. Нетозадужење расте из године у годину: 1966–136 милиона, 1967–168 милиона, 1968–179 милиона, 1969–180 милиона и 1970–150 милиона Мада је иностранi капитал у овом раздобљу 2,1, милијарде долара, он учествује са око 16% у инвестицијама у основне фондове. Смањена задуженост у овој фази развоја резултат је деловања неколико фактора:

1. смањивање и рационализација инвестиција (од реформе 1965. надаље),
2. заоштрене ситуације у екстерној ликвидности,
3. отежани услови доласка до спољних извора,
4. политички фактори,

5. нерационално коришћење домаће акумуалције, њене уситњености и неизграђености механизма за њену оптималну концентрацију и усмеравање.[408]

У раздобљу 1975–1981. удео иностраног капитала у домаћим брутоинвестицијама расте и креће се у висини од 31,9%, али уз тенденцију сталног пораста у неколико последњих година економског развоја. То се може сагледати из наведеног прегледа Фазу развоја од 1982. до 1986. карактерише "отрежњење" и углавном незнатно декумулирање екстерног дуга (осим у 1986. години).

Истовремено, обавезе по екстерном дугу све више расту, тако да у последњим годинама ангажују између 20% и 46,5% укупног девизног прилива и више од 65% бруто домаће акумуалције.

ИНОСТРАНИ КАПИТАЛ У ПРИВРЕДИ ЈУГОСЛАВИЈЕ
– у милијардама долара –

	Дуг бруто (млрд)	Стопа раста дуга	Прираст дуга	Удео дуга у ДП у%	Увозна акумуалција у инвестицијс уосновна средства у%	Служба дугова укупно млрд	Курс динара за 1 $	Удео у домаћој акумулацији	
								Обавезе из дуга	Камата
1978.	11,8	24,2	2,3		19,1	зд	18,61	140,9	18,2
1979.	15,2	28,8	3,4	25,1	22,4	3,2	19,16	100,0	25,0
1980.	18,8	23,7	3,6	36,6	19,9	3,8	29,30	79,2	27,1
1981.	21,1	12,2	2,3	40,2	13,5	4,3	41,82	82,7	40,4
1982.	20,3	–3,8	–0,8	43,5	12,3	4,2	64,48	102,4	48,8
1983.	20,5	1,0	0,2	50,2	8,7	4,6	125,67	164,3	60,7
1984.	20,2	–1,5	–0,3	58,2	5,8	5,2	211,75	173,3	60,6
1985.	19,9	–1,5	–0,3	57,9	4,4	5,5	330,40	141,0	47,4
1986.	20,6	3,5	0,7	58,2		6,4	633,80	148,3	65,5
1987.	21,3	3,4	0,7	69,3		6,2	1.266,30	165,6	68,8

Дуг Југославије (стање дуга) према друштвеном производу износи од 40,2% до 58,2% у раздобљу 1981–1986, док дуг земаља Африке (јужно од Сахаре) износи између 30–50%. Терет обавеза иностраног капитала све више постаје несавладива препрека у формирању домаће акумулације за развој. "Омча дугова" је до краја стегнута и гуши привреду. Њој практично не остаје ни динара слободне акумулације (када се одузму обавезе по екстерном дугу и покрију губици националне економије). Узимајући у обзир текући курс, а не статички што потпуно искривљава стварне односе, а претворимо ли домаћи доходак и акумулацију у доларске износе и упоредимо их са обавезама из дугова иностранству добијамо:

[408] Видети претходни део: Механизам мобилизације и циркулације, али и рад др Милорада Унковића. Међународно кретање капитала и положај Југославије, Научна књига, Београд, 1980. стр. 133.

ОПТЕРЕЋЕНОСТ НАРОДНОГ ДОХОТКА И АКУМУЛАЦИЈЕ ПРИВРЕДЕ ОБАВЕЗАМА ИЗ СПОЉНОГ ДУГА
– у % –

	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.
Обавезе из дугова према националном дохотку	12,4	10,3	9,7	11,2	13,4	20,5	23,4	26,4	29,1
Обавезе према акумулацији–бруто	57,4	44,4	40,0	44,8	47,8	74,2	91,22	74,3	108,5
Обавезе према нетоакуији	140.7	100.0	79,2	82,7	102,4	164,3	173,3	141,0	148,3

Отплате камате из дугова повећале су се у националном дохотку (друштвене привреде) са 12,4% из 1978. на 29,1% у 1986. години, што значи да се сваки трећи динар мора употребити за плаћање обавеза иностранству. Обавезе из дугова према брутоакумулацији (амортизација увећана за нетоакумулацију) повећане су са 44,4% из 1979. на 108,5% у 1986. години. Супстанца не само да се одлива у иностранство већ се распродају и основна средства уз смањивање домаће потрошње и инвестиција, да би се подмириле обавезе из дугова. Привреда је у развојном грчу, који, што динар убрзаније девалвира, уз изостанак стварања потребне акумулације, све више паралише националну економију. То се јасно види из односа обавеза из дугова према нетоакумулацији привреде. Удео ових обавеза расте са 100% из 1979. или 79,2% из 1980. на 1483% У 1986. години. Да ли привреда има на располагању нето, али и брутоакумулације за развој? Одговор је јасан из претходне табеле.

Удео екстерних средстава у повећању производног потенцијала привреде показују и подаци с њиховим уделом у непроизводним инвестицијама:

- 1971–75.39,4%
- 1976–79. 33,3%
- 1980–86. 10,7%;

Дакле, тек од 1970. долази до пораста дуга Тако је 1970. године дуг износио 2,7 милијарди долара или 105 долара по становнику, 1974. године 3,9 милијарди или 240 долара по становнику, 1980. већ 18 милијарди или 780 долара per capita, а 1986. око 21 милијарду са 958 долара по становнику. Уз друштвени производ од око 1.840 долара per capita, то је огроман терет на леђима сваког становника.

3. СТРУКТУРА КОРИШЋЕНОГ ИНОСТРАНОГ КАПИТАЛА

Национална економија земље у развоју углавном треба да се оријентише на увоз реалне акумулације, а вишак домаће акумулације користи за плаћање увоза реалне акумулације. Према неким истраживањима Југославија је у периоду 1971–1975. покривала око 73% реалне акумулације формираном интерном акумулацијом, што је створио потребу увоза и новчане акумулације. Позната једначина Sd–Ir унутар националне привреде је нарушена, настала неравнотежа Ir > Sd морала да се покрива увозом новчане акумулације Ir = Sd + Su, што се обично чинило чистим финансијским кредитима и претварањем девизних у динарска средства, која служе за покриће реалних, а често и финансијских улагања, па је све ово заједно ограничавало увоз реалне акумулације и кидало везу домаћих инвестиција и новчане акумулације односно увоза и националног дохотка. Потрошња је редовно изнад реалних ресурса привреде. налазећи се у фази развоја и адаптација, односно преласка "прага економског развоја", таква привреда морала да увози реалну акумулацију, јер укупна домаћа национална акумулација није у стању да покрије домаће инвестиције и реални увоз акумулације. Међутим, стратешка оријентација на покриће увоза реалне акумулације увозом новчане је погрешна и једног момента у процесу кумулације дугова и обавеза постаје кочница увоза (изостанак раста дохотка, извоза и домаће акумулације), а тиме и ограничавајући фактор развоја.[409] Увоз реалне акумулације (опрема, репроматеријал, сировине и друго) мора се све више покривати из домаћих извора. То захтева и дубље захвате у систему формриања, концентрације и управљања (употребе) друштвеном акумулацијом у самоуправном економском систему.

Највећи део иностраних средстава односи се на кредите за опрему и финансијске кредите (таб. 133).

[409] Увоз реалне акумулације у последњој фази развоја заснивао се око 47% на финансијским и краткорочним банкарским кредитима и око 53% робним кредитима, што је доста скупа и нерационала метода надокнађивања недостатка домаће акумулације. Трошкови таквих кредита су, често, видели смо, и више од 50–62% кредита

СТРУКТУРА ЕКСТЕРНОГ ДУТА ПРИВРЕДЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
– стање крајем године–у милионима долара –

	Увоз робе на кредит				Структура у % укупног дуга		
	Финансијски краткороч. кредити	Свега	Опрема	Свега бруто задуженост	Краткорочни и финансијски кред.	'Увоз робе	Удео опреме
1976.	3.100	4.800	4.295	7.928	39Д	60,5	54,2
1977.	3.518	5.992	5.304	9.450	36,9	62,8	55,6
1978.	4.713	7.081	6.284	11.033	39,8	59,8	53,1
1979.	6.163	8.756	7.794	14.952	41,2	58,6	52,1
1980.	8.502	9.856	9.789	18.395	46,2	53,6	53,2
1981.	9.438	10.674	9.116	20.168	47,0	52,9	45,2
1982.	10.666	9.584	7.856	20.260	52,6	47,3	38,8
1983.	9.969	9.467	7.123	20.577	48,4	46,0	34,6
1984.	11.323	7.826	5.879	20.191	56,1	38,8	29,1
1985.	12.853	7.951	5.946	20.804	61,8'	38,2	28,5
1986.	12.815	8.269	6.236	21.094	60.8	39,2	29,6

У последњим годинама све је јачи притисак неповољне структуре екстерних дугова. На отплату дугова одлази више од 46% девизног прилива, што је већ, према теорији развоја и финансијској теорији, много изнад горње границе задужености, посебно према земљама с конвертибилним средствима плаћања

Погоршавање структуре коришћених дугова је евидентно. Финансијски и банкарски кредити од 1971. до 1981. расту у укупној задужености са 36,5% на 47%, а од 1981. до 1986. на 61%, док удео робе на хсредит опада са 71,1% из 1970., односно 52,9% из 1981. на свега 39,3% у 1986. години. Друштвеним планом 1976. било је предвиђено коришћење иностраних средстава од 11,5 милијарди долараили 2,3 милијарде просечно годишње. Опрема и технологија требале су учествовати са 63% (а стварно је око 40%). То је био отворени пут за неконтролисано задуживање Југославије, слабу употребу средстава и опреме а све у ситуацији великих слободних капитала на западним тржиштима, ниског курса долара и врло ниске камате.

Финансијски и банкарски кредити служили су углавном за одржавање екстерне ликвидности, а рефинансирањем (продајом девиза) код централне банке или на девизном тржишту и за текућу домаћу ликвидност, мада су у оба случаја представљали додатну куповну моћ и фактор нестабилности привреде, а не развоја!

У овој фази развоја највећи део капитала користи се за увоз технологије, сировина и репроматеријала Због оштрих мера рестриктивне монетарне политике (после реформе) многи привредни субјекти су се све више задужили у иностранству за покриће текућих потреба репродукције. То је довело до све већег удела чисто финансијских средстава у нетодугу. Таква тенденција се може видети из структуре спољног дуга привреде Југославије

у периоду 1981–1986. године (раст финансијских кредита у дугу са 47% на 61%). “ •

Излазак из кризе, уз динамизирање раста друштвеног производа, тешко је очекивати с таквом политиком увоза опреме и репроматеријала Удео опреме у робним кредитима за увоз опада са 59% из 1979. на свега 39% у 1986. години, уз већ запажено смањење увоза робе на кредит са 61,9% у 1975. години, 58,6% у 1979. и 39,2% у 1986. години, с тенденцијом даље рестрикције увоза да би се избалансирао дефицит трговинског и платног биланса и осигурала средства за отплату дутова. „

Све скупљи кредити испоручилаца опреме и све краћи рокови (уз доминантни удео опреме у укупном приливу акумулације) доводили су до све бржег раста службе дуга (камате и отплате), и то бржег од прилива капитала. Увоз капитала расте у овом раздобљу стопом од 21%, а служба дуга 23%. Отплате расту са 60 милиона долара у 1960. години на400 милионау 1970. години и 4.184 милиона у 1986. години.[410]

Промене које се догађају унутар стања дуга врло су значајне и у погледу отплата дугова и новог коришћења кредита за различите намене.

ПРОМЕНЕ УНУТАР СПОЉНОГ ДУГА–ОТПЛАТЕ И НОВО КОРИШЋЕЊБ
– у милионима долара –

	1983.		1984		1985.		1986		1983–86.		Стање дуга крајем 1986.
	кориш.	отпл.	корнш.	отпл.	кориш.	отпл.	кориш.	отпл.	хориш.	отпл.	
Дугорочни и средњорочни кредити	3.168	1.649	3.349	3.368	3.640	3.535	2.943	4.402	13.100	12.954	19.725
1) финансијски	1.763	498	488	466	412	548	298	1.479	2.951	2.991	11.450
2) Опрема	701	771	567	686	757	744	653	763	2.678	2.946	6.236
3) Репроматеријал	572	376	529	396	529	278	272	442	1.902	3.393	1.714
4) Остало	142	4	15	71	42	65	70	68	269	208	329
5) Рефинан.	1.280	1.280	1.750	1.750	1.900	1.900	1.650	1.650	6.580	6.580	
Краткорочни кредити	1.210	1.880	980	1.076	1.110	1.146	350		3.650	4.102	1.365
У к у п н о	4.378	3.529	4.329	4.444	4.750	4.680	3.293	4.402	16.750	17.056	21.094

Извор: *Годишњи извештај НБЈ и Билтен НБЈ за одговарајупу годину*

[410] Др М. Унковић, оп. цит. стр. 134. Структура дуга по групама земаља је доста неповољна, тако је на крају 1978. године од укупно 11,4 милијарде долара на развијене земље Запада отпадало 5 милијарди (67%), социјалистичке земље 1,9 милијарди (16%), међународне финансијске организације 1,4 милијарде (12%) и земље ОРЕС 652 милиона (5%). Поред тога, око 88% дуга односило се на конвертибилна средства, а само 12% на клириншка. Таква структура дуга чини велику препреку у самофинансирању и технолошком развоју, одвајању од технологије развијених капиталистичких земаља и мање увозне зависности од тога круга земаља. Дуг се кумулира и постоје функција увоза, а не извоза, што ни развојно ни регионално не одговара, а требало би га смањити у овој фази развоја (као и дуг према иностранству, бар релативно).

Дакле, стање дуга, које углавном остаје непромењено, не одражава стварну слику притиска дугова и кризу дугова, што се све више проширује, посебно у последње три године.

Долази фаза развоја, у којој служба дуга апсорбује више од 100% брутокоришћеног капитала, што значи да се узимају нови зајмови да би се враћали стари, уз нетоодлив домаће акумулације.

Новија фаза развоја од 1971. до 1986. карактеристична је по све већем дефициту енергије и основних сировина односно репроматеријалу, што, уз хронично наслеђени дефицит у технологији, доводи до снажног притиска на увоз капитала. Диспропорције у развоју и бројни крупни објекти, који су требали да отклањају диспропорције, као и одржавање одговарајуће динамике и стопа раста, постају додатни фактор притиска на увоз акумулације (праћено све мањом стопом домаће акумулације). Инострани капитад све више постаје, не "допунски" већ основни извор финансирања све већих инвестиција.

СТРУКТУРА ИНТЕРНЕ И ЕКСТЕРНЕ АКУМУЛАЦИЈЕ И ФИНАНСИРАЊЕ БРУТО–ИНВЕСТИЦИЈА ПРИВРЕДЕ
– у % –

	1971–75.	1976–80.	1981–86.
Стопа брутоинвестиција	30,6	33,5	24,1
% бруто домаће акумулације у ДП	22,1	25,2	22,1
Удео иностране акумулације у ДП	8,5	8,3	2,0
Стопа нетоинвестиција	21,0	23,2	14,0
Удео нето домаће акумулације у националном дохотку	13,8	16,7	13,2
Удео иностране акумулације у националном дохотку	9,5	10,9	2,9
Удео иностране акумулације у:			
брутоинвестицијама	27,9	24,7	10,2
нетоинвестицијама	40,7	35,5	17,0

Нагли раст инвестиција и перманентно одржавање високе стопе инвестиција, те истовремени пад акумулације привреде, праћени ниском ценом друштвеног новчаног капитала, довели су до притиска на банкарски систем, развоја дефицитног финансирања, отварања према страном тржишту капитала и лаког задуживања (у почетку с повољним кредитним условима) и коначно до енормног раста задужености према иностранству.

Просечни годишњи раст екстерног дуга у овом периоду износи (1971–1975) око 800 милиона долара, у потпериоду 1976–1981. године 2,3 милијарде, с тенденцијом раста, а од 1982. до 1986. дуг се углавном задржава на нивоу од 20,3 милијарде долара.

Инострана акумулација учествује у брутонационалној акумулацији са 5,4% у 1965. години, 12,7% у 1970. години, 18,2% у 1977. години, да би у 1980. години достигла 28,9%. Тенденција сталног раста удела увозне акумулације све до 1983. је врло изражена. Ако се искључи амортизација фиксних фондова из брутоакумулације, што је методолошки исправније (пошто је она функција развоја и брже технолошке измене структуре привреде), увозна

акумулација учествује у нетоакумулацији привреде и до 90% у појединим годинама наведеног периода (обрачунато према текућем курсу долара).

Увозна опрема у брутоинвестицијама учествује са више од 20% просечно годишње у наведеном периоду, док у укупној опреми увозна чини више од 50%, а нетоувоз опреме у укупној износи више од 30%. Дакле, ово је неповољна структура и висок увозни садржај, с обзиром на то да од њега зависи целокупан технолошки развој.

Иностранa акумуладија у овом периоду учествује са око 20% у брутоинвестицијама, а последњих неколико година између 22% и 30% брутоинвестиције у основне фондове. Исто тако је повећано учествовање иностране акумулације и у нетоинвестицијама Средином шездесетих година домаћа акумулација је покривала готово целокупни износ нетоинвестиција, док у последњим годинама инострани извори покривају више од 33–44% нетоинвестиција

БРУТО И НЕТО ИНВЕСТИЦИЈЕ И УВОЗ ИНВЕСТИЦИОНИХ ДОБАРА
– износи у милијардама динара –

	Бруто-инвестиције у основна сред.	Нето-инвестиције	Увоз инвестиционих добара	Удео увоза у % у односу на	
				Бруто-инвестиције	Нето-инвестиције
1966.	16,7	10,1	4,4	26,3	43,3
1970.	31,4	18,0	10,4	33,1	58,0
1975.	119,4	44,3	39,7	54,9	112,2
1976.	154,4	60,7	48,0	40,3	79,2
1977.	206,3	99,2	66,5	40,0	67,0
1978.	278,1	141,2	69,9	31,1	49,5
1979.	354,4	175,2	97,5	34,9	55,8
1980.	557,0	210,0	128,4	34,0	57,3
1981.	662,0	216,1’	161,2	39,9	74,6
1982.	661,0	198,0	144,0	28,7	72,7
1983.	765,5	335,4	216,5	38,3	64,5
1984.	1134,7	335,4	466,8	41,1	84,2
1985.	1840,8	752,0	482,5	26,2	64,2
1986.	3527,1	1543,8	836,4	23,7	54,2
1987.	6136,9				

Однос увозног садржаја домаћих инвестиција нарочито је погоршан после 1975. године, када је ова стопа удела повећана у брутоинвестицијама на више од 41%, а према нетоинвестицијама 142%. Истина, у неколико последњих година овај однос је поправљен и креће се између 23% и 40% према брутоинвестицијама односно 38–56% према нетоинвестицијама

4. ДУГОВИ У ВРЕМЕНСКОМ ХОРИЗОНТУ И ЦЕНИ КАЛИТАЛА

Према роковима отплате задуженост је релативно повољна Краткорочни кредити (са роком од две године) учествују са око 23%, средњорочни кредити од 2 до 5 година са 16%, дугорочни кредити (преко пет година) са 46,6%.[411] Тенденциј а смањивања рокова паралелно са растом нестабилности светске привреде и финансијских тржишта у последњим годинама је евидентна Највећи део кредита до краја 1978. закључен је уз камату од 8 до 10% и више од 10%, а у наредним годинама цена позајмљених средстава нагло расте и достиже 18–22%, зависно од кретањакамате на западним финансијским тржиштима

Све веће каматне стопе на тржишту капитала, које у последњим годинама надвисују доходне стопе појединих грана, а скраћивање рокова често и краће од изградње инвестиција, доводи до кумулирања дугова и обавеза из службе дугова (отплате и камате). Долази до капитализације дугова. Фаза разВОја у којој се привреда налази, карактеристична је по томе што се ефекти дугова у дохотку одливају у иностранство, дугови постају две веће оптерећење за националну привреду и гуше је. Следи нова трка за новим дуговима, да би се покриле екстерне ооавезе ("очувала екстерна лшфидност"), док је пораст домаће акумулације и њено формјирање отежано у условима и често прекиданим репродукдионим токовима[412]

Просечна камата на укупан дуг у последњих неколико година приказана је у следећој табели.

ПРОСЕЧНЕ КАМАТНЕ СТОПЕ НА ЕКСГЕРНИ ДУТ
– по облицима извора –

	1977	1978	1979	1981	1982	1983	1987
Јавни извори	9,9	8,3	7,4	11,6	10,9	11,6	10,3
Приватни капитал	7,5	8,7	8,7	17,5	17,8	15,7	12,6
Из ових извора иностраног капитала	8,5	8,3	7,5	15,0	14,5	14,5	10,5

Извор: *World Debt Tables, 1983–84. World Bank.*

[411] Тешко је прихватити службене податке о екстерном дугу, псоебно када се узму у обзир годишње обавезе, које ће износити 1984–5,390 милиона долара. 1985–5.820; 1986–5.800; 1987–6.395; 1988–5.765; 1989–5.138 и 1990–4.920 милиона долара.

[412] Такви процеси најчешпе су праћени рестриктивном монетарном политиком усмереном на смиривање потрошње и олакшање платно–билансног усклађивања (уравнотежавања). То даље отежава репродукционе односе и процесе. У случају, када привреду притиска унутрашњи банкарски дуг, допуњен сада спољним дугом, монетарна политика делује као шок на привреду, иначе, оптерећену високим обавезама по кредитима. Значи монетарну политику треба спроводити врло опрезно и не пресађивати аутоматски монетарне моделе и концепције коректуре из развијених привреда на нашу привреду, са потпуно другачијом структуром финансијске активе и извора финансирања репродукције. Монетарна политика (стабилизационо оријентисана) преображава се и у своју сулротност.

Просечна камата на укупне дутове у 1987. износи око 10,5%, штојезначајно смањење у односу према претходним годинама.

Вредност позајмљеног капитала према роковима отплате у последњим годинама показује нагло погоршање.

СТРУКТУРА ИНОСТРАНИХ ЗАЈМОВА ПО РОКОВИМА
– у годинама –

	1977.	1978.	1979.	1981.	1982.	1983.
До једне године	4	6	16	47	47	23
Од 1 до 2 године	1	1		1	2	4
Од 2 до 5 година	13	12	7	22	14	23
Свега до 5 година	18	19	23	70	63	53
Од 5 до 7 година	48	322	18	22	33	35
Свега до 7 година	66	51	41	92	96	88
Од 7 до 10 година	19	29	35	4	6	5
Преко 10 година	15	20	24	4	8	7
У к у п н о	100	100	100	100	100	100

Извор: *Према подацима НБЈ. Центар за информатику и статистику, Београд, 1984.*

Рокови отплате укупно позајмљеног капитала у привреди Југославије приказани су у наредној табели.

РОКОВИ ОТПЛАТЕ ИНОСТРАНИХ ЗАЈМОВА
– у годинама –

	1977.	1978.	1979.	1981.	1982.	1983.
Јавни капитал	14,4	16,8	15,0	11.8	13,1	16,3
Приватни капитал	19,9	9,5	9,2	6,7	7,1	7,0
Капитал укупно	14,2	16,8	14,9	8,9	11,9	9,6

У структури преливеног капитала у Југославији једну од доминантних позиција заузимају међународне финансиЈске организације, уз капитал коришћен у развијеним земљама

СТРУКТУРА КОРШЋЕНОГ ИНОСТРАНОГ КАПИТАЛА ПО КРЕДИТОРИМА
– у % –

	1977.	1979.	1981.	1982.	1986.
Међународне финансијске организације	4,5	14,8	15,3	26,2	26,8
ММФ		7,3	12,9	11,1	11,3
ИБРД	4,5	7,5	2,1	6,9	11,7
Остале			0,3	8,2	3,8
Развијене капиталистичке привреде	74,6	75,8	57,5	55,9	34,3
Остале развијене земље комерцијалне банке			8.1	9,4	36,6
Земље у развоју	2,6	1,9	14,1	3,2	2,3
Источноевропске земље	18,6	7,5	5,0	5,3	
Дуг–укупно	100	100	100	100	100

Интересантно је размотрити структуру дуга на крају 1986. године према повериоцима и износе дуга, а у претходној табели показана је измена структуре дуга у последњих десет година

СТРУКТУРА НЕТО–ДУГА ЈУГОСЛАВИЈЕ
– према повериоцима — у милионима долара (курс крајем 1986) –

	Висина дуга	Структура у %
1. Међународне финансијске организације	4.908	26,8
а) ММФ	2.068	11,7
б) Светска банка	2.150	11,7
в) Остале (ЕИБЕурофима ИФЦ)	690	3,8
2. Владе повериоци	6.280	34,3
а) Аранжмани финан. подршке (1983–1987)	3.035	16,6
б) Кредити коришћени	2.210	12,0
в) Кредити коришћени пре 1983.	1.035	5,7
3. Комерцијалне банке	6.697	36,6
а) Аранжмани финан. подршке од 1983. до 1988.	6.347	34,7
б) Кредити коришћени пре 1983.	350	1,9
4. Остали повериоци	415	2,3
УКУПАН КОНВЕРТИБИЛНИ ДУГ	18.300	100

Доминантну улогу имају комфдајалне банке, што је, ипак, знатно ниже у односу према другам високо задуженим земљама На другом месту су бројни за> мови код влада, а тек натрећем средства међународних финансијских органшација

“Маказе” дугова све оштрије погађају југословенску економију. Преструктуирање дугова одвија се врло споро, рокови отплате, мада доста повољни, све више се скраћују (просечно са укупно 14,2 на 9,6 година, а код приватних банака и капитала са 10 на 7 година), док каматна стопа по свим облицима нагло расте (уз блажи пад у 1986. и 1987. години). Све земље у развоју су остариле стопу раста у периоду 1976–80. од 7,54%, док је реална камата на доларске дугове (узимаЈући у обзир развој инфлације) износила 7,08%. У периоду 1980–1986. стопа раста ових земаља пада на 1–1,5% (у великом броју земаља и негативна), док је реална камата износила између 5,5–6%. Тај однос у привреди Југославије је у последњој фази развоја још неповољнији.

5. ТЕРЕТ ОТПЛАТЕ СПОЉНОГ ДУГА–"ОМЧА" ДУГОВА И КАМАТА

Терет обавеза из спољног дуга постаје неподношљив. Дугови и камате гуше привреду и друштво. Директни и индиректни ефекти дугова и домаћих фактора раста одливају се у потпуности у иностранство. Одлив капитала постаје већи од нетоприлива новог, "свежег" калитала, док се највећи део домаће акумулације одлива у иностранство.

На отплату и камату у 1970. отпало је 89% укупног прилива кредита, а у 1981. години 84%, у 1986. око 47%. Удео камате у истом периоду се повећава са 13 на 27% (у односу према укупној финансијској обавези по основи задуживања). Од 1971. до 1975. године плаћено је 1,2 мшшјарде камата и 4,3 милијарде отплата Доднос камате према отплатама главнице износио је 1:3,6. У периоду 1976–1980. плаћена камата је 33, милијарде долара, отплате 7,8 милијарди, уз однос 1:2,3. Од 1979. до 1986. године плаћена камата је око 13,5 милијарди, отплате кредита 23 милијарде. Отплате и камате апсорбују највећи део девизног прилива

СПОЉНИ ДУГ ЈУГОСЛАВИЈЕ
– динамика повећања и раст терета дуга –
– у милионима долара –

	Стање дуга	Прилнв новт средстава кредита	Одлив средстава на име дуга (камата и отплате)	Нетоодлив	Камата у укупним спољним отплатама	Отгшата дуга
1974.	1.780	1.873	1.369	504	291	1.078
1977.	7.934	2.973	1.767	1.206	566	1.101
1979.	15,232	4.333	3.159	1.174	821	2.338
1980.	18.873	5.342	3.819	1.523	1.281	2.538
1981.	21.996	4.453	4.304	149	2.107	2.197
1982.	20.341	3.166	4.238	–1.072	2.049	2.189
1983.	20.577	4.627	4.640	–13	1.711	2.719
1984.	20.191	3.149	5.223	–1.074	1.804	3.419
1985.	19.891	3.183	5.472	–2.289	1.827	3.645
1986.	20.591	2.792	6.354	–3.562	1.870	4.484

Подаци НБ Југославије, Билтен и Годишњи извештај 1980. и 1986. Плаћене камате односе се на нетоплаћене камате (од бруто плаћених одузете уплаћене камате).

Индикативни су односи у коришћењу и одливу иностраног капитала У периоду 1979–1986. године искоришћен је (прилив) капитала од 31 милијарду

долара, док је одлив по служби дуга био 36,5 милијарди. Нетоодлив капитала износи 5,5, милијарди долара

У наведеном, дакле, новијем периоду развоја привреде, плаћено је на име камата 13,5 милијарди долара, што је око 68% стања дуга (који је задржан на истом нивоу). Истовремено је отплатама враћено око 23 милијарде долара Како су ефекти у развоју изстали, улазак у нови дуг, да би се враћале обавезе из постојећег дуга, остао је као једина могућност. То је одраз промашене политике развоја

Истина, експлозија спољног дуга, све веће тешкоће у сервисирању дугова, раст отплате и камата, комбинован са све оштријим проблемима екстерне неликвидности, присутни су у већини земагва у свету. То је данас постао један од кључних проблема светског финансијског и монетарног система.

Југословенску дужничку кризу пратила је и стагнација у развоју, што је довело до пораста релативне задужености (однос дуга и друштвеног производа).

Однос дуга и прихода од извоза робе и услуга достигао је више од 200% с тенденцијом погоршавања због опадања извозних прихода. Служба дуга (годишње) већ достиже око 30% висине дуга, што значи да се за око 3,5 године у потпуности врати целокупан дуг. Отплата дугаје 1979. захватила и апсорбовала 24% извозних прихода, а данас је то (1986) око 46,5%. Само камата апсорбује готово 20% девизних прихода, док је плаћена камата двоструко већа од нето коришћеног капитала У друштвеном производу (прерачунатом прематекућем курсу) служба дуга учествује са готово 17% (у 1981. години 8,1%), док се само за плаћене камате мора издвајати између 3,6% и 5,2% друштвеног производа

ТЕРЕТ ОТПЛАТЕ СПОЉНОГ ДУГА
– у % –

	Удео дуга у		Служба дуга према стању дуга	Отплата дуга прсма извозним приходим–конверт.	Камата према приливу од извоза	Камата према приливу нових кредита	Сервисирање дугова у друштвеном производу	
	ДП*	Извозу робе и услуга					Укупно	Само камата
1974.	17,5	118,0			7,6	7,6		1,4
1977.	20.8	142.0			2,2	7,3		0,8
1979.	25.8	174,0	20,7	24,0	12,0	92,9		1.6
1980.	35,6	181,0	20,2	27,0	14,3	71,5		2,4
1981.	40,2	209,1	20,4	32,3	19,2	96,6	8,1	3,3
1982.	43,5	200,0	20,8	36,3	20,0	133,9	9,1	3,4
1983.	50,2	207,5	22,5	40,0	17,3	100,3	13,3	3,1
1984.	58,2	196,9	25,9	42,2	18,0	165,8	14,7	3,6
1985.	57,9	186,0	25,2	44,1	17,2	159,3	14,7	3,6
1986.	58,2	200,0	29,4	40,6	18,2	216,8	16,9	3,8

ПРИРАРСТ ДРУШТВЕНОГ ПРОИЗВОДА И УДЕО КАМАТЕ У ДРУШТВЕНОМ ПРОИЗВОДУ
– у % –

	Прираст друштвеног производа	Одлив капитала за камату у ДП	Постотак одлива друштвеног капитала из ДП
1979.	7,0	1,6	
1980.	2,0	2,4	0,4
1981.	1,5	3,3	1,8
1982.	0,5	3,4	2,9
1983.	–1,3	зд	4,4
1984.	2,0	3,6	1,6
1985.	0,0	3,6	3,6
1986.	3,5	3,8	1,3
1987.	–0,6	3,6	3,2

Односи се драстично погоршавају у последњим годинама развоја због смањења стопе економског раста и уласка привреде у стагнацију, а у неким годинама и у слампфлацију (1983).

Насупрот успоравања раста, удео камате у друштвеном производу расте, што је присутно у целокупном раздобљу од 1980. до 1986.

Нетоодлив капитала у последњих шест година величине неколико процената друштвеног производа тражи динамичнији економски раст.

Динамизирање раста (уз смањивање камата, одлагање отплата и репрограм дугова, да би се ослободила додатна домаћа акумулација, уз њено продуктивно коришћење) једини је стратешки правац ослобађања притиска дуга

Југословенска привреда се налази дубоко у "замци дугова" односно у стању презадужености и немогућности уредног извршавања обавеза по спољном дугу.

Реконверзија дугова и одгађање отплата једини је модус вивенди због ниске стопе раста и немоћи да се динамизира раст опадања стопе акумулације испод каматне стопе, немогућности покретања инвестиција, неконтролисане непроизводне потрошње и неефикасне економске политике. Грч развоја је потпун.

Многе привреде земаља у развоју не могу више уредно извршавати доспеле обавезе према екстерном дугу, тако да се поред тенденције реконверзије дугова, одгађања отплата и слично, јављају и тенденције унилатералног одбијања плаћања дугова (Мексико, Бразил, Боливија, Чиле).

Критична фаза развоја и односа с иностранством наступа када се јављају тешкоће у одржавању екстерне ликвидности и немогућности уредног извршавања обавеза по служби спољних дугова.

Реалан је став да развојна политика и мере текуће економске политике нису до сада биле стратешки окренуте решавању платно–билансне неравнотеже као хроничног проблема југословенске привреде, нити је

остварен процес раздуживања привреде више оријентисане на извоз и светско тржиште. Ту леже и основне немогућности поступног смањивања екстерне задужености привреде.

6. СТРАТЕГИЈА ИЗБОРА, ДИНАМИЗИРАЊЕ РАСТА ИЛИ УРЕДНО ИЗВРШАВАЊЕ ОБАВЕЗА ИЗ ДУГОВА

Да ли прихватити рецесију кроз обарања потрошње, успоравање процеса престуктуирања привреде и беду широких слојева као једину перспективу изласка из кризе дугова?

Инострани капитал је у целокупном послератном развоју Југославије, у свим фазама кроз које је прошла, представљао значајан допунски извор домаће акумулације, много је придоносио измени њене структуре, алокацији ресурса националне привреде и извозној оријентацији земље. Међутим, постављају се питања: колико је при томе био фактор одржавања високе стопе економског раста, а колико генерисања непроизводне потрошње и отварања процеса кумулације дугова?

Истина, у теоријским истраживањима, у нашој економској литератури, иако доста оскудним, истичеседаје врло тешко или готово немогуће егзактно утврдити и изоловати допринос иностраног капитала стопи привредног раста, као и оценити његов допринос увећању домаће акумулације и побољшању технолошког прогреса. Нико не оспорава утицај екстерне акумулације на привредни раст, структурне промене, технологију и стабилност привреде. Међутим, колики је конкретни допринос увозне акумулације стопи раста, не постоје конкретна истраживања. Према једном истраживању на основу пораста акумулације у привреди, под деловањем увоза капитала, а само на темељу директних ефеката, увоз калитала увећава стопу раста за око 2%.[413] Према другом ставу просечно око 25% раста друштвеног производа Југославије може се објаснити деловањем увозне акумулације.[414] Деловање се осећа у два правца: прво убрзавањем технолошког прогреса и изменом структуре привреде; друго, повећањем расположиве националне акумулације. Интересантно је запажање да је допринос иностраног капитала већи у првој фази развоја до 1965. године (повољна структура средстава, услови коришћења

[413] Др Милорад Унковић, оа цит,, стр. 139; др Оскар Ковач, оп. цит., стр. 219; Сава Обрадовић: Проблеми платног биланса Југославије, Савремена администрација, Београд, 1972. стр. 110–136.

[414] Др Никола Чобељић: Привреда Југославије–раст структура и функционисање. I књига, Савремена администрација, 1974. стр. 202. и др Драгутин Марсенић: Економска структура и привредни раст Југославије, Савремена администрација. Београд, 1981. стр. 518–526.

и друго), него у новијој фази развоја. Погоршани услови коришћења капитала, велики потреси на светском тржишту капитала, већа везивања и ризик у давању средстава, тешкоће у добијању средстава, погоршана структура коришћених средстава и друго, смањивали су позитивне ефекте увоза капитала[415]

Да ли постоји таква корелација стопе раста и увоза капитала, његове структуре и динамика коришћења–основно је питање, посебно ако се увоз калитала схвати као фактор подстицања и самоодржавања стопе раста (а не одржавања екстерне ликвидности привреде) (таб. 145).

Реална стопа економског раста, глобално гледано, показује врло слабу корелацију у кретању с растом спољне задужености. Увоз опреме на ктЈедит показује још мању корелацију са кретањем стопе раста, чак је у неколикогодина ова тенденција супротна. Одгођене ефекте увезене и инсталисане опреме на стопе раста тешко је издвојити у току једне до две године. Све то указује да је ефикасност коришћења увозне опреме мала, да су ефекти у дохотку и стопи раста незнатни и да се на овај начин блокира и умртвљује значатан део нерационалног капитала

ЕКОНОМСКИ РАСТ И ЕКСТЕРНА ЗАДУЖЕНОСТ ПРИВРЕДЕ
– стопе раста, у милијардама –

	Реална стопа раста	Инфлација	Нето-акумулација привреде	Нетокоришћење (одлив) капитала	
				милион долара	динарске противвредности капитала
1979.	7,0	24,1	74,9		
1980.	2,4	39,2	138,9		
1981.	1,6	39,3	212,4		
1982.	0,3	30,7	255,9	–544	–33,7
1983.	–1,3	58,4	256,0	–806	–101,6
1984.	1,7	57,0	809,5	–1.800	–397,3
1985.	0,5	80,0	1.276,1	–1.925	–600,6
1986.	3,5	92,0	1.827,3	–2.912	–1.330,8
1987.	–0,6	170,0	1.700,0	–3.370	–4.269,8
1988.	–2.0	251,0	2.500,0	–3.500	–18.200,0

Велики проблем дугова Југославије је у томе што је у последњих пет година дошло до нето одлива капитала у висини од 7.987 милиона, што чини око 37,9% стања дуга на крају 1986. године. Да ли је развој могуће подстакнути и одржавати у ситуацији када је привреда формирала у том периоду 4.528 милијарди динара акумулације, док је у исто време нетоодлив капитала за плаћене камате и нерепрограмиране екстерне дугове износио 7.987 милијарди динара. Одлив капитала је већи од укупно формиране акумулације за 3.459 милијарди или за76,4%. Ако се томе додају губици

[415] Он се, затим, створен другим факторима раста, одлива у иностранство. Платно–билансна баријера (екстерна задуженост) се тиме брзо постиже постајући кочница, односно ограничавајући фактор активирања националних производних потенцијала.

(покривени) у том периоду од 1.274 милијарде,[416] тада је финансијска слика југословенске привреде потпуна.

Према једној анализи,[417] реални раст привреде са стопом 7,5% захтевао би раст иивестиција од 8,3%, раст увозарепроматеријала од 13,9%, раст увоза инвестиционих добара од 4,2%, раст увоза робе широке потрошње од 7,1% и раст дефицита текућег биланса од 9,2% просечно годишње. Са повећањем стопе економског раста, дефицит текућег биланса, а тиме и увоз иностраног капитала, бележи експоненцијални тренд.

Ако је стопа коришћења капацитета и опреме између 47% и 67% у последњим годинама, а удео увозне опреме и у брутоинвестицај ама у основне фондове у последњим годинама прелази 20%, онда се у таквим односима поставља питање: како се инострана средства користе односно каквом динамиком повећавамо њен производни и извозни потенцијаљ

Насупрот томе врло висока корелација и дугорочна тенденција истосмерног понашања запажа се у кретању и понашању спољног дуга (годишње промене) и нестабилности привреде (инфлације), и то у целокупном посматраном раздобљу од дванаест година

Сматрамо да је овде врло важно питање: да ли је нагли раст спољних дугова и прилив иностраног капитала деловао инфлационо или је инфлација у привреди (генерисана и подржавана домаћим факторима) "стварала" потребе за све већим износима спољног дуга. Одговор би се могао пре потражити у овом другом правцу. Наиме, како инфлација поништава акумулацију, а истовремено поскупљује инвестиције преко раста трошкова, шири се јаз између инвестиција и домаће акумулације која је редовно недовољна (уз интерно дефицитно финансирање), па стога и долази до сталног притиска за додатном увозном акумулацијом. Истина, инострани капитал делује са своје стране на привредну стабилност, посебно када се ради о финансијским кредитима, којима се често у раздобљу монетарне експанзије додатно делује на раст новчане масе, а тиме и на продубљивање инфлационе неравнотеже.

---

[416] По годинама губитак је износио: 1982 –65,2 милијарде.
1983 –117,1 милијарду
1984 –127,2 милијарде,
1985–330,4 милијарде
1986–633,8 милијарди и
1987–4.500,0 милијарди (процена).

[417] Др Оскар Ковач: Спољноекономска равнотежа и привредни раст. PFV Oeconomica, Београд, 1973, стр. 149.

7. НАМЕНЕ И КОРИСНИЦИ СПОЉНИХ ДУГОВА

Основне намене спољних дугова показују да се мањи део користи за материјалне потребе привреде, авећи је искоришћен за потрошњу и попуну ликвидности банкарског система (таб. 146).

ОСНОВНБ НАМЕНЕ ШООТАНИХ ДУТОВА
– у милионима долара –

	Висина дута	Структура
А. Материјалне потребе	8.868,3	43,9
1. Опрема	5.879,1	29,1
2. Ррепроматеријал	1.684,8	8,3
3. Инвестициони радови	1693	0,8
4. Храна	45,9	
5. Остало	1.089,2	0,5
Е Финансијске потребе	11.323,3	56,1
1. За рефинансирање	3.302,7	16,4
2. За ликвидност банака	5.055,0	25,0
3. Остало	2.965,5	14,7
Укупно (А+Б)	20.191.6	100

Подаци се односе на 1985. годину.

За доггуну материјалних биланса прнвреде искоришћено је око 43,9% спољних дугова, док је око 56,1% искоришћено директно за "надувавање" потрошње изнад материјалних могућности привреде (расположивих реалних ресурса), али за повећање ликвидности банака, које су се инвестиционо пренапрегле, па им је нарушена ликвидност и онемогућено нормално циркулисање капитала (одлив и прилив у банке).

Ко су корисници иностраних дугова у Југославији наведено је у табели 147.

Привреда (удружени рад) је непосредно користила око 33,9% укупних дугова у иностранству, док је доминантно коришћење банака и друштвених органа 38% и федерације 28,1%. Логично је да је ефикасност коришћеног капитала у дохотку, инвестицијама, акумулацији малена.

КОРИСНИЦИ ИНОСТРАЛИХ ДУТОВА У СФРЈ
– у хиљадама долара –

	Висина дуга	Структура по носиоцима
1. Федерација	5.675.389	28,1
2. Републике и покрајине	14.516.228	71,9
а) Удружени рад	6.838.234	33,9
б) Банке и друштвени органи	7.677.994	38,0
3. Укупан дуг	20.191.617	100

8. ДЕЛОВАЊЕ УВОЗА КАПИТАЛА НА АКУМУЛАЦИОНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ПРИВРЕДЕ

Деловање инбстраног капитала на домаћи акумулациони потенцијал огледа се у два правца: позитивно–кроз повећање расположиве акумулације; негативно–кроз високе отплате и камате, као и неповољну структуру коришћења ових средстава. Истраживања показују значајну комплементарност ова два агрегата То наводи на закључак да још нисмо достигли ниво развоја на коме се може инострани капитал супституисати домаћом акумулацијом на принципима конкурентности.[418]

Терет камата се више оптерећује националну акумулацију и доводи до одлива значајног дела акумулације у иностранство. Ова тенденција је све уочљивија из године у годину (таб. 148).

Бржи раст масе плаћене камате на екстерни дуг од пораста нето националне акумулације је нарочито изражен у последњим годинама развоја (1980–1986). У целокупном раздобљу просечна стопа раста нетоакумулацијепривреде износи 56,5%, а обавеза за плаћене камате 86,1%. .Удео камате у националној акумулацији прелази у последњим годинама висину доходне стопе. Преко камате се значајан део дохотка и интерне акумулације прелива у иностранство, уместо да се повећава фонд расположиве националне акумулације.

Док је у 1970. години маса плаћених камата иностранству на основи задужености захватала 14,7% напионалне нетоакумулације, овај проценат се повећава и 1980. на 28,6 и у 1986. години (због брзог депрецирања курса динара) на 65%. Таква тенденција (наглог погоршавања односа од 1980. године) последица је деловања неколико фактора:

1. олаког улажења у задуживање у иностранству,
2. наглог раста цена капитала на тржиштима финансијског капитала у капитализму,
3. нерационалног и непродуктивног коришћења иностраних средстава,
4. неконтролисаноги никаквом економском логиком спроведене политике депрецијације курса динара.

[418] М. Унковић, исто, стр. 139. Коришће^ње екстерних дугова као извора финансирања домаћих инвестиција има и извесне «додатне ефекте», посебно у време перманеитне девалвације домаће валуте, која доводи до перманентног ревалвирања иностраних дугова, чиме се терет отплата и камата мултигошкује. Због тога је од посебног значаја ефикасноет употребе коришћених средстава. Битно је истакнути да долази до диференцираног положаја корисника домаћих кредита (који девалвирају реално) и корисника спољних дугова. што доводи до додатне прерасподеле дохотка и акумулације појединих грана и области у зависности да ли су више или мање увозно оријентисани.

ОДЛИВ НАЦИОНАЛНЕ АКУМУЛАЦИЈЕ ПО КАМАТНОМ МЕХАНИЗМУ У ИНОСТРАНСТВУ[419]
– у милијардама долара –

	Акумулација привреде из дохотка	Обавезе по каматама иностранству	Удео камата у домаћој акумул	Годишњи пораст у %	
				Нето домаће акумул.	Маса плаћене камате
1979.	74,9	15,7	22,2	49,2	46,7
1980.	138,8	37,5	28,6	85,1	138,8
1981.	212,4	88,1	41,6	52,7	134,9
1982.	255,9	127,0	49,8	20,5	44,6
1983.	356,0	194,6	54,7	39,1	53,1
1984.	809,5	129,5	28,4	127,4	17,9
1985.	1276,1	603,6	47,3	57,6	163,0
1986.	1827,3	1185,2	64,9	43,2	96,4

Олако улажење у задуживање у иностранству, с тоталном децентрализацијом могућности задуживања и преносом са некадашње улоге државе (и централне банке) на привредне субјекте и пословне банке, отворило је брану неконтролисаном задуживању у иностранству. (Постоји мишљење да је тешко израчунати егзактно стање у структури дуга Југославије управо због такве стихије у задуживању). Уместо службених 18,9 милијарди нетодуга најновији подаци показују да је то 35 милијарди, а према неким подацима и 39,2 милијарде долара

Радне организације, у недостатку новца и домаће акумулације, "излаз" су налазиле у лаком задуживању у иностранству, не само за стварне потпебе, већ и за оно због чега се никада не би смело улазити у спољни дуг.[420] Радне организације све више узимају финансијске кредите, који имају функцију осигурања трошкова и текуће ликвидности унутар привреде (продајом девизних средстава на домаћем девизном тржишту), што не придоноси непосредно порасту акумулације и дохотка док кредитна задуженост расте постајући кумулативан процес Сложили бисмо се са ставом да је "домаће инфлаторно финансирање мање зло од непотребног узимања финансијских кредита у иностранству".[421] Такав систем задуживања, којим се покрива недовољни ниво динарских средстава у привреди (што је уско везано с рестриктивном кредитном политиком и компресијом домаће потрошње, те њиховом конверзијом у национални новац), "одложио" је за извесно време хроничну потребу дубљих захвата у финансијски и монетарни систем, потребу изградње ефикасних финансијских механизама за мобилизацију и усмеравање националне акумулације.

[419] Извор: Билтен НБЈ, бр. 5. 1982. и Годишњи извештај НБЈ за одговарајуће године. За 1982. прерачунавање извршено према курсу 62,18 динара за долар.

[420] Др А. ЧичинШаин: Проблем извора оптималних облика коришћења иностране акумулације, Зборник радова Самоуправни систем, проширена репродукција у социјалистичкој Југославији, Информатор, Загреб, 1980.

[421] Др А. ЧичинШаин: Проблеми финансирања организација удруженог рада путем коришћења иностраних кредита, Рачуноводство и Финансије, бр. 5.1982, стр. 55.

Инострани капитал се, дакле, користио, не у функцији развоја и повећања расположиве шсумулације, већ је служио као инструмент компензације рестриктивном политиком повученог новда у привреди, чиме је деловало двоструко негативно: прво, ограничавао је ефикасност монетарне политике; друго, енормно је расла обавеза по каматама (без адекватног стварања националне акумулације).

Други значајни фактор је висока цена финансијског (и других облика) капитала, нарочито банкарског, будући да се у неколико последњих година више него удвостручио (под снажним деловањем антиинфалционе политике САД и повећања камата на тржишту капитала на више од 21%).

Према неким истраживањима цена коштања иностраних финансијских средстава, прерачуната у динарску вредност (урачунавајући у то: основне каматне стопе на тржишту новца и капитала, каматне марже и промене девизног курса страних валута на домаћем девизном тржишту), знатно је изнад "чисте" каматне стопе на кредит узет у иностранству.

СТВАРНА ДИНАРСКА ЦЕНА КОШТАЊА ИНОСТРАНИХ КРЕДИТА
– у % –

	Долар	Француски франак	Марка	Фунта стерлинга
1980.	68,9	50,5	46,1	78,8
1981.	62,1	25,8	35,2	28,6
1982.		40,3	52,7	39,8
1983.	112,1	74,4	83,3	89,5
1984.	79,2	61,2	57,0	48,8
1985.	57,2	90,1	97,9	97,3
1986.	54.7	79,5	90,0	60,7

Каматна маржа у тим годинама углавном се креће између 1% (1971) и 2% (1981).

Нарасли екстерни дуг и стварно врло висока цена средстава (која се морају формирати из националне акумулације) све више притискују националну привреду. Свако даљње задржавање у оваквим односима је мултипликујући терет за домаћи акумулациони потенцијал и национални доходак.

Трећи значајни фактор је нерационално коришћење иностраних средстава, без ефеката у дохотку и акумулацији, честа "производња" губитака, дуга раздобља задржавања неискоришћених средстава, увоз опреме која се дуго не уграђује, али и све неповољнија структура екстерног дуга, све већи удео финансијских и чисто банкарских позајмица, те високе каматне стопе и све краћи рокови. Финансијски кредит у себи аутоматски инкорпорише и до 62% трошкова и камате у односу на величину кредита Тај ћемо проблем касније шире истражити.

Све наведено су значајни и бројни разлози да се одабраној стратегији економског развоја мора лосветити много већа пажња, и то, не само кад су у питању висине екстерног дуга и служба дуга, већ и његова структура и ефикасност употребе. Либерализам у политици екстерног задуживања,

којем се у великом делу и може захвалити експлозија екстерног дуга, није спојив с планском концепцијом развоја самоуправне економије, нити игде постоји у свету. Невероватно је да се и поред благовременог указивања на сву промашеност такве концепције (као и платно–билансних позиција република), у практичној економској политици упорно инсистирало на таквим "решењима". Негативне последице такве оријентације врло су оштро испољене у гомилању екстерног дуга, неефикасности употребе средстава и бројним дугорочним негативним ефектима које ће требати годинама отклањати, јер се не ради о кризи ликвидности у привреди већ о фундаменталним поремећајима у економском развоју.

Интересантно је залажање о структури коришћених кредита Од око 20 милијарди долара дуга на финансијске кредите отпада 11,2 милијарде, робне кредите 7,6 милијарди и краткорочне 1,1 милијарда Међутим, ако се погледа структура коришћења ових средстава, тада се отвара прави проблем екстерне задужености Југославије и слабих ефеката коришћења иностраних дугова На опрему отпада свега 5,8 милијарди, репроматеријал 1,6 милијарди, док је за финансијске потребе утрошено 11,3 милијарде (за рефинансирање 3,3 милијарде, ликвидност банака 5,1 милијарда и остале разне потребе 3 милијарде). Од укупног дуга привреда је користила свега 6,8 милијарди, федерација 5,7 милијарди и банке и друштвени органи 7,7 милијарди. Може ли се производном употребом од око 7 милијарди формирати таква маса дохотка и акумулације да се уредно врши сервисирање дугова, без притиска на домаћу потрошњу, одрицања и одлив супстанце у иностранство? Уз просечну камату од 15,7% до 18% и са око 30% свих дугова на 1–2 године и готово 60% на рок од 5 година, јасно је како мора бити ефикасна употреба ових средстава да би се сервисирање дугова одвијало без тешкоћа

Политика коришћења и употребе спољних дугова, посебно у ситуацији продужене вишегодишње кризе и све слабије домаће акумулације, мора се заснивати на научним методама

ГЛАВА ДРУГА

ДЕФИЦИТ ПЛАТНОГ БИЛАНСА И ДЕЛОВАЊЕ УВОЗА КАПИТАЛА НА ЕКОНОМСКИ РАСТ И СТАБИЛИОСТ

1. ДЕФИЦИТ ПЛАТНОГ БИЛАНСА КАО РЕАЛНИ И МОНЕТАРНИ ФЕНОМЕН

Платни биланс као синтетички израз економских односа земље с иностранством представља посебно значајан сектор привреде и економске политике, па због тога данас добија у свим савременим националним економијама посебно место. Југославија се готово редовно на овом подручју сусретала с озбиљним проблемима Они су посебно потенцирани у неколико последњих година нашег друштвеноекономског развоја, а то је у вези са значајним међусобно зависним факторима екстерног и интерног карактера. Навешћемо неке:

1. све неравномернији економски развој у свету, оптерећен проблемима светске трговине, међународним монетарним сиетемима, и до данас неуобичајеним токовима капитала, унилатералним потезима појединих земаља у спровођењу мера националне економске политике, најчешће због одбране од дефицита и уопште неповољних кретања у девизном и платном билансу;
2. све неуравнотеженији економски развој у домаћој привреди, повезан са значајним диспропорцијама у развоју и инфлационим кретањем цена и трошкова производње, а затим све сложеније и тешко предвидиве перформансе стопе економског раста, које, као и код готово свих савремених националних економија, постају функција платног биланса (“платни биланс представља границу проширене репродукције”);

3. због тога, али и низа других разлога, у које овде нећемо улазити, политика платног биланса данас постаје подручје посебног државног интервенционизма монетарне политике већине земаља Ово подручје спада истовремено у област регулисања спољне трговине и област монетарнокредитне политике. Ту се све мање осећа присуство аутоматизма светског тржишта, а све више свесних мера државног интервенционизма

Дефицит платног биланса данас се јавља као посебан проблем и развијених и неразвијених економија, готово идентично проблему инфалције.

Разлози због чега поједине земље воде економску политику, која ће изазвати тешкоће у платном билансу, различити су. Економски фактори се обично могу класификовати на следећи начин: „

1. инфлација у земљи се манифестује кроз претерану потрошњу у односу према националном дохотку;
2. неусклађеност трошкова и цена обично се одражава кроз тенденцију сталног раста цена и трошкова, односно појаву инфлационе спирале трошкова и цена;
3. структуралне промене у домаћој привреди у току економског раста редовно доводе до погоршања реалних економских односа са иностранством и веће зависности репродукције од увоза;
4. спољни фактори–узрокују погоршање односа размене или имају негативно деловње на извоз односно девизни прилив и девизне резерве.

Проблем платног биланса истовремено је резултат деловања готово свих фактора (укључујући често И политичке).

Природа дефицита може, дакле, бити монетарна и реална.

Монетарно гледано дефицит платног биланса се јавља као вишак укупног плаћања над укупним примањима девизних резидената једне земље у односу према девизним средствима друге земље:

$$B_d = P_i - P_r$$

Неравнотежа може настати као реална неравнотежа у домаћој привреди (која се одражава и на екстерну) и монетарна неравнотежа. Док се на монетарну може врло лако деловати, па и отклањати је мерама монетарне коректуре, дотле реална неравнотежа захтева ду бље измене структуре производње, расподеле и потрошње, па и њихову значајну реалокацију.

Како је дефицит платног биланса код нас пре свега резултат кретања унутар домаће привреде, а на њима изграђено кретање у односима увоза и извоза (трговински биланси), то ћемо овде почети стандардним основама теорије спољне трговине.

Ако почнемо од уобичајених макроагрегата: националног дохотка (Y), личне потрошње (C), инвестиција (I), опште потрошње (G), акумулације (S), увоза и извоза (X), (M), имамо познате односе:

$$Y = C + I + G + (X–M).$$

Ако се целокупни износ домаће штедње (S) утроши у инвестиције (I), дакле ако је S = I, онда се може претходни образац написати и у следећем облику:

$$Y \text{ </> } C + S + G + (X–M).$$

а из тога следи:

$$S = C + I + G + M.$$

Уколико укључимо домаће елементе (d) и иностране елементе (i) у те односе, добићемо:

$$S = (Cd + Q) + (Id + Ii) + (Gd + Gi),$$

како је при наведеним односима:

$$Ci + Ii + Gi - sM,$$

то је обично и

$$S = Cd + Id + Gd +.M.$$

Из наведених односа обично се и издвајају познати односи:

$$Y - S = X - M$$

или следећи идентитет:

$$S - Y = M - X$$

односно

$$S - I = X - M$$

Како је дефицит платног биланса код нас углавном резултат односа у кретању увоза и извоза односно вишка агрегатне потрошње над националним дохотком, при чему је стопа раста подржавана високом институционом потрошњом, те односе можемо написати и као:

$$C + I + G + X = C + S + T + M,$$

а из чега следи позната једначина економских односа једне земље с иностранством:

$$I - S = M - X$$

Дефицит текућег платног биланса редовно је резултат насталог јаза између акумулације и остварених инвестиција То је и одраз немогућности привреде да формира довољну акумулацију за покриће инвестиција потребних за остварење и одржавање одређене стопе економског раста[422]

[422] Др Жарко Мркушић: Теорија и политика међународних финансија, Привреднофинансијски водич, Београд, 1978, стр. 368–373.

Свакако да се овде ради о једном упрошћавању, када се полази од тога да је дефицит резултат јачих инвестиција у односу према домаћој штедњи (акумулацији). Истина, ово ће бити увек када је укупан увоз ишао у инвестиције и када лична и општа потрошња немају увозног дела (Cu = Cd) и (Gu = Gd), што је тешко очекивати.

Када се ради о монетарној неравнотежи, обично се лакше успоставља однос дохотка и штедње, и то акцијама националног монетарног ситема, јер мере монетарне коректуре делују пре свега на стање платног биланса и девизне резерве.

Основни узрок дефицита платног биланса у свакој земљи у развоју је инфлационо финансирање проширене репродукције (вишак инвестиција изнад стварне акумулације). "Инфлациона домаћа новчана тражња, која нема покриће одлази на домаће тржиште, проузрокујући пораст цена на њему, а делом на страно тржиште, да би апсорбовала увозну робу".[423]

Порасла домаћа тражња изнад робних фондова, глобално и структурно, доводи и до пораста увозне тражње. Како раст домаће тражње изнад раста робне понуде доводи и до пораста цена, којима се раскорак "попуњава", цене постају (кроз своје деловање унутар привреде и раскорак у односу цена у иностранству) основни фактор дефицита.

Друга група фактора дефицита налази се, с једне стране, у структури економског развоја, бржем расту и оријентацији производње за домаће тржиште, заостајању производње за извоз (што је карактеристично посебно за ниже фазе развоја готово сваке економије), а с друге стране, у диспропорцијама што настају у међугранском развоју. Макроекономски дефидит платног биланса може се, дакле, посматрати са два аспекта:

a) дефицит као чисто монетарни проблем једне економије;
b) дефицит као резултат укупне активности земље (економије у целини).

С монетарног аспекта значи да се новац, трансферисан у инострану валуту, одлио у иностранство или домицил друге монетарне власти (земље). Такав одлив новца не може бити перманентан и неограничен процес. Он је редовно ограничен са два фактора:

a) масом новца у оптицају, који је креирао национални монетарни систем;
b) стањем девизних резерви у земљи.

Новчани оптицај (новчана маса) и преко њега формирана агрегатна потрошња,[424] обично се регулишу активношћу националног кредитног система, с једне стране, и других облика економске политике, као фискалне, укупне буцетске политике, политике личне потрошње односно политике доходака, с друге стране.

[423] М. Ћировић: Теорија уравнотежавања платног биланса, Нолит, Београд, 1958.
[424] При наведеном агрегатна потрошња предстаоља познати образац Y = C + I + G у одређеној националној привреди.

Регулисање домаће ликвидности и потрошње у земљи према стању дефицита платног биланса је сложеније и теже, ако су девизне резерве слабије.[425] Девизне резерве као "амортизер" неочекиваних неповољних екстерних утицаја морају бити бар толике да могу издржати онај почетни притисак на биланс плаћања, док друге мере корекције у сфери регулисања (смиривања) агрегатне домаће потрошње (фискална политика и политика дохотка) не дају очекиване резултате. Ове мере, познато је, делују само на дужу стазу, јер се редовно ради о мерама са одложеним деловањем, али и деловање, које није могуће унапред егзактно утврдити. Одступању од предивђених праваца деловања у прве две сфере економске политике су не само могућа већ и готово редовна Због тога се, али не само због тога, мора видети природа и облик деловања и значај монетарних резерви, с једне стране, у санирању платно–билансне ситуације (дефицита), а с друге, у могућности смиривања ефективне домаће тражње и потрошње, без негативних ефеката на подручју обарања стопе привредног раста и пораста незапослености.

Монетарне резерве треба да стварно представљају прву одбрамбену линију, црвену линију, посебно у борби против дефицита платног биланса, све док не ступе на сцену ефекти других мера, усмерених углавном на подручје агрегатне потрошње. Ове резерве увек морају бити довољно снажнеда издрже притисак на привреду, посебно на подручје потребне ликвидности у зони оптималне ликвидности, без драетичног ограничавања увоза Поставља се, међутим, питање: да ли ће у стратегији уравнотежавања екстерне економије прве ефекте дати мере на подручју смиривања агрегатне потражње или мере које су усмерене на ограничавање увоза (у недостатку довољних девизних резерви)? То имллицитно захтева и испитивање еластичности појединих облика потрошње на поједине мере економске политике, али и осетљивост привреде на увозна ограничења.

Како је проблем дефицита платног биланса првенствено монетарни проблем, то значи да се на крају редовно своди на већи одлив новца у иностранство односно на појаву увек недовољних девизних резерви. У том случају, оне, наиме, нису у стању прискочити у помоћ, што неминовно води нужном прилагођавању домаће економске политике насталом дефициту и хронично слабим девизним резервама

Дефицит платног биланса највећим делом настаје под деловањем бројних фактора насталих у кретању националне економије, што редовно тражи и одговор на питање који су корени дефицита платног биланса,[426] његове реперкусије на националну привреду и евентуално оптималност дефицита (с обзиром на то да је илузорно очекивати његово потпуно уравнотежавање, чак и на далеко вишем степену економског развоја).[427]

---

[425] Др Ж. Мркушић: Валутни паритет и привредни развој, Економист, 1,1969.

[426] Др Оскар Ковач: Корени дефицита платног биланса Југославије, Економска мисао, Београд, бр. 1,1969, стр. 93. и Спољноекономска равнотежа и привредни раст, ИЕН, Београд, 1973.

[427] У том погледу упућујемо на рад ПаулХостМадсон: Дефицит у платном билансу. НБЈ, преводи, бр. 18,1976.

ДЕФИЦИТ ТРГОВИНСКОГ И ПЛАТНОГ БИЛАНСА
– у милионима долара –

	Дефицит трговинског биланса	Салдо услуга и трансфера	Дефицит палтног биланса	Удео дефиигита у друштвенои производу националне привреде	
				дефицит тргов. биланса	дефицит платиог биланса
1980.	–6.086	3.795	–2.291	–10,7	–4,0
1981.	–4.828	4.078	–750	–9,2	–1,4
1982.	–3.093	2.629	^»64	–6,6	–1,0
1983.	–2.092	2.366	+274		
1984.	–1.743	2.253	+510		
1985.	–1.601	2.434	+833		
1986.	–2.012	3.112	+ 1.100		

Извор: *Билтен НБЈ за одговарајуће године. Сви подаци прерачунати на САД доларе (Билтен НБЈ, 7,1982, т. 31) и 1–2,1987. Годишњи извештај НБЈ 1986.*

Дефицит платног биланса није проблем с којим се сусрећемо само у нашем послератном брзом економском развоју и високим стопама раста, јер се редовно јављао и у предратном периоду, али су му корени били различити. "Он је у највећој мери представљао резултанту дефицита биланса и реансера прихода иностраних инвестиција у земљи. Релативновисок терет отплате иностраних финансијских зајмова и кредита представљао је допунски фактор који је отежавао уравнотежење биланса плаћања. Дефицит се у суштини финансирао ангажовањем нових зајмова у иностранству".[428] Карактер послератног дефицита везан је за убрзани економски развој, измену структуре производње и потрошње, дуго раздобље аутархичног развоја, ниску продуктивност рада, ниску стопу ефикасности коришћења средстава и друштвеног капитала, високе трошкове производње и развој инфлације, који је 3–4 пута бржи од инфлације у другим привредама, а према којима је формиран трговински и платни дефицит.

Због наведеног, као и већ датих образаца о макроодносима у националној привреди, почећемо најпре од друштвеног производа, његове расподеле и других макровеличина у нашој привреди, тражећи при томе узроке и карактер дефицита платног биланса, те природу њеног кумулативног ширења.

[428] Др О. Ковач, оп. цит., стр. 94.

2. ДЕФИЦИТ ПЛАТНОГ БИЛАНСА И НАЦИОНАЛНА ПОТРОШЊА

Како се, неравнотежа националне привреде може појавити као реална и монетарна неравнотежа, овде ћемо се задржати на реалној неравнотежи. У формирању средстава друштвеног производа и елемената његовог трошења јављају се значајни елементи нарастања и диспропорције, монетарне дестабилизације и притиска на трговински и платни биланс. Погледајмо основне односе у формирању робних фондова домаће привреде, домаће потрошње и компензујуће деловање иностраног капитала.

Агрегатна национална потрошња у свим годинама прелази фррмирану вредност друштвеног производа, генеришући, уз позната одступања у кретању реалних и монетарних агрегата, стални дефицит расположивих робних фондова, који се затим транспонују на ширење дефицита трговинског биланса.

Јасно је да се ради о значајној реалној неравнотежи која је, како је познато, праћена и монетарном неравнотежом односно глобалном и структурном дестабилизацијом привреде.

Наведена теоријска премиса, према којој је

$$Yd < Dd + Id + Gd,$$

компензована салдом робног пословања с иностранством, и у овом случају је у потпуности основана. Овај проблем се односи пре свега на случај када је домаћа акумулација мања од инвестиција, када середовно јавља увоз већи од извоза, мада би требало бити обрнуто.

ДРУШТВЕНИ ПРОИЗВОД, ДОМАЋА ПОТРОШЊА И УВОЗНИ ОБЛИК ПОТРОШЊЕ[429]

– у милијардама динара, текуће цене –

		Домаћа потрошња			
	Друштвени производ	Укупна	Лична	Инвеотипиона	Општа и заједннчка
1980.	1.536	1.503	800	557	836
1981.	2.193	2.034	1.148	663	836
1982.	2.925	3.442	1.519	855	1.068
1983.	4.064	4.574	2.110	1.030	1.434
1984.	6.326	6.781	3.209	2.458	2.114
1985.	11.323	11.224	5.648	1.841	3.735
1986.	22.125	22.968	11.127	3.527	8.314

[429] Извор: СП. 1986, Билтен НБЈ. 1–2.1987.

Домаћа потрошња је у низу година већа од формираних робних фон^дова, што се компензује све већим дефицитом у билансу робе и услуга с иностранством.

Као и код свих земаља у развоју, експанзија се покреће високом стопом инвестиција, те се обично дефицит веже за вишак инвестиција над домаћом акумулацијом. Сигурно је да је велики удео инвестиција у друштвеном производу у раздобљу 1960–1981. (од 28% до 40%) представљало значајан фактор на којем је генерисан дефицит. Наиме, велики раскорак у кретању реалне и новчане акумулације, који је обично попуњаван претераном креацијом монетарног система, дефицитним финансирањем и увозом опрема (опрема у домаћим брутоинвестицијама креће се од 35–39%), доводили су све до 1981. до погоршања односа размене, притиска на платни биланс и формирање дефицита (посебно кроз инфлацију и притисак на увоз).

Треба истаћи да је удео иностраних средстава за инвестиције у домаћим инвестицијама све значајнији, посебно код увоза инвестиционих добара.

Ово је значајно због тога што на брутоинвестиције у домаћој привреди одлази 27% до 44% друштвеног производа, па се по томе наша привреда сврстава у ред водећих земаља у свету, наравно то се односи на период до 1980. године.

Од 1981. до 1986. године стопа инвестиција у основна средства опада, мада су инфлаторни поремећаји експлозивни, а притисак обавеза из дугова све несношљивији, уз опадање стопе раста и нове запослености.

У неколико последњих година долази до значајних других структуралних промена у привреди. Пре свега овде имамо у виду заостајање развоја пољопривреде, заостајања у развоју производње инвестиционих добара у односу на репроматеријал и потрошну робу, а уз све то забележен је притисак на увоз опреме, који се остваривао најчешће на кредит. Осим тога раст личних доходака изнад материјалних резултата (односно пораста продуктивности рада коригованом стопом инфлације), а посебно све снажнији инфлациони поремећаји, који су генерисали антиципирану потрошњу, били су фактори који су деловали да се иаш макросистем нађе у специфичном положају утицаја спирале: висока потрошња > инфлација > дефицит платног биланса

3. РЕАЛНА И НОМИНАЛНА ПОТРОШЊА И ЕКОНОМСКА НЕСТАБИЛНОСТ

Дефицит платног биланса свих земаља у развоју је секуларан проблем, уско везан за динамику и структуру дугорочног економског развоја конкретно сваке земље.

Приметили смо већ да су све снажнија инфлација с посебним потенцирањем потрошње свих облика, као и одређени структурни дебаланси у развоју, постали готово најважнији домаћи фактори појаве дефицита и његовог сталног проширивања односно продубљивања Кренимо тренутак од формирања националног дохотка, основних облика потрошње, инфлације и продуктивности рада у дужем периоду развоја наше привреде (таб. 153).

ДРУШТВЕНИ ПРОИЗВОД, ОБЛИЦИ ПОТРОШЊЕ И ИНФЛАЦИЈЕ
– у % –

	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.
Номинално							
Друштвени производ	33,2	42,2	32,0	39,0 .	55,6	80,4	98,7
Лични дохоци	31,6	39,3	33,0	37,9	59,5.	73,5	93,0
Општа и заједничка потрошња	31,9	32,5	26,0	32,0	47,3	71,1	122,6
Инвестиције	22,0	25,5	20,0	20,4	42,0	60,0	93,0
Реално							
Друштвени производ	2,3	1,6	0,3	–1,3	2,0	0,0	3,5
Лични дохоци	1,4	–1.2	+1,2	–1,7	–1,0	–1,5	10,0
Општа и заједничка потрош.	0,8	–9,2	–1,0	–5,1	–0,2	–2,0	18,0
Инвестиције	–5,0	–9,8	–5,5	–9,7	–9,6	–10,0	–12,0
Инфлација	39,2	39,3	30,7	58,4	52,4	79,5	92,0

Сви облици потрошње, и реално и номинално, показују веће стопе раста у односу према расту друштвеног производа. Ово се посебно односи на раздобље 1966–1981. године Видели смо да понашање глобалне националне потрошње и њених елемената није независно у односу према стању платног и трговинског биланса Они су, наиме, први рефлекс понашања производње и употребе средстава у националној привреди. Интересантно би стога било размотрити и њихово понашање пре дубље анализе дефицита платног биланса

Дефицит платног биланса везан је не само за високе стопе раста односно за раскорак ишестиција и домаће акумулације већ и за значајни раскорак личне и опште потрошње и расположиве фондове у тим сферама репродукције

У свим годинама од 1966. до 1986. долази до великог раскорака формираних фондова (домаћи производи плус увоз) и реализоване тражње

(домаћа финална потражња и извоз). Тако смо имали 1965. формалне фондове повучене за 1,9%, а реализовану тражњу 24%. Године 1973. фондови су 8%, а реализована потражња 26%.

У целом периоду 1965–1980. просечна стопа реализоване робне понуде (Y+M) износила је 6,3%, а реализована потражња 19,7%, што је готово три пута више. Доминантан фактор у формирању таквог раскорака свакако је понашање домаће тражње у односу према домаћим фондовима, пошто је однос извоза и увоза само позитивно кориговао такве односе.

Раскорак између мање стопе раста друштвеног производа, формираних средстава и већег раста реализоване потражње покрива се порастом цена и погоршањем спољнотрговинског биланса

У нашој је привреди поред наведене употребе средстава присутна и структурна инфлација, те постојање снажних структурних неусклађености. Недореченост, или чак непостојање дугорочне стратегије економског развоја довела је привреду у доста сложен положај.

КРЕТАЊЕ ИНДУСТРИЈСКЕ И ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПРОИЗВОДЊЕ (ИНДЕКСИ)

	1962.	1972.	1972.	1980.	1972.	1972.	1974.	1980.
	1952.	1962.	1947.	1952.	1962.	1965.	1965.	1966.
1.. Индустрија	319	241	1.025	11.484	200	164	240	481
2. Пољопривреда	188	134	214	280	415	214	304	719
Однос (1:2)	1,70	1,80	4,79	41.00	0,48	0,77	0,78	0,66

Паралелно с наведеним диспропорцијама у развоју основних области долазило је и до снажних дивергенција у стопама годишњег раста, што је само продубљавало ове диспропорције. Те стопе у даљем интервалу времена приказане су у наредној табели.

ПРОСЕЧНЕ ГОДИШЊЕ СТОПЕ РАСТА ОСНОВНИХ ОБЛАСТИ ПРИВРЕДЕ[430]
– у % –

	1968–72.	1948–72.	1913–72.	1976–80.	1953–80.	1981–86.
Индустрија	9,3	9,8	10,7	6,8	9Д	3,0
Пољопривреда	14	3,1	4,7	2,4	3,8	–2,0
Трговина	8,9	8,7	8,8	5,2	8,2	–0,3

Заостајање у развоју пољопривреде и дубоке измене у структури становништва (удео градског становништва повећан је са 19% из 1947. на 40% у 1973. години), праћене изменом структуре робне потрошње и увозне зависности Југославије (већа отвореност), сигурно су били значајни генератори дефицита у платном билансу.[431] Међутим, и у другим годинама постоји исти смер у понашању индустријске производње и дефицита платног биланса, с тим што су осцилације дефицита много веће. Индустрија постаје све значајнији фактор дефицита (посебно преко увоза репроматеријала), док пољопривредна производња почиње деловати у супротном правцу,, Од 1965.

[430] Др С. Комазец: Инфлаторна економија болест или инструмент развоја. Погледи, Сплит, 1975. бр. 16–17, стр. 26; СГЈ, 1981. стр. 84, 85, 208.

[431] Др О. Ковач, оп. цит., стр. 98.

до 1974. укупан је увоз повећан за 5,85, пута, увоз производа за репродукцију 6,58 пута, опреме 5,13 пута и производа широке потрошње 4,15 пута. Удео производа репродукције повећан је у укупном увозу у истом периоду са 68,3% на 70%, док је увоз опреме опао с 19,7% на 17,3%, а задржан је удео производа широке потрошње на око 12%.

Такве диспропорције у развоју базних и прерађивачких индустрија и већа оријентација у развоју на увозносупституитивне (чија је производња у високом степену зависна од увоза), а неизвозне гране, затим бржи раст проиводње потрошних и инвестиционих добара у односу према кроизводњи репродукционих материјала, посебно после 1957. године, доводиле су до снажног притиска на платни биланс.

Структурна неравнотежа је потхрањена и високом неусклађеношћу домаће номиналне потражње и формираних робних фондова. Инфлација потражње и инфлација трошкова појачавају притисак на увоз, ограничавају извозне вишкове и отежавају пласман на иностранo тржиште.

Дакле, то су и два основна генератора дефицита трговинског платног биланса: 1) структурне диспропорције, 2) велика нестабилност домаће привреде.

4. ДЕЛОВАЊЕ УВОЗА КАПИТАЛА НА СТРУКТУРУ И ПОНАШАЊЕ ПЛАТНО–БИЛАНСНОГ ДЕФИЦИТА

Стално велика увозна тражња је једна од основних карактеристика југословенске привреде. Њено понашање је повезано с три фактора, генерисана у домаћој привреди:

a) висока стопа инфлације (изнад светских цена),
b) снажан раст тражње производа за текућу репродукцију, а и осталих облика потрошње у односу према производњи и понуди робних фондова,
c) висока доходна еластичност увоза

Сва три фактора доводили су до већег раскорака у динамици извоза и увоза и стварања дефицита трговинског биланса.

Дефицит трговинског биланса повећан је у декади развоја 1964–1974. са 430 на 3.737 милиона долара, а од 1976. до 1980. са 2,4 на 6,1 милијарду долара. У свим годинама стопа раста увоза је много већа од стопе раста извоза (осим у 1965. и 1972. години). Просечна стопа раста извоза (X) у овој декади развоја износила је 15,4%, увоза (M) 21%, а стопа економског раста свега 5,56%. Због високе маргиналне склоности увозу, у односу према националном дохотку (која је повећана са 1,36 из раздобља 1971–1974. године на 2,79 од

1966. до 1970. године и 17,4 у раздобљу 1975–1980. године) долазн до тога да повећање националногдохотка све више зависи од увозног садржаја домаће потрошње. Извозни мултипликатор спољне трговине у таквим односима није могао доћи доизражаја, јер је свака јединица извоза у целини апсорбована увозом. Мултипликативни ефекти извоза на друштвени производ нису се могли осећати као када би односи X и M били уравнотежени, што се обично у оваквим разматрањима не узима у обзир.

Према неким истраживањима настојала се пронаћи стопа раста индустријске производње, у којој стопа раста увоза не би прелазила стопу раста производње. Констатовано је да је то за раздобље 1959–1965. стопа од 7,5%. Ако је стопа раста већа, увоз репроматеријала нарашће изнад раста индустријске производње.

Док је укупан увоз у овој декади повећан за 5,85 пута, увоз опреме 5,13 пута, увоз робе широке потрошње за 4,15 пута, дотле је увоз производа за репродукцију повећан за 6,58 пута Од 1966. до 1980. укупан увоз је повећан за 104,5%, робе за репродукцију 126,3%, производа за инвестиције 61% и робе широке потрошње 64%.

Узроке претераног увоза неки аутори налазе у занемареној домаћој производњи сировинске основе, недостатку политике потребне суптитуције увоза, недостатку селекције у асортиману и специјализацији производње, чиме је увозна зависност не само сировина већ и готових делова за састављање финалних производа огромно нарасла. Осим тогаиска технолошка и економска повезаност и модернизација привреде фактор су слабљења извоза и нарастања дефицита трговинског биланса као главног генератора дефицита платног биланса Југославије.

Не само притисак увоза већ и недовољан извоз (који није у стању да га прати) доводе до продубљавања дефицита и све мањег степена покрића увоза оствареним извозом.

СТЕПЕН ПОКРИЋА УВОЗА ИЗВОЗОМ, ДОХОДОВНА СКЛОНОСТ ИЗВОЗУ И УТИЦАЈ ПОТРОШЊЕ НА УВОЗ

Година	Покриће	Доходована склоност извозупросечна T	Удео увоза у домаћој потрошњи M/Td	Удео додатногувоза (Л) у додатној домаћој потрошњи (ATd)
1975.	52,9	8,1	43,0	5,0
1976.	66,2	29,6	33,8	
1977.	54,4	7,7	36,5	42,9
1978.	56,8	7,4	29,3	4,9
1980.	59,6	17,9	29,4	7,0
1981.	69,3	8,5	21,2	3,2
1982.	77,8	0,3	21,4	4,3
1983.	82,0	0,7	21,2	25,7
1984.	85,8	0,7	28,8	42,1
1985.	87,3	0,7	24,5	19,0
1986.	87,6	0,6	24,8	25,6

Гранична склоност увозу је доста велика у целом периоду, мада значајно осцилира у већем броју година. Велики део додатног годишњег дохотка усмерена је на апсорбовање увозне робе.

У земљама у развоју, према већем броју истраживања, склоност увоза креће се од 0,45 до 0,50, док је у индустријски развијеним земљама много нижа и креће се од 0,20 до 0,30 (у САД гранична склоност увозу креће се од 0,70 до 0,10). У Југославији се овај коефицијент креће од 0,06 па све до 1 (на пример у 1974. години). У годинама у којима је висок постотак покрића увоза извозом, овај коефицијент је знатно нижи, али и обрнуто. Док је у почетку претходне декаде остварени увоз био покривен извозом, у релативно великом постотку од 67,5%, 1965. године чак са 97,4%, на крају овог периода овај се постотак смањује на свега 52,6, уз стално изражену тенденцију смањивања.

Паралелно с тим долази до погоршавања односа извоза и увоза према валутним подручјима Наиме, уз позитивну тенденцију пораста удела конвертибилног подручја с 51,9% на 62,4% у извозу, а у увозу с 48,8% на 77,1%, јасно је да је овај раскорак повећан с готово уравнотеженог односа и удела у 1966. години на велики диспаритет у 1981. год. (59% укупног извоза и 79% увоза).[432]

Из таквих односа морао је уследити и неадекватан дефицит трговинског биланса по валутним подручјима. Данас више од 100% овог дефицита потиче с конвертибилног подручја, што је углавном последица спољнотрговинске повезаности привреде Југославије са западноевропским тржиштем.

Западноевропске земље представљају главног спољноекономског партнера Југославије. На ове земље отпало је 1960. године око 85% нашег извоза и 70% увоза. У оквиру ових земаља на ЕЕЗ отпада више од 33% ових односа и готово 65% кредитних и финансијских односа.[433]

Уз постојање аграрног протекционизма у земљама ЕЗТ, којим оне настоје развијати властиту сировинску базу, очито је да ће се морати проналазити путеви за ширу производну кооперацију, бржу измену структура увоза и извоза и оријентацију на социјалистичке привреде и земље у развоју.

Само од 1965. до 1980. увоз производа за репродукцију повећан је за више од 29 пута, а извоз 22 пута? што је резултат дефицита у домаћој производњи репроматеријала и сталног притиска на увоз. Овај проблем дефицитарности у производњи репроматеријала још је уочен 1950. али се у развојној политици није сагледавала довољно његова озбиљност. Код

[432] Од укупног дефицита трговинског биланса у 1981. години од 4.828 милиона долара на конвертибилна подручја отпада5.305 милиона (100%), док се на клириншком подручју јавља суфицит од 477 милиона. (Годишњи извештај Народне банке Југославије. 1981, стр. 18).

[433] Извоз у ове земље је углавном аграрносировински, а увоз се састоји из опреме и готових производа за текућу репродукцију. Због високог пораста цена сировина, енергије и хране на светском тржишту у 1974. години увоз је номинално порастао за 67% (у томе репродукциони материјал 90%), роба широке потрошње 50%, а опрема 28,7%, а редовно свега 12%. Енергија, сировнне и производи за прехрану учествују у извозу са више од 60%, при чему су извозне цене повећане за 32%, а увозне за 46%. Увозне цене репроматеријала повећане су у 1974. за 62%. а нафте више ол 300%. Извоз је номинално порастао у 1974. години за 33% (у томе индустријски производи 40,5%, пољопривреда је смањила извоз за 16,7% због тешкоћа у извозу меса и стоке). Осим наведеног бројне протекционистичке мере многих западноевропских земаља, уведене у току последње две године, само су потенцирале ова неповољна кретања.

производа за инвестиције запажа се готово идентична тенденција, само на нижем нивоу дефицита[434]

Изостала је, дакле, политика "оправдане и рационалне супституције увоза домаћом производњом репродукционог материјала". Ово се највише односи на супституцију репроматеријала пољопривредног порекла и грађевинског материјала. Било би нормално очекивати да је вишак увоза над извозом дефлационо деловао на домаћу привреду, дакле, стабилизационо. Међутим, монетарна политика са уграђеним високим дефицитним финансирањем (буцета, инвестиција и другога), захваљујући високом расту новчане масе, неутралисала је ово стабилизационо деловање и индиректно смањивање притиска на трговински биланс и сужавања дефицита. Службена монетарнокредитна политика није довољно уважавала односе у трговинском и платном билансу, док је управо у овим вишим фазама развоја управо њих морала респектовати и према њима се подешавати (док мере фискалне политике и политике дохотке не "среде односе на домаћем плану").

"Чвршћа" монетарна политика је претпоставка процеса стабилизације и уравнотежавања спољнотрговинске размене, док је развијена фискална политика (чије је регулативно деловање на домаћу тражњу потпуно изостало) неопходна на том подручју регулисања Ово је посебно важно зато што њено регулативно деловање мање погађа стопу раста него монетарне мере.

5. СЕРВИСИРАЊЕ ДУТОВА И ДЕВИЗНИ ПРИЛИВ

Ради одржавања велике стопе привредног раста Југославија је морала користити значајна додатна средства зајмова и кредита, углавном банака и пословних партнера, а мање монетарнофинансијских институција (ММФ, ИБРД, ИДА и других). Кредити и зајмови су често добијани под неповољним условима, од 5 до 10 година, а често и испод 5 година Финансијски су се кредити често добијали уз каматну стопу од 10,12 или 21%, па и више. Тако су ефекти увоза капитала на раст великим делом изостајали због порасата службе иностраног дуга[435] Кумулирање дугова је познат феномен у теорији и пракси земаља у развоју. Неравнотежа платног биланса је резултат не само заостајања извоза за увозом већ и неповољних токова дугорочног и краткорочног капитала, на које је таква земља упућена у финансирању

[434] Салдо народних трансакција при садашњим односима у платном билансу није у могућности покрити ове облике увоза, па и уз претпоставку да се целокупни прилив употреби за плаћање увоза. Ово је посебно тешко очекивати у ситуацији када се у већини година готово 50% девизног прилива мора употребити за отплате дутова према конвертибилном подручју.

[435] J. Полавдер: Задуживање Југославије у иностранству. Југословенски преглед, бр. 11, 1970. стр. 136–140. Видети и Вљ Пертот: Дугорочне тендецније у развоју југословенског платног биланса, Међународни проблеми бр. 2,1970, стр. 39^t0.

екстерног дефицита Капитал се, како је већ позанто, добијао на кратке рокове, високе камате, везаност средстава, тешкоће у осигурању средстава и друго.

Задуженост једне привреде у иностранству је данас и значајан и релативан појам, уколико се не узму у обзир и бројни други елементи, као: облици и начин коришћења средстава, правци усмеравања, ефекти који се постижу употребом добијених средстава, временска расположивост (рокови), динамика доспећа обавеза, везаност средстава, квалитет средстава, услови употребе и друго. Међутим, интересантно је, ипак, повући паралелу укупних девизних прихода и иностраног дуга, а затим величину задужености привреде што се јавља у последњих 25 година развоја.

ДЕВИЗНИ ПРИХОДИ И ИНОСТРАНИ ДУГ ЈУГОСЛАВИЈЕ
– у милионима долара –

	Дсшпнн прнходи ухупни	Приходн од извоза робе н услуга	Иностранн дугстањс	Однос дуга и пршода	Годишњн раст		Обавезе из дуга	
					Прнхода	Дуга	Однос обавеза по дугу н девнз. приходу	Плаћене гамате према лрнход. нз изаоза
1080.	18.772	13.722	18.783	100,5	4.626	3.641	27,0	9,0
1981.	21.851	16.751	21.096	96,5	3.079	2.223	32,3	13,0
1982.	18.989	14.629	20.341	107,2	–2.862	–755	36,3	14,0
1983.	16.506	13.606	20.577	124.7	–2.483	236	40,0	13,0
1984.	16.756	13.868	20.191	120,5	–350	–386	42,2	13,0
1985.	17.076	14,425	19.891	116,5	+ 320	–300	44,1	13,0
1986.	19.006	15.770	20.591	108,3	+1.930	+700	46,5	12,0

Задуженост привреде Југославије и терет обавеза из дуга јасније ће се видети из компарације с другим недовољно развијеним земљама

МЕЂУНАРОДНА КОМПАРАЦИЈА ЗАДУЖЕНОСТИ И ПРИТИСКА ДУГОВА И ОБАВЕЗА
– у % –

	Дуг према ДП брутодуг		Yu states Дуг према извозу			Трошкови дуга према извозу		Камата у ДП	
	ЗУР	Ју	курс	ЗУР	Ју	ЗУР	Ју	ЗУР	Ју
1979.	17,5	25,1	25,3	83,7	174,0	15,0	24,0	1,3	1,4
1980.	19,2	35,6	25,7	76,1	181,0	13,6	27,0	1,5	2,4
1981.	22,9	40,0	26,2	90,8	209,0	16,6	32,2	1,9	3,9
1982.	24,9	43,5	29,0	108,7	200,0	19,9	36,3	2,2	4,4
1983.	26,7	50,2	34,2	121,7	207,5	20,7	40,0	4,5	4,9
1984.	33,0	58,0	40,0	133,5	196,9	20,1	42,2	4,9	9,6
1985.	35,8	57,9	35,2	147,8	186,9	21,6	44,1	5,3	5,3
1986.	35,4	58,0	36,1	167,5	200,0	22,4	46,5	5,5	3,8

Извор: *Друштвени производ Југославије конвертован у доларске износе према текућем курсу.*

По свим индикаторима задужености привреда Југославије показује већи терет обавеза издвајања у односу према групи земаља у развоју (којој и сама припада).

Због спорије динамике девизних прихода од кретања иностраног дуга, долази до погоршавања односа између прихода и дуга. Однос иностраног дуга према укупним девизним приходима био је 1960. године 62,5%, 1965. године 58,4%, док је тај постотак у 1986. износио 108,3%. Истина, овај индикатор није најповољнији за изналажење стелена оптерећености и апсорпционе способности надионалне привреде, па стога задуженост можемо посматрати као однос између годишњегизвоза робе иуслуга. Према неким мишљењима високо задуженом сматра се већ она привреда, у којој се више од 20% прихода од извоза робе и услуга мора употребити за отплату доспелих дугова Југославија је, уз све наведене резерве у погледу егзактности показатеља и последњих десет година свог развоја, на горњој граници или изнад тог постотка Ово је посебно карактеристично за осамдесете године, када је због заостајања извозних прихода и пораста обавеза по дугу (таб. 159), обавезе требало подмиривати уласком у нови дуг (репрограмирање дугова).

Уколико се посматрају ануитетске обавезе према укупним девизним приходима, онда удео укупних ануитетских обавеза у приходима у току године расте са 15,4% из 1965. на 25,3% у 1981. години, а то се у међународним релацијама може сматрати доста неповољним односима. Уколико узмемо у обзир само конвертибилна средства плаћања (слободна расположива средства), онда се наведене стопе екстерне задужености крећу између 23 и 26%.

Инострани дуг у досадашњем раздобљу, који проистиче из дефицита, створио је значајне платно–билансне проблеме у политици отплата и камата. Динамика отплата снажно оптерећује екстерну ликвидност и платни биланс. Терет отплате и камата већ апсорбује више од једне петине девизног прилива

Због неповољних односа на светском тржишту новца и капитала, несигурних услова, великог скока каматне стопе, све краћих рокова отплата, долази до повећане оптерећености по иностраном задужењу у конвертибилним валутама. Само од 1975, када је задужење износило 23,9%, у 1981. се години повећало на 25,31, а порасле су и камате и отплата

Пораст дугова према иностранству, и апсолутно и релативно, уз погоршаватће услова коришћења, а посебно њихова концентрација према западноевропским привредама, где се тешко осваја тржиште, елементи су који су не могу у оваквој анализи у екстерној економији запоставити.[436]

Уз посебно респектовање капацитета спољногдуга, те његов однос према стопи раста, овде ћемо само навести податак да је у последњих десет година развоја (1971–1981) просечна номинална стопа раста националног

[436] Видети др С. Обрадовић: Проблеми платног биланса Југославије, Савремена администрација, Београд, 1972, стр. 98. и даље. Тако је у 1980. години од укупно 6,1 милијарду долара дефицита трговинског биланса на конвертибилно подручје отпадало 5,7 милијарди (93%), а на клиринг 0,4 милијарде (7%), НБЈ. Годишњи извештаји 1980. стр. 17. подаци у односу на укупна текућа девизна прнмања у конвертибилним валутама.

дохотка износила 30,0% а стопа раста спољног дуга 25,1% што је готово изједначено, а у раздобљу 1965–1980. те стопе су 22,2% и 21,2%. Оправдано се поставља питање: да ли већ сада оваква акумулација дуга и служба дугова врши ерозију иницијалногнационалногдохотка, потенцирајући индиректно потрошњу, анедомаћуштедњу?

КОЕФИЦИЈЕНТ ИНОСТРАНЕ ЗАДУЖЕНОСТИ ПРИВРЕДЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ[437]

	Однос дуга према девизним приходима	Служба дуга према стању дуга	Годишње обавезе по екстерном дугу према	
			девизиим приходима укупно	камата према приливу кредита
1980.	89,9	20,2	27,0	71,5
1981.	81,8	20,4	32,2	96,6
1982.	97,6	20,8	36,3	133,9
1983.	124,6	22,4	40,0	100,3
1984.	120,5	25,9	42,2	165,8
1985.	116,5	25,5	44,1	159,3
1986.	108,3	29,4	46,5	216,8

Степен задужености привреде добија посебну динамику, ако се погледа колико су девизне резерве у стању да покрију остварени увоз, евентуално салдо трговинског биланса и девизна плаћања у конвертибилним валутама (у 1986. години ниво девизних резерви био је довољан за плаћања од 43 дана, а на крају 1986. у трајању од два месеца, обавезе из текућих трансакција платног биланса у конверзни биланс плаћања).[438]

ОДНОС РАСПОЛОЖИВИХ ДЕВИЗНИХ РЕЗЕРВИ ПРЕМА УВОЗУ[439]
– у % –

	1967.	1969.	1971.	1973.	1980.
Земље с ниским стопама међународне ликвидности					
Данска	12,7	7,7	15,9	17,0	47,0
Југославија	4,6	6,5	7,9	21,6	15,4
Шведска	7,5	10,0	16,5	14,4	29,6
В. Британија	15,2	22,9	27,5	16,6	43,0
САД			28,9	20,8	73,2
Земље с високим стопама међународне ликвидности					
Аустрија	64,2	53,1	55,9	40,4	261,2
Швајцарска	88,4	57,9	97,4	69,5	172,8
Уругвај	102,9	123,3			
Португал	115,5	122,2	106,7	93,6	102,5
Либија	80,9	146,7			545,1

[437] Прорачун извршен на бази претходних података извора. Курсеви су дати до 1970. по 12,50 динара за долар, у 1971–15,00 динара, остале године 17 динара, од 1981. према текућем курсу долара (Еилтен НБЈ 1–2,1987).

[438] Извор: НБЈ, Годишњи извештај, 1968–1986.

[439] Извор: Мировија економика и междуународње отношенија. Но 9. август, 1974. Прилог: Економишеское положение капиталистичких и развивајушћихсја стран. Москва, 1974

Ради се о релативном и варијабилном показатељу. Тешко је егзактно утврдити која је оптимална стопа покрића увоза девизним резервама. Да ли је то стопа од 20% до 30% или само 10%, зависи од многих фактора, као: удела и значаја увоза за развој привреде, развијености, домаћег тржишта, висине и стабилности дефицита, поверења у националну валуту, стабилности међународних монетарних и кредитних услова, величине земље и другог. Колико је ово релативан показатељ, најбоље показује однос девизних резерви и увоза у многим развијеним и неразвијеним земљама

Након ових података постављају се питања:

1. Да ли кумулирани дуг према иностранству представља терет што толико оптерећује девизни прилив да већ почиње да кочи стопураста?
2. Да ли је Југославија по Кинделберговој концепцији са 1800 долара рег capita постала "зрео дужник" да би морала бржим растом извоза у односу према увозу приступити поступном раздуживању?

На основу претходних излагања можемо закључити да постепено смањење "гепа" дефицита, праћено већим редистрибутивним ефектима у привреди (у корист акумулације), не доводи до успоравања стопе привредног раста и повећане незапослености, а посебно ако се то остварује повећаним извозом.

3. Каква је оптимална висина и стружтура екстерног дута и какву олтнмалну концепцију спољног задуживања поставмти, која би истовремено делова на уравнотежавање основних макроагрегата домаће привреде, а пре свега на односе акумулације и инвестиција, дохотка и потрошње, дефицита и емисије и другог?

На ово је питање одговор потврдан, јер у фази, у којој обавезе по дугу прелазе висину новог задужења, при чему долази и до одлива дела националне акумулације по каматном систему екстерна задуженост постаје кочница привредног развоја. Друго питање, посебно интересантно за привреду на нивоу економског развоја више од 2.500 $ рег capita, у себи већ садржи, али уз нужне дубоке редистрибутивне ефекте у привреди у корист акумулације, нове механизме концентрације и ефикасног коришћења националне акумулације (на нивоу целокупне привреде, уз отклањање нараслих структурних дебаланса у развоју). Међутим, истовремено се поставља и питање стварно оптималног коришћења иностраних средстава у најпродуктивније и рационалне циљеве развоја[440]

Оптимална величина и структура екстерног дуга (којим се добавља апсорпција иностране акумулације у домаћу привреду) резултат је оптималног односа националне потрошње и производње (друштвеног производа), али и осталих основних макроагрегата привреде. Јер, видели смо, екстерни дуг и понашање задужености резултат је квалитета, структуре и стабилности националне привреде. Само тако посматрана величина и структура спољног дуга омогућава да се додатна акумулација из иностранства посматра као активан фактор привредногразвоја, која не само привремено попуњава јаз

[440] То имплицира и већи степен спајања текуће економске и политике дугорочног економског развоја.

домаћих инвестиција и акумулације већ доводи до подстицаја ефикасности и друштвене рентабилности инвестиција, коришћења интерне акумулације, посебно у фазама када је цена капитала на светском тржишту изузетно велика. Оптимална горња граница задужености једне привреде је достигнута (бар теоријски), када се 25% девизног прилива мора унапред ангажовати за плаћање обавеза према иностранству у току године. Свака привреда настоји да води политику своје оптималне задужености према иностранству, што је специфично за сваку привреду, чак иако не постоји никаква унапред успостављена законитост. Код утврђивања оптималне границе задужености, морају се узети у обзир следећи фактори:

1. стабилност и сталност раста извоза;
2. достигнути ниво увозне зависности и могућност смањења увоза, без опасности од нарастања тешкоћа у нормалном пословању привреде;
3. структура дугова према роковима, облицима средстава и динамика доспећа дугова према роковима;
4. могућност новог задуживања;
5. могућности конверзије дугова с краћим у дугове с дужим роком и повољнијом каматом;
6. лакше или теже долажење до нових дугова у зависности од стања постојеће задужености привреде, њене екстерне ликвидности и кретања на светском финансијском тржишту;
7. политичка ситуација у земљи и свету и друго.

Допунска акумулација из иностранства мора битиу функцији развоја привреде, основа за стварање додатне националне акумулације, чијим се системом ефикасне употребе стварају додатна средства за екстерно раздуживање и брже претварање привреде у "зрелог дужника".

Додатна акумулација из иностранства не може се користити за бујање непроизводне (или личне) потрошње ширење инфлације у привреди, већ пре свега за изградњу пројеката, који ће јачати извозни капацитет привреде и доводити до постепеног уравнотежавања трговинског и платног биланса[441]

[441] У осталом, такву концепцију коришћења спољних дутова заступају Међународна банка за обнову и развој, ИДА и други.

ГЛАВА ТРЕЋА

СИСТЕМ УНУТРАШЊЕГ ФИНАНСИРАЊА, ПОТРОШЊА И УВОЗ КАПИТАЛА

1. ПОВЕЗАНОСТ СИСТЕМА УНУТРАШЊЕГ ФИНАНСИРАЊА ПОТРОШЊЕ И УВОЗА КАПИТАЛА

Већ је Маркс у својој економској теорији дошао до сазнања да се "у условима дефицита платног биланса морају предузимати одређене заштитне мере (нпр. рестриктивнокредитне политике), пошто је дебаланс у спољним финансијама само резултат цикличних криза капиталистигаке привреде и њеног диспропорционалног развоја.[442] Платно–билансни проблем (и проблем дефицита) је првенствено монетарни проблем, мада у последњим годинама није пронзвод експанзионо вођене националне монетарне политике, па ни односа понуде и тражње одређених активности националног монетарног система, већ последица дубоких структурних поремећаја у развоју, као и концепција развојне политике која генерира диспропорционалан развој.

Пођемо ли од тога (апстрахујући за моменат међународно кретање капитала), да је стање платног биланса резултат пре свега односа националног дохотка и агрегатне потрошње, онда имамо следећу једнакост:

$$B_p = Y - W_p$$

Основни циљ националне економске политике требао би бити–да се усклади национални доходак са агрегатном потрошњом управо тог (а не неког будућег) националног дохотка, не само глобално већ и структурално, не само вредносно већ и натурално. Тада бисмо имали следећи однос:

$$Y = C_d + I_d + G$$

[442] Др М. Ћировић: Теорија уравнотежења платног биланса, Нолит, Београд, 1958, стр.84–85.

C_d–домаћа потрошња; I_d–домаће инвестиције; G–општа потрошња Такав процес се може постићи на два начина:

1. Порастом производње и продуктивности рада, или
2. Ограничењем потрошње у земљи, било глобално (свих елемената потрошње), било само одређеног облика.

Као што је познато, доходак и потрошња су веома повезане величине. Пораст потрошње делује и на пораст националног дохотка и обрнуто. Јавља се познато деловање мултипликатора потрошње на понашање националног дохотка кроз склоност потрошњи (с), односно, комплементарно томе, склоност штедњи (s).

Уколико сада те величине повежемо у логичан низ, имаћемо следеће односе:

$$B_p = \Delta Y \cdot (1c) – \Delta W_p$$

при чему је "с" гранична склоност потрошњи, а ΔY пораст дохотка с укључивањем мултипликатора, док је Δр аутономно смањење потрошње.[443]

Из процеса спољнотрговинског мултипликатора познато је да увек један део националног дохотка одлази на плаћање потребног увоза. То значи да ће се од сваке јединице националног дохотка један део одвајати на плаћање потребног увоза, рецимо на величину "u". Тада ћемо имати потпунији облик.

$$B_p = \Delta Y \cdot (1c) \cdot (1u) – \Delta W_p$$

Према томе, побољшање платног биланса може се постићи или политиком пораста националног дохотка (производње), или политиком смањења, односно контракцијом потрошње, или пак деловањем у оба правца. Јасно је да ће обе акције дати боље и брже резултате у поправљању.односа у платном билансу, само ако је гранична склоност увозу (u) расположивог дохотка већа од нуле, а мања од 1 (дакле 0<u<l).

Теорија је данас прихватила као исправнији пут лечења дефицита платног биланса порастом производње и националног дохотка, односно порастом изпоза, а не ограничавањем домаће потрошње, односно смањењем увоза. Ограничавање потрошње доводи, хтели то или не, до мултипликованог пада националног дохотка и запослености, уз истовремено продубљивање неравнотеже у привреди на рачун екстерног уравнотежавања, што одудара од постулата савремене рационално вођене економске политике свих земаља.

Рестрикција домаће потрошње као метод лечења дефицита платног биланса, може да се користи као алтернативни метод уравнотежавања, (а) које потрошње–личне, опште и заједничке или инвестиционе; (б) формирану структуру и ниво потрошње; (ц) достигнути ниво потрошње; (д) не расподелу Y, већ понашање потрошње у целини и пораст друштвеног производа, јер се не може тттрошња везати за национални доходак, с обзиром на интервенције

[443] Др Ж. Мркушић: Економски разлози за увоз иностраног капитала, Тржиште, новац, капитал, мај, 1974. стр. 8–10.

банкарског система преко кредита и дефицитиог финансрања, али и екстерног финансирања и његовог удела у националној потрошњи.

Данас постоји свесна политика дефицита у текућем рачуну код земаља у развоју, али и неких развијених земаља, који се затим финансира увозом капитала. Он омогућава да се одржи виша стопа привредног раста, с обзиром на то да се то претвара у систем индиректног повећања расположивог националног дохотка и акумулације у земљи (у времену у којем се тим дохотком располаже). Ради се о туђем позајмљеном облику националног дохотка или друштвеног производа Таква оријентација у извесном смислу редовно потискује у други план потребне потезе у земљи, па и евентуалну измену националне валуте (девалвација).

У вези са овим проблемом, одмах се поставља и питање:

Колики може бити максимални дефициг по текућем рачуну земље, а да се он не одрази негативно на стабилност и привредни раст земље? Пре него додамо одговор на ово питање, сматрамо да је потребно нешто рећи о промени дохотка и националној потрошњи. У једној затвореној привреди, привреди без односа са иностранством, агрегатно трошење мора бити једнако националном дохотку на дужу стазу, дакле имамо већ познато:

$$Y_d = W_{pd}$$

при чему је:

$$W_{pd} = C_d + I^d + G_d$$

под претпоставком да су домаће инвестиције једнаке домаћој акумулацији

$$I_d = S_d$$

Трошити се може само оно што је произведено у текућем периоду или из резерви претходног периода Пораст потрошње изнад националног дохотка ($W_{dp} > Y_d$) мора бити праћен порастом цена, да би се поново успоставила "равнотежа", што се може постићи и променом висине националног дохотка преко пораста продуктивности рада. Дакле, издаци се коначно изравнавају са националним дохотком или променом самог производног националног дохотка.

Наведени случај најближи је стварним процесима унутар привреде, с тим да је у наведене односе потребно укомпоновати, поред промене потрошње, промене цена и платног биланса, и промене националног дохотка. Вишак издатака изнад оствареног националног дохотка.

Наведени случај најближи је стварним процесима унутар привреде, с тим да је у наведене односе потребно укомпоновати, поред промене потрошње, промене цена и платног биланса, и промене националног дохотка. Вишак издатака изнад оствареног националног дохотка могуће је неутрализовати кроз три облика деловања:

1. порастом. цена (ΔP),
2. порастом производње (националног дохотка, ΔY) или

3. рестрингирањем потрошње и свођењем на претходни ниво, пре повећања изнад националног дохотка (обично се иде на рестрикцију непривредне потрошње, уз евентуално стављање инвестиција под контролу и сљ).

Но, у једној отвореној привреди не мора се увек вршити прилагођавање промена цена или промена дохотка (посебно због тога што је промена дохотка дугорочнији процес). Проблем се обично решава кроз екстерно финансирање, односно увозом капитала у земљу. То није ништа друго него комбиновање унутрашњег и спољног финансирања развоја једне привреде. Будући је унутрашње финансирање увек лакше (посебно дефицитарно), обично се пре покушава оно искористити, а када дефицит постане проблем и почиње снажно подстицати инфлацију, врши се преоријентација на спољно финансирање. Дакле, имали смо до сада:

$$D = Y – W_p$$

Дефицит (D) ће се јавити увек када је W_p>Y, јер jeY = C + I + G + (X-M). То значи да у ситуацији када се појави дефицит што је данас готово нормално у свим привредама, онда се он делом покрива променом цена, делом променом дохотка, делом банкарским (унутрашњим) финансирањем, а делом екстерним финансирањем. Потреба за спољним финансирањем је мања, ако је више заступљен такав унутрашњи систем финансирања дефицита (без попратних негативних ефеката на сектору цена и опште нестабилности привреде, ширења јаза штедње и инвестиција, односно националног дохотка и потрошње, те угрожавања квалитета раста и расположивог реалног дохотка).

Поставља се сада питање: колики је максимално могући дефицит платног биланса? У сваком случају он је једнак вишку агрегатне потрошње Wp изнад Yd који се умањује за онај део који се може кориговати:

a) променама цена у привреди (ΔP);
b) променама реалног националног дохотка (ΔY);
c) висином банкарског или монетарног финансирања унутар привреде(B).

После коришћења свих наведених облика "финансирања" дефицита платног биланса, као коригујући фактор и коначна граница домаћим облицима финансирања ступа на сцену међународно финансирање (V_f).[444]

$$D_{max} = W_p – Y (P + Y + B) + V_f.$$

Код релативно стабилне привреде (а стабилном се данас сматра она привреда која има годишњи раст цена до 10%), систем финансирања се

[444] Увоз капитала, позанто је, треба да допринесе порасту реалног дохотка, расту акумулације која не омогућити уз фннансрањс домаће привреде и отплату доспелнх зајмова. «Постизавање тога циља претпоставља дапропорција дохотка која се уштеђује из повећане производње буде виша од просечне стопе штедње при старту, управо да гранична склоност штедњи расте у односу на просечну склоност штедњи». A. Maizels: Export and Economics Grovrth of Developing Countries, Cambridge, 1968, стр. 50–51 (наведено према др С. Обрадовић: Проблеми платног биланса Југославије, Савремена администрација, Београд, 1972, стр. 106).

преноси на разне облике, већ према могућностима њиховог коришћења од стране сваке конкретне земље.

У уобичајеним приступима у приказивању дефицита девизног биланса, обично се узимају само финансијске трансакције с иностранством (краткорочна задужења и промена девизних резерви), што је неоспорно исправно (без кретања капитала које је аутономна трансакција). Међутим, за економију која је узела као крајњи циљ високу стопу раста и релативну стабилност привреде, неопходно је паралелно с тим дати и финансирање кроз друга три елемента:

a) ефекти кроз раст националног дохотка на платни биланс,
b) Ефекти промена цена,
c) ефекти[445] преко уласка у нови, "квалитетнији" дуг.

Како дефицит девизног и платног биланса постају продукт пре свега односа у националној економији, овде, видимо, изостаје и тај "домаћи" аспект у разматрању финансирања дефицита, после чега је интересантан и степен укључености привреде у светске економске токове (X + M), због лакше или теже могућности преузимања корективних мера у екстерној економији.

1) Дугорочни и краткорочни капитал и финансирање развоја и дефицита платног биланса

Понашање домаће потрошње функционално је везано за такове међународних економских односа сваке националне привреде, посебно земаља у развоју, код којих се јавља високо унутрашње "компензаторно" банкарско финансирање и кориговано деловање промена цена, што је врло значајно.

Исто тако, или паралелно с тим, данас постоји и даље често погрешно веровање да се платно–билансна равнотежа може успоставити и успоставља увозом дугорочног капитала. Основни облик у одређивању да ли је платнибиланс уравнотежен ипак је кретање краткорочног капитала и девизних резерви. Кретање краткорочног капитала је изведено кретање из девизног биланса, настало кроз сталну тежњу да се она изравна (компензаторно финансирање). Привреда би имала уравнотежени платни биланс и онда када би приливом средстава дугорочног капитала покрила пасиву текућег платног биланса.

С друге стране, дугорочни капитал служи за финансирање привредног развоја увек када домаћа акумулација (Sd) није довољна за покриће домаћих инвестиција (Id). Редовно се, дакле, ради о пренапрегнутим односима на сектору домаћих инвестиција.

[445] Покриће дефицита платног биланса кроз ново задуживање не може се трајно толерисати, због чега је неопходна и анализа текућег биланса, да би се сагледао положај привреде у остваривању циљева дугорочне равнотеже којој мора тежити свака привреда (Kindlbengen Measuring Equlibrium in the Balance of Payments, Journal of Political Economy, vol 77, No 6,1966, стр. 886).

Познато је да уколико изостаје домаће финансирање инвестиција, на сцену ступа иностранo финансирање. Тиме су домаћи банкарски систем кредитирања и самофинансирање привреде замењени несигурним иностраним, што доводи и до погоршања биланса плаћања.

Кретање дугорочног капитала је аутономно кретање и углавном не зависи од платног биланса, већ од односа домаће штедње и домаћих инвестиција.[446] Увек када је Id>S d, мора се ићи на додатни "нето" увоз дугорочног капитала У нашој привреди евидентан је управо раскорак у инвестиционим билансима привреде, јер се углавном ради о односима већих инвестиција од домаће акумулације, тако да је притисак на увоз капитала (додатно задужшзање) врло снажан. Политика иностраног задужења већ од 1976. године иде за све мањим задужењем, због, с једне стране, већ релативно високог задужења, а, с друге, поправљања односа у платном билансу и јачања девизних резерви. Међутим, предузете мере нису довеле до смањења експанзивног раста задужености, оне истовремено нису показале ни већу ефикасност у погледу даљњег коришћења финансијских кредита. Разлози се вероватно крију у тешкоћама око преоријентацње на домаће изворе финансирања инвестиција, као и у прекиду већ уговорених аранжмана. Како се не могу осигурати финансијска средства у домаћој привреди од стране финансијских институција, посебно за финансирање приоритетних објеката, то би "сужавање спољног финансирања довело до ограничења инестиција, што би угрозило стопу раста с низом негативних импликација".

У истраживању маргиналне ефикасности инвестиција у наведеном периоду (годишњи прираст инвестиција према годишњем прирасту друштвеног производа) примећује се слабљење (опадање) ефикасности инвестиција те раст маргиналног капиталног коефицијента. Таква тенденција није праћена адекватним растом стопе домаће акумулације и порастом степена самофинансирања сектора организација удруженог рада привреде, стога, уз ограничене могућности домаћег банкарског система, не долази до смањења зависности од иностраног увоза капитала. Не можемо овде да не нагласимо неадекватан систем расподеле у привреди и бујање захвата за "изградњу", чиме овај сегмент привредног система постаје непосредан фактор ширења дефицита платног биланса (о чему се до сада и у теорији и у економској политици мало поклањало пажње).

Учешће опште и заједничке потрошње у националном дохотку креће се у неколико последњих година и до 47%, с тенденцијом даљег пораста.

У кретању неких макроагрегата привреде могу се запазити следеће тенденције:

1. У годинама у којима је долазило до пораста учешћа опште и заједничке потрошње, као и запаженог пада учешћа акумулације, долази до раста задужености у иностранству.

[446] Пад акумулације и репродуктивне способности привреде, пораст удела непривредне потрошње и «надградње» (опште и заједничке потрошње) сигурно је да имају директан рефлекс на платнобилансну неравнотежу.

2. У наведеним односима постоји већа корелација у понашању иностране задужености и промени опште и заједничке потрошње (раст њиховог учешћа у националном дохотку) у односу према понашању дефицита трговинског биланса.
3. У годинама у којима је општа и заједничка потрошња показивала бржи раст од раста националног дохотка, долазило је до пада продуктивности рада, пораста стопе инфлације и ширења дефицита трговинског и платног биланса.[447]
4. Деловање надградње на платнобилансну неравнотежу и дефицит је значајно, а јавља се као директно и индиректно деловање. Овде долази до формирања следећег ланца међуутицаја: раст надградње » раст непроизводне потрошње * пораст цена » пад извозних способности * раст инвестиција * притисак на увоз * дефицит трговинског и платног биланса. » пад акумулације привреде »
5. Овако постављен проблем отвара и нека нова питања, као напр., како изградити систем финансирања надградње друштва, који ће се заснивати не само на увозу (царине, порез на увоз и др.) већ и на извозним ефектима привреде, односно екстерној економији и спољним финансијама (учествују у националном дохотку укупно са 48,8% у 1979. години, од чега извоз око 16% а увоз 33%).

Ово питање тражи адекватнија системска решења, јер се на тај начин може дубље ући у решавање проблема прерасподеле националног дохотка у привреди и у потпуности пребацити сектор надградње на доходак и резултате привреде. У том погледу царина и порез на промет код увоза могу се у потпуности трансформисатн у самоуправне фондове за стимулацију извоза, што уз кредитне олакшице и дугорочније финансирање извоза кредитима банака (о чему шире расправљамо нешто касније), доводи до другачијег система "финансирања" и отклањања платно–билансног дефицита.[448]

У том случају престало би насилно одвајање дохотка из сфере екстерне економије (извоз и увоз посматрани као целина и органски везани у сталном процесу њиховог уравнотежавања) те његовог пребацивања у сферу домаће непроизводне потрошње, док се до сада извозна привреда углавном оријентисала на кредит (најчешће краткорочни банкарски кредит) што је системски неадекватно решење. Међутим, извоз треба све више да поприми статус инвестиције, јер не завршава извозом робе или услуга (то је све више дугорочни аранжман који тражи истраживање тржишта, измену асортимана, међународну кооперацију и сл), дакле ради се о дугорочној инвестицији.

---

[447] Шире о овом проблему видети др С. Комазец: Платно–билансна неравнотежа, доходак и потрошња, Финансије, Београд, бр. 7–8,1978.

[448] Ово ће постати све акутнији проблем са све већим опадањем средстава исељеничких дознака и других трансферних облика прилива средстава у финансирању платнобилансних позиција наше привреде, што се реално мора очекивати.
Није ништа нелогично да долази до сталног ширења администрације, до раста захватања из привреде, до нерационалног коришћења ових средстава (опште и заједничке потрошње), чак и уз отворени систем дефицитног финансирања о овом проблему видети др. П. Јурковић: Општа и заједничка потрошња и политика друштвеног финансирања, Финансије, Београд, 5–6,1978.

2) Финансирање дефицита иностраним средствима версус домаћи монетарни систем

У систему финансирања дефицита платног биланса сигурно је да се у различитом положају налази земља с конвертибилном валутом (поготово ако је то и резервна валута, као што је то долар САД) и земља с неконвертибилном валутом, као што је то случај с нашом. Новац земље са неконвертибилном валутом ограничен је националним границама, што значи да изостаје одлив у иностранство и могућност директног финансирања дефицита платног биланса кроз национални монетарни систем.” У таквој привреди (а то су углавном све земље у развоју) ефекти монетарног раста одражавају се пре свега на:

a) већу или мању ликвидност националне привреде,
b) понашање потрошње (глобално и појединачно),
c) промене цена,
d) стимулисање или дестимулисање извоза и увоза, наравно у зависности од тога што се преферира и каква се селективна политика кредитирања проводи у конкретној земљи.

Дакле, у тим привредама имамо само индиректне ефекте на платни биланс. Стога се финансирање дефицита платног биланса већине земаља у развоју најчешће своди на увоз капнтала, што се често поистовећује с дугорочним финансирањем економскогразвоја ових земаља Насупрот томе, земља с резервном валутом стању је да својим националним новчаним системом финансира дефицит свог платног биланса, док друге земље, видимо, немају такве могућности.

Увезени капитал, познато је, најчешће се нерационално користи, а често и непроизводно, што не смањује увозну зависност и не јача акумулациони потенцијал националне привреде, а тиме и не отклања, или бар ублажава, дефицит платног биланса

Међутим, једна таква привреда с неконвертибилним новцем може да и директно делује на платно–билансну позицију земље кроз финансирање извозне привреде (и повећања извоза, те поправљање трговинског и платног биланса). Наиме, поред наведеног финансирања извозног сектора привреде, управо овде постоји могућност бескаматног, аутоматског кредитирања извоза из примарне емисије централне банке.

С друге стране овакав статус извозне привреде омогућио би стварно шире повезивање унутар привреде и отварање бржег процеса супституцијеувоза, што представља систем индиректног финансирања дефицита платног биланса кроз домаћи монетарни систем.

Овим се стварају основе за дугорочно финансирање извозие привреде, а не надградње, из емисије, кроз систем постепеног остављања ових средстава организацијама удруженограданатрајно коришћење за обртнасредства

Досадашњи систем кредитирања извоза тешко да је могао осигурати такав генерални заокрет (постепено, преко познатих услова у погледу дужине рокова, каматне стопе, висине покрића извоза и др.).

Сигурно је да је тешко дати позитиван одговор о довољном учешћу извозних кредита у укупним краткорочним кредитима банака (које се кретало од 16–33,6%), али исто тако и односу извозних кредита и оствареног извоза[449]

Монетарна политика је најчешће оријентисана на подржавање високе стопе раста, али и на стабилност привреде и уравнотежавања платног биланса Управо се монетарним рестрикцијама на сектору организације удруженог рада привреде настојало одржавати дефицит платног биланса под контролом и "на довољном нивоу". Међутим, таква оријентација је довела до последица, од којих ћемо истакнути само основне: недовољно снабдевање из увоза, неликвидност репродукције сектора привреде, осцилације и пад стопе раста и др.

Монетарна политика је заправо неутрализовала дефлационо деловање дефицита, уместо да је стимулација извоза осигуравала пораст дохотка и стварање домаће акумулацаије. Истина, без адекватне подршке фискалне политике и политике доходака, монетарна политика није у стању да осигура остварење ова два, обично конфликтна циља[450]

Често се истиче да се корени дефицита платног биланса налазе пре свега у диспропорцијагиа у развоју, високој домаћој потрошњи и мнфлацији која је знатно изнад просечне, бар у привредама које представљају главне спољнотрговинске партнере земље с дефицитом.

Непосорно је доказано да све већи раскорак у развоју сировинских прерађивачких грана у Југославији и политика отварања нових капацитета, оријентисаних готово искључиво на увоз сировина и увозну опрему, великим делом повећава коефицијент увозне зависности (средстава за репродукцију, посебно). Многи аутори су благовремено указивали на ову опасност,[451] али је таква развојна политика продужена и даље. Паралелно с тим, изостали су процеси технолошхог и развојног повезивња унутар привреде који би се јављали као неки облик концентричннх кругова развоја. Због тога све краткорочне мере економске политике на овом подручју нису могле дати жељенерезултате, с обзиром на то да се радило о фундаменталној неравнотежи и дугорочним структурним диспропорцијама у развоју. С друге стране дефицит платног биланса с монетарног аспекта последица је и инфлационих промена и све већег притиска на увоз.

---

449 Статистички билтен СДК, бр. 7,1976. и 3,1978; Индекс бр. 4.1982.

450 У деловању монетарне политике на платнобилансне односе обично се не узима у обзир наша специфичност, наиме, непостојање политике отвореног тржишта, неосетљивост привреде на промене каматне стопе, када есконтна политика иначе нема платнобилансне ефекте. Неразвијено финансијско тржиште и непостојање отвореног тржишта (јасно, тиме и његова неповезаност са светским) не може да осигура аутоматскн механизам деловаша камате к моиетарне полнткке на платнобилансно уравиотеж&вање. Због тога је наведени предлог у вези стимулације извоза непосреднији правац деловања, а сигурно и ефикаснији и селективнији.

451 Упореди др Н. Чобељић, др Б. Хорват и други још за 1960те године.

Висока стопа инфлације и врло развијени, потпуне отворени, систем дефицитног финансирањаразвоја[452] стварали су високу домаћу тражњу, што је опет омогућавало реализацију готово целокупне домаће производње, те стварање само маргиналног дела производа оријентисаних на извоз (често и под неповољним условима у односу на домаће тржиште, уз недовољне стимулансе у текућој економској политици, разна ограничења на страним тржиштима и сљ). Дефицит трговинског биланса се тиме само даље потхрањивао и продубљивао. Политика смањивања дефицита платног биланса тешко се може водити ако су годишње стопе инфлације јако високе (поготово ако су те стопе преко 3,5 пута изнад стопе инфлације у земљама партнерима у спољној трговини).[453]

На подручју унутрашњих финансија неопходно је вођење опрезне политике дефлациомирања домаће тражње, али врло селективно, да би се потпомогли процеси брже измене старктуре производње. У том погледу основни задатак монетарне и фискалне политике је "да смање инфлаторни притисак ефективне тражње и да омогућује релативно снижавање цена,[454] али уз снажно подстицање извоза, примењујући наведене методе.

Таква концепција и мере адекватне економске политике морају довести до постепеногуравнотежавањадомаћих и спољњих финансија Ово се посебно односи на монетарну политику која, оштро примењена у том правцу, редовно води рецесији, без падања цена Исто тако, либерална оријентација монетарне политике, уз високе годишње стопе раста монетарне базе, примарне ефекте даје у расту цена, после одређеног периода потпуно неизвесне и непредвидиве ефекте у дохотку и запослености, а тек потом, бар до сада, ефекте у платнобилансним односима

Стабилизација и консолидација спољнотрговинских односа органски је везана за стабилизацију домаћих токова, готово исто тако као што је спољна ликвидност једне отворене привреде органски везана за унутрашњу активност националног монетарног система Поред већ реченог, неопходно је посебно истакнути да инфлациона "навијеност цена" готово онемогућава контролу токова, извозаи увоза, "доводећи до све веће њихове дивергенције". Према томе, уравнотежавање глобалних односа понуде и тражње нужна јепретпоставка успостављања правилних пропорција између извоза и увоза, што представља неизбежну компоненту платнобилансне политике.[455]

Без регулиеања унутрашње тражње и потрошње није могуће вођење ефикасне спољнотрговинске политике. Само, овде ће свака земља

---

[452] Види др С. Комазец: Дефицитно финансирање, привредни раст и проблем инфлације, Финансије, Београд, бр. 7–8,1972.

[453] Подаци за ОЕЦД: Economic Outlook, бр. 15,1974, стр. 19 и Main Economic Indicators, бр. 4,1978. За Југославију СГЈ, 1974, стр. 314 и Индекс бр. 4,1975. На увоз из ових земаља отпада од 55% до 61% укупног увоза, а 36–42% укупног извоза (НБЈ, Годишњи извештај, 1976, стр. 21). На овај део интеграционе групације отпада 80–90% укупног дефицита трговинског биланса. Управо висока инфлациона неравнотежа не само да погоршава платнобилансну ситуацију већ доводи до отежавања прилива иностраног капитала, доводи до честог одлива капитала, посебно у ситуацији када, видели смо, камата представља све већи фактор прилива и одлива новца и капитала.

[454] Др М. Ћировић, оп. цит., стр. 203.

[455] Др Н. Чобељић, op. cit., стр. 227.

одмах себи најчешће постављати питање: (а) да ли је успорени раст цена и губитак у дохотку и запосленост цена коју треба платити за платнобилансну стабилизацију; (б) да ли стабилизовати привреду, уз цену падања стопе економског раста и запослености?

Инфлација се, познато је, јавља најпре делом као инфлација тражње, инфлација трошкова и структурна инфлација Овде бисмо, сматрамо, због наведеног разлога, требали пре свега активирати и изградити механизам фискалне политике и политике доходака–да би се пре свега кретање личних и других облика доходака везало за остварену продуктивност рада[456] Политика доходака, до сада стварно неразвијена, треба да се што пре угради у општи механизам уравнотежавања платног биланса, односно да буде ефикасна кочница у борби против инфлације трошкова[457] Ово се односи пре свега на њен одраз на кретање опште и заједничке потрошње, тј. њен одраз на платни биланс, на што до сада теорија и политика готово уопште нису обраћали пажњу.

У противном, дефицит платног биланса ће редовно бити потхрањиван диспаритетом домаћих и иностраних цена, посебно слабљењу извоза роба, те ће то и постати главни генератор дефицита трговинског, односно платног биланса Због слабљења конјунктуре на иностраним тржштима, као и због опадања конкурентне способности извоза наше земље већ неколико година, овим елементима треба посветити посебну пажњу. Даљње стимулативне мере, кроз економску политику, доводиле би сигурно до већих буџетских расхода и нове расподеле националног дохотка путем државног интервенционизма, што се тешко може прихватити, мада је све присутније у свету.

У основи успостављање унутрашње структурне и тржишне, а затим и монетрне равнотеже, претпоставка је било какве успешније трговинске, односно платнобилансне политике.

Југославија је са око 3.000 долара per capita прешла "праг" економског развоја" (чак и по новим ригорознијим схватањима од 800–1000 долара рег capita) и ушла у вишу фазу свог економског развоја. Она је данас у стању да ефикасније приступа смањивању степена поремећаја у унутрашњим и спољним финансијама и структурним диспропорцијама у развоју. Само, поставља се питање: колико се улаже стварних напора у том правцу, а не само економскополитичких ставова и прокламација

Политика дугорочног економског развоја и нови облици друпгтвеног планирања (договарања и самоуправног споразумевања) требало би да у највећем степену осигурају брз економски развој, боље коришћење инсталисаних капацитета и већу финансијску стабилност–све уз потребну ужу координацију активности свих економских субјеката у нашем систему, и

456

Др С. Комазец: Политика доходака и цена у процесу стабилизације великог економског система, Тржиште, новац, капитал, Београд, бр. 12,1975.

457

Др М. Ћировић: Уравнотежење платног биланса, Зборник спољнотрговинског пословања радних организација, Кшига і, Загреб, 1969, стр. 436.

то како у краткорочној конјунктурној политици, тако и у дугорочној развојној оријентацији.

Формирање великих технолошких и развојних (комплементарних) целина је значајан корак у бржој и безболнијој измени структуре производње и смањења увозне зависности.[458] То захтева одређена структурна усаглашавања и прилагођавања у процесу економског развоја. Неравнотежа платног биланса је пре свега резултат унутрашњих структуралних промена па је мало вероватно да ће се брзо и готово аутоматски такви односи мењати само на бази даље либерализације екстерне економије и домаћег тржишта. Дугорочна развојна политика, посебно оријентисана у правцу стварања тзв. концентричних кругова развоја, је једини прави пут изласка из тешкоћа и смањења хронично високог дефицита. Тржишна равнотежа се не може постићи и одржавати само мерама текуће економске политике, уколико постоји структурна неравнотежа у развоју и структурни поремећаји које треба плански и системски на дужи рок отклањати, али исто тако уколико постоји и стално висока монетарна неравнотежа с високим годишњим осцилацијама стопе монетарног раста, односно инфлациона неравнотежа

Развојну политику треба пре свга оријентисати на развој домаће сировинске основе, уз селективна ограничења инвестиција у секторима који су оријентисани искључиво на увоз сировина и опреме, али и постепену преоријентацију производње и супституцију претераног увоза робе те индустријску кбоперацију. Тиме би се остварило постепено растерећивање увоза. Овим се очито постижу два циља:

1. Отклањање структурних диспропорција, те унутршња концентрација привреде;
2. Смањење претеране увозне зависности, стимулација извоза (нови извозни капацитети), боље коришћење постојећих, повезивање унутар привреде у веће комплексне целине.[459]

Све ове мере морају довести од брзог пораста извоза (поред извођења радова у иностранству), дакле до експанзије извоза као једино исправне методе постепеног затварања "гепа" у односима "финансирања" дефигдата трговинског и платног биланса. Ове акције, међутим, неће бити могуће успешно проводити без адекватне планске компоненте у економском развоју.

Увођење административне контроле увоза не може дати жељене резултате, исто као ни код контроле инфлације. Овим мерама треба прибећи само изузетно, у случају када добијају стварно реторзивни карактер у односу на земље које прибегавају таквим мерама (али и због тога што ове мере снажније потхрањују домаћу инфлацију).

Супротно томе, увоз треба обавезно селекционисати, односно започете просеце пребацивања највећег дела робник и новчаних токова у односима с иностранством непосредно на организације удруженог рада у

[458] "Склоност увозу" наше привреде у периоду 1971–1976. године је између 0,22 и 0,32 а извозу ОДЗ до 0,16 (у односу на друштвени производ). Склоност увозу је готово двоструко већа, посебно у неколико последњих година (1975–1982. година).

[459] Види М. Чобељић: Равнотежна стопа привредног раста и услови за њено остварење, Београд, Економска мисао, бр. 4,1971.

привреди тј. убрзати процесе уравнотежавања и процесе концентрације у привреди, јер се преко тога може градити шира развојна и увозна стратегија. Ни данас не можемо бити задовољни тим токовима, мада су то претпоставке дубљих промена и рационалнијих токова новца, рада и капитала у односима с иностранством.

Измена девизног курса (до којег често долази) је само привремено "попуштање" притиска на платни биланс и девизне резерве, јер само наведене мере могу бити ефикасно средство у борби против дефицита, посебно на дужу стазу.

И дефицитни систем финансирања има све мање основа у даљем економском развоју, посебно у условима када се већ створио довољан домаћи акумулациони потенцијал (допуњен с иностраним капиталом), да би се могао даље толерисати, уколико се при томе жели већа стабилност домаћих финансија и постепено отклањање дефицита платног биланса. Ако постоје неке основе за дефицитни систем финансирања, онда је то сигурно сегмент извоза, због, с једне стране, његовог деловања на целокупни платни и трговински биланс, а с друге због мултипликативних ефеката извозд на домаћи производ, запосленост и др., као и бржу измену структуре домаће производње и потрошње.

Поред тога сигурно је неопходан све више и одговарајући степен координације економских политика на међународном плану, ако се жели проводити успешна борба против дефицита (паралелно с борбом против инфлације). Насупрот томе остаје затварање националних привреда, уз постепени прелазак више или мање отворено... у регионализме–који воде ограничењу светске трговине и развоја.

Досадашња анализа екстерне економије и природа дефицита указује на све већу потребу да се овом проблему, који, очито избија у први план савремених привреда мора дати много већи значај, посебно у тражењу праваца смањења дефицита и измене система финансирања тог дефицита

2. УВОЗ КАПИТАЛА, САВРЕМЕНА ИНФЛАЦИЈА И МОНЕТАРНИ СИСТЕМ

Економски, односно развојни и политички проблеми дефицита платног биланса налазе се у самом средишту интереса како земаља у развоју тако и развијених земаља. Проблем је посебно заоштрен правом "експанзијом" цена нафте 1973. године код развијених, док је код земаља у развоју то већ хроничан проблем, али с тенденцијом сталног кумулисања.

Дефицит текућег платног биланса земаља у развоју износио је 1970. године 8,3 милијарде долара, а у 1980. преко 60 милијарди. И проблем

дефицита платног биланса у Југославији постаје све изразитији, заправо објективна граница раста и стабилности, односно њихов лимитирајући фактор. Теоријски и економскополитички све више се поставља питање карактера дефицита и његове природе данас, те на основу тога могућност уравнотежавања екстерне економије.

Истраживања проблема дефицита платног биланса (као уосталом и осталих дефицита: буџета, емисије новца за финансирање дефицита биланса привредних субјеката и др.) све мање се поставља на платформи чисто теоријског разматрања и опредељивања за кејнзијанску или монетаристичку, или неку другу, концепцију о природи и могућностима отклањања дефицита, а све више у вези са економскополитичким мерама, могућностима отклањања дефицита и њихово свођење у реалне границе које одређени привредни организам, без великих тешкоћа, може поднети.[460]

Дефицит платног биланса (суфицит се не посматра данас као платно–билансни проблем) је, према данас доминантној концепцији, вишак укупних плаћања над укупним девизним примањима. Дефицит платног биланса је стога редовно последица дефицита у трговинском билансу, вишак увоза у односу на извоз роба и услуга Међутим поставља се врло интересантно питање: каква је данас природа дефицита и која основна противречја дефицит у себи садржи?

Дефицит се теоријски може посматрати и изучавати са два аспекта:

1. дефицит као чисто монетарни проблем,
2. дефицит као одраз агрегатне активности земље (економије у целини) у погледу стварања дохотка и његове потрошње $Y = C + I + G$, односно динамички $\Delta Y = \Delta C + \Delta I + \Delta G$.

С монетарног гледишта, дефицит и даље значи да је домаћи новац трансферисан у страну валуту, да је одлив на страној девизној власти (или земљи) већи од прилива девиза у истом периоду. Новчани биланс земље је редовно смањен, а девизне резерве редуковане (уколико постоје) на ниво стварних односа у платном и трговинском билансу. Тај девизни одлив, јасно, не може ићи у недоглед, он мора зависити од стања структуре девизних резерви и масе новца у оптицају у земљи, у односу на друге реалне агрегате привреде. Таква монетарна експанзија потхрањује одлив новца у иностранство те депресирање девизног курса

Реална концепција дефицита платног биланса заснива се на реалним токовима репродукције у националној и светској привреди. Дефицит и платнобилансна неравнотежа је последица неравномерног пораста продуктивности,[461] компензације кретања увоза и извоза, конјунктуре или депресије у светској привреди (фаза конјунктурног циклуса), односно неравнотежа у кретању агрегатне потрошње и дохотка у националној

[460] У општој клими дефицитног финансирања и стварања националних економија и развоја на дефицитима, што је управо последица утицаја кејнзијанске теорије раста, запослености и стабилности у овој кризи, ни једна земља не настоји да проводи политику постепене уравнотежености платног биланса (па ни буџета).

[461] Др М. Ћировић: Теорија уравиотежавања платног биланса, друго изд., Савремена администрација, Београд, стр. 118.

привреди, диспропорција у развоју привреда и др. Ова концепција данас доминира у теоријској мисли, мада је присуство прве концепције доста уочљиво, посебно у провођењу политике стабилизације привреде и политике уравнотежавања платног биланса.

Маса новца и преко тога, као и агрегатна потрошња у земљи, обично се подешавају преко националног кредитног механизма или другим облицима регулисања агрегатног трошења, као: личне потрошње, инвестциЈа и др., или пак повећањем агрегатних примања–преко пораста извоза или задужености у иностранству. Подешавање масе новца и потрошње у земљи према стању дефицита платног биланса је сложеније, посебно у случају када су девизне резерве слабије.

Оне морају бити "бар толике да могу да издрже почетни притисак", док друге економскополитичке мере корекције у сфери агрегатне потрошње у привреди не дају одређене ефекте, а делују, како је познато, само на дужу стазу. То значи да морамо видети у овом контексту у чему је значај монетарних резерви у процесу развоја одређене привреде и платнобилансне ситуације одређене привреде.

Девизне резерве (донедавно злато, СПВ и конвертибилна девизна средства) треба да чине "прву одбрамбену линију против потенцијалног дефицита", док се не почну осећати пуни ефекти других мера којима треба ставити под контролу кретање и опште регулисање агрегатне националне потрошње. Оне би требале бити увек толико снажне да издрже први притисак страних ималаца домаћег новца који га желе трансферисати у неку другу валуту и пребацити под "домицил" неке друге централне банке.

Ако су девизне резерве довољне, домаће монетарне власти се могу чак и дуже ослонити на њих, све док оне не попусте и ослабе, а тада су, пак, потребни дубљи захвати у сфери уравнотежавања производње, дохотка, расподеле и потрошње.

Монетаристички приступ уравнотежавања тражи стално прилагођавање девизног курса, јер привреди то омогућава да води "своју" политику инфлације, да искључи "увоз" светске инфлације. Промена девизног курса има превентивне ефекте на промене девизних резерви, док су ефекти на платни биланс краткорочног карактера. Према томе, јасно се може закључити да се ова теоријска платформа за остварење процеса уравнотежавања односи углавном на развијене земље са нижом стопом инфлације од светске, и с јачим девизним резервама, односно заусловеуједначених стопа инфлације у свету.

Девизне резерве својом висином осигуравају и одређену финансијску сигурност у којој су економски субјекти мање склони да беже од домаћег новца у стране валуте и друге вредности–али тиме, у ствари, само убрзавају кризу и тешкоће у платном билансу. Девизне резерве добијају улогу "амортизера" у спречавању наглих удара на националну привреду.

Како је према овој концепцији проблем дефицита платног биланса првенствено монетарни проблем, то значи да се он на крају ипак своди на одлив новца у иностранство. Последице су јасне–недовољне монетарне

резерве, које не могу прискочити у помоћ, па долази до бржег прилагођавања домаће економске политике насталом дефициту и хронично слабим девизним резервама. То се данас у већини земаља, с већим деловањем тржишта, проводи помоћу рестриктивно оријентисане монетарне политике.

Такву "филозофију" парирања дефициту данас углавном проводе развијене капиталистичке земље у којима постоји слободније кретање новца и капитала, конвертибилност валута и већа или мања ефикасност каматне политике.

Међународни монетарни фонд и развијене земље управо траже од земаља у развоју примену овакве "филозофије" понашања у провођењу националне економске политике. Наиме, у случају постојања хроничног дефицита платног биланса траже, дакле, провођење рестриктивне монетарне политике, обуздавање потрошње, уравнотежавање буџета и сл, што уствари више одговара развијеним земљама и не може се аутоматски применити на земље у развоју. Не може се применити због тога што ове земље:

a) жртвују равнотежу у платном билансу потребама ширења домаће потрошње и инвестиција,
b) проводе стални систем, дефицитног финансирања свога развоја, ц) имају хроничан дефицит платног биланса, а то значи сталну рестриктивну политику, што се сукобљава са циљем убрзаног (макар и неуравнотеженог) раста.

Релативно смањење нивоа цена, до чега мора доћи под деловањем такве економске политике, узрокује померања тражње са увозних (скупљих) на домаће производе, а ово, постепено, до успостављања платнобилансне равнотеже (наравно, под сасвим нереалном претпоставком–да је ниво цена и трошкова ова два круга земаља уравнотежен, продуктивност рада као и други макроекономски параметри).

Међутим, остаје и даље унутрашња неравнотежа са вишком националног новчаног дохотка, израженог у количини новца у привреди, што намеће потребу новчане контракције (вишка новца). Тиме се функција тражње помера према стварној висини друштвеног производа, али и оштрим негативним ефектима рестриктивне економске политике.

Тачка унутрашње и спољне равнотеже одређена је, пре свега, односом домаћег националног дохотка и потрошње, као и дозвољене композиције извоза и увоза, без промена девизних резерви.

Бржи раст цена редовно доводи до преоријентације тражње са домаћих на увозне производе, што онемогућава брзо успостављање равнотеже у платном билансу. Међутим, да би се при томе у земљи успоставила унутрашња динамична равнотежа, треба да се функција тражње помакне према висини формираног текућег дохотка, што се често покушава постићи новом тражњом. Нова тачка унутрашње и спољне неравнотеже је сада на вишем нивоу националног дохотка и запослености, али са свим карактеристикама дугорочне нестабилности и структурних поремећаја.

Дакле, ради се о допунској монетарној корекцији, која изазива инфалциони раст цена, недостатак робних фондова и притисак на додатни

увоз. Код оваквих земаља ограничења раста домаћих цена трансмитује се углавном аутоматски на бујање увозног вишка, односно генерирање или продубљавање већ постојећег платнобилансног дефицита. Отуда је платнобилансни проблем "првенствено монетарни проблем".

Ако пођемо од тога (апстрахујући за сада међународно кретање капитала) да је билансна позиција резултат односа кретања дохотка и агрегатне тражње, имаћемо:

$$B = Y - E$$

при чему је

B–блатни биланс, Y–национални доходак, E–агрегатна тражња. У том случају основни циљ националне економске политике требао би да буде усклађивање националног дохотка с агрегатном тражњом до тог националног дохотка.

То се теоријски може постићи на два начина: N

1. порастом производње (али не и номиналног дохотка који у себи садржи све инфлационе ефекте, који аутоматски доводе и до раста свих облика потрошње E),
2. ограничењем потрошње у земљи, уз дати или повећани реални национални доходак.

Али, као што знамо, доходак и потрошња су веома повезане величине. Пораст потрошње делује и на пораст националног дохотка и обрнуто. Овде се јавља познато деловање мултипликатора националног дохтока кроз склоност потрошњи.

Ако те величине повежемо, имаћемо следеће односе:

$$B = \Delta Y\,(1\text{-}e) – \Delta E,$$

при чему је "e"–гранична склоност трошењу датог дохотка; ΔY–пораст производње или дохотка с укључивањем мултипликатора, a–ΔE–аутономно смањење националне (интерне) потрошње.

Овај концепт лечења инфлационог процеса настао је на кејнзијанској теорији, данас углавном превладава у текућим економским политикама готово свих земаља (тако и наше), док је у отклањању платнобилансног дефицита заокрет учињен према квантитативној теорији–монетарним рестрикцијама, енормним повећањем каматне стопе и широким државним интервенционизмом на подручју девизних курсева и кретања капитала. Дуализам макроусклађивања је тиме достигао озбиљне размере.

Будући да један део националног дохотка редовно одлази за плаћање увоза, односно, још горе–за плаћање обавеза из ранијих зајмова и кредита, то ће од сваке јединице номиналног националног дохотка један део одлазити у ту сврху, рецимо за величину "m".[462] Тада имамо:

[462] Овај део одлива за плаћање потребног увоза у земљама у којима постоји процес кумулисања дугова и плаћања камата на камату (капитализацију дуга) и сам делује вишеструко негативно: а) одливом новца за плаћање текућег увоза; б) одливом из раније узетих доспелих зајмова; ц) у процесу реконверзије домаћег дохотка у страни долази углавном до додатног губитка

$$Y = \frac{B - E}{(1 - e) \cdot (1 - m)}$$

односно

$$B = \Delta У\ (lčče)\ (1\text{-}т)\Delta{\sim}E$$

Према томе, побољшање платног биланса може се постићи или политиком пораста реалног националног дохотка (производње) или политиком смањења, контракције, потрошње, или пак на оба начина. Јасно је да ће обе варијанте дати позитиван резултат на поправљање платног биланса само ако је:

$$e<1,$$

односно ако је "граннчка склоност трошењу" испод расположивог дохотка, мања од један. Кејнзијанска теорија процес уравнотежавања постављају на релацију смањења дохотка, смањења ефективне тражње и евентуално снижење цена.[463] Све то значи сужавање процеса репродукције и пад стопе економског раста,

У сваком случају данас је прихватљивије лечење дефицита платног биланса порастом производње и реалног националног дохотка него ограничавањем потрошње. Јер, ограничавање потрошње доводи, хтели то или не, до пада националногдохотка и запослености, што одудара од постулата савремене здраве економске политике свих земаља, а посебно земља у развоју. Жртвовати раст и запосленост равнотежи платног биланса само је одраз превазиђених коцепција уравнотежавања екстерне економије из класичног капитализма, које са савременим привредама и међународним економским односима немају никаквих додирних тачака.

2. Увоз капитала, дефицит и стопа економског раста

Данас све земље настоје водити свесну политику дефицита у текућем рачуну, посебно земље у развоју, мада такву политику срећемо и код низа индустријски развијених земаља, који се затим редовно финансира увозом капитала, јасно уколико за то постоје могућности.

Увоз капитала и дефицит дозвољавају да се одржи виша текућа стопа привредног раста. Тај увоз у ствари значи индиректно повећање расположивог националног дохотка и потрошње у периоду задуживања, мада се развој не може "увести" из иностранства.

националног дохотка, преко негативног кретања курсева земаља дужника, односно великог губнтка на курснмм разлнкама. Ове елементе кејнзијанска теорија уравнотежавања платног биланса, као и монетаристичка теорија уравнотежавања платног биланса, не узимају у обзир, посебно због тога што полазе од готово уравнотежених стопа инфлације у различитим земљама и равнотежних девизних курсева, иако то више не одговара савременим привредама.

463 Шире о наведеном проблему у књизи др Милутин Ђировић: Теорија уравнотежења платног биланса, друго издање, Београд, 1980, стр. 76–78. и 105–108.

Увоз капитала у извесном смислу привремено потискује у други план потребне корективне потезе економске политике, па и измену паритета националне валуте (девалвацију). Међутим, то одмах тражи и одговор на питање: колики може бити максимални дефицит по текућем рачуну, а да се не одрази негативно на стабилност, привредни раст и запосленост у земљи У једној затвореној привреди, дакле привреди без односа са иностранством, агрегатно трошење мора бити једнако националном дохотку:

$$Y = E$$

односно:

$$\Delta = \Delta E.$$

Јер, трошити се може само оно што је произведено у текућем периоду или претходном периоду (резерва). Најпре треба произвести, па трошити. Пораст издатака изнад националног дохотка у савременим привредама редовно је праћен пррастом цена, да би се поново ова два агрегата нашла у равнотежи ex post или пак променом висине самог националног дохотка.

Дакле, издаци се коначно изравнавају с националним дохотком, променом цена или претходном променом националног дохотка. Ако висина националног дохотка остане непромењена, а издаци порасту, онда се то може постићи само порастом цена Ако новчана тражења расту, а производња остаје непромењена, онда се то манифестује у порасту цена, дакле у инфлацији.

Теоријски посматрано, екстерно финансирање дефицита редовно је у савременој привреди праћено и саставом унутрашњег финансирања

Ако сада укључимо и тзв. унутрашње финансирање, онда је могућност издатака изнад националног дохотка могућа, али на два начина:

1. банкарским финансирањем–експанзијом банкарских кредита (потраживања), која се односи на земље с резервним валутама у свету (углавном долар САД), и
2. смањењем количине новца према националном дохотку, дакле оштром рестриктивном монетарном политиком.

За разлику од првог начина, који се своди у основи на креирање додатних платежних новчаних средстава, која се одливају у иностранство и служе као средство плаћања, а често и као извоз капитала, уз додатни прилив преко камата; у случају другог начина ради се о рестриктивној монетарној политици. Дакле, мања количина новца треба да омогућава реализацију датог друштвеног производа преко пораста брзине оптицаја новца

Рестриктивном монетарном политиком се настоје постићи два основна деловања: а) Интерно прилагођавање привредних токова кроз процес уравнотежавања масе новца и друштвеног производа, односно индиректно деловање на смиривање потрошње и њено свођење на висину расположивих робних фондова. Истина, овде је нужно имати у виду да се процес уравнотежавања треба да одвија у прилагођавању масе домаћег новца и домаћег друштвеног производа, док се додатна количина новца везује уз додатни увоз (негативни салдо) платног биланса, а не трговинског биланса

M > X). Наравно, у њиховој повезаности постоји обрнута пропорционалност. Због нееластичности цена, нееластичности увоза и нефлексибилности извоза рестриктивна монетарна политика, нпр. у земљама у развоју, делује ограничавајуће на домаћу привреду, док мале ефекте показује на екстерну економију. Стога је остао други правац деловања монетарне политике, наиме деловање преко каматне стопе на међународно кретање капитала Пораст есконтне стопе не доводи до обарања цена, како је веровала све донедавно грађанска квантитативна теорија, да би преко релативног снижења цена дошло до повећаног извоза, бграничавања увоза и лечења дефицита Пораст камата искључиво се данас користи као средство из постојећег арсенала мера државне регулације конјунктурног циклуса, а посебно у регулисању међународног кретања капитала.

КАМАТНА СТОПА, ИНФЛАЦИЈА И ДЕФИЦИТ ПЛАТНОГ БИЛАНСА РАЗВИЈЕНИХ КАПИТАЛИСТИЧКИХ ЗЕМАЉА
– у %, износи у милијардама долара –

	САД		В. Британија		Француска		З. Немачка		Италија		Јапан	
	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б
Есконтна стопа	5,5	13,0	7,0	14,0	6,0	9,0	7,0	7,5	5,5	16,6	6,0	7,5
Стопа инфлације	5,0	12,4	6,4	15,1	5,2	13,6	3,8	5,5	5,0	21,3	7,7	7,1
Просечна каматна стопа на кредите	6,8	13,4	6,9	14,7	10,5	15,2	10,5	10,3	8,0	16,9	7,0	9,5
Дефицит платног биланса	9,8	ОД	1,8	2,7	0,1	–31,1	0,9	–33,8		–2,7	–2,7	–10,0

А–1970 *Б–1980.*

Раст каматне стопе углавном је "изнуђен" претходним растом цена и тежњом да се успостави реална каматна стопа. То је индиректно признање грађанске теорије о немоћи примарног антиинфлационог деловања камате у домаћој привреди, што је због тога све више оријентисан углавном на екстерне ефекте.

Довољно је поучан покушај САД и В. Британије из 1981. године у лечењу инфлације и платног билансног дефицита драстичним растом каматних стопа, правим "ратом каматних стопа". Ефекти се за сада највише осећају на подручју пада инвестиција, ограничења потрошње, пада увоза, уз енормни раст прилива капитала и стални притисак тражње долара (али и исто такав стални раст курса долара, који делује у супротном правцу– ограничавању извоза, порасту увоза–неутралишући позитивне ефекте).[464]

У отвореној привреди сада је потребно укомпоновати и увозни вишак, пошто он са собом повлачи и обично појаву дефицита у платном билансу.

Вишак издатака изнад стварног националног дохотка, видели смо, могуће је неутралисати на три начина:

[464] Истина, такве мере праћене су и ограничавањем буџетских расхода у целини (осим војних), пореским олакшицама корпорацијама (чак за 25%) и сљ

1. Инфлационим растом цена,
2. Растом производње (националног дохотка), или
3. Увозним вишком (односно порастом дефицита платног биланса).

У отвореној привреди прилагођавање се не мора вршити променом цена или променом дохотка, проблем се најчешће једноставно решава тзв. спољним финансирањем. То се обично врши, како смо видели, увозом капитала у земљу. Дакле, најчешће се приступа комбиновањем унутрашњег и спољног финансирања

Ако је сада

$$E–Y = D,$$

или

$$D = Y–E,$$

или

$$D = E–Y,$$

онда је

$$E > Y.$$

Што се више дефицит покрива променом цена (снижавањем) променом реалног националног дохотка, односно банкарским (унутрашњим) финансирањем, то је мања потреба за екстерним финансирањем. И обрнуто. Међутим, ефекти једног и другог финансирања су потпуно различити за такву привреду, што је теоријски довољно истражено.

Девизни курс земље ће у том случају изражавати притисак, без веће промене, све док је спољно финансирање могуће без поремећаја, све док својим порастом не почне угрожавати девизне резерве (доспелим отплатама), односно док не дође до екстерне презадужености.

Максимални дефицит платног биланса у том случају биће једнак код отворене привреде (а то су данас углавном све) вишку агрегатних издатака изнад националног дохотка, умањено за онај део вишка који се може финансирати (кориговати):

a) Променама домаћих цена (инфлацијом),
b) Променама реалног националног дохотка (производње), и
c) Банкарског и монетарног финансирања у земљи:

$$D = \Delta E–\Delta Y\ (\Delta P + \Delta M).$$

Међутим, овакав данас уобичајен и најчешћи приступ лечењу платно–билансног дефицита резултат је монетаристичког приступа овом проблему, што је већ давно превазиђена теоријска платформа, мада и данас доминира у развијеним капиталистичким привредама. Све је то одраз напора апологетске буржоаске теорије која настоји да у оквиру постојећих структура

и институција капитализма решава данас нарасле проблеме дефицита–већ застарелим инструментима класично вођене економске политике.

Максимални дефицит се мора посматрати у функцији развоја и бржих измена структуре производње, привредне и социјалне структуре, што је присутно у свим осталим земљама (посебно у земљама у развоју). У том контексту максимални дефицит се мора ставити у функцију:

1. Достигнутог нивоа екстерне задужености,
2. Структуре дугова и његовог доспећа, односно службе дуга,
3. Могућности брже или спорије измене структуре производње и стварања веће независности од страног капитала,
4. Производне или непроизводне употребе капитала,
5. Снабдевености сировинама и енергијом, односно структурним карактеристикама привреде,
6. Структуре извоза и увоза и његовог значаја на светском тржишту и др.

Ради се, дакле, о структурним и развојним карактеристикама сваке привреде, најмање је то монетарни оквир понашања дефицита

Дефицит платне билансе резултат је пре свега стања и кретања националне економије, односа националног дохотка и потрошње, а затим укључености привреде у светске економске токове (Y–M) и деловања кризних процеса у светској привреди на ограничавање извоза, односно деловања целокупне депресивне фазе циклуса у светској (посебно капиталистичкој) привреди. Стога је ток домаћих издатака функционално везан с токовима у међународним економским односима сваке земље. Ово се посебно односи на све земље у развоју.

3. МЕЂУНАРОДНИ ТРГОВИНСКИ И МОНЕТАРНИ ОДНОСИ И “ПЛАТНО-БИЛАНСНА БАРИЈЕРА”

Познато је да између привредне структуре високоразвијених земаља и земаља у развоју постоје битне разлике.

Земље у развоју се налазе у светској привреди у подређеном положају, што је заоставштина колонијалне прошлости те су због тога још данас као аграрносировински “привесци” развијених суочене са потребом брзог и радикалног мењања своје привредне, друштвене и политичке структуре. Концепти и методе развојне политике земаља у развоју битно су другачије у односу на високоразвијене привреде, различито се постављају проблеми међународних економских односа, а различито је и деловање појединих

валутних, спољнотрговинских, антиинфлационих и других привредних мера

Од завршетка рата до седамдесетих година сматрало се да би требало да за све земље вреде иста правила и критерији развојне политике који су у Brettonwoodskim споразумима предвиђени за развијене капиталистичке земље. Требало би, дакле, да и земље у развоју, упоредо с либерализмом и мултилатералном трговином, практикују јединствене фиксне течајеве и конвертибилност валуте. Ни једна земља у развоју све до данас није могла успоставити конвертибилност, него је задржала или увела одређене облике девизне контроле.

Дугорочна платна неравнотежа као неизбежна последица привредне заосталости, с једне, и напора за модернизацију привреде путем повећних инвестиција увоза опреме и репроматеријала и сљ, с друге стране, није компатибилна с процесом успостављања конвертибилности, посебно у постојећем платно–кредитном светском механизму.

Због веома ограничених могућности повећања извоза, односно остваривања извозних8 прихода (ради се готово без изузетка о сировинским земљама), оне не могу брзо повећати ни висину, али ни мењати структуру извоза; њихов је извоз истовремено и под ударом дугорочне тенденције неповољног "terms of trade", али и заостајања раста цена примарних производа у односу на цене индустријских производа, чиме проблем односа потребног увоза и извозних могућности постаје основна детерминанта даљњег развоја.

Због неповољних односа размене и других разлога, стопа раста извоза земаља у развоју била је у читавом послератном периоду знатно мања од опште стопе раста светског извоза.[465] Непосредна последица тога је да се удео земаља у развоју у светској привреди стално смањује (посебно када се искључе земље извознице нафте).

Тако су сировинске земљеу 1961. години за исту количину примарних производадобијале 17% мање индустријских производа него у 1950. години.

Тек је у 1963. години, након једног деценија, дошло до побољшања односа цена за известан број производа примарних произвођача, углавном произвођача минерала, а затим од 1973. године код цена нафте, која је повећана са око 3,8 долара по барелу на 35–43 долара у 1981. години.

Изузев групе петролејских земаља и неколико великих извозника чврстих минерала, земље у развоју суочене су, дакле, с неизбежном "баријером платног биланса" коју у ствари чине трговинска и девизна ограничења.

Та су ограничења неизбежна и због ситуације у увозу. Већина земаља у развоју је у последњој деценији прихватила убрзање развоја привреда као основни циљ своје економске политике. Комплексни инвестициони планови изискују велики и све већи увоз опреме (трансфер технологије), као

[465] У годинама 1950–1980. просечна стопа раста извоза износила је (према статистикама UNCTADa):

–у високоразвијеним капиталистичким земљама 7,6%,
– у земљама у развоју 4,1%,
–у социјалистичким земљама 9,2%,
–у свету 6,9%.

и увоз сировина и материјала за новоподигнуте индустрије. Међународно финансирање по својој је висини недовољно, а по својим условима неадекватно да покрије увозне потребе које проистичу из инвестиционих програма, па се због тога повећава трговински и платни дефицит, а смањују девизне резрве већине земаља у развоју.

Код развијених индустријских земаља капиталистичког света концентрисана су у основи највећа средства међународних плаћања (60%).

Девизне резерве развијених капиталистичких земаља, са становишта трговинског биланса, још увек одговарају петомесечној вредности увоза, тако да су за покривање његових трговинских дефицита постојеће девизне резерве довољне. Проблем се, истина, може поставити и са становишта фундаменталне неравнотежелрговинског биланса или дугорочног диспаритета између стварне унутрашње вредности домаће валуте и званичног девизног курса, када нема резерви које би биле довољне да одрже такав трајни диспаритет девизног курса–на чему посебно инсистирају развијене земље.

И поред свега наведеног остаје да је распоред резервн потпуно неравномеран, као што је исто тако неравномерно распоређен к пораст резерви до којих је дошло у последњим годинама у покушајима реформе монетарног система. Тако 40% пораста у периоду 1972–1980. година отпада на пет петролејских земаља са 25 милиона становника, а даљих 45% на осам мањих земаља с укупним становништвом од 140 милиона. На преко 90 земаља у развоју отпада свега око 15% пораста девизних резерви. Девизне резерве већине земаља у развоју смањиле су се у току последње деценије у апсолутном износу, а поготово су се смањиле релативно, тј. у односу на висину годншњег увоза који резерве покривају.

Код Бразила је, на пример, покриће увоза девизним резервама опало са 39% на 26%, Колумбије са 23% на 16%, Мексика са 38% на 26%, Индије са 79% на 26%, Пакистана са 81% на 19%, Турске са 54% на 20%, Југославије са 24,1% (1972) на 14,6% (1979).

Учешће земаља у развоју у светским девизним резервама, мада показује тенденцију апсолутног раста, далеко заостаје иза развијених земаља. Тако је у 1969. години од укупно 76,6 милијарди девизних средстава на земље у развоју отпадало свега 15,2 милијарди или 19% (што је приближно једнако учешћу извоза и увоза ове групе земаља у светском извозу и увозу, према томе далеко испод потреба ових земаља). Девизне резерве у 1980. години у свету износиле су 345 милијарди СПВ, од чега на земље у развоју отпада 138 милијарди (39%), а без извозница нафте 64 милијарде (18%).

Релативни пад девизних резерви одвија се и по другим основама, иако мање видљивим:

a) Опадањем вредности долара на међународним тржиштима,
b) Развојем инфлације на тржиштима развијених индустријских земаља и падањем куповне снаге већ формираних резерви неразвијених земаља,

c) Бржим растом цена индустријских производа и опреме развијених земаља у односу на раст цена извозних производа земаља у развоју,

d) Врло израженом инфлацијом у земљама у развоју, која је три до четири пута просечно изнад стопе инфлације у развијеним капиталистичким привредама[466]

Тако у међународним економским односима земље у развоју неизбежно долазе под удар снажне државне интервенције на подручју спољне размене, у првом реду до ограничавања увоза, односно примене девизне контроле.

Овде се, међутим, не ради о апсолутном смањивању увоза, јер земље у развоју обично троше све мање своје девизне приходе, него о концентрацији увоза на покривање основних, нарочито инвестиционих потреба. Смањује се (понекад и драстично) увоз неесенцијалних потрошних добара, а форсира се увоз опреме како би се на тај начин убрзао привредни развој. Предност се даје и другим врстама есенцијалног увоза–сировинама, репродукционом материјалу и основним намирницама (житарицама).

Свака интервенција на подручју спољне трговине (контрола) одваја домаће цене од светских. Домаће цене одвојене од светских[467] значе да су се de facto формирали различити курсеви за различите врсте увозне и извозне робе, јер промена курса значи извесно "упросечивање" прилагођавања националних економија светским токовима. У правилу се различити курсеви службено не одређујуJ^нижи за увоз есенцијалне робе, виши за робу чији се увоз жели ограничити; нижи извозни течај за робу која се производи по ниским производним трошковима, виши течај за нове извозне производе итд.), мада се то постиже различитим инструментима То је основни систем вишеструких курсева (данас су, углавном, све земље прихватиле флуктуирајуће девизне курсеве). Ови курсеви великом броју земаља у развоју, служе као главна метода за регулисање структуре спољне трговине и система плаћања. Многострукост курсева још је потенцирана постојањем билатералних клиринппсих споразума којима се стварају различити курсеви за поједине земље. Флексибилни курс тиме постаје фиктиван, те стварно престаје бити регулатор увоза и извоза, док је његова функција аутоматског прилагођавања, због сталног дефицита платног биланса и слабих интервентних девизних резерви, редукована на чисто теоријску могућност.

Одвајање домаћих цена од светских појачава се и због инфлаииоиих тенеденција, које неизбежно прате провођење инвестиционих програма. Ово све и због тога што повећана домаћа тражња не може бити задовољена нити одговарајућом новом домаћом производњом, нити увозом (који је ионако подвргнут ограничењима). Поред тога, домаћа потражња се повећава

[466] Овакав раст цена истовремено је праћен и великим порастом домаћег новчаног оптицаја којим се покрива раст цена и унутрашњатражња. Насупрот томе, остваривање иностраног новца (девизних средстава), извозом је теже док је недовољан прилив светског новца све јаче изражен због потреба увоза. Дефицит текућег биланса, који се све брже шири, то најбоље илуструје.

[467] Због заостајања у реаговању курсева на промене стопе инфлације у овим земљама, јер курсеви тек ex post реагују, односно прилагођавају се већ раније насталим променама и односима цена. Ове проблеме заостајања у реаговању теорија је до сада недовољно изучила.

упоредо с повећањем становнихитва, нарочито градског. Истина, ова тражња великим делом није ефективна, често није ни у функцији развоја и "подстицаја стопе раста", она представља политички притисак који захтева увођење субвенционирања основних облика потрошње. Често се као метод користи за одржавање ниског нивоа надница и плата, уз неконтролисано брзи пораст домаћих увозних цена, што би теоријски требало да погодује порасту акумулације и изградњи индустрија за супституисање увоза, односно смањењу притиска на увоз. Инфлација је често у неким земљама у развоју праћена убрзаним оснивањем нових индустрија, али без основних претпоставки економског рентабилитета и перспективе развоја.

Политика "привредног раста с инфлацијом" предмет је озбиљне критике и савременој буржоаској теорији, која истиче да је ненбежна последица инфлације–социјална и полнтичка нестабилност, што само по себи искључује релативно брз и стабилак привредни развој.

На исти начин деловању инфлације у процесу раста приступа и совјетска теорија, истражујући посебно социјалнополитичка деловања инфлације.[468] Инфлација у земљи ствара шпекулацију и упућује капитал на шпекулативна улагања (некретнине, пласман у иностранство, злато и залихе). Бржи раст цена од камата доводи до одлива капитала у иностранство, до пада девизног курса. Због закаснелог деловања домаћег капитала у односу на инфлацију и брзо реаговање стварног капитала, негативно се одражава на платнобилансну ситуацију земље. Нарочито постају неатрактивне инвестиције за извоз. И код нових инвестиција у индустријске гране за супституисање увозаради сечесто о нерентабилниминдустријама. Искривљена структура цена ствара климу у којој је свака инвестиција "рентабилна".[469]

Инвестиције постају функција нестабилности и новог притиска на већ формирани дефицит платног биланса, а све мање функција привредног раста.

[468] Современнаја инфлјација: истоки, причини, противоречја, Мислј, Москва, 1980, гљ X и XI и Класовие аспекти инфлјациоиного процесса, Ме и Мо, Но, 7,1980. стр. 58.

[469] Оснивању нерентабилних индустрија нарочито доприноси комбиновање увозних ограничења за финалне производе с повлашћеним увозом сировина и делова Треба, наиме, имати на уму да разлике у курсевима за поједине категорије робе могу постићи огроман распон (У Бразилу је извесно време постојао распон 1:10).

4. ПЛАТНИ БИЛАНС И ИНФЛАЦИЈА– ПРЕИСПИТИВАЊЕ ДОМИНИРАЈУЋЕ ТЕОРИЈСКЕ ПАРАДИГМЕ

Инфлација у светској привреди не само да смањује реалну вредност добијеног финансијског капитала (уз посебну валоризацију реалних увезених добара) већ угрожава и извоз из земаља у развоју. На екстерном плану, брза инфлација у земљи у односу на светску има за последицу стално погоршавање платног биланса. Непосредна последица инфлације је, видели смо, бег од капитала,[470] смањивање извозних трошкова и повећане тражње увозних производа. Истина, извоз се форсира, а небитан увоз ограничава увођењем скривене политике вишеструких курсева, али су такви курсеви у пракси уопштено претерано високи и нереални, па већ због тога повећавају трговински дефицит, посебно настанком и деловањем система флуктуирајућих курсева. Извоз се фбрсира високим извозним премијама, што даље појачава инфлационе тенденције, односно раст платног дефицита. Тај дефицит повећава и продаја основних производа по ниским ценама, јер се због ниских цена повећава њена потрошња и увоз.

Политика и метода "зачараног круга" инфлације и платнобилансног дефицита захтева "финансијску дисциплину", тј. заустављање инфлације на унутрашањем и успостављање новог "реалистичког" флексибилног курса на спољном плану.

"Нова филозофија" антиинфлационе политике настоји се наметнути и даље земљама у развоју од стране ММФ и развијених капиталистичких земаља као класични антиинфлациони лек, а пре свега преко оштре дефлације, ограничавања новчане масе, високе каматне стопе и сљ, али и девалвације.

Таква терапија представља поједностављено апликовање "процеса прилагођавања" из високо развијених земаља на земље у развоју. Таква политика доноси више штете од користи, и то не само због наведене "платнобилансне баријере", која земљама у развоју онемогућава брзо повећање извоза, до каквог, под извесним условима, долази у високо развијеним земљама, које предузимају шире програме за уклањање платног дефицита,[471] већ због ограничавања раста. Земље у развоју због своје унутрашње структуре не могу на антиинфлационе мере реаговати оштром рестриктивномонетарном политиком као високо развијене земље, па такве мере углавном остају без утицаја на кретање капитала. Земље у развоју се истовремено оштро супротстављају таквој политици монетарних рестрикција,

[470] Према процени УН (World Economic Survey 1963, стр. 269), из земаља у развоју побегло је у периоду од 1957–1961. године укулно око 3,5 милијарде долара капитала.

[471] Добар пример за такву политику су мере монетарне и фискалне (политике) коректуре САД и В. Британије у покушају истовременог лечења инфлације и платнобилансне неравнотеже (дефицита) у току 1981. године.

залажући се за расподелу терета стабилизације на развијене земље. Оваква политика борбе само против инфлације и уравнотежавања платног биланса, коју данас воде капиталистичке земље, за земље у развоју представља додатни фактор погоршања положаја на светском тржишту и у борби против домаће инфлације.[472]

Изразито неповољна комбинација ефеката раста најбоље се може видети на примеру земаља Ј Америке.

БРУТО ПРОИЗВОД, ИНФЛАЦИЈА И ПЛАТНИ БИЛАНС
– у % –

	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.	1991.
Бруто производ	1,5	–1,0	–3,3	–2,8	–2,0	2,6	2,2	0,8	0,6	2,8	2,0
Производ рег capita	–0,9	–3,3	–5,6	–5,9	–1,4	–0,5	1,0	–2,0		–1,5	–1,0
Инфлација	60,8	85,6	130,6	154,0	65,0	198,0	142,0	120,1	118,0	98,0	82,0
Салдо платног биланса	–2,3	–19,8	–3,9	–2,6	–14,6	–9,0	–18,0	–16,0	–22,0	–27,3	–17,9
Плаћена камата према приливу од извоза	26,4	39,0	35,8	35,5	36,0	42,2	38,8	41,3	46,5	48,7	46,6
Спољни дуг	275,4	275,4	330.9	368,0	393,0	410,2	412,2	415,0	416.3	420,2	424,0

Извор: *ММФ и Светска банка* .

Нови токови у светској и националним привредама карактеристични су по битно измењеним међусобним односима. Наиме, каматне стопе и инфлација расту паралелно, без међусобног искључивања или неутрализовања, курсеви акција драстично падају, валутна колебања су често потпуно независна од односа националних привреда, и очекивања, док токови новца и капитала добијају нове правце и карактеристике у понашању. Паралелно с тим "монетарним парадоксом" у светској привреди, националне привреде су карактеристичне по вишегодишњим кризним фазама, високој незапослености и расту дефицита у свим сферама привредног организма

Монетарним корекцијама се жели парирати таквим негативним токовима, иако су позната више линеарна деловања монетарне политике. "Ескалација" каматних стопа само је спољна манифестација такве политике. Камата на "прима рате" достиже до сада незамислив ниво (осим у дубоким кризама) од 17–19%, а на остале зајмове и 22%, док зајамчена цена новца (есконтна стопа)[473] често прелази 13% код развијених земаља. Да ли је циљ ових мера само ограничавање раста новчане масе? Да ли цена новца жели да прати цену енергије и сировина? Да ли се жели да цена новца прати кретање цена осталих роба (реалне активе), уз остваривање позитивне шстивне каматне стопе?

[472] Фннансирање дефицита, Економска политика, бр. 125, од 22. VI1981, стр. 48.

[473] Познато је да је у последњим годинама, а посебно од 1968. године (од када се инфлација у ствари брзо развија), стопа раста новчане масе знатно изнад стопе раста номиналног, а посебно реалног друштвеног производа, што је само подстицало иначе набујалу ефективну тражњу. (Видети шире др С. Комазец: Инфлација и државномонополистички капитализам, Информатор, Удружење банака СРС, бр. 7–3,1976, стр. 7–23).

Циклична криза, која траје већ неколико година, преплиће се са структурном кризом капиталистичке привреде (али и земаља у развоју) и све бржом инфлацијом у свету.

Могу ли се оваквом, већ оспореном класичном теоријом каматне стопе регулисати привредни токови, осим делом инвестиције (у условима заштите високих каматних стопа) и међународно кретање капитала (ни једно ни друго се не односи на земље у развоју, осим у негативном смислу–преко све скупљег међународног капитала).

Др сада класично вођена антиинфлациона политика, посебно заснована на порасту каматне стопе и рестрикцији монетарне масе, показало се, узроковала је смањење привредне активности (пад друштвеног производа) и пораст незапослености. То преставља "терапију" која је и на социјалнополитичком плану веома тешка. О томе јасно говоре случајеви Аргентине, Индије, Гане, Југославије и других земаља, које су у последњој деценији започеле комплексне програме стабилизације ради смањења или обуздавања инфлације, с једне, и ублажавања платнобилансне неравнотеже, с друге стране.[474]

Обуздавање инфлације у земљама у развоју и свођење раста цена на раст цена у развијеним земљама остаје и даље стратешка оријентација њихове економске политике. Борба против инфлације остаје сталан захтев кога је неопходно повезан с напорима за уравнотежавање платног биланса.[475] Стабилизациони програми траже и мере за уклањање, односно смањење, деформација унутрашњих цена и мере за уклањање, односно смањење, спољнотрговинских и платних препрека. Таква политика је потребна и у случају умерене инфлације, код које врло често постоји опасност да прерасте у брзу инфлацију (хиперинфлацију) са свим њеним тешким последицама

У економској теорији често се истиче да између "умерене" и "оштре" инфлације постоје разлике. Превладава мишљење да до наведених негативних последица инфлације долази само ако постоји на дужи рок оштра инфлација.[476]

Теоријски и практичнополитички појам умерене, односно оштре инфлације, није довољно одређен. Разни аутори гаразличито третирају. Углавном се полази од тога да пораст цена, који не доводи до тежих последица (и који неки сматрају корисним), може у земљамау развоју довести до

---

474 Наведени конфликтни ефекти у програмима стабилизације донекле се подударају с расправама у економској теорији које су се развиле између монетариста и "структуралиста". Док први сматрају да је такорећи уз сваку цену потребно зауставнти инфлацију и постићи финансијску стабилизацију, јер у њој виде неопходан услов за привредни развој, за структуралисте је инфлација неопходан пратилац привредног и социјалног развоја.

475 По мишљењу структуралиста, само ће структурне промене, тј. индустријализација, оспособити земље у развоју да осигурају финансијску стабилизацију уз нстоврсмсно укидање трговнискнх и девнзнкх ограничења, и тиме отворити пут у брже уравнотежаван* платног бнланса. Ради компарације, наводимо да се стопа инфлације у 1980. годинн код развијених капиталистичких земаља креће између 6% и 12%, док код земаља у развоју она износи најчешће између 25% до преко 100%.

476 О наведеним проблемима видети шире у књизи: СтепаненкоСутомримаФедотов, Критика буржоазних и реформистских теорија валјутнофинансових отношених капитализма, Пауковна думка, Киев, 1979. стр. 34–159.

позитивних ефеката, чак већих него у развијеним земљама. Земље у развоју могу данас имати годишњи пораст цена од 10–15%, па и до 20%, а да при томе не долази до оштре инфлације, односно до развоја инфлационе спирале (хиперинфлације), док се за развијене земље углавном поставља "правило" да годишњи пораст цена не би требао прелазити 5% (релативно стабилна привреда). То се објашњава чињеницом да је привреда земаља у развоју у много мањој мери монетизована (однос између масе новца и у оптицају и националног дохотка износи у развијеним земљама у просеку 2:5, док у земљама у развоју то износи мање од 1:5). Стога се у низу докумената UNCTADa сусреће став да је умерена инфлација и с годишњим порастом цена од 10–15% пожељна и могућа, "посебно код земаља које су и код такве стопе инфлације имале истовремено високу стопу привредног раста дуги низ година". Међутим, овде се углавном ради о земљама са високим приливом иностраног капитала (додатна акумулација).

Поставља се питање: како у земљама у развоју у односу на високоразвијене земље (код којих данас антиинфлациони програми имају за циљ уравнотежење платног биланса, али не уз даљу либерализацију међународних економских односа) проводити ову политику стабилизације привреде, уравнотежења платног биланса и уравнотежења девизног курса? Тешко је и нереално у таквој новој филозофији понашања развијених земаља, и њиховог окретања својим властитим проблемима, ићи за пунијом либерализацијом спољне трговине и међународних плаћања. Нереално је и неоправдано у земљама у развоју водити политику пуног прилагођавања домаћих цена светским ценама, јер је то у условима све веће концентрације и центализације капитала (коју подстиче и све виша камата), праћено монополизацијом тржишта и монополског (односно државног) одређивања цена, само привид из либералног капитализма–наметнут земљама у развоју.

"Платнобилансна баријера", и други разлози и проблеми с којима се сусрећу све земље, већину земаља ће приморати да и у случају успеха стабилизационих антиинфлационих програма наставе с квантитатившм регулисањем спољне трговиие и међународних нлаћања–у знатно већем обиму него што то чине високоразвијене земље. Цене у земљама у развоју биће и убудуће у знатној мери одвојене и веће од светских, посебно због платно–билансне баријере, претеране задужености и зависности од развијених земаља, као и одбране од негативних утицаја светског тржишта Ефекти стабилизационих програма, и уопште успех антиинфлационих мера, као и мера за смањење трговинских и платних ограничења, у пресудној мери зависе од нивоа достигнутог развоја, стопе инфлације, висине дефицита, али и од износа и услова међународних кредита, који треба да укључују инвестиционе кредите као и евентуално одгађање отплата. Да ли је данас уопште могуће спречити драстичан пад привредне активности, те дугорочно одгађање извршавања инвестиционих програма, без којих нема процеса брзог раста, као и драстичан процес ограничавања тражње? Ово је данас једно од кључних питања економске теорије на које треба што пре пронаћи одговор.

Одгађање инвестиционих програма, односно настављање или обустављање програма развоја, представља и у овом контексту кључно питање.

Политика стабилизације и политика уравнотежења платног биланса, које у име финансијске стабилности и платнобилансне равнотеже иду тако далеко да на дужи рок обустављају извођење програма развоја, редовно се неповољно одржавају на динамику развоја.

Недовољно развијене земље морају стално ограничавати врло изражене инфлационе тенденције, истовремено постепено смањивати бројна ограничења у економским односима с иностранством те настојати да се не доведе у питање дугорочно провођење планова развоја, тј. нужно мењање своје привредне и друштвене структуре.

Тај постулат је веома тешко остварити у пракси. Тешко је одредити "у којем су степену рестриктивне антиинфлационе мере у одређеној ситуацији неопходне и где почиње граница изнад које долази до дугорочног заустављања привредног раста". Граница се најчешће одређује према моменту када су наведене мере у одређеној привреди већ довеле до обарања стопе раста и пораста незапослености. Међутим, тада је касно предузимати контра мере, јер су губицн већ нрисутни.

Истина, антиинфлагдаоне мере "потребно је предузимати без одгађања, тј. пре него те инфлапионе тенденције добију замах, пре него пређу у спирално кретање цена и трошкова, пре него што се унутрашњи ниво цена у целини одвоји од светских и пре иего rarra службени течај постане фиктиван. Антиинфлациона терапија је потребна пре него што инфлацнја пређе у отворену инфлацију".[477] Ово пре свега због тога што земље у развоју не смеју дозволити да им девизни курс у односу на светске цене постане нереално висок (јер се тиме дестимулише извоз, подстиче увоз, брзо расте платни дефицит), већ се он мора девалвирати, често и антиципативно.[478]

Нови стимулативни, а не равнотежни, девизни курс треба осигурати, додуше ограничено, али позитивно, деловање у правцу повезивања домаће и светске привреде и стога на перманентно прилагођавање курса "треба гледати као на методу за лакше остваривање дугорочног процеса конвертибилности, односно либерализације спољне трговине ових земаља".

Монетарне, фискалне мере и мере прерасподеле националног дохотка (које у овим земљама потпуно изостају) и друге мере за уравнотежавање платног биланса имају значајне и краткорочне и другорочне аспекте. Те су мере стога битан део програма политике земље, па према томе зависе од општих, привредних кретања у свакој земљи. Ефикасност мера политике

[477] Такав процес спиралног кретања цена и трошкова посебно је дошао до изражаја у нашој привреди у последње две године, када се наведена спирала јавља као потпуно одвојени процес од страних робноновчаних токова и односа у привреди.

[478] На подручју кредита корелат изнесене валутне политике састоји се у одржавању високих каматних стопа, тј. битно виших стопа него у високоразвијеним земљама. Међутим, такву политику високе цене новца и кредита није у могућности да проводи готово ни једна земља у развоју због високих трошкова пословања и даљњег опадања конкурентске способности, убрзања инфлације, док би прилив капитала, због несигурности, политичких односа и др., потпуно изостао (под мотивом камате).

уравнотежавања платног биланса зависи и од ставова иностранства, тј. од спремности других земаља да такве мере прихвате и, са своје стране, такве напоре помогну трговинским и кредитним олакшицама

Увођење система пливајућих крусева, сматрало се, омогућиће свакој земљи да води самосталну економску политику, без обзира на платнобилансну ситуацију ("лимит платног биланса"), а то значи да би овај систем девизних курсева требао изоловати националне привреде од утицаја светске инфлације и поремећаја светског тржишта, те истовремено омогућити истицање у први план политике остваривања оптималне стопе раста, пуније запослености и релативне уравнотежености привреде. У ту функцију се ставља девизни курс и платнобилансна" оптимална неравнотежа."

Увођење пливајућих курсева, према монетаристима, довешће брже до стабилизације валутне сфере, бржег ликвидирања оштрих диспропорција у платним билансима, ослабиће истовремено инфлацију и њен извоз у свет. Постављање валутнофинансијске сфере на систем функционалних девизних курсева у себи садржи елементе борбе против политике неограниченог државномонополистичког регулисања монетарнокредитне и валутне сфере, као и јаче истицање стихијности тржишног механизма и јачања неолибералистичких идеја.

5. ДЕФИЦИТ ПЛАТНОГ БИЛАНСА И ПЕРМАНЕНТНА МЕЂУНАРОДНА МОНЕТАРНА КРИЗА

Платнобилансна неравнотежа земаља у развоју је последица структурне кризе и врло развијених потреба, а мање је то краткорочни феномен и чисто монетарни проблем–на што указују развијене земље и ММФ. У решавању платнобилансних проблема земаља у развоју, Међународни монетарни фонд захтева примену већ класичне "монетарне филозофије", наиме рестриктивну монетарну политику, што је апсолутно неприменљиво за земље које траже бржи раст и све већу потрошњу, односно инвестиције.

Готово све земље у развоју, видели смо, суочене су са "баријером платног биланса", дефицитом, који намеће и неопходност примене одређених царинских и трговинских ограничења. У процесу индустријализације, који је обухватио највећи део ових земаља, јавља се проблем све већих потреба увоза опреме, али и увоза сировина и репроматегжјала, неопходних за нове индустрије (посебно код земаља увозница нафте).[479] Како домаћа стопа

[479] Увоз опреме у већини неразвијених земаља креће се око 40% домаће бруто инвестиције, што је огромна увозна зависност у процесу индустријализације ових земаљв, То се, с друге стране, одражавана драстично снижавање увозапотрошне индустријске робе. (Видети податке за низ

нето акумулације (5–15%), са неадекватном структуром располагања и нерационалном употребом, није довољна да задовољи такве инвестидионе притиске–јављају се до сада редовно три непосредна ефекта:

1. прерастање "инфлационе пресије" у отворену инфлацију,
2. хроничан дефицит платног биланса и стално смањивање девизних резерви,
3. стални раст спољних дугова, односно процес кумулисања дугова Поред познатог проблема потпуно неравномерно распоређених девизних резерви у свету, код земаља у развоју настаје и додатни проблем. Код већине земаља у развоју дошло је и до апсолутног пада девизних резерви, а посебно ако се оне ставе у однос према оствареном увозу, што смо већ раније запазили.

Питање распореда средстава међународне ликвидности представља данас један од највећих проблема савременог света. Концентрација монетарних резерви извршена је код неколико развијених земаља, а концентрација дефицита и потреба за увозом које би омогућиле процес индуетријализације и развоја–концентрисана је код великог броја земаља у развоју.

Распоред монетарних резерви постала је критична тачка међународног монетарног система Само неколико појединачно узетих развијених земаља (нпр. СР Немачке, САД, Јапан) имају готово исто толике монетарне резерве, као све земље у развоју (изузев неколико земаља извозница нафте), а то су управо земље с хроничним дефицитом платног биланса и снажним притиском увозних потреба Постојећа расподела међународаих резерви не обећава неке видне промене у том правцу. Дефицит текућег биланса земаља у развоју данас се креће између 40–50 милијарди долара, док увозна опрема учествује у домаћим бруто инвестицијама с преко 40%.

Према подацима УН, дефицит између девизних прихода и потреба плаћања потребног увоза 1980. износио је 63 милијарде долара, а то је готово 50% постојећих девизних резерви свих земаља у развоју. Ове земље стога морају прибегавати неком облику "затвореног развоја" и билатерализму као јединим облицима излаза из ове веома неповољне ситуације, односно политици "ослањања на властитите снаге", како се то данас посебно наглашава Део насталог јаза може се покрити либерализацијом трговине и повећањем увоза развијених земаља из земаља у развоју, а делом повећањем међународне финансијске помоћи овим земљама. Разлика између домаћих инвестиција и штедње у 1980. (према процени УН) износиће 34 милијарде долара, а у 1981. преко 56 милијарди.

Највише су тим односима погођене земље у развоју које не располажу нафтом, док развијене земље донекле могу да повећају цену нафте и своје дефиците финансирају лаким приступом на тржиште капитала.

земаља: UN Presses and Problems of Industrialization in Underdeveloped Counttries, New York, 1965, Sales No 55, II стр. 144).

ДЕФИЦИТ ПЛАТНИХ БИЛАНСА ОСНОВНИХ ГРУПА ЗЕМАЉА У СВЕТУ

	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
OECO	2,5	–37,5	–6,3	–2,6	–32,0	–25,0	–17,0	–60,0	–50,0	–46,0
OPEC	5,0	61,3	34,0	42,3	40,0	35,0	15,0	56,0	115,0	95,1
ZUR	–7,5	–24,0	–39,5	–26,5	–33,5	–22,5	–41,0	–63,0	–60,0	–100,0

Прогноза *ММФ*

Према подацима ММФ, земље OPEC имаће у 1981. суфицит платног биланса од 115 милијарди долара, земље увознице нафте дефицит од 70 милијарди, а замље OPEC дефицит од 60 милијарди и земље SEV дефицит од 10 милијарди долара. У 1982. години, према свим прогнозама, положај земаља у развоју (неизвознице нафте) ће се даље погоршатн

Из структуре девизних средстава земаља у развоју, запажа се да готово 78% чине резерве у конвертибилним девизама, што уз напред наведене проблеме у дисторцији цена, значи да земље у развоју кроз монетарне резерве траЈ"но кредитирају развијене индустријске земље, посебно САД и В. Британију (али и остале земље Западне Европе).

У таквој констелацији економских и трговинских односа у свету, посебно потенцираних новом монетарном кризом земаља у развоју, остаје на располагању извесне могућности за превладавање "баријере платног биланса" и "потреба економског развоја". Пре свега, остаје и даље нужност увођења "линка", а то значи повезаност између формирања међународних лшшидних средстава (редовних специјалних права вучења) и финансирања земаља у развоју. Оптимално решење за ове земље било би кад би се целокупна маса свих срдстава, која се повремено креирају, у потпуности трансформисала земљама у развоју. Постоји и мишљење да би ова средства могла да се уступе у међународним финансијским институцијама, али ради финансирања развоја земаља у развоју (пре свега њихових развојних програма).[480]

У реформи међународаог система стварно се мора одлучније кренути на све већу афирмацију "специјалних права вучења" и њихово повезивање за помоћ и финансирање земаља у развоју.

Повезивање специјалних права вучења и допунских права вучења за потребе финансирања земаља у развоју, дакле спајање монетарне и развојне функције СПВ (линк), наишла је на велики отпор развијених земаља, због некаквог "страха" да бн се овим још више потхрањивала светска инфлација, као и да би се ова средства нерационално користила.

[480] Предлози за сада нису прошли ниво чисто теоријских расправа, јер се концепт "линка" још не третира као прихваћено решење, будући да постоје и супротни ставови, посебно око развијених индустријских земаља. Истина ММФ је у току 1981. одобрио употребу СПВ за трансакције везане за финансирање привредног развоја (помоћи земљама у развоју). Земља која користи ова допунска СПВ моћи ће их заменити кодММФ за потребне девизе, као и за покриће трајног дефицита платног биланса. Земље у развоју гоишње губе око 16–18 милијарди долара на неадекватним односима размене, што је готово једнако укупној годишњој финансијској помоћи које ове земље добијају од развијених земаља и међународних финансијских институција.

Ако се не буде уважавао овај елемент, сваки нови систем имаће карактер регионалног (стварног западног система), а не правог светског система.[481]

Проналажење додатних извора за финанснрање дефицита платних биланса и даље остаје централно питање положаја земаља у развоју, као и предлог ових земаља да се приступи емисији нових 12 милијарди СГТВ годишње, уместо досадашњих 4 милијарде, што иначе наилази на велики отпор развијених земаља. Ово је вероватно због тога што се још не виде ефекти борбе против инфлације, потребе међународне ликвидности, као и веза креирања СПВ са светском инфлацијом. До тада се решења не могу очекивати.

Нови међународни монетарни и економски систем стога треба да у највећем степену узме у обзир развојне интересе и међународни трговински и платни положај земаља у развоју. Ако се то не догоди, тешко ће бити у стању да реши нагомилане противречности све већих потреба ових земаља за монетарним резервама и све мањих стварних могућности да до тих средстава стварно дођу–због све неповољнијег положаја примарних производа на светском тржишту, с једае стране, и сталног погоршања "terms of trade", с друге стране.

Процес сталне либерализације и развоја трговине уопште зависиће од тога какав ће бити нови монетарни систем, односно нова основа на којој ће се одвијати будући трговински и платни односи Битно је да је схваћена међузависност монетарних трговинских или фиксних паритета, потпуно флексибилних курсева, јер они чине основу за изградњу знатно еластичнијих ("савитљивијих") фиксних паритета (веће маргине флуктуирања курса, уз често, али мање промена или стална подешавања паритета). Овакав приступ, истина, одговара земљама у развоју због чињенице да би им потпуно флексибилни девизни курсеви веома брзо свели девизне резерве на минимум, а чврсти, "брањени" курсеви не могу одговарати, јер су "неспојиви са стално високом стопом инфлације" и перманентним, често и конкурентним девалвацијама[482]

Данас у већини развијених земаља постој и висок ниво експанзивног импулса, што је великим делом резултат интензивног инфлационог притиска који готово пуну последњу деценију влада у овим привредама. Вишак тражње постаје општи феномен, за који није до сада знала класична

[481] Данашња монетарна ситуација у свету врло је компликована. Од 10 најважнијих валута, сада 4 флуктуирају, 3 имају двоструке курсеве, а у великом су порасту и разни облици увозних ограничења, расте монетарни интервенционизам, посебно у односу на кретање капитала и понашање курсева Тешко је стога очекивати да ће овај проблем бити брзо решен, посебно због тога што се генерише из сталне конкурентске борбе и структуре међународне трговине постојећа три главна светска поручја, с једне стране, а с друге стране–што је постојећи златнодоларски стандард стварно већ срушен, а да нису истовремено изграђене ни основне контуре будућег светског монетарног система.

[482] «Са овим се... манифестује повезаност монетарне и трговинске политике, што је већа ригидност курсева тим је већа опасност од продора протекционизма и обрнуто. Нови монетарни систем се следствено прилагођава императиву либерализације као предуслову привредног раста у условима веће међузависности националних привреда». (Др Ристић: Повезаност међународне монетарне и трговинске политике у светлу преговора ММФ и GATT; Тржиште новца и капитала, Београд Институт за спољну трговину, бр. XI, 1973, стр. 12).

као ни посткејнзијанска теорија, док је марксистичка економска теорија полазила редовно од невољне тражње претеране понуде робних фондова (хшерпродукција) слободног кретања новца и калитала То пред савремену теорију све више поставља захтев истраживања нових односа у условима сталних дефицита "хиперпродукције новца" и нарасле тражње с дефицитима у свим секторима привреде.

Инфлациони импулси стварају непосредне ефекте:

a) у већини земаља у развоју јер доводе до већих или мањих дефицита у платним билансима;
b) у осталим земљама–јер доводе до све бржег раста цена, знатно бржег у односу на све претходне године

Ово је требао бити један од значајнијих елемената који би довео до пораста извозних могућности земаљау развоју, али уз истовремени постепени издазак развијених капиталистичких земаља из садашње дубоке рецесије (кризе).[483]

Поред наведених, чисто платно–девизних проблема који се све више заоштравају, неопходно је истакнути и неке друге, "чисто трговинске". У последњих неколико година продаја прерађених производа постала је најдинамичнији извозни сектор земаља у развоју и сектор с најбољом перспективом. Према мишљењу радне групе формиране на састанку Савета OECD, посебно се истиче потреба отварања тржишта развијених земаља за све производе неразвијених и отварања светског тржишта уопште.[484] У том смислу препоручује се цели низ мера:

1. У клањање квантитативних ограничења код развијених индустријских земаља капиталистичког света
2. Давања. преференцијала али без обавеза реципроцитета
3. Помоћ у развоју извозне индустрије, у истраживању тржишта прилагођавању производа иностраној тражњи.
4. Нето већи прилив иностраног капитала у земље у оазвоју, уз побољшање услова кредита и подстицај стопи економског раста[485]

Тиме су истовремено и дати правци за превладавање основних нагомиланих супротности у сфери међународне трговине и трговинских односа, из чега следи и неминовна измена постојећих међународних монетарних финансијских односа Истина, то је у највећем степену кидања и с досадашњом филозофијом "трговања и развоја", задржавања постојећих међународних токова инвестиција и инструмената, односно задржавања постојећих међународних економских и монетарних односа, која су дубоко укорењена код развијених капиталистичких земаља. Због тога ће требати

[483] Земље у развоју као главне извознице сировине углавном сујаче погођене рецесијом у капиталистичким привредама. Када је конјунктура повољна, редовно долази од бржег раста цена примарних производа земаља у развоју, и обрнуто, у случају рецесије.

[484] OECD, Трговинска политика и међународни економски односи, март, 1972 («Рејов извештај»).

[485] О проблему кризе међународног финансирања објављена је бројна литература у последњим годинама, посебно у погледу услова под којима се капитал прилива у земље у развоју, али и у погледу недовољности ових средстава. Иако наведенн проблем улазн у састав проблема који смо овде изучавали и чини његов органски део, овде га нећемо посебно разматрати.

у том правцу уложити доста напора, више организованости и јачања круга земаља у развоју, али и знатно веће разумевање од од стране хруга развијених индустријских земаља за један неминован процес који је настао и који се развија с доста отпора, управо од стране развијених капиталистичких земаља.

6. РЕКОНВЕРЗИЈА ИНОСТРАНОГ ДУГА И ПРОЦЕС ДЕКУМУЛИСАЊА ИНОСТРАНЕ ЗАДУЖЕНОСТИ

Основно стратешко питање које се поставља пред сваку националну економију јесте: Колики је капацитет задуживања од почетног интервала задужења до момента када престаје потреба за страним зајмовима и акумулацијом, одноено када земља постаје способна да на основу своје властите акумулације одржава даље самосталан економски раст?

Теоријски се могу издвојити три периода (фазе) задуживања и декумулисања дугова,[486] односно различитог односа приврдног раста и секвенци дуга

У првој фази (која одговара нижем степену развијености) привреда се задужује не само да би покрилајаз између неопходних инвестиција и домаће акумулације већ и за отплате и камате по спољњим дуговима Екстерна задуженост стално расте, а закон кумулисања дугова и плаћања камата на камату (капитализација дуга) долази од пуног изражаја.

У другој фази развоја (која одговара развијенијој привреди и на вишем степену развоја) маса домаће бруто акумулације се повећава и изједначава са домаћим инвестицијама Домаће инвестиције се покривају из домаће акумулације, али се привреда и даље задужује у иностранству ради осигурања средстава за отплате зајмова који су се кумулисали у првој фази.

На одређеној тачки развоја, везаној за адекватну политику расподеле националног дохотка и мере економске политике, могуће је одвајање једног дела акумулације за отплату камата по екстерном дугу, мада се не врши нето отплата дуга из тог основа. “Стопа иностраног задуживања почиње да опада, а на крају овог стадијума инострани дуг достиже свој врх и престаје даље да расте”, уз брже релативно опадање према националним агрегатима привреде.

Трећа фаза је карактеристична по томе што се у њој домаћом акумулацијом финансирају домаће инвестиције, при чему се један део одваја и за плаћање камата по ехстерном дугу. Вишак остварене акумулације у одаосу на

[486] Овакву концепцију је неддавно израдила Међународна банка за обнову и развој и Међународно удружење за развој (ИДА).

инвестиције и плаћање камата омогућава привреди да почне с амортизацијом дуга, без обарања стопа раста, смањивања националне потрошње и пораста незапослености рада и капацитета. Цшслус екстерног задуживања тиме је завршен. Инострани капитал је омогућио да привреда уђе у развојну фазу, при чему се даљи раст одржава интерном акумулацијом. Циклус је различит од земље до земље, јер постоје привреде с врло неповољним, као и оне са врло повољним условима развоја Сиромаштво привредних извора и осталих потенцијала може појединим земљама до крајности отежати излазак из прве фазе описаног циклуса, као што и поједане земље које успевају у процесу раста, могу и саме почети с извозом капитала, а да при томе не смањују своју екстерну задуженост, већ и даље настављају с позајмљивањем у иностранству.[487]

На основу формираногматематског модела, успостављају се и међусобни односи основних макроекономских варијабла у процесу раста Иако се ради о симплификацији стварних односа, модел се стратификовано користио на примеру низа неразвијених привреда Стопа раста друштвенбг производа је 5% (што представља брз привредни раст, према међународној класификацији стопа и брзина раста), а задржава се у целом циклусу задуживања Стопа бруто националне акумулације износи 10%, а маргинална стопа акумулације 20%, што значи да ће се средином циклуса ова стопа кретати на висини од 15%. Коефицијент капитал–доходак је 3:1, и остаје констанатан (једна јединица бруто капитала доноси привреди 3,3 јединице дохотка). Стопа инвестиција би морала износити, под датом претпоставком, 14% бруто производа, а како је »интерна стопа акумулације 10%, то значи да би се око 33% националних инвестиција формирало увозом капитала Приходи од извоза износе 10% дохотка, док је стопа раста извоза4% годишње. Просечна камата на инострани капитал је 6%, а рок отплате 15 година

На основу таквих претпоставки, циклус задуживања и реконверзије иностраног у домаћи акумулациони потенцијал трајао би 36 годшга, с тим да би задуживање расло 25 година, док би процес опадања дуга трајао десет година, у последњој години би се завршило с отплатом. У првих 15 година прилив капитла би се користио за покриће разлика инвестиција и штедње, као и за покриће обавеза по екстерном дугу. Следећих десет година развоја оспособљава привреду (под претпоставком да су се средства рационално и производно користила) да из домаће акумулације финансира инвестиције, уз постепено стварање вишка средстава–из којег ће се финансирати један део обавеза по дугу. Трећа фаза је способност привреде да из домаћег акумулационог потенцијала финансира домаће инвестиције, плаћа камате и отплате по екстерном доспелом дугу.

Посеона пажња у свакој привреди мора се поклонити односу обавеза по дугу (отплате и камате) и понашања извоза акумулације, увоза и националног бруто производа Јер, свако задуживање у иностранству изазива одлив националног дохотка за висину плаћене камате по служби дуга. То оптерећује национални доходак и акумулацију привреде, јер таква плаћања

[487] Др С. Комазец: Теорија и политика економског развоја, ФВТ, Загреб, 1973, стр. 193.

се могу трансферисати у иностранство само на основу: пораста извоза, ограничавања увоза или новог задуживања у иностранству. Чврсте обавезе по екстерном дугу и несигурност, праћени великим осцилашцама извоза нееластичност увоза–доводе до великих тешкоћа у одржавању екстерне ликвидности иривреде.

Раније је стварни капитал био концентрисан у гранама оријентисаним на извоз, док данас то није случај, јер је коришћење капитала углавном под доминантном развојном политиком земље дужника То истовремено ствара два негативна ефекта прво, повећава се премија за ризик од депресије и других неповољних привредних кретања и, друго, одваја се служба коришћења и обавеза по дуговима (мада се, индиректно, велики део средстава инвестира у индустрију и гране за супституцију увоза), терет службе по дугу расте све брже у свим привредама То је последица све већег прилива иностраног капитала, лаког задуживања нерационалног н непродуктивног коришћења ових средстава, изостанака доходних ефеката ниске доходне стопе и стопе акумулације, а, с друге, врло ригидних обавеза по отплати дуга, високих камата, кратких рокова и сљ, али и слабог извоза који редовно знатно заостаје иза увоза (хронични дефицит трговинског и платног биланса).

ГЛАВА ЧЕТВРТА

МЕНЏМЕНТ ДЕВИЗНИХ КУРСЕВА

1. УПРАВЉАЊЕ ДЕВИЗНИМ АРАНЖМАНИМА

Студија ММФ ”Развој међународних девизних и платних система” недвосмислено потврђује светски тренд либерализације у међународним плаћањима и трансферима, и флексибилни карактер девизних аранжмана земаља чланица ММФ. У структури аранжмана о одређивању вредности домаћих валута према иностраним идентификовани су одређени типови могућих валутних режима, и то:

1. везивање за појединачну валуту,
2. мешано (композитно) валутно везивање,
3. ограничена флексибилност према појединачној валути,
4. ограничена флексибилност у оквиру заједничких аранжмана,
5. већа флексибилност путем ррилагођавања према индикатору,
6. већа флексибилност путем руковођеног флотирања и
7. пуна флексибилност преко независног флотирања

Везивање за појединачну валуту је карактериситчно за земље које своју валуту везују за најважније светске валуте, а у првом реду за амерички долар Вероватно због тога промена паритета није честа у земљама које везују своје валуте за долар. Готово више од 30% земаља у развоју примењују ове аранжмане.

Композитно (мешано) валутно везивање карактеристично је за земље које везују своје валуте за корпу валута главних трговинских партнера да би обезбедиле стабилност.

Ограничена флексибилност према појединачној валути рефлектује вредност валуте, која се одређује у оквиру-одређених маргина везивања (што иначе практикују одређене земље Блиског истока).

Ограничена флексибилност у оквиру заједничких аранжмана валоризује се унутар ЕМС. Овај режим је укрштен између везивања индивидуалних валута ЕМС "једне према другој" и флотирања свих валута заједно око осталих валута изван ЕМС.

Већа флексибилност путем прићагођавања према индикатору рефлектује режим у коме се валута аутоматски прилагођава променама у одабраним индикаторима, односно у заједничком индикатору, који номинује ефективни девизни курс. А то, пак, одражава инфлационо прилагођавање валуте према фундаменталним спољно-трговинским партнерима.

Већа флексибилност путем руковођеног флотирања репрезентује процес у коме централна банка детерминише девизни курс, који, по правилу, варира у зависности од одабраних индикатора за прилагођавање курса. Ту је искључен аутоматизам, али зато индикатор за прилагођавање укључује платнобилансну позицију, кретања на паралелним тржиштима и девизне курсеве.

Најзад, пуна флексибилност преко независног флотирања репрезентује режим у коме се девизни курс утврђује на девизном тржишту под дејством понуде и тражње. То је карктеристично за одређене земље ОЕЦД, али не и за земље ЕМС.

Прихватање флексибилних аранзмана за девизне курсеве јесте запажена тенденција код земаља у развоју, првенствено из разлога што је дошло до убрзавања инфлације и до везивања валута за корпу валута (а не за појединачне валуте). То је, пак, принудило земље у развоју да депресирају своје валуте да би избегле смањење своје спољне конкурентности на светским тржиштима, с једне стране, и да би ублажиле флуктуације у билатералним девизним курсевима најважнијих валута на сопствене привреде које "запињу у развоју", с друге стране. Кретање ка флексибилнијем девизном курсу резултат је и свеобухватних девизних реформи, али и за деловања секундарног девизног тржишта.

Међутим, индустријски развијене земље ОЕЦД, а у првом реду земље ЕУ. Више преферирају везане девизне аранжмане да би што више повећале монетарну и фискалну дисциплину и тиме допринеле стабилности цена. Веће фиксирање курса, поред тога, резултат је и већег

степена интеграције међу чланицама ЕУ, које теже либерализацији капиталних трансакција, либерализацији инвестирања и напуштању контроле кретања капитала. Јер, кретање ка либералнијем окружењу доноси веће економске користи, које проистичу из отвореније и интегрисаније светске привреде. Капитал увек иде тамо где су каматне стопе највише, где су пореске стопе најниже и где су девизни курсеви најстабилнији. А то су важне пропозиције у структури генералних услова за учлањење у ЕМУ (Европска монетарна унија), који су иначе изузетно ригорозни:

1. стабилност цена - стопа инфлације не сме прећи 1,5 процентних поена изнад просека три чланице са најнижом стопом инфлације,

2. каматне стопе - дугорочне каматне стопе могу бити највише 2 процентна поена изнад просека каматних стопа три чланице са најнижим каматним стопама,

3. буџетски дефицит - дефицит државног буџета не може бити изнад 3% друштвеног производа,

4. јавни дуг - укупан јавни дуг не сме прећи 60% годишњег друштевног производа, и

5. стабилност валуте - национална валута не може бити девалвирана у последње две године, са маргином колебања у прописаним границама ЕМС (Европског монетарног система). А то су важне претпоставке да бизнисмени стабилније оцењују и производе и менаџмент.

2. МЕЂУЗАВИСНОСТ ДЕВИЗНОГ КУРСА, КАМАТНЕ СТОПЕ И ФИСКАЛНОГ ДЕФИЦИТА

Високи ниво дуговних јавних папира државе је усложио међусобно деловање фискалног дефицита буџета и валутног курса, нарочито у задуженим земљама у развоју. Ограничено иностранo задуживање и фискалне строгости, додуше, утичу на девизни курс, али и на валутни ризик и на масивну девалвацију. У дуговној патњи, смањење фискалног дефицита јесте апсорпциони инструмент, док је девалвација политика промене. Апсорпциони инструмент (редукција буџетског дефицита) и политика промене (девалвација националне валуте) јесу ослонци

макроекономске стабилности и програма структурног прилагођавња, и, нарочито, политике успостављања кредитне способности и изналажења баланса између финансирања и прилагођавања .

Повратак спољне кредитне способности презадужена земља може остварити путем суфицита трговинског биланса за сервисирање спољњег дуга. Однос дуг/извоз, као индикатор, може се побољшати "само толико дуго док суфицит некаматног текућег рачуна, као дела извоза, премашује разлике између постојеће каматне стопе на инострани дуг и раста извозних прихода" . Развој спољњег дуга, међутим, био је Више условљен фискалним дефицитима до почетка 80-их година (Танзи и Блејер), пошто су конвенционалне нерикардијанске консидерације утицаја обвезницама финансиране фискалне експанзије емпиријски верификоване. Али, валуте тих земаља (презадужених) почињу да еродирају и да масивно девалвирају. Растућа каматна оптерећења убрзала су губитак међународне кредитне способности и повећани ретрансфер девиза у корист кредитора, што је тангирало приход од пореза, домаћи јавни дуг и уштеде на јавним некредитним издацима. Бреме спољних дугова сужавало је базу опорезивања и промулговало тзв. танзи ефекат (растући губици реалних пореских прихода заједно са акцелерасијом инфлације). Продаја домаћих обвезница на домаћем финансијском тржишту није била неинфлаторни извор финансирања (Spaventa и Dornbuch)" . Реални приходи од државних обвезница знатно су премашили реалне стопе раста. То је са некаматним буџетским дефицитом водило расту учешћа домаћег јавног дуга у друштвеном производу. Дефицити су морали бити монетизовани оног тренутка када однос домаћег дуга и производње није могао бити повећан . Тада монетарне финансије играју значајну улогу за вођење интерног трансфера извоза потребних за сервисирање спољњег дуга. Висока инфлација доводи до валутне ерозије, до усмеравања штедње у имовину и до валутне замене . Са растом инфлације расте и варијабилност камата и валутних курсева. Улагачи сада, због ризика, захтевају реалну камату која лежи изнад нивоа камате са којом би били задовољни када би ниво цена био константан . То, надаље, доводи до алокационих деформација и до слабљења раста, јер инвеститори не могу да повећавају своју имовину на тржишту капитала. Тако долази и до губитака у благостању друштва упоредо са инфлацијом због погрешне политике новца, која индуцира девалвацију.

Ако валутни курс одражава добро стање у државним финансијама, онда тзв. фискални приступ одлучивања о течају даје боље перформансе од монетаристичког или платнобилансног. Земље, у којима доминира фискална строгост, проналазе решење да одступање од равнотежног курса наступа само када су њихове привреде погођене фискалним шоком. Валутни курс тада треба прилагодити очекивањима, пошто су ризици неплаћања пореза интензивирани. Растуће каматне стопе постају неефикасно средство за избегавање девалвације из простог разлога што оне повећавају трошкове, ниво дуга и ризик инфлационог пореза. Фискални одговор на девалвацију био би следећи: "Ако курс у почетку депресира, очекивања будуће апресијације могу створити клин између прихода у домаћој и страним валутама који дозвољава пад сервисирања домаћег државног дуга у локалној валути. Ова хипотеза би подразумевала да девалвација течаја помаже промовисање спољњег прилагођавања и фискалне стабилности уно ацту, без неугодног избора између оба циља . Међутим, претпоставка да девалвација побољшава државни буџет не потврђује се у презадуженим земљама у развоју, јер "пораст пореских прихода у локалној валути и нови дотоци иностраног финансирања били су превише ограничени да би надокнадили пораст трошкова у локалној валути за сервисирање дуга у иностраној валути које прати девалвација". У ствари, прилагођавање течаја може имати супротан ефекат на државно финансирање. За земље, које су ушле у клопку претераног дуга, важно је стварање трговинског суфицита за сервисирање спољњег дуга. Тада је неизбежна и трајна девалвација реалног курса испод паритета куповне моћи. Реална девалвација врши негативан ценовни ефекат на државни апарат "када реалне камате на нето спољни дуг плус некаматни буџетски трговински дефицит превазилази нови нето вањски дуг", односно "реална девалвација ће побољшати фискалну ситуацију само када је буџетски и трговински дефицит у почетном суфициту или када је нето прилив стране валуте (нови дуг минус камата) држави позитиван" (Reisen). Иначе, утицај реалне девалвације на каматни сегмент фискалне позиције је постао готово негативан за презадужене земље услед растућег помака у нето финансијским трансферима. Међутим, поред ценовног ефекта који изазива девалвација на државни буџет, евидентан је и краткорочни производни ефекат на пореску основицу и реалну потрошњу, који се, додуше, тешко мери. "Бразил и Мексико требају већу депресијацију да би генерирали страну валуту у вредности једног додатног постотка

ГДП него што треба Кореја где је јака спољна оријентација створила много већи спољнотрговински сектор . Спољна конкурентност подстиче раст друштвеног производа, па, према томе, и пореске основе, које омогућавају јаче дотоке државних прихода. То пак омогућава повећану реалну потрошњу буџетског сектора. Но, јака девалвација углавном води наглом расту општег нивоа цена. Јавни издаци сада се брзо прилагођавају инфлацији, док редовни порески приходи заостају. Фискална кочница постаје безначајна, због релативно скромног учешћа прогресивног опорезивања у укупним пореским приходима. Али, расте помак од настајања пореза до његове наплате и расту губици услед заостајања у прикупљању пореза, које уводи инфлација. Инфлација нарушава и контролне фискалне механизме и еродира порески морал.

Последњи канал кроз који прилагођавање течаја може погоршати фискалну неравнотежу повезан је са широко распрострањеним постојањем вишеструких курсева, које девалвација тежи да унифицира и да смањи разлику између службених и тржишних стопа на црном девизном тржишту. Вишеструки течајеви имају структуру “пореске новчане потпоре за коју се подразумева (Dornbusch) да може финансирати део владиног буџета. С вишеструким течајевима увоз може бито оптерећен високом ценом стране валуте, а исто тако и извоз с ниским течајем по којем се зараде у страној валути морају уступити. С друге стране, систем вишеструких течајева може, такође, бити коришћен од стране владе да би се субвенционирао увоз или извоз кроз преференцијалне стопе. Нето фискални приходи настали од структуре вишеструких стопа зависе од вишка прихода од продаје стране валуте изнад прихода од куповине . Додуше, то зависи и од валута у којима је номиниран спољни дуг. У сразмери у којој је један део иностраног дуга номиниран у валутама које апресирају у односу на долар, депресијација долара води порасту доларске вредности иностраног дуга. Али, поред доларског дуга и његовог сервисирања се могу изједначити с побољшаном фискалном позицијом дужничких земаља. Ако се утицај доларске апресијације на каматне стопе САД-а остави по страни, фискални утицај помака међу кључним валутама на дужничке земље већином зависи од њиховог утицаја на тржишне цене и обим потрошње (Mayer). “У сразмери у којој потражња за сировинама тежи ка ценовној нееластичности и у којој индустријски производи долази из земаља чије валуте апресирају према долару, доларска депресијација води паду релативне цене сировина и прерадјевина. Ови разлози могу

већином објаснити зашто је недавна депресијација долара оптеретила државни буџет у земљама, као што је Индонезија, док је побољшала фискалну позицију у рецимо - Кореји. Индонезија је веома задужена у јенима и немачким маркама, а нето је извозник сировина, док је Кореја нето извозник производа, а њен је инострани дуг већином у доларима. Латинско-америчке дужничке земље се већином налазе између ових екстрема. Њихов инострани дуг је већином у доларима, али њихове трговинске цене нису расле трагом доларске депресијације, зато што оне још увек зависе у знатном делу од извоза сировина. Али, негативна фискални утицај девалвације не може се једноставно избећи из ралога што су валуте презадужених земаља прређењене за све време док је инострани капитал био доступан. Јасно је да девалвација није излаз из фискалне кризе иако владе пате од капиталних губитака на иностраном дугу због девалвације. Девалвација само показује да треба редуцирати фискалну неравнотежу, која конверзира постојање јавног дуга у страној валути. Где текући циљеви (изгубљена кредитна способност) спречавају инострано финансирање дефицита буџета јавног сектора они се морају ускладити с вишком штедње над инвестирањем приватног сектора. Стога су јавни сектори у већини проблемских дужничких земаља постали нето корисници штедње домаћинстава и привреде, што се показује у њиховом високом односу национлане штедње и инвестиција. Новац и инфлација обавезно расту с буџетским дефицитима финансираним код куће, осим ако приватна потражња за кредитима није пропорционално обуздана. Да би проблемске дужничке земље могле штедети, инвестирати и расти, морају затворити јаз између стварног фискалног учинка и ситуације, где су њихове јавне финансије у складу с овим циљевима. Како ће тај јаз бити затворен - фискалним прилагођавањем, ослобадјањем од дуга с иностраним финансирањем - је, такође, функција његове величине .

У систему тзв. флексибилних курсева свака земља, по правилу, допушта флуктуирање девизних курсева, јер је тада понуда новца фиксирана да би се спретно контролисала инфлација. Али, и фиксирана количина новца у отпицају са антиципираним антиинфлационим таргентингом (циљевима) провоцира флуктуације у девизним курсевима и нарушава стабилизациони програм владе.

У систему тзв. фиксних курсева толерантно се допушта да се квантум новца у оптицају перманентно акомодира у односу на кретања девизног курса. Али, монетарне власти тада губе могућност да преко понуде новца контролишу инфлацију, а о обарању инфлације нема ни

говора. Количина је заправо детерминисана тражњом новца за дату каматну стопу, која се перманентно ако модира у односу на инфлацију. Земља се тада мири са стопом инфлације; сектор становништва прихвата инфлацију, а економски субјекти антиципирају инфлацију. Прихваћена висока стопа инфлације у односу на спољноекономске партнере јесте нови ризик земље за губитак конкурентности, платнобилансне дефиците и обарање производње .

Перманентна колебљивост флуктуирајућег курса повећава трошкове прилагођавања на тржиштима (због налета срачунате шпекулације) и појачава свингове монетарних и макроекономских агрегата. Тако се повећавјау игре на губитке са несагледивим неизвесностима у погледу трошкова изгубљене валутне флексибилности.

Весели креатори економског програма, међутим, треба да знају да одговоре на питање међуодноса монетарних и реалних агрегата, као и на проблем редоследа потеза владе. За реалну сферу репродукције веома је важна конвергенција стопе инфлације у односу на спољноекономске партнере. То је први потез. Фиксирати девизни курс био би други потез у редоследу акција. Либерализација робног и финансијског тржишта представљала би тек трећи потез у низу међузависних тачака економске политике. У четвртом низу потеза квантификовала би се висина стопе жртвовања, али тако да реални губици не буду већи од монетарних добитака. Стога, ваља водити рачуна да се либера1изација одмах не одрази на платнобилансну неравнотежу, која се неминовно негативно реперкутује на стабилност курсева. Но, и брза дезинфлација провоцира пораст дефицита платног биланса и задужености. Контрола капитала сада може да допринесе стабилизовању домаће камате и да редуцира потенцијалне шпекулативне налете на резерве централне банке. Изнуђена дискрециона промена девизног курс,а због тога, увећава маргине разлика камата. Али, и изнуђени раст домаћих камата не може да пресече реалокацију међународног финансијског портфолија. Тада и кредибилитет на кратак рок престаје да егзистира као полуга будућег развоја . Јер, шокови који изнуђују прилагођавање реалних надница по правилу условљавају очекивања која неминовно провоцирају депресијацију курса. Створена асиметричност поново захтева интервенисање на девизном тржишту и усклађивање камата. Тако долази до неравномерне расподеле терета и до немогућности рекомпензације губитка флексибилности монетарних агрегата добицима по основу смањења неизвесности.

3. УПРАВЉАЊЕ ВАЛУТНИМ КУРСЕВИМА

Скорашњи немири на девизним тржиштима покренули су лавину дискуција међу економистима, пословним људима и политичарима са оштро постављеним питањем, да ли је паметно водити политику фиксног, флуктуирајућег или флексибилног (контролисаног) девизног курса, односно да ли је паметно вредност своје валуте везати за једну валуту (долар или еуро) или за корпу валута. Сада се и креатори финансијске и монетарне политике питају како да воде своје девизне политике, пошто се готово све променило, а и међусобне валутне везе су раскинуте.

Током 70-их година 86% земаља у развоју је строго водило политику фиксних девизних курсева било да су своју валуту везивали за једну валуту (у првом реду, за долар) било за корпу валута. То је, заправо, и био теоријско-емпиријски врхунац политике фиксних девизних курсева. Од тада, па све до краја године, готово 50% земаља, које су биле верне политици фиксног курса, прешле су на политику независно флотирајућих курсева или на политику тзв. прљавог флотирања курсева (пошто скривено користе интервенције централног монетарног института у случају клизања курса). Скоро 1/3 земаља у развоју је јавно признало да воде такву политику валутног курса.

У правилу, девизни курс макроекономски повезује домаћу привреду са светском привредом и са међународним тржиштем роба и услуга; девизни курс је у уској вези са инфлацијом, буџетским дефицитом и каматном стопом; коначно, девизни курс је јако повезан са финансијским тржиштем, пошто холдери бирају начине на који ће држати вредности, ако што су некретнине, односно куће и земљиште, или потраживање, односно акције предузећа, и финансијску имовину, односно депозите и владине обвезнице, или девизну имовину . На микро плану, реално одмерен девизни курс повезан је са алокацијом ресурса и са секторском дистрибуцијом прихода. Конкурентан девизни курс доприноси порасту запошљавања рада и капитала, о стимулације извоза. Преко тржишта вредности везан је и за бекство капитала, за шпекулативна кретања и за послове прања новца (које износи око 1 млрд. долара дневно на светском девизном тржишту.

Током 70-их година већина земаља савременог света водила је политику фиксног курса било да је курс везиван за US долар (и француски франак) било за корпу валута (или СПВ). Током 80-их година готово све земље су се окренуле режиму флексибилног девизног курса. Током 90-их година већина земаља се определила за режим флуктуирајућег девизног курса, додуше са ризиком валутних крахова, који ступају на сцену онда када дође до депресијације валуте реда величине од 25% у току године, односно око валуте депресира за најмање 10% у односу на претходну годину.

Пракса је, међутим, разоткрила неумитну чињеницу да је и код земаља које су водиле политику курса везаног за једну валуту и код земаља које су водиле политику курса везаног за корпе валута "забележена" маржа осцилацјие, која је износила и до ±47% у Либији, што се у модерној теорији девизног курса номинује као таргетирани систем, режину фиксних курсева. У земљама које су се определиле или за независно флуктуирање или за уповљано флуктуирање марже флуктуирања између ±5% и ±12,5%. У земљама у транзицији само су Туркестан и Узбекистан водили политику вишеструких девизних курсева. Литванија је једина земља у транзицији која је своју валуту везала за СПВ. Претежан део земаља у транзицији је курс своје везала за долар или еуро односно за корпу валута. Маржа флуктуирања се кретала од ±2,25% у Мађарској до ±7% у Словачкој и Пољској. То, пак, разоткрива чињеницу да је у пракси много мања разлика између везаних и флуктуирајућих девизних курсева него у теорији девизног курса.

Најновији потреси на светским берзама забринули су гувернере централних банака и министре финансија, и изнова отворили стару дилему: (1) како управљати валутним курсом, (2) да ли напустити фиксни девизни курс на кјои су навикли и бзинисмени и банкарси, и (3) да ли се лакомислено препустити неизвесностима контроле флексибилне вредности валуте. Сада су се, због тога, изнова завадиле најватреније присталице стабилног девизног курса (на челу са Wall Street Journal -ом) и флуктуирајућег валутног курса (на челу са Фриедманом). "Основни аргумент за флексибилни девизни курс је да он олакшава прилагођавање привреде спољним шоковима, попут наглог пораста цена нафте, што повећава трговински дефицит дате привреде. Флексибилни курс омогућава да земља својум монетарну политику усмери на решавање унутрашњих проблема, као што је стабилност цена, пре него на каматне стопе како би се одржао девизни курс на фиксном нивоу . То,

пак, говори да и флексибилни девизни курс има своје недостатке, и то: (1) флексибилни курс се веома брзо мења, што не одговара светском бизнису, и (2) флексибилни курс може бити праћен наглим скоковима, што ремети спољну трговину и провоцира поремећаје у привреди .

Теоријски дуел је ипак везан за круцијално питање да ли је дотична привреда пррећеењена у односу на своје трговинске партнере и пословне конкуретне. Присталице везаних девизних курсева (било преко валутне уније било преко валутног одбора) сматрају да се само путем обарања надница и смањења цена може обновити тразња на тржишту, док заговорници флуктуирајућег девизног курса пак сматрају да се само депресијацијом валуте може ојачати извозна снага привреде. Међутим, и једни и други пренебрегавају чињеницу да је поента у томе што се неопходно прилагођавање може обавити или путем прилагођавнаја девизног курса надницама и ценама, или путем прилагођавнаја надница и цена девизном курсу. Али, и једни и други машу својим аргументима у "правора" избору између ове две стратегије. Присталице флуктуирајућег девизног курса са својим пузећим распонима или циљним зонама сматрају (1) да ће флектуигајуће стопе смањити неизвесност у вези релативних односа цена без обзира што расте неизвесност у погледу девизног курса, (2) да се уговори о платама и ценама врло споро прилагођавају у готово свим привредама и да, стога, везани девизни курс носи опасност од предугих периода пррећеењености валуте чија се превисока цена плаћа кроз повећање незапослености, и (3) да се инфлација може контролисати не само посредством стабилног курса него и путем механизама централне банке и инструмената монетарне политике. Зговорници везаних девизних курсева, пак, потежу своја три аргумента, и то: (1) да је много мање неизвесности у погледу дугорочног нивоа цена ако је курс стабилан, јер сви трошкови, који су везани за курс, могу бити елиминисати (какав је, иначе случај у монетарној унији), (2) да се морају смањити инфлаторни притисци буџетског дефицита, посто девизни курс репрезентује чврсто антиинфлационо сидро, докле год земље своју валуту везују за стабилну валуту, и (3) да данашњи иначе веома ригидни договори о ценама и уговори о платама постају прилагод1јивији у условима везаности девизног курса за поуздану валуту, јер тада радници лакше схватају да захтеви за повећање плата, уствари значе губитак запослења .

Међутим, крајем 90- тих година ММФ је проценио да је тренутакда се свету дају савети у погледу оптирања могућих политика

курсева, пошто се сматрало да слом берзе није последица релативно високе концент рације финансијских мудраца. И ту је важно упамтити да је ММФ проценио да је величина и отвореност привреде "важна ствар" при избору политке девизног курса, јер трошкови нестабилне валуте могу бити изузетно високи уколико трговина има релативно високо учешће у друштвеном производу. Самим тим је сугерирано малим и отвореним привредама да се окрену политици фиксног девизног курса. Јасно је, при томе, свакако, да треба имати увида у стопу инфлације: (а) уколико су разлике у инфлацији између најважнијих трговинских партнера релативно мање (или занемарљиве) онда је пожељније водити политику фиксног девизног курса, и (б) уколико су разлике у стопама инфлације између трговинских партнера јако наглашене, утолико је пожељније водити политику флексибилног девизног курса како би се спречило слабљење конкуренције на светским тржиштима. Само тада флексибилни девизни курс омогућава дотичној земљи да усмери своју монетарну политику на стабилност цена, као важног унутрашњег, домаћег проблема.

У земљама у развоју са недовољно "зрелим" (развијеним) финансијским тржиштем слободно флуктуирање девизног курса може бити погубно, пошто мали број трговаца валутом може провоцирати велике турбуленције домаће вредности валуте. Уз то ваља проценити и флексибилност тржишта радне снаге и мобилност капитала: што су наднице ригидније и што је привреда отворенија за прилив међународног капитала, то је теже одржавати фиксни девизни курс; што значи да је потребнија политика флексибилног девизног курса да би привреда лакше одговорила на екстерне токове. Коначно,важно је и питање кредиби1итета владе, репутације централне банке и поверења у креаторе макроекономске политике, које је везано за девизни курс, који служи као потврда да се инфлација контролише (какав је, иначе, био случај са земљама Латинске Америке и са Југославијом којима је фиксни девизни курс помогао да смање инфлацију).

Прилив капитала у правилу умањује неизвесност у погледу кретања девизног курса. Но, за тржишта у успону стабилније је уколико привреда има умеренији прилив капитала, јер сваки бум капитала, који неминовно прати одлив капитала, може и привреду и финансијско тржиште да доведе на ивицу катастрофе. Дакако, хронична прређењеност валуте јесте рефлексија неприлагођености светском тржишту, али и флексибилни курс може бити препрека дугорочном

расту у оним привредама које зависе од брзог раста извоза као основе дугорочне стратегије развоја.

Генерално решење за земље које је продрмала валутна криза је ипак у "нечему између": не - сасвим слободно флотирање и не сасвим контролирани флексибилни курс; да - везивање за долар или за везивање за корпу валута (али са тзв. дозвољеним распонима).

Историја економије и финансија пуна је успеха и неуспеха и једне и друге политике вођења девизног курса. Искуства нас уче да се може врло успешно и мање успешно ићи и једним и другим правцем. Јер, за сада, не постоји посве јасан однос између политике девизног курса и макроекономских перформанси привреде: стопа привредног раста може бити и виса и нижа уз било који тип курса валуте . За раст привреде је неприкосновен квалитет укупне макроекономске политике, која се ефикасно спроводи и рационално користи.

У савременом свету, метод контроле монетарне масе посредством образовања валутног одбора показао са веома добрим и успешним код тзв. земаља трошаџија, које су своју "страст" за емитовањем новца, "љубав" према инфлацији, као методу решавања економских потешкоћа, и презир према структурним променама, морале радикално ограничити да би схватиле да новац нема вредност коју је прописала влада него тржиште . "Валутни одбор фактички замењује централну банку као врховни монетарни ауторитет и функционише по јединственом принципу да сав новац у оптицају и (обично) све резерве банака морају бити покривене чврстим валутама . Валутни одбор подразумева болну финансијску дисциплину, као рецепт за одржавање здравља привреде, без заокрета у полтици курса да се не би пољуљало поверење инвеститора и да се не би ризиковала висока девалвација. Валутни одбор може да престане да у потпуности покрива монетарну базу девизним резервама и да пређе на комбинацију девизних резерви и домаћих владиних обвезница, пошто тада преузима функцију (од централне банке) да одржава фиксни девизни курс. И, уколико домаће владине обвезнице подржавају домаћу валуту, валутни одбор се тада може укључити у операције на отвореном тржишту да куповинама и продајама обвезница контролише каматен стопе попут централне банке.

Према томе, заблуда је залагати се за нови режим флексибилног курса динара, односно за прелазак са режима фиксног на политику контролисано флуктуирајућег курса, иако се за то наводе два релативно чврста аргумента: (1) избегавају се све замке прређењености домаће

националне валуте и (2) да је чак 99 земаља у 1996.години пресло на режим флексибилног курса у разним модалитетима, почев од контролисано флуктуигајућих варијанти па до потпуно слободно флуктуирајућих курсева. Присталице таквог режима истичу да хитно треба у нас преци на контролисано флуктуирајуци курс са зонама осцилацијама од 15%, поготову у условима када централна банка повећава диспонибилне девизне резерве; формирање курса препустило би се међубанкарском тржишту, а централна банка би у широј зони осцилација од 15% имала довољно простора да интервенише. Стиче се утисак да залагање за пливајући курс мора да постане доктринарно сидро, односно вредносни стандард привредника и стручњака .

Пренебрегава се, при томе, чињеница да кретање курса националне валуте у правилу зависи од стопе инфлације, стања у платном билансу, нивоа каматних стопа, висине спољне задужености, стопе привредног раста, политичке стабилности друштва и перформанси макроекономске политике. Због тога се у нас готово сваког тромесечја поставља питање (дилема): девалвација - да или не? И, одмах, једни предлажу једнократну девалвацију и обавезно да се настави са фиксним курсом динара; док други захтевају хитну девалвацију и да се обавезно пређе на флуктуигајући курс. Досадашња југословенска искуства у погледу оцене мере званицне корекције прређењене спољне вредности валуте разоткрила су чињеницу да девалвација у нас није никада дала позитивне, очекиване и дугорочне ефекте. Са политиком кратког даха, свака девалвација се брзо топила са инволвирањем новог таласа поскупљења на домаћем тржишту. Девалвације су висе утицале на раст цена него на раст извоза. У правилу, девалвација је доприносила повећању новчане масе и трошкова производње. Као палијативна мера, девалвација у нас је остала да фунгира као проб1ематично питање са контроверзним одговорима.

На питање да ли наставити са политком фиксног курса после девалвације или је опортуније увођење чисто флуктуирајућег курса, обично се у стручној јавности одговара питањем да ли вршити чешће девалвације или пустити динар да стално депресира . У давању одговора обично се “утрпавају” они са лансираних научних рампи средњег решења - контролисано флексибилни девизни курс. Као аргумент наводе да је на режим флексибилног девизног курса прешло 47 од укупно 182 земље - чланице ММФ, са маргинама флуктације курса од ±2,25% па до 12,5% . Уз то, препоручује се да је динар боље везати за амерички

долар, као главну светску резервну, трансакциону и интеервенциону валуту (а не за ДЕМ; односно да се динар у будуце веже за корпу валута најважнијих трговинских партнера у форми руковођено флексибилан динар.

Девалвација "по сваку цену" једино конвенира интересима мегакартела оличеног у добро уиграном дужничком лобију (који кумулира дугове са очекиваним инфлационим поништавањем), добављачког лобија (који са јефтиним девизама и увозним рривилегијама монополизује домаће тржиште), институционалног лобија (који каналима приватизације преузима власничку контролу привреде и стиче екстрапрофит) и фискалног лобија (који на јефтиним буџетским депозитима зарађује по зеленашким каматама), са својим интересним савезницима и опологетима лобија. Девалвација је, стога, само ефикасан механизам прерасподеле друштвеног производа у корист лобија, који се изнова труде да за кратко време поново успоставе "баланс" између званичног (официјелног) и тржишног (црног) курса.

Девалвација у нас, по правилу, доводи до смањења производње и потрошње, до обарања нивоа животног стандарда и плата, и до стварања додатног притиска на штампање новца изнова. У нас, девалвација увек има веће ефекте на смањење увоза него на повећање извоза, што је у супротности са чуваним Маршл-Лерновим правилом по коме девалвација има позитивног ефекта на платнобилансно побољшање само ако је збир еластичности иностране тражње за извозом и домаће тражње за увозом већи од један. Због тога, у нас стално постоји опасност да поново дође до раста цена и до колебања девизног курса, и, на тај начин, до покретање спирале на релацији курс-цене-плате. Наша пракса је, "открила" историјску чињеницу да је у периоду 1952-1998. године наша земља чак 23. пута девалвирала динар и извршила 7 деноминација са фрапантним скидањем 28 нула .

То је изгледа нагнало поједине наше теоретичаре да се определе за "хитан прелазак" на тзв. средње решење у форми "контролисано флексибилни курс" (менагед флехсибилиту), као компромис између фиксног и флексибилног курса, који би отклонио опасност од инфлаторних очекивања и уграђивања очекиваног раста курса у цене, допринео јачању динара као платног средства и стабилнијим условима рриврђивања, смањио спољнотрговински дефицит и потребне девизне резерве за одбрану курса, смањио обим интервенција централне банке, допринео и либерализацију спољне трговине, повећао стимулацију

конкурентским фирмама, извоза и динарске штедње, водио већој стабилности тржишног курса и елиминисању сиве економије и монополизираних лобија, итд. При томе се заборавља да однос понуде и тражње девиза, стање у пиатном билансу и разлику у стопама инфлације између југословенских и иностраних партнера нису довољни услови за одржавање стабилности курса без отклањања дугорочних фундаменталних неравнотежа и структурних дебаланса, редуцирања фискалног дефицита и дефицита платног биланса, повећања девизних резерви и иностраног капитала, ревитализације банкока и консолидације јавних финансија, повећања стопе привредног раста, рриватизације и дерегулације, смањења спољних и унутрашњих дугова, сужавања јавног сектора и социјалног блока трошкова привреде и државе; оснажњења финансијског тржишта и берзанске трговине, повећања политичке стабилности и међународног кредибилитета владе и рејтинга државе, и поверења у правну заштиту приватне својине.

Валутни механизам (Exchange Rate Mechanism) јесте камен темељац Европског монетарног система, и до сада је рефлектовао систем везаних курсева између валута земаља - чланица Европске уније. Стабилни курсни односи у ЕМС представљали су, заправо, први корак ка коначном "уједињењу" валута. Реконструкција валутног механизма ЕУ подразумевала је неопосредан прелаз из флуктуирајуцег девизног курса у фиксни режим, који имплицира "закључавање" курса валута у јединствену валуту. Европска монетарна унија је установљена пре свега да би обезбедила стабилност валута, што је један од кључних стубова економске интеграције упоредо са јединственим тржиштем. Уосталом, изградити јединствено тржиште није могуће без јединствене валуте и без фиксних односа валута. Валутног ризика сада више нема. Од л. јануара 1999. године ЕУРО, као јединствени новац, стартује као наследник композитног новца - ЕЦУ, од када ће курсеви 11 валута земаља - чланица ЕМС (Белгија, Немачка, Шпанија, Француска, Ирска, Италија, Луксембург, Холандија, Португал, Аустрија и Финска) бити међусобно "заувек" фиксирани. Тако је нотирао Mastricht-ски споразум посредством прецизно дефинисаних критеријума: (1) стопа инфлације у држави чланици не сме бити већа од 1,5% процентних поена од просека инфлације 3 земље чланице, које имају најнижу стопу раста, (2) дефицит буџета не сме бити већи од 3% друштвеног производа, (3) дугорочне каматне стопе не смеју прелазити за висе од 2 процентна поена просек дугорочних камата у 3. државе са најнижим каматама, (4) јавни дуг не

сме бити изнад 60% друштвеног производа и (5) држава мора показивати "добре резултате" у погледу кретања курса у последње две године. Ето, тога " јеванђеља" се ваља придржавати и у нас, уколико се, наравно, жели конвергенција према економској и финансијској политици Европске уније по логици "колективног монетарног суверентитета". Јапан се, додуше, и без тога стриктно држи политике чврстог јена који штити националну привреду од међународних насртаја инфлације и екстерних удара шпекулативног капитала. Кина је, напослетку, најбољи светски пример како се води политика стабилног јуана, који императивно прати политика ниских камата и политика нижих пореза у функцији повећаног прилива ино-капитала у диверсификованим формама инвестиционих аранжмана. Зато и за балкански ментални склоп "меке нарави" мора да важи правило "прикованог" фиксног курса, који би био "нерезистентан" на пребрзо топљење девизних резерви и на прејако бујање примарног (топчидерског) новца. Фиксирање - девизног курса јесте најважније транзиторно сидро.

ГЛАВА ПЕТА

МЕГАДРЖАВА, ГЛОБАЛНИ КАПИТАЛИЗАМ И МАКРОЕКОНОМСКИ МЕНАЏМЕНТ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ И РАСТА

1. МЕГАДРЖАВА VERSUS ФИСКАЛНА ДРЖАВА

Национална држава је била до 1870. године заммишљена као старатељ и чувар грађанаског друштва, коме је, много доцније мегадржава постала господар. Национална држава била је пројектована тако да заштити и живот грађана и њихову слободу. Мегадржава, по Шумпетеру, сматра да грађанину припада само оно што је држава, отворено или прећутно, допушта да он поседује, да задржи, да сачува и користи. Боденова национална држава је, као своју најважнију функцију имала одржање грађанског друштва и чување мира; мегадржава је, пак, све време замагљивала разлику између мирног и ратног доба увлачећи у игру концепт „хладног рата". И тај „прелазак" од националне државе ка мегадржави започео је у последњим деценијама 19. века. Први корак на том путу био је Бизмарков патент „државе благостања", коме је био циљ да се избори против убрзане плиме социјализма. Бизмарк је од владе начинио друштвену службу за постизање добробити (здравствено осигурање, осигурање од несрећних случајева, старосне пензије, осигурање за случај незапослености). У Британији је држава убрзо постала гарант осигурања и често је у пракси деловала као буџетска агенција. Социјално осигурање је у САД током 1935/36. године донело „државу благостања", која је увела социјалне мере њудиловске политике

(за субвенције у пољопривреди, за новчана давања грађанима и др). У току 1920-их година комунисти су преузели социјалне институције током 1930-их година у демократским режимима владе су пружале новчана давања. После Дугог светског рата, држава је, уместо старатеља, постала менаџер и гарант осигурања.

Све до 1960. године влада је била подесан агент за све социјалне проблеме и све друштвене задатке. Невладина и приватна делатност у социјалној сфери била је нешто од чега се зазирало.

Две деценије пре краја 19. века национална држава је била већ претворена у агенцију са економским задужењима, у „стилу“ регулише бизнис, привредна предузећа и власништво. У ствари, радило се о новој владавини регулативе, као најоригиналнијег политичког изума 19. века, који је од самог почетка виђен као неки „трећи” пут између „чистог” капитализма и „неспутаног” социјализма. Нешто доцније, у САД је почело преузимање привредних предузећа у владино власништво, у коме се већ тада видело превасходно средство за ублажавање ескалације класног сукоба између рада и капитала. Но, и поред тога, мало је веровало 1929. године да влада треба да управља привредом. Већина економиста је веровала да тржишна привреда има способност „саморегулације”; чак су и социјалисти веровали да привреда може да регулише саму себе чим се укине приватна својина. Постепено се, међутим, увиђало да је посао националне државе и владе садржан у очувању климе за привредни просперитет кроз одржавање пореза на ниском нивоу, кроз одржавање стабилности новца, кроз подизање штедње. Велика економска криза (1929-1933. године) даје снажан подстрек уверењу економиста да су владе способне да управљају привредном климом. У томе је, ипак, предњачио Кејнз (Keynes), као права звезда „климатског времена” у коме управља влада.

Време између два светска рата трансформисало је националну државу у „буџетску државу” и разоткрило чињеницу да практично не постоји граница у ономе што влада може да исцеди од становништва. После Драгог светског рата скоро све развијене земље су постале „фискалне државе”, пошто су дошле до уверења са нема економских ограничења у ономе што влада може да опорезује или узајми, па ни у ономе што може да потроши.

„Оно што је Шумпетер истицао било је то да све док владе постоје, процес буџетирања почиње процењивањем јавних прихода које је могуће прибавити. Онда је остајало да се потрошња уклопи у

те приходе. А пошто је расположив избор „добрих намера" и „вредних сврха" неисцрпан, па, према томе, и захтев за потрошњом бесконачан, процес буџетирања се, углавном, састојао у одлучивању о томе у којој тачки треба рећи „не". Све док се за јавне приходе знало да су ограничени, владе су оперисале под снажним ограничењима. Та ограничења су онемогућавала влади да дејствује било као социјална или привредна агенција" Од Другог светског рата сам процес буџетирања, у суштини, значи да се свакоме каже „да". „Ро новом режиму давања, која полазе од тога да нема економских граница јавним приходима, које је у стању да прибави, влада постаје господар грађанског друштва, неко ко је у стању да га укалупи и обликује. Пре свега, коришћењем пореза и потрошње влада може да изврши редистрибуцију дохотка свог друштва. Кроз снагу „кесе", она може да обликује друштво према политичкој замисли . По том режиму унапред се видели да је национални доходак нешто што припада влади. Појединцима припада само оно што им влада допусти. Али, „рупама" за избегавање пореза није се ни говорило, а камоли практиковало. Израз избегавање пореза, међутим, подразумева да све припада влади, осим оног што је конкретно означено као нешто што задржава порески обвезник, а шта год да остане код пореских обвезника, остаје им само због тога што влада у својој мудрости и дарежљивости има воију да им допусти да задрже".

Тако је држава благостања догурала до господара економије, и то је било довољно да се створи тзв. мегадржава у развијеном свету, као социјална агенција, као господар економије, као фискална држава, као хладноратовска држава. Кретање ка мегадржави постало је универзално у читавом индустријски развијеном свету, кога је убрзано следио свет земаља у развоју. Мегадржава је сместа уложила напор да оствари контролу над друштвом, да употреби порески механизам у циљу прерасподеле дохотка и потрврдила намеру да постане менаџер и власник економије. Међутим, у пракси се мегадржава ипак најслабије показала као буџетска држава. „Нигде није забележила успех у успостављању неке смисаоне прерасподеле дохотка. У ствари, последњих четрдесет година издашно потврђује Паретов закон, према коме дистрибуцију дохотка између најважнијих класа у друштву одређује два чиниоца, и то заиста само два чиниоца: култура датог друштва и ниво продуктивности у оквирима дате привреде. Што је привреда продуктивнија, већа је равноправност у дохотку; што је продуктивност мања, изразитија је неједнакост у дохотку. Порези, како тврди Паретов закон, не могу

овде ништа да измене. А адвокати буџетске државе су своју одбрану у великој мери заснивали на тврдњи да опорезивање може делотвомо и трајно да измени расподелу дохотка.

У скоро свим земљама савременог света владе су постале толико велики потрошачи да нису у стању да увећавају своје трошкове када наступи рецесија. Владе су, дакле, достигле границе своје способности да опорезују и своје моћи да узајме. Буџетска држава је потрошила саму себе и срозала се у немоћи (Drucker). У фискалној држави показала је да оно што се опорезује има исту важност као и колико се опорезује. И, што је најгоре, буџетска држава је остала „валов", пошто прављење буџета креће од трошкова без фискалне контроле и пошто владина потрошња постаје средство којим политичари купују гласове. У фискалној држави, дакле, „пљачку" обављају политичари да би обезбедили сопствени избор. Кејнз је добродошлицом поздравио фискалну политику, али са, одређеним ограничењима у потрошњи да би влада делотворно управљала привредом. Па, и поред тога, влада не може да управља економским временским приликама нити може да спречи краткорочне привредне флуктуације, али зато мора бити способна да послује са уравнотеженим буџетом у „добрим временима" и да делотворно прерасподељује доходак применом опорезивања и субвенција. Владе морају да науче да чувају дефиците као оружје коме се последњем прибегава само да би се финансирала стална побољшања способности привреде да производи богатство (Drucker).

Драцкер се, додуше, залаже за потпуно напуштање теорије буџетске државе на којој оперише мегадржава у привредној сфери, као и за окретање од социјалне политике опорезивања поново ка економској политици опорезивања, како би се уважили принципи равоправности и правде. У средишту порске политике треба да се нађе социјално неутрална политика (пошто је држава-дадиља постигла релативно незадовољавајуће резултате). „Креирање праве климе није исто што и одржавање пореза на ниском нивоу. Тврдња економиста који се залажу за економију подстицања понуде да ниски порези сами по себи гарантују привредно здравље и раст није доказана. Њихова тврдња да високи порези неминовно значе привредну стагнацију одлучно је оповргнута. Јапан све време има врло високе стопе пореза на доходак. Пореско захватање је, као што је већ речено, важније од стопе опорезивања. Прави циљ буџетске политике мора да се огледа у подстицању улагање у знање и у људске ресурсе, у производна постројења у привредним

предузећима и у инфраструктуру. У овоме је тајна читавог економског успеха који су у последњој половини века забележили Јапан, Немачка и „четири азијска тигра": Јужна Кореја, Хонг Конг, Сингапур и Тајван. Све наведене земље имале су успеха све док су се држале политике која се усредсређује на стварање привредне климе, и све док су у великој мери игнорисале привредне „временске прилике".

2. ИЗБОР КАПИТАЛИЗМА: ЛИБЕРАЛНИ ИЛИ НАРОДНИ

Недавно је у Италији отворена дебата о будућности националног капитализма са породичним грбовима, са питањем да ли је велики фамилијарни капитализам на умору и да ли ће бити жртвован на олтару осавремењавања националне економије. У полемичкој анализи уследило је контрапитање „ко ће га наследити": усамљени привредни нуклеуси што лутају пољима беспоштедне конкурернције или јавне компаније са хиљадама малих акционара? Оштра питања се постављају у тренутку када Италија покушава да поново дизајнира своју економију и друштво. Италија је, стога, потпуно затечена да би одговорила на питање ко би требало да заузме место упражњено повлачењем породичног капитализма, пошто по њеној утроби тумарају два модела: рајнски и англо-саксонски. Први јој доноси споразуме и преговоре са синдикатима, снажан утицај акционара државе;који се укршта са приватним интересима; други заступа отворено тржиште, глоринкује улогу јавних компанија, глобализује привреду, „дерегулише и либерализује" економију и финансије. У својој транзицији Италија не зна којем ће се моделу приволети: да ли је могуће сачувати снажну социјалну државу која је разапета на крсту ригорозне финансијске дисциплине и социјалног мира, или поклекнути пред ветровима англо-америчких утицаја у комбинацији са рајнском привредном културом, која развија формулу „стабилних нуклеуса" контроле економских и финансијских токова и иницијатор је реформи које јачају тржиште на коме су јавне компаније модни слоган. Да ли је предстојећа приватизација шанса за неопходне реформе, разбијање центара моћи оличене у породичном

капиталу и торпедовање италијанског елитног капитализма, или се сумња у команде спонзора рајнском капитализму, пошто је шеста-седма светска економија још незрела за дифузне варијанте лаганог кретања ка америчком моделу.

У Италији је, сматра се, завршена ера економије фамилије, чији су утицаји вешто пребацивани у свет политике с циљем да манипулишу државом. Ова архаична карактеристика капитализма је незамислива у другим европским економијама, пошто локомотива италијанске државе иза себе вуче јавни дуг реда величине од два милиона милијарди (што је композиција од 15 нула). Али таква држава је увек добродошла у спасавању сопствених пословних интереса породичног капитализма, као савезник у апсорбовању трошкова неупослености преко државних јасала. Тиме је рођен „лажан" однос између политике и економије, између тржишта и државе, економије отворености и конкуренције, између рада и капитала, измђу префинансираних и презадужених фирми. Ограничено слободно тржиште са олигархијама јесте последица абнормалног присуства државе. Инвазија и незаситост државних апетита, који увек траже и гутају новац, јесу кочница потенцијалима развоја. Но, ни у таквим условима Италија није решила кључно питање начина понашања својих капиталиста, који ипак морају да брину о већини која је транзицијом доспела у неповољан положај. Чак су мађарски новопечени капиталисти сазнали да у друштву где долази до масовног осиромашења грађана опадају изгледи за беријетно пословање. Паметни капиталиста треба да зна да купује само производну снагу да би створио куповну моћ људи и да не треба превише да вераје у то да се само чаролијом извоза може уздићи земља до благостања. Сваки капиталиста, уколико није авантуриста и ако поштено привређује и инвестира на дуже стазе, треба, такође, да буде спреман и на одређене жртве у друштвеном консензусу. Зато бизнисмени, предузетници и менаџери треба да буду свесни да за губитнике у процесу транзиције и капитализације морају да преузниу одговорност уколико теже изградњи капитализма, који ће бити прихватљив за свакога (додуше, капиталисти за сада још и не знају тачно како).

За сада, рајнски капитализам је против „грабежљивог" америчког капитализма, као веома конкурентног, а мало социјалног капитализма. Из америчких ставова, пак, проистиче да немачки модел више на важи, као и читав западноевропски модел, који је неспособан да реши проблем незапослености и који све теже успева да финансира социјалну

државу. Томе се додаје тврдња да што мање људи располаже дохотком утолико је већи број људи на социјалној помоћи и утолико, због слабијег притицања пореских прихода, расту и јавни дефицити, без наде да се дугорочно победи незапосленост прибегавањем потрошњи по основу дефицита. Зато је Европи потребна нова терапија, а не амерички модел капитализма.

У досад непознатој глобализацији привреде ваља најпре смањити доприносе и зараде (попут азијских конкурената), сузбити незапосленост, пронаћи нове производе и услуге, прећи на јединствену монету; затим, треба одабрати добру дозу дерегулације, либерализације и приватизације и, најзад, повећати разлику између најнижих зарада и накнада за незапосленост, рационализовати мрежу социјалне сигурности (успоравањем пораста њеног коштања)и објединити систем социјалног осигурања попут заједничке аграрне политике, политике регионалног развоја и валутне политике. Но, амерички поглед на свет капитализма „пикира" драгачије, нарочито на многохваљени немачки економски и друштвени модел, чији обожаваоци, због пара, имају муке да схвате да је дошло време да му се каже збогом. Болно је сазнање јасно, да је немачка заштитничка, на консензусу заснована држава благостања, лоше скројена творевина која није кадра да одговори изазовима глобалне привреде. Скупо и круто тржиште рада сузбија предузетнички дух и стварање нових радних места, а легендами друштвени договор са синдикатима постао је препрека променама. Нико више не мисли да се може учити од Немачке, чији је модел некада служио за узор индустријским државама.

Но, сада је и немачки модел дошао на крај пута, јер су трошкови рада највиши на свету. Немци, наравно, увиђају да је неопходна промена, иако синдикати бране државу благостања по сваку цену и чак инсистирају на повећању плата. Сада Немачка треба да пресече врпцу „болних промена" и да призна да нешто може да се научи из успеха САД. Планови да се смањи држава благостања и смање јавне издаци јесу храбар корак у добром правцу.

Једина опасност прети, вероватно, да се неће ићи довољно далеко када се повећавајући старосну границу за пензионисање жена, отвори сигурносни вентил за даље смањење државе благостања, као механички систем. Ту „несигурност" подупира и менаџери и предузетници, који су исувише спори да би се глобализовала производња. Директори су се више ослањали на извоз него на инвестирање у иностранству. Приватна

одбојност према преузимању ризика жестоко је успорила кретање ка променама. Важно је да немачка предузећа постану више англосаксонска: да више улажу ван националне привреде, да немачку државу усмере ка модрној, на услугама заснованој привреди, и да обрате већу пажњу на интересе деоничара, а не запослених. Због тога Немци ускоро треба да промрмљају збогом свом старом економском моделу, без окретања према шведско-швајцарском моделу. Недавно је Коалиција, у којој се највеће међународне и немачке приватне компаније из банкарства, осигурања, телекомуникација, компијутерске технологије, поморског транспорта, туризма и других финансијских услуга, затражила да формулише нове прописе о либерализацији тржишта финансијских услуга, пошто је било предвиђено да се планетамо тржиште услугама либерализује.Ту је, свакако, амерички англосаксонски модел први пут затајио и понуде земаља за отварање тржишта финансијских услуга, телекомуникација и поморског транспорта из сопствених интереса оценио неадекватним.

САД, ипак, највише воле „развој" дужничке економије, као најгорег и најпогубнијег облика колонијализма, које, како примећује Едвард Голдомит, примењују ММФ, Светска банка и мултинационалне компаније. И, доиста, у срцу новог међународног поретка (и САД) „развој" и „колонијализам" јесу два израза истог феномена који тежи истом циљу. Позајмити много новца саучесничкој елити неке (било које) неиндустријализоване земље је убедљиво најбоље средство за стицање приступа њеним тржиштима и њеним природним ресурсима.Влада је била приморана да узме зајам, мора да плати камате, да инвестира у оно што зајмодавац каже и да примени рецепте стабилизационе и развојне политике по диктату ММФ. Тако земља која узима много зајмова брзо постаје презадужена и брзо пада под контролу држава поверилаца. Таква земља обично постаје тзв. неформална колонија. Ера развоја је усавршила технику неформалног колонијализма и технику зајмова као средство за контролу. То се, наравно, плански прикрива еуфемизмом „помоћ" сиромашним земљама, коју добијају као лек. За спровођење такве технике били су потребни капитал и технолошко искуство, које обезбеђују мултинационалне компаније. Сценарио се одвија по логици Џона Галбрајта: Пошто смо произвели вакцину, измислили смо богиње. Тако је сада- створен је капитал, треба измислити тржишта. И, показало се, наиме, да је помоћ изваредно оруђе за отварање тржишта, пошто је добар део помоћи везан за куповину роба и услуга које извози земља донатор, као и опреме, нових технологија, брана, аутопутева, ђубрива,

хибридног семена и пестицида „зелене револуције", који интересују само глобалну економију, која уништава околину, разједињује заједнице и купује ресурсе (воду, шуме, земљу, раде, сировине и руке). Светска организација за трговину сада измишља обавезу презадуженим земљама да прихвате све стране инвестиције, да третирају сваку страну фирму као своју националну компанију, да укину све царинске баријере, квоте увоза и нетарифне препреке трговини, па и све оно што би повећало трошкове производње. Ниједна влада више нема могућности да контролише мултинационалне компаније, које су већ изабрале нејјефтинију радну снагу, околину коју закон не штити, најповољнији порески режим, највеликодушније субвенције. И тако се мали број фирми дочепао светског тржишта са све мањом конкуренцијом у њиховом интересу и све већом контролом над владама тих земаља. Светске трансакције одвијају се мање-више између мултинационалних компанија и њихових филијала. То, пак, значи да се не ради о правној трговини већ о једном централизованом приватном планирању на нивоу планете који треба да доведе до тога да се целокупна светска трговина одвија унутар „границе организације". Нова ера централног планирања на планетарном нивоу треба да доведе до глобалног колонијализма фирми које не одговарају за своје поступке, а рачун подносе само својим акционарима. Ове нове колонијалне силе јесу нове машине за повећање профита и за моћно притискање Владе да штити њихове интересе, више него свој народ који ју је изабрао, без обзира што се тиме маргинализују људи, уништава култура, проузрокује еколошка катастрофа, пауперизује национално богатство, пљачка будућност нације. Но, срећа за нас је у томе што економија која „производи беду" не може дугорочно да опстане ни у светској рецесији.

3. МАКРОЕКОНОМСКА И ФИНАНСИЈСКА ПОЛИТИКА СТАБИЛИЗАЦИЈЕ И РАЗВОЈА

Увек су актуелне контроверзе у вези са давањем дискреционих права држави и њеним обавезивањем на правилу понашања, по правилу, условљене и детерминисане монетаристичко-кејнзијанском дебатом о прихватљивости односно неприхватљивости активизма и интервенционизма. Монетаристи се строго придржавају својих правила, која откривају каузалитет на релацији: предимензионирана улога (функција) државе-буџетска експанзија-дефицит јавног буџета-ескалација новчане масе-инфлација. Нарастање (неекономског) програма државе благостања јесте прворазредни узрочник инфлације, пошто инволвира раст новчане масе. Разрастање државе благостања условило је брзи раст буџетских прихода. Укључивање све већег броја социјалних програма, који се буџетски алиментирају, репрезентовало је најснажнији генератор трошкова јавног сектора, који су угрожавали конкурентску ситуацију на тржишту рада, коју отвара процес трошковне инфлације. Новоформирана буџетска ситуација насрнула је на монетарну политику, која дугорочно не може осигуравати стабилну стопу монетарног раста.

Прекомерна јавна потрошња је, управо, условила раст новчане масе изнад програмираног нивоа.

Монетаристичко објашњење незапослености полазило је увек од неминовног раста незапослености, не због монетарних рестрикција него због прекомерне улоге државе и предимензионаираног раста јавних расхода. То је са своје стране угрозило конкурентску структуру привреде, сто је са монетарном рестрикцијом, као неизбежним кораком, морало да доведе до раста незапослености, као непожељног споредног ефекта. У крајњој истанци, неефикасна држава благостања, која је деривирана из кејнзијанске политике ефективне тражње, тумачи се као главни виновник незапослености, која бележи опште и нагле осцилације, али са наглашеним растућим дугорочним трендом. И то је управо ваљан доказ монетариста да се ради о инхерентно неефикасној кејнзијанској интервенцији у процесу обуздавања налета незапослености. Неефикасност ефективне политике тражње тендира хроничној инфлацији, која законито расте у готово читавом савременом

свету тржишне економије (што се, пак, објашњава двогодишњим закашњењем раста цена за растом новчане масе). Стога, монетаристи тврдокорно претпостављају да је тржишна привреда у основи саморегулишућа и да контрола понуде новца по правилу води смањењу цена.

У суштини, монетаристичко-кејнзијански спор своди се на то 1) да монетаристи желе номиналне ефекте у области цена и 2) да кејнзијанци желе реалне ефекте у области запослености и производње. Кејнзијанци заправо верују да се на дуги рок могу изазвати реалне промене у сфери запослености и производње помоћу номиналних величина новца, и то првенствено коришћењем каматне стопе, која утиче на тражњу величине, после релативно краткотрајне „опијености новчаном илузијом", по правилу, враћају на предашњи ниво, додуше са инфлационо-контаминираним вишим номиналним нивоом. Стога се монетаристи залажу за контролисање новчане масе са посредним утицајем на каматну стопу коју одређује тржиште. Редуковање новчане масе по правилу обара раст надница, а тиме и трошковну инфлацију.

Кејнизијанци упорно тврде да је могуће динамизирање реалних агрегата на дуги рок. Монетаристи, пак, демантују кејнзијанце упирањем прста у деловање новчане илузије. За монетаристе наднице се морају финансирати пошто су извор тражње. Запосленост је код кејнзијанаца усклађени са тзв. жељеном ефективном тражњом, која је одређена потребним нивоом дохотка.

Незапосленост незадрживо данас расте у богатим земљама тржишне привреде. Ако би 34 милиона незапослених, колико илл има развијеним привредама ОЕЦД, стали један поред другога, био би то ред од Њујорка до Сиднеја и натраг од Сиднеја до Њујорка. Висока незапосленост је, изгледа, постала веран патилац привреда у којима производња производи све мање радних места због спорог опоравка и прилагођавања, промена у технологијама и организацији индустрје, појачане конкуренције и слабљена инвестиционих на-пора. Субвенционисање застарелих привредних капацитета и протекционистичка заштита прозводних сегмената додатни су баласт за иначе дугорочно онеспособљену политику запошљавања. Нова радна места сутрашњице изнова ће зависити од нових технологија и глобалне конкуренције. Будућа радна места захтеваће веће образовање и више вештине од досадашњих радних места које се замењују. Будућност тражи професионалце и експерте, а не оператере и чиновнике. Радници

ће имати све мање стално запослење са пуним радним временом. Скраћено радно време и рад по уговору имају перспективу, пошто и фирме теже да избегну трошкове радне снаге и протекционистичко радно законодавство. Компанијама иначе конвенира флексибилна радна снага и радни ангажман по потреби. Рекомпезирајући ефекти надолазе од повећане продуктивности.

Западне владе у земљама ОЕЦД рачунају на економски опоравак да би решиле проблем незапослености. За сада владе врло успешно пребацују социјални терет незапослености на предузећа, која плаћају мање доприносе и задржавају вишак особља. Сручњаци ОЕЦД препоручују, пак, западни владама да омогуће преоријентацију производних структура, напуштајући професије нижих квалификација и слабих зарада.

Јер, само добро образована радна снага, способна за прилагођавање, може бити средство за снобовање са неопходним структурним променама. Претерана ротација радне снаге ризикује да створи више проблема, а и превремено пензионисање не доводи до отварања нових радних места. Незапосленима не би требало плаћати превисоке накнаде, које већ демотивационо делују у тражењу новог посла.

Скраћено радно време омогућава радницима да своје радне обавезе само лакше ускладе са својим породичним обавезама. Послодавцима се тиме нуде нижи трошкови радне снаге и већа флексибилност, нарочито у привредама са ниском стопом раста у којима влда оштра конкуренција. Но, радници са скраћеним радним временом по правилу немају здравствено и пензијско осигурање, плаћено осуство, плаћено боловање и остале погодности које имају орадници са пуним радним временом. Да би се спречили већи потреши на тржишту радне снаге владе већ издвајају релативно значајна средства за финансирање специјалних мера за помоћ радницима без сталног запослења и за отварање нових радних места и подстицање запошљавања. Као нови појас спасавања наводи се потреба давања зеленог светла за рад на позајмицу у фоми привременог уступања радне снаге одређеном предузећу посредством специјализованих агенција. Отвара се и могућност поновног увођења платних разреда у форми уговора који би раст плата везивали за капацитет раста фирме. Но, док се то институционално не постави, дрхте и плави комбинезони и беле крагне у готово свим рецесивним привредама. Криза се већ осећа по принципу леопардове коже, којој недостаје одговарајућа политика развоја, фундаметална трансфоннација

структуре тржишта радне снаге и флексибилна интервенција државе и предузећа. У противном, прети опасност од експлозије незапослене радне снаге попут привреда Централне и Источне Европе у којима се усталила пракса административних одмора и гарантованих исплата плата.

Извештај УНЦТАД-а о трговини и развоју разоткрива да рецесија привреде најразвијенијих земаља савременог света у први план избацује проблем раста и развоја због високих каматних стопа у З. Европи (које су исувише високе), оштре монетарне контракције у Јапану (које су успешно спроведене ради обарања цена имовине) и драстичног смањивања издатака становништва и предузећа, као и кредита банака у САД (ради успешног уравнотежења својих биланса). Земље ОЕЦД се, због тога, налазе пред избором изрнеђу 1) експанзивне фискалне политике и 2) координиране акције фискалне контракције. Но, експанзивна фискална политика може да створи услове за смањење незапослености, али и да повећа ионако значајне дефиците државних буџета. Не предузимање акција довело би изнова до даљег повећања незапослености са изведеним повећањем задуживања државе ради давања помоћи незапосленима.

У З. Европи маневарски простор за обарање нивоа каматних стопа (попут САД и Јапана) је ограничен због понашања Немачке и примата одржавања непромењених девизних курсева западноевропских валута. Задржавање високих каматних стопа доводи до повећања јавног дуга у З. Европи, што представља ограничење расту (због високе цене новца). Покушај западноевропских влада да спроведу координирану акцију фискалне контракције у условима високих камата и рецесије изнова прети да земље ЕУ гурне у депресију. Стога се готово све развијене земље окрећу игри на карту раста извоза ради смањења незапослености. Продуктивност се повећава, али не и конкурентност. Плима протекционистичких осећања расте, а колективно повећање глобалне тражње сплашњава. Нови заокрет у светској привреди је неминован, јер гесло из 90-их година „препустити тржишту" није дало задовољавајуће резултате. Идеологија слободног тржишта, која је тражила настанак државне интервенције и стари систем власништва, није положила свој најављивани заговарани испит, пошто се тржишна привреда не састоји само од превладавајућег приватног власништва и минималне државне контроле. Чак и сам процес приватизације, који је захватио 8.500 државних предузећа и 80 земаља у протеклих 15 година

није допринео ничему другом осим побољшању ефикасности предузећа и разрешењу финансијске кризе државе. Додуше, приватизација без додатних сидара и не може бити успешна ако није нераскидиво везана за активирање конкуренције, функционисање тржишта капитала и хартија од вердности, политику социјалне заштите и преструктуирање привреде. Развијене земље преживљавају стање економске фрустације. Већ трећу годину заредом њихове привреде притиска тешка рецесија под дејством нагомиланих промена у светском политичком и економским обрасцу између производње и потрошње и пореских структурних прилагођавања. Текућа економска депресија већ се јасно оцртава у равни растуће незапослености, растућег буџетског дефицита и растућег јавног дуга. Својевремено, Бушов мандат је завршио са 15.000 млрд. Долара на име јавног дуга, што је 2,5 пута више од годишњег друштвеног производа. Буџетски дефицит је догурао до 290 млрд. долара. Сада се и Клинтон тради да буџетски дефицит не достигне суму од 340 млрд. долара, али и да стопа незапослености не преде ниво од 7,1%. Но, и поред тога, држава је, рецимо, у 2008 години морала да плати астрономску цифру од 200 млрд. долара на име камата по основу јавног дуга (и буџетског дефицита). То је доказ да простора за нова задужења више нема, јер је и потрошња ударила у плафон. Али, није само држава дужна. Појединачни дугови, приватни дугови и потрошачки кредити грађана достигли су суму која је једнака њиховим годишњим зарадама.

Но, незапосленост је данас постала свеопшти међународни проблем са различитим националним лицима. Незапосленост је опасан губитак благостања, нарочито у земљама Централне и Источне Европе после пада гвоздене завесе. Јер, оно што се некада могло изузетно јефтино купити на Далеком истоку у облику багателне радне снаге, сада се најјефтинија радна снага може набавити у бившим социјалистичким земљама. Удружење Немачке крупне и спољне трговине је израчунало да би се трошкове једног немачког радника могло запослити 80 Руса, 38 Бугара, 18 Пољака, 17 Чеха и 10 Мађара. Снижавање и срозавање плата постаје, дакле, фактор упошљавања са Истока, пошто су на Западу веома мале разлике измђу плата и накнада за незапослене. Но, то не може вечно да траје, јер је човек сувише скуп да би се послодавци њиме поигравали (а нарочито када је у питању високо стручан и млад кадар). Схватања се, у крајњој истанци, морају променити пред налетом банака незапослености, будући да се економска, социјална, пореска и тарифна политика не могу искључиво оријентисати према

интересима запослених. Ако капитал постаје скупљи, онда и људи морају бити спремни да у свом будућем радном веку више пута мењају професију. А то је управо оно што се зове спремност на мобилност радне снаге и жеља за ново учење. И, уместо да се незапослени плаћају за нерад, људе једноставно ваља превести на флексибилна радна места, на јефтиније тржиште рада, на позајмљени радни ангажман и на тзв. самозапошљавање.

Макроекономска равнотежа постиже се у земљама у развоју (и презадуженим земљама Трећег света) на исти начин као у развијеним земљама са тржишним привредама, само уз додатне ограничавајуће услове (платнобилансне потешкоће, неспособност сервисирања спољних дугова, редуциран доток свежег капитала, смањење могућности приступа међународним тржиштима капитала и сл.). У овим земљама сложеност макроекономске политике проистиче из базичних конфликата између циљева постизања и одржавања макроекономске равнотеже и убрзавања привредног раста: уклањање инфлације и платнобилансне неравнотеже, структурно прилагодавање и подизање продуктивности изискује рестриктивну политику која онемогућава привредни раст. Обећани нови инвестициони циклуси су самим тим и економски неосновани, поготову у стагфлационим условима, које оптерећују чињенице о непостојању конвертибилности националне валуте и тржишних институција регулације. Савремена стабилизациона антиинфлациона стратегија по правилу, симултано, имплицира и смањење агрегатне тражње и повећање агрегатне понуде. Но, и у школским условима (какав је иначе случај са индустрјски развијеним привредама) тешко је водити успешну макроекономску политику, поготову када су у питању различите примесе о нагибу и респонзивности криве агрегатне понуде. У том надметању, кејнзијанци тврде да је крива агрегатне понуде потпуно хоризонтална и да динамизирање тражње без повећања цена увећава произвођњу, док монетаристи тврде да се таквом политиком повећавају само цене, без раста производње. Због тога је у неразвијеним земљама од посебног значаја улога модерне државе, која води ефикасну и флексибилну политику. У том контексту, једну страну активности државе представља пореска политика, која путем пореза смањује расположиви доходак (и обрнуто: путем трансфера, као негативних пореза, повећава расположиви доходак). Драгу страну активности државе чине јавни издаци, који се алиментирају порезима, емисијом хартија од вредности и емисијом новца. При томе, ефекти

промене јавних издатака су увек већи од ефеката промене пореза. У експанзивној политици, због повећања јавних издатака, ИС се помера удесно више него када се смањују порези. У рестриктивној политици, због смањења јавних расхода, ИС се помера улево више него када се повећавају порези.

Калецки је показао да издаци државе који се финансирају из задуживања делују на добит на исти начин као и инвестиције. У рецесији би веће задужење државе за инвестиције не само смањивало незапосленост, него би довело до већих доходака и уштеда у сектора предузећа, и то у висини буџетских дефицита. У том случају, буџетски дефицит тендира ка самофинансирању. А то је управо снажан шамар за ортодоксију по којој нема здравих државних финансија без уравнотеженог буџета.

Капиталисти зарађују оно што троше, док радници троше оно што зарађују. То је, по Калецком, пут у благостање. Ортодоксни економисти за посткомунистичке земље прописују само строгост и дисциплину-ништа више за сломљену команду привреду. Препоручује се ограничавање тражње на све могуће начине и то првенствено екстремном политиком скупог новца, кресањем државних расхода и ограничавањем плата и надница. Ти рецепти су важили за Пољску, Чешку, Русију, Мађарску, Румунију и Бугарску, које пате под свесно-намерно призваном рецесијом. То, пак, привреде са крхком демократијом не могу дугорочно да издрже без масовног прилива иностране помоћи и иностраних инвестиција, као и без пролазне контроле увоза и одлива капитала. Чист тржишни фундаментализам није најлепша мода за избледели економски свет у коме дувају сурови ветрови ствамости. То пак, значи да је развој економске теорије каткад сличани модној ревији: у једној декади преовладава мишљење да се држава превише меша у привредни живот, до у другој декади доминира мишљење да држава ништа не ради за привреду. Јуче је био добар кејнзијанизам, а данас-монетаризам . Сутра ће, вероватно, бити добар њихов коктел са економском понудом.

1.4. МАКРОЕКОНОМСКО РЕГУЛИСАЊЕ И ГЛОБАЛНО УПРАВЉАЊЕ

New laissez faire експеримент током 80-их година поново је лансирао потребу преиспитивања места и улоге модерне државе у процесу реализације циљева економске и социјалне политике. Пређена деценија у развоју макроекономског управљања разоткрила је многобројне недоследности у изградњи социјалне државе (са институцијама државе благостања), у дерегулацији, и у приватизацији без генералног решења у повећању глобалне конкурентности. Као програм дерегулације (снижавање пореза, скраћивање социјалних аранжмана државе, ограничавање улоге државе на економске и финансијске токове и лимитирање надница) готово је пао на испиту из простог разлога што је тежио потпуној приватизацији све већег дела профита и свеобухватнијој социјализацији што већег дела губитака. Генерални колапс у сектору јавних услуга, пребрзо пропадање јавне инфраструктуре, економски пораст буџетских дефицита и пенетрација јавног задуживања јесу рефлексија покопавања и самог програма дерегулације чији се финансијски трошкови смишљено пребацују на пореске обвезнике. Разоткривен је и механизам покривања губитака великих трансакционих система у индустрији и банкарству, који је ишао преко државног буџета, који се користио за јачање моћи капитала, као нови инструмент за присвајање профита. И што се више ширио простор слободном деловању тржишних сила, све је видљивије постојало императивно нарастање мреже нетржишних механизама, нарочито у индустрији. То је, пак, био доказ да је тржиште макроекономске регулативе пренето са подручја подстицања раста (који репродукује постојећу структура ради задовољавања потреба и повећање економије обима и развоја институција механизама за превладавање последица неједнакости у расподели дохотка), на подручје подстицања последица неједнакости у расподели дохотка, подстицања структуре трансформације развојем потпуно нових и модернизацијом постојећих делатности, ради побољшања квалитета производа и редукције трошкова .

Међутим, спој цикличног пада производње, снажног раста производних трошкова, раста неискоришћености производних капацитета, пада продуктивности рада и ефикасности инвестиција, високе инфлације и неспособности и ниске стопе привредног раста, довели су до парализе државне регулације привреде и до губљења поверења у државно присуство у економском и социјалном животу. Подбацила је и примена кејнзијанске концепције у превладавању нестабилности. Заказали су и привредни програми, који су буџетски финансирани, а подбацили су и модели буџетског планирања и програмирања (који нису допринели усаглашавању конкурентских циљева буџетске политике и расподеле ресурса, нити омогућили уравнотежење буџета на дуги рок). И, чим су сви постојећи механизми макроекономског управљања ушли у кризу, буџетско планирање и програмирање је потиснуито у други план. На сцену иступају механизми за прецизно подешавање привреде, који осигуравају транспарентност државних мера у оквиру тзв. New laissez faire експеримента. Тиме је дефинитивно супституиран кејнзијански модел дефицитарног финансирања (као инструмент стимулисања раста и запослености) моделом тзв. средњорочне финансијске политике, који полази од уравнотеженог буџета, као механизма за подстицање дугорочног неинфлаторног раста. Паралелно смањивање буџетских расхода и оптерећења приватног сектора требало је да осигура повећање понуде рада и капитала, повећану склоност продуктивном инвестирању и пораст производње. Традиционално развијена тржишна инфраструктура и предузетнички оријентисана култура репрезентовале су солидну основу за реприватизаеију социјалних и јавних функција. Повезана политократија са монополистичким капиталом смислила је нове ставке у буџетској култури у виду директних субвенција за покривање губитака привредног сектора у индустрији и банкарству. Опуштени дизгини буџетског финансирања, допуњени су рестактивним монетраним политикама да би се ограничили инфлациони утицаји фискалних дефицита јавног сектора индустријски развијених земаља.

У макроекономску регулацију укључено је управљање индустријским развојем, које имплицира релативно редефинисану индустријску политику (која подразумева иновативну делатност државе на структурном прилагођавању). Нова улога државе у промоцији индустријског развоја захтевала је интегиисани концепт планирања развоја предузетничке, маркетиншке и организационе фазе у развију и расту индустрјских предузећа. У том контексту, држава је омогућила

остваривање пет група циљева индустријске политике, и то: 1) прва група циљева обухватала је компензацију трошкова структурног прилагођавања, који су везани за освежавање нових делатности, за реорганизацију постојећих фирми, за оснивање нових предузећа, за гашење одређених индустријских капацитета, за иновирање производних програма и технолошких достигнућа, 2) друга група циљева односила се на формирање циљних сегмената светског тржишта, на развој индустријске инфраструктуре и на лоцирање компаративних предности за одређена индустријска предузећа, 3) трећа група циљева имплицирала је унапређивање истраживања развоја, развој нових технологија и постојање нових производа, 4) четврта група циљева подразумевала је развој организационе структуре, оснивање малих и средњих предузећа и повећање мобилности капитала, радне снаге и предузетништва, и 5) пета група циљева инкорпорирала је равномеран регионалан и структурни развој, развој кадрова и унапређење менаџмента. Коначно, држава је, „невидљиво" припомогла реализацији интегралним програмима преструктуирања и развоја индустрије на принципима глобализације пословних активности, диверсификације производње, модернизације опреме, концентрације капитала и реструктурирања структуре капацитета.

Предимензионисани јавни сектор (са широком структуром државне својине), преоптерећен застарелим капацитетима, редукованом конкуренцијом, суспензијом механизма тржишта, високим губицима, субоптималном алокацијом ресурса, ниском ефикасношћу улагања, слабим реаговањем на промене у окружењу и конфликтним циљевима развоја, условио је иновацију механизма државне регулације. Држава је, у новим условима, обезбеђивала експертизе за структурно прилагођавање, стимулативне мере за промену технологија, процеса и производа (државне гаранције за комерцијалне кредите, пореске олакшице, кредитирање под повољним условима, откупљивање фирми, затварање националних капацитета), финасирање програма преквалификације радника и руководећег персонала и, подршку програмима редукције запослености (неповратну помоћ у облику доприноса за превремено пензионисање и једнократне накнаде за временско премошћавање периода до обезбеђења новог посла, кредитирање под повољним условима за самозапошљавање). Томе се, по правилу, додаје денационализација природних монопола, делимична приватизација здравствене заштите и пензионог осигурања и стварање

миљеа за развој рецесионих картела/фондова за преструктурирање и државно-приватних предузећа у конкурентним делатностима и њихово укључивање у тржишну привредну структуру.

Модерна државна интервенција може се поделити на: 1) краткорочно коњунктурно регулисање посредством антицикличне политике и на 2) економско средњи и дуги рок. „У начелу, цео модел државног регулисања заснива се на вођењу економске политике која треба да обезбеди квазимакростатичку равнотежу унутар које се реализује микростатичка равнотежа привредних субјеката на основу механизма слободног тржишта. Појам квазистичке макроравнотеже проистиче из потреба интеграције елемената развоја на средњи и дуги рок, како би се одржала дугорочна макроекономска равнотежа, која, пре свега, обухвата потребе за структурним прилагођавањем и технолошким развојем у циљу одржавања и стицања глобалне конкурентности. Стога, у савременим условима, макроекономско планирање представља логичан и конзистентан део тржишне привреде. Оно обухвата и вођење економске политике, јер макроекономско планирање и економска политика функционишу као јединствени систем и представљају коњуктурне механизме тржишним механизмима”.

Реконструкција механизма државног регулисања у развијеним тржишним привредама није довела до потпуног демонтирања улоге државе у програмирању економско-социјалних циљева и вођења макроекономске политике. Новоинсталирана улога државе у управљању економијом повезана је са процесом усавршавања маханизама монетарне и фискалне политике, индустријске и еколошке политике, структурне и технолошке политике, спољнотрговинске политике и политике дохотка. У епицентру макроекономске регулације, активност државе је померена са неокејнзијанске концепције регулисања укупне тражње на структурну реконструкцију привреде, динамизирање производње и инвестиција приватног сектора, развој конкурентности, прилагођавање, дерегулацију, приватизацију и либерализацију.

Модерни свет се налази у земљама озбиљних метаморфоза, а суочава се и са укупним економским проблемима, који добијају нова обележја и другачије облике испољавања. Пред нову макроекономску теорију се, стога, континуирано поставља тежак задатак изналажења могућих механизама уравнотежења економских токова и обезбеђења динамичке привредне равнотеже, која се остварује на вишем нивоу привредног раста. Основни проблем савремене макроекономске

теорије налази се још увек у немогућности остваривања конзистентног споја микроекономије, која следи Walраса и макроекономије која следи Кеунеса. Немогућност спајања валрасовске микроекономије и кејнзијанске макроекономије последица је или теоријске неконзистентности или појаве нових каузалитета. Због тога се сматра да између макроекономске опчињености трошковима и макроекономског песимизма његовом координирајућом улогом постоје само три могућности, и то: 1) неокласична синтеза Семуелсоновог типа (која привреди приступа „одоздо“ и „одозго“ да би се разумели механизми њеног функционисања, 2) нова класична макроекономија (која макроекономију објашњава микроекономски) и 3) прилагођавање микроекономије макроекономији (која укључује несавршености у привреди и имперфектности на тржишту).

1.5. ДРЖАВНИ ЕКОНОМСКИ АКТИВИЗАМ И ТРГОВИНСКИ ПРОТЕКЦИОНИЗАМ

У средишту односа између привреде и државе, на чистој и видљивој релацији је снага предузећа. А за то је потребан нови технолошки троугао измђу САД и Јапана. Наиме, у САД је тзв. плуралистички активизам у средишту односа корпорације влада. У Јапану, пак, у средишту односа корпорације-влада је трајна и стабилна индустријска политика, која се показала погодном за подстицање предузећа и грана високе технологије, којима је неопходна дугорочна перспектива и стабилно окружење. То је потребно из разлога што знање већ има интезивни карактер производње. Јапанска стратегија офанзивне индустријске политике са агресивном новом технологијом је, стога, боља од америчке стратегије дефанзивног протекционизма са плуралистичким активизмом.

Нова индустријска политика јесте стуб стратегијске трговинске/ политике која треба да очува продуктивну способност тржишне привреде и конкурентску снагу предузећа. А за то је потребан нови технолошки троугао између привреде, науке и економске политике (државе). У новој индустријској политици не ради се о старим секторима, који због променљивих економски услова на домаћем или међународном

тржишту морају да смањују понуду, него о индустријској политици за нове секторе који полазе од претпоставке да држава треба да буде присутна у обликовању сектора који би имали улогу носилаца развоја у будућности. „Карактеристично за све ове претпоставке јесте да ће се држава ангажовати при обликовању одабраних сектора, од којих се у будућности могу очекивати високи профити, високе стопе раста и јаки ефекти у запошљавању. Мере на које се при томе мисли, протежу се од преузимања трошкова од стране државе, осигурања од курсних ризика, или субвенционисања истраживања, преко изузтних мера регулативе у корист стратегијских сектора, па до трговинско-политичких мера које имају за циљ привремену заштиту против

Мере на које се при томе мисли, протежу се од преузимања трошкова од стране државе, осигурања од курсних ризика, или субвенционисања истраживања, преко изузетних мера регулативе у корист стратегијских сектора, па до трговинско-политичких мера које имају за циљ привремену заштиту против иностраних ривала. Висока ефикасност тржишне привреде почива по правилу на интезивној конкуренцији, а не на кооперацији и спољнотрговинској заштити. Зато се конкуренција и тржиште не могу заменити кооперативним механизмом координирања у ЕУ, што је важно за стратегијске понашање предузећа. „Држава не сме кренути путем секторски диференциране индустријске политике, која конкуренцију на робним тржиштима искључује и деформише“. Треба, дакле, саветовати да се не користе инструменти, који су скројени према одређеним секторима. Ту спадају све мере за ограничавање увоза, као царине, уговори одобровољном ограничавању извоза и друге специфично-секторске субвенције које имају за циљ редуцирање трошкова.

Задатак државе је, тачније, да побољшава услове пословања предузећа. Свака појединачна земља налази се у конкуренцији при тражењу локације одговарајућих услова окружења. Она може своје компаративне предности сама да ствара и даље да их развија за будућност. У релевантне економско-политичке мере убрајају се стварање оптималне инфраструктуре, прилагођавање и обликовање образовања и високог школства, као и унапређење основа истраживања. При томе треба решавати питање како се односна подручја могу ефикасно организовати и у којој мери је, на пример, могуће-када је, рецимо, у питању саобраћајна инфраструктура-повлачење приватне понуде, а тиме и њихово укључивање у финансирању. Осим тога, предности постојања

јавних добара, на пример боља инфраструктура, треба упоредити са трошковима финансирања из пореских извора. Конкуренција локација укључује, дакле, и националне пореске системе.

У ове опште мере могу се убројати и стимулисања проналазаштва нових технолошких сазнања и њхове примене у пракси преко пружања одређених пореских олакшица. Коначно, ради се и о томе да се институционални аранжмани једне националне привреде држе стално у стању флексибилности да би земља, на измењене интернационалне услове, могла брзо и ефикасно да реагује. Интернационално гледано, земља-које у некој врсти сталне конкуренције у погледу лепоте својих институционалних услова и система стимулација. Све ове мере су о карактерисане тиме што нису специфично скројене према појединим секторима него целокупну националну привреду чине конкурентном за локације. И још постоји јасна раздељеност задатака између државе и привреде.

У дебатама о привредном развоју, кључно питање односило се на међузависност спољне трговине и индустријског развоја у земљама у развоју. Тако је било све до избијања кризе дугова, када су у економској теорији извозна ориентација и стварање домаћег тржишта (као елементи либералне политике) однели превагу. Тако су официјални рецептиви деривирани из међународног консензуса торпедовани, пошто је требало пронаћи делотворну трговинску политику у функцији индустријског развоја. Међутим, владина промоција извоза и подршка индустријском развоју прихваћени су као оправдани елементи интервенционалног концепта индустријализације путем супституције увоза. Једноставно, процес индустријализације мора се подржавати, јер због недостатака тржишта долази до субоптималног коришћења расположивих ресурса

Спољнотрговинска политика је ту да подстакне извоз и да заштити индустријски развој. Просечан ниво заштите зависи од висине оптерећења потрошача који плаћају више цене од светских, од везивања за секторе којима је заштита потребна, од могућности да не буде анулирана кријумчарењем и шверцом и од очекиваних буџетских ефеката. У том контексту, предност треба дати царинској (ценовној) у односу на нецаринску (неценовну) заштиту, због различитог утицаја на релативне цене увозних производа. Квантитативне рестрикције и дозволе имају индиректне ефекте на домаће цене, док увозне царине, извозне таксе и извозне субвенције директно утичу на цене производа. Царинске мере доприносе повећању буџетских прихода, док квоте омогућавају стицање ренте за привилеговане. Царинска заштита је

транспарентнија и мање деформише тржишне подстицаје, док квоте обезбеђују арбитриран ниво заштите. Царине, по правилу, лимитирају олигополске структуре, док квоте управо подстичу њихов развој. Систем квота преусмерава предузетничку енергију на тражење краткорочне добити (ренте) кроз клијентенизам и колобирање. Због тога је изузетно важна тзв. циљна (селективна и диференцирана) заштита у царинскоири систему, са једноставнијом царинском структуром (од 2-3% царинске стопе). Униформни царински механизам практично олакшава владама брзо реаговање на промене у окружењу. Зато је важан транспарентан систем трговинских постицаја, који избегава ад хоц интервенције и брзе и честе промене. Трговински режим са стабилним стопама заштите (од 10%-30%) је ефикаснији од система флуктуирајућих стопа, који је по правилу карактеристичан за тзв. меку заштиту. Дискрециона правила игре примењивала би се само за приватни сектор након обављања приватизације у форми тзв. подстицања подстицаја

У земљама ОЕЦД евидента је тенденција стабилизације опорезивања профита компанија, што представља важан фактор утицаја на међународне токове капитала са становништа пореске конкуренције. Када то констатујемо, имамо у виду учешће пореза из добити фирме у укуним пореским приходима, које је у читавом периоду 1980-2009. године, било готово увек на истом нивоу од 8%. Због тога је и пореска стопа са 46,3% била редуцирана на 37,6% (просек за ОЕЦД). Пад ефетивне стопе корпоративних пореза инвалвирао је пораст улагања страног капитала. А обарање горњих маргиналних стопа персоналних пореза акцелерирало је улагање у вредносне папире у самом процесу приватизације.

Усвајање нових правних норми за привремено регулисање опорезивања обрта представљало је нови корак у правцу дефинитивног одстрањивања у области пореза на додату вредност самим чином давања могућности приватаим потрошачима да у своју земљу унесу робу из друге земље Заједнице, уз плаћање пореза на додату вредност тој истој земљи одакле се роба уноси. Тај тзв. принцип порекла важио је и за међународна плаћања отпреме трговине. За профсионалну трговину у унутрашњим оквирима ЕУ, важило је привремено плаћање пореза на додату вредност у упутној земљи. Било је планирано да се принцип дестинације супституише принципом порекла са далекосежним импликацијама на план светске трговине, са дефинитивно отпремљеним протекционизмом.